
Уилям Шайрър

ВЪЗХОД И ПАДЕНИЕ
НА ТРЕТИЯ РАЙХ

Том 2

Преводът е направен по изданието:

William L. Shirer

The Rise and Fall of the Third Reich

A History of Nazi Germany

RosettaBooks

Всички права запазени. Нито една част от книгата не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на

„Изток-Запад“.

Copyright © 1960, renewed 1989 by William L. Shirer

© Мария Кондакова, превод, 2017

© Издателство „Изток-Запад“, 2017

ISBN 978-619-01-0158-1 (том 2)

Уилям Шайрър

**ВЪЗХОД И ПАДЕНИЕ
НА ТРЕТИЯ РАЙХ**

Том 2

Превод от английски
Мария Кондакова

Книга четвърта

**Войната: ранни победи
и повратна точка**

Падането на Полша

ВДЕСЕТ ЧАСА сутринта на 5 септември 1939 г. генерал Халдер провежда разговор с главнокомандващия на германските сухопътни сили генерал Фон Браухич и генерал Фон Бок, който командва армейска група „Север“. След като преценяват ситуацията, каквато им се представя в началото на петия ден от германското нападение срещу Полша, те стигат до единодушния извод, както пише Халдер в дневника си, че „врагът е практически разгромен“.

До вечерта на предния ден битката за Данцигския коридор е завършила със съединението на Четвърта армия на генерал Фон Клуге, която настъпва на изток от Померания, и Трета армия на генерал Фон Кюхлер, която настъпва на запад от Източна Прусия. В тази битка генерал Хайнц Гудериан за пръв път печели слава със своите танкове. Докато напредват на изток през коридора, те са контраатакувани от Поморска кавалерийска бригада и авторът на тази книга, който пристигна на полесражението няколко дни по-късно, видя с очите си отвратителните свидетелства за клането. То беше символично за кратката полска кампания.

Коне срещу танкове! Дългата пика на конника срещу дългия ствол на танковото оръдие! Колкото и храбри, доблестни и безразсъдно смели да са поляците, те са просто прегазени от яростната германска атака. За тях (и за света) това е първата среща с блицкрига: внезапна, изненадваща атака; изстребителни и бомбардировачи, които ръмжат в небето, разузнават, нападат, сеят пламъци и ужас; „Щуките“, които пикират със свистене; танковете, които с цели дивизии си пробиват път и напредват с 50–60 км на ден; самоходни скорострелни оръдия, които се движат с 50 км в час дори по изровените полски пътища; невероятната скорост дори на пехотата, на цялата огромна армия от милион и половина души с моторизиран превоз, насочвани и координирани чрез лабиринт от електронни комуникации, състоящи се от сложни радио, телефонни и телеграфни мрежи. Това е чудовищна механизирана сила, каквато земята не е виждала дотогава.

За 48 часа полските ВВС са унищожени, като по-голямата част от нейните петстотин самолета от първи ешелон са взривени от германските бомби на базовите им летища, преди да успеят да излетят. Базите са изгорени, а повечето членове на наземните екипажи са убити или ранени. Краков, вторият по големина град в Полша, пада на 6 септември. Същата нощ полското правителство бяга от Варшава в Люблин. На следващия ден Хитлер е зает с планове да започне транспортиране на войски на западния фронт, макар и да не успява да открие там каквато и да е активност. На 8 септември следобед Четвърта бронетанкова дивизия достига предградията на полската столица, докато право на юг от града Десета армия на Райхенау, идваща от Силезия и Словакия, превзема Келце, а Четиринайсета армия на Лист пристига в Сандомеж, където река Сан се влива във Висла.

За една седмица полската армия е победена. По-голямата част от нейните 35 дивизии (всичките, които им е стигнало времето да мобилизират) са или разбити, или хванати в

огромни клещи, които се затварят около Варшава. За германците остава да осъществят „втората фаза“: да затегнат примката около зашеметените и дезорганизирани полски части, които са обкръжили, и да ги унищожат и с втори, по-големи клещи на 150 км на изток, да преградят пътя на останалите полски формации западно от Брест-Литовск и река Буг.

Тази фаза започва на 9 септември и завършва на 17-и. Лявото крило на Армейска група „Север“ на Бок се отправя към Брест-Литовск, където XIX корпус на Гудериан пристига на 14-и и два дни по-късно превзема града. На 17-и те срещат разузнавачи от 14-а армия на Лист при Влодава, на 80 км южно от Брест-Литовск, и затварят вторите големи клещи. „Контраатаката“, както отбелязва по-късно Гудериан, е стигнала до „ясно определен завършек“ на 17 септември. Всички полски сили, с изключение на една шепа на руската граница, са обкръжени. Отделни полски части в триъгълника около Варшава и на запад край Позен удържат доблестно позициите си, но са обречени. Полското правителство, или каквото е останало от него, след като е било бомбардирано и обстрелвано постоянно от Луфтвафе, на 15-и стига до едно село на румънската граница. За него и за цялата горда нация всичко е свършено – остава им само гибелта в редиците на онези подразделения, които все още, с невероятно мъжество, устояват на агресорите.

Дошло е време за руснаците да се нахвърлят върху сразената страна, за да отмъкнат дял от плячката.

Руснаците нахлуват в Полша

В московския Кремъл, както и във всички правителствени центрове, са изненадани от бързината, с която германските войски се носят през Полша. На 5 септември Молотов, в официален отговор на нацисткото предложение Русия да атакува Полша от изток, заявява, че това ще бъде направено „в подходящо време“, но че „това време още не е дошло“. Той смята, че „излишното бързане“ може да навреди на съветската „кауза“, но настоятелно твърди, че макар и да стигнат там първи, германците трябва добросъвестно да спазват „демаркационната линия“ в Полша, договорена в тайните клаузи на нацистко-съветския пакт.¹ Подозрителността на руснаците към германците вече е очевидна. Същото се отнася и за чувството, което изпитват в Кремъл, че завоюването на Полша от Германия може да продължи твърде дълго.

Скоро след полунощ на 8 септември обаче, след като една германска бронирана дивизия е стигнала до предградията на Варшава, Рибентроп изпраща „спешна“ и „свършено секретна“ телеграма до Шуленбург в Москва, в която заявява, че операциите в Полша „напредват дори по-бързо от очакваното“ и че при тези обстоятелства Германия би искала да знае „военните намерения на съветското правителство“.² До 16:10 на следващия ден е получен отговор от Молотов, че Русия ще започне военни действия „през следващите няколко дни“. По-рано през деня съветският комисар по външните работи официално е поздравил германците „с влизането на германските войски във Варшава“.³

На 10 септември Молотов и посланик Фон дер Шуленбург стигат до твърде конфузна ситуация. След като декларира, че съветското правителство е било „напълно изненадано от неочаквано бързите германски военни успехи“ и че в резултат Съветският съюз е изпаднал в „трудно положение“, външният комисар засяга въпроса за оправданието, което Кремъл ще

трябва да намери за собствената си агресия в Полша. То, както Шуленбург телеграфира в Берлин „извънредно спешно“ и „свършено секретно“, е,

че Полша се разпада и следователно е необходимо за Съветския съюз да се притече на помощ на украинците и белорусите, „заплашени“ от Германия. Този аргумент [казва Молотов] е необходим за пред масите като благовиден предлог за намесата на Съветския съюз, както и за да не изглежда Съветският съюз като агресор.

Освен това Молотов се оплаква, че генерал Фон Браухич току-що е бил цитиран от ДНБ да казва, че „вече не са необходими военни действия на германската източна граница“. При това положение, ако войната е приключила, Русия, казва Молотов, „не би могла да започне нова война“. Той е много недоволен от цялата ситуация.⁴ И за да усложни още повече нещата, вика Шуленбург в Кремъл на 14 септември и като го информира, че Червената армия ще започне настъпление по-скоро от очакваното, пита кога ще падне Варшава. За да оправдаят действията си, руснаците трябва да изчакат превземането на полската столица.⁵

Комисарят е повдигнал някои неудобни въпроса. Кога ще падне Варшава? Дали на германците им харесва да бъдат обвинявани за руската интервенция? На 15 септември вечерта Рибентроп изпраща отговорите в „извънредно спешно“, „свършено секретно“ съобщение до Молотов чрез германския посланик. Варшава, казва той, ще бъде окупирана „през следващите няколко дни“. Германия ще „приветства съветската военна операция в този момент“. Що се отнася до идеята руснаците да я оправдаят за сметка на Германия, това „не подлежи на коментар, противоречи на истинските намерения на Германия... ще бъде в противоречие с договорките, направени в Москва, и най-сетне... в резултат двете държави ще изглеждат като врагове в очите на целия свят“. Накрая той моли съветското правителство да определи „деня и часа“ на своето нападение срещу Полша.⁶

Това е направено на следващата вечер. Две телеграми на Шуленбург, които са сред заловените германски документи, описват как и разкриват ясно лицемерието на Кремъл:

Срещнах се с Молотов в 18 ч. [пише Шуленбург на 16 септември]. Молотов декларира, че военната интервенция от страна на Съветския съюз непосредствено предстои – може би дори утре или вдругиден. Сталин в момента провежда консултация с военните ръководители...

Молотов допълни, че... съветското правителство възнамерява да обоснове действията си по следния начин: полската държава се е разпаднала и вече не съществува; следователно всички споразумения, сключени с Полша, са невалидни; трети страни може да се опитат да се възползват от възникналия хаос; съветското правителство се смята за длъжно да се намеси, за да защити своите украински и белоруски братя и да даде възможност на тези злочести хора да се трудят мирно.

Тъй като Германия е единствената възможна „трета сила“, която се споменава, Шуленбург възразява:

Молотов призна, че предлаганият довод на съветското правителство съдържа елемент, който дразни немската чувствителност, но помоли с оглед на трудното положение на съветското правителство да не се препъваме в това дребно камъче. Съветското правителство, за жалост, не вижда възможност за каквато и да е друга мотивация, тъй като Съветският съюз до този момент не е изразявал безпокойство за страданията на

*своите малцинства в Полша, а трябва по един или друг начин да оправдае в чужбина своята настояща интервенция.*⁷

В 17:20 ч. на 17 септември Шуленбург изпраща нова „извънредно спешна“ и „съвършено секретна“ телеграма до Берлин.

Сталин ме прие в 2 часа... и заяви, че Червената армия ще прекоси границата в 6 часа... Съветските самолети ще започнат днес да бомбардират района на изток от Лвов (Лемберг).

Когато Шуленбург възразява срещу три точки в съветското комюнике, руският диктатор променя текста „с извънредна готовност“.⁸

И така, под изтъркания предлог, че тъй като Полша вече не съществува и следователно Полско-съветският пакт за ненападение също е престанал да съществува и тъй като е необходимо да защити собствените си интереси и тези на украинското и белоруското малцинство, на 17 септември сутринта Съветският съюз се заема да стъпче победената Полша. На всичкото отгоре полският посланик в Москва е информиран, че Русия ще спазва строг неутралитет в полския конфликт! На следващия ден, 18 септември, съветските войски се срещат с германските в Брест-Литовск, където точно 21 години по-рано новосъздаденото болшевишко правителство е прекъснало връзките на страната с нейните западни съюзници, за да получи (и приеме) от германската армия сепаративен мир с крайно тежки условия.

Макар и обаче да са вече съучастници на нацистка Германия в заличаването на древната полска държава от картата, руснаците изведнъж стават подозрителни към новите си приятели. На среща с германския посланик в навечерието на съветската агресия Сталин изразява съмненията си (както Шуленбург добросъвестно уведомява Берлин) дали Германското върховно командване ще спази московските договорености и ще се изтегли зад линията, за която са се споразумели. Посланикът се опитва да го увери в това, но без особен успех. „С оглед на добре известната недоверчивост на Сталин – телеграфира Шуленбург до Берлин, – ще се радвам да бъда упълномощен да направя нова декларация от такъв характер, че да премахна последните му съмнения.“⁹ На следващия ден, 19 септември, Рибентроп телеграфира на посланика, като го упълномощава да каже на Сталин, „че споразуменията, които сключих в Москва, ще бъдат, разбира се, спазени и че ние ги смятаме за основа на новите приятелски отношения между Германия и Съветския съюз“.¹⁰

Въпреки това търканията между двете страни в това неестествено партньорство продължават. На 17 септември те стигат до разногласия относно текста на съвместно комюнике, което трябва да „оправдае“ унищожаването на Полша от Русия и Германия. Сталин възразява срещу германската версия, защото „тя представя фактите твърде открито“. Той съставя своя собствена версия, шедьовър на увъртането, и принуждава германците да я приемат. В нея се казва, че общата цел на Германия и Русия е „да възстановят мира и реда в Полша, които са били разрушени от разпадането на Полската държава, и да помогнат на полския народ да утвърди нови условия за своя политически живот“. Що се отнася до цинизма, Хитлер е срещнал равностоен партньор в лицето на Сталин.

Първоначално и двамата диктатори явно са обмисляли учредяването на окастрина полска държава от типа на Варшавското велико херцогство на Наполеон, за да смекчат световното обществено мнение. На 19 септември обаче Молотов разкрива, че болшевиките

преразглеждат намерението си по този въпрос. След като протестира гневно пред Шуленбург, че германските генерали нарушават Московското споразумение, опитвайки се да заграбят територия, която би следвало да премине към Русия, той пристъпва към главния въпрос.

Молотов намекна [телеграфира Шуленбург в Берлин], че първоначалното предпочитание, поддържано от съветското правителство и лично от Сталин, да позволят съществуването на остатъчна Полша, е отстъпило място на предпочитанието Полша да бъде разделена по линията Писа-Нарев-Висла-Сан. Съветското правителство желае да започне веднага преговори по този въпрос.¹¹

С други думи, инициативата Полша да бъде разделена напълно, а на полския народ да бъде отказана каквато и да е форма на независимо съществуване, идва от руснаците. Германците обаче нямат нужда да бъдат особено убеждавани, за да се съгласят. На 23 септември Рибентроп телеграфира на Шуленбург, като го инструктира да каже на Молотов, че „руската идея за граница по протежение на добре известната линия на четирите реки съвпада с виждането на правителството на Райха“. Той предлага да отлети отново за Москва, за да уточнят подробностите за това, както и за „окончателното устройство на полската област“.¹²

В този момент Сталин се заема лично да води преговорите и неговите германски съюзници научават – както по-късно ще научат и британските и американските му партньори – на каква твърдост, цинизъм и опортюнизъм е способен, когато се пазари. Съветският диктатор вика Шуленбург в Кремъл в 20 ч. на 25 септември и в телеграмата си по-късно същата вечер посланикът предупреждава Берлин за някои неприятни страни на ситуацията, които по отношение на германците потвърждават добре известната поговорка за собственоръчно надробената попара.

Сталин... заяви, че смята за погрешно да оставяме независима остатъчна Полша. Той предложи от територията на изток от демаркационната линия цялата Варшавска провинция, която се простира до Буг, да бъде прибавена към нашия дял. В замяна трябва да се откажем от претенциите си към Литва.

Сталин... добави, че ако сме съгласни, Съветският съюз веднага ще се заеме с решаването на проблема с балтийските държави в съгласие с [тайния] протокол от 23 август и очаква по този въпрос безусловната подкрепа на германското правителство. Сталин изрично спомена Естония, Латвия и Литва, но не каза нищо за Финландия.¹³

Това е хитър и груб пазарлък. Сталин предлага да изтъргува две полски провинции, които германците вече са превзели, срещу прибалтийските държави. Той се възползва от голямата услуга, която е направил на Хитлер – предоставил му е възможността да атакува Полша, – за да издейства за Русия всичко, каквото може, докато нещата вървят добре. Нещо повече – предлага германците да поемат контрола върху мнозинството поляци. Сталин знае добре урока, който руснаците са усвоили от вековната история: че поляците никога няма да се примирят със загубата на тяхната независимост. Нека германците си блъскат главата с тях, не руснаците! Междувременно той ще получи Прибалтика, която е била отнета от Русия след Първата световна война и с географското си положение осигурява на Съветския съюз солидна защита срещу изненадващо нападение от страна на неговия германски съюзник.

Рибентроп пристига със самолет в Москва за втори път на 28 септември в 18 ч. и преди да се отправи към Кремъл, намира време да прочете две телеграми от Берлин, които го уведомяват за замислите на руснаците. Това са съобщения, препратени от германския посланик в Талин. Той докладва, че както естонското правителство току-що го е информирало, Съветският съюз е поискал „под крайно сериозна заплаха за незабавно нападение“ военни и военновъздушни бази в Естония.¹⁴

По-късно през нощта, след продължителна консултация със Сталин и Молотов, Рибентроп телеграфира на Хитлер, че „още същата нощ“ ще бъде сключен пакт за разполагане на две дивизии от Червената армия и бригада на ВВС „на естонска територия, без обаче при това да се отменя естонската система на управление“. Фюрерът обаче, който е врял и кипял в подобни работи, разбира колко кратък ще е животът на Естония. Още на следващия ден Рибентроп е информиран, че Хитлер е наредил евакуацията на 86 000 *Volksdeutsche*^A от Естония и Латвия.¹⁵

Сталин представя сметката си и Хитлер, поне засега, трябва да я плати. Той веднага изоставя както Естония, така и Латвия, за които в нацистко-съветския пакт е дал съгласието си да останат в съветската сфера на интерес.

По-късно същия ден се отказва дори и от Литва на североизточната граница на Германия, която според тайните клаузи на Московския пакт принадлежи към сферата на Райха.

На срещата с Рибентроп, която започва в 22 ч. на 27 септември и продължава до един след полунощ, Сталин предоставя на германците избор между две възможности. Както е изложил пред Шуленбург на 25-и, те са следните: да приемат първоначалната демаркационна линия в Полша по протежение на Писа, Нарев, Висла и Сан, при което германците получават Литва, или да предадат Литва на Русия в замяна на повече полска територия (провинцията Люблин и земите източно от Варшава), при което за германците остават почти всички поляци. Сталин ги подтиква към втората възможност и Рибентроп в дълга телеграма от 4 ч. на 28 септември я препоръчва на Хитлер, който се съгласява.

Подялбата на Източна Европа изисква начертаването на множество подробни карти и след още три и половина часа преговори на 28 септември следобед и официален банкет в Кремъл Сталин и Молотов се извиняват и си тръгват, за да се срещнат с латвийска делегация, пристигнала в Москва по тяхна покана. Рибентроп хуква към операта, за да изгледа един акт от „Лебедово езеро“, и се връща в Кремъл в полунощ, за да продължи консултациите за картите и по други въпроси. В 5 ч. Молотов и Рибентроп полагат подписите си под нов пакт с официалното наименование „Договор за дружба и граници между Германия и СССР“, отново в присъствието на Сталин, който се усмихва, според по-късния доклад на един германски представител, „с видимо задоволство“^B. И има причина за това.¹⁷

Самият договор, който е обнародван, обявява границата на „съответните национални интереси“ на двете страни в „бившата Полска държава“ и декларира, че в придобитите територии те ще установят отново „мир и ред“ и ще „осигурят на живеещите там хора мирен живот в съгласие с техните национални особености“.

Както и при предишната нацистко-съветска сделка обаче, и сега има „тайни протоколи“, по-точно три, в два от които се съдържа същината на споразумението. Единият присъединява Литва към съветската „сфера на влияние“, а провинциите Люблин и Източна Варшава – към германската. Вторият е кратък и формулиран по същество.

Всяка от двете страни няма да толерира на своя територия полска агитация, която засяга териториите на другата страна. Те ще потушават на своите територии всички наченки на подобна агитация и ще се информират взаимно относно подходящите мерки за тази цел.

И така, Полша, подобно на Австрия и Чехословакия преди нея, изчезва от картата на Европа. Този път обаче Адолф Хитлер унищожавя цяла страна с помощта и насърчението на Съюза на съветските социалистически републики, който толкова дълго се е представял за застъпник на потиснатите народи.

Това е четвъртата подялба на Полша между Германия и Русия^С (в предишните е участвала и Австрия) и за времето, през което продължава – несъмнено най-безскрупулната и безжалостната от всички. В тайния протокол от 28 септември^Д Хитлер и Сталин се споразумяват да установят в Полша режим на терор, предназначен да потиска грубо полската свобода, култура и национален живот.

Хитлер води войната в Полша и я печели, но по-големият победител е Сталин, чиито войски едва ли са произвели и един изстрел.^Е Съветският съюз получава почти половината Полша, както и желязна хватка върху прибалтийските държави. Той по-надеждно от всякога препречва пътя на Германия към две от нейните главни дългосрочни цели – украинската пшеница и румънския петрол, от които тя отчаяно се нуждае, за да устои на британската блокада. Дори богатата на петрол полска област Борислав-Дрогобич, към която Хитлер има аспирации, е придобита успешно от Сталин, който великодушно се съгласява да продава на германците количества, еквивалентни на годишния добив от този район.

Защо Хитлер плаща толкова висока цена на руснаците? Вярно е, че се е съгласил на нея през август, за да не позволи Съветският съюз да влезе в лагера на Съюзниците и във войната. Той обаче никога не е спазвал строго споразуменията и сега, когато Полша е завладяна от несравнимото превъзходство на германското оръжие, би могло да се очаква, че ще се отметне от пакта от 23 август, както го убеждават военните. Ако Сталин възрази, фюрерът би могъл да го заплаши, че ще атакува с най-могъщата армия на света, чиито качества току-що са били доказани в полската кампания. Възможно ли е това обаче? Не и докато британците и французите на запад са на оръжие. За да се справи с Британия и Франция, той трябва да си осигури гърба. Както ще покажат собствените му думи по-нататък, това е причината да позволи на Сталин да издейства толкова тежки условия. И в този момент се обръща към западния фронт, без обаче да забравя за твърдия подход на съветския диктатор в сключената сделка.

^А Етнически германци. – Б.пр.

^В Този служител на име Андор Хенке, помощник държавен секретар във Външно министерство, който е служил дълги години в посолството в Москва, е оставил подробно и забавно описание на срещата. Това е единственият германски документ за преговорите на втория ден.¹⁶

^С Арнолд Тойнби в съчиненията си говори за „пета подялба“.

^Д Макар че е подписан в 5 ч. сутринта на 29 септември, договорът е с официална дата 28 септември.

^Е Официалните данни за германските жертви в Полша са 10 572 убити, 30 322 ранени и 3400 безследно изчезнали.

Странната война на Запад

ТАМ НЕ СЕ Е СЛУЧИЛО нищо особено. Едва ли се е чул и един изстрел. Обикновените германци започват да я назовават помежду си „седащата война“ – *Sitzkrieg*. На запад скоро ще започнат да я наричат „странната война“. Тук е „най-силната армия на света [френската] – както се изразява британският генерал Дж. Ф. Ч. Фулър, – която, изправена пред не повече от 26 [германски] дивизии, се спотайва зад укрития от стомана и бетон, докато един донкихотовски храбър съюзник е подложен на изстребление!“¹.

Изненадани ли са германците? Едва ли. Още в първата записка от своя дневник, тази от 14 август, началникът на Генералния щаб на сухопътните сили е съставил подробна оценка на ситуацията на Запад, в случай че Германия нападне Полша. Халдер смята френската офанзива за „не особено вероятна“. Сигурен е, че Франция няма да изпрати армията си през Белгия „противно на желанието на белгийците“. Неговото заключение е, че французите ще останат в отбрана. На 7 септември, когато полската армия е очевидно обречена, Халдер, както отбелязахме, е зает вече с планове за прехвърлянето на германските дивизии на запад.

Същата вечер той записва резултатите от едно съвещание, което Браухич е провел с Хитлер следобед.

Операцията на запад още неясна. Известни признаци, че няма реално намерение за водене на война... Френският кабинет не е от героичен калибър. От Британия също първи признаци за отрезвяващ размисъл.

Два дни по-късно Хитлер издава Директива № 3 за воденето на войната, като нарежда да се извърши подготовка за изпращане на части от сухопътните и военновъздушните сили от Полша на запад. Само че не непременно, за да воюват. „Дори след колебливото започване на военни действия от страна на Великобритания... и Франция – пише в директивата, – трябва да се чака моето изрично нареждане във всеки от следните случаи: всеки път, когато нашите наземни сили [или]... някой от нашите самолети пресича западните граници; [и] за всяка въздушна атака срещу Британия.“²

Какво са обещали на Полша да направят Франция и Британия, в случай че тя бъде атакувана? Британската гаранция е от общ характер. Френската обаче е конкретна. Тя е формулирана във Френско-полската военна конвенция от 19 май 1939 г. В нея страните се споразумяват, че французите „прогресивно ще предприемат настъпателни операции срещу ограничени цели към третия ден от обявяването на обща мобилизация“. Обща мобилизация е била обявена на 1 септември. По-нататък обаче споразумението гласи, че „веднага щом бъде разгърната основната германска кампания срещу Полша, Франция ще започне настъпателни действия срещу Германия с по-голямата част от своите сили, считано от петнайсетия ден от първия ден на френската обща мобилизация“. Когато заместник-началникът на Полския генерален щаб полковник Яклинч се е поинтересувал какви френски войски ще бъдат на

разположение за тази голяма офанзива, генерал Гамлен е отговорил, че ще има от 35 до 38 дивизии.³

Само че на 23 август, когато заплахата от германско нападение над Полша става непосредствена, плашливият френски генералисимус казва на своето правителство, както видяхме, че вероятно няма да може да предприеме сериозна офанзива „преди по-малко от около две години... до 1941–1942 г.“ – и то при условие, че Франция по това време ще разполага с „помощта на британски войски и американска техника“.

Вярно е, че през първите седмици на войната Британия успява да изпрати във Франция нищожно количество войски. До 11 октомври, три седмици след края на бойните действия в Полша, във Франция има четири британски дивизии – 158 000 души. „Символичен принос“ – казва по този повод Чърчил, а Фулър отбелязва, че първата жертва от британска страна – ефрейтор, застрелян по време на патрул – е дадена едва на 9 декември. „Толкова безкръвна война не е имало от битките при Молинела и Дзагонара“ – коментира Фулър.^E

В Нюрнберг германските генерали признават в ретроспекция, че като са пропуснали да атакуват от запад по време на полската кампания, западните съюзници са изгубили златна възможност.

Успехът срещу Полша [казва генерал Халдер] беше възможен единствено като оголим почти напълно нашата западна граница. Ако французите бяха разбрали логиката на ситуацията и бяха използвали заетостта на германските сили в Полша, те щяха да успеят да пресекат Рейн, без да можем да предотвратим това и щяха да поставят под заплахата Рурска област, която беше най-решаващият фактор за воденето на войната от Германия.⁴

... Ако не се провалихме през 1939 г. [казва генерал Йодл], това се дължи единствено на факта, че по време на полската кампания приблизително 110 френски и британски дивизии на запад останаха напълно пасивни срещу 23 германски дивизии.⁵

Ето и свидетелството на генерал Кайтел, началник на ОКВ:

Ние, военните, винаги бяхме очаквали нападение от страна на французите по време на полската кампания и бяхме много изненадани, че нищо не се случи... Една френска атака щеше да се натъкне само на слаба преграда, не на истинска отбрана.⁶

Защо тогава френската армия (първите две британски дивизии са развърнати чак през първата седмица на октомври), която има съкрушително преимущество над германските сили на запад, не атакува, както генерал Гамлен и френското правителство са се ангажирали в писмена форма?

Причините са много: пораженското мислене сред френското Върховно командване, правителството и народа; спомените за това как е била обезкръвена Франция през Първата световна война и твърдо нежелание да се подлагат пак на подобно клане, ако това може да се избегне; в средата на септември – осъзнаването, че след пълния разгром на полските войски, който вече е факт, германците скоро ще могат да прехвърлят по-значителни сили на запад и по този начин вероятно да заличат първоначалното предимство на французите; страхът от германското превъзходство във въоръжението и по въздуха. Всъщност френското правителство от самото начало настоява британските ВВС да не бомбардират цели в Германия, опасявайки се от ответен удар срещу френските фабрики, макар че една цялостна

бомбардировка на Рур, индустриалното сърце на Райха, вероятно би била гибелна за германците. Това е едно от главните основания за безпокойство на германските генерали през септември, както мнозина от тях признават по-късно.

Отговорът на въпроса защо Франция не атакува Германия през септември, е вероятно най-добре формулиран по същество от Чърчил. „Тази битка – пише той – беше загубена няколко години по-рано.“⁷ В Мюнхен през 1938 г.; по време на окупацията на Рейнска област през 1936 г.; още една година по-рано, когато Хитлер въвежда наборна военна служба в нарушение на Версайския договор. Сега идва време да платят цената за прискърбното безволие на Съюзниците да действат в онези случаи – макар и в Париж и Лондон явно да са смятали, че вероятно ще могат с бездействието си да избегнат тази цена.

Сражения се водят в морето.

На германският флот не са наложени такива ограничения, както на сухопътните сили на запад, и през първата седмица на военните действия той потопява единайсет британски кораба с общ тонаж 64 595 т – близо половината от седмичните загуби в пика на германските подводни бойни действия през април 1917 г., когато Великобритания е на косъм от катастрофата. Британските загуби намаляват по-късно: 53 561 т за втората седмица, 12 750 т за третата и само 4646 т за четвъртата седмица – за септември общо 26 кораба с общ тонаж 135 552 т, потопени от германски подводници, и три кораба с тонаж 16 488 т – от мини.⁸

За рязкото намаление има причина, която е неизвестна на британците. На 7 септември адмирал Редер е имал дълъг разговор с Хитлер. Фюрерът, тържествуващ заради първоначалните си победи в Полша и френската пасивност на запад, съветва флота да забави темпото. Франция демонстрира „политическа и военна сдържаност“; британците се показват „разколебани“. С оглед на тази ситуация е решено подводниците в Атлантика да щадят всички пътнически кораби без изключение и да се въздържат напълно да атакуват французите, а „джобните“ линейни кораби „Дойчланд“ в Северния Атлантис и „Граф Шпее“ в Южния Атлантис да се оттеглят засега в своите бази. „Генералната политика – отбелязва Редер в дневника си, ще бъде – да проявяваме сдържаност, докато политическата ситуация на запад стане по-ясна, което ще отнеме около седмица.“⁸

Потопяването на „Атения“

Хитлер и Редер вземат още едно единодушно решение на срещата, проведена на 7 септември. Както адмиралът отбелязва в своя дневник: „Няма да се опитваме да разрешим проблема с „Атения“, преди подводниците да се върнат обратно.“

Войната по море, както споменахме, започва десет часа след като Британия е обявила война, когато британският лайнер „Атения“, натоварен с определен брой пътници (около 1400 души), е торпилиран без предупреждение в 21 ч. на 3 септември на около 320 км западно от Хебридите, при което загиват 112 души, включително 28 американци. Германското министерство на пропагандата сверява първите съобщения от Лондон с Върховното командване на ВМС, получава отговор, че в близост до мястото на инцидента няма германски подводници, и веднага отрича, че корабът е бил потопен от германците. Злополуката създава голямо неудобство на Хитлер и командването на ВМС, които първоначално не вярват на британските сведения. На всички командири на подводници са

дадени строги заповеди да спазват Хагската конвенция, която забранява да се напада кораб без предупреждение. Тъй като всички подводници поддържат радиомълчание, няма начин да се провери непосредствено какво се е случило.¹¹ Това не възпира подконтролната нацистка преса да обвини два дни по-късно британците, че сами са торпилирали собствения си кораб, за да провокират САЩ да се включат във войната.

На „Вилхелмшрасе“ всъщност се безпокоят как ще реагират американците на една катастрофа, която е причинила смъртта на 28 граждани на Съединените щати. В деня след потопяването Вайцзекер вика при себе си американския шарже Александър Кърк и отрича то да е било извършено от германска подводница. Наоколо няма германска подводница, подчертава той. Същата вечер, според собствените му показания по-късно в Нюрнберг, държавният секретар се свързва с Редер, като му напомня как потопяването на „Лузитания“ от германците през Първата световна война е допринесло за включването на Америка в конфликта и настоява „да бъде направено всичко“, за да не се стигне до провокиране на Съединените щати. Адмиралът го уверява, че „не е замесена германска подводница“.⁹

По настояване на Рибентроп адмирал Редер кани американския военноморски аташе да се срещне с него на 16 септември и заявява, че вече е получил доклади от всички подводници, „в резултат от което е категорично установено, че „Атения“ не е била потопена от германска подводница“. Моли го да информира за това своето правителство, както американският представител прави веднага.^{1, 10}

Гросадмиралът не казва цялата истина. Не всички подводници, които са били в открито море на 3 септември, са се върнали в пристанището. Сред тези, които още не са, е U-30 под командването на старши лейтенант Лемп; тя се връща в родни води чак на 27 септември. Посрещната е от адмирал Карл Дьониц, командир на подводниците, който години по-късно в Нюрнберг описва срещата и най-сетне разкрива истината за потопяването на „Атения“.

Посрещнах капитана, старши лейтенант Лемп, на илюза на Вилхелмсхафен, докато плавателният съд влизаше в пристанището, и той поиска разрешение да говори с мен на четири очи. Още в началото забелязах, че изглежда много потиснат, а той веднага ми каза, че се смята за отговорен за потопяването на „Атения“ в района на Норт Чанъл. В съгласие с моите предишни инструкции следял внимателно за възможна поява на въоръжени търговски кораби на подстъпите към Британските острови и торпилирал кораб, който впоследствие идентифицирал в радиоефира като „Атения“, защото останал с впечатлението, че е въоръжен търговски кораб с патрулни функции...

Веднага изпратих Лемпе със самолет да докладва във Военноморския команден щаб (СКЛ) в Берлин; междувременно разпоредих спазване на пълна секретност като временна мярка. По-късно същия ден или рано на следващия получих заповед от капитан I ранг Фрике, в която се казваше, че:

1. Работата трябва да се пази в пълна тайна.
2. *Върховното командване на военноморските сили (ОКМ) счита, че не е необходим военен съд, тъй като са удовлетворени, тъй като са удовлетворени от добросъвестните действия на капитана.*
3. Политически обяснения ще се дават от ОКМ.¹

Не съм вземал каквото и да е участие в политическите събития, при които Фюрера твърди, че „Атения“ не е потопен от германска подводница.¹¹

Само че Дьониц, който сигурно е подозирал истината през цялото време, защото в противен случай е нямало да бъде на дока, за да посрещне U-30 при завръщането ѝ, е взел участие в подправянето на бордовия дневник на подводницата, както и на собствения си дневник, с цел да заличи всички издайнически следи, водещи към истината. Всъщност, както признава в Нюрнберг, той самият е наредил от бордовия дневник на U-30 да се зачеркне всяко споменаване на „Атения“ и го е изтрил от дневника си. Дьониц заклева екипажа на плавателния съд да спазва абсолютна секретност.^К

Няма съмнение, че във всяка държава върховното военно командване крие скелети в шкафа по време на война, и колкото и да не е похвално, все пак е разбираемо защо Хитлер, както свидетелства адмирал Редер в Нюрнберг, настоява аферата с „Атения“ да бъде потулена, особено при положение че командването на ВВС първоначално без задни мисли е отричало отговорността на Германия, и би било крайно неудобно да я признае впоследствие. Хитлер обаче не спира до там. Вечерта на 22 октомври, неделя, министърът на пропагандата Гьобел лично се изказва по радиото (добре си спомням предаването) и обвинява Чърчил, че е потопил „Атения“. На следващия ден официалният нацистки вестник „Фьолкишер Beobachter“ излиза със статия на първа страница със заглавие „ЧЪРЧИЛ ПОТОПИ „АТЕНИЯ“, в която се казва, че първият лорд на Адмиралтейството е заложил бомба с часовников механизъм в трюма на кораба. В Нюрнберг е установено, че фюрера лично е поръчал предаването и статията – а също и че макар и Редер, Дьониц и Вайцзекер да са крайно раздразнени от тази нагла лъжа, те не се осмеляват да направят нищо.¹³

Безгръбначното поведение на адмиралите и на провъзгласилия се за антинацист високопоставен служител във Външното министерство, споделяно напълно от генералите при всяка драстична проява на демоничния нацистки главнокомандващ, ще доведе до една от най-мрачните страници в германската история.

Хитлер предлага мир

Тази вечер пресата говори открито за мир – отбелязал съм в дневника си на 20 септември. – Всички германци, с които говорих днес, са абсолютно сигурни, че ще имаме мир, преди да е изминал и месец. Настроението им е приповдигнато.

Предния следобед в разкошната сграда на градския съвет в Данциг бях слушал първата реч на Хитлер след обръщението му в Райхстага на 1 септември, което сложи начало на войната. Макар че се гневеше, задето беше лишен от възможността да произнесе тази реч във Варшава, чийто гарнизон продължаваше да оказва мъжествена съпротива, и плюеше отрова всеки път, когато споменаваше Великобритания, фюрерът направи малък жест за мир. „Нямам войнствени намерения срещу Британия и Франция – каза той. – Изпитвам съчувствие към френския войник. Той не знае за какво се бие.“ И призова Всемогъщия бог, „който сега благослови нашето оръжие, да помогне на другите народи да проумеят колко безполезна ще е тази война... и да ги накара да помислят за благата на мира“.

На 26 септември, деня преди падането на Варшава, германската преса и радио подхващат мащабна кампания за мир. Основната линия, както съм отбелязал в дневника си, е следната: „Защо Франция и Британия да воюват сега? Няма за какво да се бият. Германия не иска нищо на запад.“

Два дни по-късно Русия, която бързо поглъща своя дял от Полша, се присъединява към мирната офанзива. Едновременно с подписването на Германско-съветския договор за дружба и граници с неговите тайни клаузи за подялба на Източна Европа на 28 септември в Москва Молотов и Рибентроп са съчинили и подписали гръмка Декларация за мир.

Правителствата на Германия и Русия, казва се в нея, след като *уредиха окончателно проблемите, произтичащи от разпадането на Полската държава, и създадоха здрава основа за траен мир в Източна Европа, изразяват общото си убеждение, че ще бъде в реален интерес на всички народи да се сложи край на състоянието на война между Германия и Англия и Франция. Затова двете правителства насочват общите си усилия... към постигането на тази цел колкото е възможно по-скоро. Ако обаче усилията на двете правителства останат безрезултатни, това би било доказателство за факта, че Англия и Франция носят отговорност за продължаването на войната...*

Иска ли Хитлер мир, или иска да продължи войната и със съветска помощ да прехвърли отговорността за нейното продължаване на западните съюзници? Вероятно и той самият не знае, макар и да се изказва твърде категорично.

На 26 септември фюрерът е провел дълъг разговор с Далерус, който в никакъв случай не се е отказал да търси начин за постигане на мир. Два дни по-рано неудържимият швед се е срещнал със стария си приятел Огилви Форбс в Осло, където бившият съветник от посолството в Берлин сега изпълнява подобни функции в британската легация в столицата на Норвегия. Според един поверителен меморандум на д-р Шмит¹⁴, Далерус съобщава на Хитлер, че Форбс му е казал за стремежа на британското правителство към мир. Единственият въпрос бил: как британците да запазят достойнство?

Ако британците наистина искат мир – отговаря Хитлер, – могат да го получат до две седмици, и то без да загубят достойнство.

Ще трябва да се примирят с факта, „че Полша не може да възкръсне“, казва фюрерът. Като се изключи това, той заявява, че е готов да гарантира статуквото на „останалата част от Европа“, включително да даде гаранции за „сигурността“ на Британия, Франция, Холандия, Белгия и Люксембург. Следва обсъждане как да се сложи начало на мирните преговори. Хитлер предлага Мусолини да се заеме с това. Далерус смята, че кралицата на Холандия ще бъде „по-неутрална“. Гьоринг, който също участва в разговора, предлага представители на Британия и Германия да се срещнат най-напред тайно в Холандия и тогава, ако постигнат известен напредък, кралицата може да покани двете страни на преговори за примирие. Хитлер, който на няколко пъти е изразил скептицизъм относно „британската воля за мир“, накрая се съгласява с предложението на шведа да „отиде...в Англия на следващия ден, за да извърши сондаж в набелязаната насока“.

Британците могат да имат мир, ако го искат – казва Хитлер на Далерус, преди шведът да си тръгне, – но ще трябва да побързат.

Това е една от насоките в мислите на фюрера. Пред генералите си той дава израз на друга. В записка в дневника си от предния ден, 25 септември, Халдер споменава, че е бил информиран „за план на Фюрера да атакува на запад“. На 27 септември, деня, след като е уверил Далерус в готовността си да сключи мир с Британия, Хитлер свиква в Канцлерството

главнокомандващите на Вермахта и ги информира за своето решение да „атакува на запад колкото е възможно по-скоро, тъй като френско-британската армия още не е готова“. Според Браухич той дори определя дата за нападението: 12 ноември.¹⁵ Без съмнение на този ден Хитлер е силно възбуден от новината, че Варшава най-после е капитулирала. Вероятно мисли, че Франция поне може да бъде поставена на колене така лесно, както Полша, макар че два дни по-късно Халдер си записва в дневника да „обясни“ на фюрера, че „методът на полската кампания не е рецепта за Запада. Неподходящ срещу добре организирана армия“.

Може би Чано вниква най-добре в мислите на Хитлер, когато провежда дълъг разговор с канцлера в Берлин на 1 октомври. Младият италиански външен министър, който до този момент се е отворил напълно от германците, но се налага да го прикрива, заварва фюрера изпълнен с увереност. Докато описва плановете си, очите му „проблясват зловещо всеки път, когато говори за своите методи и средства за борба“, отбелязва Чано. Италианският гост обобщава впечатленията си по следния начин:

... Да предложи днес на народа си надежден мир след голяма победа вероятно е цел, която все още изкушава Хитлер. Само че ако за нейното постигане трябва да пожертва дори съвсем малка част от онова, което смята за законни плодове на своята победа, тогава той хиляда пъти би предпочел битка.^{L. 16}

За мен, докато седях в Райхстага по обяд на 6 октомври и слушах Хитлер да отправя своя призив за мир, той звучеше като стара грамофонна плоча, която слушам за пети или шести път. Колко често преди го бях чувал от същата трибуна и със същия привидно сериозен и искрен тон след поредното си завоевание да предлага нещо, което звучеше (ако човек забрави за последната му жертва) като почтен и разумен мир. Същото направи и на този хладен, ясен и слънчев есенен ден с обичайното си красноречие и лицемерие. Беше дълга реч, едно от най-дългите му публични изказвания изобщо, но към края, след повече от един час характерно изопачаване на историята и самодоволно описание на подвига на германското оръжие в Полша („тази смешна държава“), той стигна до своите предложения за мир и техните основания.

Моето основно усилие е да премахна от нашите отношения с Франция всяка следа от недоброжелателност и да ги направя приемливи и за двете страни... Германия няма повече претенции към Франция... Не желая дори да споменавам проблема с Алзас-Лорен... Винаги съм изразявал пред Франция моето желание да погребем завинаги нашата стара вражда и да потърсим сближаване между тези две нации, всяка от които има толкова славно минало...

А Британия?

Не по-малко усилия съм посветил на постигането на англо-германско разбирателство; не, нещо повече – на англо-германска дружба. Никога и никъде не съм действал противно на британските интереси... Убеден съм дори и днес, че в Европа и по целия свят може да има истински мир само ако Германия и Англия стигнат до разбирателство.

А мирът?

Защо да се води тази война на запад? За възстановяване на Полша? Полша от Версайския договор няма да възкръсне никога повече... Въпросът за възобновяване на полската

държава е проблем, който няма да бъде решен чрез война на запад, а изключително от Русия и Германия... Безсмислено би било да причиним смъртта на милиони хора и унищожаването на собственост за милиони, за да построим наново една държава, която още при самото си раждане беше определяна като недоносче от всички, които нямат полски произход.

Какви други причини съществуват?...

Ако тази война наистина ще се води само за да бъде установен нов режим в Германия... тогава животът на милиони хора ще бъде пожертван напразно... Не, тази война на запад не може да реши каквито и да е проблеми...

Проблеми за решаване има. Хитлер изброява цял списък от такива: „създаване на полска държава“ (след като вече се е споразумял с руснаците, че такава не бива да съществува); „решаване и уреждане на еврейския въпрос“; колонии за Германия; съживяване на международната търговия; „безусловно гарантиран мир“; съкращаване на въоръжаването; „регулиране на въздушната война, отровните газове, подводниците и т.н.“; и уреждане на проблемите с малцинствата в Европа.

За да постигне „тези големи цели“, той предлага конференция на водещите европейски страни „след най-щателна подготовка“.

Невъзможно е [продължава Хитлер] подобна конференция, която трябва да определи съдбата на континента за много години напред, да води своите обсъждания под тътена на оръдията или под натиска на мобилизирани армии.

Ако обаче тези проблеми трябва да бъдат решени рано или късно, по-разумно ще бъде да се занимаем с решението, преди най-напред милиони мъже да бъдат изпратени напразно на смърт и да бъдат унищожени богатства за милиарди. Сегашното състояние на нещата на запад е немислимо да продължава. Всеки ден скоро ще иска все по-големи жертви... Националното богатство на Европа ще бъде пропиляно във вид на снаряди и жизнената сила на всички нации ще бъде изцедена на бойните полета...

Едно нещо е сигурно. В хода на световната история никога не е имало двама победители, но много често – единствено губещи. Нека сега тези народи и техните ръководители, които са на същото мнение, да отговорят. И нека онези, които смятат войната за по-добро решение, да отблъснат протегнатата ми ръка.

Той има предвид Чърчил.

Ако обаче надделят мненията на г-н Чърчил и неговите последователи, това заявление ще бъде последното от моя страна. В такъв случай ще се бием... В германската история никога няма да има друг ноември 1918 г.

Много се съмнявах, както съм написал в дневника си след връщане от Райхстага, че британците и французите ще се вслушат в тези мъгляви предложения „дори и за пет минути“. Германците обаче бяха оптимистично настроени. По пътя си към кореспондентския пункт същата вечер купих едно ранно издание на собствения вестник на Хитлер, „Фьолкишер беобахтер“. Крещящите заглавия съобщаваха:

ВОЛЯТА НА ГЕРМАНИЯ ЗА МИР – БЕЗ ВОЙНСТВЕНИ НАМЕРЕНИЯ СРЕЩУ ФРАНЦИЯ И АНГЛИЯ – БЕЗ ПОВЕЧЕ ПРЕТЕНЦИИ ЗА ПРЕРАЗГЛЕЖДАНЕ С ИЗКЛЮЧЕНИЕ НА

КОЛОНИИТЕ – СЪКРАЩАВАНЕ НА ВЪОРЪЖАВАНЕТО – СЪТРУДНИЧЕСТВО С ВСИЧКИ ЕВРОПЕЙСКИ НАЦИИ – ПРЕДЛОЖЕНИЕ ЗА КОНФЕРЕНЦИЯ

Както вече знаем от секретните германски документи, докладите, получени от Париж чрез посланиците на Испания и Италия там, насърчават „Вилхелмщрасе“ да повярва, че французите нямат желание да продължават войната. Още на 8 септември испанският посланик намеква на германците, че Боне „с оглед на огромната непопулярност на войната във Франция, се стреми към споразумение веднага щом операциите в Полша приключат. Има някои признаци, че той поддържа контакт с Мусолини за тази цел“.¹⁷

На 2 октомври Атолико предава на Вайцекер текста на последното съобщение от италианския посланик в Париж, заявявайки, че мнозинството членове на френския кабинет подкрепят идеята за мирна конференция и въпросът вече е главно „да се даде възможност на Франция и Англия да запазят достойнство“. Премиерът Даладие обаче явно не принадлежи към мнозинството.^{М. 18}

Това са полезни сведения. На 7 октомври Даладие дава отговор на Хитлер. Той заявява, че Франция няма да сложи оръжие, докато не бъдат получени гаранции за „реален мир и обща сигурност“. Хитлер обаче се интересува повече от позицията на Чембърлейн, отколкото от тази на френския премиер. На 10 октомври, използвайки като повод краткото си обръщение в „Шпортпаласт“ на официалното откриване на „Винтерхилфе“ („Зимна помощ“), той отново подчертава своята „готовност за мир“. Германия, повтаря той, „няма причина за война срещу западните сили“.

Отговорът на Чембърлейн идва на 12 октомври. Той облива със студен душ ако не Хитлер, то поне германския народ.^Н В обръщение към Камарата на общините министър-председателят определя предложенията на Хитлер като „неясни и несигурни“ и отбелязва, че „те не съдържат идеи как да се поправят злините, причинени на Чехословакия и Полша“. Не може да се разчита, казва той, на обещанията „на сегашното германско правителство“. Ако то иска мир, тогава „трябва да очакваме дела, а не само думи“. Той иска „убедително доказателство“ от Хитлер, че наистина желае мир.

Човекът, преживял Мюнхенските събития, вече не може да бъде заблуден от обещанията на Хитлер. На следващия ден, 13 октомври, германците излизат с официална декларация, че Чембърлейн, отхвърляйки предложението на Хитлер за мир, съзнателно е избрал войната. Нацистският диктатор вече си има оправдание.

В действителност, както вече знаем от пленените германски документи, Хитлер не е изчакал отговора на британския министър-председател, за да даде заповед за приготовления за непосредствен щурм на запад. На 10 октомври той свиква своите военачалници, прочита им дълъг меморандум за състоянието на войната и света и изстрелва към тях Директива № 6 за воденето на войната.²⁰

Настойчивото желание, заявено от фюрера в края на септември, да предприемат атака на запад колкото може по-скоро, е хвърлило в паника Върховното командване на армията. Браухич и Халдер с подкрепата на няколко други генерали се уговарят да докажат на Вожда, че за незабавна офанзива не може да става и дума. Няколко месеца ще са необходими, казват те, за ремонт на използваните в Полша танкове. Генерал Томас подкрепя твърденията с числа, за да покаже, че Германия изпитва дефицит от 600 000 т стомана месечно. Генерал Фон Щюлпнагел, главният квартирмайстер, докладва, че имат на разположение боеприпаси

само „за около една трета от дивизиите за 14 бойни дни“ – със сигурност недостатъчно дълго, за да спечелят битка срещу французите. Фюрерът обаче не желае да слуша главнокомандващия на сухопътните сили и началника на Генералния щаб, когато на 7 октомври му представят официален доклад за дефицитите на армията. Генерал Йодл, който от всички в ОКВ най-усърдно приглася на Хитлер, предупреждава Халдер, „че се задава много сериозна криза“ заради противопоставянето на армията срещу офанзива на запад и че фюрера е „разлютен, защото военните не му се подчиняват“.

В подобна обстановка Хитлер свиква генералите в 11 ч. на 10 октомври. Той не иска съвет от тях. Директива № 6, с дата от предния ден, им нарежда какво да правят:

СЪВЪРШЕНО СЕКРЕТНО

Ако в близко бъдеще стане очевидно, че Англия, а под напътствието на Англия и Франция, не желаят да сложат край на войната, аз съм решен да действам енергично и агресивно без особено отлагане...

Затова давам следните заповеди:

а. Трябва да се извършат приготовления за настъпателна операция... през териториите на Люксембург, Белгия и Холандия. Това настъпление трябва да се осъществи... на колкото е възможно по-ранна дата.

б. Целта ще бъде да победим колкото е възможно по-силна част от френската действаща армия, както и воюващите на нейна страна съюзници, и в същото време да завземем колкото е възможно по-голяма област в Холандия, Белгия и Северна Франция като база за водене на потенциално успешна война срещу Англия по въздух и по море...

Моля главнокомандващите да ми предоставят колкото е възможно по-скоро подробни доклади за техните планове въз основа на тази директива и да ме държат постоянно в течение...

Тайният меморандум, също с дата 9 октомври, който Хитлер прочита на своите военачалници, преди да ги запознае с директивата, е един от най-впечатляващите документи, които бившият австрийски ефрейтор е писал някога. Той показва не само забележително познаване на историята (от германска гледна точка) и на военната стратегия и тактика, но и, както ще се потвърди малко по-късно, пророчески усет за това как ще се развие войната на запад и с какви резултати. Борбата между Германия и западните сили, която, казва той, не е преставала от разпускането на Първия германски райх по силата на Договора от Мюнстер (т.нар. Вестфалски мир) през 1648 г., „ще трябва да бъде доведена до край по един или друг начин“. След голямата победа в Полша обаче „не би имало възражения войната да завърши веднага“, при условие че това няма да „изложи на риск“ придобивките в Полша.

Целта на настоящия меморандум не е да изследва или дори да отбележи възможностите в тази насока. Ще се ограничи изключително с другия случай: необходимостта да продължим борбата... Целта на Германия във войната е окончателното военно ликвидиране на Запада, тоест безвъзвратното унищожаване на силата и способността на западните страни да се противопоставят на държавната консолидация и бъдещото развитие на германския народ в Европа.

Що се отнася до външния свят, тази вечна цел ще трябва да претърпи разнообразни пропагандни корекции... Това не променя целта на войната. Тя е и остава унищожението на нашите западни врагове.

Знае, че генералите протестират срещу ускореното започване на западната офанзива. Времето обаче, казва им той, е на страната на врага. Полските победи, припомня им фюрерът, са били възможни, защото Германия всъщност е имала само един фронт. Тази ситуация все още е налице – само че докога?

Никакъв договор или пакт не може надеждно да осигури траен неутралитет от страна на Съветска Русия. Понастоящем всички съображения говорят срещу отстъплението на Русия от неутралната позиция. След осем месеца, една година или дори няколко години това може да се промени. Нищожността на договорите беше доказана напълно през последните години. Най-голямата гаранция срещу каквото и да е руско нападение се крие... в навременната демонстрация на германската мощ.

Що се отнася до Италия, „надеждата за италианска подкрепа за Германия“ зависи главно от това дали Мусолини е жив и дали ще има нови германски успехи, които да съблязнят Дучето. Тук времето също е фактор, както и в случаите с Белгия и Холандия, които могат да бъдат принудени от Британия и Франция да изоставят неутралитета си – нещо, което Германия не може да си позволи да допусне. Дори що се отнася до САЩ, „трябва да се смята, че времето работи срещу Германия“.

Продължителната война, признава Хитлер, крие големи опасности за Германия, и той изброява няколко. Приятелски и враждебно настроените неутрални държави (изглежда има предвид главно Русия, Италия и САЩ) може да бъдат привлечени на страната на противника, както е станало през Първата световна война. Освен това, казва Хитлер, „ограничената хранителна и суровинна база“ на Германия ще затрудни намирането на „средства за продължаване на войната“. Най-голямата опасност, казва той, е уязвимостта на Рур. Ако това сърце на германското индустриално производство бъде поразено, това ще „доведе до срыв на германската военна икономика и следователно на способността за съпротива“.

Трябва да се признае, че в този меморандум бившият ефрейтор показва удивително разбиране на военната стратегия и тактика, макар и съпътствано от характерна липса на морал. Има няколко страници за новата тактика, разработена за танковете и самолетите в Полша, както и подробен анализ как тази тактика може да се приложи успешно на запад и къде точно. Главното, казва той, е да избегнат позиционната война от 1914–1918 г. Бронираните дивизии трябва да се използват за решаващ пробив.

Те не трябва да се изгубят сред безкрайния лабиринт от къщи в белгийските градове. Не е необходимо изобщо да атакуват градове, а... да поддържат прилива на настъпващата армия, да не допускат стабилизиране на фронтовете, като извършват масирани удари през идентифицираните слаби позиции.

Това е дяволски точно предвиждане как ще се води войната на запад, и когато го четем, започваме да се питаме защо никой от страна на Съюзниците няма подобни прозрения.

Същото се отнася и за стратегията на Хитлер. „Единствената възможна област на настъпателни действия“, казва той, е през Люксембург, Белгия и Холандия. Трябва да се имат предвид най-напред две военни цели: да се унищожат армиите на Холандия, Белгия, Франция и Британия и по този начин да се овладеят позиции на Ламанша и Северно море, откъдето Луфтвафе ще може да бъде „използвана безмилостно“ срещу Британия.

И преди всичко – казва той, връщайки се на въпроса за тактиката, – импровизирайте!

Особеният характер на тази кампания може да наложи да прибягваме много пъти до импровизации, да съсредоточаваме в определени точки за нападение или отбрана повече сили от обичайното (например танкови или противотанкови), както и в по-ниски от нормалното концентрации – на други участъци.

Що се отнася до времето на атаката, казва Хитлер на скептично настроените си генерали, „тя няма да е преждевременна, когато и да започне. Трябва да се състои при всички обстоятелства, стига да е възможно, тази есен“.

Германските адмирали, за разлика от генералите, няма нужда да бъдат прищпорвани от Хитлер, за да започнат офанзива, въпреки че техният флот отстъпва на британския. Всъщност през последните дни на септември и в началото на октомври Редер постоянно моли фюрера да отмени ограниченията, наложени на ВМС. Това е направено постепенно. На 17 септември германска подводница торпилира британския самолетоносач „Кърейджъс“ край югозападния бряг на Ирландия. На 27 септември Редер нарежда „джобните“ линейни кораби „Дойчланд“ и „Граф Шпее“ да напуснат своите райони на очакване и да започнат да атакуват британски плавателни съдове. До средата на октомври те са унищожили седем британски търговски кораба и са пленили американския кораб „Сити ов Флинт“.

На 14 октомври германската подводница U-47, командвана от старши лейтенант Гюнтер Прин, прониква през привидно непробиваемата защита на голямата британска военноморска база „Скапа Флоу“ и торпилира и потопява закотвения линейен кораб „Роял Оук“, при което загиват 786 офицери и моряци. Това е забележително постижение, което се експлоатира максимално от д-р Гьобелс в неговата пропаганда и издига флота в очите на Хитлер.

Генералите обаче продължават да създават проблеми. Въпреки дългия и добре обмислен меморандум на фюрера до тях и издаването на Директива № 6, с която им е наредено да се подготвят за предстоящо нападение на запад, те протакат. Причината не е, че имат някакви морални скрупули да погизят суверенитета на Белгия и Холандия; просто силно се съмняват в успеха на този етап. Има и едно изключение.

Генерал Вилхелм Ритер фон Лееб, командир на Армейска група „С“, разгърната срещу французите по Рейн и линията „Мажино“, не само се отнася скептично към победата на запад; той – и никой друг, доколкото разкриват наличните документи – изразява несъгласие да бъдат атакувани неутралните Белгия и Холандия поне отчасти по морални съображения. На 11 октомври, деня след срещата на Хитлер с генералите, Лееб съставя самостоятелно дълъг меморандум, който изпраща до Браухич и други генерали. Целият свят, пише той, ще се обърне против Германия, която за втори път в рамките на 25 години напада неутрална Белгия! Германия, чието правителство тържествено е гарантирало и обещало запазването и зачитането на този неутралитет само преди една седмица!

Накрая, след като изброява подробно военните доводи срещу атака на запад, Лееб призовава за мир. „Цялата нация копнее за мир“ – казва той.²¹

Само че Хитлер по същото време копнее за война, за битка, и му е дошло до гуша от това, което тълкува като непростима боязливост от страна на своите генерали. На 14 октомври Браухич и Халдер се съвещават продължително. Командващият на сухопътните сили вижда „три възможности: Атака. Изчакване. Фундаментални промени.“ Халдер ги отбелязва в дневника си същия ден и след войната обяснява, че „фундаментални промени“ означавало

„премахването на Хитлер“. Само че слабохарактерният Браухич смята, че подобна драстична мярка е „принципно негативна и има потенциала да ни направи уязвими“. Дватама решават, че нито една от трите възможности не предлага „изгледи за решаващ успех“. Единственият начин е да продължат с опитите да въздействат на Хитлер.

Браухич се среща с фюрера отново на 17 октомври, само че неговите доводи, както съобщава на Халдер, нямат ефект. Ситуацията е „безнадеждна“. Хитлер с рязък тон го информира, както пише Халдер в дневника си на същия ден, че „британците ще са готови да преговарят само след поражение. Трябва да ги нападнем колкото може по-бързо. Между 15 и 20 ноември най-късно“.

Следват нови заседания с нацисткия главнокомандващ, който накрая налага волята си на генералите на 27 октомври. След церемония, на която четиринайсет от тях са удостоени с Рицарски кръст на Железния кръст, фюрера пристъпва към съществения въпрос – настъплението на запад. Когато Браухич се опитва да докаже, че сухопътните сили няма да са готови до един месец, Хитлер отговаря, че това е „прекалено късно“. Атаката, заповядва той, ще започне на 12 ноември. Браухич и Халдер си тръгват от тази среща сломени и победени. Същата вечер разговарят в опит да се утешат взаимно. „Браухич е уморен и угнетен“ – записва Халдер в дневника си.

Цосенският „заговор“ за сваляне на Хитлер

Дошло е вече времето заговорниците да се раздвижат още веднъж – или поне на тях така им се струва. Злощастните Браухич и Халдер са изправени пред безрадостните алтернативи или да осъществят третата „възможност“, която са видели на 14 октомври – премахването на Хитлер, – или да организират нападение на запад, за което смятат, че ще е гибелно за Германия. Както военните, така и цивилните участници в „заговора“, върнат внезапно към живот, подкрепят настоятелно първата алтернатива.

Намеренията им вече са били осуетени веднъж, откакто е започнала войната. Генерал Фон Хамерщайн, повикан временно обратно от продължителната си оставка в навечерието на нападението срещу Полша, е получил командирски пост на запад. През първата седмица на войната той е помолил Хитлер да посети щаба му, за да покаже, че не пренебрегва този фронт, докато трае завладяването на Полша. В действителност Хамерщайн, който е заклет враг на Хитлер, крои планове да го арестува. Фабиан фон Шлабрендорф вече е загатнал пред Огилви Форбс за този заговор на 3 септември – деня, когато Британия обявява война – на набързо организирана среща в берлинския хотел „Адлон“. Фюрерът обаче е подушил нещо, отказал е да посети бившия главнокомандващ на сухопътните сили и скоро след това го е уволнил.²²

Конспираторите продължават да поддържат контакт с британците. След като не успяват да предприемат нищо, за да попречат на Хитлер да унищожи Полша, те са съсредоточили усилията си да не допуснат войната да се разпространи на запад. Цивилните членове на кръга разбират, че особено сега вече армията е единствената организация в Райха, която притежава средствата да спре Хитлер: нейната сила и значение са нараснали неимоверно с общата мобилизация и мълниеносната победа в Полша. Само че увеличените ѝ размери, както Халдер се опитва да обясни на цивилните, създават и затруднения. Списъкът на

висшите военни се е попълнил с офицери от запаса, много от които са фанатични нацисти; нацистката идеология е насадена напълно и сред по-голямата част от войниците. Трудно ще е, изтъква Халдер (той има забележителната способност да посочва затрудненията, както на враговете, така и на приятелите си), да се намери военна формация, на която може да се има доверие, че ще тръгне против фюрера.

Има и друго съображение, което генералите подчертават и което хората в цивилни дрехи разбират напълно. Ако организират бунт срещу Хитлер с произтичащия от това хаос с армията и в страната изобщо, дали британците и французите няма да се възползват от него, за да извършат пробив на запад, да окупираат Германия и да наложат мир при жестоки условия за германския народ – въпреки че са се избавили от престъпния си водач? Нужно е следователно да поддържат връзки с британците, за да се разберат ясно помежду си, че Съюзниците няма да се възползват по такъв начин от възможен антинацистки преврат в Германия.

Използвани са няколко канала. Единият е разработен чрез Ватикана от видния мюнхенски адвокат д-р Йозеф Мюлер, вярващ католик, надарен с толкова голяма физическа сила, енергия и издръжливост, че в младостта си е получил прякора „Вола“ – *Ochsensepp*. В началото на октомври, със съдействието на полковник Остер от Абвера, Мюлер е заминал за Рим и във Ватикана е установил контакт с британския пълномощен представител при Светия престол. Според германски източници той успява да получи не само уверение от британците, но и съгласието на папата да действа като посредник между един нов антинацистки режим и Британия.²³

Другата връзка е в Берн, Швейцария. Там Вайцекер е назначил Теодор Корт, доскорошния германски шарже д'афер в Лондон, като аташе в германската легация. В швейцарската столица той случайно среща един англичанин, д-р Филип Конуел-Евънс, чиято професорска длъжност в германския университет в Кьонигсберг го е направила както специалист по нацизма, така и до известна степен негов симпатизант. През втората половина на октомври Конуел-Евънс предава на Корт послание от Чембърлейн, което германският аташе по-късно характеризира като тържествено обещание на премиера да се отнесе справедливо и с разбиране към едно бъдещо антинацистко германско правителство. В действителност британският професор е предал просто откъси от речта на Чембърлейн пред Камарата на общините, в която, макар и да отхвърля мирните предложения на Хитлер, министър-председателят декларира, че Британия няма желание „да лишава Германия от полагащото ѝ се място в Европа, стига тя да живее в разбирателство и доверие с другите страни“. Макар и тези думи, както и други заявления от дружелюбно естество по отношение на германския народ да са излъчени по радиото от Лондон и вероятно чути от заговорниците, те придават изключително голямо значение именно на „обещанието“, донесено от неофициалния британски представител.

С това, както и с другите британски уверения, които смятат, че са получили чрез Ватикана, съзаклятниците се обръщат с надежда към германските генерали. С надежда, но също и с отчаяние. „Единствената ни надежда за спасение – казва Вайцекер на Хасел на 17 октомври – е във военен преврат. Само че как?“

Времето е малко. Германската атака през Белгия и Холандия по план трябва да започне на 12 ноември. Заговорът трябва да бъде изпълнен преди тази дата. Както Хасел предупреждава

останалите, ще бъде невъзможно да получат „поносим мир“, след като Германия посегне на Белгия.

Има няколко разказа на участници за онова, което се случва по-нататък – или по-скоро защо не се случва кой знае какво, – и те са противоречиви и объркани. Генерал Халдер, началникът на Генералния щаб на сухопътните сили, отново е основната фигура, както е било и по време на мюнхенските събития. Той обаче постоянно променя мнението си, колебае се и изпитва объркване. На разпита в Нюрнберг обяснява, че „полевите войски“ не могли да извършат преврат, защото имали срещу себе си „добре въоръжен противник“. Казва, че се обърнал към „запасните войски“, които не били изправени пред врага, с молба за съдействие, но не могъл да получи от техния командир генерал Фридрих (Фриц) Фром нищо повече от съгласието, че „като войник“²⁴ ще изпълни всяка заповед на Браухич.

Браухич обаче е още по-нерешителен от началника на Генералния щаб. „Ако Браухич няма достатъчно силен характер, за да се реши – казва генерал Бек на Халдер, – тогава вие трябва да вземете решение и да го поставите пред свършен факт.“ Халдер обаче настоява, че тъй като Браухич е главнокомандващ на сухопътните сили, крайната отговорност е негова. По този начин те постоянно си прехвърлят топката. „Халдер не притежава нито личните качества, нито авторитета да се справи със ситуацията“ – отбелязва печално Хасел в дневника си в края на октомври. Що се отнася до Браухич, той е, по изречение на Бек, като „шестокласник“. Все пак заговорниците, водени този път от икономическия експерт на сухопътните сили генерал Томас и полковник Остер от Абвера, упражняват натиск върху Халдер, който накрая се съгласява (поне така смятат те) да организира преврат веднага щом Хитлер издаде окончателната заповед за настъпление на запад. Самият Халдер казва, че все пак условието било Браухич да вземе последното решение. Във всеки случай на 3 ноември според полковник Ханс Гроскурт от ОКВ, доверен човек на Халдер и на Остер, Халдер изпраща на двама от главните конспиратори, генерал Бек и Гьорделер, съобщение да имат готовност от 5 ноември нататък. Цосен, където е щабквартирата на командването на сухопътните сили и неговия Генерален щаб, става средоточие на конспиративна дейност.

Датата 5 ноември е от ключово значение. На този ден трябва да започне придвижването на войските към техните изходни позиции към Холандия, Белгия и Люксембург. Пак на този ден Браухич има назначена решаваща среща с Хитлер. На 2 ноември двамата с Халдер са посетили върховните командвания на армията на запад и са намерили подкрепа в негативните мнения на полевите командири. „Никой от старшите щабове не смята, че офанзивата... има какъвто и да е шанс за успех“ – споделя Халдер в дневника си. И така, на 5 ноември, снабден с изобилие от аргументи от генералите на западния фронт, както и със собствените си и тези на Халдер и Томас, обобщени в меморандум, а за всеки случай и с „контрамеморандум“ (както го нарича Халдер) в отговор на меморандума на Хитлер от 9 октомври, главнокомандващият на германските сухопътни сили потегля с колата си към Канцлерството, решен да разубеди фюрера да предприеме офанзива на запад. Ако не успее, Браухич ще се присъедини към заговора за премахване на диктатора – поне такава е разбирането на съзаклятниците. В този момент ги изпълва силна възбуда, а също и оптимизъм. Гьорделер според Гизевиус вече съставя списък с министри за временното антинацистко правителство и се налага да бъде отрезвен от по-здравомислещия Бек.

Единствено Шахт е крайно скептичен. „Само гледайте – предупреждава той. – Хитлер ще усети, че има нещо нередно, и няма да вземе никакво решение утре.“

Както обикновено, всички грешат.

Браухич, както би могло да се очаква, не стига до никъде с меморандумите си, както и с докладите от фронтовите командири и своите собствени аргументи. Когато се позовава на лошото време на запад през този сезон, Хитлер го парира с отговора, че то е еднакво лошо за германците и за врага, още повече че едва ли ще е по-хубаво през пролетта. Накрая в отчаянието си безгръбначният главнокомандващ информира фюрера, че духът на войските на запад е близък до този през 1917–1918 г., когато в германската армия възникват пораженски настроения, неподчинение и дори метежи.

При тези думи Хитлер (според Халдер, чийто дневник е основният източник за тази извънредно тайна среща) изпада в ярост. „В кои части е имало случаи на липса на дисциплина? – настоява да знае той. – Какво е станало? Къде?“ Заканва се лично да отлети там на другия ден. Горкият Браухич, както отбелязва Халдер, нарочно е преувеличил, „за да разубеди Хитлер“, и в този момент необузданият гняв на Вожда се стоварва върху него с пълна сила. „Какви действия е предприело командването на армията? – крещи фюрера. – Колко смъртни присъди са изпълнени?“ Истината е, че „армията не иска да се бие“, беснее Хитлер.

„Всякакъв по-нататъшен разговор беше невъзможен – казва Браухич пред трибунала в Нюрнберг, припомняйки си това неприятно преживяване. – Затова си тръгнах.“ Други си спомнят, че се прибрал в щаба си в Цосен на 30 километра от Берлин толкова разтърсен, че в началото не бил в състояние да разкаже свързано какво се е случило.

Това е и краят на „Цосенското съзаклятие“. То се е провалило също толкова безславно като „заговора на Халдер“ по време на мюнхенските събития. Всеки път условията, определени от заговорниците като необходима предпоставка за действие, са били изпълнени. Този път Хитлер е упорствал в решението си да атакува на 12 ноември. Всъщност след като съкрушеният Браухич си е тръгнал, фюрерът е потвърдил заповедта с телефонно обаждане в Цосен. Когато Халдер го моли да я изпрати в писмена форма, Хитлер веднага се съгласява. Така заговорниците получават на хартия доказателството, от което са казвали, че се нуждаят, за да свалят Хитлер – заповедта за атака, която според тях ще донесе гибел на Германия. Само че не правят нищо друго, освен че изпадат в паника. Хвърлят се да горят уличаващи документи и да заличават следи. Единствено полковник Остер като че ли запазва присъствие на духа. Той изпраща предупреждение до легациите на Белгия и Холандия в Берлин да очакват нападение на 12 ноември сутринта.²⁵ След това се отправя на безрезултатна експедиция до западния фронт, за да види дали не би могъл да заинтересува генерал Фон Вицлебен с плана за отстраняване на Хитлер. Генералите, сред които и Вицлебен, разбират кога са победени. Бившият ефрейтор отново е възтържествувал над тях с изключителна лекота. Няколко дни по-късно Рундщет, командващ Армейска група „А“, свиква своите корпусни и дивизионни командири, за да обсъдят подробностите на атаката. Макар и още да се съмнява в нейния успех, той съветва своите генерали да погребат съмненията си. „Армията е получила своята задача – казва той – и ще изпълни тази задача!“

Един ден след като е довел Браухич до ръба на нервен срив, Хитлер се заема да състави текстовете на прокламациите до народите на Холандия и Белгия, които оправдават

нападението му срещу тях. Халдер отбелязва какъв ще е претекстът: „Френско настъпление в Белгия.“

Само че на следващия ден, 7 ноември, за облекчение на генералите Хитлер отлага датата на нападението.

СЪВЪРШЕНО СЕКРЕТНО

Берлин, 7 ноември 1939 г.

... Фюрера и върховен главнокомандващ на въоръжените сили, след като изслуша докладите за метеорологичните условия и ситуацията с железопътния транспорт, нарежда:

Денят „А“ се отлага с три дни. Следващото решение ще бъде взето в 18 ч. на 9 ноември 1939 г.

КАЙТЕЛ

Това е първата от четиринасет заповеди за отлагане, издадени от Хитлер през есента и зимата, екземпляри от които са намерени в архивите на ОКВ в края на войната.²⁶ Те показват, че фюрерът нито за миг не е изоставил решението си да атакува на запад; просто отлага датата седмица след седмица. На 9 ноември настъплението е отложено за 19 ноември; на 13 ноември – за 22-ри; и така нататък, като всеки път това се съобщава пет-шест дни предварително и обикновено като причина се посочва времето. Фюрерът вероятно дава известна отсрочка на генералите. Може би е проумял, че армията не е готова. Стратегическите и тактическите планове със сигурност не са напълно готови, защото той постоянно ги доработва.

Възможно е да има и други причини за първото отлагане на офанзивата от Хитлер. На 7 ноември, деня, когато е взето това решение, германците са поставени в доста неудобно положение от една съвместна декларация на краля на Белгия и кралицата на Холандия, които предлагат да посредничат за мир, „преди войната в Западна Европа да започне с пълна сила“. При тези обстоятелства би било трудно да убедят когото и да било (както Хитлер се опитва да направи в съчинените от него прокламации), че германската армия навлиза в двете кралства, защото е научила, че френската армия се готви за настъпление в Белгия.

Хитлер може също да е разбрал, че неговото нападение срещу малката неутрална Белгия няма да има предимството на изненадата, на което той е разчитал. В края на октомври Гьорделер е заминал за Брюксел с тайно съобщение от Вайцзекер, в което той иска от германския посланик Бюлов-Шванте да предупреди неофициално краля за „изключителната сериозност на ситуацията“. Посланикът изпълнява поръката и скоро след това крал Леополд заминава по спешност за Хага, за да се консултира с кралицата и да съставят тяхната декларация. Белгийците обаче имат и по-конкретна информация. Част от нея идва, както знаем, от Остер. На 8 ноември Бюлов-Шванте предупреждава Берлин с телеграма, че крал Леополд е казал на холандската кралица, че разполага с „точна информация“ за струпане на германски военни части по белгийската граница, което говори за предстояща германска офанзива през Белгия „до два или три дни“.²⁷

Тогава, на 8 ноември вечерта и на следващия ден следобед, се случват две странни събития – бомбена експлозия, която за малко да убие Хитлер, и отвличане от СС на двама британски агенти в Холандия близо до германската граница. Първоначално те отклоняват нацисткия главнокомандващ от плановите му да атакува Запада, но в крайна сметка усилват престижа

му в Германия и същевременно сплашват цосенските заговорници, които в действителност нямат нищо общо с двете събития.

Нацистко отвличане и бомба в бирария

Дванайсет минути след като Хитлер е завършил годишната си реч (този път по-кратка от обичайното), която произнася на 8 ноември пред партийни другари от „старата гвардия“ в „Бюргербройкелер“ в Мюнхен в памет на Бирения бунт от 1923 г., точно зад ораторската трибуна избухва скрита в една колона бомба, която убива седем души и ранява шейсет и трима. По това време всички важни нацистки ръководители начело с Хитлер вече са напуснали мястото, макар че през изминалите години са имали обичай да пият дълго бира и да се отдават на спомени със старите си приятели за онзи ранен опит за преврат.

На следващата сутрин единствено вестникът на Хитлер, „Фьолкишер беобахтер“, съобщава за покушението срещу фюрера. Той хвърля вината за подлото деяние върху „британските тайни служби“ и дори върху Чембърлейн. „Опитът за убийство – отбелязал съм същата вечер в дневника си, – несъмнено ще засили обществената подкрепа за Хитлер и ще възбуди омраза към Англия... За повечето от нас това намирисва на ново подпалване на Райхстага.“

Как биха могли британските тайни служби да са свързани с това произшествие освен във възпаления ум на Гьобелс? Веднага е направен опит да се намери такава връзка. Един-два часа след избухването на бомбата в Мюнхен шефът на СС и Гестапо, Хайнрих Химлер, телефонира на един от обещаващите си млади подчинени, Валтер Шеленберг, в Дюселдорф и му нарежда по заповед на фюрера да премине границата с Холандия на следващия ден и да отвлече двама агенти на британските тайни служби, с които Шеленберг е имал контакт.

Заповедта на Химлер довежда до един от най-чудноватите инциденти през войната. В продължение на повече от месец Шеленберг, който подобно на Алфред Науйокс е гангстер с интелектуална закваска и университетско образование, се е срещал в Холандия с двама офицери от британското разузнаване, капитан С. Пейн Бест и майор Р. Х. Стивънс. Пред тях той се представя за „майор Шемел“, офицер антинацист в ОКВ (Шеленберг използва името на действителен майор), и разказва убедителна история за това как германските генерали са решени да свалят Хитлер. Това, което искат от британците, казва той, са уверения, че правителството в Лондон ще се отнесе справедливо към новия антинацистки режим. Тъй като британците са чули от други източници (както знаем) за военен заговор в Германия, участниците в който искат същите уверения, Лондон проявява интерес към задълбочаване на контактите с „майор Шемел“. Бест и Стивънс го снабдяват с малък радиопредавател и приемник; следва размяна на множество радиосъобщения и нови срещи в различни холандски градове. На 7 ноември, когато двете страни се срещат във Венло, холандски град на границата с Германия, британските агенти предават на „Шемел“ едно доста мъгляво съобщение от Лондон до водачите на германската съпротива, в което най-общо е определена основата за справедлив мир с хипотетичния антинацистки режим. Споразумяват се „Шемел“ да доведе на следващия ден във Венло един от тези водачи, за да започнат конкретни преговори. Срещата е насрочена за девети.

До този момент целите на двете страни са ясни. Британците се опитват да установят пряк контакт с германските военни превратаджии, за да ги насърчат и подпомогнат. Химлер се

опитва да разбере чрез британците кои са германските заговорници и каква е връзката им с вражеските тайни служби. Ясно е, че Химлер и Хитлер вече подозират някои от генералите, както и фигури от Абвера като Остер и Канарис. Само че сега, през нощта на 8 ноември, Хитлер и Химлер намират за нужно да си поставят нова цел: да отвлекат Бест и Стивънс и да обвинят тези двама агенти от британските тайни служби за бомбения атентат в „Бюргерброй“!

В този момент на сцената излиза познат персонаж. Алфред Науйокс, който е инсценирал „полското нападение“ срещу германската радиостанция в Глайвиц, се появява начело на дванайсет главорези от германските тайни служби (СД), за да помогне на Шеленберг да извърши отвличането. Работата минава гладко. В 16 ч. на 9 ноември, докато Шеленберг пие аперитив на терасата на едно кафене във Венло, където очаква за среща Бест и Стивънс, двамата британски агенти пристигат със своя буик, паркират го зад кафенето и попадат под градушка от куршуми. Стрелбата идва от кола на СС, пълна с бандити от групата на Науйокс. Лейтенант Клоп, офицер от холандското разузнаване, който винаги е придружавал двамата британци при разговорите им с Шеленберг, пада смъртно ранен. Бест и Стивънс са наблъскани в колата на есесовците „като бали сено“, както Шеленберг си спомня по-късно, заедно с ранения Клоп и са откарани бързо през границата в Германия.^{9, 28}

И така, на 21 ноември Химлер обявява публично, че заговорът за убийството на Хитлер в „Бюргербройкелер“ е бил разкрит. Атентатът е извършен по подстрекателството на британската „Интелиджънс сървис“, а двама от ръководителите му, Стивънс и Бест, са били арестувани „на холандско-германската граница“ в деня след взрива. Като непосредствен извършител е посочен дърводелецът Георг Елзер, германски комунист, който живее в Мюнхен.

Подробното описание на престъплението, дадено от Химлер, ми звучеше съмнително, както съм отбелязал в дневника си на същия ден. То обаче имаше напълно реален ефект. „Целта, която Химлер и неговата банда си поставят – написал съм тогава, – очевидно е да убедят лековерния германски народ, че британското правителство се е опитало да спечели войната, като убие Хитлер и неговите главни помощници.“

Кои са организаторите на атентата, е загадка, която така и не е изяснена докрай. Елзер, макар и не малоумен като Маринус ван дер Любе, обвинен за подпалването на Райхстага, е човек с ограничен интелект, макар и забележително искрен. Той не само се признава за виновен, че е направил и заложил бомбата, а дори се хвали с това. Макар че, разбира се, изобщо не се е срещал с Бест и Стивънс преди покушението, той наистина се запознава с първия през дългите години, прекарани в лагера „Захсенхаузен“. Там разказва на англичанина дълга, заплетена и на места не твърде логична история.

Един ден през октомври в концентрационния лагер „Дахау“, където бил затворен от средата на лятото като симпатизант на комунистите, разказва той, го извикали в кабинета на лагерния комендант, където го представили на двама непознати. Те му обяснили, че се налага да бъдат премахнати някои „изменници“ сред последователите на фюрера, като се взриви бомба в „Бюргербройкелер“ на 8 ноември вечерта, веднага след като Хитлер произнесе обичайната си реч и напусне залата. Бомбата трябвало да бъде заложена в колона зад ораторската трибуна. Тъй като Елзер бил способен мебелист, електротехник и притежавал необходимата сръчност, предложили му той да свърши тази работа. Ако приемел, щели да му

помогнат да избяга в Швейцария, като му обещава и голяма сума пари, за да не се лишава от нищо там. Като доказателство за своята сериозност му предложили по-добро отношение в лагера междуременно: по-добра храна, цивилни дрехи, много цигари (той бил страстен пушач) и дърводелски тезгях и инструменти. Там Елзер конструирал груба, но ефикасна бомба с осемдневен часовников механизъм и приспособление, което позволявало оръжието да се детонира с електрически ключ. Елзер твърдял, че през ноември една нощ предварително го закарали в бирарията, където той инсталирал своето устройство в разположената на подходящо място колона.

По-нататък той разказва, че на 8 ноември вечерта, приблизително по времето, когато бомбата трябвало да избухне, неговите съучастници го закарали до швейцарската граница, дали му пари и – колко интересно! – картичка, изобразяваща залата в бирарията, с отбелязано кръстче върху колоната, където бил заложил бомбата. Само че вместо да му помогнат да премине границата (явно за изненада на този глуповат човечец), той бил заловен от Гестапо с картичката и всичко останало. По-късно в Гестапо го инструктирали да замеси имената на Бест и Стивънс на предстоящия политически съдебен процес, където той щял да бъде в центъра на вниманието.²

Съдебният процес така и не се провежда. Сега знаем, че Химлер, по причини, които той най-добре знае, не се осмелява да доведе случая до съда. Знаем вече и друго – че Елзер живее в концентрационните лагери „Захсенхаузен“ и (по-късно) в „Дахау“, където се радва на твърде хуманно отношение при дадените обстоятелства – очевидно по изрична заповед на Хитлер, който лично е спечелил толкова много от бомбения атентат. Химлер обаче го държи под око до последно. Не го устройва дърводелецът да преживее войната и да разкаже своята история. Малко преди края на войната, на 16 април 1945 г., Гестапо съобщава, че Георг Елзер е загинал при бомбардировка на предния ден.

Вече знаем, че е бил убит от Гестапо.³⁰

Хитлер се обръща към своите генерали

След като се разминава с опита за убийство, или поне така изглежда, и потушава проявите на непокорство сред своите генерали, Хитлер продължава с плановете си за голяма офанзива на запад. На 20 ноември той издава Директива № 8 за воденето на война, като заповядва да се поддържа „състояние на бойна готовност“, за да се „използват незабавно благоприятните метеорологични условия“, и излага плановете за унищожение на Холандия и Белгия. След това, за да вдъхне смелост на боязливите и да повдигне духа им до нивото, необходимо според него в навечерието на големи битки, на 23 ноември по обяд той свиква в Канцлерството генералите от командването и офицерите от Генералния щаб.

Това е една от най-показателните му речи, целящи да мобилизират неговите военачалници, и благодарение на част от архивите на ОКВ, открити от Съюзниците във Фленсбург, тя е запазена под формата на бележки, които си е водил неидентифициран участник в срещата.³¹

Целта на това съвещание [започва Хитлер] е да ви дам представа за света на моите мисли, които ме владеят пред лицето на бъдещите събития, и да ви съобщя моите решения.

Мислите му са заети с миналото, настоящето и бъдещето и пред тази малка група той говори с брутална откровеност и голямо красноречие, като представя поразително обобщение на всичко родено в неговия извратен, но плодовит ум, и предсказва с убийствена точност характера на нещата, които ще се случат. Трудно е обаче да си представим, че у някого от слушателите може да е останало някакво съмнение, че мъжът, в чиито ръце в този момент се намира съдбата на Германия – а също и на света, – се е превърнал без съмнение в опасен мегаломан.

Имах ясно съзнание за вероятния ход на историческите събития [казва той по повод на своите ранни борби] и твърдата воля да вземам безмилостни решения... Като последен фактор трябва с цялата си скромност да назова своята собствена личност: незаменима. Нито военен, нито цивилен не би могъл да ме замени. Може да има още опити за покушение. Убеден съм в силата на моя интелект и решителност... Никой никога не е постигал, каквото аз съм постигнал... Изведох германския народ до огромни висоти, макар и светът сега да ни мрази... Съдбата на Райха зависи само от мен. Ще действам в съответствие с това.

Той укорява генералите за техните съмнения, когато е вземал своите „трудни решения“ – да излязат от Обществото на народите, да обявят наборна военна служба, да окупираат Рейнска област, да я укрепят и да завземат Австрия. „Хората, които имаха доверие в мен – казва той, – бяха съвсем малко.“

„Следващата стъпка бяха Бохемия, Моравия и Полша“ – заявява той, описвайки завоеванията си с цинизъм, на който за съжаление Чембърлейн никога не е бил свидетел.

За мен беше ясно от първия момент, че не мога да се задоволя с територията на судетските германци. Това беше само частично решение. Взето беше решението да влезем в Бохемия. Последва установяването на протектората, а с него беше положена и основата за завоюването на Полша, но по онова време не бях напълно сигурен дали трябва да започна най-напред срещу Изтока и после срещу Запада, или обратното. Под натиска на събитията се стигна първо до борбата срещу Полша. Някой може да ме обвини, че искам да се бием безкрайно. В борбата аз виждам съдбата на всички живи същества. Никой не може да избегне борбата, ако не иска да загине.

Нарастващата численост на [германския] народ изискваше по-голямо жизнено пространство. Целта ми беше да създам рационална връзка между броя на хората и пространството, в което да живеят. Борбата трябва да започне тук. Нито една страна не може да избегне решаването на този проблем. В противен случай трябва да се предаде и постепенно да изчезне... Тук не помага никаква ловкост на ума: решението е само с меч. Народ, неспособен да прояви сила за борба, трябва да се оттегли...

Проблемът с германските водачи от миналото, включително Бисмарк и Молтке, казва Хитлер, е „недостатъчната твърдост“. „Решението е било възможно само като се нападне дадена страна в благоприятен момент.“ Неосъзнаването на тези неща е довело до войната „на няколко фронта“ от 1914 г. „Тя не донесе решение на проблема.“

Днес [продължава Хитлер] се пише второто действие на тази драма. За първи път от 67 години не трябва да водим война на два фронта... Никой обаче не може да знае колко дълго ще се задържи това положение... Казано по същество, не съм организирал

въоръжените сили, за да се въздържам от нападателни действия. Винаги съм бил решен да атакувам.

Мислите за настоящите преимущества на войната на един фронт довеждат фюрера до въпроса за Русия.

Русия не е опасна в момента. Тя е слаба в резултат от множество вътрешни обстоятелства. Освен това с Русия имаме договор. Договорите обаче се спазват само докато служат на някаква цел. Русия ще го спазва само докато смята, че има изгода от това... Русия още преследва мащабни цели, преди всичко укрепване на позицията ѝ в Прибалтика. Можем да се противопоставим на Русия само когато бъдем свободни на запад.

Що се отнася до Италия, всичко зависи от Мусолини, „чиято смърт може да промени всичко... Както смъртта на Сталин, така и смъртта на Дучето може да създаде опасност за нас. Колко лесно може един държавник да намери смъртта си, аз лично се убедих неотдавна“. Хитлер не смята, че Съединените щати са опасни за момента – „заради техните закони за неутралитета“, – нито пък, че помощта им за Съюзниците понастоящем е толкова голяма. Въпреки това времето работи за врага. „Моментът е благоприятен сега; след шест месеца може вече да не е така.“ Следователно:

Моето решение е непоколебимо. Ще нападна Франция и Англия в най-благоприятния и най-ранен възможен момент. Нарушаването на неутралитета на Белгия и Холандия е без значение. Никой няма да повдигне този въпрос, когато спечелим. Няма да даваме такова идиотско оправдание за нарушаването на неутралитета като през 1914 г.

Настъплението на запад, казва Хитлер на своите генерали, означава „краят на световната война, не просто отделно действие. То засяга не просто един отделен въпрос, а съществуването или несъществуването на нацията“. После фюрерът преминава към заключителната част на речта си.

Духът на великите хора от нашата история трябва да вдъхне кураж на всички ни. Съдбата не изисква от нас повече, отколкото от великите мъже в германската история. Докато съм жив, ще мисля само за победата на своя народ. Няма да се побоя от нищо и ще унищожа всеки, който ми се противопостави... Искам да унищожа врага!

Тази реч казва много; и доколкото е известно, нито един генерал не надига глас, нито, за да изрази общите за почти всички военни командири съмнения относно успеха на една офанзива в този момент, нито, за да засегне моралната страна на въпроса за нападението срещу Белгия и Холандия, чиито неутралитет и граници германското правителство тържествено е гарантирало. Според някои от присъствалите на срещата генерали, забележките на Хитлер за ниския дух в предните ешелони на армията и Генералния щаб са били много по-остри, отколкото в горното описание.

По-късно на същия ден, в 18 ч., нацистският върховен главнокомандващ отново вика при себе си Браухич и Халдер и изнася на първия строга лекция относно „духа на Цосен“ (началникът на Генералния щаб е оставен да чака пред кабинета на фюрера като наказан ученик). Върховното командване на сухопътните сили (ОКХ) е пропито с „пораженски дух“, заявява обвинително Хитлер, а Генералният щаб на Халдер проявява „твърдоглавие, което му

пречи да бъде в съгласие с Фюрера“. Изтерзаният Браухич, според собствения му разказ, даден много по-късно на подсъдимата скамейка в Нюрнберг, предложил да си подаде оставката, но Хитлер я отхвърлил, напомняйки му рязко, по спомен на главнокомандващия, „че трябва да изпълнява дълга и задълженията си като всеки друг войник“. Същата вечер Халдер е надраскал в дневника си стенографска бележка: „Кризисен ден!“³²

В много отношения 23 ноември 1939 г. е повратен момент. Той бележи окончателния, решаващ триумф на Хитлер над армията, която през Първата световна война е отстранила от властта император Вилхелм II и си е присвоила върховната политическа и военна власт в Германия. От този ден нататък някогашният австрийски ефрейтор е убеден, че превъзхожда своите генерали не само с политическата, но и с военната си преценка, поради което отказва да се вслушва в съветите им или да търпи критика от тяхна страна – с последици, които в крайна сметка се оказват катастрофални за всички.

„Появи се пукнатина, която по-късно беше затворена, но не и напълно заличена“ – казва Браухич пред Нюрнбергския трибунал, когато описва събитията от 23 ноември.

Нещо повече – тирадата на Хитлер пред генералите в онзи есенен ден погребва окончателно всяка идея, която Халдер и Браухич може да са имали за сваляне на нацисткия диктатор. Той ги е предупредил, че ще „унищожи“ всеки, който застане на пътя му, а по думите на Халдер е добавил конкретно, че ще стъпче „с безмилостно прилагане на сила“ всяка опозиция срещу себе си в Генералния щаб. Халдер, поне за момента, не е човек, който може да устои на подобни страшни заплахи. Когато генерал Томас, подтикван от Шахт и Попиц, отива да се срещне с него четири дни по-късно, на 27 ноември, и го моли да продължи с увещанията към Браухич да предприемат действия срещу фюрера („Хитлер трябва да бъде премахнат!“ – това били думите на Томас, както си спомня Халдер по-късно), началникът на Генералния щаб му напомня за всички съществуващи „трудности“. Още не е сигурно, казва той, че Браухич „би взел активно участие в държавен преврат“.³³

Пред Гьорделер няколко дни по-късно Халдер подкрепя с най-смехотворни доводи намерението да изоставят плановете да се отърват от нацисткия диктатор. Хасел ги е изредил в своя дневник. Освен факта, че „човек не се бунтува, когато е изправен пред лицето на врага“, Халдер прибавя според Хасел следните съображения: „Трябва да дадем на Хитлер този последен шанс да избави германския народ от робството на английския капитализъм... Не разполагаме с велик водач... Опозицията още не е съзряла достатъчно... Не можем да бъдем сигурни в по-младите офицери.“ Самият Хасел предлага на един от първите конспиратори, адмирал Канарис, да продължи делото, но не постига нищо. „Той е изгубил надеждата за съпротива от страна на генералите – записва бившият посланик в дневника си на 30 ноември, – и смята, че ще е безполезно да правим повече опити в тази насока.“ Малко по-късно Хасел отбелязва, че „Халдер и Браухич не са нищо повече от дребни слуги на Хитлер“.³⁴

Нацистки терор в Полша: първи етап

Още преди да е минало много време от германското нападение срещу Полша, дневникът ми започва да се пълни със съобщения за нацисткия терор в завоюваните земи. По-късно ще стане ясно, че подобни сведения са се трупали и в много други дневници. На 19 октомври

Хасел съобщава, че е чул за „шокиращите зверства на СС, особено против евреите“. Малко по-късно споделя в дневника си една история, която му е разказал германски земевладелец в провинция Позен.

Последното, което видял там, било как някакъв пиян областен партиен водач заповядал да отворят вратите на затвора; застрелял пет проститутки и се опитал да изнасили други две.³⁵

На 18 октомври Халдер записва в дневника си основните моменти от своя разговор с главния квартирмайстер генерал Едуард Вагнер, който на същия ден е провел съвещание с Хитлер за бъдещето на Полша. Това бъдеще се очертава да е мрачно.

Нямаме намерение да възстановяваме Полша... Няма да бъде образцова държава по германски модел. Не трябва да се допуска полската интелигенция да се установи като управляваща класа. Трябва да се поддържа нисък жизнен стандарт. Евтини роби...

Трябва да се създаде пълна дезорганизация! Райхът ще осигури на губернатора средствата за изпълнение на този дяволски план.

И Райхът наистина ги осигурява.

Тук можем да дадем кратко описание на началото на нацисткия терор в Полша, какъвто го разкриват заловените германски документи и свидетелските показания, дадени на различните съдебни процеси в Нюрнберг. Това е само предвестник на тъмните и ужасяващи злини, които германците накрая ще причинят на всички завладени народи. От началото до края обаче в Полша е по-лошо от всякъде другаде. Тук нацисткото варварство достига невероятни крайности.

Малко преди да започне атаката срещу Полша, на съвещанието в Оберзалцберг на 22 август Хитлер е казал на своите военачалници, че предстои да се случват неща, „които няма да са по вкуса на германските генерали“ и ги предупреждава, че „не трябва да се месят в подобни въпроси, а да се ограничат с военните си задължения“. Той знае за какво говори. Скоро след това в Берлин и в Полша бях засипан от съобщения за нацистки кланета. Те стигат и до генералите. На 10 септември, когато полската кампания е в разгара си, Халдер записва в дневника си един пример, който скоро става широко известен в Берлин. Неколцина главорези от един артилерийски полк на СС, след като цял ден принуждавали петдесетима евреи да работят по възстановяването на някакъв мост, ги вкарвали в една синагога и ги „изклали“, както се изразява Халдер. Дори генерал Фон Кюхлер, командващият на Трета армия, който по-нататък няма да страда от особени угризения, отказва да потвърди леките присъди, издадени на убийците от военния съд – една година затвор, – с аргумента, че са твърде меки. Главнокомандващият на сухопътните сили обаче, генерал Браухич, напълно отменя присъдите, макар и едва след намесата на Хитлер, с оправданието, че попадат под „всеобща амнистия“.

Германските генерали, които се смятат за добросъвестни християни, са притеснени от тази ситуация. На 12 септември във влака на Хитлер става среща между Кайтел и адмирал Канарис, на която последният протестира срещу жестокостите в Полша. Раболепният началник на ОКВ му отвърща рязко, че „Фюрера вече е взел решение по този въпрос“. Ако армията не желае да „участва в тези случаи, тя ще трябва да приеме в редовете си СС и

Гестапо“ – т.е. да приеме комисари от СС във всяка военна част, които „да извършват изстребванията“.

Изтъкнах пред генерал Кайтел [пише Канарис в своя дневник, който е представен в Нюрнберг], че знам за планираните масови екзекуции в Полша, при които ще бъдат избивани особено представители на аристокрацията и духовенството. И че накрая светът ще търси отговорност от Вермахта за тези деяния.³⁶

Химлер е твърде хитър, за да позволи на генералите да се измъкнат от всякаква отговорност. На 19 септември Хайдрих, неговият главен помощник, посещава Върховното командване на сухопътните сили и съобщава на генерал Вагнер за плановете на СС за „прочистване на [полските] евреи, интелигенция, духовенство и аристокрация“. Дневникът на Халдер отразява реакцията му на подобни планове, след като Вагнер му е докладвал:

Армията настоява „прочистването“ да се отложи, докато армията се изтегли и страната бъде предадена на гражданската администрация. Началото на декември.

Тази кратка записка в дневника на началника на Генералния щаб на сухопътните сили предлага ключ за разбирането на морала на германските генерали. Те няма да се противопоставят сериозно на „прочистването“ – т.е. на изстреблението на полските евреи, интелигенция, духовенство и аристокрация. Просто ще помолят то да бъде „отложено“, докато напуснат Полша и получат възможност да се освободят от отговорност. Разбира се, трябва да се съобразяват и с общественото мнение в чужбина. Както отбелязва Халдер в дневника си на следващия ден, след продължителен разговор с Браухич за „прочистването“ в Полша:

Не трябва да се случва нищо, което да даде на чуждите страни възможност да пуснат в ход каквато и да е пропаганда за жестокости въз основа на подобни инциденти. Католическото духовенство! Практически неизпълнимо към този момент.

На следващия ден, 21 септември, Хайдрих изпраща до Върховното командване на сухопътните сили екземпляр от своите първоначални планове за „прочистване“. Като първа стъпка евреите трябва да бъдат струпани в градовете (където ще бъде лесно да ги обградят и унищожат). Изпълнението на „окончателното решение“, заявява той, ще отнеме известно време и трябва да се пази „в строга тайна“, но нито един от генералите, прочели конфиденциалния меморандум, не би могъл да се съмнява, че „окончателното решение“ означава изстребване.³⁷ През следващите две години, когато идва време да се изпълни, това ще стане едно от най-зловещите кодови названия, тиражирани от германски високопоставени длъжностни лица с цел прикриване на едно от най-гнусните военни престъпления на нацистите.

Това, което е останало от Полша, след като Русия е заграбила своя дял, а Германия официално е анексирала своите бивши провинции и някои допълнителни територии на запад, с декрет на фюрера от 12 октомври получава названието „Генерално губернаторство Полша“. За генерал-губернатор е назначен Ханс Франк, а виенският колаборационист Зайс-Инкварт става негов заместник. Франк е характерен пример за нацистки гангстер от интелектуален тип. Присъединил се е към партията през 1927 г., скоро след като е завършил право, и бързо печели репутацията на юридическо светило на движението. Енергичен, с

подвижен ум, начетен не само в областта на правото, но и на литературата изобщо, отдаден на изкуствата и особено на музиката, той придобива влияние в юридическите среди след идването на власт на нацистите. Служи най-напред като баварски министър на правосъдието, след това като райхсминистър без портфолио и председател на Правната академия и на Германската асоциация на адвокатите. Тъмнокос, спретнат и енергичен, баща на пет деца, неговата интелигентност и образованост прикрива примитивния му фанатизъм и го превръща и досега в една от най-малко отблъскващите фигури около Хитлер. Само че под лустрото на цивилизован човек се крие хладнокръвен убиец. Обемистият му дневник от 42 тома за неговия живот и дела, който става известен по време на Нюрнбергския процес³⁷, е един от най-ужасяващите документи, изплували от мрачния свят на нацизма, и представя своя автор като студен, експедитивен, безмилостен, кръвожаден човек. В него е вписано старателно всяко от варварските му изказвания.

„Поляците ще бъдат роби на Германския райх“ – заявява той един ден след като встъпва в новата си длъжност. Когато веднъж чува, че Нойрат, „протекторът“ на Бохемия, е наредил да бъдат разлепени афиши със съобщение за екзекуцията на седем чешки студенти, Франк възкликва пред един нацистки журналист: „Ако нареждах да закачат афиши за всички седмина застреляни поляци, горите в Полша нямаше да стигнат, за да се произведе хартията за тези афиши.“³⁸

Химлер и Хайдрих са тези, на които Хитлер възлага ликвидирането на евреите. Работата на Франк, освен да изцежда от Полша храни, материали и работна сила, е да унищожи интелигенцията. Нацистите са измислили красиво кодово име за тази операция: „Извънредна акция за умиротворяване“ (*Ausserordentliche Befriedigungsaktion*, или „Акция АБ“, както става известна). На Франк му отнема известно време, докато я приведе в изпълнение. Започва да постига резултати чак в края на следващата пролет, когато голямата германска офанзива на запад отвлича вниманието на света от Полша.

Към 30 май, както показва собственият му дневник, на среща, предназначена да стимулира ентузиазма на неговите помощници от полицията, той може да се похвали със значителен напредък – приключилото или предстоящо унищожаване на „няколко хиляди“ полски интелектуалци. „Умолявам ви, господа – призовава той, – да вземете възможно най-твърди мерки да ни подпомогнете в тази задача.“ И допълва поверително, че това са „заповеди на Фюрера“. Хитлер, казва той, го е формулирал по следния начин:

Мъжете с водачески способности в Полша трябва да бъдат ликвидирани. Онези, които ги следват... трябва да бъдат елиминирани на свой ред. Не е нужно да обременяваме Райха с това... не е нужно да изпращаме тези елементи в концентрационни лагери в Райха.

Те трябва да бъдат премахнати още там, в Полша, казва той.³⁹

На тази среща, както отбелязва Франк в своя дневник, началникът на полицейския отдел за сигурност представя доклад за постигнатите резултати. Около 2000 мъже и няколкостотин жени, казва той, са били арестувани „в началото на Извънредната акция за умиротворяване“. Повечето от тях вече са били „осъдени по бързата процедура“ – нацистки евфемизъм за ликвидиране. В момента се извършват арести на втора партида интелектуалци „за съд по бързата процедура“. Планирано е по този начин да се погрижат за общо „около 3500 души“, най-опасната част от полската интелигенция.⁴⁰

Франк не пренебрегва евреите, макар че Гестапо му отмъква задачата по тяхното пряко унищожаване. Дневникът на губернатора е пълен с негови размисли по темата и факти за постиженията му. На 7 октомври 1940 г. там е записана реч, която Франк произнася на същия ден пред събрание на нацисти в Полша, обобщавайки първата година от своите усилия.

Скъпи другари! ... Не бих могъл да премахна всички въшки и евреи само за една година. [„Публиката се смее“, отбелязва той на това място.] С течение на времето обаче, ако и вие ми помагате, тази цел ще бъде постигната.⁴¹

Две седмици преди Коледа на следващата година Франк закрива заседание на кабинета в Краков, където е главната му квартира, с думите:

Що се отнася до евреите, искам да ви кажа съвсем открито, че те трябва да се ликвидират по един или друг начин... Господа, трябва да ви помоля да се освободите от всякакво чувство на жалост. Трябва да унищожим евреите.

Трудно е, признава той, „да застреляме или изтровим три и половина милиона евреи в Генералното губернаторство, но ще успеем да измислим мерки, които да доведат по някакъв начин до тяхното унищожаване“. Това предвиждане се оказва точно.⁴²

Изгонването на евреи и поляци от домовете, които те и семействата им обитават от поколения, започва веднага след като боевете в Полша приключват. На 7 октомври, деня след неговата „мирна реч“ в Райхстага, Хитлер назначава Химлер за глава на нова организация – Райхскомисариата за укрепване на германската държавност, или съкратено РКФДВ. Задачата ѝ е да осъществи депортацията на поляци и евреи най-напред от полските провинции, пряко анексирани от Германия, и да ги замени с германци и *Volksdeutsche*. Последният термин се отнася за германците от друга националност, които прииждат от застрашените прибалтийски земи и разни отдалечени части на Полша. Халдер е научил за този план две седмици по-рано и е отбелязал в дневника си, че „за всеки германец, който се засели в тези територии, двама души ще бъдат изгонени от Полша“.

На 9 октомври, два дни след като е поел най-новия си пост, Химлер издава декрет, според който 550 000 от общо 650 000 евреи, живеещи в анексираните полски провинции, заедно с всички поляци, негодни за „асимиляция“, трябва да бъдат преместени на територията на Генералното губернаторство, източно от река Висла. За една година 1 200 000 поляци и 300 000 евреи са откъснати от родните им места и закарани на изток. На тяхно място обаче са заселени само 497 000 *Volksdeutsche*. Това съотношение е по-голямо, отколкото пише Халдер: трима поляци и евреи изгонени за един германец, заселен на мястото им.

Зимата на 1939–1940 г., както авторът си спомня, беше необичайно сурова, с обилни снегове, и „преселването“, извършвано при нулеви температури и често по време на снежни бури, всъщност отнема живота на повече евреи и поляци, отколкото нацистките бесилки и наказателни отряди. Можем да цитираме самия Химлер като специалист по темата. В обръщение към елитните войски на СС през следващото лято след падането на Франция, той прави сравнение между депортациите, които неговите хора започват да извършват на запад, с онези, които са били осъществени на изток.

В Полша това стана при четирийсет градуса под нулата, при което трябваше да прехвърлим хиляди, десетки хиляди, стотици хиляди; и трябваше да имаме твърдостта –

трябва да чуете това, но и веднага да го забравите – да застреляме хиляди видни поляци... Господа, в много случаи е далеч по-лесно да влезете в бой с рота войници, отколкото да се справите с пренястващо население на ниско културно равнище, да изпълнявате екзекуции, да откарвате хора или да изселвате плачещи и истерични жени.⁴³

На 21 февруари 1940 г. оберфюрер Рихард Глюкс, началникът на Инспектората по концентрационните лагери, който проучва района на Краков, вече е информирал Химлер, че е открил „подходящо място“ за нов „карантинен лагер“ в Аушвиц – град с 12 000 души население в затънтен и блатист край, където са разположени, наред с няколко фабрики, и бивши австрийски кавалерийски казарми. Веднага е започната работа и на 14 юни Аушвиц е официално открит като концентрационен лагер за полски политически затворници, които германците възнамеряват да третират с особена жестокост. Скоро мястото придобива много по-зловещ характер. Междувременно директорите на големия германски химически тръст „ИГ Фарбен“ са открили в Аушвиц „подходящо“ място за нов завод за синтетичен нефт от въглища и гума. Там ще могат да се възползват от евтиния робски труд не само за построяването на новите сгради, но и за работата в новия завод.

За да надзирават новия лагер и да снабдяват „ИГ Фарбен“ с робска работна сила, през пролетта на 1940 г. в Аушвиц пристига банда отбрани главорези от СС. Сред тях са Йозеф Крамер, който по-късно ще стане известен на британците като „Белзенския звяр“, и осъденият за убийство Рудолф Франц Хьос, който е лежал пет години в затвора (по-голямата част от живота си като възрастен той прекарва като осъден и после като затворник) и който през 1946 г., на 46-годишна възраст, се хвали в Нюрнберг, че в Аушвиц под неговото ръководство са били унищожени два и половина милиона души, без да се броят още половин милион, оставени да „умрат от глад“.

Защото „Аушвиц“ е предопределен скоро да стане най-прочутият от лагерите на смъртта, *Vernichtungslager*, които трябва да бъдат разграничавани от концентрационните лагери: в последните има и оцелели. За да разберем поведението на германците – дори на най-достоините измежду тях – под властта на Хитлер можем да се опрем донякъде на следния факт. Една изтъкната, международно известна фирма като „ИГ Фарбен“, чиито директори, уважавани и изтъкнати бизнесмени в Германия, са все богобоязливи мъже, съзнателно избира този лагер на смъртта като подходяща база за доходоносно производство.

Разногласия между диктаторите

Оста Рим-Берлин започва да проскързва през тази първа есен от войната.

Разменят се остри думи на различни нива, породени от разногласия по няколко повода: неспазването от германците на споразумението от предишния юни, според което трябва да евакуират етническите германци от Южен Тирол в Италия; неспазването от германците на ангажимента да доставят на Италия един милион тона въглища месечно; нежеланието на италианците да пренебрегнат британската блокада и да прокарат през нея суровини за Германия; процъфтяващата търговия на Италия с Британия и Франция, включително продажбата на военни стоки на тези две страни; засилващите се антигермански настроения на Чано.

Мусолини както обикновено мени мнението си постоянно и Чано отразява неговите

колебания в дневника си. На 9 ноември Дучето се затруднява да съчини телеграма до Хитлер, с която да го поздрави, че е избегнал покушението.

Искаше тя да звучи сърдечно, но не пресилено, защото по негово мнение нито един италианец не изпитва голяма радост от факта, че Хитлер е избегнал смъртта, а най-малко от всички – Дучето.

20 ноември... За Мусолини идеята Хитлер да води война, и което е още по-лошо, да я спечели, е абсолютно непоносима.

В деня след Коледа Дучето казва, че „желае германците да претърпят поражение“ и инструктира Чано да уведоми тайно Белгия и Холандия за готвещото се нападение срещу тях.^R В навечерието на Нова година обаче отново заявява намерение да се включи във войната на страната на Хитлер.

Главната причина за търканията между двете сили на Оста е проруската политика на Германия. На 30 ноември 1939 г. съветската Червена армия е нападнала Финландия и това е поставило фюрера в крайно унизително положение. Изтласкан от Прибалтика, за да плати цената за пакта си със Сталин, принуден да евакуира набързо германските семейства, които живеят там от векове, сега той трябва официално да се примири с непредизвиканата атака на Русия срещу една малка страна, която има близки връзки с Германия и чиято независимост като некомунистическа страна е била извоювана против Съветския съюз предимно чрез намесата на редовни германски войски през 1918 г.^S Това е горчив хап, но Хитлер го преглъща. На германските дипломатически мисии в чужбина и на германските радио и печат са дадени строги инструкции да подкрепят агресията на Русия и да се въздържат да изразяват каквото и да е съчувствие към фините.

За Мусолини, който е принуден да се справя с антигермански демонстрации из цяла Италия, това вероятно е и капката, преляла чашата. Във всеки случай малко след Нова година, на 3 януари 1940 г., той излива чувствата си в дълго писмо до фюрера. Никога преди и със сигурност никога по-късно Дучето не е бил толкова откровен с Хитлер, нито е показвал подобна готовност да даде толкова ясни и неприятни съвети.

Той е „дълбоко убеден“, казва Мусолини, че Германия, дори с помощта на Италия, никога няма да успее да постави Британия и Франция на колене или дори да ги раздели: „Да вярваме в това, означава да лъжем себе си. Съединените щати няма да допуснат пълно поражение на демокрациите“. Затова необходимо ли е сега, след като Хитлер е осигурил източната си граница, „да рискува всичко – включително управлението – и да жертва цвета на поколения германци“, за да се опитва да ги победи? Възможен е мир, подсказва Мусолини, ако Германия позволи съществуването на „една скромна, разоръжена Полша, с изключително полско население“. „Ако не сте безвъзвратно решен да продължите войната докрай – допълва той, – смятам, че създаването на полска държава... ще бъде елемент, който ще сложи край на войната и ще създаде достатъчно условие за мир.“

Сделката на Германия с Русия обаче е това, което най-много безпокои италианския диктатор.

... Без да нанесе и един удар, Русия се облагодетелства от войната в Полша и Прибалтика. Аз обаче като революционер по природа ви казвам, че не можете постоянно да жертвате принципите на вашата революция за тактическите нужди на даден

*политически момент... Мой дълг е да добавя, че още една стъпка напред във вашите отношения с Москва би имала катастрофален отзвук в Италия...*⁴⁵

Писмото на Мусолини не само предупреждава Хитлер за влошаването на италиано-германските отношения, но улучва и чувствително място: меденият месец на фюрера със Съветска Русия е започнал да се превръща в изпитание за нервите и на двете страни. Той му е позволил да започне своята война и да унищожи Полша. Донесъл му е при това и други преимущества. Пленените германски документи разкриват например една от най-добре пазените тайни от войната: помощта на Съветския съюз чрез предоставяне на пристанища в Арктика, на Черно море и в Тихия океан, през които Германия може да внася крайно необходимите ѝ суровини, след като другите пътища за доставка са прекъснати от британската блокада.

На 10 ноември 1939 г. Молотов дори се съгласява съветското правителство да плаща транспортните такси за всички подобни стоки, превозвани по руските железопътни линии.⁴⁶ Германските кораби и подводници получават възможност за зареждане с гориво и ремонт в арктическото пристанище Териберка източно от Мурманск – Молотов казва, че последното пристанище „не е достатъчно изолирано“, докато Териберка е „по-подходящо, защото е по-отдалечено и не се посещава от чуждестранни кораби“.⁴⁷

През цялата есен и ранната зима на 1939 г. Москва и Берлин преговарят за увеличаване на търговския обмен между двете страни. Към края на октомври руските доставки на сурови материали за Германия, особено на зърно и нефт, са значителни, но германците искат повече. Те обаче постепенно научават, че както в политиката, така и в икономиката, Съветите се пазарят умело и твърдо. На 1 ноември фелдмаршал Гьоринг, гросадмирал Редер и генерал-полковник Кайтел, „независимо един от друг“, както отбелязва Вайцекер, протестираат пред Германското министерство на външните работи заради руснаците, които искат твърде много германски военни стоки. Един месец по-късно Кайтел отново се оплаква на Вайцекер, че руските искания за германски продукти, особено механизирани инструменти за производство на муниции, „стават все по-обширни и неприемливи“.⁴⁸

Само че ако Германия иска храни и петрол от Русия, ще трябва да плаща за тях в стоките, които са необходими и желани за Москва. Постаденият под блокада Райх се нуждае от тези продукти толкова отчаяно, че по-късно, на 30 март 1940 г., в един критичен момент Хитлер нарежда доставките на военни материали за руснаците да бъдат с приоритет дори пред тези за германските въоръжени сили.⁴⁹ В един момент германците стигат до там, че включват като част от текущите плащания към Москва недовършения тежък крайцер „Лютцов“. По-рано, на 15 декември, адмирал Редер е предложил да продадат на руснаците плановете и чертежите за „Бисмарк“, най-големият линейен кораб в света (45 000 тона), който се строи по това време, стига да успеят да договорят за него „много висока цена“.⁵¹

Към края на 1939 г. самият Сталин лично участва в преговорите с германската търговска делегация в Москва. Германските икономисти откриват, че той притежава забележителни умения като търговец. Сред пленените документи на „Вилхелмщрасе“ има дълги и подробни меморандуми от три паметни срещи със страховития съветски диктатор, който изумява германците с широкото си познаване на детайлите. Сталин, установяват те, е невъзможно да бъде заблуден или измамен, но може да бъде ужасно възискателен, а понякога и „твърде раздразнителен“, както докладва в Берлин един от нацистките преговарящи, д-р Шнуре.

Съветският съюз, напомня Сталин на германците, е „направил много голяма услуга на Германия [и] си е създал врагове, като им е оказал тази помощ“. В замяна той очаква известно уважение от Берлин. На едно заседание в Кремъл в навечерието на Нова година през 1939 срещу 1940 г.

Сталин определи общата цена на самолетите като неподлежаща на коментар. Тя многократно надхвърля реалните цени. Ако Германия не желае да достави самолетите, той би предпочел да му го кажат открито.

На среднощно заседание в Кремъл на 8 февруари

Сталин поиска от германците да предложат подходящи цени и да не ги завишават твърде много, както се е случвало преди. Като примери бяха споменати общата цена от 300 млн. райхсмарки за самолетите и германската оценка на крайцера „Лютцов“ на 150 млн. рм. Никой не бива да се възползва от добродушието на Съветите.⁵²

На 11 февруари 1940 г. в Москва най-после е подписано сложно търговско споразумение за обмен на стоки на минимална стойност 640 млн. райхсмарки през следващите осемнайсет месеца. Това се добавя към търговията на приблизителна стойност 150 милиона годишно, която е била договорена през август предишната година. Предвижда се Русия да получи освен крайцера „Лютцов“ и плановите на „Бисмарк“, също и тежка корабна артилерия и около трийсет от най-новите германски военни самолети, включително изстребителите „Месершмит“ 109 и 110 и пикиращите бомбардировачи Ju-88. Освен това Съветите ще получат машини за петролната и електрическата индустрия, локомотиви, турбини, генератори, дизелови двигатели, кораби, механизирани инструменти и мостри от германската артилерия, танкове, експлозиви, химическо военно оборудване и т.н.⁵³

Какво получават германците през първата година, е описано от ОКВ: 1 милион тона зърнени храни, половин милион тона пшеница, 900 000 т нефт, 100 000 т памук, 500 000 тона фосфати, значителни количества други жизненоважни суровини и транзитния превоз на 1 млн. тона соеви зърна от Манджурия.⁵⁴

Вече в Берлин, икономическият експерт на Външното министерство д-р Шнуре, който е ръководил търговските преговори за Германия в Москва, съставя дълъг меморандум, в който описва какво е получил за Райха. Освен крайно необходимите суровини, които Русия ще доставя, Сталин, казва той, е обещал „щедра помощ“, под което се подразбира страната му да действа „като купувач на метали и суровини в трети страни“.

Споразумението [заклучава Шнуре] означава широко отворена врата на изток за нас... Ефектът от британската блокада ще бъде критично отслабен.⁵⁵

Това е една от причините Хитлер да преглътне гордостта си, да подкрепи агресията на Русия срещу Финландия – стъпка, която е много непопулярна в Германия – и да се примири със заплахата, която представлява създаването на бази на съветските войски и военновъздушни сили в трите прибалтийски страни (срещу кого ще бъдат използвани те в крайна сметка, ако не срещу Германия?). Сталин му помага да преодолее британската блокада. По-важното обаче е, че Сталин продължава да му предоставя възможността да воюва на един фронт, да съсредоточи цялата си военна мощ на запад за съкрушителен удар

срещу Франция и Британия и да прегазии Белгия и Холандия, след което... да, Хитлер вече е казал на генералите си какви са плановете му.

Още на 1 октомври 1939 г., веднага след завършването на полската кампания, той е напомнил на Кайтел, че полската територия

*е важна за нас от военна гледна точка като отдалечен плацдарм и място за стратегическо съсредоточаване на войски. За тази цел железопътните линии, пътищата и каналите за съобщения трябва да се поддържат в ред.*⁵⁶

Докато историческата 1939 година приближава края си, Хитлер разбира, както е съобщил на генералите си в своя меморандум от 9 октомври, че не могат вечно да разчитат на съветския неутралитет. Осем месеца или година по-късно нещата могат да се променят, казал е той. И в речта си пред тях на 23 ноември е подчертал: „Можем да се противопоставим на Русия само когато бъдем свободни на запад.“ Тази мисъл никога не напуска неспокойния му ум.

Съдбоносната година преминава в историята в странна, дори мистериозна атмосфера. Макар и да има световна война, не се водят сражения по суша, а в небето големите бомбардировачи разнасят само пропагандни памфлети – при това зле написани. Само в морето се извършват реални военни действия. Германските подводници продължават да нанасят удари срещу британски и понякога срещу неутрални плавателни съдове в жестоките, ледени води на Северния Атлантик.

В южната част на Атлантическия океан се е появил „Граф Шпее“, един от трите германски „джобни“ линкора, който е напуснал района си на очакване и за три месеца е потопил девет британски товарни кораба с общ тонаж 50 000 т. След това, две седмици преди първата военновременна Коледа, на 14 декември 1939 г. германското общество е наелектризирано от новината за голяма победа по море, разтръбена с крещящи заглавия в пресата и бюлетини по радиото. „Граф Шпее“, казва се в нея, преди един ден е влязъл в бой с три британски крайцера на 640 км от Монтевидео и ги е извадил от строя. Въодушевлението обаче скоро се превръща в недоумение. Три дни по-късно пресата съобщава, че германският кораб се е потопил в устието на Рио де ла Плата близо до Уругвайската столица. Що за победа е това? На 21 декември Върховното командване на военноморските сили съобщава, че командирът на „Граф Шпее“, капитан Ханс Лангсдорф, е „последвал кораба си“ и по този начин е „оправдал като боец и герой очакванията на своя Фюрер, германския народ и Флота“.

Злощастният германски народ така и не научава, че „Граф Шпее“ е бил сериозно повреден от трите британски крайцера, които е победил^U, че се е наложило да влезе в пристанището на Монтевидео за ремонт и че уругвайското правителство, в съответствие с международното право, му е позволило да остане там само 72 часа, т.е. недостатъчно дълго; че „героят“, капитан Лангсдорф, за да не рискува по-нататъшна битка с британците, които са повредили кораба, го е потопил и че той самият не е потънал заедно с него, а се е застрелял два дни по-късно в самотна хотелска стая в Буенос Айрес. Не им казват, разбира се, и друго – че (както генерал Йодл отбелязва в дневника си на 18 декември) фюрерът се е „разгневил много, че „Граф Шпее“ е бил потопен без бой“, повикал е при себе си адмирал Редер и здраво го е нахокал.⁵⁷

На 12 декември Хитлер издава поредната съвършено секретна директива, с която отлага настъплението на запад и определя, че ново решение ще бъде взето чак на 27 декември и че

най-ранната дата за „Деня А“ ще бъде 1 януари 1940 г. Той съобщава, че при това положение ще се дават отпуски за Коледа. Както свидетелства моят дневник, в Берлин тази Коледа, най-важният празник в годината за германците, беше безрадостна: с малко подаръци, спартанска трапеза, отсъстващи мъже, неосветени улици, плътно спуснати щори и пердета и всеобщо мърморене по повод войната, храната и студа.

Хитлер и Сталин си разменят поздравии за Коледа.

Най-добри пожелания [пише Хитлер в своята телеграма] *за вашето лично благополучие, както и за бъдещ просперитет на народите от приятелския Съветски съюз.*

На което Сталин отговаря:

Дружбата между народите на Германия и Съветския съюз, скрепена с кръв, има всички основания да бъде трайна и стабилна.

В Берлин посланик Фон Хасел използва празничните дни, за да се срещне със своите другари в конспирацията Попиц, Гьорделер и генерал Бек и на 30 декември записва в дневника си последния план. Той предвижда

да се установят в Берлин известен брой дивизии „при преминаване от запад на изток“. Тогава Вицлебен трябва да се появи в Берлин и да разпусне СС. След осъществяването на тази операция Бек ще отиде в Цосен и ще поеме Върховното командване от Браухич. Лекар ще обяви Хитлер за неспособен да продължи да изпълнява задълженията си, след което Фюрера ще бъде арестуван. После ще бъде направено обръщение към народа с общо взето следните насоки: предотвратяване на по-нататъшни жестокости от страна на СС, възстановяване на почитеността и християнския морал, продължаване на войната, но с готовност да бъде сключен мир на приемлива основа...

Всичко това обаче е нереално; всичко е приказки. „Заговорниците“ са дори толкова объркани, че Хасел посвещава дълъг пасаж в дневника си на въпроса дали трябва да задържат Гьоринг, или не!

Самият Гьоринг заедно с Хитлер, Химлер, Гьобелс, Лей и други партийни ръководители използват Новата година за съставяне на помпозни прокламации. Лей казва: „Фюрера винаги е прав! Подчинявайте се на Фюрера!“ Самият фюрер заявява, че не той, а „еврейските и капиталистическите милитаристи“ са започнали войната, и продължава:

Единни в страната, икономически подготвени и въоръжени за война в най-висока степен, ние навлизаме в тази най-решаваща година в германската история... Нека 1940 година донесе решението. Каквото и да се случи, то ще е победа за нас.

На 27 декември Хитлер пак е отложил нападението на запад „с най-малко две седмици“. На 10 януари определя окончателно то да започне на 17 януари, „петнайсет минути преди изгрев слънце.“ Военновъздушните сили трябва да атакуват на 14 януари, три дни предварително, като задачата им е да разрушат вражеските летища във Франция, но не и в Белгия и Холандия. Двете малки неутрални страни ще трябва до последния момент да гадаят каква ще е съдбата им.

На 13 януари обаче нацистският върховен главнокомандващ внезапно отлага отново атаката „във връзка с метеорологичната обстановка“. Плененият архив на ОКВ за „Деня Д“ на запад запазва мълчание по-нататък чак до 7 май. Времето вероятно е изиграло известна роля за

отмяната на нападението на 13 януари. Само че, както вече знаем, основната причина са две други събития – злополучното принудително приземяване на един много специален германски самолет в Белгия на 10 януари и възникналата нова възможност на север.

Точно на 10 януари, датата, на която Хитлер нарежда настъплението през Белгия и Холандия да започне на 17-и, германски военен самолет на път от Мюнстер за Кьолн губи ориентация в облаците над Белгия и е принуден да се приземи край Мехелен-сюр-Мьоз. В него е майор Хелмут Райнбергер, важен офицер от щаба на Луфтвафе, който носи в куфара си германските планове за настъпление на запад в комплект с карти. Пред погледа на приближаващите се белгийски войници майорът се отправя към близките храсти и подпалва съдържанието на куфара. Привлечени от този интересен феномен, белгийците потушават пламъците и прибират оцелелите книжа. След като е отведен в близкото казармено поделение, Райнбергер с отчаян жест грабва частично обгорелите документи, които белгийският офицер е оставил на масата, и ги хвърля в запалената печка. Белгиецът бързо ги изважда оттам.

Райнбергер веднага докладва до щаба на Луфтвафе чрез германското посолство в Брюксел, че е успял да изгори книгата до „незначителни късчета с размер колкото дланта на ръката“. Командните щабове в Берлин обаче изпадат в ужас. Йодл незабавно докладва на Хитлер „какво биха могли да научат враговете“. И той самият обаче не знае. „Ако всички документи са в ръцете на врага, положението е катастрофално“ – доверява той на дневника си на 12 януари, след срещата си с фюрера. Същата вечер Рибентроп изпраща „извънредно спешна“ телеграма до Германското посолство в Брюксел, в която иска незабавен доклад за „унищожаването на багажа на куриера“. На 13 януари сутринта, както разкрива дневникът на Йодл, Гьоринг се среща със своя военновъздушен аташе в Брюксел, който е долетял по спешност в Берлин, и с висшите офицери от Луфтвафе. „Резултатът: куриерската чанта е изгорена със сигурност“ – пише Йодл.

Това обаче е показно спокойствие, както става ясно от записките на Йодл. В 13 ч. той отбелязва: „Заповед до ген. Халдер по телефона: всички маневри да бъдат прекратени.“

На същата дата, 13-и, германският посланик в Брюксел спешно информира Берлин за значително придвижване на белгийски войски „в резултат от обезпокоителни сведения, получени от Белгийския генерален щаб“. На следващия ден посланикът изпраща ново „извънредно спешно“ съобщение до Берлин: белгийците издават заповед за „Фаза Д“ – предпоследната стъпка преди мобилизация, и свикват два нови набора. Причините са „съобщенията за придвижване на германски войски по белгийската и холандската граница, както и съдържанието на частично неизгорялата куриерска поща, намерена у офицера от германските военновъздушни сили“.

До вечерта на 15 януари висшите офицери в Берлин вече са изпълнени със съмнения дали майор Райнбергер наистина е унищожил уличаващите документи, както твърди. Те са „вероятно изгорени“, отбелязва Йодл след ново обсъждане на въпроса. На 17 януари обаче белгийският външен министър Пол-Анри Спаак вика при себе си германския посланик и му казва (както последният докладва веднага в Берлин) без заобикалки, че

от самолета, който се е приземил аварийно на 10 януари, в ръцете на белгийците е попаднал документ с крайно необикновен и сериозен характер, който съдържа ясно

доказателство за планирано нападение. Това не е просто оперативен план, а заповед за нападение, описано в пълни подробности, в който остава да бъде вписано само времето.

Германците така и не успяват да се убедят със сигурност, че Спаак не блъфира. От страна на Съюзниците (Генералните щабове на Британия и Франция получават копия от германския план) са склонни да гледат на германските документи като на „подхвърлена улика“. Чърчил казва, че енергично се е противопоставил на това тълкуване, и изразява съжаление, че това сериозно предупреждение не е предизвикало никаква реакция. Сигурното е, че на 13 януари, един ден след като е уведомен за случая, Хитлер отлага нападението и че до пролетта, когато отново идва момент да се вземе решение, целият стратегически план е претърпял фундаментална промяна.⁵⁸

И все пак принудителното кацане в Белгия и лошите метеорологични условия не са единствените причини за отлагане на атаката. В Берлин междувременно зреят планове за дръзко германско нападение срещу две други малки неутрални държави на север; и в този момент те получават приоритет. Странната война, поне що се отнася до германците, е на път да приключи с приближаването на пролетта.

Е На 9 октомври пътувах с влак по източния бряг на Рейн, където в продължение на около 150 км реката образува френско-германската граница, и съм отбелязал в дневника си: „Няма признаци на война, а служителите от екипажа ми казаха, че откакто войната е започнала, на този фронт не е бил произведен и един изстрел... Виждаха се френските бункери, и на много места – огромни панели, зад които французите строяха укрепления. Подобна картина и от германска страна. Войниците... извършваха работите си напълно открито и във взаимния си обсег... Германците превозваха оръдия и припаси по железопътната линия, но французите не ги притесняваха. Особена война.“ (*Berlin Diary*, p. 234.)

Г Чърчил, по това време първи лорд на Адмиралтейството, разкрива общите данни в Камарата на общините на 26 септември. В мемоарите си привежда коригираните официални данни. Той също така казва пред Камарата, че шест или седем германски подводници са били потопени, но всъщност, както отбелязва пак той в книгата си, по-късно става ясно, че са били само две.

В речта на Чърчил се откроява един забавен анекдот: той разказва как някакъв командир на германска подводница му съобщил лично местоположението на британския кораб, който бил потопил току-що, и го подканил да изпрати спасителен екип. „Имах известни съмнения до кого трябва да адресирам отговора – казва Чърчил. – Сега обаче той е в ръцете ни.“ Всъщност не е така. Два дни по-късно в Берлин аз лично интервюирах командира на подводницата капитан Херберт Шулце в репортаж за Америка. Той показва своето съобщение до Чърчил в журнала си. (Вж. Churchill, *The Gathering Storm*, pp. 436–437; *Berlin Diary*, pp. 225–227.)

Н На следващия ден, 4 септември, до всички германски подводници е изпратено съобщението: „По заповед на Фюрера, в никакъв случай не бива да се извършват операции срещу пътнически параходи дори когато са под конвой.“

І Съобщението явно не е било шифровано. Копие от телеграмата на военноморския аташе до Вашингтон се появява сред документите на германския флот, представени на процеса в Нюрнберг.

Ј Акцентът е на адмирала.

К Офицерите, включително Лемп, както и част от екипажа, са прехвърлени на U-110 и потъват с нея на 9 май 1941 г. Един от членовете на екипажа е ранен от въздушен огън няколко дни след потопяването на „Атения“. Той е свален на брега в Рейкявик, Исландия, след като дава обещание да пази най-строга тайна; по-късно е закаран във военнопленнически лагер в Канада, а след войната излага фактите в писмени показания. Германците явно са изпитвали безпокойство, че ще проговори, но той запазва мълчание до края на войната.¹²

Л Мусолини не споделя увереността на Хитлер в победата, за която Чано му съобщава. Той смята, че британците и французите „ще се отбраняват решително... Защо да го крием?“ Чано пише в дневника си на 3 октомври: „На него [Мусолини] малко му се зловиди внезапно придобитата слава на Хитлер.“ (*Ciano Diaries*, p. 155.)

М Малко по-късно, на 16 ноември, италианците информират германците, че според тяхната информация от Париж „маршал Петен е смятан за застъпника на мирната политика във Франция...“, ако въпросът за сключване на мир бъде поставен по-остро във Франция, Петен ще изиграе известна роля“¹⁹. Това изглежда е първият знак за германците, че Петен може да се окаже полезен за тях по-късно.

Н На предния ден, 11 октомври, в Берлин е имало спонтанна мирна демонстрация. Рано сутринта на вълните на Берлинското радио е излъчено съобщение, че британското правителство е паднало и веднага ще бъде сключено примирие.

Разпространението на слуха предизвиква огромно ликуване в столицата. Възрастните жени по зеленчуковите пазари подхвърлят във въздуха зелки, чупят сергиите си в изблик на радост и отиват в най-близката кръчма да вдигнат наздравица с шнапс за мира.

^Q Според официалната холандска версия, която става известна след войната, британската кола, в която са Стивънс, Бест и Клоп, е прекарана на буксир през границата, която е само на 40 метра. От следващия ден, 10 ноември, холандското правителство отправя девет писмени искания през малки интервали за връщането на Клоп и холандския шофьор на автомобила и настоява германците да разследват това нарушаване на холандския неутралитет. Не получават никакъв отговор до 10 май, когато Хитлер оправдава нападението си срещу Холандия отчасти с аргумента, че аферата „Венло“ е доказала съпричастността на холандците към британската разузнавателна служба. Клоп умира от раните си няколко дни по-късно. Бест и Стивънс оцеляват след пет години затворничество в нацистки концентрационни лагери.²⁹

^P По-късно в „Дахау“ Елзер разказва подобна история на пастор Нимьолер, който от този момент изразява личното си убеждение, че атентатът е извършен с одобрението на Хитлер, за да увеличи собствената му популярност и да възбуди войнствените чувства на народа. Справедливо е все пак да допълним, че Гизевиус, който е заклет враг на Хитлер, Химлер и Шеленберг, смята (както свидетелства в Нюрнберг и в своята книга), че Елзер наистина опитва да убие Хитлер без съучастничеството на нацисти. Шеленберг, който е по-ненадежден източник, твърди, че макар и да е подозирал в началото Химлер и Хайдрих, по-късно, след като разпитал дърводелеца и прочел протоколите от разпитите на упоения и хипнотизиран в онзи момент Елзер, заключил, че става дума за автентично покушение.

^Q Дневникът е открит през май 1945 г. от лейтенант Уолтър Стейн от Седма армия на САЩ в апартамента на Франк в хотел „Бергхоф“ край Нойхаус в Бавария.

^R Чано предава предупреждението на белгийския посланик в Рим на 2 януари, като отбелязва това в дневника си. Според Вайцекер германците прихванали две шифровани телеграми от посланика до Брюксел, съдържащи предупреждението на италианците, и ги дешифрирали.⁴⁴

^S На 9 октомври 1918 г. (това е слабо известна, забавна историческа подробност) Финският парламент, останал с впечатлението, че Германия е на път да спечели войната, избира със 75 срещу 25 гласа принц Фридрих Карл Хесенски за крал на Финландия. Победата на Антантата един месец по-късно слага край на този фантастичен епизод.

^I След завладяването на Франция и Белгия, Холандия и Люксембург Гьоринг информира генерал Томас, икономическия ръководител на ОКВ, „че Фюрера иска точно изпълнение на доставките за руснаците само до пролетта на 1941 г.“. По-късно, допълва той, Хитлер „няма да е заинтересован от пълно удовлетворяване на руските искания“.⁴⁹

^U В деня преди потопяването Гьобелс е накарал германските вестници да публикуват лъжливо съобщение от Монтевидео, че „Граф Шпее“ е претърпял само „повърхностни щети“ и че британските сведения за нанесените му сериозни повреди са „чисти лъжи“.

Завладяването на Дания и Норвегия

НЕВИННО ЗВУЧАЩОТО кодово име на поредния план за германска агресия е *Weserübung* („Везерско учение“). Неговият произход и разработка са уникални, твърде различни от плановете за непредизвикани нападения, чиито описания изпълват толкова много от страниците на тази книга. За разлика от всички останали той е плод на ума не на Хитлер, а на други двама души – амбициозен адмирал и нацистки партиен работник с объркани понятия. Това е и единственият акт на германска военна агресия, в който германският флот играе решаващата роля. А също и единственият случай, когато ОКВ планира и координира действията на трите вида въоръжени сили. Върховното командване на сухопътните сили и неговият Генерален щаб, за тяхно голямо неудоволствие, не са потърсени дори за консултации, а Гьоринг е посветен в замисъла чак в последния момент – обидно, която вбесява дебелия началник на Луфтвафе.

Германските военноморски сили отдавна поглеждат на север. Германия няма пряк излаз на океана – географски факт, който се е запечатал дълбоко в умовете на офицерите от нейния флот по време на Първата световна война. Плътната британска мрежа, простряна през тясното Северно море от Шетландските острови до Норвегия, поддържана с минни заграждения и патрулни кораби, е препречвала пътя на могъщия имперски флот, сериозно е затруднявала опитите на германските подводници да се промъкнат в Северния Атлантик и е блокирала движението на германските търговски кораби в морето. Германският флот за открито море никога не е излизал в открито море. Британската морска блокада е задушавала Германия през Първата световна война. През промеждутъка между двете войни шепата германски морски офицери, които командват скромните военноморски сили на страната, са размишлявали върху този опит и споменатия географски факт и са стигнали до извода, че при една бъдеща война с Британия, Германия трябва да се опита да получи бази в Норвегия. Това ще разкъса британската блокада, ще отвори океанската шир за германските надводни и подводни плавателни съдове и дори ще даде възможност на Райха да размени ролите и да организира ефективна блокада на Британските острови.

Не е изненадващо следователно, че при избухването на войната през 1939 г. адмирал Ролф Карлс, третият по ранг офицер в германските ВМС, човек със силен характер, започва да засипва адмирал Редер с писма (според дневника и свидетелските показания на последния в Нюрнберг), в които говори „колко важно е окупирането на норвежкия бряг от Германия“.¹ Редер не се нуждае от особено насърчение и на 3 октомври, в края на полската кампания, изпраща поверителна анкета до щаба на ВМС с искане да се провери възможността за придобиване на „бази в Норвегия под комбинирания натиск на Русия и Германия“. Допитват се до Рибентроп за позицията на Москва и той отговаря, че от тази страна „може да се очаква

сериозна подкрепа“. Редер казва на щаба си, че трябва колкото е възможно по-скоро да информират Хитлер за „възможностите“.²

На 10 октомври, докато докладва надълго пред фюрера за морските операции, Редер отваря дума колко важно би било да се сдобият с военноморски бази в Норвегия – ако е необходимо с помощта на Русия. Това е първият случай (доколкото разкриват поверителните документи), когато флотът поставя въпроса директно на вниманието на Хитлер. Редер казва, че Вожда веднага оценил „значимостта на норвежкия проблем“. Той го помолил да му остави бележките си по тази тема и обещал да обмисли въпроса. За момента обаче нацистският върховен главнокомандващ е твърде зает да организира своето настъпление на запад и да преодолее колебанията на своите генерали.³ И явно забравя за Норвегия.³

Връща се към нея обаче след два месеца – по три причини.

Едната е настъпването на зимата. Самото съществуване на Германия зависи от вноса на желязна руда от Швеция. За първата година на войната германците разчитат на 11 милиона по тази линия на фона на общо годишно потребление от 15 млн. т. През топлите месеци рудата се превозва от Северна Швеция през Ботническия залив и Балтийско море до Германия, което не представлява проблем дори във военно време, тъй като Балтийско море е ефикасно защитено от британски подводници и надводни кораби. През зимата обаче този корабен маршрут става неизползваем заради дебелия лед. През студените месеци шведската руда трябва да се транспортира с влакове до близкото норвежко пристанище Нарвик и с кораби от норвежкия бряг до Германия. Почти цялото пътуване на германските кораби с руда може да се осъществи в териториалните води на Норвегия, така че да се избегне унищожаването им от британски военни кораби и бомбардировачи.

По тази причина, както Хитлер първоначално изтъква пред флота, една неутрална Норвегия има своите преимущества. Тя позволява на Германия да се снабдява с жизненоважната за нея желязна руда, без да бъде възпрепятствана от Британия.

В Лондон Чърчил, по това време пълковник на Адмиралтейството, се досеща за това веднага и още през първите седмици на войната се опитва да издейства от кабинета позволение да заложи мини в норвежки териториални води, за да спре германския трафик на руда. Чембърлейн и Халифакс обаче изпитват крайно нежелание да нарушават норвежкия неутралитет, така че предложението е изоставено поне за момента.⁴

Руското нападение срещу Финландия на 30 ноември 1939 г. променя коренно ситуацията в скандинавските страни, като увеличава неимоверно тяхното стратегическо значение както за западните съюзници, така и за Германия. Франция и Британия започват да организират в Шотландия експедиционен корпус, за да бъде изпратен на помощ на доблестните фини, които противно на всички очаквания упорито се съпротивляват срещу стремителните атаки на Червената армия. Войската обаче може да стигне до Финландия само през Норвегия и Швеция, а германците веднага разбират, че ако войските на Съюзниците получат със или без съгласието на двете скандинавски страни възможността да минат през техните северни области, значителна част от тях ще останат под предлог за поддържане на комуникациите и ще прекъснат напълно доставките на шведска желязна руда за Германия.⁵ На всичко отгоре Съюзниците ще обходят Райха по фланга от север. Адмирал Редер не закъснява да напомни на Хитлер за тези заплахи.

Началникът на германските военноморски сили вече е открил в самата Норвегия ценен съюзник за осъществяването на плановете си в лицето на майор Видкун Абрахам Лоуриц Кислинг, чието име скоро ще стане синоним на предател на всички езици.

Появата на Видкун Кислинг

Животът на Кислинг има доста почетно начало. Роден през 1887 г. в селско семейство, той завършва пръв по успех Норвежката военна академия и още преди да навърши трийсет години, е изпратен в Петроград като военен аташе. За заслугите му като застъпник на британските интереси след прекратяването на дипломатическите отношения между Великобритания и болшевишкото правителство е провъзгласен за Кавалер на Ордена на Британската империя. По това време той е настроен едновременно пробритански и проболшевишки. Остава в Съветска Русия известно време като помощник на великия норвежки изследовател и филантроп Фритьоф Нансен в хуманитарната му дейност в Русия.

Младият офицер от норвежката армия е толкова впечатлен от успеха на комунистите в Русия, че когато се връща в Осло, предлага услугите си на Работническата партия, която по това време членува в Коминтерна. Дава идея да създаде „Червена гвардия“, но партията се отнася подозрително към него и проекта му и го отхвърля. След това Кислинг стига до другата крайност. След като изпълнява длъжността на министър на отбраната от 1931 до 1933 г., през май 1933 г. той основава фашистка партия на име „Насьонал Самлинг“, „Национално единство“, възприемайки идеологията и тактиката на нацистите, които току-що са дошли на власт в Германия. Нацизмът обаче не вирее в плодородната демократична почва на Норвегия. Кислинг не успява дори да спечели място на изборите за парламент. Победен с гласовете на собствения си народ, той се обръща към нацистка Германия.

Там установява контакт с Алфред Розенберг, мътният официален философ на нацисткото движение, който заема между другото и длъжността началник на външнополитическото управление на партията. Глуповатият прибалтиец, един от най-ранните ментори на Хитлер, решава, че норвежкият офицер притежава определени възможности, тъй като една от любимите фантазии на Розенберг е изграждането на велика нордическа империя, от която евреите и други „нечисти“ раси ще бъдат изключени и която в крайна сметка ще владее света под водачеството на нацистка Германия. От 1933 г. нататък той поддържа връзка с Кислинг и го засипва с безумната си философия и пропаганда.

През юни 1939 г., докато облаците на войната се съгъстват над Европа, Кислинг се възползва от участието си в едно събрание на Нордическото дружество в Любек, за да помоли Розенберг за нещо повече от идеологическа подкрепа. Според поверителните доклади на последния, представени в Нюрнберг, Кислинг предупреждава Розенберг за опасността британците да получат контрол над Норвегия в случай на война и за преимуществата, които би имала Германия, ако окупира страната. Той моли за по-значителна помощ за своята партия и печат. Розенберг, който много обича да съставя меморандуми, нахвърля цели три – за Хитлер, Гьоринг и Рибентроп, – но тримата важни държавни мъже явно ги пренебрегват: никой в Германия не възприема „официалния философ“ много сериозно. Розенберг сам успява да уреди поне двуседмичен курс на обучение в Германия през август за двайсет и пет души от яките щурмоваци на Кислинг.

През първите месеци на войната адмирал Редер (поне така твърди той в показанията си в Нюрнберг) не поддържа контакт с Розенберг, когото познава съвсем слабо, нито с Кислинг, за когото не е и чувал. Веднага след нападението на Русия срещу Финландия обаче Редер започва да получава доклади от своя военноморски аташе в Осло, капитан Рихард Шрайбер, за предстоящ десант на Съюзниците в Норвегия. Той споменава за тях пред Хитлер на 8 декември и го съветва директно: „Важно е да окупираме Норвегия.“⁵

Скоро след това Розенберг нахвърля меморандум (без обозначена конкретна дата) до адмирал Редер „относно посещението на таен съветник Кислинг – Норвегия“. Норвежкият конспиратор е пристигнал в Берлин и Розенберг решава, че Редер трябва да научи кой е той и какви са плановете му. Кислинг, казва той, има много симпатизанти сред офицерите на ключови постове в норвежката армия, и като доказателство за това му е показал неотдавнашно писмо от полковник Конрад Сундло, командващия офицер в Нарвик, който характеризира норвежкия премиер като „дръвник“, а един от главните му министри като „старо пиянде“, и декларира своята готовност да „рисува кожата си за националното въстание“. По-късно полковник Сундло не рисува кожата си, за да защити своята страна от агресия.

Всъщност, както Розенберг информира Редер, Кислинг планира да извърши преврат. Планът му трябва да е намерил съчувствен отклик в Берлин, защото копира аншлуса. Част от щурмоваците на Кислинг трябва да бъдат обучени спешно в Германия „от опитни и корави националсоциалисти, които имат практика в подобни операции“. „Учениците“, след като се върнат в Норвегия, ще завземат стратегически точки в Осло, а в същото време

германските ВМС с контингенти от германските сухопътни сили ще трябва да демонстрират присъствие в предварително определен залив край Осло, отзовавайки се на изрична покана от новото правителство на Норвегия.

Това е тактиката на аншлуса, приложена повторно отначало докрай, с Кислинг в ролята на Зайс-Инкварт.

Кислинг не се съмнява [допълва Розенберг], че подобен преврат... ще бъде посрещнат с одобрение от онези части от армията, с които сега поддържа контакт... Що се отнася до краля, според него той ще приеме това като свършен факт.

Оценката на Кислинг за размера на германските войски, необходими за операцията, съвпада с германските оценки.⁶

Адмирал Редер се среща с Кислинг на 11 декември. Срещата е уредена чрез Розенберг от някой си Вилиям Хагелин – норвежки бизнесмен, който във връзка с дейността си пребивава основно в Германия и който е основният контакт на Кислинг в страната. Хагелин и Кислинг дават малко информация на Редер и той надлежно я записва в конфиденциалните военноморски архиви.

Кислинг заяви... че се планира британски десант в близост до Ставангер, а Кристиансан е предложен като възможно място за британска военна база. Сегашното норвежко правителство, както и парламентът и цялата външна политика, се контролират от един добре известен евреин, Хамбро [Карл Хамбро, председателят на Стортинг^x], голям

приятел на Хор-Белиша^Y... Опасностите за Германия, които биха възникнали при британска окупация, бяха обрисувани в големи подробности...

За да изпреварят действията на британците, Кислинг предлага да поставят „необходимите бази на разположение на германските въоръжени сили“. Той казва, че „за тази цел по цялото крайбрежие вече са подкупени хора на важни постове (в железниците, пощата, комуникациите)“. Дватама с Хагелин са дошли в Берлин да установят „точно определени връзки с Германия с оглед на бъдещето... Има желание за срещи, на които да се обсъдят съвместни действия, прехвърляне на войски в Осло и т.н.“⁷

Редер според собствените му показания, дадени по-късно в Нюрнберг, обръща сериозно внимание на двамата посетители и им казва, че ще разговаря с фюрера и ще ги уведоми за резултатите. Изпълнява казаното на следващия ден, на среща, на която присъстват също и Кайтел и Йодл. Главнокомандващият на ВМС (чийто доклад за това съвещание е сред пленените документи), информира Хитлер, че Кислинг му е направил „впечатление на благонадежден“. След това очертава основните идеи на норвежците, като набляга на „добрите връзки на Кислинг с офицери от норвежката армия“ и неговата готовност „да превземе властта с политически преврат и да помоли Германия за помощ“. Всички присъстващи споделят мнението, че британска окупация на Норвегия не бива да се допуска, но Редер, внезапно обхванат от предпазливост, изтъква, че германска окупация „естествено би дала повод на британците за решителни ответни мерки... а германският флот още не е подготвен да се справи с тях за по-продължително време. В случай на окупация това е слабо място“. От друга страна, Редер предлага ОКВ

да получи разрешение да състави планове с Кислинг за подготовка и осъществяване на окупацията по един от двата начина:

а. чрез приятелски методи, т.е. германските въоръжени сили да бъдат поканени от Норвегия, или

б. със сила.

Хитлер още не е напълно готов да отиде толкова далеч. Той отговаря, че най-напред иска да говори с Кислинг лично, „за да си създаде впечатление за него“.⁸

Срещат се още на следващия ден, 14 декември, когато Редер лично придружава двамата норвежки предатели до Канцлерството. Макар и да не е намерен протокол за тази среща, Кислинг явно е направил впечатление на германския диктатор^Z, както и на началника на ВМС преди това, защото същата вечер Хитлер нарежда на ОКВ да изработи начален план, като се консултира с Кислинг. Халдер чува, че той ще включва и операция срещу Дания.¹⁰

Хитлер се среща отново с Кислинг на 16 и 18 декември, въпреки че е силно угрижен заради лошата новина за „Граф Шпее“. Този морски неуспех обаче изглежда го е направил по-предпазлив по отношение на скандинавската авантюра, която ще зависи преди всичко от флота. Според Розенберг фюрерът подчертал пред своя посетител, че „най-предпочитаната позиция за Норвегия ще е... пълен неутралитет“. Въпреки това, ако британците се готвят да влязат в Норвегия, германците ще трябва да ги изпреварят. Междувременно той ще набави на Кислинг средства да се бори с британската пропаганда и да усилва собственото си прогерманско движение. През януари е отпусната първоначална сума от 200 000 златни марки, с обещание за 10 000 лири стерлинги месечно в продължение на три месеца, считано от 15 март.¹¹

Малко преди Коледа Розенберг изпраща в Норвегия специален агент, Ханс-Вилхелм Шайт, който да сътрудничи с Кислинг, и през празничните дни шепата офицери в ОКВ, които са посветени в начинанието, започват работа върху етюд „Север“, както първоначално са наречени плановете. Във флота мненията се разделят на две. Редер е убеден, че британците възнамеряват да влязат в Норвегия в близко бъдеще. В Оперативния отдел на щаба на ВМС не са съгласни. Разногласията им са изложени в поверителния дневник на бойните действия, който се води в отдела, с дата 13 януари 1940 г.¹²

Оперативният отдел не е убеден, че има вероятност от предстояща британска окупация на Норвегия... [Той] обаче смята, че окупацията на Норвегия от Германия, в случай че няма основания да се опасяваме от британска операция, би била опасно начинание.

Щабът на ВМС стига до заключението, „че най-благоприятното решение определено е да се поддържа статуквото“ и подчертава, че това ще позволи по-нататъшното използване на норвежките териториални води за превозването на рудата „при пълна безопасност“.

Хитлер е недоволен както от колебанията на флота, така и от резултатите от етюд „Север“, които ОКВ му представя в средата на януари. На 27 януари по негово указание Кайтел издава съвършено секретна директива, която определя, че в бъдеще работата върху „Север“ ще продължи „под личния и пряк надзор на Фюрера“, и възлага на Кайтел отговорността за всички приготовления. Предвижда се в ОКВ да бъде сформиран малък работен екип, съставен от представители на всеки от трите вида въоръжени сили, и от този момент операцията получава кодовото име „Везерюбунг“.¹³

Тази стъпка изглежда бележи края на колебанията на фюрера относно окупацията на Норвегия, но дори и да са му останали известни съмнения, те са разпръснати от един инцидент, който се случва в норвежки води на 17 февруари.

Един спомагателен кораб, който е обслужвал „Граф Шпее“, „Алтмарк“, е успял да се промъкне през британската блокада, но на 14 февруари е открит от британски разузнавателен самолет, докато плава в норвежки териториални води на юг към Германия. Британското правителство знае, че на борда му има триста пленени британски моряци от корабите, потопени от „Граф Шпее“. Карат ги в Германия като военнопленници. Норвежки морски офицери са направили повърхностен оглед на „Алтмарк“, заключили са, че е невъоръжен и не превозва пленници, и са му дали разрешение да продължи към Германия. Тогава Чърчил, който има други сведения, лично заповядва британска флотилия от ескадрени миноносци да навлезе в норвежки води, да завладее германския плавателен съд и да освободи пленниците.

Британският есминец „Косак“ под командването на капитан Филип Виън изпълнява задачата през нощта на 16 срещу 17 февруари във фиорда Йосинг, където „Алтмарк“ е потърсил убежище. След схватка, в която четирима германци са убити и пет – ранени, британската абордажна група освобождава 299 моряци, които са били заключени в складовите помещения и в празен резервоар за масло, за да не ги открият норвежците.

Норвежкото правителство протестира разпалено пред британците за това нарушение на териториалните води на страната, но Чембърлейн отговаря в Камарата на общините, че самата Норвегия е нарушила международното право, като е позволила водите ѝ да бъдат използвани от германците за превозване на британски пленници до германски затвор.

За Хитлер това е последната капка. Случилото се го убеждава, че норвежците няма да се противопоставят сериозно на британска демонстрация на сила в собствените им териториални води. Освен това е вбесен, както отбелязва Йодл в дневника си, че членовете на екипажа на „Граф Шпее“ на борда на „Алтмарк“ не са се сражавали по-решително – „никаква съпротива, никакви британски загуби“. На 19 февруари, както дневникът на Йодл разкрива, Хитлер „настоява енергично“ за завършване на плановете за „Везерюбунг“. „Съоръжете кораби. Приведете частите в готовност“ – казва той на Йодл. Все още липсва офицер, който да ръководи начинанието, и Йодл напомня на Хитлер, че е време да назначат за тази цел генерал и да сформират щаб.

Кайтел предлага един офицер, който се е сражавал с дивизията на генерал Фон дер Голц във Финландия в края на Първата световна война – генерал Николаус фон Фалкенхорст, който по това време командва армейски корпус на запад, и Хитлер, който дотогава е пренебрегвал дребния въпрос за командването на северната авантюра, веднага нарежда да го повикат. Макар и да произхожда от стара силезийска военна фамилия с името Ястржембски, което е променил на Фалкенхорст („соколово гнездо“ на немски), той не се е явявал лично пред фюрера.

На разпит в Нюрнберг по-късно генералът описва първата им среща в канцлерството сутринта на 21 февруари, в която не липсват забавни моменти. Фалкенхорст никога не е чувал за операция „Север“ и това е първият път, когато се изправя лице в лице срещу нацисткия върховен главнокомандващ, който явно не му вдъхва такова страхопочитание, каквото внушава на всички други генерали.

Наредиха ми да седна [разказва той в Нюрнберг]. След това трябваше да разкажа на Фюрера за операциите във Финландия през 1918 г. ... Той каза: „Седнете и просто ми разкажете как беше“, и аз го направих.

После се изправихме и той ме заведе до една маса, която беше покрита с карти. Каза: „... Правителството на Райха има сведения, че британците възнамеряват да извършат десант в Норвегия...“

Според свидетелството на Фалкенхорст той останал с впечатлението, че инцидентът с „Алтмарк“ е повлиял най-силно на Хитлер „да изпълни плана в този момент“. И генералът, за своя изненада, изведнъж се оказва назначен да го реализира като главнокомандващ. Армията, допълва Хитлер, ще постави на негово разположение пет дивизии. Идеята е да се превземат главните норвежки пристанища.

В 12 ч. върховният главнокомандващ освобождава Фалкенхорст и му казва да се яви пак в 17 ч. с плановете си за окупацията на Норвегия.

Излязох и си купих един пътеводител „Бедекер“ [обяснява Фалкенхорст в Нюрнберг], за да видя как изглежда Норвегия. Нямах никаква представа... После се прибрах в хотелската стая и започнах да работя по този „Бедекер“... В 17 ч. се върнах при Фюрера.¹⁴

Плановете на генерала, съставени въз основа на един стар „Бедекер“ (така и не му показват плановете, подготвени от ОКВ), са, както може да се очаква, малко приблизителни, но явно удовлетворяват фюрера. Определена е по една дивизия за всяко от петте главни пристанища на Норвегия – Осло, Ставангер, Берген, Тронхайм и Нарвик. „Нямаше кой знае какво друго да се направи – казва по-късно Фалкенхорст, – защото това бяха големите

пристанища.“ След като го заклеват да пази тайна и го пришпорват „да побърза“, генералът е отново освободен и се заема за работа.

Всички тези действия остават общо взето неизвестни за Браухич и Халдер, които са заети с приготовления за офанзивата на Западния фронт, докато Фалкенхорст не се появява при началника на Генералния щаб на 26 февруари с искане да му предоставят войски, по-специално планински части, за да изпълни своята операция. Халдер не проявява особена отзивчивост; в действителност той е възмутен и иска повече информация за това какво се готви и какво е необходимо. „Нито дума по този въпрос не е имало между Фюрера и Браухич – възкликва той в дневника си. – Това трябва да бъде записано във военната история!“

Хитлер обаче, който е изпълнен с презрение към генералите от старата школа и особено към своя началник на Генералния щаб, не може да бъде разубеден. На 29 март той ентусиазирано одобрява плановете на Фалкенхорст, включително преминаването на две планински дивизии под негово командване, и дори заявява, че ще трябва повече войски, защото иска „значителна сила в Копенхаген“. Дания несъмнено е добавена в списъка с жертвите на Хитлер; Военновъздушните сили са хвърлили око на тамошни бази, които да бъдат използвани срещу Британия.

На следващия ден, 1 март, Хитлер издава официална директива за „Везерюбунг“.

*ИЗВЪНРЕДНО СЕКРЕТНО
СЪВЪРШЕНО СЕКРЕТНО*

Развитието на ситуацията в Скандинавия изисква да бъдат извършени всички приготовления за окупацията на Дания и Норвегия. Тази операция трябва да предотврати британско нахлуване в Скандинавия и Прибалтика. В бъдеще тя трябва да гарантира нашите източници на руда в Швеция и да осигури на нашите Военноморски и Военновъздушни сили по-широки изходни позиции срещу Британия...

С оглед на нашата военна и политическа мощ в сравнение с тази на скандинавските държави, силата, която ще бъде използвана за „Везерюбунг“, ще бъде ограничена до минимални размери. Числената слабост ще бъде компенсирана с дръзки действия и изненадващо изпълнение.

По принцип ще направим всичко по силите си операцията да изглежда като мирна окупация, целта на която е военната защита на неутралитета на скандинавските държави. Съответни искания ще бъдат отправени към правителствата в началото на окупацията. Ако е необходимо, ще бъде придадена по-голяма убедителност чрез демонстрации от страна на Военноморските и Военновъздушните сили. Ако се натъкнем въпреки това на съпротива, ще бъдат използвани всички военни средства за нейното потушаване... Пресичането на датската граница и десантите в Норвегия трябва да станат едновременно...

Най-важното е да бъдат изненадани както скандинавските държави, така и западните противници... Войските могат да бъдат запознати с реалните цели едва след отплаване...¹⁵

Същата вечер, на 1 март, както съобщава Йодл, Върховното командване на сухопътните сили е обзето от „ярост“ заради исканията на Хитлер да бъдат предоставени войски за операцията на север. На следващия ден Гьоринг „излива яда си“ върху Кайтел и отива да се оплаче на Хитлер. Тлъстият фелдмаршал е вбесен, че е останал непосветен в тайната толкова

дълго, както и че Луфтвафе е поставена под командването на Фалкенхорст. Заплашен от сериозен спор за компетенциите, Хитлер свиква ръководителите на трите вида въоръжени сили в Канцлерството на 5 март, за да заглади нещата, но това е трудна задача.

Фелдмаршалът [Гьоринг] дава воля на гнева си [пише Йодл в дневника си], че не са се консултирали с него по-рано. Той взема надмощие в спора и се опитва да докаже, че всички предишни приготовления не вършат никаква работа.

Фюрерът го умилюва с някои дребни отстъпки и плановете набират скорост. Още на 21 февруари Халдер, ако се съди по дневника му, добива впечатлението, че нападението срещу Дания и Норвегия ще бъде предприето едва след като офанзивата на запад започне и бъде „доведена до определена точка“. Самият Хитлер е имал колебания коя операция да започне най-напред и е повдигнал въпроса пред Йодл на 26 февруари. Съветът на Йодл е двете операции да се придвижват напълно поотделно и Хитлер се съгласява, „стига да е възможно“.

На 3 март той решава, че „Везерюбунг“ ще предхожда случай „Жълто“ (кодовото название на атаката срещу Запада), и изтъква „много ясно“ пред Йодл „необходимостта от незабавни и решителни действия в Норвегия“. Към този момент храбрата, но отстъпваща като численост и въоръжение финска армия е изправена пред поражение от масирана руска офанзива, и както твърдят добре информирани източници, англо-френският експедиционен корпус се готви да отплава от своите бази в Шотландия за Норвегия и да продължи през нея и Швеция към Финландия, за да се опита да окаже спасителна помощ на фините.^{AA} Тази заплаха е и главната причина за припряността на Хитлер.

На 12 март обаче Руско-финската война внезапно приключва, като Финландия приема суровите условия на Русия за мир. Макар че е посрещнато общо взето със задоволство в Берлин, тъй като освобождава Германия от непопулярната подкрепа за руснаците срещу фините, и слага поне за момента край на съветската кампания за превземане на Прибалтика, събитието все пак смущава Хитлер, доколкото има връзка с неговата собствена скандинавска авантюра. Както споделя Йодл с дневника си, така „мотивацията“ за окупирането на Норвегия и Дания става „трудна“. „Сключването на мир между Финландия и Русия – отбелязва той на 12 март – лишава Англия, но също и нас, от каквото и да е политическо основание да окупираме Норвегия.“

Наистина, за Хитлер в този момент е много трудно да намери оправдание. На 13 март верният Йодл записва, че фюрерът „продължава да търси някакво оправдание“. На следващия ден: „Фюрера още не е решил как да оправдае „Везерюбунг“.“ На всичко отгоре Редер започва да губи смелост. Той изпитва „съмнение дали все още е важно да си играем на превантивна война (?) в Норвегия“.¹⁶

За момента Хитлер се колебае. Междувременно са възникнали два други проблема: (1) Как да действа с американския заместник държавен секретар Съмнър Уелс, който е пристигнал в Берлин на 1 март със задача от президента Рузвелт да види дали има някакъв шанс да се сложи край на войната на запад, преди да са започнали кръвопролитията; и (2) как да успокои пренебрегнатия, оскърбен италиански съюзник.

Хитлер още не си е дал труда да отговори на дръзкото писмо на Мусолини от 3 януари и отношенията между Берлин и Рим са охладнели чувствително. Сега Съмнър Уелс, смятат

германците (и не без основание), е дошъл в Европа, за да се опита да откъсне Италия от скрибуцата Ос, и във всеки случай да я убеди да не се включва във войната на страната на Германия, ако конфликтът продължава. От Рим до Берлин стигат разнообразни сигнали, че е време да се направи нещо, за да бъде усмирен сърдитият Дуче.

Хитлер се среща със Съмнър Уелс и Мусолини

Невежеството на Хитлер по отношение на САЩ, както и това на Гьоринг и Рибентроп, е бездънно.^{AB} И макар и политиката им по това време е да се опитват да предотвратят участието на Америка във войната, те, подобно на предшествениците им в Берлин през 1914 г., не възприемат сериозно страната на янките дори като потенциална военна сила. Още на 1 октомври 1939 г. германският военен аташе във Вашингтон, генерал Фридрих фон Бьотихер, съветва ОКВ в Берлин да не се безпокоят относно възможността за американски експедиционен корпус в Европа. На 1 декември той допълнително информира своите военни началници в Берлин, че американското въоръжение е просто недостатъчно „за агресивна военна политика“ и добавя, че „за разлика от безплодната политика на омраза, водена от Държавния департамент, и импулсивната политика на Рузвелт, в основата на която често стои надценяване на американската военна мощ“, Генералният щаб във Вашингтон „все пак проявява разбиране към Германия и водената от нея война“. В първото си съобщение Бьотихер е отбелязал, че „Линдберг и прочутият летец Рикенбакър“ поддържат неучастието на Америка във войната. Към 1 декември обаче, въпреки ниската си оценка за американската военна мощ, той предупреждава ОКВ, че „Съединените щати все пак ще влязат във войната, ако сметнат, че има заплаха за западното полукълбо“.¹⁸

Ханс Томсен, германският шарже д'афер във Вашингтон, полага максимални старания да въгли някои факти за САЩ на своя невеж външен министър в Берлин. На 18 септември, когато полската кампания отива към края си, той предупреждава „Вилхелмщрасе“, че „симпатиите на преобладаващото мнозинство от американския народ са на страната на враговете ни, и Америка е убедена във вината на Германия за войната“. В същото послание той изтъква какви ужасни последици ще има всеки опит от страна на Германия да извърши саботаж в Америка и моли да не се организират подобни саботажни „по какъвто и да било начин“.¹⁹

Молбата му очевидно не е приета особено сериозно в Берлин, защото на 25 януари 1940 г. Томсен телеграфира до германската столица:

Научих, че както се твърди, един американец от германски произход, Фон Хаусбергер, и германски гражданин на име Валтер, и двамата от Ню Йорк, планират саботажни действия против американската оръжейна индустрия по указания на германския Абвер. Предполага се, че Фон Хаусбергер крие в жилището си капсул-детонатори.

Томсен моли Берлин да се въздържа, като заявява, че

няма по-сигурен начин да накараме Америка да се включи във войната от повторното прибягване до същия метод на действие, който веднъж вече тласна Америка в редовете

на нашите врагове през Първата световна война и между другото не създаде и най-малката спънка за военната индустрия на САЩ.

Освен това, допълва той, „и двете лица са във всяко отношение неподходящи да действат като агенти на Абвера“.^{AC}

От ноември 1938 г., когато Рузвелт е отзовал американския посланик в Берлин в знак на протест срещу официално подкрепения от нацистите погром срещу евреите, нито една от двете страни няма посланик в другата. Търговията се е свила до нищожни размери, предимно в резултат от американските бойкоты, а вече е напълно прекратена от британската блокада. На 4 ноември 1939 г. оръжейното ембарго е отменено след гласуване в Сената и Камарата на представителите, като по този начин се отваря възможност за САЩ да снабдяват с оръжие западните съюзници. На фона на това бързо влошаване на отношенията Съмнър Уелс пристига в Берлин на 1 март 1940 г.

На предния ден, 29 февруари (годината е високосна), Хитлер е предприел необичайна стъпка – издал е тайна „Директива за разговорите с г-н Съмнър Уелс“.²⁰ Тя призовава за „сдържаност“ от германска страна и препоръчва „да бъде оставен да говори предимно г-н Уелс, доколкото е възможно“. Следват изложени в пет точки напътствия за всички високопоставени държавни лица, които ще приемат специалния американски пратеник. Основната германска теза трябва да бъде, че Германия не е обявявала война на Британия и Франция, а обратното: че фюрерът им е предложил мир през октомври и те са го отхвърлили; че Германия е приела предизвикателството; че военните цели на Британия и Франция са „унищожаване на германската държава“ и че следователно Германия няма друг избор, освен да продължи войната.

Обсъждане на конкретни политически въпроси [казва Хитлер в заключение] като въпроса за бъдеща полска държава трябва по възможност да се избягва. В случай че [той] повдигне теми от такова естество, отговорът трябва да бъде, че подобни въпроси се решават от мен. От само себе си се разбира, че и дума не може да става да се обсъжда темата за Австрия и протектората Бохемия и Моравия...

Трябва да бъдат избягвани всякакви заявления, които могат да се изтълкуват... в смисъл, че Германия понастоящем е по какъвто и да е начин заинтересована да обсъжда възможностите за мир. По скоро искам г-н Съмнър Уелс да не получава и най-малкото основание да се съмнява, че Германия е решена да доведе тази война до победен край...

Не само Рибентроп и Гьоринг, но и самият Вожд спазват буквално тази директива, когато се срещат поотделно с Уелс на 1, 3 и 2 март съответно. Ако се съди по дългите протоколи на разговорите, дело на д-р Шмит (които са сред заловените документи), американският дипломат, немногословен и малко циничен, трябва да е останал с впечатлението, че е попаднал в приют за душевно болни – ако е могъл да повярва на ушите си. Всеки от триото видни нацисти засипва Уелс с гротескно изопачени интерпретации на историята, в които фактите са изкривени до невъзможност и дори най-простите думи губят всякакъв смисъл.^{AD} Хитлер, който на 1 март е издал своята директива за „Везерубунг“, приема Уелс на следващия ден и настоятелно твърди, че военната цел на Съюзниците е „унищожението“, по-точно – на германския „мир“. Той изнася на своя посетител лекция за всичко, което е направил, за да запази мира с Англия и Франция.

Малко преди избухването на войната британският посланик е седял точно където сега седи Съмнър Уелс, и Фюрера му е направил най-голямото предложение в живота си.

Всички негови предложения към британците са били отхвърлени, а сега Британия се кани да унищожи Германия. Затова Хитлер е убеден, „че в този конфликт борбата трябва да се води докрай... няма друго решение освен борба на живот и смърт“.

Нищо чудно, че Уелс споделя с Вайцекер и повтаря пред Гьоринг, че ако Германия е решена да спечели военна победа на запад, тогава неговото пътуване до Европа „е безпредметно... и той няма какво повече да каже“.²¹ АЕ

Макар и да подчертава в разговорите си с германците, че чутото от европейските държавници по време на тази обиколка е предназначено само за ушите на Рузвелт, Уелс намира за уместно да бъде достатъчно недискретен, за да каже на Хитлер и на Гьоринг, че е провел „дълъг, конструктивен и полезен“ разговор с Мусолини и че според Дучето „все още има възможност за установяване на стабилен и траен мир в Европа“. Ако италианският диктатор наистина има подобни мисли, германците разбират, че в такъв случай е време да ги коригират. Мир? Да, но само след шумна германска победа на запад.

Фактът, че Хитлер не е отговорил на неговото писмо от 3 януари, изпълва Дучето с растящо раздражение. През целия месец посланик Атолико отправя питания към Рибентроп кога могат да очакват отговор, като намеква, че отношенията на Италия с Франция и Британия – а също и търговският им обмен – се подобряват.

Тази търговия, която включва продажба на италиански военни материали, вбесява германците, които постоянно протестират пред Рим, че неправомерно подпомага западните съюзници. Посланик Фон Макензен редовно уведомява своя приятел Вайцекер за „огромната си загриженост“, а последният и сам се опасява, че останалото без отговор писмо на Мусолини, ако продължи да бъде „пренебрегвано“, ще даде на Дучето „свобода на действие“ – и така той и Италия могат да бъдат загубени завинаги.²³

Тогава, на 1 март, Хитлер получава един шанс. Британците обявяват, че прекратяват доставките на германски въглища по море през Ротердам до Италия. Това е тежък удар за италианската икономика, който хвърля Дучето в ярост срещу британците и стопля чувствата му към германците, които веднага обещават да намерят начин да доставят въглищата си с железопътен транспорт. Възползвайки се от това обстоятелство, на 8 март Хитлер съчинява дълго писмо до Мусолини, което Рибентроп доставя лично в Рим два дни по-късно.²⁴

То не съдържа извинение, че е толкова закъсняло, но звучи сърдечно и излага в значителни подробности мислите на фюрера и политическия му курс по почти всеки мислим проблем по-словоохотливо, отколкото всяко предишно писмо на Хитлер до неговия италиански партньор. Привежда аргументи в защита на нацисткия съюз с Русия, изоставянето на фините и отказа на Германия да остави Полша да съществува дори в остатъчен вид.

Ако бях изтеглил германските войски от Генералното губернаторство, това нямаше да донесе умиротворение на Полша, а ужасен хаос. Църквата нямаше да може да изпълнява своята функция във възхвала на Бога, а главите на свещениците щяха да бъдат отрязани...

Що се отнася до посещението на Съмнър Уелс, продължава Хитлер, то не е постигнало нищо. Той продължава да е решен да атакува на запад. И разбира, „че приближаващата битка

няма да бъде леко изпитание, а най-жестоката борба в историята на Германия... битка на живот или смърт“.

След това Хитлер агитира Мусолини да се включи във войната.

Убеден съм, Дуче, че не може да има съмнение, че изходът от тази война ще реши и бъдещето на Италия... Някой ден вие ще се изправите пред същите противници, които воюват с Германия днес... При това в моите очи съдбите на нашите две страни, нашите народи, нашите революции и нашите режими са неразривно свързани помежду си...

И накрая, нека ви уверя, въпреки всичко смятам, че рано или късно съдбата ще ни принуди да се бием рамо до рамо, с други думи – че и вие няма да избегнете този вълнуващ сблъсък, независимо как се развиват отделните аспекти на ситуацията днес, и че вашето място тогава повече от всякога ще бъде на наша страна, както и моето – на ваша.

Мусолини остава поласкан от писмото и веднага уверява Рибентроп, че е съгласен – неговото място е до Хитлер, „на огневата линия“. Нацистският външен министър от своя страна бърза да угоди на домакина си. Фюрерът, казва той, е „дълбоко възмутен от последните мерки на британците да блокират доставките на въглища от Германия за Италия по море“. От колко въглища се нуждаят италианците? От 500 000 до 700 000 тона месечно, отговаря Мусолини. Германия вече е готова да доставя един милион тона месечно, отговаря Рибентроп без замисляне, и ще осигури по-голямата част от вагоните за техния превоз.

По време на двете дълги срещи между двамата на 11 и 12 март, на които присъства и Чано, Рибентроп си служи с най-високопарни изрази, както разкриват стенографските бележки на д-р Шмит.²⁵ Макар и да имат по-важни теми за разговор, той представя заловени полски дипломатически депеша от западните столици, за да докаже „чудовищната вина на Съединените щати за войната“.

Външният министър обясни, че тези документи показват конкретно зловещата роля на американските посланици Булит [Париж], Кенеди [Лондон] и Дрекъл Бидъл [Варшава]... От тях се разбира за машинациите на онази клика от евреи плутократи, чието влияние, посредством Морган и Рокфелер, стига и до Рузвелт.

Няколко часа продължават блънванията на арогантния нацистки външен министър, който демонстрира обичайното си невежество в международната област, като изтъква общата съдба на двете фашистки страни и подчертава, че Хитлер скоро ще атакува на запад, ще „разбие френската армия още през лятото“ и ще прогони британците от континента „преди есента“. Мусолини слуша през повечето време, вмятайки само от време на време по някоя забележка, чийто сарказъм очевидно убягва на нацисткия министър. Когато например Рибентроп надут заявява, че „Сталин се е отказал от идеята за световна революция“, Дучето според бележките на Шмит отвръща: „Убеден ли сте в това наистина?“ Когато Рибентроп обяснява, че „няма нито един германски войник, който да не вярва, че ще победим тази година“, Мусолини подхвърля: „Това е изключително интересна забележка.“ Същата вечер Чано отбелязва в своя дневник:

След разговора, когато оставаме сами, Мусолини каза, че не вярва в германската офанзива, нито в пълен германски успех.

Италианският диктатор е обещал да изрази собствените си възгледи на срещата следващия ден и Рибентроп, който изпитва известно безпокойство какви ли могат да са те, телеграфира

на Хитлер, че не е успял да получи и „намеки за мислите на Дучето“.

Тревогата му е била напразна. На следващия ден Мусолини е съвсем друг човек. Най-внезапно, както отбелязва Шмит, „се е настроил изцяло в полза на войната“. Изобщо не стои въпросът дали Италия ще влезе във войната на страната на Германия, а кога, казва той на своя посетител. Въпросът за времето е „крайно деликатен, защото той не бива да се намесва, докато не е приключил всички приготовления, за да не обременява партньора си“.

Във всеки случай той трябва да заяви този път напълно ясно, че финансовото положение на Италия не ѝ позволява да води дълга война. Той не може да си позволи да харчи по 1 милиард лири на ден, както правят Англия и Франция.

Тази забележка изглежда сепва за момент Рибентроп и той се опитва да притисне Дучето за конкретна дата, на която Италия да влезе във войната, но последният внимава да не се ангажира. „Моментът ще дойде – казва той, – когато бъдат ясно определени отношенията на Италия с Франция и Англия, т.е. когато настъпи разрыв с тези страни.“ Лесно ще е, добавя той, да се „предизвика“ подобно скъсване. Колкото и да настоява, Рибентроп не успява да получи определена дата. Очевидно за тази цел ще трябва да се намеси лично самият Хитлер. Затова нацистският външен министър предлага среща между двамата в Бренер през втората половина на март, след 19-и, и Мусолини охотно се съгласява. Рибентроп, между другото, не е казал и дума за плановете на Хитлер да окупира Дания и Норвегия. Това са тайни, които не се споделят със съюзник дори когато го увещава да се присъедини към теб.

Макар и да не е успял да накара Мусолини да се обвърже с определена дата, Рибентроп е примабил Дучето да се ангажира с включване във войната. „Ако е искал да заздрави Оста, значи е успял“ – отбелязва печално Чано в дневника си. Когато Съмнър Уелс след посещенията си в Париж и Лондон се връща в Рим и се среща с Мусолини на 16 март, той му се вижда променен.

Като че ли е отхвърлил някаква огромна тежест [пише Уелс по-късно]... Често съм се питал дали през двете седмици, изминали от моето първо посещение в Рим, той не е решил да премине Рубикон и дали по време на визитата на Рибентроп не е решил да вкара Италия във войната.²⁶

Излишно е било да се пита.

Веднага след като Рибентроп отпътува от Рим със специалния си влак, измъченият италиански диктатор изпада в плен на нови размисли. „Той се бои, че е отишъл твърде далеч в ангажимента си да се бие срещу Съюзниците – отбелязва Чано в дневника си на 12 март. – Сега му се иска да разубеди Хитлер да не започва сухопътна офанзива и се надява да го постигне на срещата в прохода Бренер.“ Чано обаче, въпреки по-скромната си роля, има по-ясен поглед. „Не може да се отрече – пише той по-нататък в дневника си, – че Дучето е очарован от Хитлер, очарование, което е свързано с нещо дълбоко вкоренено в неговата природа. Фюрерът ще получи от Дучето повече, отколкото успя Рибентроп.“ Така и става, с някои уговорки, както скоро ще видим.

Веднага след връщането си в Берлин, на 13 март, Рибентроп телефонира на Чано с молба да изтеглят срещата в Бренер по-рано, на 18 март. „Германците са непоносими – избухва Мусолини. – Не дават на човек да си отдъхне или да обмисли нещата.“ Въпреки това приема датата.

Дучето беше нервен [записва Чано в дневника си на този ден]. Досега живееше с илюзията, че няма да се води истинска война. Перспективата за предстоящ сблъсък, в който той може да остане встрани, го смущава и ако използвам неговите думи, кара го да се чувства унижен.²⁷

Вали сняг, когато влаковете на двамата диктатори влизат в малката гранична гара на прохода Бренер под високите склонове на заснежените Алпи. Датата е 18 март 1940 г. За да бъде предразположен Мусолини, срещата се провежда в частния вагон на Дучето, но говори предимно Хитлер. Същата вечер Чано обобщава разговора в своя дневник.

Съвещанието е по-скоро монолог... Хитлер говори през цялото време... Мусолини го слуша с интерес и почитателно. Той говори малко и потвърждава намерението си да върви с Германия. Запазва за себе си само избора на подходящия момент.

Когато успява най-после да вземе думата, Мусолини признава, че е „невъзможно да остане неутрален до края на войната“. Сътрудничеството с Англия и Франция е „немислимо“. „Ние ги ненавиждаме. Следователно влизането на Италия във войната е неизбежно.“ В продължение на повече от час Хитлер се е опитвал да го убеди в това – ако Италия не желае да остане на сухо и, както той добавя, да се превърне във „второстепенна държава“.²⁸ След като обаче е отговорил на главния въпрос по удовлетворителен за фюрера начин, Дучето веднага започва да увърта.

Големият проблем обаче е датата... Затова трябва да бъде изпълнено едно условие. Италия трябва да бъде „много добре подготвена“... Финансовото положение на Италия не ѝ позволява да води продължителна война...

Той пита Фюрера дали ще има опасност за Германия, ако офанзивата бъде отложена. Той не смята, че съществува подобна опасност... [в такъв случай] ще завърши военните приготовления в срок от три до четири месеца и няма да е в неудобната позиция да вижда как другарят му се сражава, докато той самият се ограничава с демонстрации... Иска да направи нещо повече, но в момента не е в състояние.

Нацистският върховен главнокомандващ не възнамерява да отлага атаката си на запад и го казва. Той обаче има „няколко теоретични идеи“, които биха могли да решат затруднението на Мусолини да атакува фронтално планинските райони на Южна Франция, тъй като този конфликт, разбира се, „ще коства много кръв“. Защо тогава, предлага му Хитлер, да не осигури силна италианска войска, която заедно с германски войски да настъпи покрай швейцарската граница към долината на Рона, „така че да заобиколят френско-италианския алпийски фронт“? Преди това, разбира се, основните германски сили ще отблъснат французите и британците на север. Хитлер очевидно се опитва да улесни италианците.

Когато врагът бъде разбит [в Северна Франция], ще дойде моментът [продължава Хитлер] за Италия да се намеси активно не в най-трудната точка на алпийския фронт, а другаде...

Войната ще се реши във Франция. Щом се справят с Франция, Италия ще бъде господарка на Средиземноморието и Англия ще трябва да сключи мир.

Мусолини във всеки случай бързо решава да се възползва от блестящата перспектива да получи толкова много, след като германците са поели върху себе си всички сериозни сражения.

Дучето отговори, че щом Германия удържи победа, той ще се намеси веднага... няма да губи време..., когато Съюзниците бъдат толкова разколебани от германската атака, че ще е нужен само един втори удар, за да ги поставят на колене.

От друга страна

Ако Германия напредва бавно, Дучето каза, че в такъв случай ще изчака.

Този груб, малодушен пазарлък изглежда не тревожи прекомерно Хитлер. Ако Мусолини е лично привлечен от него, както се изразява Мусолини, поради „нещо дълбоко вкоренено в неговата природа“, може да се каже, че привличането е взаимно, по същите загадъчни причини. Колкото и нелоялен да е бил към част от най-близките си съратници, някои от които като Рьом и Щрасер е отстранил физически, Хитлер храни странна и необичайна преданост към своя смехотворен италиански партньор, която не отслабва, а дори се засилва, когато бедите и накрая катастрофата застигат този надут бутафорен наследник на Цезар. Това е един от любопитните парадокси на тази история.

Във всеки случай, каквато и да е неговата стойност – а като се изключи Хитлер, повечето германци и особено генералите не го оценяват високо, – участието на Италия във войната вече е най-последно тържествено обещано. Нацистският върховен главнокомандващ може да насочи пак мислите си към нови и близки завоевания. За най-скоро предстоящото, това на север, той не казва и дума на своя приятел и съюзник.

Ново разочарование за конспираторите

Още веднъж антинацистките конспиратори се опитват да убедят генералите да отстранят Вожда – този път преди да успее да започне новата си агресия на север, за която са научили. Цивилните участници в заговора пак искат уверение от британското правителство, че ще сключи мир с потенциален антинацистки режим, като при това, верни на себе си, настояват при всяко положение новото правителство на Райха да получи възможност да задържи повечето териториални придобивки на Хитлер: Австрия, Судетска област и границата с Полша от 1914 г., макар че последната е била постигната едва чрез унищожаване на полската държава.

С подобно предложение Хасел, който лично проявява голяма смелост, отпътува за Ароза в Швейцария на 21 февруари 1940 г., за да разговаря с британски представител, когото в дневника си нарича „г-н Х“ и който в действителност носи името Дж. Лонсдейл Брайънс. Срещат се четири пъти на 22 и 23 февруари при максимална секретност. Брайънс, който е направил известно впечатление в дипломатическата общност на Рим, е още един от онези самозвани и сравнително несръчни посредници за мир, които се мяркат в този разказ. Той има познанства на „Даунинг стрийт“ и при срещата си с Хасел успява да го впечатли. След провалилия се опит на майор Стивънс и капитан Бест в Холандия да установят връзка с германските конспиратори, британците гледат с известен скептицизъм на всичко това, но

когато Брайънс настоява да получи от Хасел достоверна информация от чие име говори, германският пратеник става предпазлив.

Не съм в положение да назова хората, които стоят зад мен – отвърща Хасел. – Мога само да ви уверя, че едно заявление от Халифакс ще стигне до когото трябва.²⁹

След това Хасел излага възгледите на германската „опозиция“: тяхното разбиране е, че Хитлер трябва да бъде свален, „преди да бъдат предприети значими военни операции“; че това трябва да бъде „изключително германска работа“; че трябва да има „някакво авторитетно заявление от английска страна“ по въпроса за отношението към възможен нов антинацистки режим в Берлин и че „основното препятствие за каквато и да е промяна в управлението е историята от 1918 г., т.е. безпокойството на германците да не би нещата да се развият както тогава, след като беше пожертван кайзерът“. Хасел и неговите приятели искат гаранции, че ако се избавят от Хитлер, Германия ще получи по-великодушно отношение, отколкото навремето, когато германците са се освободили от Вилхелм II.

След това той връчва на Брайънс меморандум, който е съставил сам на английски. Това е документ с неясно съдържание, макар и пълен с възвишени идеи за бъдещ свят, основан „на принципите на християнската етика, правото и закона, социалното благополучие и свободата на мисълта и съвестта“. Най-голямата опасност от продължаването на „тази безумна война, пише Хасел, е болшевизация на Европа“ – нещо по-лошо според него от по-нататъшното съществуване на нацизма. При това главното му условие за мир е на новата Германия да бъде позволено да запази почти всички завоевания на Хитлер, които са изброени. Придобиването на Австрия и Судетска област от Германия не може дори да се обсъжда в предлагания мир; Германия трябва също да получи границата с Полша от 1914 г., която, разбира се (макар и той да не го формулира така), е всъщност границата от 1914 г. с Русия, тъй като през 1914 г. на Полша не е дадено правото да съществува.

Брайънс се съгласява, че са необходими бързи действия с оглед на предстоящата германска офанзива на запад, и обещава да предаде меморандума на Хасел на лорд Халифакс. Хасел се връща в Берлин, за да запознае своите съучастници в заговора с последния си ход. Макар и те да възлагат големи надежди на неговия „г-н X“, в момента повече ги занимава т.нар. „Доклад X“, който един от членовете на групата в Абвера, Ханс фон Донаний, е съставил въз основа на контакта на д-р Мюлер с британците във Ватикана.^{AF} В него се казва, че папата е готов да се застъпи пред Британия за приемливи условия за мир с ново антинацистко германско правителство – и мерило за възгледите на тези опоненти на Хитлер е, че едно от техните условия, за което искат подкрепата на Светия отец, е „уреждане на Източния въпрос в полза на Германия“. Демоничният нацистки диктатор е постигнал на Изток уреждане „в полза на Германия“ с въоръжена агресия; добрите германски конспиратори искат Британия да им поднесе същото с благословията на папата.

„Докладът X“ заема видно място в мислите на заговорниците през зимата на 1939–1940 г. В края на октомври генерал Томас го е показал на Браухич с намерение да стимулира главнокомандващия сухопътните войски в неговите усилия да разубеди Хитлер да не започва офанзивата на запад тази есен. Браухич обаче не оценява по достойнство този опит да му вдъхнат кураж. Всъщност той заплашва генерал Томас, че ще нареди да го арестуват, ако повдигне въпроса още веднъж. Това е „чиста държавна измяна“, тросва му се той.

И така, пред перспективата за нова нацистка агресия в скоро време, Томас занася „Доклада Х“ на генерал Халдер с надеждата, че може да го подтикне към действие. Напразна надежда. Както началникът на Генералния щаб казва на Гьорделер – един от най-активните заговорници, който също го е молил да поеме водачеството, след като безгръбначният Браухич отказва, – той не може в този момент да наруши войнишката си клетва към фюрера. Освен това:

Англия и Франция са ни обявили война и трябва да издържим до край. Компромисният мир е безсмислен. Човек може да предприеме желаното от Гьорделер действие само в извънредно критична ситуация.

Also, doch!^{AG} – възкликва Хасел в дневника си на 6 април 1940 г., описвайки душевното състояние на Халдер, което му е разкрил Гьорделер. И по-нататък: „Халдер, който се разплакал по време на дискусиата за неговата отговорност, създава впечатление за слаб човек с разклатени нерви.“

Правилността на това впечатление буди съмнения. Когато преглеждам страниците от дневника на Халдер за първата седмица от април, претрупани със стотици подробни сведения за подготовленията за гигантската офанзива на запад, в чиято организация той участва, аз поне оставам с впечатлението, че началникът на Генералния щаб е бил в приповдигнато настроение, когато е разговарял с полевите командири и е проверявал последните планове за най-голямата и най-дръзка военна операция в германската история. В записките му няма и намек за предателски мисли или за каквато и да е борба със съвестта му. Макар и да храни опасения относно нападението срещу Дания и Норвегия, основанията за тях са от чисто военен характер; няма и една дума на морално съмнение относно нацистката агресия срещу четирите малки неутрални страни, чиито граници Германия тържествено е гарантирала и които, както Халдер знае, Германия се готви да нападне; при това той лично е изиграл водеща роля в разработването на плановете срещу две от тях – Белгия и Холандия.

Така приключва последният опит на „добрите германци“ да изгонят Хитлер, преди да е станало късно. Това е последната възможност, която ще имат, да получат мир при добри условия. Генералите, както са показали Браухич и Халдер, не са заинтересовани да получат мир в резултат от преговори. В този момент те, както и фюрерът, мислят за мир, наложен под диктат – диктата на Германия като победителка. И докато шансовете за него не избледнеят, те няма да се върнат сериозно към старите си предателски мисли за отстраняване на безумния диктатор, които са ги вълнували толкова силно в Мюнхен и Цосен. Тези мисли и настроения трябва да помним с оглед на по-нататъшните събития и съчиняваните впоследствие митове.

Превземането на Дания и Норвегия

За подготовленията на Хитлер за завладяването на Дания и Норвегия много автори казват, че са една от най-добре пазените тайни на войната, но на мен ми се струва, че двете скандинавски страни и дори британците са изненадани не защото не са били предупредени какво предстои, а защото не са повярвали навреме на предупрежденията.

Десет дена преди да връхлети бедата, полковник Остер от Абвера предупреждава своя близък приятел полковник Дж. Г. Сас, холандския военен аташе в Берлин, за германските планове за „Везерюбунг“, а Сас веднага информира датския военноморски аташе капитан Кьолсен.³⁰ Самодоволното датско правителство обаче не вярва на собствения си дипломат, а когато датският посланик в Берлин изпраща Кьолсен да замине бързо за Копенхаген, за да повтори лично предупреждението, неговите сведения пак не са приети сериозно. Дори в навечерието на катастрофата, на 8 март вечерта, след като е получена новината за торпилиран германски транспортен съд с войска край южния бряг на Норвегия (малко по север от Дания), а датчаните са видели със собствените си очи голяма германска военноморска армада да плава на север между техните острови, кралят на Дания отминава с усмивка изречената на вечеря забележка, че страната е в опасност.

„Той наистина не вярваше“ – разказва по-късно гвардейски офицер, присъствал в онзи момент. По неговите думи след вечеря монархът дори се отправил към Кралския театър в „самоуверено и радостно настроение“.³¹

През март норвежкото правителство вече е получило предупреждения от своята легация в Берлин и от шведите относно съсредоточаването на германски войски и военноморски плавателни съдове в пристанищата на Северно и Балтийско море, а на 5 април от Берлин пристигат ясни сведения за предстоящ германски десант на южния бряг на Норвегия. Невъзмутимият кабинет в Осло обаче остава скептичен. Дори на седми, когато няколко големи германски кораба са забелязани да напредват нагоре по норвежкото крайбрежие и пристигат съобщения, че британски самолети обстрелват германски военен флот край устието на Скагерак; и дори на 8 април, когато Британското адмиралтейство информира норвежката легация в Лондон за откритието, че значителна германска военноморска сила приближава Нарвик, а вестниците в Осло съобщават, че германски войници, спасени от транспортния кораб „Рио де Жанейро“, торпилиран същия ден край норвежкия бряг при Лилесан от полска подводница, са заявили, че пътуват за Берген, за да помогнат за защитата му срещу британците – дори тогава норвежкото правителство не смята за необходимо да вземе такива явно необходими мерки като мобилизация на армията, пълно окомплектоване с личен състав на фортовете, охраняващи пристанищата, блокиране на летищните писти и най-важното – миниране на проливите на подстъпите към столицата и главните градове, което е лесно осъществимо. Ако тези неща бяха направени, историята би могла да вземе различен обрат.

До 1 април в Лондон са започнали да проникват злокобни вести, както се изразява Чърчил, и на 3 април британският военновременен кабинет обсъжда последните разузнавателни данни, предимно от Стокхолм, в които се казва, че германците струпват значителни военни сили в северните си пристанища с цел настъпление към Скандинавския полуостров. Изглежда обаче, че новината не е приета сериозно. Два дни по-късно, на 5 април, когато първата вълна от германски снабдителни кораби е вече в открито море, Чембърлейн заявява в речта си, че след като Хитлер не е успял да атакува на запад, докато британците и французите са били неподготвени, той е „изпуснал влака“ – израз, за който министър-председателят скоро ще се разкайва.^{АН}

Британското правителство в този момент, по мнението на Чърчил, е склонно да вярва, че целта на струпването на германски войски в пристанищата на Балтийско и Северно море е

просто да позволи на Хитлер да нанесе ответен удар, в случай че британците минират норвежките води, за да прекъснат доставките на руда от Нарвик, и завземат това пристанище, а вероятно и други на юг.

В интерес на истината, британското правителство има идея за подобна окупация. След седем месеца на неуспешни опити Чърчил, първи лорд на Адмиралтейството, най-после успява да получи одобрение от военновременния кабинет и Съюзническият върховен военен съвет да минира водите около Нарвик на 8 април – операция, наречена „Уилфред“. Тъй като изглежда вероятно германците да реагират яростно на смъртоносния удар, който би им нанесло блокирането на доставките на желязна руда от Нарвик, решено е в пристанището да бъде изпратена малка англо-френска сила, която да се придвижи към близката шведска граница. Други контингенти ще бъдат стоварени в Тронхайм, Берген и Ставангер по на юг, за да „не допуснат врага в тези бази“, както обяснява Чърчил.

Този замисъл е известен като „План R-4“.³²

И така, през първата седмица на април, докато продължава товаренето на германски войски на различни военни кораби за преминаване в Норвегия, британски войски, макар и доста по-малочислени, се качват на транспортни кораби в Клайд и на крайцери във Форт със същото местоназначение.

На 2 април следобед Хитлер, след продължително съвещание с Гьоринг, Редер и Фалкенхорст, издава официална директива, в която заповядва „Везерюбунг“ да започне в 5:15 ч. на 9 април. По същото време издава и друга директива, според която „бъгството на кралете на Дания и Норвегия от техните страни по време на окупацията трябва да бъде предотвратено с всички средства“.³³ На същия ден ОКВ посвещава в тайната Министерството на външните работи. На Рибентроп е представена дълга директива с инструкции да подготви дипломатически мерки, за да внуши на Дания и Норвегия да се предадат без бой веднага след пристигането на германските войски и да скалъпи някакво оправдание за последната агресия на Хитлер.³⁴

Измамата обаче няма да се ограничи с Външното министерство. Тя ще влезе в работа и за флота. На 3 април, когато отпътуват първите плавателни съдове, Йодл размишлява в дневника си върху проблема как да хвърлят прах в очите на норвежците, в случай че те станат подозрителни към присъствието на толкова много военни кораби в близост до тях. Всъщност този дребен въпрос вече е уреден от началниците на ВМС. Те са дали указания на своите военни и транспортни кораби да се опитат да минат за британски съдове – дори ако за това се налага да издигнат „Юнион Джак“! В тайните команди на германските ВМС има подробни заповеди за „Измама и маскировка при инвазията в Норвегия“.³⁵

ИЗВЪНРЕДНО СЕКРЕТНО

Поведение при влизане в пристанището

Всички кораби да са с изгасени светлини... Дегизировката като британски съдове трябва да се поддържа колкото е възможно по-дълго. На всички повиквания по морзовия апарат от норвежки кораби ще се отговаря на английски. Като отговор ще се подава нещо от следния род:

„Кратко посещение в Берген. Без неприятелски намерения.“

... На повикванията да се отговаря с имена на британски военни кораби:

„Кьолн“ – Кораб на негово величество „Кайро“.

„Кьонигсберг – Кораб на негово величество „Калкута“... (и т.н.)

Да се направи необходимото, за да могат да се осветяват британските знамена...

За Берген... Предписва се следното водещо указание, в случай че някой от собствените ни съдове бъде принуден да отговори на повикването на минаващ съд:

При повикване: (в случая с „Кьолн“) Кораб на негово величество „Кайро“.

При заповед за спиране: „(1) Моля, повторете последния сигнал. (2) Невъзможно да разбере вашия сигнал.“

В случай на предупредителен изстрел: „Спрете стрелбата. Британски кораб. Добър приятел.“

В случай на запитване относно местоназначението и целта: „Отивам в Берген.

Преследвам германски параходи.“⁴¹

И така, на 9 април 1940 г., точно в 5:20 ч. (4:20 ч. в Дания), един час преди разсъмване, германските посланици в Копенхаген и Осло, след като са изкарали съответните външни министри от леглата точно двацет минути по-рано (Рибентроп е държал разписанието да се спазва стриктно в координация с пристигането на германските войски в този час), представят на правителствата на Дания и Норвегия германски ултиматум с искане да приемат веднага и без съпротива „покровителството на Райха“. Ултиматумът е може би най-наглият документ, съставян дотогава от Хитлер и Рибентроп, които са такива майстори и вече толкова опитни в дипломатическите измами.³⁷

След като заявява, че Райхът се е притекъл на помощ на Дания и Норвегия, за да ги защити от възможна англо-френска окупация, меморандумът по-нататък гласи:

Следователно германските войски не стъпват на норвежка земя като врагове. Германското върховно командване не възнамерява да използва окупираниите от германски войски пунктове като бази за операции срещу Англия, докато не е принудено да го направи... Напротив, германските военни операции имат за цел изключително защитата на Севера срещу замисляната окупация на норвежки бази от англо-френски войски...

... В духа на добрите отношения между Германия и Норвегия, които са съществували досега, правителството на Райха декларира пред кралското правителство на Норвегия, че Германия няма намерение да нарушава чрез своите мерки териториалната цялост и политическата независимост на Кралство Норвегия сега или в бъдеще...

Затова правителството на Райха очаква норвежкото правителство и норвежкият народ да... не му оказват съпротива. Всяка съпротива ще трябва да бъде, и ще бъде, пресечена с всички възможни средства... и следователно ще доведе само до абсолютно напразно кръвопролитие...

Германските очаквания се оправдават по отношение на Дания, но не и на Норвегия. Това става известно на „Вилхелмщрасе“ с получаването на първите спешни съобщения от съответните посланици в двете страни. Германският пратеник в Копенхаген телеграфира на Рибентроп в 8:34 ч., че датчаните са приели „всички наши искания, [макар и] изразявайки протест“. Посланик Курт Бройер в Осло има да направи съвсем различно съобщение. В 5:52 ч., само 32 минути след като е предал германския ултиматум, той изпраща по телеграфа до Берлин бързия отговор на норвежкото правителство: „Няма да се предадем доброволно: борбата вече започва.“³⁸

Надменният Рибентроп приема това като оскърбление.^{А1} В 10:55 ч. той изпраща до Бройер „извънредно спешна“ телеграма: „Още веднъж подчертайте пред правителството, че норвежката съпротива е напълно безсмислена.“ Злополучният германски посланик вече не може да го направи. Норвежкият крал, правителството и членовете на Парламента по това време са избягали от столицата и са се отправили към планините на север. Колкото и безнадеждно да изглежда, те са решени да окажат съпротива. Всъщност съпротивата вече е започнала на някои места, макар и не навсякъде, с появата на германските кораби след края на нощта.

Датчаните са в по-безнадеждно положение. Тяхната приятна малка островна страна е неспособна да се защити. Тя е твърде малка, твърде равнинна, а най-голямата ѝ част, Ютланд, е напълно достъпна по суша за танковете на Хитлер. Няма планини, където кралят и правителството да избягат, както в Норвегия, нито могат да очакват някаква помощ от Британия. Срещат се и мнения, че датчаните са твърде цивилизовани, за да се бият при подобни обстоятелства; във всеки случай те не се и опитват. Генерал Б. В. Приор, главнокомандващ на сухопътните сили, почти единствен настоява да окажат съпротива, но надделява мнението на премиера Торвалд Стаунинг, външния министър Едвард Мунк и краля, който отхвърля молбата му да обяви мобилизация, когато лошите новини започват да пристигат на 8 април. По причини, които остават неясни за автора дори след направеното проучване в Копенхаген, флотът не произвежда нито един изстрел нито от корабите, нито от батареите на бреговата охрана дори когато германските войски минават под дулата на оръдията и биха могли да бъдат разбити. Сухопътните сили влизат в няколко схватки в Ютланд, кралската гвардия дава няколко изстрела около кралския дворец в столицата и няколко от членовете ѝ са ранени. Докато датчаните довършат обилната си закуска, всичко е приключило. Кралят, по препоръка на правителството и противно на съветите на генерал Приор, капитулира и заповядва да бъде прекратена и съвсем слабата съпротива до този момент.

Плановете за превземане на Дания с изненада и измама, както показват пленените архиви на германската армия, са били подготвени с педантично старание. Генерал Курт Химер, началник щаб на оперативната група за превземането на Дания, е пристигнал с влак в Копенхаген на 7 април облечен в цивилни дрехи, за да разузнае ситуацията в столицата и да се погрижи да осигури подходящ кей за кораба „Ханзешат Данциг“, който превозва войската, както и камион за транспортирането на известно количество припаси и радиопредавател. Командирът на батальона (който е сметнат за достатъчен за превземането на един голям град) също е бил в Копенхаген с цивилно облекло два дни по-рано, за да нахвърли общия план на мястото.

Не е толкова странно в такъв случай, че плановете на генерала и майора на батальона са изпълнени почти безотказно. Транспортният кораб пристига край Копенхаген малко преди разсъмване, минава безпрепятствено покрай оръдията на крепостта, охраняваща пристанището, както и покрай датските патрулни кораби, и акостира удобно на кея Лангелиние в сърцето на града – на един хвърлей място от Цитаделата, където е щабът на датските сухопътни сили, и недалеч от двореца „Амалиенборг“ – резиденцията на краля. И двете сгради са завзети бързо от единствения батальон без каквато и да е забележима съпротива.

Докато тук-там се разнасят откъслечни изстрели, горе в двореца кралят се съвещава със своите министри. Те всички поддържат мнението да не се оказва съпротива. Само генерал Приор се моли за разрешение да влезе в бой. Той иска поне кралят да отпътува за най-близкия военен лагер в Хьовелте, за да избегне плен. Кралят обаче е съгласен със своите министри. Според един свидетел монархът попитал „дали нашите войници са се сражавали достатъчно“, а Приор отвърнал троснато, че не са.^{АК. 39}

Забавянето започва да безпокои генерал Химер. Той телефонира до щаба за комбинираната операция, който е бил установен в Хамбург (датските власти не са се сетили да прекъснат телефонните линии до Германия), и според собствения му разказ⁴⁰ моли за няколко бомбардировача, които да побръмчат над Копенхаген, „за да принудят датчаните да приемат“. Разговорът е шифрован и в Луфтвафе остават с впечатлението, че Химер говори за истинска бомбардировка, която обещава да извършат незабавно – грешка, която все пак е поправена навреме. Както предвижда генерал Химер, бомбардировачите, ревящи над датската столица, упражняват необходимия ефект: правителството приема германските искания.

Малко трудно се оказва да намерят начин да излъчат капитулацията на правителството до датските войски, защото местните радиостанции още не работят в толкова ранен час. Решават проблема, като излъчват съобщението на датската радиочестота по предавателя, който е бил докаран от германския батальон и за който генерал Химер предвидливо е набавил камион, за да го закарат до Цитаделата.

В 14 ч. същия следобед генерал Химер, придружаван от германския посланик Сесил фон Ренте-Финк, отиват при краля на Дания, който вече не е суверен, но още не го знае. Химер е оставил протокол за този разговор в армейските тайни архиви.

Седемдесетгодишният крал изглеждаше дълбоко потресен, макар че външно запази пълно самообладание и се държеше с абсолютно достойнство по време на аудиенцията. Целият трепереше. Заяви, че той и неговото правителство ще направят всичко възможно да поддържат мир и ред в страната и да елиминират всякакви търкания с германските войски. Желаете да спести на страната си нови беди и нещастия.

Генерал Химер отговори, че той лично много съжалева, че е дошъл при краля с подобна мисия, но че само изпълнява дълга си като войник... Дошли сме като приятели, и т.н. Когато кралят попита дали може да задържи своята охрана, генерал Химер отговори..., че Фюрера без съмнение ще му позволи. Не се съмнява в това.

Кралят изпита видимо облекчение, когато чу това. Докато траеше аудиенцията... кралят се успокои малко, и в заключение се обърна към генерал Химер с думите: „Генерале, мога ли като стар войник да ви кажа нещо? Като войник на войник? Вие, германците, отново направихте невероятното! Трябва да се признае, че това е великолепна работа!“

В продължение на близо четири години, до повратния момент във войната, датският крал и неговият добродушен, цивилизован и безгрижен народ почти не създават неприятности на германците. Дания става известна като „образцов протекторат“. Завоевателите първоначално позволяват изненадваща свобода на монарха, правителството и съдилищата и дори на Парламента и пресата. Никой не притеснява дори седемте хиляди евреи в Дания поне за известно време. Все пак датчаните, макар и по-късно от повечето други завладени народи,

накрая стигат до разбирането, че не могат повече да оказват „лоялно сътрудничество“ (както го наричат) на своите тевтонски тирани, чиято жестокост се усилва с годините и с нарастващите им неуспехи във войната, ако искат да запазят някакъв остатък от чест и самоуважение. Освен това започват да разбират, че Германия може и да не спечели войната в крайна сметка и че малката Дания не е безнадеждно обречена, както мнозина са се страхували в началото, да бъде васална държава в отвратителния Нов ред. Тогава се ражда съпротивата.

Норвежката съпротива

В Норвегия тя започва от самото начало, макар и със сигурност не навсякъде. В Нарвик, пристанището и крайната гара от маршрута на шведската желязна руда, полковник Конрад Сундло, командващ местния гарнизон и, както вече знаем, фанатичен последовател на Кислинг^{AL}, се предава на германците, без да даде и един изстрел. Командващият военноморските сили е от друго тесто. С приближаването на десет германски есминци към устието на дългия фиорд един от двата допотопни броненосца в пристанището, „Айдсвол“, произвежда предупредителен изстрел и дава сигнал на есминците да се идентифицират. Контраадмирал Фриц Бонте, командващ германската флотилия есминци, изпраща в отговор офицер с лодка до норвежкия плавателен съд, за да поиска от него да се предаде. След това германците прибягват до известно коварство, макар и германските военноморски офицери по-късно да защитават този начин на действие с аргумента, че във война нуждата е по-силна от закона. Когато пратеникът сигнализира на германския адмирал, че норвежците смятат да окажат съпротива, Бонте само изчаква лодката да се отдалечи и веднага обстрелва „Айдсвол“ с торпеда. Вторият норвежки брониран кораб, „Норге“, открива огън, но бързо е унищожен. Загиват триста норвежки моряци – почти целите екипажи на двата кораба. До 8 ч. Нарвик е в ръцете на германците, превзет от десет есминеца, които са се промъкнали покрай внушителен британски флот, и окупиран от само два батальона нацистки войски под командването на бригаден генерал Едуард Дитл. Този стар баварски приятел на Хитлер от дните на Бирения бунт ще се окаже изобретателен и смел командир, когато играта в Нарвик загрубее, както става в началото на следващия ден.

Тронхайм, разположен на юг, в центъра на дългия западен бряг на Норвегия, е превзет от германците с почти същата лекота. Бреговите батареи не успяват да обстрелят германските военни кораби начело с тежкия крайцер „Хипер“, докато се придвижват на север по протежение на дългия фиорд, и войските на борда на този кораб и на четирите есминеца дебаркират удобно на градските кейове, без някой да им попречи. Някои фортове оказват съпротива в продължение на няколко часа, а близкото летище във Вернес – два дни. Това обаче не е пречка за окупацията на едно отлично пристанище, подходящо за най-големите военни кораби, както и за подводници, и при това важна гара на железопътната линия, която минава през Северна и Централна Норвегия към Швеция и по която германците резонно очакват да се снабдяват, в случай че британците отрежат пътя им по море.

Берген, вторият по големина пристанищен град в Норвегия, разположен на около 500 км южно от Тронхайм и свързан със столицата Осло чрез железопътна линия, оказва известна съпротива. Батареите, които охраняват пристанището, нанасят сериозна повреда на крайцера

„Кьонигсберг“ и на един спомагателен кораб, но войските от другите плавателни съдове дебаркират благополучно и превземат града преди обяд. В Берген пристига и първата пряка британска помощ за зашеметените норвежци. Следобед петнайсет пикиращи морски бомбардировача потопяват „Кьонигсберг“ – първият кораб с подобни размери, който някога е бил унищожен в резултат от въздушна атака. Извън пристанището британците имат силен флот от четири крайцера и седем есминеца, който би могъл да разбие по-малката германска морска сила. Той се готви да влезе в пристанището, когато получава заповед от Адмиралтейството да отмени атаката заради риска от мини и въздушни бомбени удари – решение, с което Чърчил се съгласява, макар че по-късно ще съжали. Това е първият признак за предпазливостта и склонността към половинчати действия, които ще струват скъпо на британците през следващите критични дни.

Летището Сола, близо до пристанището Ставангер на югозападния бряг, е превзето от германски парашутни войски, след като норвежките картечни позиции са елиминирани, защото липсва истинска противовъздушна отбрана. Това е най-голямото летище на Норвегия, а също и от най-голямо стратегическо значение за Луфтвафе, тъй като оттук бомбардировачите имат обхват не само до британския флот край норвежкия бряг, но и до главните британски военноморски бази в Северна Британия. Превземането му дава на германците незабавно превъзходство по въздуха в Норвегия и обрича на неуспех всеки опит на британците да стоварят на сушата значителни сили.

Кристиансан на южния бряг оказва съществена съпротива на германците, като бреговете му батареи на два пъти отблъскват германския флот начело с лекия крайцер „Карлсруе“. Фортовете обаче бързо са унищожени от бомбите на Луфтвафе и през втората половина на деня пристанището е окупирано. Все пак „Карлсруе“ е торпилиран от британска подводница, докато отплава от пристанището същата вечер, и е толкова сериозно повреден, че се налага да го потопят.

И така, около обяд или малко по-късно петте главни града и пристанища на Норвегия и единственото голямо летище на западния и южния бряг, които обхващат 2400 км от Скагерак до Арктика, са в германски ръце. Превзети са от шепа войници, докарани с флот, който далеч отстъпва на британския. Дързостта, измамата и изненадата са донесли на Хитлер гръмка победа на много ниска цена.

Само че в Осло, който за германците е главният приз, военната сила и дипломатията на фюрера са се натъкнали на неочакван проблем.

През цялата мразовита нощ на 8 срещу 9 април весела компания посрещачи от германската легация начело с военноморския аташе капитан Шрайбер, към която от време на време се присъединява и заетият иначе посланик д-р Бройер, стои край кея в пристанището на Осло и очаква пристигането на германския флот и транспортните кораби с войници. Един млад германски морски аташе кръстосва из пристанището с моторница в очакване да поеме ролята на лоцман за флотата, предвождана от „джобния“ линкор „Лютцов“ (предишното му име „Дойчланд“ е сменено, защото Хитлер не иска да рискува да загуби кораб с това име) и чисто новият тежък крайцер „Блюхер“, флагмански кораб на ескадрата.

Напразно чакат. Големите кораби така и не пристигат. На входа на 80-километровия Ослофьор те са били предизвикани на бой от норвежкия минен заградител „Олаф Трюгвасон“, който потопява един торпеден катер и поврежда лекия крайцер „Емден“. След

като стоварва малък отряд, който да усмири батареите на бреговата охрана, германската ескадра все пак продължава пътя си във фиорда. На около 25 км южно от Осло, където водите се стесняват до 25 км, възниква нов проблем. Тук се намира древната крепост „Оскарборг“, чиито защитници са по-бдителни, отколкото германците подозират. Малко преди разсъмване 28-сантиметровите оръдия „Круп“ на форта откриват огън по „Лютцов“ и „Блюхер“; от брега са изстреляни и торпеда. Десетхилядитонният „Блюхер“, обхванат от пламъци и разкъсан от взривяващите се на него муниции, потъва – а заедно с него и 1600 души, включително няколко длъжностни лица от Гестапо и държавната администрация (и всичките им документи), които е трябвало да арестуват краля и членовете на правителството и да поемат управлението на столицата. „Лютцов“ също е повреден, но не е напълно изваден от строя. Контраадмирал Оскар Кумец, командир на ескадрата, и генерал Ервин Енгелбрехт, командир на 163-та пехотна дивизия, които са се намирали на „Блюхер“, успяват да изплуват на брега, където са пленени от норвежците. След това осакатеният германски флот временно се оттегля да ближе раните си. Той се е провалил в мисията си да превземе главната цел на германците – столицата на Норвегия. Ще стигне до нея чак на следващия ден.

Всъщност Осло пада, след като на едно незащитено местно летище е спуснат от въздуха почти символичен германски отряд. Катастрофалните новини от другите пристанища и тътенът на оръдията, които се разнася от Ослофьор на 25 километра, са накарали норвежкото кралско семейство, правителството и членовете на Парламента да побързат да се качат на специален влак, който тръгва в 9:30 ч. за Хамар, на 130 км на север. Двайсет камиона, натоварени със златото на Норвежката национална банка, и още три с тайните документи на Външното министерство потеглят в същия час. По този начин храбрите действия на гарнизона в Оскарборг са осуетили плановете на Хитлер да сложи ръка на краля, правителството и златото на Норвегия.

В Осло обаче владее пълно объркване. В града има норвежки войски, но те не са приведени в състояние на бойна готовност. Преди всичко, не е направено нищо за блокиране на летището в близкия Форнебю, което би могло да се осъществи, като се паркират няколко стари автомобили на пистата и около летището. Късно предната нощ германският военновъздушен аташе в Осло, капитан Шпилер, се е установил там, за да посрещне въздушните войски, които трябва да пристигнат, след като ВМС стигнат до столицата. Когато корабите не успяват да се доберат до там, легацията изпраща до Берлин по радиото отчаяно съобщение, в което уведомява германците за неочакваната неприятна ситуация. Реакцията е незабавна. Скоро във Форнебю започва приземяване на парашутни и въздушно-десантни войски. До обяд се събират около пет роти. Тъй като са само леко въоръжени, наличните в столицата норвежки войски лесно биха могли да ги унищожат. Само че по причини, които остават неизяснени – объркването в Осло е много голямо, – те не са свикани на едно място, а още по-малко развърнати, и символичният германски пехотен отряд влиза в столицата с *маршова стъпка* начело с шумен, макар и импровизиран военен оркестър. Така пада последният от големите градове на Норвегия. За самата Норвегия обаче този час още не е дошъл.

На 9 април следобед норвежкият парламент, Стorting, се събира в Хамар почти в пълен състав (липсват само петима от неговите 200 членове), но заседанието е отложено в 19:30 ч., когато е получена новината за приближаването на германски войски, които напредват към

Елверум, разположен на няколко километра на изток, близо до шведската граница. Под натиска на Рибентроп д-р Бройер иска незабавна аудиенция с краля и норвежкият министър-председател приема при условие, че германските войски се оттеглят на безопасно разстояние в южна посока. С това германският посланик не се съгласява.

Всъщност в този момент се подготвя нова измама от страна на нацистите. Капитан Шпилер, военновъздушният аташе, е потеглил от летището Форнебю за Хамар с две роти германски парашутисти, за да пленят непокорния крал и неговото правителство. Те гледат на задачата по-скоро като на весела лудория. Тъй като норвежките войски не са произвели и един изстрел, за да попречат на влизането на германците в Осло, Шпилер не очаква съпротива в Хамар. Двете роти, които пътуват с реквизирани автобуси, дори се наслаждават на пейзажа като туристи. Те обаче не слагат в сметките един норвежки офицер, който постъпва съвсем различно от толкова други. Полковник Руге, генерален инспектор на пехотата, който е съпровождал краля на север, е поискал да осигури някаква защита на намиращото се в бягство правителство и е разположил в засада край Хамар два пехотни батальона, които е сформирал набързо. Германските автобуси са спрени и в последвалата схватка Шпилер е смъртоносно ранен. След като дават и други жертви, германците отстъпват чак до Осло.

На следващия ден д-р Бройер тръгва сам от Осло по същия път, за да се срещне с краля. Германският посланик, професионален дипломат от старата школа, изпълнява с неудоволствие своята роля, но Рибентроп постоянно го преследва с настояването си да уговори краля и правителството да се предадат. Трудната задача на Бройер се усложнява допълнително от определени политически събития, които току-що са се случили в Осло. Предната вечер Кислинг най-после се е размърдал, след като столицата е паднала безусловно в германски ръце, влязъл е с щурм в радиото и е излъчил прокламация, в която се обявява за глава на ново правителство и нарежда всяка норвежка съпротива срещу германците да спре незабавно. Макар и Бройер още да не се досеща – а в Берлин никога, дори по-късно, не успяват да разберат това, – този акт на предателство обрича на провал усилията на германците да склонят Норвегия да се предаде. И колкото и да е парадоксално, макар и това да е момент на национален позор за норвежкия народ, предателството на Кислинг мобилизира зашеметените норвежци за съпротива, която предстои да стане мащабна и героична.

Д-р Бройер се среща с Хокон VII – единственият крал през XX век, който е бил избран на трона с народен вот и първият собствен монарх на Норвегия от пет века^{AM}, в една училищна сграда в градчето Елверум в 15 ч. на 10 април. От разговора, който по-късно проведе с монарха, и от прегледа на норвежките архиви и тайния доклад на д-р Бройер (който е сред заловените документи на Германското министерство на външните работи) може да се възпроизведе случилото се в онзи момент. Въпреки голямото си нежелание, кралят най-накрая се съгласява да приеме германския посланик в присъствието на своя външен министър д-р Халвдан Кохт. Когато Бройер казва, че иска най-напред да говори насаме с Хокон, кралят приема със съгласието на Кохт.

Германският посланик, следвайки инструкциите, редува ласкателствата към краля с опити за сплашване. Германия иска да запази династията. Тя просто моли Хокон да постъпи по същия начин като неговия брат предишния ден в Копенхаген. Лудост е да се съпротивляват на

Вермахта. От това ще последва само безсмислено кръвопролитие за норвежците. Кралят е помолен да одобри правителството на Кислинг и да се върне в Осло. Хокон, човек с демократични разбирания и бойко държане и дори в този критичен момент – голям педант по отношение на конституционните процедури, се опитва да обясни на германския дипломат, че в Норвегия кралят не взема политически решения; това е изключително работа на правителството, с което той сега ще се консултира. След това в разговора се включва и Кохт; споразумяват се, че отговорът на правителството ще бъде предаден на Бройер по телефона, докато пътува обратно към Осло.

За Хокон, който наистина не може да вземе политическото решение, но е несъмнено способен да му повлияе, има само един отговор за германците. След като се оттегля в скромна странноприемница в селцето Нюбергсун близо до Елверум (в случай че германците, след като Бройер си замине, се опитат да го пленят с нова изненадваща атака), той събира членовете на правителството като Държавен съвет.

... От своя страна [казва им той], аз не мога да приема германските искания. Това би било в конфликт с всичко, което съм смятал за свой дълг като крал на Норвегия, откакто дойдох в тази страна преди близо трийсет и пет години... Не искам решението на правителството да бъде взето под влияние или въз основа на това заявление. Но... Не мога да назнача за премиер Кислинг, човек, на когото нямаме никакво доверие нито аз, нито нашият народ..., нито неговите представители в Стортинг.

Затова, ако правителството реши да приеме германските искания – а аз разбирам напълно доводите в полза на това, като се има предвид надвисналата опасност от война, в която толкова млади норвежци ще трябва да дадат живота си, – ако стане така, единственият изход за мен ще е абдикацията.⁴¹

Правителството, макар че някои от членовете му вероятно са имали колебания, не иска да се покаже по-малодушно от своя крал и скоро се обединява зад него. По времето, когато Бройер е в Айдсвол, на половината път до Осло, Кохт му съобщава по телефона норвежкия отговор. Германският посланик го предава веднага до легацията в Осло, откъдето бързо изпращат отговора в Берлин.

Кралят няма да назначи правителство начело с Кислинг и това решение е взето по единодушния съвет на правителството. На конкретния ми въпрос министърът на външните работи Кохт отговори: „Съпротивата ще продължи толкова дълго, колкото е възможно.“⁴²

Същата вечер от малка, немошна селска радиостанция наблизо – единственото достъпно средство за комуникация с външния свят – норвежкото правителство хвърля ръкавица на могъщия Трети райх. То обявява решението си да не приема германските искания и призовава народа (едва три милиона души) да се съпротивлява на окупаторите. Кралят официално се присъединява към този апел.

Нацистките завоеватели обаче не са в състояние да повярват напълно, че думите на норвежците съответстват на намеренията им. Правят още два опита да разубедят краля. На 11 април сутринта пристига някой си капитан Иргенс, пратеник на Кислинг, за да уговори краля да се върне в столицата. Той обещава, че Кислинг ще му служи лоялно. Предложението му е игнорирано с мълчаливо презрение.

Следобед идва спешно съобщение от Бройер, който иска нова аудиенция с краля, за да обсъдят „известни предложения“. Подложен на силен натиск, германският пратеник е бил инструктиран от Рибентроп да каже на монарха, че той „иска да даде на норвежкия народ един последен шанс за приемливо споразумение“.^{AN} Този път д-р Кохт, след като се консултира с краля, отговаря, че ако германският посланик има „известни предложения“, може да ги съобщи на външния министър.

Нацистите реагират на този директен отказ от страна на една малка и вече беззащитна страна незабавно и по типичния за тях начин. Германците са направили неуспешен опит първо да пленят краля и членовете на правителството, а после – да ги убедят да се предадат. Сега се опитват да ги убият. Късно на 11 април Луфтвафе е изпратено да проведе пълномащабна операция над село Нюбергсун. Нацистките пилоти го разрушават с фугасни и запалителни бомби и след това обстрелват с картечница хората, които се опитват да избягат от горящите руини. Първоначално германците явно смятат, че са успели да убият краля и членовете на правителството. Дневникът на един германец от авиацията, по-късно попаднал в плен в Северна Норвегия, съдържа следната записка от 11 април: „Нюбергсун. *Oslo Regierung. Alles vernichtet.*“ („Правителство в Осло. Напълно унищожено.“)

Такава съдба е сполетяла селото, но не и краля и правителството. При приближаването на нацистките бомбардировачи те са намерили убежище в близка гора и нагазили до колене в снега, са гледали как Луфтвафе изравнява със земята скромните къщици на селцето. В този момент са изправени пред избор – да продължат към близката шведска граница, за да потърсят убежище в неутрална Швеция или да потеглят на север към собствените си планини, все още потънали в пролетния сняг. Решават да тръгнат през каменистата долина Гудбранс, която минава покрай Хамар и Лилехамер, и през планините към Ондалснес на северозападния бряг, на 160 км югозападно от Тронхайм. По пътя биха могли да организират все още замаяните и разпръснати норвежки сили за бъдеща съпротива. Има и известна надежда, че накрая могат да им дойдат на помощ британски войски.

Битките за Норвегия

В далечния север край Нарвик британският флот вече е реагирал енергично на изненадващата германска окупация. Той е бил „надхитрен напълно“ от германците, както признава Чърчил, на когото е поверен. Сега поне на север извън обсега на германските бомбардировачи, които разполагат с база на сушата, британците преминават в офанзива. На 10 април сутринта, 24 часа след като десет германски есминеца са превзели Нарвик и са стоварили войските на Дитл, група от пет британски есминци навлиза в пристанището на Нарвик, потопява два от петте германски есминци, които са в пристанището в този момент, поврежда другите три и потопява всички германски товарни съдове с изключение на един. По време на тези действия е убит германският военноморски командир контраадмирал Бонте. Докато излизат от пристанището обаче, британските кораби се натъкват на петте останали германски есминци, които се появяват от близките фиорди. Германските кораби са по-тежковъоръжени и потопяват един британски есминец, изкарват принудително на брега друг, чийто британски командир, капитан Уорбъртън-Ли, е смъртоносно ранен, и повреждат трети. Три от петте британски есминци успяват да излязат в открито море, където при

отстъплението си потопяват един голям германски товарен кораб с муниции, който се приближава към пристанището.

На 13 април по обяд британците, този път с броненосеца „Уорспайт“, оцелял от битката при Ютланд през Първата световна война, начело на флотилия от есминци, се връщат в Нарвик и унищожават останалите германски военни кораби. В изпратената радиograma, с която информира Адмиралтейството за своите действия, командващият офицер вицеадмирал У. Дж. Уитуърт настоява Нарвик да бъде окупиран веднага „от основната десантна група“, тъй като германските войски на брега са зашеметени и дезорганизирани – Дитл и хората му всъщност са се изтеглили към хълмовете. За нещастие на Съюзниците командирът на британските сухопътни сили, генерал-майор П. Дж. Макези, е извънредно предпазлив офицер и когато пристига още на следващия ден с авангарден контингент от три пехотни батальона, решава да не рискува с десант в Нарвик, а да разтовари войските си 55 км на изток в Хаща, която е в ръцете на норвежците. Това е грешка, която ще струва скъпо.

В светлината на факта, че вече са подготвили малък експедиционен корпус за Норвегия, британците се бавят необяснимо с изпращането на войските. На 8 април следобед, след като са получени новините за придвижването на германския флот нагоре по крайбрежието на Норвегия, британските ВМС припряно свалят на брега войските, които вече са били качени на борда за евентуална окупация на Ставангер, Берген, Тронхайм и Нарвик, под предлог, че ще имат нужда от всеки кораб за бойни действия в морето. Докато британските сухопътни сили бъдат натоварени пак, всички тези пристанищни градове падат в германски ръце. А по времето, когато стигат до Централна Норвегия, те, както и британските кораби, предназначени да ги прикриват, са вече обречени, защото небето се контролира от Луфтвафе.

Към 20 април една британска бригада, подсилена от три батальона алпийски стрелци, е дебаркирала в Намсос – малко пристанище на 130 км североизточно от Тронхайм; втора британска бригада е стоварена на брега в Ондалснес, на 160 км югозападно от Тронхайм, който се предвижда по този начин да бъде атакуван от север и от юг. Тъй като обаче не разполагат с полева артилерия, противовъздушни оръдия и въздушна подкрепа, а базите им са обстрелвани денонощно от германски бомбардировачи, които блокират по-нататъшната доставка на припаси или подкрепления, нито една от двете части не е сериозна заплаха за Тронхайм. Бригадата в Ондалснес, след като се среща с норвежка част в Домбас – железопътен възел на 100 км на изток, – се отказва от идеята да атакува на север към Тронхайм и потегля на югоизток през Гундбрансдал, за да подпомогне норвежките войски, които под енергичното командване на полковник Руге забавят основното германско настъпление по долината на север от Осло.

В Лилехамер, северно от Хамар, на 21 април става първото сражение между британски и германски войски във войната, но силите са несравними. Корабът, натоварен с артилерията на британската бригада, е бил потопен и те имат само пушки и картечници, с които да противостоят на силна германска войска, въоръжена с артилерия и леки танкове. И още по-лошо – британската пехота, лишена от авиационно прикритие, е непрестанно бомбардирана от самолетите на Луфтвафе, действащи от близките норвежки летища. Лилехамер пада след 24-часова битка, а британските и норвежките сили започват отстъпление на 230 км през долината по железопътната линия до Ондалснес, задържайки се тук-там за ариергарден бой, с което забавят германците, но не успяват да ги спрат. През нощите на 30 април и 1 май

британските сили са евакуирани от Ондалснес, а на 2 май – и англо-френският контингент от Намсос. Сами по себе си тези операции са равносилни на подвиг, защото и двете пристанища са превърнати в огнен хаос от постоянните германски бомбардировки. През нощта на 29 април кралят на Норвегия и членовете на неговото правителство са взети на борда на британския крайцер „Глазгоу“ в Молде, от другата страна на фиорда Ромсдалсфьор срещу Ондалснес – също сринат от бомбите на Луфтвафе, – и откарани до Тромсьо, далеч зад Полярния кръг и северно от Нарвик, където на 1 май е създадено временно правителство.

До този момент южната половина на Норвегия, където се намират всички големи и важни градове, е безвъзвратно загубена. Северна Норвегия обаче изглежда сигурна. На 28 май съюзническа войска от 25 000 души, включително две бригади норвежци, бригада поляци и два батальона от Френския чуждестранен легион са изтласкали много по-малобройните германци от Нарвик. Като че ли няма основание да се съмняват, че Хитлер ще бъде лишен както от своята желязна руда, така и от осъществяването на крайната си цел да окупира цяла Норвегия и да принуди норвежкото правителство да капитулира. По това време обаче Вермахтът вече е нанесъл зашеметяващ удар на западния фронт и всеки съюзнически войник е нужен, за да се попълнят липсите. Нарвик е изоставен, съюзническите войски спешно са натоварени пак на корабите, а генерал Дитл, който се е задържал в една дива планинска област близо до шведската граница, окупира отново пристанището на 8 юни и четири дни по-късно приема капитулацията на храбрия и упорит полковник Руге и неговите объркани и възмутени норвежки войници, които чувстват, че са били изоставени в бедата от британците. Крал Хокон и неговото правителство са взети на борда на крайцера „Девъншър“ в Тромсьо на 7 юни и заминават за Лондон, където ги очакват пет години мъчително изгнание.^{AO} В Берлин повишават Дитл в генерал-майор, награждават го с „Рицарски кръст“, а Хитлер го възхвалява като *Sieger von Narvik*^{AP}.

Въпреки тези забележителни успехи фюрерът е преживял трудни моменти по време на норвежката кампания. Дневникът на Йодл е пълен със сбити описания на поредицата от нервни кризи, които преживява върховният главнокомандващ. „Ужасна възбуда“ – отбелязва той на 14 април, след като е дошла новината за прочистването на Нарвик от германски войски. На 17 април Хитлер получава истеричен припадък заради загубата на Нарвик; той иска войските на генерал Дитл да бъдат евакуирани по въздуха – нещо невъзможно. „Всяка лоша новина събужда най-лошите страхове“ – надрасква Йодл в дневника си на този ден. И два дни по-късно: „Нова криза. Политическата акция се е провалила. Посланикът Бройер е отзован. Според фюрера трябва да се използва сила...“^{AO} Тонът на съвещанията в Канцлерството в Берлин през този ден, 19 април, толкова се изостря от взаимните обвинения на началниците на трите вида войски по повод забавянето, че дори лакеят Кайтел излиза от стаята. „Отново сме заплашени от хаос в ръководството“ – отбелязва Йодл. А на 22 април допълва: „Фюрера все повече се безпокои заради английските десанти.“

На 23 април бавното напредване на германските войски от Осло на север към Тронхайм и Ондалснес става причина „вълнението да нарасне“, както се изразява Йодл, но на следващия ден новините са по-благоприятни и от този момент нататък стават все по-розови. На 26-и върховният главнокомандващ е в толкова добро настроение, че в 3:30 ч., по време на съвещание с военните си съветници, продължило през цялата нощ, споделя намеренията си да започне „Жълто“ между 1 и 7 май. „Жълто“ е кодовото название за атаката на запад през

Холандия и Белгия. Макар че на 29 април Хитлер пак „се безпокои заради Тронхайм“, на следващия ден „ликува от радост“ заради новината, че една тактическа група от Осло е стигнала до града. Най-сетне може да насочи вниманието си отново към Запада. На 1 май той заповядва приготовленията за голямата атака да приключат до 5 май.

Командирите на Вермахта – Гьоринг, Браухич, Халдер, Кайтел, Йодл, Редер и останалите – по време на норвежката кампания за пръв път стават свидетели как техният демоничен вожд губи равновесие от напрежението дори при незначителни бойни неуспехи. Тази слабост ще го завладява все повече, когато след поредица нови удивителни военни успехи ходът на войната ще се промени и ще допринесе сериозно за окончателния разгром на Третия райх.

Все пак, както и да се погледне, бързото завладяване на Дания и Норвегия е било важна победа за Хитлер и обезкуражаващо поражение за британците. То обезпечава зимния маршрут за желязната руда, придава допълнителна защита на подстъпите към Прибалтика, позволява на дръзкия германски флот да се разгърне в Северния Атлантик и му предоставя там отлични пристанищни съоръжения за подводници и надводни кораби във войната по море срещу британците. Осигурява на Хитлер военновъздушни бази, които са със стотици километри по-близо до основния враг. И може би най-важното от всичко – увеличава неимоверно военния престиж на Третия райх и съответно намалява този на западните съюзници. Нацистка Германия изглежда непобедима. Австрия, Чехословакия, Полша, а сега и Дания и Норвегия са отстъпили лесно пред силата – или заплахата със сила – на Хитлер, а от помощта на двамата основни западни съюзници в последните случаи не е имало и най-малка полза. Вълната на бъдещето, както се изразява една известна американка^{AR}, изглежда принадлежи на Хитлер и нацизма.

За останалите неутрални държави последното завоевание на Хитлер също е ужасяващ урок. Очевидно неутралитетът вече не предлага защита на малките демократични страни, опитващи се да оцелеят в свят, където господстват тоталитарни режими. Финландия е установила това неотдавна; същото вече се е случило и с Норвегия и Дания. Те трябва да винят себе си, че са били толкова слепи и са отказали да приемат помощта на приятелски настроени световни сили, докато е било време – преди фактическата агресия.

Вярвам [казва Чърчил пред Камарата на общините на 11 април], че върху този факт ще се замислят други страни, които може утре или седмица, или месец по-късно да се окажат жертви на също толкова прецизно изработен военен план за тяхното унищожаване и поробване.⁴⁵

Той очевидно има предвид Холандия и Белгия, но макар че ще бъдат пощадени за още един месец, те също не показват признаци на замисляне.^{AS}

Има и военни уроци, които предстои да бъдат научени от светкавичното завоюване на двете скандинавски страни от Хитлер. Най-важният е този за значението на военната авиация и нейното превъзходство над военноморските сили, когато наблизко има наземни бази за бомбардировачите и изстребителите. Не по-малко важен вероятно е и старият урок, че победата често е на страната на онези, които проявяват дързост и въображение. Германските военноморски и военновъздушни сили са показали и двете, а Дитл в Нарвик е демонстрирал изобретателност от страна на германските сухопътни сили, каквато липсва на Съюзниците.

Скандинавската авантюра има и един чисто военен резултат, който не може да бъде оценен веднага, най-малкото защото човек не е способен да вижда особено далече в бъдещето. В Норвегия загубите в човешка сила са леки и от двете страни. За германците това са 1317 убити, 2375 изчезнали и 1604 ранени – общо 5296 жертви; за норвежците, французите и британците те са малко под 5000. Британците са загубили един самолетноносач, един крайцер и седем есминеца, а поляците и французите – по един есминец. Германските морски загуби са доста по-тежки: десет от общо 20 есминци, три от осем крайцера, а линейните крайцери „Шарнхорст“ и „Гнайзенау“ и „джобният“ линкор „Лютцов“ са повредени толкова сериозно, че са извадени от строя за няколко месеца. Хитлер не разполага със значителен флот за приближаващите през лятото събития. Когато дойде времето да нахлуе в Британия, а то приближава, това ще се окаже непреодолима спънка.

На Хитлер обаче не му идва на ум мисълта за възможните последствия от жестокото осакатяване на германските военноморски сили, когато в началото на май, след добавянето на Дания и Норвегия към дългия му списък от завоевания, започва работа с ентузиазирани си генерали (защото те са се отърсили от лошите си предчувствия от предишната есен) върху последните приготовления за това, което са уверени, че ще бъде най-великото от всички завоевания.

^У Десети октомври е датата, на която Хитлер е свикал своите военачалници, прочел им е дълъг меморандум за необходимостта от незабавна атака на запад и им е връчил Директива № 6, съдържаща заповед за подготвянето на офанзива през Белгия и Холандия. (Вж. по-горе, с. 31–34.)

^W Предположението им е правилно. Както вече е известно, Съюзническият върховен военен съвет, който се събира в Париж на 5 февруари 1940 г., решава, че при изпращането на експедиционен корпус във Финландия шведските рудни находища трябва да бъдат окупирани от войски след десант в Нарвик, който е само на кратко разстояние от мините. (Вж. *The Challenge of Scandinavia* от същия автор, pp. 115–116.) Чърчил отбелязва, че на срещата е взето решение „между другото да се поеме контрол над находището на желязна руда „Йеливаре“ (*The Gathering Storm*, p. 560.).

^Х Парламентът на Норвегия. – Б.пр.

^У Британски политик от еврейски произход. – Б.пр.

^З Норвежецът не е направил толкова добро впечатление на германския посланик в Осло д-р Курт Бройер, който през декември двукратно предупреждава Берлин, че Кислинг „не бива да се възприема сериозно... неговото влияние и изгледите му са... твърде слаби“.⁹ Посланикът скоро ще заплати за своята откровеност и нежеланието си да участва в играта на Хитлер.

^{AA} На 7 март генерал Айрънсайд, началник на Британския генерален щаб, информира маршал Манерхайм, че съюзнически експедиционен корпус от 57 000 души е готов да се притече на помощ на фините и че първата дивизия, с числен състав от 15 000 души, може да стигне до Финландия до края на март, ако Норвегия и Швеция разрешат преминаването ѝ през техните територии. Всъщност пет дни преди това, на 2 март – и това е известно на Манерхайм, – Норвегия и Швеция са отхвърлили френско-британската молба за право на преминаване. За премиера Даладие това не е причина да се въздържа от упрек към фините на 8 март, че не са помолили официално за съюзнически войски, с намека, че съюзническите войски са щели бъдат изпратени независимо от протестите на норвежците и шведите. Манерхайм обаче не може да бъде заблуден и след като дава съвет на правителството си да издейства мир, докато финската армия е още невредима и непобедена, той одобрява незабавното изпращане на мирна делегация в Москва на 8 март. Финският главнокомандващ се отнася скептично към мисълта, че французите ще се бият на финския фронт с повече жар, отколкото на собствения им фронт във Франция. (Вж. *The Memoirs of Marshal Mannerheim*.)

Можем само да си представяме пълното объркване, което би настъпило между воюващите страни, ако френско-британският експедиционен корпус беше пристигнал във Финландия да се бие с руснаците. След малко повече от година Германия щеше да бъде във война с Русия и в този случай враговете на Западния фронт щяха да бъдат съюзници на Източния!

^{AB} Примери за странните възгледи на Хитлер за Америка бяха дадени в предишните глави, но сред пленените документи на Министерството на външните работи има един, който е показателен за умствената нагласа на фюрера в този момент. На 12 март Хитлер провежда дълъг разговор с Колин Рос, германски „експерт“ по Съединените щати, завърнал се неотдавна от лекционен тур в Америка, където е дал своята лепта за нацистката пропаганда. Когато Рос отбелязва, че в САЩ има особено силна „склонност към империализъм“, Хитлер (според стенографските бележки на д-р Шмит) пита „дали тази склонност не стимулира желание за аншлус на Канада към Съединените щати и по този начин да поражда антианглийски

настроения“.

Трябва да се признае, че съветниците на Хитлер по въпроса за САЩ не помагат особено за осветляването на тази тема. В същия разговор Рос, опитвайки се да отговори на въпросите на Хитлер защо Америка е толкова антигермански настроена, дава между другото и следните отговори:

... Допълнителен фактор за омразата към Германия... е чудовищното влияние на еврейството, което ръководи с наистина фантастична изобретателност и организационно умение борбата срещу всичко германско и националсоциалистическо...

След това Колин Рос говори за Рузвелт, който според него е враг на фюрера по причина на чисто лична завист, както и поради собствената си жажда за власт... Той е дошъл на власт през същата година като фюрера и е трябвало да гледа как последният осъществява своите велики планове, докато той, Рузвелт... не е постигнал целта си. Освен това има идеи за диктатура, които в някои отношения много напомнят националсоциалистическите идеи. И даже точно това разбиране, че фюрерът е постигнал целта си, а той не е, прибавя към неговата патологична амбиция желанието да се изяви на сцената на световната история като съперник на фюрера...

След като хер Колин Рос си взема довиждане, фюрерът отбелязва, че Рос е твърде интелигентен мъж, който определено има много добри идеи.¹⁷

^{AG} Според отговора на Вайцекер той е получил уверения от самия Канарис, че нито един от двамата мъже, споменати от Томсен, не е агент на Абвера. Само че това са неща, които нито една добра тайна служба няма да признае. Други документи на Външното министерство разкриват, че на 24 януари един агент на Абвера е заминал от Буенос Айрес с инструкции да се яви пред Фриц фон Хаусбергер в Уихокън, Ню Джърси, „за инструкции по нашата специалност“. Друг агент е бил изпратен от същото място в Ню Йорк през декември, за да събере информация за американските авиационни фабрики и доставки на оръжие за Съюзниците. Самият Томсен докладва на 20 февруари за пристигането на барон Константин фон Майдел, балтийски немец с естонско гражданство, който е съобщил на германското посолство във Вашингтон, че изпълнява саботажна мисия за Абвера.

^{AD} „Пред Бога и пред света“ – възкликва Гьоринг пред Уелс – той, фелдмаршалът, може да заяви, че Германия не е искала война. Тя ѝ е била натрапена... Но какво да направи Германия, когато другите искат да я унищожат?

^{AE} По същото време в Берлин се намира и един много неофициален американски миротворец: Джеймс Д. Муни, вицепрезидент на „Дженеръл Мотърс“. Помня, че беше в Берлин малко преди или след избухването на войната и се опитваше подобно на онзи друг аматьор в дипломатията Далерус да спаси мира, макар и да не разполагаше с връзките на последния. В деня след като Уелс отпътува от Берлин, 4 март 1940 г., Хитлер приема Муни, който му казва (според заловен германски протокол от срещата), че президентът Рузвелт е „много по-приятелски и съчувствено настроен“ към Германия, „отколкото смятат повечето в Берлин“ и че президентът е готов да действа като „модератор“ за сближаване на воюващите страни. Хитлер просто повтаря онова, което е казал на Уелс два дни по-рано.

На 11 март Томсен изпраща в Берлин поверителен меморандум, подготвен за него от неназован американски информатор, който заявява, че Муни „е повече или по-малко прогермански настроен“. Германците определено водят за нос високопоставения ръководител от „Дженеръл Мотърс“. В меморандума на Томсен се казва, че Муни е информирал Рузвелт на базата на по-ранен разговор с Хитлер, че фюрерът „жадува за мир и желае да предотврати кръвопролитие от военна кампания през пролетта“. Ханс Дикхоф, отзованият германски посланик в Съединените щати, който си убива времето в Берлин, се среща с Муни веднага след неговия разговор с Хитлер и докладва на Външното министерство, че американският бизнесмен е „твърде голословен“ и че не му се вярва „инициативата на Муни да има каквото и да е сериозно значение“²².

^{AF} Вж. по-горе, с. 37.

^{AG} Значи така! – Б.пр.

^{AH} Първите три германски снабдителни кораба са отплавали за Нарвик в 2 ч. на 3 април. Най-големият германски танкер потегля от Мурманск за Нарвик на 6 април със съучастието на руснаците, които услужливо доставят петрола за него.

^{AI} На обвиняемата скамейка в Нюрнберг гросадмирал Редер оправдава подобна тактика с аргумента, че това е допустима „военна хитрост, срещу която не може да има възражения от правна гледна точка“.³⁶

^{AJ} Авторът рядко беше виждал Рибентроп да се държи по-отблъскващо, отколкото тази сутрин. Той влезе наперено на специално свиканата пресконференция в Министерството на външните работи, докаран в лъскава сивозелена униформа и, както съм отбелязал в дневника си, „сякаш светът беше негов“. Говореше отсечено: „Фюрерът е дал своя отговор... Германия окупира територията на Дания и Норвегия, за да защити тези страни от Съюзниците, и ще брани техния истински неутралитет до края на войната. Така една уважавана част от Европа беше спасена от сигурен крах.“

Берлинската преса също има какво да каже на този ден. „Бьорзен Цайтунг“: „Англия минава хладнокръвно през труповете на малки народи. Германия защитава слабите държави от английските грабители... Норвегия трябва да разбере справедливостта на германските действия, които бяха предприети, за да гарантират свободата на норвежкия народ.“ Вестникът на Хитлер, „Фьолкишер Беобахтер“, излиза със следното огромно заглавие: **ГЕРМАНИЯ СПАСЯВА СКАНДИНАВИЯ!**

^{AK} Жертвите от датска страна в цялото кралство са 13 убити и 23 ранени. Германците дават около 20 жертви.

^{AL} Вж. по-горе, с. 71.

^{AM} Норвегия е била част от Дания в продължение на четири века и още един век след това – част от Швеция, преди да придобие пълна независимост едва през 1905 г., когато се отцепва от Швеция и народът избира принц Карл Датски за крал

на Норвегия. Той приема името Хокон VII. Хокон VI е умрял през 1380 г. Хокон VII е брат на Кристиан X Датски, който с такава готовност се предава на германците сутринта на 9 април 1940 г.

^{AN} В тайните инструкции на Рибентроп се съдържа зловещ намек за нова измама. Бройер получава нареждане да уреди срещата „в някаква точка между Осло и сегашното местонахождение на краля. По очевидни причини той, Бройер, ще трябва да обсъди изцяло тази стъпка с генерал Фон Фалкенхорст и след това ще трябва също да информира последния за уговореното място за среща“. Гаус, който предава по телефона инструкциите на Рибентроп, докладва, че „хер Бройер ясно разбира значението на инструкциите“. Неизбежно е да помислим, че ако кралят беше отишъл на тази среща, войските на Фалкенхорст са щели да го заловят.⁴³

^{AO} Първият опит на Кислинг да вземе властта в Норвегия е краткотраен. Шест дена след като се е обявил за министър-председател на 15 април, германците го изхвърлят и назначават административен съвет от шестима видни норвежки граждани, включително епископ Айвин Бергграв, глава на Лутеранската църква на Норвегия, и Пал Берг, председател на Върховния съд. Главна заслуга за това има Берг – изтъкнат и войнствен юрист, който по-късно става тайният ръководител на норвежкото съпротивително движение. На 24 април Хитлер назначава Йозеф Тербовен, безмилостен млад нацистки гаулайтер, за райхскомисар на Норвегия, и той е човекът, който управлява реално страната по време на окупацията с все по-голяма жестокост. Бройер, който се е противопоставял на Кислинг от самото начало, е отзован на 17 април, уволнен е от дипломатическа служба и е изпратен на западния фронт като войник. Германците възстановяват Кислинг като министър-председател през 1942 г., но макар и да е крайно непопулярен сред народа, той няма никаква власт, въпреки че се старее с всички сили да служи на своите германски господари.

В края на войната Кислинг е съден за измяна и след щателно проведен процес – осъден на смърт и екзекутиран на 24 октомври 1945 г. Тербовен се самоубива, за да не попадне в плен. Кнут Хамсун, великият норвежки романист, който открито е сътрудничил и е пял дитирамби на германците, е осъден за измяна, но обвиненията са снети на основание на напредналата му възраст и старческо слабоумие. Той обаче е съден и осъден за „облагодетелстване от нацисткия режим“ и глобен с 65 000 долара. Умира на 19 февруари 1952 г. на 93-годишна възраст. Генерал Фон Фалкенхорст е съден като военнопръстъпник от смесен британско-норвежки военен съд по обвинение, че е предавал на СС пленени войници от десантните части на Съюзниците, за да бъдат екзекутирани. Осъден е на смърт на 2 август 1946 г., но присъдата е заменена с доживотен затвор.

^{AP} Победителят от Нарвик. – Б.пр.

^{AQ} На 13 април генерал Фон Фалкенхорст, без съмнение подтикнат от Хитлер, който е разярен заради норвежката съпротива, подписва заповед да бъдат взети като заложници двацет от най-изтъкнатите граждани на Осло, включително епископ Бергграв и Паал Берг, които по думите на посланик Бройер трябвало „да бъдат разстреляни в случай на продължаваща съпротива или опит за саботаж“⁴⁴.

^{AR} Писателката Ан Моруу Линдберг, съпруга на известния летец Чарлс Линдберг. – Б.пр.

^{AS} Шведите, притиснати между Русия във Финландия и прибалтийските страни и Германия като окупатор на съседните Дания и Норвегия, размислят и решават, че нямат друг избор освен да се придържат към рискования си неутралитет и да паднат в бой, ако бъдат атакувани. Умилюстивили са Съветския съюз с отказа си да разрешат съюзнически войски да преминат през територията ѝ на път за Финландия и сега, поставени под силен натиск, се заемат да спечелят благоразположението на Германия. Макар и да е изпратила впечатляващо количество оръжие на Финландия, Швеция отказва да продава на Норвегия както оръжие, така и бензин, когато последната е нападната. През целия април германците настояват шведите да разрешат преминаването на войски към Нарвик, които да облекчат Дитл, но получават отказ до края на военните действия, макар и да е позволено придвижването на влак с медицински персонал и припаси. На 19 юни Швеция, опасявайки се от пряко нападение от страна на Германия, се поддава на натиска на Хитлер и се съгласява да позволи транспортирането на нацистки войски и военни материали до Норвегия по шведските железопътни линии, при условие че числеността на войските, придвижвани във всяка посока, е еднаква, така че германските гарнизони в Норвегия да не бъдат подсилвани чрез това споразумение.

Това е огромно облекчение за германците. Като превозва свежи войски и военни материали по суша през Швеция, Хитлер избягва риска да бъдат потопени в морето от британците. През първите шест месеца от спогодбата са подменени около 140 000 войници в Норвегия, а германските войски са подсилени с голямо количество припаси. По-късно, непосредствено преди германското нападение срещу Русия, Швеция позволява на Нацисткото върховно командване да транспортира цяла сухопътна дивизия, напълно въоръжена, от Норвегия през Швеция до Финландия, за да бъде използвана за атака срещу Съветския съюз. Страната изпълнява за нацистите това, което е отказала на Съюзниците предната година. За подробности относно германския натиск върху Швеция и текста на писмата, разменени между крал Густав V и Хитлер, вж. *Documents on German Foreign Policy*, IX. Авторът разглежда темата по-подробно в *The Challenge of Scandinavia*.

Победа на запад

МАЛКО СЛЕД РАЗСЪМВАНЕ в хубавия пролетен ден на 10 май 1940 г. посланикът на Белгия и пълномощният министър на Холандия в Берлин са повикани на „Вилхелмщрасе“ и информирани от Рибентроп, че в техните страни ще влязат германски войски, за да защитят неутралитета им срещу предстояща атака на англо-френските войски – същия изтъркан предлог, който е бил изтъкнат само преди месец пред Дания и Норвегия. Официален германски ултиматум призовава двете правителства да се погрижат да не бъде оказвана съпротива. Ако има такава, тя ще бъде потушена с всички средства, а отговорността за кръвопролитие ще легне „изключително върху правителствата на Кралство Белгия и Кралство Холандия“.

В Брюксел и Хага, както по-рано в Копенхаген и Осло, германските дипломатически представители се явяват в съответните външни министерства с подобни съобщения. Забележителна ирония се съдържа във факта, че ултиматумът в Хага е представен от германския пълномощен министър граф Юлиус фон Цех-Буркерсрода, зет на Бетман-Холвег – канцлерът на германския кайзер, който през 1914 г. публично е нарекъл гаранцията на Германия за белгийския неутралитет, току-що нарушена от Райха на Хохенцолерните, „къс хартия“.

В Министерството на външните работи в Брюксел, докато над града реват германски бомбардировачи и експлозиите на техните бомби в близките летища разтърсват прозорците, германският посланик Бюлов-Шванте тъкмо се готви да извади лист хартия от джоба си на влизане в кабинета на външния министър. Пол-Анри Спаак го спира.

– Извинете, господин посланик. Аз ще говоря пръв.

Германската армия [казва Спаак, без да се опитва да скрие негодуванието си] току-що атакува нашата страна. Това е вторият път за двацет и пет години, когато Германия извършва престъпна агресия срещу неутрална и лоялна Белгия. Случилото се е може би дори по-отвратително от агресията през 1914 г. Никакъв ултиматум, нота или протест не е бил представен пред белгийското правителство. Белгия научи от самата атака, че Германия е нарушила дадените от нея гаранции... Германският райх ще трябва да отговаря пред историята. Белгия е решена да се защитава.

Нещастният германски дипломат в този момент започва да чете официалния германски ултиматум, но Спаак го прекъсва. „Дайте ми документа – казва той. – Бих искал да ви спестя подобна мъчителна задача.“¹

Третият райх е дал на двете малки кралства едва ли не безброй гаранции за техния неутралитет. Независимостта и неутралитетът на Белгия са били гарантирани „за вечни времена“ от петте Европейски велики сили през 1839 г. – пакт, който е спазван в продължение на 75 години, докато Германия не го е нарушила през 1914 г. Ваймарската

република е обещала никога да не вдига оръжие срещу Белгия, а Хитлер след идването му на власт постоянно потвърждава тази политика и дава подобни уверения на Нидерландия. На 30 януари 1937 г., след като е отхвърлил Договора от Локарно, нацисткия канцлер обявява публично:

Германското правителство също така даде уверение на Белгия и Холандия, че е готово да признае и да гарантира неприкосновеността и неутралитета на тези територии.

Уплашена от ремилитаризацията на Третия райх и повторното окупиране на Рейнска област от него през пролетта на 1936 г., Белгия, която благоразумно е изоставила неутралитета след 1918 г., отново търси спасение в него. На 24 април 1937 г. Британия и Франция я освобождават от ангажиментите ѝ от Локарно, а на 13 октомври същата година Германия официално и тържествено потвърждава

своята решимост при никакви обстоятелства да не нарушава неприкосновеността и целостта [на Белгия] и да уважава белгийската територия за вечни времена... и [да бъде] готова да помогне на Белгия, ако стане обект на нападение...

От този ден нататък съществува познат контраст между тържествените публични уверения на Хитлер към двете страни и тайните му съвети към неговите генерали. На 24 август 1938 г., във връзка с един от съставените за него документи за случай „Зелено“ – плана за нападението срещу Чехословакия, той говори за „изключителното преимущество“ за Германия, ако Белгия и Холандия бъдат окупирани, и иска мнението на армията „за условията, при които може да бъде извършена окупация на тази област, и колко време ще отнеме това“. На 28 април 1939 г., в отговора си към Рузвелт, Хитлер пак подчертава „обвързващите декларации“, които е дал на Нидерландия и Белгия, наред с други страни. Не е изминал и един месец, когато на 23 май фюрерът, както отбелязахме, казва на генералите си, че „холандските и белгийските военновъздушни бази трябва да бъдат завзети с въоръжена сила... със светкавична бързина. Декларациите за неутралитет трябва да се игнорират“.

Той още не е започнал войната си, но самолетите му са готови. На 22 август, една седмица преди да сложи начало на войната с нападението срещу Полша, той провежда съвещание с генералите си за „възможността“ да нарушат неутралитета на Холандия и Белгия. „Англия и Франция – казва Хитлер – няма да нарушат неутралитета на тези страни.“ Четири дни по-късно, на 26 август, той нарежда на дипломатическите си представители в Брюксел и Хага да информират съответните правителства, че в случай на избухване на война „Германия няма в никакъв случай да наруши неприкосновеността на Белгия и Холандия“ – уверение, което повтаря публично на 6 октомври след приключването на полската кампания. На следващия ден, 7 октомври, генерал Фон Браухич по внушение на Хитлер казва на своите командири на армейски групи

да извършат всички приготовления за незабавно нахлуване на холандска и белгийска територия, ако политическата ситуация го изисква.²

Два дни по-късно, на 9 октомври, в Директива № 6 Хитлер заповядва:

Трябва да се извършат приготовления за нападателна операция... през Люксембург, Белгия и Холандия. Тази атака трябва да се осъществи колкото е възможно по-скоро и по-

*енергично... Целта на тази атака е да се придобие колкото е възможно по-голяма територия от Холандия, Белгия и Северна Франция.*³

Белгийците и холандците, разбира се, са в неведение за тайните нареждания на Хитлер. Въпреки това те получават предупреждения какво ги очаква. Вече споменахме за някои от тях: полковник Остер, един от антинацистките заговорници, на 5 ноември предупреждава военните аташета на Холандия и Белгия в Берлин да очакват германско нападение на 12 ноември – определената по това време дата. В края на октомври друг от конспираторите, Гьорделер, е заминал за Брюксел по подбуда на Вайцзекер, за да предупреди белгийците за предстояща атака. А малко след Нова година, на 10 януари 1940 г., планове на Хитлер за офанзивата на запад са попаднали в ръцете на белгийците, когато в Белгия се е приземил принудително един офицер, който ги носи у себе си.

По това време генералните щабове на Холандия и Белгия вече знаят от собственото си гранично разузнаване, че германците съсредоточават около петдесет дивизии по границите с тях. Освен това имат предимството да разполагат с необичаен източник на информация в германската столица. Този „източник“ е полковник Г. Дж. Сас, холандският военен аташе в Берлин. Сас е близък личен приятел на полковник Остер и често вечеря с него в дома на последния в уединеното предградие „Целендорф“ – практика, улеснена след избухването на войната от режима на тока, под прикритието на който доста хора в Берлин по това време, германци и чужденци, могат да се придвижват с различни подривни задачи, без да се боят особено, че ще ги разкрият. Сас е човекът, когото Остер тайно осведомява в началото на ноември за германската атака, планирана по това време за 12 ноември, като повтаря предупреждението си през януари. Фактът, че и в двата случая не се стига до нападение, намалява донякъде доверието към Сас в Хага и в Брюксел, където, естествено, не знаят за определените от Хитлер конкретни дати за неговата агресия, отложени по-късно. Въпреки това предупреждението, което Сас получава чрез Остер за инвазията в Норвегия и Дания, и това, че предварително назовава точната дата, явно е възстановило репутацията му в родината.

На 3 май Остер казва на Сас без заобикалки, че германското нападение на запад през Холандия и Белгия ще започне на 10 май, и военният аташе веднага информира своето правителство. На следващия ден Хага получава информация за това от своя представител във Ватикана. Холандците незабавно предават сведенията на белгийците. Пети май тогава се падаше в неделя, и с напредването на седмицата за всички нас в Берлин стана напълно очевидно, че ударът на запад ще бъде нанесен до няколко дни. Напрежението в столицата растеше. Към 8 май телеграфирах до моя офис в Ню Йорк да задържат един от кореспондентите ни в Амстердам, вместо да го прехвърлят в Норвегия, където войната така или иначе беше свършила, и същата вечер военната цензура ми позволи да загатна в предаването си, че скоро ще има действия на запад, засягащи Холандия и Белгия.

Вечерта на 9 май Остер и Сас вечерят заедно – както ще се окаже, за последен път. Германският офицер потвърждава, че е дадена окончателната заповед за започване на нападението на запад при зори на следващия ден. Просто за да се увери, че няма промени в последния момент, след вечеря Остер се отбива в щабквартирата на ОКВ на „Бендлерщрасе“. Не е имало промени. „Свинята е заминала за Западния фронт“ – казва Остер на Сас. „Свинята“ е Хитлер. Сас информира белгийския военен аташе, след което отива в

собствената си легация и се обажда в Хага. За този момент вече е бил уговорен специален шифър и Сас произнася няколко привидно безобидни думи, които предават съобщението: „Утре на разсъмване. Дръжте се!“⁴

Колкото и да е странно, двете Западни велики сили, Британия и Франция, са изненадани неподготвени. Техните генерални щабове не вземат под внимание тревожните вести от Брюксел и Хага. Вниманието на Лондон е погълнато от вътрешен проблем – тридневна правителствена криза, която е разрешена едва на 10 май вечерта със замяната на Чембърлейн с Чърчил като министър-председател. В щабовете на французите и британците чуват за пръв път за германското нападение, когато покоят на часовете преди разсъмване в пролетната сутрин е нарушен от рева на германските бомбардировачи и свистенето на пикиращите бомбардировачи „Щука“ в небето, последвани по изгрев слънце от отчаяни призови за помощ от страна на холандското и белгийското правителства, които през последните осем месеца са държали Съюзниците на разстояние, вместо да се договорят с тях за обща отбрана.

Въпреки това планът на Съюзниците да отговорят на основната германска атака в Белгия се реализира през първите два дни почти без засечка. Голяма англо-френска армия настъпва бързо на североизток от френско-белгийската граница, за да подсили основната белгийска защитна линия по реките Дил и Мьоз източно от Брюксел. Оказва се, че Германското върховно командване иска точно това. Тази масивна смяна на посоката в движението на Съюзниците е добре дошла за германците. Макар и да не го знаят, англо-френските войски се устремяват право към капан, който ще се окаже абсолютно пагубен скоро, когато се задейства.

Алтернативни планове

Първоначалният германски план за нападение на запад е бил променен драстично, след като през януари е попаднал в ръцете на белгийците, а както германците подозират – и на французите и британците. *Fall Gelb* (Случай „Жълто“), както е наречена операцията, е замислен набързо през есента на 1939 г. от Върховното командване на сухопътните сили, притиснато във времето от нареждането на Хитлер да започне офанзивата на запад до средата на ноември. Между военните историци, както впрочем и между самите германски генерали, има много спорове дали този първи план е модифицирана версия на стария план „Шлифен“, или не; Халдер и Гудериан твърдят, че е така. Той изисква основният германски удар да бъде нанесен по десния фланг през Белгия и Северна Франция, с цел да се завземат пристанищата към Ламанша. Сегашният план слабо се различава от прочутия план „Шлифен“, който за малко не е донесъл успех на германците през 1914 г. и им е дал възможност не само да превземат пристанищата към Ламанша, но и да продължат голямата си обходна маневра, така че германските войски да навлязат с десния фланг в Белгия и Северна Франция и да преминат Сена, откъдето после да се обърнат на изток южно от Париж и да обградят и унищожат останалите френски войски. Целта му е била да сложи бързо край на въоръжената френска съпротива, така че Германия (през 1914 г.) да може да нападне Русия с основната част от военната си мощ.

През 1939–1940 г. Хитлер няма причина да се безпокои за руския фронт. Въпреки това целта му е по-ограничена. През първия етап от кампанията във всеки случай той планира не

да разбие френската армия, а да я обърне в отстъпление и да окупира крайбрежието на Ламанша, като откъсне по този начин Британия от нейния съюзник и в същото време си осигури военновъздушни и военноморски бази, от които да може да подложи на нападения и блокада Британските острови. От разнообразните му речи пред генералите по това време е очевидно – той смята, че след подобно поражение Британия и Франция ще са склонни да сключат мир и да го оставят спокойно да насочи вниманието си още веднъж на изток.

Още преди първоначалния план *Fall Gelb* да попадне в ръцете на врага, Съюзническото върховно командване се досеща за него. На 17 ноември Съюзническият върховен военен съвет, който се събира в Париж, е възприел „План D“, който, в случай на германско нападение през Белгия, предвижда френските Първа и Девета армия и Британският експедиционен корпус да се устремят към основната белгийска отбранителна линия по реките Дил и Мьоз – от Антверпен през Лувен, Намур и Живе до Мезиер. Няколко дни порано генералните щабове на Франция и Британия в поредица от тайни срещи с Белгийското върховно командване са получили уверение от него, че ще подсили защитата по тази линия и там ще организира основната съпротива. Белгийците обаче, които още не изоставят илюзиите си за неутралитет, подхранващи надеждата, че участието във войната може да им се размине, не искат да направят нищо повече. Британските началник-щабове се опитват да докажат, че няма да има време да разгърнат съюзническите сили толкова напред, след като германците атакуват, но по настояване на генерал Гамлен приемат „План D“.

В края на ноември Съюзниците добавят в плана нова точка – да прехвърлят бързо Седма армия на генерал Анри Жиро на брега на Ламанша, за да подпомогне холандците северно от Антверпен, в случай че Нидерландия също бъде нападната. По този начин, ако германците се опитат да прегазят Белгия (а вероятно и Холандия), за да обходят фланга на линията „Мажино“, ще бъдат посрещнати на много ранен етап от целия Британски експедиционен корпус, по-голямата част от френската армия, двацет и двете дивизии на белгийците и десетте дивизии на холандците – сила, както се оказва, равна на германската.

За да се избегне подобен фронтален сблъсък и в същото време да се хванат в капан бързо настъпващите британски и френски войски, генерал Ерих фон Манщайн (по рождение Левински), началник-щаб на Армейска група А на Рундщет на западния фронт, предлага радикална промяна във *Fall Gelb*. Манщайн е способен и надарен с въображение щабен офицер с относително нисък чин, който обаче през зимата успява да доведе смелата си идея до знанието на Хитлер, въпреки първоначалните възражения на Браухич, Халдер и няколко други генерали. Манщайн предлага основният германски удар да започне в центъра, през Ардените, с масирани бронетанкови сили, които след това да преминават Мьоз малко по на север от Седан, да излязат в открито поле и да се насочат по най-бързия начин към Ламанша при Абвил.

Хитлер, който винаги се чувства привлечен от дръзките и дори безразсъдни решения, проявява интерес. Рундщет се бори неуморно за идеята не само защото вярва в нея, но и защото тя ще отреди на неговата Армейска група А решаваща роля в офанзивата. Въпреки че личната неприязън на Халдер към Манщайн и известна професионална завист сред някои от генералите с по-висок от неговия ранг довежда в края на януари до преместването на офицера от неговата щабна длъжност в командването на един пехотен корпус, той получава шанс да изложи неортодоксалните си възгледи лично пред Хитлер на една вечеря, дадена за

неколцина нови корпусни командири на 17 февруари в Берлин. Манщайн се аргументира, че един бронетанков удар през Ардените ще изненада Съюзниците на най-неочакваното място, тъй като техните генерали, подобно на повечето германци, вероятно смятат, че тази хълмиста, обрасла с гори местност е неподходяща за танкове. Една заблуждаваща маневра с дясното крило на германските сили ще накара британските и френските войски да се втурнат презглава към Белгия. Тогава, като пробият защитата на французите при Седан и се отправят на запад по северния бряг на Сомма в посока към Ламанша, германците ще впримчат в капан англо-френските войски, както и белгийската армия.

Това е дързък план, нелишен от рискове, както подчертават няколко генерали, включително Йодл. Само че Хитлер, който се смята за гений на военното дело, вече е на практика убеден, че това е негова собствена идея, и я прегръща все по-ентузиазно. Халдер, който първоначално я е отхвърлил като ексцентрична, също започва да я възприема и накрая, с помощта на своите офицери от Генералния щаб внася в нея значителни подобрения. На 24 февруари 1940 г. тя е възприета официално в нова директива на ОКВ и генералите получават нареждане да прегрупират войските си до 7 март. В хода на тези събития планът за завоюването на Нидерландия, който е отпаднал от *Fall Gelb* при една ревизия на 29 октомври 1939 г., влиза в сила отново на 14 ноември по настояване на Луфтвафе, което иска да използва холандските летища срещу британците и предлага да достави по въздуха голямо количество войски за тази незначителна, но донякъде сложна операция. Такива съображения понякога решават съдбите на малките страни.⁵

И така, докато кампанията в Норвегия приближава победния си завършек и идват първите топли дни в началото на май, германците, с най-мощната армия, която светът е виждал до този момент, се готвят да ударят на запад. В чисто числово изражение двете страни са равни – 136 германски дивизии срещу 135 дивизии на французите, британците, белгийците и холандците. Защитниците имат предимството да разполагат с огромни отбранителни съоръжения: непревземаемата линия „Мажино“ на юг, обширната линия белгийски укрепления по средата и укрепената водна линия в Холандия на север. Съюзниците могат да се сравняват с германците дори по броя на танковете. Техните обаче не са концентрирани за разлика от тези на противника. А заради холандските и белгийските илюзии за неутралитет не са били проведени щабни консултации, чрез които защитниците да обединят своите планове и ресурси по оптимален начин. Германците притежават предимства като единно командване, инициативата на нападащия, липса на морални скрупули против агресията, заразителна увереност в себе си и дързък план. Имат опит от сраженията в Полша. Там са изпробвали в бой новата си тактика и новите си оръжия. Знаят стойността на пикиращите бомбардировачи и масовото използване на танкове. Освен това знаят, както Хитлер не е спирал да изтъква, че французите, макар и да защитават собствената си земя, не влагат цялата си душа в предстоящия сблъсък.

Въпреки своята увереност и решителност, Германското върховно командване, както разкриват тайните документи, преживява известни моменти на паника с приближаването на критичния час – или най-малкото това се случва с Хитлер, Върховния главнокомандващ. Генерал Йодл отбелязва тези случаи в дневника си. Хитлер на няколко пъти отлага настъплението, което на 1 май е насрочил за 5 май. На 3 май го отлага за 6 май във връзка с метеорологичните условия, но вероятно също и отчасти защото Министерството на

външните работи не смята, че предлаганото от него оправдание за нарушаването на неутралитета на Белгия и Холандия е достатъчно добро. На другия ден той определя 7 май за Деня X, а на следващия пак го отлага до сряда, 8 май. „Фюрера е готов с оправданието за Случай „Жълто“ – отбелязва Йодл. Белгия и Нидерландия ще бъдат обвинени, че са действали в пълен разрез с неутралитета.

7 май. Планирано е влакът на Фюрера да отпътува от Финкенбург в 16:38 ч. [продължават записките в дневника на Йодл]. Метеорологичните условия обаче остават несигурни и затова заповедта [за атаката] е отменена... Фюрера е силно обезпокоен заради новото отлагане, тъй като има опасност от предателство. Разговор на белгийския посланик във Ватикана с Брюксел води до извода, че е извършено предателство от германско лице, което е заминало от Берлин за Рим на 29 април...

8 май. Тревожни новини от Холандия. Отмяна на отпуските, евакуации, блокади на пътища, други мобилизационни методи... Фюрера не иска да чака повече. Гьоринг иска отлагане най-малко до 10-и... Фюрера е много възбуден; после се съгласява на отлагане до 10 май, въпреки интуицията си, както казва. Само че нито ден повече...

9 май. Фюрера решава да атакува на 10 май със сигурност. Заминаване с влака на Фюрера в 17:00 ч. от Финкенбург. След доклад, че на 10-и времето ще е благоприятно, в 21:00 ч. е дадена кодовата дума „Данциг“.

Точно по изгрев слънце на 10 май Хитлер, придружаван от Кайтел, Йодл и други от щаба на ОКВ, пристига в щабквартирата край Мюнстерайфел, която е нарекъл „Фелзенест“ („Скално гнездо“). На 40 км западно от там германските сили се изсипват през белгийската граница. По фронт от 280 километра, от Северно море до линията „Мажино“, нацистките войски нахлуват през границите на три малки неутрални държави – Холандия, Белгия и Люксембург – в грубо нарушение на обещанията, които Германия е давала тържествено неведнъж.

Шестседмичната война: 10 май – 25 юни 1940 г.

За холандците войната продължава пет дни, а през този кратък период се решава всъщност и съдбата на Белгия, Франция и Британския експедиционен корпус. За германците всичко върви като по учебник, дори по-добре, що се отнася до осъществяването на стратегията и тактиката. Успехът им надминава и най-светлите надежди на Хитлер. Неговите генерали са смаяни от мълниеносната бързина и мащаба на собствените си победи. Що се отнася до ръководителите на Съюзниците, те скоро са парализирани от събития, които ни най-малко не са очаквали и не успяват да проумеят в последвалото пълно объркване.

Самият Уинстън Чърчил, който е поел поста на министър-председател на първия ден от битката, остава втрещен. Той е събуден в 7:30 ч. на 15 май от телефонното обаждане на премиера Пол Рейно в Париж, който развълнувано му казва: „Ние сме победени! Разбити сме!“ Чърчил отказва да повярва. Огромната френска армия да изчезне за една седмица? Невъзможно. „Не разбирах – пише той по-късно, – мощта на революционната промяна, извършена след последната война с масовото навлизане на бързоподвижни бронирани сили.“⁶

Седем танкови дивизии, концентрирани за големия пробив в най-слабата точка от отбраната на западните сили – това е причината за разгрома. Към тях се добавят и пикиращите бомбардировачи „Щука“ и парашутистите и въздушнодесантните войски, които се приземяват далеч зад линиите на Съюзниците или върху техните привидно неуязвими укрепления и нанасят огромни поражения.

Въпреки това ние, които се намирахме в Берлин, се чудехме защо тази германска тактика трябва да е толкова съкрушителна изненада за съюзническите лидери. Нима войските на Хитлер не са демонстрирали нейната ефективност в кампанията срещу Полша? Там големите пробиви, довели до обкръжаване или разгром на полските армии в рамките на една седмица, са били постигнати чрез масово струпване на бронирани войски, след като „Шуките“ са отслабили съпротивата. Парашутните и въздушнодесантните войски не са се справили добре в Полша дори в ограничения мащаб, в който са използвани; те не са успели да превземат главните мостове и са ги оставили невредими. В Норвегия обаче, един месец преди атаката на запад, те са били удивително ефикасни – превзели са Осло и всички летища и са подсилвали изолираните малки отряди, пристигнали по море в Ставангер, Берген, Тронхайм и Нарвик, позволявайки им по този начин да се задържат там. Нима командващите съюзническите войски не са изучили тези кампании и не са усвоили уроците от тях?

Завладяването на Нидерландия

Германците могат да отделят само една танкова дивизия за завладяването на Нидерландия, което е извършено за пет дни главно от парашутисти и войски, доставени с въздушен транспорт зад големите водни отбранителни линии, които по мнението на мнозина в Берлин са щели да задържат германците в продължение на седмици. За обърканите холандци остава преживяването да бъдат подложени на първата мащабна въздушна атака в историята на военното дело. Като се имат предвид тяхната неподготвеност за подобно изпитание и пълната му неочакваност, справят се по-добре, отколкото изглежда тогава.

Първата цел на германците е да придвижат значителна сила по въздуха до летищата в близост до Хага, да окупират веднага столицата и да заловят кралицата и правителството, както са се опитали да направят точно месец по-рано с норвежците. В Хага обаче, както и в Осло, планът се проваля поради различни обстоятелства. Съвзела се след първоначалната изненада и объркване, холандската пехота, подкрепена от артилерия, успява до вечерта на 10 май да изтласка германците (наброяващи два полка) от три летища в района на Хага. Това спасява за момент столицата и правителството, но ангажира холандските резерви, от които има отчаяна нужда на други места.

От критично значение за германския план е въздушнодесантните войски да завземат мостовете на Нови Маас южно от Ротердам и тези по-далече на югоизток над двете устия на Маас (Мьоз) при Дордрехт и Мурдаик. Това са мостовете, по които Осемнайсета армия на генерал Георг фон Кюхлер, настъпваща от германската граница на 160 км, се надява да си пробие път до Холандската крепост. Няма друг лесен и бърз начин да се превземе тази укрепена област, защитена от внушителни водни прегради, която обхваща Хага, Амстердам, Утрехт, Ротердам и Лайден.

Мостовете са превзети на 10 май сутринта от въздушнодесантни части – включително една рота, която се приземява в реката край Ротердам със старомодни хидроплани – преди изненаданите холандски гвардейци да успеят да ги взривят. Набързо сформирани холандски части правят отчаяни усилия да отблъснат германците и за малко да успеят. Германците обаче с мъка устояват до сутринта на 12 май, когато пристига бронираната дивизия, подчинена на Кюхлер, след като е пробила Линията „Гребен-Пеел“ – укрепен фронт на изток, подсилен от няколко водни бариери, за които холандците са се надявали, че ще удържат няколко дни.

Има известна надежда, че германците може да бъдат спрени преди мостовете на Мурдайк от френската Седма армия на генерал Жиро, която е потеглила с бърз ход от Ламанша и е стигнала до Тилбург на 11 май следобед. Само че французите, подобно на крайно затруднените холандци, не разполагат с въздушно прикритие, бронирани войски и противотанкови и зенитни оръдия и лесно са изтласкани до Бреда. Това оставя открит път за Германската девета бронирана дивизия да прекоси мостовете при Мурдайк и Додрехт и да стигне на 12 май до южния бряг на Нови Маас срещу Ротердам, където мостовете още са в ръцете на германските въздушнодесантни войски.

Танковете обаче не успяват да минат по мостовете на Ротердам. Холандците междуременно са ги блокирали от север. Следователно на 14 май сутринта ситуацията е изключително тежка за холандците, макар и не безнадеждна. Холандската крепост още не се е пропукала. Значителните германски въздушнодесантни войски около Хага са или пленени, или разпръснати из близките села. Ротердам още се държи. Германското върховно командване, което няма търпение да изтегли бронираната дивизия и поддържащите войски, за да се възползва от нова възможност, която току-що се е отворила на юг във Франция, е недоволен. На 14-и сутринта Хитлер дори издава Директива № 11, в която се казва: „Способността за съпротива на холандската армия се оказва по-силна, отколкото се очакваше. Политически, както и военни съображения налагат тази съпротива да бъде пресечена незабавно.“ Как? Той заповядва да бъдат взети части от Военновъздушните сили от фронта на Шеста армия в Белгия, „за да помогнат за бързото завладяване на Холандската крепост“.⁷

Хитлер и Гьоринг дават конкретна заповед за интензивна бомбардировка на Ротердам. Трябва да внушат на холандците да се предадат с порция нацистки терор – такъв, какъвто е бил приложен през миналата есен върху обсадена Варшава.

Сутринта на 14 май германски щабен офицер от XXXIX корпус минава по моста на Ротердам под бяло знаме и иска от града да се предаде. Предупреждава, че ако не капитулира, ще го бомбардират. Докато се водят преговори за капитулацията (за да обсъдят подробностите, в германския щаб близо до моста е отишъл холандски офицер, който вече се връща с германските условия), се появяват бомбардировачи, които заличават сърцето на великия град. Избити са около 800 души, предимно цивилни; 7000 са ранени, а 78 000 остават без дом.^{AI} Холандците дълго ще помнят тази измама, този акт на хладнокръвна жестокост, макар и Гьоринг и Кесерлинг на Нюрнбергския процес да защитават извършеното с аргумента, че Ротердам не е бил открит град, а холандците упорито са го защитавали. И двамата отричат да са знаели, че в момента, когато са изпратили бомбардировачите, са се водели преговори, макар и в архивите на германската армия да са налице убедителни доказателства за противното.^{AU} Във всеки случай ОКВ в онзи момент не търси оправдания.

Лично аз вечерта на 14 май чух по берлинското радио специалното комюнике на Върховното командване на Вермахтата:

Под огромния натиск на атаките на германските пикиращи бомбардировачи и предстоящата атака на германските танкове, град Ротердам капитулира и по този начин се спаси от унищожение.

Ротердам се предава, а след това и холандските въоръжени сили. Кралица Вилхелмина и членовете на правителството са избягали в Лондон с два британски изтребителя. На 14 май привечер генерал Х. Г. Винкелман, главнокомандващ на Холандските въоръжени сили, заповядва на войските си да сложат оръжие и в 11 ч. на следващия ден подписва официалната капитулация. За пет дена всичко свършва. Борбата приключва. В продължение на пет години над тази цивилизована малка страна, жертва на грубо насилие, ще тегне мрачна нощ на жесток германски терор.

Падането на Белгия. Англо-френските армии попадат в капан

В момента, когато холандците вече са се предали, е хвърлен жребият на Белгия, Франция и Британския експедиционен корпус. Макар и едва пети пореден ден от атаката, 14 май е фаталната дата. Предишната вечер германските бронирани сили са осигурили четири предмостия по стръмните, обрасли с гъсти гори брегове на река Мьоз от Динан до Седан, превзели са втория град (където през 1870 г. Наполеон III се е предал на Молтке, слагайки край на Втората империя) и сериозно застрашават центъра на съюзническата отбрана и коридора, през който цветът на британските и френските войски толкова бързо е навлязъл в Белгия.

На следващия ден, 14 май, лавината се откъсва. Когато са потеглили от германската граница през Арденската гора на 10 май, огромното множество танкове с несрещан дотогава размер, концентрация, подвижност и ударна сила са образували три колони, простиращи се на 160 км зад Рейн; сега те пробиват позициите на Френските девета и втора армии и бързо се насочват към Ламанша, зад съюзническите сили в Белгия. Това е огромна, страховита, непреодолима сила. Предшествана от ешелони пикиращи бомбардировачи „Щука“, които отслабват френските отбранителни позиции, и гъмжаща от сапъори, които спускат гумени лодки и хвърлят понтонни мостове, за да улеснят преминаването през реки и канали, всяка бронирана дивизия притежава собствена самоходна артилерия и една моторизирана пехотна бригада, а танковият корпус е следван плътно от моторизирани пехотни дивизии, които да задържат позициите, открити от танковете. Този фронт от стомана и огън не може да бъде спрял с никакви средства, с които разполага отбраната на зашеметения противник. От двете страни на Динан на Мьоз французите отстъпват пред XV танков корпус на генерал Херман Хот, една от чиито две танкови дивизии е под командването на смелия млад бригаден генерал Ервин Ромел. На юг по реката, при Монтерме, по същата схема напредват двете танкови дивизии на XLI танков корпус под командването на генерал Георг-Ханс Райнхарт.

Най-големият удар обаче се случва в околностите на Седан, който в паметта на французите вече е свързан с катастрофа. Тук на 14 май сутринта две танкови дивизии от XIX танков корпус на генерал Хайнц Гудериан^{AV} настъпват през набързо построен понтонен мост,

прехвърлен над Мьоз през нощта, и нанасят удар на запад. Макар че френските бронирани войски и британските бомбардировачи отчаяно се опитват да разрушат моста – 40 от общо 71 самолета на Кралските военновъздушни сили са свалени в една единствена атака, предимно от противовъздушна артилерия, а 70 френски танка са унищожени, – те не успяват да го повредят. До вечерта германският плацдарм при Седан вече е с широчина 48 км и дълбочина 24 км, а френските сили в жизненоважния център на съюзническата линия са разбити. Онези, които не са обградени и пленени, отстъпват в безпорядък. Над френско-британските войски на север, както и двайсет и двете белгийски дивизии, надвисва ужасната заплаха да бъдат откъснати.

Първите два дена са минали много добре за Съюзниците – или поне те смятат така. За Чърчил, който се хвърля с нов плам в наскоро поетите си задължения на министър-председател, „чак до нощта на 12-и“, както пише той по-късно, няма причина „да се предполага, че операциите не вървят добре“.¹⁰ Гамлен, генералисимусът на съюзническите войски, е много доволен от ситуацията. Предната вечер най-добрата и най-голямата част от френските сили, Първа, Седма и Девета армии, заедно с Британския експедиционен корпус от девет дивизии под командването на лорд Горт, са се присъединили към белгийците по план, образувайки силна отбранителна линия по река Дил от Антверпен през Лувен до Уавър и по-нататък през дефилето на Жамблу до Намур и на юг по Мьоз до Седан. Между внушителната белгийска крепост „Намур“ и Антверпен, по фронт от едва 100 км, Съюзниците всъщност превъзхождат по численост настъпващите германци, защото имат 36 дивизии срещу двайсетте в Шеста армия на Райхенау.

Белгийците, макар и да са се сражавали добре там, докъдето стига североизточната им граница, не са се задържали толкова, колкото се е очаквало – със сигурност не колкото през 1914 г. И те, подобно на холандците по север, просто не са били в състояние да се справят с революционната нова тактика на Вермахта. И тук, както в Холандия, германците превземат жизненоважните мостове, като смело използват специално обучени войски, които се приземяват безшумно на разсъмване с планери. Те преодоляват охраната на два от трите моста над канала „Албер“ зад Маастрихт, преди защитниците да успеят да задействат устройствата, с които е предвидено да ги взривят.

Още по-голям успех имат при превземането на форт „Ебен-Емаел“, който контролира съединението на река Мьоз и канала „Албер“. Тази модерна, стратегически разположена крепост е смятана както от Съюзниците, така и от германците за най-непробиваемото укрепление в Европа, по-силно от всичко, което са построили французите по линията „Мажино“ или германците по Западния вал. Изградена от поредица дълбоки подземни галерии от стоманобетон, с оръдейни кули, защитени от дебела броня и окомплектована със състав от 1200 души, тя се очаква да издържи неограничено време срещу обстрел от най-мощни бомби и артилерийски снаряди. Крепостта пада за 30 часа под атаката на 80 германски войници, които под командването на един сержант са се приземили на покрива ѝ с девет планера и чиито общи загуби възлизат на шестима убити и деветнайсет ранени. Помня, че в Берлин ОКВ придадоха на операцията голяма загадъчност, като обявиха в специално комюнике на 11 май вечерта, че форт „Ебен Емаел“ е бил превзет с „нов метод на нападение“. Това съобщение породило слухове (разпространявани с радост от д-р Гьобелс), че

германците разполагат със смъртоносно ново „тайно оръжие“, вероятно нервнопаралитичен газ, който временно е обездвижил защитниците.

Истината е много по-прозаична. С обичайната си способност за най-подробни приготовления, през зимата на 1939–1940 г. германците са издигнали в Хилдесхайм точно копие на крепостта и на мостовете над канала „Албер“ и са обучили четиристотин души от парашутните войски как да ги овладеят. Предвидено е три групи да превземат трите моста, а четвъртата – „Ебен Емаел“. Този последен отряд от 80 души се приземява върху крепостта и поставя в бронираните оръдейни кули специално приготвен „кух“ експлозив, който не само ги изважда от строя, но и изпълва с пламъци и газ намиращите се долу камери. Използвани са и преносими огнехвъргачки на амбразури и наблюдателниците. Преди да е изминал и час, германците успяват да проникнат в горните галерии, да обезвредят тежките и леките картучници на голямата крепост и да лишат от видимост наблюдателните ѝ постове. Белгийската пехота зад укреплението напразно се опитва да отстрани малобройната група нападатели, но е изтласкана от атакуващите „Щуки“ и парашутни подкрепления. Сутринта на 11 май челни танкови части, които са преминали по двата непокътнати моста на север, стигат до крепостта и я обграждат. След бомбардировка от „Щуки“ и ръкопашни боеве в подземните тунели по обяд над форта е издигнато бяло знаме и 1200 замаяни белгийски защитници излизат един по един навън и се предават.¹¹

Този подвиг, заедно с превземането на мостовете и стремителната атака, предприета от Шеста армия на генерал Фон Райхенау с подкрепата на XVI танков корпус на генерал Хьопнер от две танкови дивизии и една механизирани пехотна дивизия, убеждава Съюзническото върховно командване, че и сега, както и през 1914 г., главната тежест на германската офанзива се поема от десния фланг на противника и че те са взели необходимите мерки, за да я спрат. На 15 май вечерта белгийските, британските и френските войски все още удържат стабилно позициите си по протежение на Дил от Антверпен до Намур.

Точно това цели Германското върховно командване. То вече е получило възможност да приложи изненадващо плана на Манщайн и да нанесе решаващия удар в центъра. Генерал Халдер, началникът на Генералния щаб на сухопътните сили, вижда много ясно ситуацията – и шансовете, които му предоставя тя – на 13 май вечерта.

Северно от Намур [пише той в дневника си] можем да разчитаме на пълно съсредоточаване на около 24 британски и френски и 15 белгийски дивизии. Срещу това нашата Шеста армия има 15 дивизии на фронта и шест в запас... Достатъчно силни сме, за да отблъснем всяка вражеска атака. Не е нужно да докарваме повече войски. Южно от Намур сме изправени пред по-слаб враг. Приблизително наполовина на нашата сила. Изходът от нападението при Мьоз ще реши дали, кога и къде ще можем да се възползваме от това превъзходство. Зад този фронт врагът няма сила, която заслужава да бъде спомената.

Няма сила, която заслужава да се спомене, зад този фронт, който е пробит на следващия ден?

На 16 май министър-председателят Чърчил отлита за Париж, за да разбере дали е така. Следобед, когато пътува с колата си към Ке д'Орсе, за да се срещне с премиера Рейно и

генерал Гамлен, германските челни отряди вече са на 100 км западно от Седан и напредват през незащитената открита местност. Нищо значително не стои между тях и Париж, както и между тях и Ламанша, но Чърчил не знае това. „Къде е стратегическият резерв? – пита той Гамлен и преминава на френски: – *Où est la masse de manoeuvre?*“^{AW} Главнокомандващият на съюзническите сили се обръща към него, поклаща глава и свива рамене. „*Aucune* – отговаря той. – Няма такава.“^{AX}

„Останах втрещен“ – разказва Чърчил по-късно. Това е нещо нечувано – голяма армия, която е атакувана, да няма войски в запас. „Признавам, че това беше една от най-големите изненади в моят живот“ – казва Чърчил.¹²

Изненадата едва ли е по-малка за Германското върховно командване, или поне за Хитлер и генералите в ОКВ. Не и за Халдер. По време на тази кампания на запад, която фюрерът сам ръководи, той на два пъти изпитва колебание. Първият случай е на 17 май, когато изпада в нервна криза. Същата сутрин Гудериан, който е изминал една трета от пътя до Ламанша със своя танков корпус, получава заповед да спре на място. От Луфтвафе е получено разузнавателно сведение, че французите предприемат голяма контраатака, за да отрежат пътя на тесните германски клинове от бронирани войски, които се простират западно от Седан. Хитлер свиква спешно съвещание със своя главнокомандващ на сухопътните сили Браухич и с Халдер. Сигурен е, че от юг се задава сериозна френска заплаха. Рундщет, командирът на Армейска група А – основната сила, която е започнала пробива над Мьоз, – го подкрепя, когато се съвещават по-късно през деня. Той, както казва, очаква „голяма изненадваща контраофанзива от значителни френски сили от районите на Вердюн и Шалон-сюр-Марн“. В трескавия ум на Хитлер изплува призракът на нова битка при Марна^{AY}. „Следя отблизо ситуацията – пише той на Мусолини на следващия ден. – Чудото на Марна от 1914 г. няма да се повтори!“¹³

Много неприятен ден [отбелязва Халдер в дневника си на 17 май вечерта]. Фюрера е ужасно нервен. Безпокои се за собствения си успех, не желае да рискува нищо и изисква да сме съдържани. Изтъква като оправдание за всичко това своята загриженост за левия фланг... [Той] внесе единствено объркване и съмнения.

Нацистският върховен главнокомандващ не проявява повече бодрост на следващия ден въпреки лавината от новини за провала на французите. Халдер описва кризата в дневника си на 18-и:

Фюрера е необяснимо обезпокоен заради южния фланг. Беснее и крещи, че сме на път да провалим цялата операция и че сме изложени на опасност от поражение. Не иска изобщо да участва в продължаване на атаката на запад, да не говорим за югозапад, и неизменно се придържа към идеята за натиск на северозапад. Това е предмет на крайно неприятен спор между Фюрера, от една страна, и Браухич и мен, от друга.

Генерал Йодл от ОКВ, за когото фюрерът почти винаги е прав, също отбелязва разногласието във Върховното командване.

Ден на огромно напрежение [пише той на 18-и]. Главнокомандващият на сухопътните сили [Браухич] не е изпълнил намерението да изгради колкото е възможно по-бързо нова флангова позиция на юг... Браухич и Халдер са повикани веднага и им е наредено безусловно незабавно да приемат необходимите мерки.

Халдер обаче е имал право; французите нямат сили, с които да организират контраатака от юг. И макар че бронираните дивизии, които нетърпеливо чакат да продължат настъплението, получават заповеди само да пристъпят към „разузнаване с бой“, това е всичко, което им е необходимо, за да напредват към Ламанша. До сутринта на 19 май могъщ клин от седем бронирани дивизии, настъпващи неотклонно на запад северно от река Сома покрай легендарните полесражения от Първата световна война, вече е на едва около 80 км от Ламанша. На 20 май вечерта, за изненада на щаб на Хитлер, Втора бронирана дивизия стига до Абвил при устието на Сома. Белгийците, БЕК и трите френски армии са хванати в капан.

Фюрера е извън себе си от радост [нахвърля Йодл в дневника си през същата нощ]. Изказва най-високо одобрение за германската армия и нейното командване. Работи върху мирен договор, в общи линии със следния смисъл: връщане на територията, заградена от германския народ през последните 400 години, и на други ценности...

В архивите има специален меморандум, съдържащ задавените от емоции думи на фюрера, когато получава по телефона доклада от главнокомандващия сухопътните сили за превземането на Абвил.

Единствената надежда на Съюзниците да се изтръгнат от това гибелно обкръжение, е армиите в Белгия веднага да се обърнат на югозапад, да се освободят от Германската шеста армия, която ги атакува там, да си пробият път през клина от германски бронирани сили, който се простира през Северна Франция до морето, и да се съединят със свежите френски войски, настъпващи на север от Сома. Точно такава заповед всъщност издава генерал Гамлен на 19 май сутринта, само че същата вечер той е заменен от генерал Максим Вейган, който веднага отменя заповедта. Вейган, който си е спечелил внушителна военна репутация през Първата световна война, иска да проведе съвещание със съюзническите командири в Белгия, преди да реши какво да прави. Изгубени са три дни, докато Вейган излезе с абсолютно същия план като този на неговия предшественик. Оказва се, че забавянето има висока цена. На север все още има четирийсет френски, британски и белгийски дивизии, изпитани в бой, и ако на 19 май бяха нанесли удар на юг срещу тънката линия от германски бронирани сили, каквато е заповедта на Гамлен, може би щяха да успеят да си пробият път. По времето, когато започват да се придвижват обаче, комуникациите между командванията на различните страни са придобили хаотичен характер и няколкото съюзнически армии, изпаднали в затруднено положение, започват да действат разнопосочно. Във всеки случай планът на Вейган съществува само в ума на генерала, защото няма никакво движение на френски войски на север от Сома.

Междувременно Германското върховно командване е хвърлило всички пехотни войски, които е могло да изпрати веднага, за да разшири пролуката, пробита в съюзническите войски с танковите части. До 24 май танковете на Гудериан, които напредват от Абвил към Ламанша, са превзели Булон и са обкръжили Кале, двете главни пристанища, и стигат до Гравлин, на около 30 км на юг по крайбрежието от Дюнкерк. Фронтът в Белгия се е преместил на югозапад при опита на Съюзниците да се откъснат от противника. Така към 24 май британските, френските и белгийските армии на север се оказват притиснати в сравнително малък триъгълник, чиято основа минава успоредно на Ламанша от Гравлин до Тернъозен, а връхът се пада при Валансиен, на около 110 км навътре в сушата. Няма надежда

да се измъкнат от капана. Единствената надежда, при това слаба, е възможността за евакуация по море от Дюнкерк.

В този критичен момент, на 24 май, германските бронирани сили, които вече се виждат от Дюнкерк и са готови да нанесат унищожителния си удар по канала „Аа“ между Гравлин и Сент-Омер, получават странна (и необяснима от гледна точка на войниците) заповед да спрат настъплението. Това е първата голяма грешка на Германското върховно командване през Втората световна война, която се превръща в предмет на ожесточени разногласия не само между самите германски генерали, но и между военните историци, които спорят чия е отговорността и какви са причините. Ще се върнем към този въпрос малко по-късно в светлината на множеството материали, които са достъпни сега. Каквито и да са причините за тази заповед за спиране, тя донася на Съюзниците и особено на британците чудотворно облекчение, което довежда и до чудото от Дюнкерк. Само че не може да спаси белгийците.

Капитулацията на крал Леополд

Кралят на белгийците Леополд III се предава рано сутринта на 28 май. Своенравният млад владетел, който е извел страната си от съюз с Франция и Британия, за да поддържа безсмислен неутралитет, отказал е да възстанови съюза дори през месеците, когато научава, че германците подготвят масивно нападение през неговата граница, и в последния момент, след като Хитлер нанася удара си, се е обърнал към французите и британците за военна помощ и я е получил, сега ги изоставя в момент на отчаяние, като отваря пътя за германските дивизии, които нахлуват по фланга на изпадналите в крайно затруднение англо-френски войски. При това, както казва Чърчил на 4 юни пред Камарата на общините – прави го „без предварителна консултация, по най-неочаквания начин, без да се посъветва с министрите си и изцяло на своя глава“.

Той всъщност постъпва така *въпреки* единодушния съвет на своето правителство, който е длъжен да последва по силата на своята клетва пред Конституцията. В 5 ч. на 25 май в щабквартирата на краля е проведена откровена среща между монарха и трима членове на кабинета, включително министър-председателя и външния министър. За последен път те настояват пред него да не се предава лично и да не става пленник на германците, защото, ако го направи, „ще бъде принизен до ролята на Хаха“ в Прага. Напомнят му също, че е както държавен глава, така и върховен главнокомандващ и че ако се стигне до най-лошото, би могъл до крайната победа на Съюзниците да изпълнява първата си длъжност в изгнание, както са решили да направят кралицата на Холандия и кралят на Норвегия.

„Решил съм да остана – отговаря Леополд. – Каузата на Съюзниците е загубена.“¹⁴

В 17 ч. на 27 май той изпраща при германците генерал Дерусо, заместник-началник на Белгийския генерален щаб, за да моли за примирие. В 10 ч. генералът се връща с условията на германците: „Фюрера иска да сложим оръжие без никакви уговорки.“ Кралят приема безусловната капитулация в 23 ч. и предлага бойните действия да бъдат прекратени в 4 ч., което е изпълнено.

В емоционална реч по радиото френският премиер Рейно гневно осъжда капитулацията на Леополд, а белгийският премиер Пиерло, също по радиото от Париж, но с по-сдържани изрази информира белгийския народ, че кралят е действал в разрез с единодушното мнение

на правителството, прекъснал е връзките си с народа и вече не е в положение да управлява, както и че белгийското правителство в изгнание ще продължи борбата. В речта си пред Камарата на 28 май Чърчил се въздържа от оценка за действията на Леополд, но на 4 юни се присъединява към общата критика.

По този въпрос се водят бурни спорове дълго след края на войната. Защитниците на Леополд, каквито има много и в Белгия и извън нея, смятат, че той е постъпил правилно и почтено, като е споделил съдбата на своите войници и на белгийския народ. Те наблягат силно на аргумента, че при капитулацията кралят действа не като държавен глава, а като главнокомандващ на белгийската армия.

Няма спор, че разгромените белгийски войски се намират в отчаяно положение към 27 май. Те храбро са се съгласили да разширят фронта си, за да дадат възможност на британците и французите да си пробият път на юг. Този разширен фронт бързо поддава въпреки упоритата съпротива на белгийците. Освен това Леополд не е уведомен, че на 26 май лорд Горт е получил заповеди от Лондон да се оттегли в Дюнкерк и да спаси каквото може от Британския експедиционен корпус. Това са аргументите в полза на едната страна, но има и друга. Белгийската армия е под общото командване на Съюзниците, а Леополд сключва сепаративен мир, без да се консултира с тях. Като аргумент в негова защита се изтъква, че в 12:30 ч. на 27 май той телеграфира на Горт, че скоро ще „бъде принуден да капитулира, за да избегне пълен крах“. Само че британският командир, който е изключително зает и постоянно в движение, не получава съобщението. По-късно той свидетелства, че е чул за пръв път за капитулацията едва малко след 23 ч. на 27 май и се е оказал „внезапно изправен пред открита пролука от 30 километра между Ипр и морето, през която вражеските бронирани сили могат да стигнат до брега“.¹⁵ За генерал Вейган, който е висшестоящият военен командир на краля, новината идва с телеграма от френска свръзка в белгийския щаб малко след 18 ч. и го поразява, както казва той, „като гръм от ясно небе. Без никакво предупреждение...“¹⁶

И най-сетне, дори като главнокомандващ на въоръжените сили, в една конституционна, демократична монархия като Белгия, Леополд е длъжен да приеме препоръката на своето правителство. Нито в тази си роля, нито съвсем определено като държавен глава той няма правото да капитулира по свой почин. Накрая белгийският народ, както е и редно, произнася присъда над своя суверен. Той е повикан обратно на трона от Швейцария, където е намерил убежище в края на войната, едва пет години след нейния завършек. Когато е поканен на 20 юли 1950 г., след като е получил одобрението на 57% от гласувалите на референдум, връщането му предизвиква толкова бурна реакция сред населението, че възниква опасност от избухване на гражданска война. Скоро той абдикира в полза на сина си.

Каквото и да се каже за поведението на Леополд, не бива да има съмнение – макар и някои да го оспорват^{AZ}, – че неговата армия се сражава великолепно. В продължение на няколко дни през май следвах Шеста армия на Райхенау през Белгия и лично бях свидетел на твърдостта, с която белгийците се бореха срещу непреодолими обстоятелства. Нито веднъж не се огънаха под безмилостните бомбардировки на Луфтвафе, срещу които не можеха да противопоставят нищо, нито когато германските бронирани войски се опитаха да си пробият път през строя им. Същото не може да се каже за някои други съюзнически войски в тази кампания. Белгийците издържаха осемнайсет дни и щяха да издържат много по-дълго, ако и

те подобно на Британския експедиционен корпус и френските армии на север не бяха попаднали в капан, заложен от други.

Чудото при Дюнкерк

Още от 20 май, когато танковете на Гудериан си пробиват път до Абвил на морския бряг, Британското адмиралтейство по лична заповед на Чърчил събира кораби за евентуална евакуация на Британския експедиционен корпус (БЕК) и други съюзнически войски от пристанищата на Ламанша. Веднага започва превозване на персонала, който не участва в сраженията, и други „излишни гърла“ през проливите до Англия. Към 24 май, както вече знаем, белгийският фронт на север е пред разпадане, а на юг германските бронирани сили, настъпващи по крайбрежието на север от Абвил, след като са превзели Булон и са обкръжили Кале, са стигнали до канала „Аа“ само на 30 км от Дюнкерк. В този участък се намират белгийската армия, деветте дивизии на БЕК и десет дивизии от френската Първа армия. Въпреки че теренът в южния край на тази област е недостъпен за танкове, бронираните корпуси на Гудериан и Райнхард вече са овладели пет предмостия по главното препятствие, канала „Аа“ между Гравлин на морския бряг и Сент-Омер, и са готови за съкрушителен удар, при който съюзническите армии ще се озоват между чука и наковалнята – танковите части и идващите от североизток Шеста и Осемнайсата германски армии.

И изведнъж на 24 май идва категоричната заповед от Върховното командване, издадена по настояване на Хитлер с поддръжката на Рундщет и Гьоринг и въпреки енергичната опозиция на Браухич и Халдер, танковите войски да спрат до канала и да не предприемат по-нататъшно настъпление. Това осигурява на лорд Горт неочаквана и жизненоважна отсрочка, от която той заедно с британските ВМС и ВВС се възползва максимално, и която, както Рундщет по-късно разбира и казва, довежда „до една от големите повратни точки във войната“.

Как се стига до тази необяснима заповед за спиране на настъплението на прага на онова, което се очертава със сигурност да бъде най-голямата германска победа от кампанията? Какви са причините за нея? И кой носи отговорност? Тези въпроси провокират един от най-големите спорове около войната сред участвалите в нея германски генерали и между историците. Генералите, на първо място Рундщет и Халдер, хвърлят вината изключително върху Хитлер. Чърчил налива масло в огъня на полемиката във втория том на своите военни мемоари, където твърди, че инициативата за тази заповед идва от Рундщет, а не от Хитлер, и цитира като доказателство дневниците на бойните действия, водени от щаба на самия Рундщет. В лабиринта от противоречиви и взаимно изключващи се свидетелства е трудно да се установят със сигурност фактите. Докато подготвях тази глава, писах на самия генерал Халдер с молба да осветли допълнително въпроса и получих любезен и изчерпателен отговор. Въз основа на това и на много други налични сега доказателства могат да се направят определени заключения и противоречията да бъдат разрешени ако не категорично, то поне напълно убедително.

Що се отнася до отговорността за прочутата заповед, Рундщет, въпреки че по-късно твърди обратното, трябва да я сподели с Хитлер. Фюрерът посещава щабквартирата на Армейска група А в Шарлвил на 24 март сутринта. Рундщет предлага бронираните дивизии по линията

на канала пред Дюнкерк да бъдат спрени, докато бъде докарана още пехота.^{ВА} Хитлер се съгласява, отбелязвайки, че бронираните сили трябва да бъдат запазени за по-късни операции срещу французите на юг от Сом. И не само това – той заявява, че ако изолираната област, където Съюзниците са хванати в капан, стане твърде малка, това ще попречи на операциите на Луфтвафе. Вероятно Рундщет, с одобрението на Фюрера, е издал веднага заповедта, защото Чърчил отбелязва, че БЕК е прихванал германско радиосъобщение, в което се дават подобни заповеди, в 11:42 ч. същата сутрин.¹⁷ Хитлер и Рундщет са на съвещание в този момент.

Във всеки случай Хитлер тази вечер издава официалната заповед от ОКВ, както отбелязват в дневниците си и Йодл, и Халдер. Началникът на Генералния щаб е крайно недоволен.

Нашият ляв фланг, който се състои от бронирани и моторизирани войски [пише той в дневника си], ще бъде прикован на място по пряка заповед на Фюрера! Окончателният удар по обкръжената вражеска армия ще бъде оставен на Военновъздушните сили!

Това презрително възклицание показва, че Гьоринг е повлиял на Хитлер – и както вече е известно, точно така е станало. Той предлага да ликвидира впримчените в капан вражески войски само със своята авиация! Съображенията за това амбициозно и суетно предложение ми бяха изложени в писмото на Халдер от 19 юли 1957 г.

През следващите дни [т.е. след 24 май] стана известно, че решението на Хитлер е било взето най-вече под влияние на Гьоринг. За диктатора бързото придвижване на армията, чиито рискове и изгледи за успех той не разбираше поради липсата на военна школовка, стана почти застрашително. Постоянно го гнетеше тревожното чувство, че се задава обрат...

Гьоринг, който добре познаваше Фюрера, се възползва от това безпокойство. Той предложи да завърши тази голяма битка с обкръжения противник само със своето Луфтвафе, като по този начин елиминира риска от необходимостта да се използват ценните танкови формирования. Направи това предложение... по причина, която беше характерна за безскрупулния и амбициозен Гьоринг. Той искаше, след удивително гладко протеклите операции на сухопътните сили до този момент, да запази за своята авиация решаващото последно действие в голямата битка и така да се увенчае със славата на успеха пред целия свят.

По-нататък в писмото генерал Халдер разказва какво му е предал Браухич, след като разговарял с генералите от Луфтвафе Милх и Кеселринг в Нюрнбергския затвор през януари 1946 г. Офицерите от Военновъздушните сили заявяват:

Гьоринг по онова време [май 1940 г.] изтъкнал пред Хитлер, че ако генералите от сухопътните сили си припишат голямата победа в тогавашната битка, това ще накърни непоправимо престижа на Фюрера в родната Германия. Това можело да бъде предотвратено само ако Луфтвафе, а не армията доведе решаващата битка до край.

В такъв случай става съвсем ясно, че идеята на Хитлер, подкрепяна от Гьоринг и Рундщет, на която обаче Браухич и Халдер енергично се противопоставят, е да оставят авиацията и Армейска група В на Бок (която без никакви значими бронирани сили в състава си бавно изтласква белгийците и британците на югозапад към Ламанша) да разгромят окончателно обкръжените вражески войски. Армейска група А на Рундщет, със седем танкови дивизии,

спряна на водните рубежи западно и южно от Дюнкерк, просто ще стои на позициите си и ще прегражда пътя на противника. Само че нито Луфтвафе, нито армейската група на Бок не успяват да постигнат целите си. На 26 май сутринта Халдер ядно записва в дневника си, че „тези заповеди отгоре просто нямат смисъл... Танковете са спрени, все едно са парализирани.“

Най-накрая, на 26 май вечерта, Хитлер анулира заповедта за спиране на настъплението и с оглед на бавното напредване на Бок в Белгия и движението на плавателни съдове край брега се съгласява, че бронираните сили могат да подновят напредването си към Дюнкерк. Само че вече е късно; притиснатият натясно противник е имал време да подсили отбранителната си система и сега под прикритието ѝ започва да се измъква по море.

Вече знаем, че зад фаталната заповед на Хитлер стоят и политически съображения. Халдер отбелязва в дневника си на 25 май (ден, който по думите му започва „с една от онези мъчителни препирни между Браухич и фюрера за следващите ходове в битката с обкръжение“), че

сега политическото ръководство твърдо поддържа идеята, че решаващата битка не трябва да се състои на фламандска територия, а в Северна Франция.

Тази записка ме озадачи и когато попитах в писмо бившия началник на Генералния щаб дали може да се сети за политическите съображения, поради които Хитлер е предпочитал да завърши тази битка в Северна Франция, а не в Белгия, Халдер си ги спомняше много добре: „Ако не ме лъже паметта, която е още твърде добра – отговори той, – Хитлер в разговорите ни по онова време подкрепяше доводите си за заповедта за спиране на настъплението с две главни насоки на мислене. Първо бяха военните съображения: неподходящият за танкове тип на терена, произтичащите от него значителни загуби, които ще отслабят предстоящата атака срещу останалата част от Франция и т.н.“ След това, продължаваше Халдер, фюрера посочвал

втора причина, която знаеше, че ние като войници не можем да оспорваме, защото е политическа, а не военна.

Тази втора причина беше, че по политически съображения той не иска последната битка, която неизбежно ще причини големи щети на населението, да се води на територия, обитавана от фламандците. Имал намерение, казваше той, да направи независима националсоциалистическа област от територията, населена с фламандци от германски произход, като по този начин ги обвърже по-тясно с Германия. Неговите поддръжници на фламандска почва отдавна развивали дейност в тази насока; бил им обещал да опази земята им от разрушенията на войната. Ако не спази обещанието си сега, доверието им в него щяло да пострада жестоко. Това щяло да е в политически ущърб на Германия, което той, в качеството си на политически отговорен лидер, трябвало да избегне.

Абсурдно ли звучи? Дори това да изглежда поредното внезапно отклонение на Хитлер от нормалната логика (Халдер пише, че той и Браухич не били „убедени от тези аргументи“), с други генерали той споделя по-различни политически съображения, които са по-разумни – а също и важни. Когато генерал Гюнтер Блументрит, началник на оперативния щаб на Рундщет, описва срещата на последния с Хитлер на 24 май пред британския военен историк Лидъл Харт след края на войната, той казва следното:

Хитлер беше в много добро настроение... и изказа пред нас мнението, че войната ще свърши за шест седмици. После изрази желание да сключи приемлив мир с Франция, след което ще бъде открит и пътят за споразумение с Британия...

След това предизвика удивлението ни, като заговори с възхищение за Британската империя, за необходимостта от нейното съществуване, и за цивилизацията, която Британия е донесла на света... Каза, че всичко, което иска от Британия, е да признае мястото на Германия на континента. Връщането на германските колонии би било желателно, но не е съществено... В заключение той каза, че целта му е да сключи мир с Британия при приемливи за честта ѝ.¹⁸

Хитлер често ще изразява подобни мисли през следващите няколко седмици пред своите генерали, пред Чано и Мусолини, а накрая и публично. Чано с изненада установява един месец по-късно, че нацисткия диктатор, в апогея на успеха си по това време, постоянно говори колко важно е запазването на Британската империя като „световен фактор, уравнивяваща сила“¹⁹, а на 13 юли Халдер в дневника си описва учудването и огорчението на Хитлер от отказа на Британия да приеме мира. Да бъде поставена със сила Англия на колене, казва той на генералите си на този ден, „няма да е от полза за Германия... само за Япония, Съединените щати и други“.

Възможно е в такъв случай, макар и някои да се съмняват в това, Хитлер да е задържал бронираните си войски пред Дюнкерк, за да спести на Британия крайното унижение и по този начин да улесни постигането на мирно споразумение. Това би трябвало да е такъв мир, казва той, при който британците да оставят Германия да се обърне за пореден път на изток, този път срещу Русия. Лондон ще трябва да признае господството на Третия райх на континента, казва той също. През следващите няколко месеца Хитлер ще бъде уверен, че за него подобен мир е постижим. Както през всички изминали години, така и в този момент той не разбира нито характера на британската нация, нито за какъв свят са решени да се борят нейните ръководители и нейният народ – и то до края.

При това и той, и неговите генерали, невежи по отношение на морето, каквито са били винаги, не си представят, че британците като морска нация могат да евакуират над триста хиляди души от едно малко обстрелвано пристанище и от открито крайбрежие точно под носа им.

Три минути преди 19 ч. на 26 май, малко след като заповедта на Хитлер за спиране на настъплението е била отменена, Британското адмиралтейство дава сигнал за започването на операция „Динамо“, както е наречена евакуацията от Дюнкерк. Същата нощ германските бронираните сили подновяват атаката си срещу пристанището от запад и от юг, но този път танковете срещат затруднения. Лорд Горт е имал време да разгърне срещу тях три пехотни дивизии с поддръжка от тежка артилерия. Танковете напредват бавно. Междувременно евакуацията започва. Към Дюнкерк се стича армада от 850 плавателни съда с всевъзможни размери, форми и методи на придвижване, от крайцери и есминци до малки платноходки и холандски плоскодънни лодки, много от които с екипаж от цивилни доброволци от английските крайбрежни градове. На първия ден, 27 май, те откарват 7669 войници, на другия ден – 17 804; на следващия – 47 310; а на 30 май – 53 823, което прави общо 126 606 души през първите четири дена. Това са много повече хора, отколкото Адмиралтейството се е

надявало да измъкне. Когато операцията започва, те разчитат да евакуират само около 45 000 души за двата дни, с които тогава смятат, че ще разполагат.

Едва на четвъртия ден от операция „Динамо“, 30 май, Германското върховно командване проумява какво се случва. От четири дни комуникетата на ОКВ повтарят, че обкръжените вражески армии са обречени. В комунике от 29 май, което съм отбелязал в дневника си, се казва направо: „Съдбата на френската армия в Артуа е решена... Британската армия, която беше притисната в областта... около Дюнкерк, също я очаква унищожение пред нашата концентрична атака.“

Не е така обаче – очаква я морето. Без нейното тежко въоръжение и оборудване, наистина, но със сигурността, че войниците ще останат живи, за да се бият пак.

Дори на 30 май сутринта Халдер споделя доверително с дневника си, че „дезинтеграцията на противника, когото сме обкръжили, продължава“. Част от британците, признава той, „се борят със зъби и нокти“; останалите „бягат към брега и се опитват да преминат Ламанша с всичко, което може да плава“. *Le Débâcle* – заключава той, намеквайки за прочутия роман на Зола за поражението на французите във Френско-пруската война.

Следобед, след съвещание с Браухич, началникът на Генералния щаб осъзнава значението на рояците жалки лодчици, с които се спасяват британците.

Браухич е ядосан... Обкръжението щеше да бъде завършено по брега, само да не бяха спрели танковете ни. Лошото време не позволява на Луфтвафе да вдигне самолетите във въздуха и сега трябва да стоим отстрани и да гледаме как хиляди врагове бягат към Англия съвсем под носа ни.

Така е – точно това наблюдават. Въпреки усиления натиск, който германците упражняват непосредствено от всички страни на обкръжението, британските позиции устояват и все повече войски се евакуират. На следващият ден, 31 май, броят им е най-голям. Около 68 000 души се качват на корабите на път за Англия – една трета от брега, останалите от пристанището на Дюнкерк. Спасени са общо 194 620 души – над четири пъти повече, отколкото британците са се надявали в началото.

Къде е прославленото Луфтвафе? През част от времето, както отбелязва Халдер, лошото време го задържа на земята. През останалото време то се натъква на неочаквана съпротива от страна на Кралските военновъздушни сили, които от базите от другата страна на Ламанша за пръв път успешно ѝ се противопоставят.^{BB} Макар и по-малобройни, новите британски изстребители „Спитфайър“ се оказват повече от равностойни на „месершмитите“ и покосяват тромавите германски бомбардировачи. В няколко случая самолети на Гьоринг се появяват над Дюнкерк между излитанията на британските и нанасят толкова обширни щети на пристанището, че то става неизползваемо за известно време и се налага войските да бъдат качвани изключително от брега. Луфтвафе на няколко пъти стремително атакуват и плавателните съдове, като имат заслугата за 243 от общо 861 потопени. Авиацията обаче не успява да постигне това, което Гьоринг е обещал на Хитлер: унищожаването на БЕК. Първи юни, когато Луфтвафе извършва своята най-мощна атака (и понася най-големите си загуби – всяка от страните губи по 30 самолета), потопявайки три британски есминеца и известен брой малки транспортни съдове, е денят с най-много евакуирани след 31 май – 64 429 души.

На следващия ден призори в периметъра остават само 1400 британски войници, прикривани от 100 000 французи, които съставляват отбраната в този момент.

Междувременно среднотежката германска артилерия влиза в обхват и се налага дневните евакуационни операции да бъдат прекратени. Луфтвафе по това време не действа по тъмно и през нощите на 2 и 3 юни остатъкът от БЕК и 60 000 френски войници са успешно изведени от обкръжението. Дюнкерк, все още упорито защитаван от 40 000 френски войници, устоява до сутринта на 4 юни. До този ден 338 226 британски и френски войници са се измъкнали от германските клещи. Те вече нямат вида на армия; повечето от тях – разбираемо, – са в плачевно състояние за момента. И все пак са изпитани в бой; знаят, че с подходящото въоръжение и съответно въздушно прикритие могат да се изправят срещу германците. Повечето от тях ще го докажат, когато бъде постигнато равновесие във въоръжаването – и то пак край морето, малко по на юг от брега на Ламанша, откъдето са били спасени.

За британците Дюнкерк безспорно е избавление. Чърчил обаче им напомня на 4 юни в Камарата на общините, че „войните не се печелят с евакуации“. Положението на Великобритания наистина е незавидно – най-опасното от времето на норманското нашествие преди близо хиляда години. Тя не разполага с армия за защита на островите. Военновъздушните сили са пострадали сериозно във Франция. Остава само флотът, а норвежката кампания е показала колко уязвими са големите военни кораби за авиацията, излитаща от наземни бази. Сега бомбардировачите на Луфтвафе разполагат с бази само на 5–10 минути от другата страна на тесния Ламанш. Вярно, Франция още се държи южно от Сомма и Ен. Тя обаче е загубила най-добрите си войски и въоръжение в Белгия и в Северна Франция, по-голямата част от скромните ѝ и остарели ВВС е унищожена, а нейните двама най-прославени генерали, маршал Петен и генерал Вейган, които от този момент играят доминираща роля в слабото правителство, нямат вече желание за битка срещу толкова превъзхождащ противник.

Уинстън Чърчил си дава сметка за тези нерадостни факти, когато се изправя пред Камарата на общините на 4 юни 1940 г. (в момента, в който се разтоварват последните кораби от Дюнкерк), решен, както пише по-късно, да покаже не само на своя собствен народ, но и на света, и особено на САЩ, „че нашето твърдо намерение да се бием почива на сериозни основания“. В края на тази реч той произнася прочутите думи, които дълго ще се помнят и със сигурност ще се наредят сред най-великите за векове наред:

Въпреки че големи части от Европа и много стари и прославени държави попаднаха или може да попаднат във властта на Гестапо и целия омразен апарат на нацистката власт, ние няма да паднем духом и да се огънем. Ще вървим до края, ще се бием във Франция, ще се бием в моретата и океаните, ще се бием с нарастваща увереност и нарастваща сила във въздуха, ще защитаваме нашия остров каквото и да ни струва, ще се бием по бреговете, ще се бием на летищата, ще се бием в полетата и по улиците, ще се бием в планините; никога няма да се предадем, и дори ако този остров или голяма част от него бъдат подчинени и сполетени от глад – нещо, което не вярвам и за миг, – тогава нашата отвъдморска Империя, въоръжена и охранявана от британския флот, ще продължи борбата дотогава, докато по Божията воля Новият свят не се намеси с цялата си сила и мощ за спасението и освобождението на Стария.

Рухването на Франция

Решимостта на британците да продължат борбата явно не тревожи мисълта на Хитлер. Сигурен е, че ще прогледнат ясно, след като той довърши Франция – нещо, което се заема да направи в този момент. На 5 юни сутринта, след падането на Дюнкерк, германците предприемат масирана атака срещу Сомма и скоро настъпват с превъзхождаща сила по целия 650-километров фронт, който пресича Франция от Абвил до горното течение на Рейн. Французите са обречени. Срещу 143 германски дивизии, включително десет бронирани, те са в състояние да разгърнат едва 65 дивизии, повечето от тях второкласни, защото най-добрите войски и по-голямата част от танковете са били използвани в Белгия. Почти нищо не е останало от и без това слабата френска авиация. Британците могат да помогнат само с една пехотна дивизия, намираща се дотогава в Саар, и с части от една бронирана дивизия. Кралските военновъздушни сили не могат да отделят много самолети за тази битка, ако не искат да оставят самите Британски острови без защита. И най-сетне, Френското върховно командване, в което надмощие имат вече Петен и Вейган, е пропито от пораженски дух. Въпреки това някои френски части проявяват огромна храброст и издръжливост в боя, като на места успяват да спрат временно дори германските бронирани сили и решително устояват на непрестанните бомбардировки на Луфтвафе.

Борбата обаче е неравна. В „победоносен безпорядък“, както уместно се изразява Телфорд Тейлър, германските войски нахлуват през Франция като приливна вълна – а причината за безпорядъка е, че са изключително много, движат се изключително бързо и пътищата им често се пресичат.²⁰ На 10 юни френското правителство припряно напуска Париж, а на 14 юни великият град, славата на Франция, останал непобеден дотогава, е окупиран от Осемнайсета армия на генерал Фон Кюхлер. Свастиката веднага е издигната на Айфеловата кула. На 16 юни премиерът Рейно, чието правителство е избягало в Бордо, подава оставка и е заменен от Петен, който на следващия ден чрез испанския посланик моли Германия за примирие.^{BC} Хитлер отговаря на същия ден, че трябва първо да се посъветва със своя съюзник Мусолини. Защото войнственият самохвалко, след като се е убедил, че френските войски са безвъзвратно победени, изведнъж се е включил във войната на 10 юни подобно на чакал, за да се опита да отмъкне дял от плячката.

Дучето забива малката си кама в гърба на Франция

Колкото и да е бил зает с развитието на битката за Запада, Хитлер е намирал време да пише на Мусолини изненадващо често, за да го информира редовно за все по-големите германски победи.

След първото писмо от 7 май, в което уведомява Дучето, че ще нападне Белгия и Холандия, „за да гарантира техния неутралитет“, и казва, че ще държи приятеля си в течение на своя напредък, за да може Дучето да взема решенията си своевременно, на 13, 18 и 25 май следват още писма, едно от друго по-подробни и ентусиазирани.²² Въпреки че генералите, както се потвърждава от дневника на Халдер, ни най-малко не се интересуват какво прави Италия – дали участва във войната, или не, – фюрерът по някаква причина придава значение

на италианската намеса. Веднага щом Холандия и Белгия се предават, а англо-френските армии на север са разбити и оцелелите британски войски започват да се качват на корабите в Дюнкерк, Мусолини решава да се присламчи към войната. На 30 май той пише на Хитлер, че датата ще е 5 юни. Хитлер отговаря веднага, че е „трогнат дълбоко“.

Ако може да има нещо, което да усилва моята непоклатима вяра в победния изход от тази война [пише Хитлер на 31 май], това е вашето заявление... Самият факт, че влизате във войната, е елемент, пресметнат да нанесе зашеметяващ удар срещу фронта на нашите врагове.

Фюрерът обаче моли своя съюзник да отложи датата си с три дни – с обяснението, че иска най-напред да елиминира останалата част от френската авиация, – и Мусолини му прави тази услуга, като я отлага с пет дни, до 10 юни. Военните действия ще започнат на следващия ден, казва Дучето.

Техният ефект е незначителен. Към 18 юни, когато Хитлер кани своя младши партньор в Мюнхен да обсъдят примирие с Франция, около 32 италиански дивизии след цяла седмица „бойни действия“ не са успели да помръднат една малка френска войска от 6 дивизии на алпийския фронт и на юг покрай Ривиерата, въпреки че отбраняващите се вече са заплашени да бъдат щурмувани в гръб от германците, които се спускат по долината на Рона.^{BD} На 21 юни Чано отбелязва в дневника си:

Мусолини е крайно унижен, защото войските ни не са помръднали и с крачка напред. Дори днес не са успели да напреднат и са спрели настъплението пред първото френско укрепление, което е оказало някаква съпротива.²³

Несъстоятелността на прехвалената военна мощ на Мусолини е разкрита още в самото начало, поради което оклюмалият италиански диктатор е в мрачно настроение, когато двамата с Чано потеглят с влака на 17 юни вечерта, за да се срещнат с Хитлер във връзка с примирието с Франция.

Мусолини недоволен [пише Чано в дневника си]. Този внезапен мир го безпокои. По време на пътуването разговаряме дълго, за да изясним при какви условия трябва да се даде примирие на французите. Дучето... би желал дори пълна окупация на френската територия и иска капитулацията на френския флот. Той обаче осъзнава, че неговото мнение има единствено съвещателна стойност. Войната е спечелена от Хитлер без никакво активно военно участие от страна на Италия, и Хитлер ще има последната дума. Това естествено разстройва и натъжава Мусолини.

Мекотата на тази „последна дума“ шокира италианците при срещата им с нацисткия върховен главнокомандващ във „Фюрерхаус“ в Мюнхен, където Чембърлейн и Даладие са проявили такава услужливост към двамата диктатори по отношение на Чехословакия преди по-малко от две години. Секретният германски меморандум за срещата²⁴ показва, че Хитлер е решен преди всичко да не позволи френският флот да попадне в ръцете на британците. Другата му грижа е да не би френското правителство да избяга в Северна Африка или Лондон и да продължи войната. По тази причина условията на примирието (условията за окончателен мир могат да се различават) ще бъдат умерени, така че да оставят „френско правителство, действащо на френска земя“, и да „неутрализират френския флот“. Хитлер

категорично отхвърля исканията на Мусолини за италианска окупация на долината на Рона, включително Тулон (голямата френска военноморска база, където е концентрирана по-голямата част от флота) и Марсилия, и за разоръжаване на Корсика, Тунис и Джибути. Името на последния град – портал към завладяната от италианците Етиопия, – е подхвърлено „полугласно“ от Чано, както отбелязва германският протокол.

Дори войнственият Рибентроп, констатира Чано, е „изключително сдържан и спокоен и склонен към мир“. Мусолини с неговата душа на боец е „твърде смутен“, отбелязва неговият зет.

Той чувства, че играе второстепенна роля... Всъщност Дучето се бои, че часът на мира приближава, и вижда как за пореден път избледнява онази непостижима мечта на неговия живот: слава на бойното поле.²⁵

Мусолини не успява дори да получи съгласието на Хитлер да преговарят съвместно за примирие с французите. Фюрерът няма намерение да дели триумфа си на едно прочуто историческо място (което отказва да назове пред своя приятел) с този закъснял претендент. Все пак обещава на Дучето, че неговото примирие с Франция няма да влезе в сила, докато французите не подпишат такова и с Италия.

Мусолини си тръгва от Мюнхен огорчен и недоволен, но Чано остава с много благоприятно впечатление от една страна на Хитлер, която по-рано не е забелязвал или предполагал, както свидетелства неговият дневник.

От всичко, което [Хитлер] казва [пише той в дневника си на връщане към Рим], става ясно, че той иска да действа бързо, за да доведе всичко до край. Хитлер сега е като картоиграч, който е направил голям удар и иска да стане от масата, без да рискува нищо повече. Днес той говори със сдържаност и проникателност, които са наистина удивителни след подобна победа. Не мога да бъда обвинен, че имам особена слабост към него, но в този момент искрено му се възхищавам.²⁶

Второто примирие в Компьен

Следвах похода на германската армия към Париж през онзи юни – винаги най-прекрасният от всички месеци във величествената столица, паднала повалена сега – и на 19 юни научих къде Хитлер смята да изложи своите условия за примирие, които Петен беше поискал два дена по-рано. Това трябваше да стане на същото място, където Германската империя беше капитулирала пред Франция и нейните съюзници на 11 ноември 1918 г.: на малката поляна сред гората край Компьен. Там нацистският диктатор щеше да получи своето възмездие и мястото щеше да придаде допълнителна сладост на това преживяване.

Идеята му е хрумнала на 20 май, едва десет дни след началото на голямата офанзива на запад и в деня, когато германските танкове са стигнали до Абвил. Йодл отбелязва в дневника си на същата дата: „Фюрера работи върху мирния договор... Първи преговори в гората на Компьен.“ Късно следобед на 19 юни отидох там с колата си и видях как германски военни инженери разрушават стената на музея със стария спален вагон на маршал Фош, в който е било подписано примирието през 1918 г. Когато си тръгнах, инженерите с техните пневматични бормашини вече бяха разградили стената и изваждаха вагона, за да го поставят

върху релсите по средата на поляната – по думите им, точно на мястото, където е стоял в 5 ч. сутринта на 11 ноември 1918 г., когато по нареждане на Фош германските пратеници са сложили подписите си под примирието.

И така, на 21 юни следобед стоях в края на гората при Компиеен, за да наблюдавам последния и най-големия от триумфите на Хитлер, на които бях присъствал като свидетел толкова пъти през последните смутни години, изпълнявайки работните си задачи. Беше един от най-прекрасните летни дни, които си спомням от Франция. Лъчите на топлото юнско слънце огряваха величествените дървета – брястове, букове, кипариси и борове, които хвърляха прохладни сенки върху обраслите пътища, водещи към малката кръгла поляна. Точно в 15:15 ч. се появи Хитлер в своя голям мерцедес, а с него и Гьоринг, Браухич, Кайтел, Редер, Рибентроп и Хес, облечени в разнообразните си униформи; Гьоринг, единственият фелдмаршал на Райха, въртеше в ръцете си своя маршалски жезъл. Те слязоха от автомобилите си на стотина метра от мястото, пред статуята на Елзас и Лотарингия, която беше покрита с германски бойни знамена, за да не вижда фюрерът (макар и аз да си го спомнях от предишни посещения в по-щастливи времена) огромния меч на победоносните Съюзници от 1918 г., забит в куция орел, символизиращ Германската империя на Хохенцолерните. Хитлер хвърли един поглед на паметника и отмина нататък.

Наблюдавах лицето му [това съм записал в дневника си]. Беше сериозно, тържествено, но изпълнено с чувство за мъст. То, както и пружиниращата му походка, носеше белега на тържествуващия завоевател, отправил предизвикателство към целия свят. Имаше и нещо друго... някакво скрито надменно ликуване, че присъства на този епохален обрат на съдбата – обрат, който сам бе предизвикал.

Когато стигна до малкото открито място сред гората, в средата на което беше издигнат неговият личен щандарт, вниманието му беше привлечено от голям гранитен блок, който стърчеше на близо метър над земята.

Хитлер, последван от останалите, се приближава бавно към него [тук цитирам записките в моя дневник], излиза напред и започва да чете надписа, гравирани (на френски) с едър и висок шрифт:

ТУК НА ЕДИНАЙСЕТИ НОЕМВРИ 1918 Г. РУХНА ПРЕСТЪПНАТА ГОРДОСТ НА ГЕРМАНСКАТА ИМПЕРИЯ – СРАЗЕНА ОТ ТРИТЕ НАРОДА, КОИТО СЕ ОПИТА ДА ПОРОБИ.

Прочита го Хитлер, прочита го и Гьоринг. Прочитат го всички, застанали там сред тишината под юнското слънце. Поглеждам към Хитлер, за да видя израза на лицето му. Само пет метра ме делят от него и през очилата си го виждам, сякаш е точно пред мен. Наблюдавал съм това лице много пъти във великите моменти от живота му. Но днес! То гори от презрение, гняв, омраза, желание за мъст, триумф.

Хитлер се отдръпва от паметника и съумява да превърне дори този жест в шедьовър на презрението. Поглежда назад към него с надменност и гняв – почти осезаем гняв, че не може да заличи тези ужасни, предизвикателни думи с един замах на крака си, обут във висок пруски ботуш.^{BE} Бавно се оглежда наоколо и сега, когато погледът му среща нашите, усещаме дълбочината на неговата ненавист. В очите му обаче има и триумф – отмъстителна, триумфална ненавист. Изведнъж, сякаш лицето му не изразява неговите

чувства достатъчно пълно, той заема с цялото си тяло поза, която е в съзвучие с настроението му. Рязко поставя ръце на хълбоците си, изпъва рамене и застава широко разкрячен. Това е великолепен жест на предизвикателство, на пламенно презрение към това място и всичко, което то е символизирило през изминалите двайсет и две години, след като е станало свидетел на унижението на Германската империя.

След това Хитлер и неговите спътници влязоха във вагона, където е било подписано примирието, а фюрерът се разполага на стола, където е седял Фош през 1918 г. Пет минути по-късно пристигна френската делегация, водена от генерал Шарл Анциже, командир на Втора армия при Седан, в състава на която влизаха един адмирал, един генерал от авиацията и един цивилен, Леон Ноел – бившият посланик в Полша, който за втори път беше свидетел на разгром, причинен от германското оръжие. Всички изглеждаха потресени, но запазиха трагично достойнство. Никой не ги беше предупредил, че ще ги заведат до това светилище на френската гордост, за да бъдат подложени на подобно унижение, и замисълът на Хитлер несъмнено е бил да ги шокира. Както пише Халдер в своя дневник същата вечер, след като Браухич му е описал сцената, на която е бил свидетел:

Французите не били предупредени, че ще им връчат условията на същото място, където са преговаряли през 1918 г. Те явно останали потресени от това нареждане и в началото били склонни да се мръщят.

Да вземе израза на мрачно достойнство за мръщение вероятно е естествено дори за един толкова културен германец като Халдер или Браухич. Французите, както се виждаше веднага, със сигурност бяха зашеметени. Само че в разрез с разпространяваните тогава съобщения те се опитват (както вече знаем от официалните германски протоколи на срещите, намерени сред пленените нацистки секретни документи)²⁷ да смекчат някои от по-суровите условия на фюрера и да постигнат отпадането на онези, които според тях са безчестни. Опитите им обаче са напразни.

Хитлер и неговият антураж излизат от спалния вагон веднага след като генерал Кайтел прочита на французите преамбюла на условията за примирие, като оставя своя началник на ОКВ да води преговорите – без да му предоставя обаче свободата да се отклонява от условията, които самият фюрер е формулирал. Веднага щом ги прочита, Анциже казва на германците, че те са „сурови и безмилостни“, много по-лоши от онези, които Франция е връчила на Германия на същото място през 1918 г. Нещо повече – ако „друга страна отвъд Алпите, която не е победила Франция (Анциже презира Италия твърде много, за да я назове по име) предяви подобни искания, Франция няма да се подчини при никакви обстоятелства. Ще се бие докрай... Затова за него е невъзможно да сложи подписа си под германското споразумение за примирие...“

Генерал Йодл, вторият по ранг офицер в ОКВ, който временно е поел председателството в този момент, не е очаквал подобни думи на непокорство от един напълно съкрушен враг и отговаря, че макар и да не може да не изрази „разбиране“ по повод казаното от Анциже за италианците, все пак не е упълномощен да променя условията на фюрера. Всичко, което може да направи, казва той, е „да дава обяснения и да поясни неясните места“. Французите ще трябва да приемат договора за примирието такъв, какъвто е, или да го отхвърлят.

Германците са подразнени, че френската делегация е пристигнала без пълномощие да сключи примирие освен с изричното съгласие на правителството в Бордо. По някакво чудо на инженерната техника и може би с малко късмет те успяват да установят телефонна връзка с Бордо от стария спален вагон през самата фронтова линия, където продължават да се водят сражения. На френските делегати е позволено да предадат текста на условията за примирието и да ги обсъдят с тяхното правителство. Д-р Шмит, който изпълнява функциите на преводач, е изпратен да следи разговорите, които се подслушват, от военен автомобил за свързка, паркиран на няколко метра зад група дървета. На следващия ден лично успях да чуя направения от германците запис на част от разговора между Анциже и генерал Вейган.

За да бъдем справедливи към последния, който носи огромна отговорност за пораженията на французите, окончателната капитулация и скъсването с Британия, трябва да отбележим, че той поне енергично се противопоставя на много от германските искания. Едно от най-отвратителните сред тях задължава французите да предадат на Райха всички антинацистки германски бежанци във Франция и нейните територии. Вейган определя условието като безчестно с оглед на френската традиция за правото на убежище, но при обсъждането на следващия ден арогантният Кайтел не иска и да чуе то да бъде премахнато. „Германските емигранти – провиква се той, – са най-големите подстрекатели към война.“ Те са „предали собствения си народ“. Трябва да бъдат предадени „на всяка цена“. Французите не протестират срещу друга клауза, според която всички техни сънародници, заловени да воюват със силите на друга страна срещу Германия, ще бъдат третирани като „партизани“ – т.е. ще ги разстрелват веднага. Това е насочено срещу Дьо Гол, който вече се опитва да организира доброволческа френска войска в Британия, а Вейган и Кайтел и двамата знаят, че това е грубо нарушение на прастарите закони на войната. Французите не оспорват и параграфа, който предвижда да бъдат задържани всички военнопленници, докато не бъде сключен мир. Вейган е сигурен, че британците ще бъдат завладени за три седмици, след което френските военнопленници ще бъдат освободени. По този начин той обрича милион и половина французи да прекарат пет години в лагери за военнопленници.

Основният въпрос в договора за примирие е разпускането на френския флот. Когато Франция започва да губи почва под краката си, Чърчил предлага да я освободи от задължението ѝ да не сключва сепаративен мир, ако френският флот получи нареждане да отплава към британски пристанища. Хитлер е решен да не допусне подобно развитие; той е напълно наясно, както казва на Мусолини на 18 юни, че това ще усили неизмеримо Британия. Залогът е толкова голям, че се налага да направи отстъпка на сражения враг или поне да му даде подобно обещание. Договорът за примирие поставя условието френският флот да бъде демобилизиран и разоръжен, а корабите да се установят в базовите си пристанища. В замяна на това

германското правителство официално декларира пред френското правителство, че няма намерение да използва за собствените си военни цели френския флот, който ще се намира в пристанища под германски надзор. Освен това германците официално и изрично декларират, че нямат намерение да предявяват каквито и да е претенции към френския военен флот в момента на сключване на мира.

Подобно на повечето обещания, дадени от Хитлер, и това ще бъде нарушено.

Накрая Хитлер оставя на френското правителство неokuпирана зона на юг и югоизток, в която то е привидно свободно да се разпорежда. Хитър ход. Той не само ще раздели географски и административно самата Франция; това най-малкото ще затрудни (ако не предотврати изцяло) сформиранието на френско правителство в изгнание и ще сложи край на всички планове на политиците в Бордо да преместят седалището на правителството във френските територии в Северна Африка – намерение, което за малко е щяло да успее, но е осуетено не от германците, а от френските капитуланти: Петен, Вейган, Лавал и техните поддръжници. При това Хитлер знае, че хората, които в този момент са поели контрол над френското правителство в Бордо, са врагове на френската демокрация, и може да очаква, че ще му сътрудничат за установяване на нацисткия Нов ред в Европа.

Само че на втория ден от преговорите за примирие в Компьен френските делегати продължават да недоволстват и протакат. Една от причините за забавянето е, че Анциже настоява да получи от Вейган не пълномощно, а заповед за подписването на договора: никой във Франция не иска да поеме отговорността. Накрая, в 18:30 ч., Кайтел поставя ултиматум. Французите трябва да приемат или отхвърлят германските условия за примирие до един час. За този час френското правителство капитулира. В 18:50 ч. на 22 юни 1940 г. Анциже и Кайтел подписват договора за примирие.^{Bf}

Слушах тази последна сцена, предадена от скритите микрофони в спалния вагон. Точно преди да подпише, френският генерал с треперещ глас каза, че желае да направи лично изявление. Записах го на френски, докато говореше.

Декларирам, че френското правителство ми заповяда да подпиша тези условия за примирие... Принудена от силата на оръжието да прекрати борбата, в която участвахме от страната на Съюзниците, Франция вижда, че ѝ налагат много тежки условия. Франция е в правото си да очаква при бъдещи преговори Германия да демонстрира дух, който да позволи на двете велики съседни страни да живеят и да се трудят в мир.

Тези преговори за мирен договор никога няма да се състоят, но духът, който нацистският Трети райх би демонстрирал при тяхното провеждане, скоро се проявява ясно с нарастващата жестокост на окупацията и засилващия се натиск върху сервилния режим на Петен. Франция вече е обречена да стане васал на Германия – нещо, което Петен, Вейган и Лавал очевидно осъзнават и преглъщат.

Докато делегатите излизаха от вагона и потегляха с колите си, заръмя дъждец. По пътя надолу през гората се виждаше непрекъснатата колона от бежанци, които се връщаха у дома пеша на уморените си крака, с велосипеди, каруци, а няколко късметлии – със стари камиони. Излязох на откритата поляна. Група германски военни инженери вече бяха започнали да бутат стария спален вагон, като подвикваха енергично.

– За къде? – попитах.

– За Берлин – казаха те.^{BG}

Френско-италианското примирие е подписано в Рим два дни по-късно. Мусолини успява да окупира само земите, завладени от неговите войски, което означава няколкостотин метра френска територия, и да наложи създаването на осемдесеткилометрова демилитаризирана

зона срещу него във Франция и Тунис. Примирието е подписано в 19:35 ч. на 24 юни. Шест часа по-късно оръдията във Франция потъват в мълчание.

Франция, която е устоявала на поражението в продължение на четири години в предишния конфликт, сега е принудена да излезе от войната след шест седмици. Германските войски вече контролират по-голямата част от Европа – от Нуркап, северно от полярния кръг, до Бордо и от Ламанша до река Буг в Източна Полша. Адолф Хитлер е стигнал до върха. Някогашният бездомен австриец, който пръв е обединил германците в истински национална държава, този ефрейтор от Първата световна война, е станал вече най-великият от германските завоеватели. Единственото, което му пречи да установи германска хегемония в Европа под своята диктатура, е един непокорен англичанин, Уинстън Чърчил – водач на изпълнен с решителност народ, който не се признава за победен пред лицето на поражението и който сега е останал сам и практически невъоръжен в островната си родина, обсаждана от най-могъщата военна машина, която светът е виждал някога.

Хитлер в ролята на миротворец

Десет дни след началото на германската атака срещу Запада, същата вечер, когато германските танкове стигат до Абвил, генерал Йодл описва в дневника си как фюрерът е „извън себе си“ от радост и добавя: „... работи върху мирен договор... Британия може да получи сепаративен мир по всяко време веднага след връщането на колониите“. Датата е 20 май. През следващите няколко седмици Хитлер явно не е изпитвал съмнения, че след като Франция е разбита, Британия ще е нетърпелива да сключи мир. Неговите условия, от германска гледна точка, изглеждат крайно великодушни, като се има предвид поражението, което британците са претърпели в Норвегия и във Франция. Хитлер ги е изложил пред генерал Фон Рундщет на 24 май, като е изразил възхищението си към Британската империя и е подчертал „необходимостта“ от нейното съществуване. Всичко, което иска от Лондон, казва той, е свобода на действие на континента.

Толкова сигурен е фюрерът в готовността на британците да приемат тези условия, че дори след падането на Франция не прави планове да продължи войната срещу Британия, а разглезеният от похвалите Генерален щаб, от който се очаква да се подготвя предварително за всяко възможно развитие с характерното пруско усърдие, не си е направил труда да осигури такъв план. Халдер, началникът на Генералния щаб, не казва нищо по въпроса в подробните записки в дневника си през този период. Той се безпокои повече за руската заплаха на Балканите и в Прибалтика, отколкото за британците.

И защо наистина Великобритания да продължава сама борбата без никаква надежда за успех? Особено когато може да получи мир, при който за разлика от Франция, Полша и другите победени страни ще остане цяла, невредима и свободна? Този въпрос си задават навсякъде освен на „Даунинг стрийт“, където (както Чърчил разкрива по-късно) той никога не е бил дори дискутиран, защото отговорът се приема за даденост.²⁸ Германският диктатор обаче не знае това – и когато Чърчил започва да прави публични изявления, че британците няма да се откажат, Хитлер очевидно не може да повярва. Не се убеждава дори когато на 4 юни, след евакуацията от Дюнкерк, министър-председателят произнася своята прочута реч за боевете в планините и по бреговете; дори когато на 18 юни, след като Петен е поискал

примирие, Чърчил потвърждава в Камарата на общините от името на Британия нейната „непреклонна решимост да продължи войната“ в друга от своите типични речи с незабравим и красноречив финал:

Затова нека имаме готовност да изпълним дълга си, и да се държим така, че ако Британската империя и нейната общност просъществуват още хиляда години, хората да казват: „Това беше най-славният им час.“

Това биха могли да са просто приповдигнати думи на талантлив оратор – и Хитлер, сам надарен с блестящи ораторски способности, трябва да е решил, че е така. Сигурно е бил окуражен и от извършените сондажи в неутралните столици и призивите за приключване на войната, които се разнасят от там. На 28 юни пристига поверително съобщение за Хитлер от папата – аналогични послания са отправени и към Мусолини и Чърчил, – който предлага своето посредничество за „справедлив и почтен мир“ и заявява, че преди да поеме инициативата за подобна стъпка, желае да провери конфиденциално как ще бъде приета.²⁹ Кралят на Швеция също активно предлага мир и на Берлин, и на Лондон.

В САЩ германското посолство под ръководството на шарже д'афер Ханс Томсен харчи всеки долар, който успява да докопа, за поддръжка на изолационистите, които са против участието на Америка във войната, за да обезсърчи упорството на британците. Заловените документи на Германското външно министерство са пълни със съобщения от Томсен, който докладва за усилията на посолството да наклони везните на американското обществено мнение в полза на Хитлер. През същото лято се провеждат конгресите на американските партии и Томсен полага всички усилия да повлияе на техните външнополитически програми особено що се отнася до републиканците.

На 12 юни например той изпраща до Берлин шифрована телеграма с гриф „извънредно спешно, свършено секретно“, в която се казва, че „известен републикански конгресмен“, който работи „в близко сътрудничество“ с германското посолство, е предложил срещу 3000 долара да покани 50 републикански конгресмени изолационисти на конгреса на партията, „за да въздействат върху делегатите в полза на изолационистка външна политика“. Същото лице, съобщава Томсен, иска 30 000 долара, за да публикува в американските вестници цели рекламни страници със заглавие „Да не допуснем участието на Америка във войната!“.^{ВН 30}

На следващия ден Томсен телеграфира до Берлин с информация за нов проект: казва, че преговаря с американски литературен агент да уреди петима известни американски писатели да напишат книги, от които „очаква големи резултати“. За този проект се нуждае от 20 000 долара – сума, която Рибентроп одобрява няколко дни по-късно.^{ВН 31}

Едно от първите публични изказвания на Хитлер за надеждите му за мир с Британия е направено пред Карл фон Виганд, кореспондент на „Хърст“, и публикувано в нийоркския „Джърнъл Америкън“ на 14 юни. Две седмици по-късно Томсен информира Германското министерство на външните работи, че е отпечатал 100 000 извънредни копия от интервюто и още:

успях освен това чрез доверен агент да убедя изолационисткия представител Торкелсън [републиканец от Монтана] да включи интервюто на Фюрера в официалния бюлетин на Конгреса от 22 юни. Това осигурява на интервюто още веднъж масово разпространение.³³

Нацисткото посолство във Вашингтон се хваща за всяка сламка. По някое време през лятото неговият пресаташе препраща предложението (както той го тълкува) на радиокоментатора Фултън Луис Младши, когото описва като почитател на „Германия и Фюрера и високоуважаван американски журналист“.

Фюрера трябва да изпрати телеграми до Рузвелт... с приблизително следното съдържание: „Вие, г-н Рузвелт, неведнъж сте апелирали към мен и винаги сте изразявали желанието си да бъде избегната кръвопролитна война. Не съм обявил война на Англия; напротив, винаги съм подчертавал, че не желая да унищожа Британската империя. Моите нееднократни молби към Чърчил да прояви разум и да се съгласи на почетен мирен договор, бяха упорито отхвърлени от Чърчил. Осъзнавам, че Англия ще пострада жестоко, когато започна разгръщане на тотална война срещу Британските острови. Затова ви моля да се обърнете към Чърчил от своя страна и да го убедите да изостави безсмисления си инат“. Луис допълни, че отговорът на Рузвелт, разбира се, ще бъде груб и враждебен; това няма значение. Подобен призив със сигурност ще направи дълбоко впечатление на народа в Северна Америка и особено в Южна Америка...³⁴

Адолф Хитлер не се възползва от този съвет, приписан на г-н Луис, но Външното министерство в Берлин изпраща телеграма, в която се интересува какво е влиянието на радиокоментатора в Америка. Томсен отговаря, че Луис „се радва на особен успех напоследък... [но че] от друга страна, за разлика от някои водещи американски коментатори, на Л. не бива да се приписва политическо влияние“.³⁵

Самият Чърчил, както разказва по-късно в мемоарите си, е донякъде обезпокоен от сондажите за мир, предприети чрез Швеция, САЩ и Ватикана, и тъй като е убеден, че зад повечето от тях стои Хитлер, взима твърди мерки да ги парира. Информиран, че германският шарже д'афер във Вашингтон Томсен се опитва да си уреди разговор с тамошния британски посланик, премиерът изпраща телеграма с инструкция „да се каже на лорд Лотиан в никакъв случай да не отговаря на съобщението на германския шарже д'афер“.³⁶

На шведския крал, който се опитва да склони Великобритания да приеме мирно споразумение, непримиримият министър-председател дава категоричен отговор.

... За да могат подобни молби или предложения изобщо да бъдат взети под внимание, е необходимо от Германия да бъдат дадени не с думи, а с дела ефективни гаранции, които да осигурят възстановяването на свободния и независим живот на Чехословакия, Полша, Норвегия, Дания, Холандия, Белгия и преди всичко Франция...³⁷

Такава е по същество позицията на Чърчил и очевидно никой в Лондон дори не помисля да отстъпи от нея, сключвайки мир, който ще съхрани Британия, но трайно ще пороби завладените от Хитлер страни. Това обаче не се разбира в Берлин, където през онези летни дни по мои спомени всички, и особено хората на „Вилхелмщрасе“ и „Бендлерщрасе“, бяха уверени, че войната на практика е приключила.

През последните две седмици на юни и първите дни на юли Хитлер постоянно очаква вест от Лондон, че британското правителство е готово да признае поражението си и да сключи мир. На 1 юли той казва на новия италиански посланик, Дино Алфиери³⁸, че „не може да си представи някой в Англия още да вярва сериозно в победата“.³⁸ Във Върховното командване не се прави нищо за продължаване на войната срещу Британия.

На следващия ден обаче, 2 юли, ОКВ най-после издава първата директива по този въпрос. Това е колебливо дадена заповед.

Фюрера и Върховното командване решиха:

че десант в Англия е възможен, при положение че може да се постигне превъзходство по въздуха и да бъдат изпълнени някои други необходими условия. Датата на започване още е неопределена. Всички приготовления да бъдат започнати незабавно.

Неохотата на Хитлер да се заеме с операцията и неговото убеждение, че тя няма да е необходима, са отразени в заключителния параграф на директивата.

Всички приготовления трябва да се предприемат с предпоставката, че инвазията е само план, но още не е взето решение за нея.³⁹

Когато Чано се среща с фюрера в Берлин на 7 юли, той остава с впечатлението, както отбелязва и в дневника си, че нацистският главнокомандващ се затруднява да вземе решение.

Той е твърде склонен да продължи войната и да стовари ураган от ярост и стомана върху англичаните. Окончателното решение обаче не е взето, и по тази причина той отлага речта си, в която иска да претегли всяка дума, както сам се изразява.⁴⁰

На 11 юли Хитлер започва да събира своите военачалници в Оберзалцберг, за да разбере какви са техните виждания по този въпрос. Адмирал Редер, който с флота си ще трябва да транспортира армия за нахлуване през Ламанша, провежда дълъг разговор с Хитлер на гореспоменатата дата. Нито един от двамата не гори от желание да се заеме сериозно с проблема – всъщност през по-голямата част от времето обсъждат въпроса за разработване на военноморските бази в Тронхайм и Нарвик в Норвегия.

Върховният главнокомандващ е в потиснато настроение, ако се съди по конфиденциалния доклад на Редер за тяхната среща⁴¹. Той пита адмирала дали смята, че заплануваната му реч пред Райхстага „ще окаже въздействие“. Редер отговаря, че ще окаже, особено ако бъде предхождана от „концентрирана“ бомбардировка на Лондон. Адмиралът, който напомня на своя началник, че Кралските военновъздушни сили осъществяват „разрушителни атаки“ срещу основните германски военноморски бази във Вилхелмсхафен, Хамбург и Кил, смята, че Луфтвафе трябва веднага да се заеме с Британия. Що се отнася до инвазията обаче, главнокомандващият на военноморските сили е подчертано въздържан. Настоятелно съветва тя да бъде предприета „само като последно средство да бъде принудена Британия да поиска мир“.

Той [Редер] е убеден, че Британия може да бъде заставена да моли за мир просто като бъде прекъснат нейният внос чрез подводна война, въздушни нападения срещу конвоите и интензивни въздушни атаки срещу нейните главни центрове...

Гл. ВМС [Редер] не може следователно от своя страна да препоръча нахлуване в Британия, както е направил в случая с Норвегия...

В този момент адмиралът се впуска в дълго и подробно обяснение на всички трудности, свързани с подобна инвазия, което трябва да е прозвучало твърде обезкуражаващо за Хитлер. Обезкуражаващо, но вероятно също и убедително. Защото Редер докладва, че „Фюрера също вижда инвазията като последно средство“.

Два дни по-късно, на 13 юли, генералите пристигат в Бергхоф над Берхтесгаден за съвещание с върховния главнокомандващ. Откриват, че той е все така озадачен от британците. „Фюрера е преследван от въпроса защо англичаните още не искат да тръгнат по пътя към мира“ – отбелязва Йодл в дневника си същата вечер. Сега обаче за пръв път е започнал да се досеща за една от причините. Халдер я споменава в записките си.

Той, както и ние, вижда отговора на този въпрос във факта, че Англия все още възлага надеждите си на Русия. Следователно също очаква, че Англия ще трябва да бъде принудена със сила да склучи мир. Той обаче не иска подобно нещо. Основания: ако съкрुшим Англия във военно отношение, Британската империя ще се разпадне. Германия обаче няма да се облагодетелства от това. С цената на германска кръв ще постигнем нещо, от което ще извлекат полза само Япония, Америка и други.

На същия ден, 13 юли, Хитлер пише до Мусолини, като отклонява с благодарности предложението на Дучето да предостави италиански войски и самолети за нахлуването в Британия. От това писмо става ясно, че фюрерът най-после е на път да вземе решение. Чудатите британци просто не желаят да се вслушат в гласа на разума.

Правил съм на Британия толкова много предложения за споразумения, дори сътрудничество, и срещнах толкова грозно отношение [пише той], че вече съм убеден, че всеки нов призив ще бъде отхвърлен по сходен начин. Защото в тази страна понастоящем не управлява разумът...⁴²

Три дни по-късно, на 16 юли, върховният главнокомандващ най-сетне взема решение. Той издава Директива № 16 за подготовката на десантна операция срещу Англия⁴³.

СЪВЪРШЕНО СЕКРЕТНО

Щабът на Фюрера

16 юли 1940 г.

Тъй като Англия, въпреки своето безнадеждно положение от военна гледна точка, все още не дава признаци, че желае споразумение, реших да започна приготовления за десантна операция срещу Англия и ако се налага, да я изпълня.

Целта на тази операция е да елиминира Англия като база за продължаването на войната срещу Германия и ако стане наложително, да я окупира изцяло. Кодовото название за нападението ще бъде „Морски лъв“. Приготовленията за него трябва да бъдат завършени до средата на август.

„Ако се налага, да я изпълня.“ Въпреки усиливащото се чувство, че ще се наложи, той не е напълно сигурен, както показва Директивата. Думата „ако“ още има голяма тежест, когато Адолф Хитлер се изправя пред Райхстага на 19 юли, за да отправи своето последно предложение за мир към Британия. Това е неговата последна велика реч в Райхстага, както и последната от множеството произнесени там през годините, която авторът ще чуе. Тя е и една от най-добрите. Изложил съм впечатленията си от нея същата вечер.

Този Хитлер, когото видяхме в Райхстага тази вечер, беше завоевателят, който осъзнава своето положение, и при все това толкова прекрасен актьор, толкова блестящ манипулатор на германския ум, че смесваше по превъзходен начин пълната увереност на завоевателя със скромността, която винаги се ползва с такъв успех пред масите, стига

да знаят, че човекът е на върха. Гласът му беше по-нисък тази нощ; не викаше така често както обикновено; и нито веднъж не изкрепя истерично, както съм го виждал да прави толкова пъти от тази трибуна.

Вярно, дългата му реч изобилства с исторически фалшификации и е щедро изпъстрена с лични нападки срещу Чърчил. Въпреки това тонът ѝ е умерен, като се имат предвид триумфалните обстоятелства, и е хитро замислена да спечели подкрепата не само на собствения му народ, но и на неутралните, и да даде на масите в Англия храна за размисъл.

От Британия [казва той] сега чувам един-единствен вик – не на народа, а на политиците, – че войната трябва да продължи! Не знам дали тези политици вече имат правилна представа как ще изглежда продължаването на тази борба. Вярно, те декларират, че ще продължат войната и че дори и Великобритания да загине, ще продължат от Канада. Не ми се вярва с това да имат предвид, че народът на Британия трябва да отиде в Канада. Може да се предположи, че там ще отидат само онези господа, които са заинтересовани да продължат тяхната война. Народът, боя се, ще трябва да остане в Британия и... със сигурност ще гледа на войната с други очи, а не както неговите така наречени водачи в Канада.

Повярвайте ми, господа, изпитвам дълбоко отвращение към този тип безскрупулни политици, които съсипват цели народи. За мен е почти болезнена мисълта, че е трябвало да бъде избран от съдбата да нанесе последния удар на зданието, чиито основи са вече разклатени от тези хора... Г-н Чърчил... без съмнение тогава ще е в Канада, където вече са изпратени парите и децата на онези, които са най-заинтересовани от войната. За милионите други хора обаче ще започнат големи страдания. Г-н Чърчил може би трябва поне този път да ми повярва, когато предричам, че ще бъде унищожена една велика империя – империя, която никога не съм имал намерение да унищожавам, нито дори да ѝ навреда...

След като напада по този начин твърдоглавия министър-председател и се опитва да забие клин между него и британския народ, Хитлер стига до същината на своята дълга реч.

В този час чувствам като свой дълг пред собствената си съвест да апелирам още веднъж към разума и трезвата мисъл във Великобритания, както и в други страни. Смятам, че съм в положение да отправя такъв призив, тъй като не съм победеният, който моли за снизхождение, а победителят, който говори в името на разума.

Не виждам причина тази война да продължава.^{BM}

Не казва нищо по-точно от това. Не предлага конкретни условия за мир, не споменава какво ще се случи със стоте милиона души, които вече са под нацистко иго в завладените страни. Тази вечер в Райхстага едва ли има повече от няколко души, които да смятат, че е необходимо да навлиза в подробности на този етап. В края на заседанието говорих с голям брой служители от държавната администрация и офицери; нито един от тях не се съмняваше, че британците ще приемат това, което по тяхно убеждение беше много великодушно, дори благородно предложение от страна на фюрера. Тази заблуда нямаше да продължи дълго.

Подкарах колата си направо към радиото, за да излъча репортаж за речта до Съединените щати. Едва бях пристигнал в станцията, когато чух предаване на Би Би Си на немски от

Лондон. Преди да е изминал и час, те вече излъчваха британския отговор до Хитлер. Беше категорично „Не!“.^{BN}

Младши офицери от Върховното командване и чиновници от различни министерства седяха в залата и слушаха с напрегнато внимание. Лицата им помръкнаха. Не можеха да повярват на ушите си. „Представяте ли си?“ – извика ми един от тях. Изглеждаше зашеметен. „Можете ли да разберете тези британски глупци? – продължи да реве той. – Да отхвърлят мира в този момент? Те са луди!“

Същата вечер Чано^{BO} става свидетел как реагират на английската лудост на много по-високо ниво. „Късно вечерта – отбелязва той в дневника си, – когато пристигна вестта за първите хладни реакции на англичаните след речта, германците са обзети от зле прикрито разочарование.“ Въздействието ѝ върху Мусолини е точно обратното, казва Чано.

Той... я определя като „изключително лукава реч“. Опасява се, че англичаните може да намерят в нея претекст да започнат преговори. Това ще е печално за Мусолини, защото той сега иска война повече от всякога.⁴⁴

Дучето, както отбелязва по-късно Чърчил, „нямаше нужда да се измъчва. Щеше да получи цялата война, която искаше“.⁴⁵

Като маневра, предназначена да сплоти германския народ за борбата срещу Британия, речта на Хитлер беше шедьовър – написал съм в дневника си същата нощ – Защото сега германците ще си кажат: „Хитлер предлага на Англия мир, и то безусловен. Казва, че не вижда причина тази война да продължава. Ако се случи, ще е по вина на Англия.

Не е ли това основната причина да я произнесе – три дни след като е издал Директива № 16 за подготовка на нахлуването в Британия? Това поне той признава предварително пред двама доверени италианци, Алфиери и Чано. На 1 юли Хитлер е казал на посланика:

... С оглед на бъдещите събития винаги е добра тактика да се направи необходимото в очите на общественото мнение в Германия и в чужбина отговорността да падне върху врага. Това повдига собствения дух и отслабва този на противника. Операция като тази, която Германия планира, ще е много кръвопролитна... Затова трябва да убеди общественото мнение, че в началото е направил всичко, за да се избегне този ужас...

В речта си на 6 октомври [когато е предложил мир на Запада след приключването на полската кампания – У. Л. Ш.] той също се е ръководил от идеята да стовари върху страната на противника отговорността за всички следващи събития. По този начин на практика е спечелил войната, още преди да е започнала. Сега отново възнамерява по психологически причини да заздрави духа на нацията, така да се каже, за предстоящата операция.⁴⁶

Една седмица по-късно, на 8 юли, Хитлер споделя с Чано, че

ще направи още една демонстрация, така че, ако войната продължи – а според него друга реална възможност не съществува, – да може да постигне определено психологическо въздействие върху английския народ... Тогава вероятно ще е възможно чрез умело отправен призив към английския народ да усили изолацията на британското правителство в Англия.⁴⁷

Оказва се невъзможно. Речта от 19 юли постига търсения ефект, що се отнася до германския народ, но не и по отношение на британците. На 22 юли лорд Халифакс в изказване по радиото официално отхвърля мирното предложение на Хитлер. Макар и очакван, отказът все пак е удар за „Вилхелмшрасе“, където видях много ядосани физиономии същия следобед. „Лорд Халифакс е отказал да приеме мирното предложение на Фюрера – заяви пред нас официалният правителствен говорител. – Господа, ще има война!“

По-лесно е да се каже, отколкото да се направи. В действителност нито Хитлер и Върховното командване, нито Генералните щабове на сухопътните, военновъздушните и военноморските сили някога са мислили сериозно по въпроса как може да се води и да се спечели война с Великобритания. И сега, в средата на лятото на 1940 г., те не знаят какво да правят със своя бляскав успех; нямат планове, нито особено желание да се възползват от най-великите военни победи в историята на тяхната войнствена нация. Това е един от големите парадокси на Третия райх. Именно тогава, когато Хитлер е в апогея на военното си могъщество, по-голямата част от европейския континент е в краката му, победоносните му армии заемат територии от Пиренеите до Северния полярен кръг и от Атлантическия океан до отвъд Висла, вече отпочинали и готови за нови бойни действия – точно в този момент той няма представа как да продължи и да доведе войната до победен край. Същото се отнася за неговите генерали, дванайсет от които вече са се сдобили с маршалски жезли.

За това, разбира се, има причина, макар и тя да не ни беше ясна навремето. Германците, въпреки техните превъзрасяни военни таланти, нямат никаква обща стратегическа концепция. Техният хоризонт е ограничен – винаги е бил такъв, – и се свежда само до сухопътни военни действия срещу съседните държави на европейския континент. Самият Хитлер изпитва ужас от морето^{BP}, а неговите славни капитани са почти напълно невежи по отношение на водната шир. Разсъждават като обитатели на сушата, не на морето. И макар че техните армии биха могли да смажат за една седмица слабите сухопътни сили на Британия, ако се стигне до пряк сблъсък, дори тесният Дувърски проток, който ги разделя (толкова тесен, че от единия бряг се вижда отсрещния), с напредването на лятото се очертава в мислите им като препятствие, което не знаят как да преодолеят.

За германците, разбира се, съществува и друга алтернатива. Те биха могли да победят британците, като нанесат удар през Средиземно море със своя италиански съюзник, след като превземат западната страна на Гибралтар, а на изток да използват италианските бази в Северна Африка за настъпление през Египет и Суецкия канал към Иран, така че да прекъснат един от жизненоважните маршрути на Империята. Това обаче изисква мащабни презморски операции далеч от базите им в родината, и през 1940 г. явно надхвърля обхвата на германското въображение.

И така, на върха на главозамайващия успех Хитлер и неговите военачалници са изпълнени с колебания. Те не са обмислили следващата си стъпка, нито начина на нейното изпълнение. Тази фатална небрежност ще се окаже една от големите повратни точки във войната, а всъщност и в краткия живот на Третия райх, и в мълниеносния възход на Адолф Хитлер. След толкова много зашеметяващи победи ще дойде ред на неуспеха. Това обаче не може да се предвиди в момента, когато обсадената Британия, сама вече в своята съпротива, със скромните си възможности се подготвя да посрещне германската атака в края на лятото.

- ^{AD} Първоначално се съобщава и дълго време се приема за точно сведението, че убитите холандци са между 25 000 и 30 000. Това число е посочено в изданието на „Енциклопедия Британика“ от 1953 г. В Нюрнберг обаче холандското правителство представя данни за 814 убити.⁸
- ^{AE} В Нюрнберг не са издадени криминални присъди за бомбардировката на Ротердам.
- ^{AF} Двата бронетанкови корпуса на Райнхарт и Гудериан съставят танковата група на генерал Евалд фон Клайст, която се състои от пет танкови дивизии и пет моторизирани пехотни дивизии.
- ^{AG} „Къде е маневрената група?“ (фр.). – Б.пр.
- ^{AH} След войната Гамлен твърди, че отговорът му бил не „Няма такава“, а „Вече няма такава“. (L'Aurore, Paris, November 21, 1949.)
- ^{AI} Там германските войски претърпяват поражение през Първата световна война. – Б.пр.
- ^{AJ} Например генерал сър Алън Брук, командващ на Британския втори корпус, който по-късно става фелдмаршал лорд Алънбрук, началник на Имперския генерален щаб. Вж. Sir Arthur Bryant, *The Turn of the Tide*, която има за основа дневниците на Алънбрук.
- ^{AK} Въпреки този факт, установен от архивите на щаба на самия Рундщет, след войната генералът на няколко пъти прави изказвания, с които хвърля вината изцяло върху Хитлер. „Ако бях успял да наложя мнението си – казва той на офицера от канадското разузнаване майор Милтън Шулман, – на англичаните нямаше да им се размине толкова леко при Дюнкерк. Само че ръцете ми бяха вързани от преките заповеди на самия Хитлер. Докато англичаните се тъпчеха в корабите си край брега, аз бях принуден да бездействам отстрани, без да мога да помръдна... Стоях извън града и гледах как англичаните бягат, докато моите танкове и пехота бяха спрени принудително. Този невероятен гаф се дължи на личната представа на Хитлер за военно ръководство.“ (Shulman, *Defeat in the West*, pp. 42–43.)
- Пред комисия на Международния военен трибунал в Нюрнберг на 20 юни 1946 г. (циклостилно копие, с. 1490), Рундщет допълва: „Това беше голяма грешка на главнокомандващия... Не може да се опише колко ядосани бяхме тогава ние от ръководния състав.“ Рундщет прави подобни изявления пред Лидъл Харт (*The German Generals Talk*, pp. 112–113) и пред Нюрнбергския военен трибунал на делото на САЩ срещу Лееб (с. 3350–3353, 3931–3932, от циклостилното копие).
- Телфорд Тейлър в *The March of Conquest* и майор Л. Ф. Елис в *The War in France and Flanders, 1939–1940* анализират данните за този инцидент в архивите на германската армия и стигат до заключения, които се разминават до известна степен. Тейлър, който в продължение на четири години действа като обвинител на Нюрнбергските процеси, е авторитет по отношение на германските документи.
- ^{AL} Голяма част от изтощените „томита“ на брега, подложени на безмилостни бомбардировки, не знаят за това, тъй като сблъсъците във въздуха често стават над облаците или на известно разстояние. Знаят само, че са ги бомбардирани и обстрелвали по целия път от Източна Белгия до Дюнкерк и имат чувството, че тяхната авиация ги е изоставила. Когато се добират до родните пристанища, някои от тях започват да ругаят мъжете, облечени в сините униформи на Кралските ВВС. Това силно наскърбява Чърчил, който прави всичко възможно да им обясни тяхната грешка в речта си пред Камарата на 4 юни. Избавлението при Дюнкерк, казва той, „беше спечелено от авиацията“.
- ^{AM} На същия ден, 17 юни 1940 г., намиращият се в изгнание кайзер изпраща от Дорн в окупирана Холандия поздравителна телеграма до Хитлер, когото толкова дълго е презирал като вулгарно парвеню. Тя е открита сред пленените нацистки документи.
- Под дълбоко вълнуващото впечатление от капитулацията на Франция поздравявам вас и целия Вермахт с величествената победа, дарена от Бог, с думите на император Вилхелм Велики през 1870 г.: „Какъв поврат на събитията, плод на божествен промисъл.“
- Във всички германски сърца отеква лойтенският хорал, който се пее от победителите при Лойтен, войниците на Великия крал: „Сега всички благодарим на нашия Бог!“
- Хитлер, който смята, че могъщата победа се дължи повече на него самия, отколкото на Бог, пише съдържан отговор, но в документите не е отбелязано дали е бил изпратен.²¹
- Фюрерът е изпаднал в бяс малко по-рано, когато е научил, че германската част, превзела Дорн, е поставила почетна стража край резиденцията на императора в изгнание. Хитлер заповядва да се свалят стражата и да се забрани достъпът на германски военнослужещи в Дорн. Вилхелм II умира на 4 юни 1941 г. в Дорн и е погребан на същото място. Неговата смърт, отбелязва Хасел в дневника си (с. 200), „остава почти незабелязана“ в Германия. Хитлер и Гьобелс имат грижата за това.
- ^{AN} Пораженски настроеното Френско върховно командване забранява каквито и да било нападателни действия срещу Италия. На 14 юни френски военни кораби обстрелват фабрики, танкери и рафинерии край Генуа, но адмирал Дарлан забранява да се предприемат подобни действия в бъдеще. Когато Кралските ВВС се опитват да изпратят от летището в Марсилия бомбардировачи, които да атакуват Милано и Торино, французите докарват на пистата камиони и не позволяват на самолетите да излетят.
- ^{AO} Паметникът е взривен три дни по-късно по заповед на Хитлер.
- ^{AP} Предвижда се той да влезе в сила веднага след подписването на френско-италианското примирие, а военните действия да бъдат прекратени шест часа след това събитие.
- ^{AQ} Пристига там на 8 юли. По ирония на случайността е унищожен при съюзническа бомбардировка над Берлин по-късно през

войната.

^{VI} Подобна реклама излиза в „Ню Йорк Таймс“ на 25 юни 1940 г.

^{VII} Към 5 юли 1940 г. опасенията на Томсен във връзка с тези плащания толкова са се засилили, че той телеграфира в Берлин с молба да му позволят да унищожи всички разписки и сметки.

Плащанията... към получателите са извършвани чрез доверени посредници, но при сегашните обстоятелства е очевидно, че не могат да се очакват никакви разписки... Подобни квитанции или бележки биха попаднали в ръцете на американското разузнаване, ако посолството бъде внезапно окупирано от американските власти, и въпреки всички камуфлажни мерки, със самото си съществуване те биха означавали политическа катастрофа и биха имали други тежки последствия за нашите политически приятели, които вероятно са известни на враговете ни... Затова моля посолството да получи правото да унищожи тези разписки и отчети и отгук нататък да бъде освободено от издаването на такива, както и от осчетоводяването на подобни плащания.

Това телеграфно съобщение беше унищожено.³²

^{VIII} Дейността на Германското посолство във Вашингтон през този период, разкрита в неговите собствени депешки, които са публикувани в *Documents on German Foreign Policy*, биха осигурили материал за цяла книга с твърде показателно съдържание. Читателят остава поразен от склонността на германските дипломати да казват на нацисткия диктатор обикновено това, което иска да чуе – типична практика сред представителите на тоталитарни страни. Двама офицери от ОКВ ми казаха в Берлин, че във Върховното командване или поне в Генералния щаб силно се съмняват в обективността на докладите от посолството във Вашингтон и че са изградили собствено военно разузнаване в САЩ.

Германският военен аташе във Вашингтон, генерал Фридрих фон Бьотихер, не им прави много добра услуга, ако може да се съди по неговите депешки, включени в томовете на *DGFP*. Той неуморно предупреждава ОКВ и генералните щабове на сухопътните сили и авиацията, до които са адресирани неговите съобщения, че Америка се контролира от евреите и франкмасоните – точно каквото е и мнението на Хитлер. Бьотихер освен това преувеличава влиянието на изолационистите в американската политика и особено това на полковник Чарлс О. Линдберг, който фигурира в депешите му с образа на велик герой. Един-два откъса достатъчно ясно показват общата насока на неговите доклади:

20 юли 1940 г.: Като представител на евреите, които най-вече чрез франкмасоните контролират широките народни маси в Америка, Рузвелт иска Англия да продължи борбата и войната да се проточи... Кръгът около Линдберг е осъзнал тази тенденция и вече се опитва поне да възпрепятства пагубния контрол на евреите върху американската политика... Неведнъж съм съобщавал за долната и злостна кампания срещу Линдберг, от когото евреите се страхуват като от най-могъщ враг... [*DGFP*, X, pp. 254–255.]

6 август 1940 г.: ... Предисторията на появата на Линдберг пред публика и кампанията срещу него.

Еврейският елемент вече контролира ключови позиции в американските въоръжени сили, след като през изминалите седмици уреди зависими лица на постове военен министър, заместник военен министър и министър на военноморските сили и настани един виден и много влиятелен еврейин, „полковник“ Джулиъс Окс-Адлър, като секретар на военния министър. Силите, които се противопоставят на еврейския елемент и сегашната политика на Съединените щати, се споменават в моите доклади, като е отчетена и важната роля на Генералния щаб. Изключително талантливият Линдберг, чиито връзки стигат твърде нависоко, е най-важният от всички тях. Еврейският елемент и Рузвелт се боят от духовното и най-вече моралното превъзходство и чистота на този човек.

В неделя [4 август] Линдберг нанесе удар, който ще засегне евреите. Той... подчерта, че Америка трябва да се стреми към честно сътрудничество с Германия с оглед на мира и запазването на западната култура. Няколко часа по-късно възрастният генерал Пършинг, който отдавна е марionетка в ръцете на Рузвелт, тоест на евреите, прочете по радиото декларация, пробутана му от неговите кукловоди, в смисъл че поражението на Англия ще изложи Америка на опасност...

Хорът на еврейската клика, която хвърля подозрения върху Линдберг във вестниците, и нападките на сенатор... Лукас, който в понеделник вечерта по повеля на Рузвелт изобличи Линдберг по радиото... като „пета колона“, т.е. предател, само потвърждават страха им от духовната сила на този човек, за издигането на който докладвам от началото на войната и в чието голямо значение за бъдещите германско-американски отношения съм убеден. [*DGFP*, X, pp. 413–415.]

На 18 септември Томсен в нов отчет предава съдържанието на поверителен разговор, който според него бил проведен между Линдберг и неколцина офицери от Американския генерален щаб. Линдберг изразява мнението, че Англия скоро ще рухне пред германските въздушни нападения. Офицерите от Генералния щаб обаче поддържат мнението, че военновъздушната мощ на Германия не е достатъчна, за да постигне решаващи резултати. (*DGFP*, X, pp. 413–415.)

На 19 октомври 1938 г., три седмици след Мюнхенската конференция, Линдберг е бил награден с Кръста за заслуги „Германски орел“ със звезда – и го е приел. Това е, смятам, второто най-високо германско отличие, присъждано обикновено на изтъкнати чужденци, които според официалната формулировка имат „големи заслуги пред Райха“.

^{IX} В томовете на *DGFP* има няколко съобщения до Германското министерство на външните работи за предполагаеми контакти с различни британски дипломати и други лица, понякога преки, друг път чрез неутрални посредници като франкисти от Испания. Принц Макс фон Хоенлоуе, судетски немец и англофил, съобщава в Берлин за разговорите си с британския пълномощен министър в Швейцария сър Дейвид Кели и с Ага Хан. Той твърди, че последният го помолил да предаде на фюрера следното послание:

Двамата с хедива на Египет, който също е тук, са се разбрали в деня, когато фюрерът отседне да спи в Уиндзор, да изпият заедно бутилка шампанско... Ако Германия или Италия смятат да превземат Индия, той ще бъде на наше разположение... Борбата срещу Англия не е борба срещу английския народ, а срещу евреите. Те плащат на Чърчил от години, а кралят е

твърде слаб и с ограничена власт... Ако той отиде в Англия с тези идеи, Чърчил ще го затвори... [DGFP, X, pp. 294–95.]

Не бива да се забравя, че това са германски отчети и може изобщо да не са верни, но това е материалът, с който е трябвало да работи Хитлер. По-нататък в книгата става дума за плана на нацистите да завербуват херцога на Уиндзор, по-точно заговора да го отвлекат и после да се опитат да го използват, както става ясно от секретните документи на Външното министерство.

^{VL} Атолико е бил заменен от Алфиери през май по настояване на Рибентроп.

^{BM} Без прецедент в германската история е живописната сцена, когато Хитлер внезапно прекъсва речта си по средата, за да връчи фелдмаршалски жезли на дванайсет генерали и един специален, с огромен размер, на Гьоринг, който е удостоен с новосъздадения чин райхсмаршал на Великия германски райх и по този начин е поставен по-високо от всички останали. Той е награден и с Големия кръст на Железния кръст – единственото подобно отличие, дадено през цялата война. Тази лавина от нови фелдмаршалски звания подминава Халдер, който просто е повишен с една степен – от генерал-лейтенант в генерал. Това безразборно раздаване на фелдмаршалски чинове (кайзерът е произвел във фелдмаршали само петима членове на офицерския корпус през цялата Първа световна война и дори Лудендорф не е между тях) несъмнено допринесе за заглъхването на всяка неявна опозиция срещу Хитлер сред генералите, която е заплашвала да го отстрани поне на три пъти в миналото. Това, както и обезценяването на най-висшия военен чин чрез издигане на толкова хора до него, са резултати от хитро обмислени действия, с които Хитлер цели да затегне своя контрол върху генералите. Във фелдмаршали са произведени девет генерали от сухопътните сили: Браухич, Кайтел, Рундщет, Бок, Лееб, Лист, Клуге, Вицлебен и Райхенау; и трима офицери от Луфтвафе: Милх, Кесерлинг и Шперле.

^{BN} По-късно Чърчил заявява, че този моментален и рязък отказ в отговор на мирното предложение на Хитлер е бил даден „от Би Би Си без никаква подкана от страна на правителството на Негово величество, веднага щом речта на Хитлер била чута по радиото“. (Churchill, *Their Finest Hour*, p. 260.)

^{BO} Италианският външен министър се държа като клоун по време на заседанието на Райхстага – скачаше на крака с нацистки поздрав като изстрелян от пружина всеки път, когато Хитлер спираше да си поеме дъх. Забелязах и Кислинг, дребен човек със свински очички, свит на една седалка в края на първия балкон. Той беше дошъл в Берлин да помоли фюрерът да го върне на власт в Осло.

^{BP} „На сушата съм герой, но във водата съм страхливец“ – казва той веднъж на Рундщет. (Shulman, *Defeat in the West*, p. 50.)

Операция „Морски лъв“: неосъщественото нахлуване в Британия

ОКОНЧАТЕЛНАТА ГЕРМАНСКА ПОБЕДА над Англия вече е само въпрос на време – ийше на 30 юни 1940 г. генерал Йодл, началник на Оперативния щаб в ОКВ. – Вражески нападателни операции от голям мащаб вече не са възможни.“

Любимият стратег на Хитлер е в уверено и самодоволно разположение на духа. Франция е капитулирала седмица по-рано, оставяйки Британия сама и видимо безпомощна. На 15 юни Хитлер е информирал своите генерали, че иска частична демобилизация на сухопътните сили – от 160 на 120 дивизии. „Това предполага, че задачата на сухопътните сили е изпълнена – отбелязва Халдер в дневника си на същия ден. – На военновъздушните и военноморските сили ще бъде възложена мисията да продължат сами войната срещу Англия.“

Честно казано, сухопътните сили почти и не проявяват интерес към нея. Дори самият фюрер не е особено загрижен. На 17 юни полковник Валтер Варлимонт, заместникът на Йодл, информира флота, че „що се отнася до десанта в Британия, фюрера... не е изразил досега подобно намерение... Затова и досега в ОКВ не се извършва каквато и да е подготвителна работа“.¹ Четири дни по-късно, на 21 юни, точно в момента, когато Хитлер влиза в спалния вагон в Компьен, за да унизи французите, флотът е информиран, че „Генералният щаб на сухопътните сили не се занимава с въпроса за Англия. Смята изпълнението за невъзможно. Не знае как ще се води операцията от юг... Генералният щаб отхвърля операцията.“²

Никой от талантливите стратегии в трите вида въоръжени сили на Германия не знае как да бъде извършена инвазията в Британия, макар че във флота (което е и естествено) първи си дават труда да се замислят по въпроса. Още на 15 ноември 1939 г., когато Хитлер напразно се опитва да окуражи своите генерали да започнат атака на запад, Редер инструктира щаба на военноморските сили да изследва „възможността за нахлуване в Британия, възможност, която ще възникне, ако бъдат изпълнени определени условия в бъдещия ход на войната“.³ Това е първият случай в историята, когато германски щаб изобщо е получавал искане да разгледа подобна операция. Изглежда, че Редер предприема тази стъпка най-вече защото иска да изпревари каквито и да е внезапни прищевки от страна на своя непредсказуем вожд. Няма сведения да е търсено мнението на Хитлер, нито да е знаел нещо за инициативата. В този момент мислите му не стигат по-далеч от това да получи летища и военноморски бази в Холандия, Белгия и Франция за затягане на блокадата срещу Британските острови.

През декември 1939 г. върховните командвания на сухопътните сили и Луфтвафе също се замислят по проблема за нахлуването в Британия. Ръководствата на трите вида войски обменят някои твърде мъгляви идеи, но не стигат особено далеч. През януари 1940 г. ВМС и ВВС отхвърлят предложения от сухопътните сили план като нереалистичен. Според флота

той не взема под внимание британската военноморска мощ; според Луфтвафе подценява Кралските военновъздушни сили. „В заключение – отбелязва генералният щаб на Луфтвафе в съобщение до ОКХ, – комбинирана операция с цел извършването на десант в Англия трябва да се отхвърли.“⁴ По-късно, както ще видим, Гьоринг и неговите помощници ще възприемат точно противоположното гледище.

Първото споменаване в германските документи, че Хитлер изобщо разглежда възможността за нахлуване в Британия, е с дата 21 май – деня, след като бронираните сили си пробиват път до морето при Абвил. Редер обсъжда „в частен разговор“ с фюрера „възможността за десант в Англия по-късно“. Източникът на това сведение е адмирал Редер⁵, чийто флот няма дял в славата на съкрушителните победи на сухопътните и военновъздушните сили на запад и който по разбираеми причини търси начин да напомни за ролята на своите войски. Мислите на Хитлер обаче са заети със заграждането на север и с фронта на Сомма, който се образува по това време на юг. Той не занимава генералите си с въпроси, които нямат връзка с тези две непосредствени задачи.

Военноморските офицери обаче, които нямат кой знае какво друго за вършене, продължават да проучват въпроса за нахлуването и към 27 май контраадмирал Курт Фрике, началник на оперативния отдел на щаба на ВМС, представя нов план, озаглавен *Studie England*⁶⁰. Започната е и предварителна работа за подготовка на кораби и разработване на десантни съоръжения, с каквито германският флот изобщо не разполага. В тази връзка д-р Готфрид Федер, икономистът с ексцентрични идеи, който е помогнал на Хитлер да състави партийната програма в онези ранни мюнхенски дни и който вече е държавен секретар в Министерството на икономиката (там фантастичните му идеи са грубо пренебрегвани), предлага планове за съоръжение, което той нарича „военен крокодил“. Това е нещо като самоходна баржа от бетон, която може да превози рота от двеста души с пълно снаряжение или няколко танка или артилерийски оръдия, да се изкатери на всеки бряг и да осигури прикритие за дебаркиращите войски и превозни средства. Изобретението е възприето напълно сериозно от командването на флота и дори от Халдер, който го споменава в дневника си, а Хитлер и Редер го обсъждат надълго и нашироко на 20 юни. В крайна сметка обаче от това нищо не излиза.

Юни отива вече към края си, а до адмиралите не идват никакви съобщения относно инвазия на Британските острови. След появата си в Компьен на 21 юни, Хитлер заминава с няколко стари другари да разгледа набързо забележителностите на Париж^{BR} и после да посети бойните полета – не от тази война, а от Първата световна, където е служил като куриер. Придружава го неговият изпитан пръв помощник от онези дни Макс Аман, сега вече нацистки издател и милионер. Бъдещият ход на войната – по-специално как да продължи борбата срещу Британия – изглежда е най-малката му грижа или той може би просто смята, че този дребен въпрос е почти уреден, тъй като британците сега вече ще се вразумят и ще сключат мир.

Хитлер се връща в новата си щабквартира, „Таненберг“, западно от Фройденшат в Шварцвалд, чак на 29 юни. На следващия ден, когато се заема отново с делничната работа, той обмисля доклада на Йодл за по-нататъшните действия. Заглавието на документа е „Продължаването на войната срещу Англия“.⁶ Макар че Йодл отстъпва само на Кайтел в ОКВ по своята сляпавяра в гения на фюрера, когато не е подложен на прякото му влияние, той

обикновено е разумен стратег. В този момент обаче споделя общото виждане в щаба на Върховното командване, че войната е спечелена и почти приключила. Ако Британия не го разбира, ще трябва да приложат малко повече сила, за да ѝ го напомнят. За „обсадата“ на Англия неговият меморандум предлага три стъпки: засилване на военните действия по въздух и море срещу британските кораби, складове, фабрики и авиация; „терористични нападения срещу гъсто населените места“; „десант на войски с цел окупиране на Англия“.

Йодл разбира, че „борбата срещу британските военновъздушни сили трябва да има най-голям приоритет“. Като цяло обаче той смята, че и този, и другите аспекти на нападението могат да се реализират без особен проблем.

Наред с пропагандата и периодичните терористични атаки, обявявани като наказателни акции, това нарастващо отслабване на базата за хранителни доставки ще парализира и в крайна сметка ще пречупи волята на народа за съпротива, и така ще принуди правителството да капитулира.^{BS}

Що се отнася до десанта, той

може да се планира едва след като Германия установи контрол по въздуха. Следователно един десант не трябва да има за цел военно завладяване на Англия – задача, която може да бъде оставена на военновъздушните и военноморските сили. Неговата цел трябва да е по-скоро да нанесе смъртния удар [Todesstoss] на Англия, вече парализирана икономически и неспособна да продължи битката във въздуха, ако това все още е необходимо.^{BT}

Според Йодл обаче всичко това вероятно няма да е необходимо.

Тъй като Англия вече не може да се бори за победа, а само за запазване на своите владения и световен престиж, тя по всяка вероятност ще е склонна да сключи мир, когато узнае, че все още може да го получи на относително ниска цена.

Хитлер също смята така и веднага се заема да подготви своята мирна реч за Райхстага. Междувременно, както видяхме, той нарежда (на 2 юли) да се съставят предварителни планове за десант, а на 16 юли, след като от Лондон не идва „разумен“ отговор, издава Директива №16 „Морски лъв“. Най-сетне, след повече от шест седмици колебание, е взето решение да нахлуят в Британия, „ако се наложи“. Както Хитлер и неговите генерали започват със закъснение да разбират, това ще трябва да бъде голяма военна операция, нелишена от рискове, а успехът ѝ ще зависи от това дали флотът и Луфтвафе ще могат да проправят път за войските, противопоставяйки се на далеч по-големия британски флот и съвсем не незначителната вражеска авиация.

Сериозен план ли е „Морски лъв“? И дали е подготвен със сериозното намерение да се изпълни? Мнозина и до днес се съмняват, а германските генерали след войната подкрепят в хор тяхното мнение. Рундщет, на когото е възложено командването на операцията, през 1945 г. казва пред съюзническото разследване:

Предложеният план за нахлуване в Англия беше абсурден, защото не разполагахме с достатъчно кораби... Гледахме на цялата тази работа като на един вид игра, защото беше очевидно, че инвазия не е възможна, щом като нашият флот не е в състояние да осигури прикритие за прекосяване на Ламанша или да доставя подкрепления. Нито пък беше по силите на германската авиация да поеме тези функции, ако флотът претърпи

неуспех... Винаги съм гледал много скептично на цялата работа... Имам чувството, че Фюрера всъщност никога не е искал да нахлуваме в Англия. Така и не събра достатъчно смелост... Той определено се надяваше, че англичаните ще сключат мир...⁷

Блументрит, началникът на оперативния щаб на Рундщет, изразява подобно виждане пред Лидъл Харт след войната, като твърди: „Помежду си говорехме за това [за „Морски лъв“] като за някакъв блъф.“⁸

Аз лично в средата на август прекарах няколко дни в района на Ламанша, в областта от Антверпен до Булон, опитвайки се да открия армията за нахлуване. На 15 август в Кале и Кап Гри-Не видяхме пълчища германски бомбардировачи и изстребители, които летяха над Ламанша в посока към Англия – както се разбра по-късно, за първото масирано въздушно нападение. И макар и да беше очевидно, че Луфтвафе се е устремило натам с пълната си мощ, отсъствието на кораби и особено на десантни баржи в пристанищата и в каналите и реките по-навътре в сушата ме караше да мисля, че германците блъфират. Те, доколкото виждах, просто не разполагаха с необходимите средства да прехвърлят войските си през Ламанша.

Само че един репортер може да види съвсем малка част от войната, а днес знаем, че германците са започнали да събират флота си за нахлуване едва от 1 септември. Що се отнася до генералите, всеки, който е чел протоколите от разпитите им или е слушал показанията им на кръстосаните разпити в Нюрнберг, е свикнал да възприема свидетелствата им за войната най-малкото скептично.^{BU} Човешката памет винаги е била нещо коварно, и германските генерали не правят изключение от това правило. Освен това те преследват много лични интереси, като един от основните е да дискредитират Хитлер като главнокомандващ. Всъщност главната тема, върху която се разпростират надълго в своите мемоари, при разпитите си и в свидетелските си показания на процесите, е, че ако са били оставени те да вземат решенията, Хитлер никога е нямало да доведе Третия райх до поражение.

За тяхно нещастие, но за щастие на истината и следващите поколения, огромният обем секретни германски военни документи не оставят никакво съмнение, че планът на Хитлер за нахлуване в Британия през ранната есен на 1940 г. е бил абсолютно сериозен и че въпреки множеството си колебания, нацисткия диктатор сериозно е възнамерявал да го приведе в изпълнение, стига да има някакъв разумен шанс за успех. Съдбата му в крайна сметка се определя не от липсата на решителност или старание, а от развитието на войната, в която успехът за пръв път започва да обръща гръб на фюрера.

На 17 юли, един ден след издаването на Директива № 16 за подготвяне на нахлуването и два дена преди „мирната“ реч на фюрера в Райхстага, Върховното командване на сухопътните сили (ОКХ) определя войските за „Морски лъв“ и заповядва 13 избрани дивизии да се придвижат към изходните си позиции по крайбрежието на Ламанша за първата вълна на нахлуването. На същия ден армейското командване завършва подробния си план за десант на широк фронт по южното крайбрежие на Англия.

И тук, както в битката за Франция, главният удар ще бъде нанесен от фелдмаршал Фон Рундщет (произведен в такъв чин от 19 юли) като командващ на Армейска група А. Шест пехотни дивизии от Шестнайсетата армия на генерал Ернст Буш ще потеглят с кораби от Па

дъо Кале и ще слязат на брега между Рамсгейт и Бексхил. Четири дивизии от Девета армия на генерал Адолф Щраус ще прекосят Ламанша от района на Хавър и ще дебаркират между Брайтън и о-в Уайт. На запад три дивизии от Шеста армия на фелдмаршал Фон Райхенау (от Армейска група В на фелдмаршал фон Бок), която ще потегли от полуостров Шербур, ще слязат на брега в залива Лайм, между Уеймът и Лайм Риджис. Общо 90 000 души ще съставят първата вълна; до третия ден Върховното командване планира да стовари на брега общо 260 000 души. Те ще бъдат подпомагани от въздушнодесантни войски, които ще бъдат спуснати в Лайм Риджис и на други места. Ще ги последва втора вълна от бронирани сили, включващи най-малко шест танкови дивизии, подсилени от три моторизирани дивизии; предвижда се няколко дни по-късно на брега да има общо 39 дивизии плюс две въздушнодесантни дивизии.

Тяхната задача е следната. След като бъдат осигурени плацдармите, дивизиите от Армейска група А на югоизток ще потеглят към първата цел – линията между Грейвсенд и Саутхамптън. Шеста армия на Райхенау ще започне настъпление на север към Бристъл, като отреже Девън и Корнуол. Втората цел ще е да формират линия между Малдън на източния бряг, северно от устието на Темза, и р. Севърн, при което да бъде блокиран Уелс. Очаква се да се стигне до „тежки сражения със значителни британски сили“ приблизително по времето, когато германците достигнат първата си цел. Те обаче бързо ще бъдат спечелени, Лондон ще бъде обкръжен и настъплението на север ще бъде възобновено.⁹ На 17 юли Браухич казва на Редер, че цялата операция ще приключи в рамките на един месец и ще бъде относително лесна.^{BV, 10}

Редер и Върховното командване на ВМС обаче изпитват скептицизъм. Операция с подобен мащаб и на такъв широк фронт (той обхваща над 300 км от Рамсгейт до залива Лайм) е нещо, което германският флот просто няма средствата да конвоира и да прикрива. Редер информира за това ОКВ два дни по-късно и повдига отново въпроса на 21 юли, когато Хитлер кани него, Браухич и генерал Ханс Йешонек (началник на генералния щаб на Луфтвафе) на съвещание в Берлин. Фюрерът още не може да разбере „какво става в Англия“. Той разбира затрудненията на флота, но подчертава колко е важно да сложат край на войната възможно най-скоро. За инвазията ще са необходими 40 дивизии, казва той, и „главната операция“ трябва да бъде завършена до 15 септември. Върховният главнокомандващ е в общо взето оптимистично настроение въпреки отказа на Чърчил за момента да се вслуша в неговия призив за мир.

Положението на Англия е безнадеждно [казва Хитлер според записките на Халдер]. Ние спечелихме войната. Изгледите за успех е невъзможно да се преобърнат.¹¹

Само че военноморските сили, изправени пред ужасяващата задача да транспортират голяма армия през несигурния Ламанш пред лицето на неизмеримо по-силния британски флот и вражеска авиация, която изглежда още твърде боеспособна, не чувстват подобна сигурност. На 29 юли Военният щаб на ВМС съставя меморандум, в който препоръчва „да не се предприема операцията тази година“ и предлага „тя да бъде поставен за разглеждане през май 1941 г. или по-нататък“.¹²

Хитлер обаче настоява да бъде поставена за разглеждане на 31 юли 1940 г., когато отново свиква своите военачалници – този път във вилата си в Оберзалцберг. Освен Редер

присъстват Кайтел и Йодл от ОКВ и Браухич и Халдер от Върховното командване на сухопътните сили. Най-дълго се изказва гросадмиралът (Редер вече е с такъв чин). Той не храни големи надежди.

Петнайсети септември, казва той, е най-ранната дата, на която може да започне „Морски лъв“, и то само ако не възникнат „непредвидени обстоятелства, произтичащи от метеорологичната обстановка или от противника“. Когато Хитлер иска пояснение за проблема с метеорологичния фактор, Редер в отговор изнася лекция по темата, която звучи все по-убедително и определено не предвещава нищо добро. Като се изключат първите две седмици от октомври, обяснява той, времето в Ламанша и Северно море е „предимно лошо“; в средата на този месец се спуска лека мъгла, която се сгъстява към края му. Това обаче е само част от проблема с времето. „Операцията може да се извърши само ако морето е *спокойно*“ – заявява Редер. Ако има вълнение, баржите ще потънат и дори големите кораби ще бъдат безпомощни, защото няма да могат да разтоварват припасите. Адмиралът изпада във все по-мрачно настроение с всяка минута, през която размишлява какво предстои.

Дори първата вълна да премине успешно [продължава той] при благоприятни метеорологични условия, няма гаранция, че същото подходящо време ще се запази при втората и третата вълна... Между другото, трябва да сме наясно, че за няколко дни няма да могат да се прехвърлят каквито и да е значителни сили, ако няма възможност да се използват определени пристанища.

Това може да постави в извънредно неприятно положение сухопътните части, оставени на брега без припаси и подкрепления. Тук Редер стига до основния предмет на разногласие между сухопътните и военноморските сили. Армията иска широк фронт от Дувър до залива Лайм. Флотът обаче просто не може да набави корабите, необходими за подобна операция срещу очаквания силен контраудар на британските военноморски и военновъздушни сили. Затова Редер упорито настоява фронтът да бъде скъсен – само от Дувърския проток до Истборн. Най-убедителния си довод адмиралът оставя за най-накрая.

Като се вземат предвид всички фактори – казва той, – най-подходящото време за операцията ще е май 1941 г.

Хитлер обаче не иска да чака толкова дълго. Той признава, че, „естествено“, не могат да направят нищо, що се отнася до метеорологичните условия. Трябва обаче да имат предвид какви ще бъдат последствията, ако загубят толкова време. Германският флот няма да получи никакво предимство пред британския до пролетта. Британските сухопътни сили в този момент са в слаба форма. Дадат ли им обаче още 8 или 10 месеца, те ще разполагат с 30–35 дивизии, което е значителна сила за ограничената област на планираното нахлуване. Затова неговото решение (според поверителните протоколи, водени от Редер и Халдер)¹³ е следното:

Трябва да се проучи възможността за отвличащи маневри в Африка. Решаващият резултат обаче може да се постигне само чрез нападение срещу Англия. Следователно трябва да се направи опит да се подготви операцията за 15 септември 1940 г. [...] Решението дали операцията да бъде предприета през септември, или да се отложи до май 1941 г., ще бъде взето, след като авиацията извършива концентрирани атаки над Южна Англия в продължение на една седмица. Ако ефектът от въздушните нападения е

такъв, че вражеската авиация, пристанища и военноморски сили и т.н. претърпят сериозни щети, операция „Морски лъв“ ще бъде приведена в изпълнение през 1940 г. В противен случай ще бъде отложена до май 1941 г.

Сега всичко зависи от Луфтвафе.

Затова на следващия ден, 1 август, Хитлер издава две директиви от името на ОКВ, едната подписана от него самия, другата – от Кайтел.

Щабквартирата на Фюрера

1 август 1940 г.

СЪВЪРШЕНО СЕКРЕТНО

Директива № 17 за воденето на въздушна и морска война срещу Англия

За да създам необходимите условия за окончателното завладяване на Англия, възнамерявам да продължа въздушната и морска война срещу английската родина по-интензивно от досега.

За тази цел издавам следните нареждания:

1. Германските военновъздушни сили трябва да преодолеят британските ВВС с всички средства на тяхно разположение и колкото е възможно по-скоро...

2. След като придобием временно или локално превъзходство във въздуха, въздушната война трябва да бъде насочена срещу пристанищата, особено срещу съоръженията, свързани със снабдяването с храни... Атаки срещу пристанищата на южния бряг трябва да се предприемат във възможно най-малък мащаб, с оглед на планираните от нас операции...

4. Луфтвафе трябва да е в готовност със значителни сили за операция „Морски лъв“.

5. Запазвам за себе си решението за терористични атаки като наказателна мярка.

6. Усилената въздушна война може да започне на или след 6 август... Флотът е упълномощен да започне планираната интензивна морска война по същото време.

АДОЛФ ХИТЛЕР¹⁴

В директивата, подписана на същия ден от Кайтел от името на Хитлер, се казва следното:

СЪВЪРШЕНО СЕКРЕТНО

Операция „Морски лъв“

След като главнокомандващият на ВМС докладва на 31 юли, че необходимите приготовления за „Морски лъв“ не могат да бъдат завършени преди 15 септември, Фюрера нареди:

Приготовленията за „Морски лъв“ трябва да продължат и да бъдат завършени от сухопътните и военновъздушните сили до 15 септември.

Осем до четиринайсет дни след началото на въздушната офанзива срещу Британия, планирана да започне около 5 август, Фюрера ще реши дали нахлуването ще се състои тази година, или не; решението зависи предимно от резултата от въздушната офанзива...

Въпреки предупреждението на ВМС, че могат да гарантират отбраната само на тесен участък от брега (до Истборн на запад), приготовленията за атаката трябва да продължат на широка основа, както беше планирано първоначално...¹⁵

Последният параграф единствено разпалва враждата между армията и флота по спорния въпрос за дълъг или къс фронт на нахлуване. Две седмици по-рано в щаба на ВМС са изчислили, че за да изпълнят исканията на армията за десант на 100 000 души със съответната екипировка и припаси с първата вълна по фронт с дължина 300 км от Рамсгейт до залива Лайм, ще е необходимо да съберат 1722 баржи, 1161 моторни лодки, 471 влекача и 155 войскови транспорта. Дори да е възможно да съберат толкова огромно количество плавателни съдове, това ще съсипе германската икономика, казва Редер на Хитлер, защото мобилизирането на толкова много баржи и влекачи ще разруши цялата вътрешна система за воден транспорт, от която до голяма степен зависи икономическият живот на страната.¹⁶ Във всеки случай, както Редер дава ясно да се разбере, отбраната на подобна армада, която се опитва да осигури толкова широк фронт, срещу сигурните атаки на британските морски и въздушни сили е свръх възможностите на германския флот. Стига се дотам щабът на ВМС да предупреждава армията, че ако продължава да настоява за широк фронт, флотът може да изгуби *всичките* си кораби.

Ръководството на армията обаче настоява. Надценявайки реалната сила на британците, то твърди, че ако десантът стъпи на тесен фронт, атакуващите ще се сблъскат с „превъзхождаща“ британска сухопътна сила. На 7 август се стига до открит конфликт между двата вида войски, при който Халдер намира достоен противник в лицето на своя колега адмирал Шнивинд, началникът на Главния щаб на ВМС. Сблъсъкът е остър и драматичен.

Изцяло отхвърлям предложението на флота – пали се началникът на Генералния щаб, който иначе е много спокоен човек. – От гледна точка на армията смятам това за абсолютно самоубийство. Със същия успех бих могъл да прекарам десантните войски през месомелачка!

Според протокола на заседанието, воден от щаба на ВМС^{BW}, Шнивинд отговаря, че ще е „еднакво самоубийствено“ да се опитат да превозят войските за подобен широк фронт, какъвто искат от армията, „с оглед на британското морско превъзходство“.

Дилемата е жестока. Ако направят опит за широк фронт с голям брой войски, които да го попълнят, цялата германска експедиция може да бъде потопена в морето от британския флот. Ако се възприеме идеята за тесен фронт, съответно с по-малко войски, нападателите могат да бъдат натикани обратно в морето от британските сухопътни сили. На 10 август Браухич, главнокомандващият на сухопътните сили, информира ОКВ, че „не може да приеме“ десант между Фолкстън и Истборн. Все пак е склонен, макар и „много неохотно“, да изостави плана за десант в залива Лайм, за да скъси фронта и да постигне компромис с флота.

Това не е достатъчно за твърдоглавите адмирали и тяхната предпазливост и упорство започват да оказват влияние на ОКВ. На 13 август Йодл нахвърля „оценка“ на ситуацията, като изброява пет условия за успеха на „Морски лъв“, които вероятно биха поразили генералите и адмиралите със своята нелепост, ако не бяха заети с толкова сериозна дилема. Най-напред, казва той, трябва да бъде елиминиран британският флот от южния бряг и второ, Кралските ВВС трябва да бъдат елиминирани от небето над Британия. Останалите условия са свързани с десант на войски с такава численост и такава бързина, които очевидно далеч надхвърлят възможностите на германския флот. Ако тези условия не бъдат изпълнени, той

смята десанта за „акт на отчаяние, който би бил оправдан в крайна ситуация, но който нямаме причина да извършваме сега“.¹⁷

След като опасенията на флота обхващат и Йодл като началник на Оперативния щаб на ОКВ, неговите колебания оказват своето въздействие върху Хитлер. През цялата война фюрера се осланя много повече на Йодл, отколкото на началника на ОКВ – безгръбначния, ограничен Кайтел. Не е изненадващо в такъв случай, че на 13 август, когато Редер се среща с върховния главнокомандващ в Берлин и моли да бъде решен въпросът за широк или тесен фронт, Хитлер е склонен да вземе страната на флота в полза на по-малка операция. Той обещава да определи това окончателно на следващия ден, след като се срещне с главнокомандващия на сухопътните сили.¹⁸ След като изслушва позицията на Браухич на 14-и, Хитлер най-после взема решение, и на 16-и с директива на ОКВ, подписана от Кайтел, е обявено, че фюрерът е решил да се откаже от десанта в залива Лайм, който е трябвало да бъде извършен от Шеста армия на Райхенау. Приготовленията за десант на по-тесен фронт на 15 септември трябва да продължат, но сега в поредната директива за пръв път се прокрадват собствените съмнения на фюрера. „Окончателни заповеди няма да бъдат дадени, докато ситуацията не се изясни“ – казва се в нея. Новата заповед обаче е донякъде компромисна. Защото нова директива от същия ден коригира тесния фронт на по-широк.

Основното прехвърляне да стане по тесен фронт. Едновременно десант на четири до пет хиляди войници в Брайтън с моторници и същия брой парашутни войски при Дийл-Рамсгейт. При това един ден преди деня на десанта Луфтвафе трябва да извърши силна атака срещу Лондон, която да принуди населението да побегне от града и да блокира пътищата.¹⁹

Въпреки че Халдер на 23 август нахвърля в дневника си стенографска бележка, че „при това положение няма шанс за успешно нападение тази година“, в директива от 27 август с подписа на Кайтел са изложени окончателните планове за десанти в четири основни района на южния бряг между Фолкстън и Селси Бил малко по на изток от Портсмът, като първата цел, както и преди, е да се формира линия между Портсмът и Темза (източно от Лондон при Грейвсенд) веднага щом бреговете плацдарми бъдат свързани и организирани, а войските – готови за удар на север. В същото време са дадени нареждания да има готовност за осъществяване на известни заблуждаващи маневри, главната от които е „Есенно пътешествие“ (*Herbstreise*). Тя предвижда масштабна лъжлива атака срещу източното крайбрежие на Британия, където, както вече отбелязахме, Чърчил и военните му съветници очакват да падне основният удар на нахлуването. За тази цел се предвижда четири големи линейни кораба, включително най-големите в Германия – „Европа“ и „Бремен“, както и десет допълнителни транспорта, конвоирани от четири крайцера, да потеглят от северните норвежки пристанища и Хелголандския залив два дена преди деня на десанта и да се насочат към английското крайбрежие между Абърдийн и Нюкасъл. Плавателните съдове ще бъдат празни и цялата експедиция ще се върне обратно, когато се стъмни, за да повтори маневрата на следващия ден.²⁰

На 30 август Браухич издава подробни инструкции за десантните операции, но генералите, които я получават, сигурно са се питали колко ентузиазъм влага техният началник в това начинание. Той озаглавява документа „Инструкция за *подготовката* на операция „Морски

лъв“ – твърде закъсняла подготовка за операция, която трябва да бъде приведена в изпълнение от 15 септември. „Заповедта за изпълнение – допълва той – зависи от политическата ситуация“ – условие, което сигурно е озадачило аполитичните генерали.²¹

На 1 септември започва придвижването на корабите от германските пристанища в Северно море към пристанищата на Ламанша, където да бъдат натоварени войските и тяхното снаряжение, а два дена по-късно, на 3 септември, идва нова директива от ОКВ.

Най-ранният възможен ден за отплаване на флота за операцията е определен на 20 септември, за десанта – на 21 септември.

Заповеди за започване на атаката ще бъдат дадени 10 дена преди деня на десанта, тоест вероятно на 11 септември.

Окончателни заповеди ще бъдат издадени най-късно три дни преди деня, около обяд.

Всички приготовления трябва да подлежат на отмяна 24 часа преди часа „0“.

КАЙТЕЛ²²

Това звучи сериозно. Само че звученето е измамно. На 6 септември Редер провежда ново дълго съвещание с Хитлер. „Решението на Фюрера за десант в Англия все още не е в никакъв случай окончателно – пише адмиралът в дневника на военноморския щаб същата нощ, – защото той е твърдо убеден, че победата над Британия ще бъде постигната и без „десант“.“ Всъщност, както показва дългото описание на разговора, дадено от Редер, фюрера се разпростира надълго по всевъзможни теми с изключение на „Морски лъв“: говори за Норвегия, Гибралтар, Суец, „проблема със САЩ“, подхода към френските колонии и фантастичните си идеи за учредяване на „Северногермански съюз“.²³

Ако Чърчил и неговите военачалници само бяха узнали за това забележително съвещание, тогава на следващия ден, 7 септември, в Англия вероятно нямаше да бъде разпространена кодовата дума „Кромуел“ със значение „предстоящо нахлуване“, която причинява безкрайно объркване: неспирното биене на църковни камбани от местното опълчение, взривяването на няколко моста от Кралските инженерни войски и нелепата гибел на хора, стъпили върху набързо поставени противопехотни мини.^{ВХ}

Само че късно следобед в събота, 7 септември, германците са започнали своята първа масирана бомбардировка на Лондон, извършена от 625 бомбардировача под прикритието на 648 изстребителя. Това е най-опустошителната въздушна атака срещу голямо населено място до този момент (бомбардировките на Варшава и Ротердам са като бодване с карфица в сравнение с нея) и когато започва да се свечерява, целият пристанищен район на великия град е обхванат от пламъци и всички железопътни линии на юг, които са от жизненоважно значение за отбраната срещу нахлуване, са блокирани. При тези обстоятелства мнозина в Лондон решават, че тази ужасна бомбардировка е прелюдия към предстоящи германски десанти и тъкмо това е основната причина да бъде излъчен сигналът за предстоящо нахлуване. Както ще видим скоро, макар и да предизвиква преждевременна тревога и големи разрушения, тази жестока бомбардировка на Лондон на 7 септември бележи критична повратна точка в битката за Британия – първият решаващ въздушен сблъсък в земната история, който вече бързо приближава своята кулминация.

Наближава и времето, когато Хитлер ще трябва да вземе фаталното си решение – дали изобщо да предприеме нахлуване. Това трябва да стане, както е предвидено в директивата от 3 септември, на 11-и същия месец, така че въоръжените сили да имат на разположение 10

дена за непосредствена подготовка. На десети обаче Хитлер решава да отложи решението си до 14-и. Изглежда, че има най-малко две причини за отлагането. Първо, по убеждение на ОКВ бомбардировката на Лондон причинява такива щети, както материални, така и морални, че вероятно няма да се наложи нахлуване.^{BY}

Другата причина произтича от затрудненията, които германският флот започва да изпитва при събирането на плавателни съдове. Не стига че времето е „напълно ненормално и нестабилно“, както съобщава на 10 септември ръководството на ВМС, но и Кралските военновъздушни сили, които Гьоринг е обещал да унищожи, и британският флот създават все по-значителни препятствия пред съсредоточаването на военноморските сили за нахлуване. На същия ден главният щаб на ВМС предупреждава за „опасността“ от британски въздушни и морски атаки срещу придвижването на германските войскове транспорти, за които се съобщава, че са били „успешни без съмнение“. Два дни по-късно, на 12 септември, в Берлин е получено зловещо съобщение от щаба на военноморска група „Запад“:

Разрушенията, причинени от вражеската авиация, далекобойна артилерия и леки морски сили, придобиха за пръв път сериозен характер. Пристанищата в Остенде, Дюнкерк, Кале и Булон не могат да бъдат използвани за нощен престой на корабите заради опасността от английски бомбардировки и артилерийски обстрел. Части от британския флот вече могат да оперират почти безпрепятствено в Ламанша. Поради тези трудности се очакват още закъснения при събирането на флота за нахлуване.

На следващия ден положението се влошава. Британските леки военноморски сили обстрелват главните пристанища на Ламанша, които ще бъдат използвани за инвазията – Остенде, Кале, Булон и Шербур, – докато кралската авиация потопява осем баржи в пристанището на Остенде. В Берлин на същия ден по обяд Хитлер провежда съвещание с началниците на трите вида въоръжени сили. Той смята, че въздушната война се развива много добре, и заявява, че няма намерение да поема риска да заповяда нахлуване.²⁴ Всъщност от забележките на фюрера Йодл остава с впечатлението, че „очевидно той е решил да се откаже напълно от операция „Морски лъв“ – вярно впечатление конкретно за този ден, потвърдено от Хитлер на следващия, когато обаче той отново променя мнението си.

И Редер, и Халдер водят конфиденциални протоколи за срещата на фюрера с неговите главнокомандващи на 14 септември в Берлин.²⁵ Преди откриването на заседанието адмиралът успява да пробута на Хитлер меморандум, в който е изложено мнението на ВМС, че

сегашната ситуация във въздуха не осигурява условия за изпълнение на операцията [„Морски лъв“], тъй като рискът още е твърде голям.

В началото на съвещанието нацистският върховен главнокомандващ демонстрира донякъде негативно настроение, а мислите му са помрачени от противоречия. Той няма да даде заповед за започване на нахлуването, но няма и да го отмени, както „очевидно е смятал да направи на 13 септември“, отбелязва Редер в дневника на военноморския щаб.

Какви са причините за тази последна промяна на намеренията? Халдер ги описва с известни подробности.

Един успешен десант [твърди фюрерът], последван от окупация, ще сложи край на войната за кратко време. Англия ще гладува. Десантът не е необходимо да бъде извършен

непременно в определен срок... Продължителна война обаче не е желателна. Вече сме постигнали всичко, от което се нуждаем.

Британските надежди по отношение на Русия и Америка не са се оправдали, казва Хитлер. Русия няма намерение да пролива кръв заради Британия. Превъоръжаването на Америка няма да завърши напълно до 1945 г. За момента „най-бързото решение ще бъде десант в Англия. Флотът вече разполага с необходимите условия. Операциите на Луфтвафе са над всяка похвала. Четири или пет дена с благоприятно време ще донесат решаващите резултати... Имаме добър шанс да поставим Англия на колене.“

Какво не е наред в такъв случай? Защо продължават да се колебаят и не започват нахлуването?

Проблемът, както признава Хитлер, е следният:

Врагът всеки път възвръща силите си... Вражеските изстребители още не са напълно унищожени. Собствените ни доклади за успехи не представят напълно достоверна картина, макар че врагът е претърпял много сериозни щети.

Следователно, заявява Хитлер, като цяло, „въпреки всички наши успехи, *необходимите условия за операция „Морски лъв“* още не са изпълнени“. (Курсивът е на Халдер.)

Хитлер обобщава разсъжденията си.

1. *Успешният десант означава победа, но за тази цел трябва да придобием пълно превъзходство във въздуха.*

2. *Лошото време засега ни пречи да постигнем пълно превъзходство във въздуха.*

3. *Всички други фактори са налице.*

Решението следователно е: Няма да се отказваме от операцията засега.

След като е стигнал до това негативно заключение, Хитлер веднага изразява големи надежди, че Луфтвафе все още може да осигури победата, която продължава да им се изплъзва толкова мъчително и с толкова малко. „Въздушните атаки до този момент са оказали огромно въздействие, макар и вероятно най-вече върху психиката – казва той. – Дори ако победата във въздуха бъде постигната след още 10–12 дена, англичаните вероятно вече са обхванати от масова истерия.“

За да подпомогне постигането на тази цел, Йешонек от военновъздушните сили моли за разрешение да бомбардира жилищните райони на Лондон, тъй като, казва той, в Лондон не се наблюдават признаци на „масова паника“, докато тези квартали се щадят. Адмирал Редер ентусиазирано подкрепя идеята за терористична бомбардировка. Хитлер обаче смята, че е по-важно да се концентрират върху военни цели. „Бомбардирането с цел причиняване на масова паника трябва да бъде оставено за краен случай“ – казва той.

Ентусиазмът на адмирал Редер по отношение на терористичната бомбардировка изглежда се дължи главно на неговата липса на ентусиазъм по отношение на десантите. Тук той се намесва, за да изтъкне „големите рискове“ в тази връзка. Ситуацията във въздуха, посочва Редер, едва ли би могла да се подобри преди набеязаните дати за десанта, 24–27 септември; следователно трябва да се откажат от намеренията си „до 8 или 24 октомври“.

Това обаче на практика означава да отменят изобщо нахлуването и Хитлер го осъзнава. Той казва, че ще отложи решението си за десантите само до 17 септември, т.е. с три дни, така че все пак да могат да се състоят на 27 септември. Ако се окажат неосъществими и в този

момент, ще трябва да помисли за предложението да се даде през октомври. В крайна сметка е издадена следната директива на Върховното командване.

Берлин

14 септември 1940 г.

СЪВЪРШЕНО СЕКРЕТНО

... Фюрера реши:

Началото на операция „Морски лъв“ отново се отлага. Следва нова заповед на 17 септември. Всички приготовления трябва да продължат.

Въздушните нападения срещу Лондон трябва да продължат и да се разшири районът на ударите срещу военни и други жизненоважни съоръжения (напр. железопътни гари).

Терористичните атаки срещу изцяло жилищни райони се запазват като последно средство за оказване на натиск.²⁶

С други думи, макар и да е отложил с три дни вземането на решение за нахлуването, Хитлер в никакъв случай не е изоставил плана. Нека дадат на Луфтвафе още няколко дни да довърши кралските ВВС и да деморализира Лондон, и тогава десантът ще може да се състои. Той ще донесе окончателна победа. С други думи, отново всичко зависи от прословутата авиация на Гьоринг. На следващия ден тя наистина прави върховно усилие.

Мнението на флота за Луфтвафе обаче се влошава с всеки изминал час. Същата вечер, когато е проведено решаващото съвещание в Берлин, Главният щаб на германските ВМС съобщава за масирани бомбардировки на британската авиация над пристанищата, от които трябва да започне нахлуването от Антверпен до Булон.

В Антверпен... транспортните съдове понесоха значителни щети – пет транспортни парахода в пристанището сериозно повредени; една баржа потопена, два крана унищожени, влак с боеприпаси взривен, няколко депа запалени.

Още по-лошо става на следващата нощ, когато флотът съобщава за „силни вражески въздушни атаки по цялото крайбрежие между Хавър и Антверпен“. Матросите изпращат сигнал SOS за по-засилена противовъздушна отбрана на ключовите пристанища. На 17 септември военноморският щаб докладва:

Кралските ВВС още в никакъв случай не са победени: напротив, показват нарастваща активност в атаките си срещу пристанищата на Ламанша и в действията си, възпрепятстващи нашите усилия за съсредоточаване.^{BZ, 27}

Същата нощ има пълнолуние и британските нощни бомбардировачи се възползват максимално от него. Германският военноморски щаб съобщава за „много сериозни загуби“ на кораби, които в този момент са задръстили изходните пристанища. В Дюнкерк 84 баржи са потопени или повредени, а в участъка от Шербур до Ден Хелдер, както докладват от щаба наред с другите тягостни новини, е взривен склад с 500 т боеприпаси, изгорено е депо с провизии, потопени са различни параходи и торпедни катери, има и много жертви сред личния състав. Тези унищожителни бомбардировки в съчетание с обстрел от тежки оръдия, казват от щаба на ВМС, налагат да се разпръснат концентрираните вече край Ламанша военни и транспортни съдове и да се спре по-нататъшното придвижване на кораби до изходните пристанища.

В противен случай [се казва в съобщението] енергичните вражески действия с течение на

времето ще причинят такива щети, че осъществяването на операцията в предвидения по-рано мащаб ще бъде във всеки случай проблематично.²⁸

Това всъщност вече е факт.

В дневника на германския военноморски щаб има лаконичен запис за 17 септември.

Вражеската авиация още в никакъв случай не е победена. Напротив, показва нарастваща активност. Метеорологичната обстановка като цяло не позволява да очакваме период на спокойствие... Затова Фюрера решава да отложи „Морски лъв“ за неопределено време.²⁹

Подчертаването е от оригинала.

След толкова години на ослепителни победи Адолф Хитлер най-после се е сблъскал с неуспех. В продължение на близо месец след това германците имитират намерение нахлуването все пак да се състои тази есен, но това е просто опит да повдигнат духа си. На 19 септември фюрерът официално нарежда по-нататъшното събиране на флота за нахлуване да бъде спряно, а корабите, които се намират вече в пристанищата, да се разпръснат, за да може „загубите на корабен тонаж, предизвикани от въздушните атаки на противника, да бъдат сведени до минимум“.

Невъзможно е обаче да се поддържа дори в разпръснат вид армада от всички войски, оръдия, танкове и припаси, които са били събрани, за да прекосят Ламанша за нахлуване, което е отложено за неопределено време. „Непоносимо е това положение, при което съществуването на „Морски лъв“ се проточва във времето“ – възкликва Халдер в дневника си на 28 септември. Когато Чано и Мусолини се срещат с фюрера в Бренер на 4 октомври, италианският външен министър отбелязва в дневника си, че „вече изобщо не се говори за десант на Британските острови“. Неуспехът на неговия партньор предизвиква у Мусолини най-доброто разположение на духа от незапомнено време. „Рядко съм виждал Дучето в толкова добро настроение... както в прохода Бренер днес“ – пише Чано.³⁰

Вече и флотът, и армията настоятелно молят Фюрера да вземе решение за окончателна отмяна на „Морски лъв“. Генералният щаб на сухопътните сили изтъква пред него, че задържането на войските край Ламанша „под постоянните британски въздушни атаки води до постоянни жертви“. Накрая, на 12 октомври, нацистският върховен главнокомандващ официално признава неуспеха и отлага нахлуването за пролетта – при определени условия. Издадена е официална директива.

*Щабът на фюрера
12 октомври 1940 г.
СЪВЪРШЕНО СЕКРЕТНО*

Фюрера реши оттук нататък до пролетта да продължи извършването на приготовления за „Морски лъв“ единствено с цел поддържане на политически и военен натиск върху Англия.

В случай че въпросът за инвазията бъде разгледан отново през пролетта или ранното лято на 1941 г., по-късно ще бъде издадено нареждане за подновяване на оперативната готовност...

На армията е наредено да освободи своите формирования за „Морски лъв“ „за изпълнение на други задължения или за разгръщане на други фронтове“. Флотът получава инструкции да „вземе всички мерки за освобождаване на личен състав и тонаж“. И двата вида войски обаче

трябва да замаскират действията си. „Британците – заявява Хитлер, – трябва да останат с убеждението, че подготвяме нападение по широк фронт.“³¹

Какво е накарало Адолф Хитлер най-после да се откаже?

Две неща: решаващият ход на битката за Британия във въздуха и променената насока на мислите му, които се обръщат за пореден път на изток към Русия.

Битката за Британия

Голямата въздушна офанзива на Гьоринг срещу Британия, операция „Орел“ (*Adlerangriffe*), е предприета на 15 август с цел да изтласка британската авиация от небето и по този начин да осигури единственото условие, от което зависи започването на инвазията. Дебелият райхсмаршал, както вече се титулува, не се съмнява в победата. Към края на юли той е уверен, че британската изстребителна авиация в Южна Англия може да бъде разбита за четири дни, ако в атаката бъде хвърлена цялата мощ на Луфтвафе, и по този начин пътят за нахлуването ще бъде открит. Пълното унищожение на Кралските ВВС ще отнеме малко повече време – от две до четири седмици, казва Гьоринг пред Върховното командване на сухопътните сили.³² Всъщност окиченият с медали началник на германската авиация смята, че Луфтвафе и сама е в състояние да постави Британия на колене и вероятно няма да се наложи нахлуване на сухопътни войски.

За постигането на тази грандиозна цел той разполага с три големи въздушни флотилии („Луфтфлотен“): Номер 2 под командването на фелдмаршал Кеселринг, действаща от бази в Холандия, Белгия и Северна Франция; Номер 3 под командването на фелдмаршал Шперле, с бази в Северна Франция; и Номер 5 под командването на генерал Щумпфт, с бази в Норвегия и Дания. Първите две наброяват общо 929 изстребителя, 875 бомбардировача и 316 пикиращи бомбардировача; Номер 5 е много по-малка, със 123 бомбардировача и 34 двумоторни изстребителя Месершмит-110. Срещу тази огромна сила Кралските ВВС в началото на август имат на разположение между 700 и 800 изстребителя за противовъздушната отбрана на страната.

През целия месец юли Луфтвафе постепенно засилва атаките си срещу британските кораби в Ламанша и южните пристанища на Британия. Това е проучвателна операция. Макар и да е необходимо да разчистят протока от британски кораби, преди да започне нахлуването, главната цел на тези предварителни въздушни атаки е да подмамат на бой британските изстребители. Не успяват. Командването на британските военновъздушни сили предвидливо отказва да използва каквато и да е значителна част от изстребителите си и резултатът е, че на флота и някои от пристанищата са нанесени сериозни щети. Потопени са четири есминеца и 18 търговски кораба; това предварително изпробване на силите обаче коства на Луфтвафе 296 унищожени и 135 повредени самолета. Кралските ВВС губят 148 изстребителя.

На 12 август Гьоринг дава заповеди „Орел“ да започне на следващия ден. Като прелюдия на 12-и са извършени силни атаки срещу вражеските радиолокационни станции, пет от които наистина са улучени и повредени, а една е унищожена. Германците на този етап обаче не разбират колко жизненоважно значение имат радарните станции за Британия и не действат последователно в тази насока. На 13-и и 14-и те вдигат във въздуха около 1500 самолета, главно срещу летищата на британските изстребители, и макар и да твърдят, че са

„унищожили напълно“ пет от тях, нанесените щети всъщност са незначителни, а Луфтвафе губи 47 самолета спрямо 13 от страна на Кралските ВВС.^{СА}

На 15 август се стига до първата голяма битка в небето. Германците включват в атаката по-голямата част от самолетите от трите въздушни флотилии, с 801 излитания на бомбардировачи и 1149 на изстребители. Луфтвафен 5, който действа от скандинавските бази, претърпява катастрофа. Изпращайки 800 самолета в масирана атака срещу южното крайбрежие, германците са очаквали да заварят североизточния бряг без защита. Само че тяхната група от сто бомбардировача, конвоирани от 35 двумоторни изстребителя ME-110, по пътя си към Тайнसाйд е изненадана от седем ескадрили от „Хърикейн“ и „Спитфайър“ и понася огромни щети. Свалени са трийсет германски самолета, предимно бомбардировачи, и то без никакви загуби за британците. С това приключва участието на въздушен флот 5 в битката за Британия. Той никога повече не се връща към нея.

В южната част на Англия този ден е по-успешен за германците. Те предприемат четири масирани атаки, една от които успява да стигне почти до Лондон. Ударени са четири самолетни фабрики в Кройдън и са повредени пет летища на изстребителната авиация.^{СВ} При тези резултати, въпреки численото си превъзходство, германците трудно могат да се надяват да изгонят Кралските ВВС от небето.

В този момент Гьоринг прави първата от двете си тактически грешки. Ако командването на британската изстребителна авиация е в състояние да използва самолетите си срещу многократно превъзхождащите ги сили на нападателя, то е благодарение на умелата употреба на системата за радиолокация. От момента на тяхното излитане от базите им в Западна Европа германските самолети се виждат на екраните на британските радиолокатори, а курсът им се проследява с такава прецизност, че британците знаят точно къде и кога могат най-успешно да ги атакуват. Това е нов похват във воденето на война и озадачава германците, които сериозно изостават от своя противник, що се отнася до разработването и използването на това електронно изобретение.

Разбрахме [свидетелства по-късно Адолф Галанд, прочутият ас на германската изстребителна авиация], че изстребителните ескадрили на Кралските ВВС трябва да са контролирани от земята чрез някакъв нов способ, защото чувахме команди, които умело и точно насочваха самолетите „Спитфайър“ и „Хърикейн“ към германските формации... За нас тази радиолокация и управлението на изстребителите беше изненада, и то много неприятна.³³

Въпреки това атаката срещу британските радари, която е нанесла толкова сериозни щети на 12 август, не е последвана от нови, а на 15 август, деня на неговия първи голям неуспех, Гьоринг ги отменя напълно, като заявява: „Съмнително е доколко има смисъл да се продължават атаките срещу радарните станции, тъй като нито една от атакуваните досега не е била извадена от строя.“

Вторият основен фактор за успешната защита на небето над Южна Англия е секторната станция. Това е подземният мозъчен център, от който изстребителите „Хърикейн“ и „Спитфайър“ се управляват в битката по радиотелефон въз основа на последните данни от радара, от наземните наблюдателни постове и от пилотите във въздуха. Германците, както отбелязва Галанд, чуват постоянните разговори между секторните станции и пилотите в

полет и накрая започват да разбират колко важни са тези наземни контролни центрове. На 24 август те сменят тактиката и си поставят за цел унищожаването на секторните станции, седем от които, разположени на летищата около Лондон, са от жизненоважно значение за отбраната на Юга и на самата столица на страната. Това е удар срещу самото сърце на британската противовъздушна отбрана.

До този ден резултатът от сраженията не изглежда да е в полза на Луфтвафе. На 17 август губи 71 самолета срещу 27 на Кралските ВВС. Бавният пикиращ бомбардировач „Щука“, който е допринесъл за германските победи в Полша и на запад, се оказва лесна мишена за британските изстребителни и на същия ден, 17 август, Гьоринг го изтегля от бой, съкращавайки по този начин германската бомбардировъчна мощ с една трета. Между 19 и 23 август насава петдневно затишие във въздуха, което се дължи на лошото време. След като на 19-и анализира ситуацията в Каринхал, своята разкошна резиденция край Берлин, Гьоринг издава заповед веднага щом времето се подобри, Луфтвафе да съсредоточи атаките си предимно срещу Кралската авиация.

„Стигнахме до решаващата фаза на въздушната война срещу Англия – заявява той. – Жизненоважната задача е поражението на вражеската авиация. Нашата първа цел е да унищожим изстребителите на противника.“³⁴ От 24 август до 6 септември германците изпращат средно над 1000 самолета дневно, за да постигнат тази цел. За едно райхсмаршалът е прав. Битката за Британия е навлязла в решаващата си фаза. Колкото и храбро да се сражават пилотите на Кралските ВВС, те вече са изтощени, след като цял месец са извършвали по няколко излитания на ден, и численото превъзходство на германците започва да дава резултат. Пет летища на предната линия в южната част на Англия претърпяват значителни щети и което е по-лошо, шест от седемте критично важни секторни станции са бомбардирани толкова жестоко, че цялата комуникационна система изглежда на ръба да се срине. Това заплашва Британия с катастрофа.

А най-лошото е, че усиленото темпо започва да се отразява на изстребителната авиация на британската противовъздушна отбрана. През критичните две седмици от 23 август до 6 септември британците губят 466 изстребителя, унищожени или тежко повредени, и макар и да не го знаят в онзи момент, загубите на Луфтвафе са по-малки: 385 самолета, от които 214 изстребителя и 138 бомбардировача. Освен това Кралските ВВС са загубили сто и трима от пилотите си, а 128 са тежко ранени – общо една четвърт от всички, които са на разположение.

„Везните се накланяха във вреда на командването на изстребителната авиация... – пише по-късно Чърчил. – Безпокойството беше голямо.“ Още няколко седмици и Британия ще остане без организирана защита на небето си. Тогава успешното нахлуване ще е почти сигурно.

И в този момент Гьоринг внезапно допуска втора тактическа грешка, сравнима по последствия с решението на Хитлер да спре атаката на бронираните войски срещу Дюнкерк на 24 май. Тя идва като спасение за слабеещите, разнебитени Кралски ВВС и бележи една от важните повратни точки в първата голяма въздушна битка в историята.

Точно когато изстребителната авиация на британската противовъздушна отбрана търпи загуби във въздуха и на земята, каквито не може да издържи дълго, на 7 септември Луфтвафе набелязва друга цел за своята атака – масирани нощни бомбардировки на Лондон. Изстребителите на Кралските ВВС си поемат дъх.

Какво се е случило в германския лагер, за да стане причина за тази промяна в тактиката, която предстои да се окаже толкова пагубна за амбициите на Хитлер и Гьоринг? Отговорът е пълен с ирония.

Най-напред, през нощта на 23 август пилотите на 12 германски бомбардировача допускат малка навигационна грешка. След като са получили нареждане да се освободят от товара си над самолетни фабрики и нефтохранилища в покрайнините на Лондон, те пропускат целта и пускат бомбите над централната част на столицата, като взривяват няколко жилищни сгради и убиват известен брой цивилни. Британците решават, че това е умишлено и за отмъщение бомбардират Берлин на следващата вечер.

Действията им нямат особен ефект. Същата нощ над Берлин се стеле плътна облачна покривка и едва около половината от изпратените общо 81 британски бомбардировача улучват целта. Материалните щети са незначителни. Въздействието върху духа на германците обаче е огромно. *Защото това е първият път, когато над Берлин падат бомби.*

Берлинчани са смаяни [написал съм в дневника си на следващия ден, 26 август]. Не са мислили, че това ще се случи някога. Когато тази война започна, Гьоринг ги увери, че е невъзможно... Те му повярваха. Затова и толкова по-голямо е разочарованието им днес. За да осъзнаете размера му, трябва да видите лицата им.

Берлин беше добре защитен от два големи пръстена противовъздушна отбрана и през онези три часа, докато британските бомбардировачи бръмчаха над облаците, които пречеха на стотиците прожекторни батареи да ги открият, зенитният огън беше най-интензивният, който съм виждал някога. Не беше свален обаче нито един самолет. Британците пуснаха и няколко листовки, на които пишеше, че „войната, започната от Хитлер, ще продължи и ще трае толкова дълго, колкото и Хитлер“. Това беше добре замислена пропаганда, но тътенът на бомбите беше по-добър.

Британските ВВС се появиха с по-значителни сили през нощта на 28 срещу 29 август и, както съм отбелязал в дневника си, „за пръв път убиха германци в столицата на Райха“. Официалните данни са за 10 убити и 29 ранени. Нацистките големци беснеят. Гьобелс, който е наредил на пресата да публикува само няколко реда за първото нападение, този път я инструктира да възнегодува шумно срещу „жестокостта“ на британските летци, които са атакували беззащитните берлински жени и деца. Повечето ежедневници в столицата излизат с едно и също заглавие: ПОДЛО БРИТАНСКО НАПАДЕНИЕ. Два дни по-късно, след третия рейд, заглавията гласят: БРИТАНСКИ ВЪЗДУШНИ ПИРАТИ НАД БЕРЛИН!

Основният ефект от една седмица на постоянни британски нощни бомбардировки [записал съм в дневника си на 1 септември] е, че до голяма степен лишиха хората от техните илюзии и посяха съмнение в душите им... Всъщност бомбардировките не убиха много хора.

На 1 септември се навърши една година от началото на войната. Отбелязал съм настроението на хората, оставяйки настрана опънатите им нерви вследствие на лишаването от сън и уплахата от изненадващите бомбардировки и ужасяващия тътен на зенитния огън.

През тази година германското оръжие постигна победи, които нямат равни даже в блестящата военна история на тази агресивна, воинствена нация. И все пак войната

още не е свършила, нито е спечелена. Точно върху това са съсредоточени мислите на хората днес. Те копнеят за мир. И го искат, преди да е дошла зимата.

Хитлер намира за необходимо да се обърне към тях на 4 септември по случай откриването на кампанията за „Винтерхилфе“ в Шпортпаласт. Появата му там се пази в тайна до последния момент, очевидно от страх, че вражеските самолети могат да се възползват от прикритието на облаците и да разтурят събранието, макар че то се провежда късно следобед, един час преди да се стъмни.

Рядко съм виждал нацисткия диктатор толкова саркастичен или толкова склонен към шеги от типа, понятен за германците, макар че Хитлер в основата си беше лишен от чувство за хумор. Наричаше Чърчил „онзи прочут военен кореспондент“. За „тип като Дъф Купър^{СС} – каза той – няма определение в книжовния германски. Само баварците имат дума, която точно характеризира този тип хора, и тя е *Krampfhenne*“ – което може да се преведе като „нервна стара кокошка“.

Дърдоренето на г-н Чърчил или г-н Идън [казва той] – няма да споменавам г-н Чембърлейн от уважение към възрастта му – не означава нищо за германския народ. В най-добрия случай може да предизвиква смеха му.

Хитлер продължава речта си, предизвиквайки смеха и след това истеричните аплодисменти на своята аудитория, която се състои главно от жени – медицински сестри и социални работнички. Пред него стои проблемът как да отговори на два въпроса, които занимават най-много умовете на германците: кога ще започне нахлуването в Британия и какво ще бъде предприето във връзка с нощните бомбардировки на Берлин и други германски градове? Що се отнася до първия:

*в Англия са преизпълнени с любопитство и постоянно се чудят: „Защо ли не идва?“
Бъдете спокойни. Бъдете спокойни. Идва! Идва!*

Слушателите намират това за дяволски смешно, но виждат в него и недвусмислено обещание. Що се отнася до бомбите, той започва с характерна лъжа и завършва с мрачна заплаха:

Ето сега... Г-н Чърчил демонстрира своето ново умотворение, нощната въздушна атака. Г-н Чърчил извършва тези атаки не защото очаква да бъдат особено ефикасни, а защото неговата авиация не може да лети над Германия на дневна светлина... докато германските самолети са над английска земя всеки ден... Всеки път, когато англичанинът види светлина, той пуска бомба... над жилищни райони, ферми и села.

След това идва ред на заплахата.

Три месеца се въздържах от отговор, защото смятах, че тази лудост ще спре. Г-н Чърчил го прие като знак за слабост. Сега отговаряме нощ след нощ. Когато британската авиация пусне две, три или четири хиляди килограма бомби, тогава ние ще пуснем за една нощ 150, 230, 300 или 400 тона.

На това място, според записаното в дневника ми, Хитлер е принуден да млъкне заради истеричните аплодисменти на своите слушателки.

„Когато заявяват, че ще усилят атаките срещу нашите градове – продължава той, – тогава ние ще *изравним* техните със земята.“ В този момент, както съм отбелязал, младите дами изпадат в пълен екстаз и бурно го аплодират. Когато се успокояват, Хитлер допълва: „Ще спрем делото на тези нощни въздушни пирати, така че Бог да ни помага!“

При тези думи, както също съм отбелязал, „младите германки скачат на крака задъхани и надават одобрителни викове!“.

Ще дойде часът, когато един от нас ще се пречупи – казва в заключение Хитлер, – и това няма да е националсоциалистическа Германия!“ На това място, както се казва в последната ми записка, „екзалтираните моми са запазили достатъчно разсъдък, за да прекъснат дивашките си радостни викове с хорови възгласи: „Никога! Никога!“

Чано, който слуша речта на запис по радиото в Рим няколко часа по-късно, признава, че е смутен. „Хитлер сигурно е изнервен“ – е неговото заключение.³⁵

Нервността на Хитлер допринася за фаталното решение да се сменят ефикасните дневни атаки на Луфтвафе срещу Кралските ВВС с масирани нощни бомбардировки на Лондон. Това е колкото военно, толкова и политическо решение, взето отчасти като отмъщение за бомбардировките на Берлин и други германски градове (които обаче са като убождане с карфица в сравнение с онова, което Луфтвафе причинява на британските градове) и начин да сломи волята на британците за съпротива, като срине столицата им. Ако успеят – а Хитлер и Гьобелс не се съмняват в това, – няма да е необходимо нахлуване.

И така, в късния следобед на 7 септември започва голяма въздушна атака срещу Лондон. Германците изпращат за нея, както видяхме, 625 бомбардировача и 648 изстребителя. Около 17 ч. на този съботен ден първата вълна от 320 бомбардировача, прикривани от всички германски изстребителни без изключение, прелита над Темза и започва да хвърля бомбите си върху „Улуич Арсенал“, различни газови заводи, електростанции, складове и докове на километри разстояние. Целият огромен район скоро е обхванат от пламъци. На едно от местата, Силвъртаун, хората попадат в огнен капан и се налага да ги евакуират по вода. В 20:10 ч., след смрачаване, пристига втора вълна от 250 бомбардировача и те подновяват атаката, която продължава на последователни вълни до 4:30 ч. сутринта в неделя, когато се разсъмва. На следващата вечер в 19:30 ч. е извършено повторно нападение с двеста бомбардировача, което продължава цяла нощ. Според официалния британски историк през тези две първи нощи са убити 842 души, 2347 са ранени, а на обширната територия на града са нанесени огромни щети.³⁶ Атаките продължават през цялата следваща седмица, нощ след нощ.^{CD}

И тогава, насърчена от своя успех (както тълкува получените резултати), Луфтвафе решава да извърши мащабно дневно нападение срещу пълната с разрушения и пожари столица. Така в неделя, 15 септември, се стига до една от решаващите битки във войната.

Около обяд над Ламанша се появяват около двеста германски бомбардировача, конвоирани от три пъти повече изстребителни, които се носят към Лондон. Командването на британската изстребителна авиация е наблюдавало формирането на тази армада на радарните екрани и е готово да реагира. Германците са прихванати, преди да наближат столицата и макар че отделни самолети успяват да преодолеят защитата, много от тях са разпръснати, а други – свалени, преди да успеят да се освободят от бомбите си. Два часа по-късно е отблъсната още по-силна германска формация. Макар и британците да твърдят, че са свалили 185 самолета

на Луфтвафе, реалният брой, установен след войната от берлинските архиви, е много по-малък – 56; от тях обаче 34 са бомбардировачи. Кралските ВВС губят само 26 самолета.

Този ден показва, че поне засега Луфтвафе, след като е дала на британската изстребителна авиация цяла седмица да си възвърне силите, не е способна да извърши успешна голяма дневна атака срещу Британия. При това положение изгледите за ефективен десант са песимистични. И така, 15 септември се оказва повратната точка, „решаващият момент“ (както отсъжда по-късно Чърчил) от битката за Британия. На следващия ден, когато заповядва смяна на тактиката – използване на бомбардировачите през деня вече не за бомбардировки, а само като примамка за британските изстребителни самолети, – Гьоринг наистина гръмко заявява, че вражеските изстребителни самолети „трябва да бъдат довършени до четири-пет дена“³⁷; Хитлер и командващите на сухопътните и военноморските сили обаче разбират по-добре ситуацията и два дена след решаващата въздушна битка, на 17 септември, както вече отбелязахме, фюрера отлага „Морски лъв“ за неопределен период.

И така, Лондон е принуден да понася ужасни бомбардировки в продължение на 57 последователни нощи, от 7 септември до 3 ноември, от средно 200 бомбардировача дневно и Чърчил, както ще признае по-късно, е сигурен, че градът скоро ще бъде превърнат в куп развалини. Повечето други големи градове в Британия, преди всичко Ковънтри, също претърпяват големи щети през онази злокобна есен и последвалата зима. Духът на британците обаче не пада и оръжейното производство не намалява, както Хитлер е бил уверен, че ще се случи. Тъкмо напротив. Самолетните фабрики в Англия, една от основните цели на бомбардировачите на Луфтвафе, дори надминават германските по продукция – 9924 срещу 8070 самолета. Нацистките загуби на бомбардировачи над Англия са били толкова тежки, че никога не могат да се възстановят, и самото Луфтвафе, както показват германските конфиденциални доклади, никога не се съвзема напълно от удара, който е понесла в небето над Британия през края на онова лято и последвалата го есен.

Германският флот, осакатен от загубите край Норвегия в началото на пролетта, не е в състояние – както винаги са признавали неговите началници – да осигури морската сила, необходима за нахлуване в Британия. Без нея и без превъзходство във въздуха германската армия е безпомощна да прекоси тесния Ламанш. За пръв път във войната Хитлер е спрял, неговите планове за нови завоевания остават неосъществени – и то, както видяхме, точно в момента, когато е сигурен, че е постигнал окончателна победа.

Той никога не си е представял – както и никой друг до този момент, – че изходът от една битка може да се реши във въздуха. През тези дни, когато в Европа настъпва мрачната зима, той вероятно все още не осъзнава и нещо друго – че шепата британски пилоти на изстребителни самолети, осутили неговото нахлуване, са съхранили по този начин Англия като основна база за потенциално отвоюване на континента от западните държави на по-късен етап. Мислите му по необходимост приемат друго направление; всъщност, както ще видим, те вече са обърнати в друга посока.

Британия е спасена. В течение на близо хиляда години тя се е отбранявала успешно по море. И тъкмо навреме нейните лидери, по-точно малцина от тях, въпреки всички погрешни ходове (описани толкова подробно на тези страници) през годините между двете войни, са осъзнали, че в средата на ХХ в. въздушната сила вече е решаваща, а малкият изстребител и неговият пилот са главното средство за отбрана. Както казва Чърчил пред Камарата на

общините в паметна реч на 20 август, когато битката в небето още бушува, а изходът от нея е неизвестен: „Никога досега в сферата на човешките конфликти не се е случвало толкова много хора да са толкова задължени на толкова малко.“

Ако нахлуването беше успяло

Окупацията на Британия от нацистка Германия е нямало да бъде шега. Заловените германски документи не оставят никакво съмнение в това. На 9 септември Браухич, главнокомандващият на сухопътните войски, подписва директива, която предвижда „физически годното мъжко население [в Британия] на възраст между седемнайсет и четирийсети и пет години да бъде интернирано и изпратено на континента, освен ако ситуацията не изисква извънредно решение“. Заповеди в този дух са изпратени няколко дни по-късно от генерала квартирмайстер в ОКХ до Девета и Шестнайсета армии, сформирани за нахлуването. В нито една друга страна, дори в Полша, германците не са започвали с подобен драстичен акт. Инструкциите на Браухич са озаглавени „Заповеди относно организацията и функционирането на военната администрация в Британия“ и навлизат в значителни подробности. Те явно са предназначени да осигурят систематичното ограбване на острова и тероризирането на неговите обитатели. За постигането на първата цел на 27 юли е съставен „Военноикономически щаб за Англия“. Предвижда се незабавна конфискация на всичко освен обичайното домашно обзавеждане. Ще бъдат вземани заложенници. Всеки, който постави някаква табела, неудобна на германците, ще подлежи на незабавна екзекуция; подобно наказание се предвижда и за онези, които не предадат огнестрелното си оръжие и радиоприемниците си в срок от 24 часа.

Същинският терор обаче ще е работа на Химлер и СС. С тази задача е натоварено страховитото РСХА^{CF} под началството на Хайдрих. Човекът, назначен да ръководи дейността на място от Лондон, е някой си професор д-р Франц Зикс, полковник от СС – още един от особената порода интелектуални гангстери, които тайната полиция на Химлер по някакъв начин привлича на служба по време на нацизма. Професор Зикс е напуснал поста си като декан на икономическия факултет на Берлинския университет, за да постъпи в управляваната от Хайдрих СД и там се специализира в „научните въпроси“, чиито по-причудливи форми упражняват толкова голямо очарование върху очилатия Химлер и неговите главорези. За това какво е спестило на британците отсъствието на д-р Зикс сред тях, може да се съди по кариерата му в Русия по-късно, където той се изявява активно в специалните отряди (айнзацгрупите) на СС, прочути с извършването на масови кланета в тази страна: една от специалностите на професора е да издирва пленени съветски комисари, за да бъдат екзекутирани.^{CF}

На 1 август, както разкриват заловените архиви на РСХА, Гьоринг казва на Хайдрих да се заеме с работа. Тайната полиция на СС и СД трябва да

започнат дейността си едновременно с военната инвазия, за да овладеят и да се борят ефективно с многобройните важни организации и дружества в Англия, които са враждебни към Германия.

На 17 септември – по иронично съвпадение същата дата, на която Хитлер отлага нахлуването за неопределено време – професор Зикс е официално назначен на новата си длъжност в Англия от Хайдрих и получава следните нареждания:

Вашата задача е да се преборите чрез необходимите средства с всички антигермански организации, институции и опозиционни групи, които могат да бъдат овладени в Англия, за да предотвратите изнасянето на всички налични материали и да ги концентрирате и запазите за по-нататъшна експлоатация. Определям Лондон като място на вашето главно управление... и ви упълномощавам да създадете малки оперативни групи в други части на Великобритания, когато ситуацията го изисква и възникне необходимост.

Всъщност още през август Хайдрих е организиран шест специални отряда (айнзацкоманди) за Британия, които да оперират от централи в Лондон, Бристъл, Бърмингам, Ливърпул, Манчестър и Единбург – или в Глазгоу, ако се окаже, че мостът „Форт“ е взривен. Задачата им е да осъществяват нацистки терор; най-напред трябва да арестуват всички, включени в „Специалния списък за издирване, ВБ [Великобритания]“, който е бил съставен набързо и нехайно през май от Валтер Шеленберг – още един от способните млади университетски възпитаници около Химлер, по това време началник на Четвърто управление „Е“ (контраразузнаването) на РСХА. Поне така твърди Шеленберг покъсно, макар че по това време е ангажиран главно в Лисабон, Португалия, със странната мисия да отвлече херцога на Уиндзор.

„Специалният списък за издирване, ВБ“ (*die Sonderfahndungsliste, G.B.*) е един от сравнително забавните документи, открити сред книгата на Химлер, макар че, разбира се, това не е преднамерено търсен ефект. Той съдържа имената на около 2300 видни личности във Великобритания, включително и чужденци, които Гестапо смята за необходимо да затвори веднага. Чърчил фигурира в него, разбира се, заедно с членове на кабинета и други известни политици от всички партии. В списъка са включени изтъкнати редактори, издатели и репортери, включително двама бивши кореспонденти на „Таймс“ в Берлин, Норман Ебът и Дъглас Рийд, чиито дописки са ядосали нацистите. Особено внимание привличат британските писатели. Прави впечатление, че името на Шоу липсва, но Х. Дж. Уелс е там редом с автори като Вирджиния Улф, Е. М. Форстър, Олдъс Хъксли, Дж. Б. Пристли, Стивън Спендър, Ч. П. Сноу, Ноел Кауърд, Ребека Уест, сър Филип Гибс и Норман Ейнджъл. Не са пропуснати и мислителите. Сред тях: Гилбърт Мъри, Бъртранд Ръсел, Харолд Ласки, Биатрис Уеб и Дж. Б. С. Холдейн.

Гестапо освен това възнамерява да се възползва от пребиваването си в Англия, за да арестува и емигранти – както германци, така и чужденци. В списъка са Падеревски, Фройд^{CG} и Хаим Вайцман, както и Бенеш и Ян Масарик – президентът и външният министър на чехословашкото правителство в изгнание. Сред германските бежанци там са между другите и двама бивши лични приятели на Хитлер, които са се обърнали срещу него: Херман Раушнинг и Пуци Ханфщенгл. Много английски имена са написани толкова изопачено, че са почти неузнаваеми, а към някои са добавени и странни характеристики – например за лейди Бонъм Картър, която фигурира с името „лейди Картър-Бонъм“ и е описана не само като „родена Вайълет Аскуит“, но и като „политик, поддържаща тактиката на заграждане“. След всяко име е отбелязано кое управление на РСХА трябва да се земе с този човек. Чърчил се

предвижда да попадне в ръцете на Бюро VI, външното разузнаване, но повечето трябва да бъдат предадени на Четвърто управление на Гестапо.³⁸

Този нацистки черен списък всъщност представлява допълнение към наръчник на име „Информационна брошура“, *Informationsheft*, по всяка вероятност извънредно секретен, който Шеленберг твърди, че е съставил, и който явно е предназначен да помогне на завоевателите да плякосат Британия и да ликвидират антигерманските институции в нея. Това ръководство е още по-забавно от „Списъка за издирване“. Сред опасните учреждения, освен масонските ложи и еврейските организации, които заслужават „специалното внимание“ на РСХА, са и „обществените училища“ (в Англия – частните училища), Англиканската църква, която е обрисувана като „могъщ инструмент на британската имперска политика“, и бойскаутската организация, която е определена като „превъзходен източник на информация за британското разузнаване“. Нейният почитаем ръководител и основател, лорд Бейдън-Поуел, трябва да бъде арестуван незабавно.

Ако нахлуването беше успяло, германците нямаше да бъдат посрещнати дружелюбно от британците. Чърчил по-късно признава, че често се е питал какво би станало. Сигурен е поне за следното:

*Сечта и от двете страни щеше да е зловеца и мащабна. Нямаше да има нито милост, нито пощада. Те щяха да прибегнат до терор, а ние бяхме готови да отидем докрай.*³⁸

Не казва конкретно до какъв край, но Питър Флеминг в своята книга „Морски лъв“ дава един пример. Британците, казва той, са взели решение в краен случай и ако всички други конвенционални методи на отбрана се окажат безуспешни, да атакуват германските плацдарми по брега с иприт, който да разпръснат от ниско летящи самолети. Това е трудно решение, взето след много мъчителни размисли на най-високо ниво; и както Флеминг коментира, то остава „забулено в тайна оттогава досега“.³⁹

Това клане, което има предвид Чърчил, разгръщането на този терор, който Гестапо планира, не се случва в този момент и на това място – по причини, които бяха изложени в настоящата глава. След по-малко от година обаче в друга част на Европа, германците ще отрицат ужаси от невидан дотогава мащаб.

Още преди да бъде изоставен планът за нахлуване в Британия, Адолф Хитлер е взел решение. Той ще нападне Русия следващата пролет.

Послепис: нацисткият заговор за отвличане на херцога и херцогинята на Уиндзор

По-скоро любопитна, отколкото съществена, но с изглед към комичната страна на ръководителите на Третия райх през лятото на техните големи завоевания, е историята на техния заговор за отвличане на херцога и херцогинята на Уиндзор с цел да убедят бившия крал на Англия да сътрудничи на Хитлер за мирно споразумение с Великобритания. Развитието на фантастичния план е описано подробно в заловените документи на Германското външно министерство⁴⁰; върху него се спира в мемоарите си и Валтер Шеленберг, младият началник от СС-СД, на когото е възложено изпълнението му.⁴¹

Идеята, както казва Рибентроп на Шеленберг, принадлежи на Хитлер. Нацистският външен министър я възприема с целия ентузиазъм, към който често го тласка бездъното му невежество, и Германското външно министерство и неговите дипломатически представители в Испания и Португалия са принудени да пропилят много време за този план през лятото на 1940 г., когато събитията достигат кулминационна точка.

След падането на Франция през юни 1940 г. херцогът, който е бил член на британската военна мисия под Върховното командване на френските сухопътни сили, е успял да се добере с херцогинята до Испания, за да не попадне в германски плен. На 23 юни германският посланик в Мадрид, Еберхард фон Щорер, дипломат от кариерата, телеграфира в Берлин:

Испанският външен министър иска съвет относно подхода към херцога и херцогинята на Уиндзор, които трябва да пристигнат днес в Мадрид, очевидно на път за Англия през Лисабон. Министърът на външните работи предполага, че може да сме заинтересовани да задържим херцога тук и да установим контакт с него. Моля, изпратете инструкции.

Рибентроп изпраща инструкциите си още на следващия ден. Той предлага семейство Уиндзор да бъдат „задържани за две седмици в Испания“, но предупреждава: не трябва да личи, „че предложението е дошло от Германия“. На следващия ден, 25 юни, Щорер отговаря: „Външният министър [на Испания] ми обеща да направи всичко възможно да задържи Уиндзор тук за известно време.“ Външният министър, полковник Хуан Беигбедер и Атиенса, се среща с херцога и предава разговора си с него на германския посланик, който на 2 юли информира Берлин със „свършено секретна“ телеграма, че Уиндзор няма да се върне в Англия, докато съпругата му не бъде призната за член на кралското семейство, а той самият не получи важен пост. В противен случай ще се установи да живее в Испания в замък, който му е обещан от правителството на Франко.

Пред външния министър и други познати [допълва посланикът] Уиндзор се е изказал против Чърчил и против тази война.

Двамата Уиндзор продължават за Лисабон в началото на юли, а на 11-и германският посланик там информира Рибентроп, че херцогът е бил провъзгласен за губернатор на Бахамските острови, но „възнамерява да отложи заминаването си за там колкото е възможно по-дълго... с надежда събитията да вземат благоприятен за него обрат“.

Той е убеден [допълва посланикът], че ако беше останал на трона, войната щеше да бъде избегната, и характеризира себе си като твърд поддръжник на мирно споразумение с Германия. Херцогът е категорично убеден, че продължителните тежки бомбардировки ще породят у Англия готовност за мир.

Това сведение подтиква арогантния германски външен министър вечерта на същия ден, 11 юли, да изпрати от своя специален влак във Фушл телеграма с гриф „Много спешно, свършено секретно“ до германското посолство в Мадрид. Той иска да попречат на херцога да замине за Бахамите, като го върнат обратно в Испания, за предпочитане чрез негови испански приятели. „След връщането им в Испания – препоръчва Рибентроп – херцогът и неговата съпруга трябва да бъдат убедени или заставени да останат на испанска територия.“

Ако се наложи, Испания би могла да го „интернира“ като английски офицер и да го третира „като военен беглец“.

При удобен случай [съветва Рибентроп по-нататък] херцогът трябва да бъде информиран, че Германия иска мир с английския народ, че кликата на Чърчил е пречка за това и че би било добре, ако херцогът има готовност за по-нататъшно развитие. Германия е решена да принуди Англия към мир с всички средства и за тази цел е готова да съдейства за всяко желание, изразено от херцога, особено с оглед на заемането на английския трон от херцога и херцогинята. Ако херцогът има други планове, но е готов да сътрудничи за установяването на добри отношения между Германия и Англия, ние пак бихме имали готовност да осигурим на него и съпругата му издръжка, която ще му позволи... да води живот, достоен за крал.⁵¹

Скудоумният нацистки министър, който въпреки опита си като германски посланик в Лондон не е научил много за англичаните, добавя, че според получена от него информация „британските тайни служби“ ще „ликвидират“ херцога веднага щом го закарат на Бахамските острови.

На следващия ден, 12 юли, германският посланик в Мадрид се среща с Рамон Серано Сунер, испански министър на вътрешните работи и баджанак на Франко, който обещава да привлече към заговора самия генералисимус и да приведе в изпълнение следния план. Испанското правителство ще изпрати в Лисабон един стар приятел на херцога, Мигел Примо де Ривера, водач на Фалангата в Мадрид и син на бивш испански диктатор. Ривера ще покани херцога в Испания на лов, както и за да обсъди с правителството англо-испанските отношения. Сунер ще информира херцога за заговора на британските тайни служби за неговото отстраняване.

След това министърът [съобщава в Берлин германският посланик] ще отправи покана към херцога и херцогинята да се възползват от гостоприемството на Испания, а може би и от финансовата ѝ помощ. Заминаването на херцога вероятно ще може да се осуети и по някакъв друг начин. В целия този план ние оставаме напълно в сянка.

Ривера, ако се съди по германските документи, се връща от Лисабон в Мадрид след първото си посещение при Уиндзор на 16 юли със съобщение за испанския външен министър, който го предава на германския посланик, а той на свой ред го изпраща в Берлин по телеграфа.

Чърчил, казва се в съобщението, е назначил херцога за губернатор на Бахамите „с много хладно и категорично писмо“ и му е наредил веднага да заеме поста си. Ако не го направи, „Чърчил заплашва Уиндзор с военен съд“. Испанското правителство е съгласно, казва се в телеграмата, „още веднъж крайно настоятелно да посъветва херцога да не заема поста“.

На 22 юли Ривера се връща от второ посещение в Лисабон, а на следващия ден германският посланик в Мадрид надлежно съобщава какво е научил в „извънредно спешна, съвършено секретна“ телеграма до Рибентроп.

Провел е два дълги разговора с херцога на Уиндзор; на последния е присъствала и херцогинята. Херцогът се изразява много свободно... В политическо отношение се чувства все по-отчужден от краля и сегашното британско правителство. Херцогът и

херцогинята се боят по-малко от краля, който е твърде глупав, отколкото от хитрата кралица, която плете умело интриги срещу херцога и особено срещу херцогинята.

Херцогът обмисля да направи публично изявление... да се отрече от сегашната английска политика и да скъса с брат си... Херцогът и херцогинята казват, че имат голямо желание да се върнат в Испания.

В телеграмата посланикът допълва, че за да улесни тази стъпка, се е разбрал със Сунер да изпрати друг испански емисар в Португалия, който „да убеди херцога да напусне Лисабон под предлог, че заминава на дълга екскурзия с автомобил, а после да прекоси границата на предварително уговорено място, където испанската тайна полиция ще се погрижи за безопасното му преминаване през границата“.

Два дни по-късно посланикът предава нова информация от Ривера в „спешна и строго поверителна“ телеграма до Рибентроп.

Когато посъветвал херцога да не заминава за Бахамите, а да се върне в Испания, защото има вероятност херцогът да бъде призван да играе важна роля в английската политика и може би да се възкачи на английския трон, двамата с херцогинята показали признаци на удивление. Те... отговорили, че според английската конституция това няма да е възможно след абдикацията. Когато довереният пратеник изразил очакването си, че ходът на войната може да предизвика промени дори в английската конституция, херцогинята особено се замислила сериозно.

В това съобщение германският посланик напомня на Рибентроп, че Ривера не е осведомен за „каквото и да е германски интерес в тази работа“. Младият испанец очевидно е убеден, че действа в името на собственото си правителство.

Към последната седмица на юли нацистският план за отвличане на двамата Уиндзор е готов. Изпълнението му е възложено на Валтер Шеленберг лично от Хитлер. Той заминава със самолет от Берлин до Мадрид, среща се с германския посланик там и отива в Португалия, за да започне работа. Още на 26 юли посланикът успява да изпрати дълго, „извънредно спешно и съвършено секретно“ съобщение до Рибентроп, където описва в общи линии заговора.

Може да се приеме, че херцогът и херцогинята твърдо възнамеряват да се върнат в Испания. За да поощри това намерение, днес беше изпратен втори доверен емисар с много умело съставено писмо до херцога; като приложение към него е включен и самият щателно подготвен план за преминаването на границата.

Според този план херцогът и неговата съпруга ще заминат официално на лятна почивка в планината, в местност близо до испанската граница, за да я прекосят на конкретно посочено място в точно определен момент по време на ловен излет. Тъй като херцогът няма паспорт, ще бъде осигурено сътрудничеството на отговорния португалски граничен служител.

По времето, определено по план, първият доверен пратеник [Примо де Ривера] трябва да чака на границата с испански сили, разположени по съответен начин, така че да гарантират сигурност.

Шеленберг с неговата група ще действа от околностите на Лисабон в най-тясна връзка със същата цел.

За тази цел пътуването до мястото на лятната почивка, както и самата почивка, ще останат тайна за обществеността с помощта на доверен началник от португалската полиция... В точния момент на преминаване на границата, предвиден по план, групата на Шеленберг ще поеме грижата за сигурността от португалската страна на границата и ще продължи да изпълнява тези функции в Испания като непосредствен ескорт, който ще бъде ненаатрапчиво сменян от време навреме.

За сигурността на целия план [испанският] министър е избрал друг доверен агент, жена, която при необходимост може да влезе във връзка с втория доверен агент, а също и при необходимост да предава информация на групата на Шеленберг.

В случай че възникне извънредна ситуация в резултат от действията на британската разузнавателна служба, се правят приготовления с цел херцога и херцогинята да могат да стигнат до Испания със самолет. В този случай, както и при изпълнението на първия план, главната необходимост е да се внуши желание за заминаване чрез психологически ловко въздействие върху типично английския манталитет на херцога, така че да не се създава впечатление за бягство, като се използва безпокойството във връзка с британското разузнаване и перспективата за свободна политическа дейност от испанска земя.

В допълнение към защитата в Лисабон, разглежда се възможността в случай на необходимост да се внуши желание за заминаване чрез подходяща маневра за сплашване, която да бъде приписана на британското разузнаване.

Такъв е нацисткия план за отвличане на херцога и херцогинята на Уиндзор. Той се отличава с типично германска недодяланост и страда от обичайната неспособност на германците да разберат „английския манталитет на херцога“.

„Маневрите за сплашване“ са надлежно изпълнени от Шеленберг. Една нощ той режисира инцидент, при който прозорците на вилата на Уиндзор са замеряни с камъни, а после пуска слухове сред прислугата, че това е дело на „британските тайни служби“. Урежда да изпратят на херцогинята букет с картичка, на която пише: „Пазете се от машинациите на британските тайни служби. От португалски приятел, който взема присърце вашите интереси.“ В официален доклад до Берлин той съобщава, че „изстрелите (които да счупят прозореца на спалнята, без да наранят никого), планирани за нощта на 30 юли“, са били пропуснати, „тъй като психологическият ефект върху херцогинята единствено би усилил желанието ѝ да замине“.

Не остава много време. На 30 юли Шеленберг докладва за пристигането в Лисабон на сър Уолтър Монктън, стар приятел на херцога, заемащ важен пост в британското правителство. Неговата мисия очевидно е да ускори максимално заминаването на двамата Уиндзор за Бахамските острови. На същия ден германският посланик в Мадрид изпраща на Рибентроп „извънредно спешна, съвършено секретна“ телеграма с вестта, че току-що е бил информиран от германски агент в Лисабон, че херцогът и херцогинята планират да заминат на 1 август – т.е. след два дни. С оглед на тази информация той пита Рибентроп „дали не трябва да изоставим отчасти нашата сдържаност“. Според германското разузнаване, продължава посланикът, херцогът е изразил пред домакина си, португалския banker Рикардо до Еспирито Санто Силва „желание да влезе в контакт с Фюрера“. Защо да не уредят среща между Уиндзор и Хитлер?

На следващия ден, 31 юли, посланикът отново телеграфира на Рибентроп „извънредно спешно и съвършено секретно“, за да му съобщи, че според испанския емисар, който току-що се е върнал след среща с двамата Уиндзор в Лисабон, херцогът и херцогинята, макар и да са „сериозно впечатлени от съобщенията за английски интриги срещу тях и опасността за личната им сигурност“, явно възнамеряват да отплават на 1 август, въпреки че Уиндзор се опитва „да скрие истинската дата“. Испанският министър на вътрешните работи, добавя посланикът, смята да направи „последно усилие да предотврати заминаването на херцога и херцогинята“.

Новината, че двамата Уиндзор могат да заминат толкова скоро, събужда безпокойство у Рибентроп, който изпраща от своя специален влак във Фушл „извънредно спешна, съвършено секретна“ телеграма до германския пълномощен министър в Лисабон късно следобед на същия ден, 31 юли. Той моли да информират херцога чрез неговия португалски домакин, банкера, за следното:

По принцип Германия иска мир с английския народ. Кликата на Чърчил е пречка за този мир. След като последният призив за разум на Фюрера беше отхвърлен, Германия вече е решена да принуди Англия да сключи мир с всички средства, които са във властта ѝ. Добре би било, ако херцогът има готовност за други събития, които ще последват. В такъв случай Германия охотно ще сътрудничи по-тясно с херцога и ще способства за всяко желание, изразено от херцога и херцогинята... В случай че херцогът и херцогинята имат други намерения, но са готови да съдействат за установяването на добри отношения между Германия и Англия, Германия също е готова да сътрудничи с херцога и да уреди бъдещето на херцожеското семейство в съответствие с техните желания. Нека португалският довереник, у когото живее херцогът, да положи най-ревностно усилие да осуети заминаването му утре, тъй като разполагаме с надеждни сведения, че Чърчил възнамерява да постави херцога в своя власт на Бахамите, за да го задържи трайно там, а също и защото за нас ще е изключително трудно да установим контакт с херцога на Бахамските острови в подходящия момент...

Спешното съобщение на германският външен министър пристига в легацията в Лисабон малко преди полунощ. Германският пълномощен министър се среща със сенyor Еспирито Санто Силва през нощта и го убеждава да предаде посланието на своя високопоставен гост. Банкерът изпълнява молбата му на 1 август сутринта и според изпратената от легацията телеграма, това направило дълбоко впечатление на херцога.

Херцогът отдава дължимото на желанието на Фюрера за мир, което е в пълно съзвучие със собствената му гледна точка. Той е твърдо убеден, че ако беше крал, никога нямаше да се стигне до война. С радост откликва на призива да съдейства в подходящ момент за установяването на мир. Понастоящем обаче трябва да изпълни официалните нареждания на правителството. Неподчинението ще разкрие преждевременно намеренията му, ще предизвика скандал и ще го лиши от престижа му в Англия. Освен това той е убеден, че сегашният момент е твърде ранен, за да поеме активна роля, тъй като в Англия още не съществува склонност за сближаване с Германия. Във всеки случай, веднага щом тази нагласа се промени, ще има готовност да се върне веднага... При условие, че Англия го повика, което според него е напълно възможно, или Германия изрази

желание да преговаря с него. И в двата случая е готов на всякакви лични жертви и ще предложи услугите си без ни най-малка лична амбиция.

Ще продължи да поддържа връзка с досегашния си домакин и е уговорил с него кодова дума, при получаването на която ще се върне веднага.

За ужас на германците херцогът и херцогинята отплават на 1 август вечерта с американския лайнер „Екскалибур“. В заключителен доклад за провала на своята мисия, изпратен с дълга телеграма „до министъра на външните работи [Рибентроп] лично“ на следващия ден, Шеленберг заявява, че до последния момент е правил всичко възможно, за да предотврати отпътуването. Убедили са испанския посланик в Лисабон, който е брат на Франко, да апелира в последния момент към двамата Уиндзор да не заминават. Автомобилът с багажа на херцожекската двойка е „саботиран“, твърди Шеленберг, така че вещите им пристигат на кораба със закъснение. Германците пускат слухове, че на борда на кораба е заложена бомба с часовников механизъм. Португалските длъжностни лица отлагат отплаването, докато претърсят лайнера от горе до долу.

Въпреки всичко двамата Уиндзор заминават същата вечер. Нацистският заговор е завършил с неуспех. В заключителния си доклад до Рибентроп, Шеленберг вини за несполуката влиянието на Монктън, провала на „испанския план“ и „характера на херцога“.

В заловения архив на германския външен министър има още един, последен документ за този заговор. На 15 август германският дипломатически представител в Лисабон телеграфира до Берлин: „Довереникът току-що получи телеграма от херцога от Бермудските острови, в която го моли да изпрати съобщение веднага щом стане целесъобразно да се действа. Трябва ли да има отговор?“

Сред документите на „Вилхелмштрассе“ не е открит отговор. Към средата на август Хитлер вече е решил да завладее Британия с въоръжена сила. Не е необходимо да търси нов крал за Англия. Островът, подобно на всяка друга завоювана територия, ще бъде управляван от Берлин. Или поне така смята Хитлер.

Така завършва тази любопитна история, разказана от секретните германски документи и допълнена от Шеленберг, който е възможно най-ненадеждният свидетел – макар и да не е за вярване, че собствената му роля, комична, както сам признава, е негова измислица от началото до края.

В заявление, направено чрез лондонските му адвокати на 1 август 1957 г., след като беше разрешено публикуването на германските документи, херцогът определи съобщенията между Рибентроп и германските посланици в Испания и Португалия като „пълни измислици и отчасти, грубо изопачаване на истината“. Уиндзор обясни, че докато е бил в Лисабон през 1940 г. и се е готвел да отплава за Бахамите, „някои лица“, които той разкри като симпатизанти на нацистите, са полагали определени усилия да го убедят да се върне в Испания и да не поема поста си като губернатор.

„Намекваха ми дори, че двамата с херцогинята ще поемем личен риск, ако заминем за Бахамите – казва той. – Никога не съм и помислял да се съобразя с подобно предложение, към което се отнесох с дължимото презрение.“

Британското министерство на външните работи излезе с официално заявление, в което се казваше, че по време на войната херцогът е бил непоколебимо лоялен на Великобритания.⁴²

^{VO} Етюд „Англия“. – Б.пр.

^{VB} А също и да види гробницата на Наполеон в Дома на инвалидите. „Това беше най-великият и най-хубавият момент от живота ми“ – казва той на верния си фотограф Хайнрих Хофман.

^{BS} Подчертаването е на Йодл.

^{BT} Йодл споменава и за възможността да се „разшири войната към периферията“ – т.е. да се атакува Британската империя с помощта не само на Италия, но и на Япония, Испания и Русия.

^{BU} Дори толкова проникателен военен критик като Лидъл Харг пропуска да го направи понякога и тази небрежност е в ущърб на книгата му „Германските генерали говорят“ (*The German Generals Talk*). Да, говорят, но невинаги имат ясни спомени и понякога дори не казват истината.

^{BV} През целия период на юли, август и септември германското разузнаване надценява британската сила на сушата с около осем дивизии. В началото на юли Германският генерален щаб оценява британската сила на 15 до 20 „боеспособни“ дивизии. В действителност по това време в Англия има 29 дивизии, от които обаче най-много шест са наистина „боеспособни“, тъй като на практика не разполагат с бронирани сили и артилерия. Само че противно на разпространеното мнение по онова време, което се поддържа и до днес, британските сухопътни сили до средата на септември са щели да бъдат равностойни на германските дивизии, определени за първата вълна на нахлуването. Към този момент те са в състояние да посрещнат атака на южния бряг с войска от 16 добре обучени дивизии, от които три бронирани, с четири дивизии плюс една бронирана бригада, които покриват източния бряг от Темза до Уош. Това говори за забележително възстановяване след разгрома при Дюнкерк през юни, вследствие на който Британия остава практически беззащитна на сушата.

Британските разузнавателни данни за германските планове са крайно неточни, а за първите три месеца от нахлуването – абсолютно погрешни. През цялото лято Чърчил и неговите военни съветници са убедени, че германците ще направят първия си опит за десант на източното крайбрежие и това е областта, където е съсредоточена преобладаващата част от британските сухопътни сили до септември.

^{BW} В записката си в своя дневник от същата вечер Халдер не цитира собствените си думи по горния начин. Той обаче заявява, че разговорът единствено е потвърдил съществуването на „непреодолима пропаст“. Ръководството на флота, казва той, „се страхува от британския флот за открито море и твърди, че прикритие от Луфтвафе срещу тази опасност е невъзможно“. Очевидно по това време, ако не в сухопътните войски, то поне във флота, не хранят особени илюзии относно ударната сила на авиацията на Гьоринг.

^{BX} Чърчил казва, че нито той, нито началниците на щабове са „разбрали“, че е предадена решаващата кодова дума „Кромвел“. Тя е разпратена от Щаба на териториалните войски. (*Their Finest Hour*, р. 312.) Четири дни по-късно обаче, на 11 септември, министър-председателят отправя публично предупреждение, че ако предстои инвазия, тя не може „да бъде отлагана дълго“. И по-нататък: „Следователно трябва да смятаме следващите дни, около седмица, за много важен период от нашата история. Той се нарежда до дните, когато Испанската армада е приближавала Ламанша, а Дрейк е привършвал играта си на кегли, или когато Нелсън е стоял между нас и Наполеон с неговата Велика армия в Булон.“

^{BY} Германците са силно повлияни от съобщенията от Посолството във Вашингтон, което предава информация, получена там от Лондон, и я разкрасява. Твърди се, че в Американския генерален щаб са убедени, че Британия няма да издържи още много. Според подполковник Фон Лосберг (*Im Wehrmacht Fuehrungsstab*, р. 91) Хитлер сериозно очаквал в Британия да избухне революция. Лосберг е представител на сухопътните войски в ОКВ.

^{BZ} Според авторитетен германски източник на 16 септември бомбардировачи на Кралските военновъздушни сили изненадващо атакуват голямо учение на войските за нахлуването и причиняват тежки загуби в личен състав и десантни плавателни съдове. По този повод в Германия и на други места в континента се разпространява новината, че германците са направили реален опит за десант и са били отблъснати от британците. (*Georg W. Feuchter, Geschichte des Luftkriegs*, р. 176.) Чух подобна „новина“ през нощта на 16 септември в Женева, Швейцария, където бях заминал на почивка за няколко дни. На 18 септември и после отново на следващия ден видях два дълги санитарни влака, които стоварваха ранени войници в предградията на Берлин. От вида на превръзките заключих, че раните са предимно от изгаряне. От три месеца не бяха водени никакви сражения на сушата.

На 21 септември в поверителни документи на германския флот се съобщава, че 21 войскови транспорта и 214 баржи (около 12% от общия брой събрани за нахлуването) са били изгубени или повредени. (*Fuehrer Conferences on Naval Affairs*, р. 102.)

^{CA} Луфтвафе твърди, че е свалила 134 британски самолета и е загубила 34. От тази дата нататък всяка от двете страни грубо преувеличава щетите, които е нанесла на другата.

^{CB} В Лондон същата вечер официално комюнике съобщава за 182 свалени германски самолета и още 43, които са вероятно унищожени. Това повдига значително духа на британците като цяло и особено на претоварените пилоти на изстребители.

^{CC} Британски политик от Консервативната партия, министър в кабинета на Чърчил. – Б.пр.

^{CD} По това време нощната отбрана още не е усъвършенствана и загубите на германците са незначителни.

^{CE} RSHA са инициалите на Главното управление по сигурността на Райха (*Reichssicherheitshauptamt*), което, както вече отбелязахме, през 1939 г. поема контрола върху Гестапо, криминалната полиция и Службата за сигурност (СД).

^{CF} Д-р Зикс е осъден през 1948 г. в Нюрнберг като военнопръстъпник на двайсет години затвор, но е освободен през 1952 г.

⁸⁹ Прочутият психоаналитик е починал в Лондон през 1939 г.

⁹⁰ В списъка за задържане има много американци, включително Бърнард Барук, Джон Гънтър, Пол Робсън, Луис Фишър, Даниъл де Лус (кореспондентът на АП, който фигурира в списъка под буквата „Д“ като „Даниъл, де Лус – кореспондент от САЩ) и М. У. Фодор, кореспондентът на „Чикаго дейли нюз“, който беше известен с антинацистките си публикации.

⁹¹ Петдесет милиона швейцарски франка, депозирани в Швейцария, казва Рибентроп на Шеленберг, като допълва, че „Фюрера е напълно готов да предложи по-голяма сума“.

Барбароса: на ред е Русия

Докато Хитлер е зает през лятото на 1940 г. да ръководи завладяването на Запада, Сталин се възползва от ангажираността на фюрера, като навлиза в прибалтийските държави и посяга към Балканите.

Между двата диктаторски режима привидно съществуват напълно приятелски отношения. Молотов, действайки от името на Сталин, не пропуска възможност да обсипе с похвали и ласкателства германците при всеки нов акт на агресия или поредно завоевание. Когато Германия нахлува в Норвегия и Дания на 9 април 1940 г., съветският комисар по външните работи бърза още на същата сутрин да уведоми посланик Фон дер Шуленбург в Москва, че „съветското правителство разбира мерките, които Германия е принудена да вземе“. „Пожелаваме на Германия пълен успех в нейните отбранителни мерки“ – казва Молотов.¹

Месец по-късно германският посланик отива при Молотов, за да го информира официално за нападението на Вермахта на запад, след като е бил инструктиран от Рибентроп да обясни, че „Германия е била принудена към него от предстоящата англо-френска атака срещу Рур през Белгия и Холандия“. Съветският държавник отново дава израз на задоволството си. „Молотов прие съобщението с разбиране – телеграфира Шуленбург в Берлин – и добави, че осъзнава, че Германия трябва да се защити от англо-френска атака. Той не се съмнява в успеха ни.“²

На 17 юни, деня, когато Франция моли за примирие, Молотов кани Шуленбург в кабинета си и изразява „най-сърдечните поздравии на съветското правителство за блестящия успех на Вермахта“.

Външният комисар има да каже още нещо, което не звучи чак толкова приятно за германския слух. Той уведомява германския посланик, както последният съобщава в Берлин с „извънредно спешна“ телеграма, за „съветските действия срещу прибалтийските държави“, добавяйки (с иронична искра в погледа, както можем да си представим), „че е станало наложително да се сложи край на всички интриги, с които Англия и Франция са се опитвали да посеят раздор и недоверие между Германия и Съветския съюз с прибалтийските държави“.³ За да сложи край на подобен раздор, допълва Молотов, съветското правителство е изпратило „специални емисари“ в трите прибалтийски страни. Тези трима души всъщност са от най-ефективните маши на Сталин: Деканозов, който е изпратен в Литва; Вишински – в Латвия; и Жданов – в Естония. Те изпълняват задачите си с усърдието, което би могло да се очаква от подобно трио, особено от последните две лица. На 14 юни – датата, на която германските войски влизат в Париж, – съветското правителство вече е изпратило деветчасов ултиматум до Литва, в който иска оставката на нейното правителство, арестуването на няколко души на ключови постове и правото да изпрати толкова червеноармейски войски, колкото пожелае. Въпреки че литовското правителство приема ултиматума, Москва обявява

приемането му за „незадоволително“ и на следващия ден, 15 юни, съветските войски окупираха страната – единствената от прибалтийските държави, която граничи с Германия. През следващите два дни подобни съветски ултиматуми са отправени към Латвия и Естония, след което двете страни са прегазени от Червената армия по същия начин.

В подобни работи Сталин е способен да действа също толкова грубо и безмилостно като Хитлер и дори с по-голям цинизъм. След като запушват устата на пресата, арестуват политическите водачи и обявяват извън закона всички партии освен комунистическата, на 14 юли руснаците провеждат „избори“ в трите страни, и след като съответните парламенти, „избрани“ по този начин, гласуват за присъединяването на техните територии към Съветския съюз, Върховният съвет (парламентът) на СССР ги „приема“ в голямата родина: Литва – на трети август, Латвия – на пети и Естония – на шести.

Това е унижение за Адолф Хитлер, но докато е зает с опитите да организира нахлуване в Британия, той не може да направи нищо. Писмата от пратениците на трите прибалтийски държави в Берлин, в които се изразява протест срещу съветската агресия, са им върнати по нареждане на Рибентроп. За да унижи още повече германците, на 11 август Молотов безцеремонно им съобщава, че трябва да „ликвидират“ легациите си в Каунас, Рига и Талин до две седмици и да затворят консулствата си в Прибалтика до 1 септември.

Превземането на прибалтийските държави не е достатъчно да задоволи апетита на Сталин. Изненадващо бързият разгром на англо-френските армии го подтиква да вземе каквото може, докато още има възможност. Той очевидно смята, че няма време за губене. На 23 юни, деня след официалната капитулация на Франция и подписването на примирието в Компьен, Молотов отново привиква нацисткия посланик в Москва и му казва, че „решението на бесарабския въпрос не търпи повече отлагане“ и че „съветското правителство е решено да използва сила, в случай че румънското правителство отклони предложението за мирно уреждане“. Съветският съюз, добавя Молотов, очаква Германия „да не възпрепятства, а да подкрепи действията на Съветите“. При това „съветските претенции се разпростират по подобен начин и до Буковина“.⁴ Бесарабия е била отнета на Русия от Румъния в края на Първата световна война, но Буковина никога не е принадлежала на руснаците, а е била под австрийска власт, докато Румъния не си я присвоява през 1919 г. На московските преговори за нацистко-съветския пакт Рибентроп, както сега той припомня на Хитлер в отговор на неговите въпроси, е бил принуден да остави Бесарабия в руската сфера на интерес. Никога обаче не е отстъпвал Буковина.

В Берлин възниква известно безпокойство, което стига до щаба на ОКВ на запад. Вермахтът се нуждае отчаяно от румънски нефт, а Германия има нужда от храните и фуража, които също получава от тази балканска страна. Те ще се лишат от тези доставки, ако Червената армия окупира Румъния. Малко по-рано, на 23 май, в кулминацията на битката за Франция, Румънският генерален щаб е изпратил сигнал SOS до ОКВ с информацията, че по границата се съсредоточават съветски войски. На следващия ден Йодл обобщава в дневника си реакцията в щаба на Хитлер: „Ситуацията на изток става застрашителна заради концентрацията на руски войски срещу Бесарабия.“

През нощта на 26 юни СССР изпраща ултиматум до Румъния с искане да му отстъпи Бесарабия и Свирена Буковина, като настоява да получи отговор на следващия ден. От специалния си влак Рибентроп панически бълва инструкции до своя пълномощен министър

в Букурещ да посъветва румънското правителство да отстъпи – нещо, което румънците правят на 27 юни. На следващия ден съветските войски влизат в новопридобитите територии и в Берлин въздъхват облекчено, че поне продължават да имат достъп до богатите източници на петрол и храна, тъй като руснаците все пак не са заграбили цяла Румъния.

От собствените му действия, както и от секретните германски документи става ясно, че макар и Сталин да се опитва да вземе всичко, което успее в Източна Европа, докато ръцете на германците са вързани от кампанията на запад, той няма желание или намерение да скъса с Хитлер.

Към края на юни Чърчил се е опитал да предупреди Сталин в лично писмо за опасността от германските завоевания както за Британия, така и за Русия.⁵ Съветският диктатор не си прави труда да отговори; вероятно, подобно на всички други, смята, че с Британия е свършено. Затова издава пред германците намеренията на британското правителство. Сър Стафорд Крипс, лидер от лявото крило на Лейбъристката партия, когото министър-председателят е побързал да изпрати като нов посланик в Москва с надеждата да докосне потзивчива струна сред болшевиките (напразна надежда, както унило признава по-късно), е приет от Сталин в началото на юли и разговаря с него по начин, който Чърчил описва като „формален и студен“. На 13 юли Молотов, по инструкции на Сталин, връчва на германския посланик писмен меморандум за този конфиденциален разговор.

Това е интересен документ. Той разкрива по-добре от всеки друг източник невероятната ограниченост на съветският диктатор в хладнокръвната му, пресметлива външна политика. Шуленбург го изпраща в Берлин с гриф „извънредно спешно“ и, разбира се, „секретно“, а Рибентроп, крайно признателен за неговото съдържание, казва на съветското правителство, че е „високо оценява тази информация“. В меморандума се казва, че между другото Крипс е притиснал Сталин да изрази позицията си и по следния принципен въпрос:

Британското правителство е убедено, че Германия се бори за хегемония в Европа... Това е опасно както за Англия, така и за Съветския съюз. Следователно двете страни трябва да се споразумеят за обща политика на самозащита срещу Германия и за възстановяване на европейския баланс на силите...

Сталин отговаря както следва:

Той не вижда опасност от хегемонията на която и да е страна в Европа и още по-малко опасност Европа да бъде погълната от Германия. Сталин следи германската политика и познава добре няколко водещи германски държавни дейци. Не е открил никакво желание от тяхна страна да погълнат европейски държави. Сталин не смята, че германските военни успехи заплашват Съветския съюз и неговите приятелски отношения с Германия...⁶

Подобно стъписващо самодоволство, подобно бездънно невежество не подлежат на коментар. Съветският тиранин, разбира се, не познава скритите мисли, изпълващи мегаломанския ум на Хитлер, но поведението на фюрера до този момент, известните му амбиции и неочаквано бързите нацистки завоевания би трябвало да са достатъчни, за да го предупредят за зловещата опасност, която грози Съветския съюз в този момент. Колкото и да е необяснимо обаче, оказва се, че не са.

От заловените нацистки документи и от свидетелствата на много водещи германски фигури във великата драма, която се разиграва на обширната територия на Западна Европа през тази година, е ясно, че точно в този момент, когато Сталин тъне в чудовищно самодоволство, Хитлер всъщност обмисля идеята да нападне Съветския съюз и да го унищожи. Основната идея датира от много по-отдавна, най-малко отпреди 15 години – времето на „Моята борба“.

Ние, националсоциалистите, напълно съзнателно слагаме кръст на цялата немска външна политика от преди войната. Ние искаме да спрем вечния германски стремеж към юга и запада на Европа и определено посочваме с пръст териториите, разположени на изток... Когато говорим за завоюване на нови земи в Европа, ние, разбира се, имаме предвид на първо място само Русия и онези държави в покрайнините ѝ, които са ѝ подчинени. Самата съдба ни сочи с пръст... Тази гигантска източна държава е обречена на гибел. Всички предпоставки са вече узрели за това. Краят на еврейското господство в Русия ще бъде също край на Русия като държава.⁷

Тази идея лежи като основна скала в ума на Хитлер и пактът му със Сталин не я разклаща ни най-малко, а просто отлага свързаните с нея действия. И то за кратко. Всъщност по-малко от два месеца след сключването на тяхната сделка, която трябва да послужи за унищожението на Полша, фюрера инструктира сухопътните войски, че завладяната полска територия трябва да се смята за „район на съсредоточаване за бъдещи германски операции“. Датата е 18 октомври 1939 г. и на същия ден Халдер записва казаното в дневника си.

Пет седмици по-късно, на 23 ноември, когато държи пламенна реч пред нерешителните си генерали за нападението на запад, Русия в никакъв случай не е изпаднала от мислите му. „Можем да се противопоставим на Русия едва когато бъдем свободни на запад“ – заявява той. По това време Хитлер размишлява много за войната на два фронта, стогодишния кошмар на германските генерали, и говори надълго за това на споменатата среща. Той няма да повтори грешката на някогашните германски владетели; ще продължи да прави необходимото армията да воюва само на един фронт в дадено време.

Съвсем естествено е в такъв случай, след като Франция е паднала и британската армия е била обърната в бягство през Ламанша, и при изгледите за близък разгром на Британия, мислите на Хитлер да се обърнат отново към Съветския съюз. Защото сега той приема, че е свободен на запад и следователно е осигурил единственото поставено от него условие, за да бъде в състояние да „се противопостави на Русия“. Бързината, с която Сталин през юни заграбва прибалтийските държави и двете румънски провинции, подтиква Хитлер към решение.

Вече можем да проследим момента на неговото вземане. Йодл казва, че „фундаменталното решение“ е взето „още по време на западната кампания“.⁸ Полковник Валтер Варлимонт, заместникът на Йодл в ОКВ, си спомня, че на 29 юли на среща на офицерите от Оперативния щаб Йодл обявил, че „Хитлер има намерение да нападне СССР през пролетта на 1941 г.“. Известно време преди това събрание, разказва Йодл, Хитлер е казал на Кайтел, „че възнамерява да започне атаката срещу СССР през есента на 1940 г.“. Това обаче е твърде много дори за Кайтел, който успява да разубеди Хитлер с аргумента, че това ще е невъзможно не само поради лошото време през есента, но и заради трудностите около

прехвърлянето на по-голямата част от сухопътните войски от запад на изток. Към момента на тази среща, 29 юли, разказва Варлимонт, датата на замисляното нападение (срещу Русия) е била отложена за пролетта на 1941 г.⁹

Само седмица по-рано, както знаем от дневника на Халдер, фюрерът все още се е придържал към идеята, че кампания в Русия е възможна през есента, ако не предприемат инвазия в Британия. На военно съвещание в Берлин на 21 юли той казва на Браухич да се заеме с необходимите приготовления. От отговора на главнокомандващия на сухопътните сили е видно, че двамата с началника на Генералния щаб вече са обмисляли въпроса, макар и недостатъчно. Браухич казва на фюрера, че кампанията „ще продължи от 4 до 6 седмици“ и че целта ще бъде „да победят Червената армия или най-малкото да окупира достатъчно голяма руска територия, така че съветските бомбардировачи да не са в състояние да стигнат до Берлин или силезийската индустриална област, и в същото време бомбардировачите на Луфтвафе да включват в обхвата си всички важни цели в Съветския съюз“. Браухич смята, че от 80 до 100 германски дивизии ще стигнат за тази работа; той оценява руските сили на „петдесет до седемдесет и пет дивизии в добро състояние“. Бележките на Халдер по разказа на Браухич за тази среща показват, че Хитлер се чувства жегнат от посегателствата на Сталин в Източна Европа, смята, че съветския диктатор „кокетничи с Англия“, за да окуражи нейната съпротива, но не вижда признаци Русия да се подготвя да влезе във войната срещу Германия.

На по-късно съвещание в Бергхоф на последния ден от юли 1940 г. избледняващите перспективи за нахлуване в Британия подтикват Хитлер да обяви за пръв път пред командирите на сухопътните сили своето решение за Русия. Халдер присъства лично този път и си нахвърля стенографски бележки, които отразяват точно казаното от върховния главнокомандващ.¹¹ Те разкриват не само че Хитлер е взел окончателно решение да нападне Русия на следващата пролет, но и че вече е определил в ума си главните стратегически цели.

Надеждата на Британия [казва Хитлер] е в Русия и Америка. Ако надеждата в Русия бъде разрушена, ще бъде разрушена и тази в Америка, защото елиминирането на Русия ще увеличи неимоверно влиянието на Япония в Далечния изток.

Колкото повече мисли за това, казва Хитлер, толкова повече се убеждава, че упоритата решителност на Британия да продължава войната се дължи на това, че тя разчита на Съветския съюз.

Нещо странно се случва в Британия [обяснява той]! Британците вече бяха напълно сразени. Сега се изправят отново на крака. Прихванати разговори. Русия е неприятно обезпокоена от бързото развитие на събитията в Западна Европа.

Достатъчно е Русия само да намекне на Англия, че не желае да вижда Германия твърде силна, и англичаните също като удавник ще си възвърнат надеждата, че след шест до осем месеца ситуацията напълно ще се промени.

Ако Русия обаче бъде разгромена, това ще разбие последната надежда на Британия. *Тогава Германия ще бъде господар на Европа и Балканите.*

Решението: с оглед на тези съображения Русия трябва да бъде ликвидирана. Пролетта. 1941 г.

Колкото по-скоро бъде разбита Русия, толкова по-добре.^{С/}

След това нацистквият върховен главнокомандващ уточнява подробностите на своите стратегически планове, които, очевидно за генералите, са зреели в ума му от известно време въпреки всички грижи около войната на запад. Операцията, казва той, си струва да се приведе в изпълнение само ако целта ѝ е съветската страна да бъде разбита с един голям удар. Завладяването на много руски територии няма да е достатъчно. „Да се заличи самата способност за съществуване на Русия! Това е целта!“ – подчертава Хитлер. Ще бъдат нанесени два първоначални удара: единият на юг към Киев и река Днепър, другият на север през прибалтийските страни и после към Москва. Там двете армии ще се съединят. Ще последва, ако е необходимо, специална операция, за да придобият контрол върху петролните находища на Баку. Самата мисъл за подобни нови завоевания въодушевява Хитлер; той вече е намислил какво ще прави с тях. Направо ще анексира Украйна, Белорусия и Прибалтика и ще разшири територията на Финландия до Бяло море^{СК}. За цялата операция ще отдели 120 дивизии, като ще запази 60 дивизии за отбраната на Запада и скандинавските страни. Атаката, заявява той, ще започне през май 1941 г., а за завършването ѝ ще са необходими пет месеца. До зимата ще приключи. Би предпочел да я осъществи още тази година, но се е оказало невъзможно.

На следващия ден, 1 август, Халдер започва работа върху плановете със своя Генерален щаб. Макар и по-късно да твърди, че се е противопоставил на цялата идея да нападнат Русия като безумие, записката в дневника му от този ден показва, че е пристъпил с ентузиазъм към стимулиращата нова задача.

От този момент работата върху плановете продължава с типично немско усърдие на три нива: Генералния щаб на сухопътните сили, Оперативния щаб на Варлимонт в ОКВ и Икономическия и оръжеен филиал на ОКВ под ръководството на генерал Томас. На 14 август Томас е инструктиран от Гьоринг, че Хитлер желае доставките на поръчани стоки за руснаците да продължат „само до пролетта на 1941 г.“^{CL} Междувременно неговата служба трябва да направи подробно проучване на съветската индустрия, транспортна система и петролни центрове – едновременно като ръководство за военните цели и като пособие за управлението на Русия по-късно.

Няколко дни по-рано, на 9 август, Варлимонт е издал първата си директива за подготовка на районите на дислокация на изток, откъдето да започне атаката срещу руснаците. Кодовото име за това е *Aufbau Ost* – „Строителство на изток“. На 26 август Хитлер нарежда десет пехотни и две бронирани дивизии да бъдат изпратени от Западна Европа в Полша. Той предвижда танковите части да бъдат концентрирани в Югоизточна Полша, за да могат да се намесят, ако се наложи да защитят петролните находища на Румъния.¹³ Прехвърлянето на големи военни контингенти на изток^{CM} неминуемо ще събуди подозренията на бдителния Сталин, ако му стане известно, затова германците полагат големи усилия това да не се случи. Тъй като някои движения е неизбежно да бъдат забелязани, генерал Ернст Кьостринг, германският военен аташе в Москва, е инструктиран да уведоми съветския Генерален щаб, че става дума просто за замяна на по-възрастни войници, които ще бъдат освободени за работа в индустрията, с по-млади мъже. На 6 септември Йодл издава директива, която очертава в значителни детайли методите на маскировка и заблуда. „Тези прегрупирания не бива да създават у Русия впечатлението, че се готвим за офанзива на изток“ – заявява той.¹⁴

За да не допусне въоръжените сили да почиват на лаврите си след великите победи от лятото, на 12 ноември 1940 г. Хитлер издава изчерпателна съвършено секретна директива, в която очертава нови военни задачи в цяла Европа и на други места. По-късно ще се върнем към някои от тях. Тук ни интересува онази част, която се отнася до Съветския съюз.

Поставено е началото на политически обсъждания с цел да се изясни позицията на Русия към настоящия момент. Независимо от резултатите от тези дискусии, всички приготовления за изтока, които вече са били наредени устно, ще продължат. Инструкции за това ще бъдат дадени по-нататък, веднага щом общото изложение на оперативните планове на армията ми бъде предадено и получи моето одобрение.¹⁵

Всъщност точно на тази дата, 12 ноември, Молотов пристига в Берлин, за да продължи политическите дискусии със самия Хитлер.

Молотов в Берлин

Отношенията между Берлин и Москва от няколко месеца се развиват зле. За Хитлер и Сталин е едно да мамят трети страни, но съвсем друго е да се надлъгват помежду си. Хитлер е бил безпомощен да попречи на руснаците да заграбят Прибалтика и двете румънски провинции, Бесарабия и Северна Буковина, и чувството на безсилие само допринася за нарастващото му недоволство. Руският напор на запад трябва да бъде спрял, преди всичко в Румъния, чиито нефтени запаси са от жизненоважно значение за Германия: заради британската блокада тя не може вече да внася петрол по море.

Сякаш за да усложнят проблема на Хитлер, Унгария и България също предявяват претенции към части от румънската територия. Всъщност по времето, когато лятото на 1940 г. отива към края си, Унгария се готви за война, за да си върне обратно Трансилвания, която Румъния ѝ е отнела след Първата световна война. Хитлер осъзнава, че подобна война ще откъсне Германия от нейния основен източник на суров петрол и вероятно ще подтикне руснаците да окупира цяла Румъния и да лишат окончателно Райха от румънския нефт.

Към 28 август ситуацията вече е толкова застрашителна, че Хитлер нарежда пет брониран и три моторизирани дивизии заедно с парашутни и въздушнодесантни войски да имат готовност да завземат румънските петролни находища на 1 септември.¹⁶ На същия ден той провежда съвещание с Рибентроп и Чано в Бергхоф и после ги изпраща във Виена, където да демонстрират твърдост пред външните министри на Унгария и Румъния и да ги накарат да приемат арбитража на Оста. Мисията е изпълнена без особени трудности, след като Рибентроп взема мерки да сплаши и двете страни. На 30 август в двореца „Белведере“ във Виена унгарците и румънците приемат предложението на Оста за уреждане на спора. Когато румънският външен министър Михай Манойлеску вижда очертанията на картата, които предвиждат около половината от Трансилвания да премине към Унгария, той припада, просва се върху масата, на която става подписването на споразумението, и се свестява едва след като лекарите му поставят камфорова инжекция.^{CN17} Привидно като разумен ход, но всъщност за да даде на Хитлер законно оправдание за бъдещите му планове, Румъния приема от Германия и Италия гаранция за това, което е останало от нейната територия.^{CO}

Какви са бъдещите планове на Хитлер, става ясно на приближените му три седмици по-късно. На 20 септември в съвършено секретна директива

Хитлер заповядва изпращането на „военни мисии“ в Румъния.

За пред света тяхната задача е да напътстват приятелската Румъния при организирането и обучението на нейните въоръжени сили.

Реалните задачи – които не бива да се разкриват нито пред румънците, нито пред собствените ни войски – ще бъдат:

да защитават нефтената област...;

да подготвят разгръщането от Румъния на германски и румънски войски, в случай че бъдем принудени да започнем война със Съветска Русия.¹⁸

Така ще осигурят южния фланг на нов фронт, който започва да се оформя в съзнанието му.

Виенският арбитраж и особено германската гаранция за оставащата територия на Румъния са приети зле в Москва, която не е била потърсена за консултация. Когато Шуленбург отива при Молотов на 1 септември, за да представи празнословен меморандум от Рибентроп, който се опитва да обясни и оправдае станалото във Виена, външният комисар, както съобщава посланикът, е „резервиран, за разлика от обичайното си поведение“. Тази резервираност обаче не го възпира да изрази рязък устен протест. Той обвинява германското правителство, че е нарушило член III от Нацистко-съветския пакт, който изисква провеждането на консултации, и че е поставило Русия пред „свършени факти“, което противоречи на германските уверения относно „въпросите от общ интерес“.¹⁹ Както е почти неизбежно в подобни случаи, започват кавги между крадците за заграбеното.

Взаимните обвинения стават по-разгорещени през следващите дни. На 3 септември Рибентроп изпраща по телеграфа до Москва дълъг меморандум, в който отрича, че Германия е нарушила Московския пакт, и обвинява Русия, че тъкмо тя го е направила, като е погълнала прибалтийските държави и две румънски провинции, без да се консултира с Берлин. Меморандумът не пести силните изрази, а тонът на съветския отговор от 21 септември е също толкова рязък – по това време и двете страни излагат доводите си писмено. Руснаците повторно заявяват, че Германия е нарушила договора, предупреждават, че Русия продължава да има много интереси в Румъния, и завършват със саркастично предложение – в случай че членът, предвиждащ провеждане на консултации, е свързан с „известни неудобства и ограничения“ за Райха, съветското правителство е готово да коригират или да заличат тази клауза от договора.²⁰

Подозренията на Кремъл към Хитлер са изострени допълнително от две събития през септември. На шестнайсети Рибентроп телеграфира на Шуленбург да отиде при Молотов и да го информира „между другото“, че германските подкрепления за Северна Норвегия ще бъдат изпратени през територията на Финландия. Няколко дни по-късно, на 25 септември, нацисткия външен министър изпраща нова телеграма до посолството в Москва, този път адресирана до германския шарже, тъй като Шуленбург се е върнал в Германия по време на отпуска си. Това е абсолютно конфиденциално съобщение, маркирано „Строго секретно – държавна тайна“, което нарежда дадените в него инструкции да бъдат изпълнени само ако на следващия ден германският шарже получи от Берлин по телеграфа или по телефона специална кодова дума.²¹

Задачата му е да информира Молотов, че „през следващите няколко дни“ Япония, Италия и Германия ще подпишат в Берлин военен съюз. Той няма да е насочен срещу Русия – това ще бъде казано в нарочен член.

*Този съюз [заявява Рибентроп] е насочен изключително срещу американските войнолюбци. Разбира се, както обикновено това не е изрично казано в договора, но може безпогрешно да се изведе като заключение от условията му... Неговата изключителна цел е да внуши разум на елементите, които настояват за включване на Америка във войната, като им демонстрира убедително, че ако влязат в настоящата борба, автоматично ще трябва да се изправят срещу трите велики сили като противници.*²²

Съветският комисар по външните работи, чиито подозрения към Германия вече разцъфват като юнски цветя, реагира с неприкрита студенина и подчертан скептицизъм, когато шаржето Вернер фон Типелскирх му донася новината на 26 септември. С онова педантично внимание към детайла, което толкова дразни всички преговарящи с него, приятели или врагове, той веднага заявява, че според член IV от Московския пакт съветското правителство има право да види текста на това тристранно военно споразумение *преди неговото подписване* – включително, добавя той, и текста на „всякакви секретни протоколи“.

Молотов иска да узнае повече и за германската спогодба с Финландия за транспортирането на войски през тази страна, за което е научил главно от пресата, казва той, включително едно съобщение на „Юнайтед прес“^{CP} от Берлин. През последните три дни, допълва Молотов, Москва е получила известия за дебаркиране на германски войски поне на три фински пристанища, „за което не е била информирана от Германия“.

*Съветското правителство [продължава Молотов] желае да получи текста на споразумението за преминаването на войските през Финландия, включително тайните му параграфи... и да бъде информирано за целта на споразумението, срещу кого е насочено и какви цели обслужва.*²³

Дори за скудоумния Рибентроп е ясно, че се налага руснаците да бъдат умилоствени, и на 2 октомври той изпраща по телеграфа до Москва текст, който представя като споразумението с Финландия. Освен това повтаря, че Тристранният пакт, който е бил подписан междуременно^{CO}, не е насочен срещу Съветския съюз и тържествено декларира, че „няма тайни протоколи, нито каквито и да е други тайни договорки“.²⁴ След като инструктира Типелскирх на 7 октомври да информира „между другото“ Молотов, че германците изпращат в Румъния „военна мисия“, и след като научава за скептичната реакция на последния на тази новина („Колко войски изпращате в Румъния?“ – е попитал комисарят по външните работи)²⁵, на 13 октомври Рибентроп изпраща дълго писмо на Сталин в опит да успокои съветските тревоги относно Германия.²⁶

Както може да се очаква, това е нелепо и същевременно арогантно послание, изобилстващо с безсмислици, лъжи и увъртания. Вината за войната и всичките ѝ последствия до този момент е хвърлена върху Англия, но едно нещо е сигурно: „Тази война собствено е спечелена от нас. Въпросът е единствено колко време ще мине, докато Англия... признае поражението си.“ Германските ходове срещу Русия във Финландия и Румъния, както и Тристранният пакт, са представени като същинска благодат за Съветския съюз. Междувременно британската дипломатия и британски тайни агенти се опитват да

подклаждат проблеми между Русия и Германия. Дали за да ги разочароваме, да не изпратите Молотов в Берлин, предлага Рибентроп на Сталин – така че фюрерът да може „да обясни лично възгледите си относно бъдещото оформяне на отношенията между нашите две страни“?

Рибентроп хитро загатва какви са тези възгледи: става дума *не за друго, а за подялба на света между четирите тоталитарни държави.*

Явно мисията на четирите Велики сили – Съветския съюз, Италия, Япония и Германия [казва той] – е да възприемат дългосрочна политика... като очертаят границите на своите интереси в световен мащаб.

Подчертаването е на Рибентроп.

Германското посолство в Москва предава писмото с известно закъснение, което вбесява Рибентроп и го вдъхновява за една гневна телеграма до Шуленбург, в която пита защо неговото писмо не е било доставено до седемнайсети и защо, „като се има предвид важността на съдържанието му“, не е било връчено лично на Сталин – Шуленбург го е дал на Молотов.²⁷ Сталин отговаря на 22 септември, а тонът на писмото му е необикновено сърдечен. „Молотов признава, че ви дължи едно посещение в Берлин – пише той. – Затова приема вашата покана.“²⁸ Любезността на Сталин сигурно е просто маска. Няколко дни по-късно Шуленбург телеграфира в Берлин, че руснаците протестират срещу отказа на Германия да доставя военни материали, докато в същото време изпраща оръжие във Финландия. „Това е първият случай, когато Съветите споменават за нашите доставки на оръжие за Финландия“ – уведомява Шуленбург управляващите в Берлин.²⁹

Денят е мрачен, ръми дъжд, и пристигна Молотов, който беше посрещнат изключително хладно и официално. Докато пътуваше с колата си по „Линден“ към съветското посолство, той ми се видя като някакъв закостенял провинциален учител. Трябва да има обаче известни качества, щом е оцелял сред убийствената конкуренция в Кремъл. Германците сладкодумно обясняват как ще оставят Москва да осъществи старата руска мечта за Босфора и Дарданелите, докато те ще вземат останалата част от Балканите: Румъния, Югославия и България...

Така започва записката в моя дневник от датата 12 ноември 1940 г. Съобщенията на германците за водените разговори са доста точни. Днес знаем много повече за тази странна и, както ще се окаже, съдбоносна среща благодарение на заловените документи на нацисткото Външно министерство, сред които откриваме поверителните германски протоколи на двудневните заседания. С едно-единствено изключение те са дело на вездесъщия д-р Шмит.^{CR30}

На първата среща между двамата външни министри, на 12 ноември преди обяд, Рибентроп е в едно от най-досадните си и арогантни настроения, но Молотов скоро разбира какво се крие зад това и разгадава играта на германците. „Англия е победена и е само въпрос на време най-сетне да признае поражението си... – започва Рибентроп. – Дошло е вече началото на края за Британската империя.“ Вярно, британците се надяват на помощ от Америка, но „включването на САЩ във войната няма да има никакви последствия за Германия. Германия и Италия никога вече няма да позволят англосаксонец да стъпи на европейския континент... Това изобщо не е военен проблем... Следователно силите на Оста обмислят не как могат да

спечелят войната, а по-скоро колко бързо могат да приключат войната, която вече е спечелена“.

При това положение, обяснява Рибентроп, е дошло времето четирите велики държави – Русия, Германия, Италия и Япония, да определят своите „сфери на интерес“. Фюрерът, казва той, е стигнал до заключението, че всичките четири страни естествено ще се разширяват „в южна посока“. Япония вече се е обърнала на юг, както и Италия, докато Германия, след установяването на Новия ред в Западна Европа, ще намери допълнително жизнено пространство не къде да е, а в Централна Африка. Рибентроп казва, че се пита дали Русия няма също да се „обърне на юг за естествения излаз на открито море, който е толкова важен за нея“.

„Кое море?“ – вмята Молотов с ледена интонация.

Това е неудобен, но ключов въпрос, както германците ще научат през следващите 36 часа непрестанни разговори с този упорит, прозаичен, педантичен болшевик. Прекъсването обръква за миг Рибентроп, който не успява да измисли отговор. Вместо това той се впуска в несвързани бръщолевения за „големите промени, които ще се случат по целия свят след войната“ и дърдори как важното е, че „двата партньори в германско-съветския пакт са свършили добра работа заедно“ и „ще продължат да действат“. След като обаче Молотов продължава да иска отговор на простикия си въпрос, Рибентроп най-сетне отвърща с предположението, че „в крайна сметка най-изгодният достъп до море за Русия може да се намери в посока към Персийския залив и Арабско море“.

Молотов седи там „с непроницаемо изражение“, казва д-р Шмит, който присъства на срещата и си води бележки.³¹ Външният комисар говори съвсем малко, освен за да отбележи накрая, че са необходими „точност и бдителност“ при определянето на сферите на интерес, „особено между Германия и Русия“. Хитрият съветски преговарящ пести мунициите си за Хитлер, с когото има среща следобед. За всемогъщия нацистки диктатор това се оказва неочаквано, изнервящо, неудовлетворително и в известен смисъл уникално преживяване.

Хитлер говори също толкова неясно като външния си министър и с още по-голям апломб. Веднага щом времето се оправи, казва той в началото, Германия ще нанесе „последния удар срещу Англия“. Вярно, съществува „проблемът с Америка“. Съединените щати обаче няма да могат да „застрашат свободата на други нации преди 1970 или 1980 г. ... Те нямат работа нито в Европа, нито в Африка или Азия“ – твърдение, с което Молотов вмята, че е съгласен. Не е съгласен обаче с много други неща, казани от Хитлер. След като нацистският вожд завършва дългото си експозе от любезни общи приказки, подчертавайки, че двете страни нямат фундаментални различия в преследването на съответните си амбиции и в общия си стремеж към „достъп до океана“, Молотов отговаря, че „заявленията на Фюрера имат общ характер“. Казва, че сега ще изложи идеите на Сталин, от когото при заминаването си от Москва е получил „точни инструкции“. И засипва с обвинителни въпроси германския диктатор, който, както става ясно от протокола, едва ли е бил подготвен за тях.

Въпросите валяха върху Хитлер – спомня си по-късно Шмит. – Нито един чуждестранен посетител не беше разговарял по този начин с него в мое присъствие.³²

Какво смята да прави Германия във Финландия, иска да знае Молотов. Какъв е смисълът на Новия ред в Европа и Азия, и каква роля ще бъде отредена на СССР в него? Каква е

„значимостта“ на Тристранния пакт? „Освен това – продължава той – има въпроси, които трябва да бъдат изяснени, във връзка с руските интереси на Балканите и в Черно море по отношение на България, Румъния и Турция.“

Той би искал да чуе някакви отговори и „обяснения“, казва Молотов.

Хитлер, вероятно за пръв път през живота си, е твърде стъписан, за да отговори. Предлага да се оттеглят „с оглед на възможна въздушна тревога“, с обещанието да преминат към подробно обсъждане на следващия ден.

Разкриването на картите е отложено, но не и избегнато, и на следващата сутрин, когато Хитлер и Молотов подновяват преговорите, руският комисар остава неумолим. Най-напред по въпроса за Финландия, по който двамата мъже скоро влизат в ожесточен и язвителен спор. Молотов изисква Германия да изтегли войските си от Финландия. Хитлер отрича, че „Финландия е окупирана от германски войски“. Те просто ги изпращат *през* Финландия към Норвегия. Той обаче иска да знае „дали Русия възнамерява да започне война срещу Финландия“. Според германския протокол, Молотов отговаря на този въпрос „донякъде уклончиво“ и Хитлер не остава удовлетворен.

„Не бива да има война в Прибалтика – настоява Хитлер. – Тя би подложила на тежко изпитание германско-руските отношения“; и минута по-късно подсилва тази заплаха, като казва, че подобно изпитание може да доведе до „непредвидими последствия“. Във всеки случай, какво повече иска Съветският съюз във Финландия, пита Хитлер, а неговият гост отговаря, че иска „уреждане на същия принцип като в Бесарабия“ – което означава пряко анексиране. Реакцията на Хитлер в този момент трябва да е смутила дори невъзмутимия руснак, който бърза да се поинтересува какво е „мнението“ на фюрера „по този въпрос“.

Диктаторът на свой ред избягва недвусмисления отговор с думите, че може само да повтори, че „не бива да има война с Финландия, защото подобен конфликт може да има далечни последици“.

– Тази позиция внася нов фактор в обсъждането – отвърща Молотов.

Спорът става толкова разгорещен, че Рибентроп, който до този момент сигурно се е притеснил порядъчно, го прекъсва, за да каже (според германския протокол), че „всъщност няма никакво основание финският въпрос да се превръща в проблем“ и че „вероятно това е просто недоразумение“.

Хитлер се възползва от тази своевременна намеса, за да промени бързо темата. Дали не могат да изкушат руснаците с неограничените възможности за грабеж, които ще се открият скоро с разпадането на Британската империя?

– Нека се обърнем към по-важни проблеми – казва той.

След завладяването на Англия [заявява Хитлер] Британската империя ще бъде разделена като гигантско световно банкрутирало имение от 40 млн. кв. км. В това банкрутирало имение Русия ще получи достъп до свободен от ледове и наистина открит океан. До този момент едно малцинство от 45 милиона англичани е управлявало 600 милиона жители на Британската империя. Той скоро ще съкруши това малцинство... При тези обстоятелства са възникнали перспективи от световен мащаб... Всички страни, които биха имали интереси в банкрутиралото имение, ще трябва да прекратят всякакви противоречия помежду си и да посветят вниманието си изключително на подялбата на Британската империя. Това се отнася до Германия, Франция, Италия, Русия и Япония.

Студеният, безстрастен руски гост не изглежда развълнуван от подобни бляскави „перспективи от световен мащаб“, а и не споделя убеждението на германците (както ще вмъкне по-нататък), че Британската империя скоро ще се превърне в безпомощна плячка. Молотов казва, че иска да обсъждат проблеми, „по-близки до Европа“ – Турция например, както и България и Румъния.

„Съветското правителство – казва той, – е на мнение, че германската гаранция за Румъния е насочена срещу интересите на Съветска Русия, ако можем да говорим без заобикалки.“ Комисарят е говорил без заобикалки през целия ден за нарастващо неудоволствие на своите домакини и продължава в този дух. Той изисква Германия да „анулира“ гаранцията си. Хитлер отказва.

Добре тогава, настоява Молотов – с оглед на интересите на Москва в областта на Проливите, какво би казала Германия, „ако Русия даде на България... гаранция при абсолютно същите условия, при които Германия и Италия са дали такава на Румъния“?

Почти можем да видим намръщения поглед на Хитлер. Той се интересува дали България е молила за подобна гаранция, както е направила Румъния. „Той [фюрерът] не знае за каквато и да е молба от страна на България“, цитира думите му германският меморандум. Във всеки случай, той трябва да се консултира най-напред с Мусолини, преди да даде на руснаците по-определен отговор на техния въпрос. И добавя заплашително, че ако Германия „случайно потърси повод за търкания с Русия, няма да ѝ се наложи да прибегне до Проливите“.

И все пак фюрерът, който обикновено е толкова словоохотлив, няма желание да разговаря повече с непоносимия руснак.

В този момент от разговора – гласи германският протокол, – Фюрера обърна внимание на късния час и заяви, че с оглед на възможните английски въздушни атаки би било по-добре да прекъснат разговора сега, тъй като основните въпроси вероятно са били обсъдени достатъчно.

Същата нощ Молотов дава гала-банкет за своите домакини в руското посолство на „Унтер ден Линден“. Хитлер, очевидно изтощен и все още раздражен от следобедното изпитание, не се появява на приема.

За сметка на това се появяват британците. Чудех се защо техните бомбардировачи не се виждат над Берлин, както почти всяка нощ напоследък, за да напомнят на съветския комисар през първата му вечер в столицата, че каквото и да му говорят германците, Британия все още е във войната и дава признаци на живот. Някои от нас, признавам, бяха очаквали самолетите с отчаяна надежда, но те не идваха. Представителите на властта на „Вилхелмщрасе“, които се бояха от най-лошото, изпитваха видимо облекчение. То обаче не продължи дълго.

На 13 ноември вечерта британците се появиха рано.^{CS} В Берлин по това време на годината се стъмва около 16 ч. и скоро след 21 ч. сирените за въздушна тревога започнаха да вият и после се разнесе тътенът на противовъздушната артилерия, а в паузите – бръмченето на бомбардировачите горе в небето. Според д-р Шмит, който присъства на банката в съветското посолство, Молотов току-що е вдигнал приятелски тост, а Рибентроп се е изправил да отговори, когато прозвучава предупредителният сигнал и гостите се пръсват и изпокриват. Помня тичането и суетенето по „Линден“ и отсреща на „Вилхелмщрасе“, докато германците и руснаците бързаха към подземното скривалище на Външното министерство. Част от

официалните лица, сред които и д-р Шмит, се шмугват в хотел „Адлон“, откъдето някои от нас наблюдаваха сцената, и не успяват да се присъединят към импровизираната среща на двамата външни министри вече в подземните недра на Министерството. Затова, при принудителното отсъствие на д-р Шмит, протоколът отук нататък се води от Густав Хилгер, съветник на германското посолство в Москва, който е бил един от преводачите по време на разговора.

Докато британските бомбардировачи кръжат в нощното небе, а противовъздушната артилерия ги обстрелва без особен ефект, хлъзгавият нацистки външен министър се опитва за последен път да измами руснаците. Той изважда от джоба си проект за споразумение, което по същество преобразува Тристранния пакт в четиристранен с Русия като четвърти участник. Молотов търпеливо изслушва Рибентроп, който го прочита на глас.

Същината му се съдържа в член II. В него Германия, Италия, Япония и Съветският съюз се задължават „да уважават взаимно естествените си сфери на влияние“. Всички спорове относно тях ще бъдат разрешавани „по приятелски начин“. Двете фашистки страни и Япония се съгласяват да „признаят настоящите граници на владенията на Съветския съюз и да ги зачитат“. Всичките четири страни според член III се споразумяват да не се присъединяват към каквато и да е конфигурация, „насочена срещу една от Четирите сили“, нито да я подкрепят. Самото споразумение, предлага Рибентроп, ще бъде обявено публично – разбира се, без неговите секретни протоколи, които той прочита след това. Най-важният от тях определя „териториалните аспирации“ на всяка от страните. Предвижда се Русия „да се съсредоточи на юг от територията на Съветския съюз в посока към Индийския океан“.

Молотов не се хваща на въдицата. Предложеният договор очевидно е опит да отклонят Русия от нейния исторически натиск на запад, към Прибалтика, Балканите и през Проливите към Средиземно море, където тя неизбежно ще се сблъска с алчните кроежи на Германия и Италия. СССР няма интереси, поне засега, в Индийския океан, който е много далече. Това, което го интересува в момента, отговаря Молотов, са Европа и Проливите в Турция. „Следователно за Съветския съюз споразумения на хартия няма да са достатъчни – добавя той. – Той ще трябва да настоява за ефективни гаранции за неговата сигурност.“

Въпросите, които интересуват Съветския съюз [уточнява той], засягат не само Турция, но и България... Съдбата на Румъния и Унгария обаче също е от интерес за СССР и не може да бъде без значение за него при никакви обстоятелства. Освен това съветското правителство има интерес да научи какви са плановете на Оста по отношение на Югославия и Гърция, а също и какво възнамерява Германия по отношение на Полша... Съветското правителство е заинтересувано и от въпроса за шведския неутралитет... Освен това съществува въпросът за изходите от Балтийско море...

Неуморният, непроницаем съветски външен комисар не пропуска нищо, и Рибентроп, който се чувства затрупан от лавината от въпроси (защото в този момент Молотов казва, че ще бъде „признателен“, ако гостът им отговори), протестира, че го разпитват „твърде щателно“.

Той може само за пореден път да повтори [отговаря изнемошляло], че решаващият въпрос е дали Съветския съюз има готовност и е в състояние да сътрудничи с нас в голямата ликвидация на Британската империя.

Молотов има готов язвителен отговор. Хилгер надлежно го отбелязва в протокола.

В отговор Молотов заяви, че германците приемат войната срещу Англия за вече спечелена. Следователно, ако [както поддържа Хитлер] Германия води война на живот и смърт с Англия, той може да тълкува това единствено в смисъл, че Германия се бори „за живот“, а Англия – „за смърт“.

Този сарказъм вероятно е минал покрай ушите на такъв монументално несъобразителен човек като Рибентроп, но Молотов не поема риска да остане неразбран. Когато германецът продължава да повтаря, че с Британия е свършено, комисарят най-накрая отговаря: „Ако е така, защо сме в това скривалище и чии са тези бомби, които падат?“³²

От тези изтощителни преговори с неговорчивия представител на Москва и от новите доказателства за растящата ненаситност на Сталин, получени две седмици по-късно, Хитлер стига до окончателните си заключения.

Тук трябва ясно да кажем, че съветският диктатор, независимо че впоследствие ще претендира за противното, в този момент приема предложението на Хитлер да се присъедини към фашисткия лагер, макар и на по-висока цена от тази, която предлагат в Берлин. На 26 ноември, само две седмици след връщането на Молотов от Германия, той информира германския посланик в Москва, че Русия е готова да се присъедини към Четиристранния пакт при следните условия:

1. Германските войски да бъдат незабавно изтеглени от Финландия, която... принадлежи към съветската сфера на влияние...

2. През следващите няколко месеца сигурността на Съветския съюз в Проливите да бъде гарантирана чрез сключване на пакт за взаимопомощ между СССР и България... и чрез установяване от Съветския съюз на база за сухопътни и военноморски сили в обсега на Босфора и Дарданелите чрез дългосрочен договор за наем.

3. Областта на юг от Батуми и Баку в обща посока към Персийския залив да бъде призната за централна област на стремежите на Съветския съюз.

4. Япония да се откаже от правото си на концесия за въглища и петрол в Северен Сахалин.³³

Сталин изобщо настоява за пет вместо за два секретни протокола, които да включват неговите нови предложения, и при това поставя искането, в случай че Турция създава проблеми за руските бази, които контролират проливите, четирите държави от пакта да предприемат *военни мерки* срещу нея.

Предложенията поставят по-висока цена, отколкото Хитлер изобщо е готов да обмисли. Той се е опитал да задържи Русия извън Европа, но Сталин вече иска Финландия, България и контрол върху проливите, респективно – върху арабските и персийски петролни находища, откъдето Европа традиционно доставя по-голямата част от нефта си. Руснаците дори не споменават Индийския океан, който фюрерът се е опитал да прокара като център на „стремежите“ на СССР.

*Сталин е умен и коварен – казва Хитлер на своите военачалници. – Иска все повече и повече. Той е хладнокръвен изнудвач. Германската победа става непоносима за Русия. Следователно: тя трябва да бъде поставена на колене колкото е възможно по-скоро.*³⁴

Великият хладнокръвен нацистки изнудвач е срещнал достоен противник и съзнанието за това го вбесява. В началото на декември той казва на Халдер да му донесе плана на Генералния щаб за нападението срещу Съветския съюз. На 5 декември Халдер и Браухич послушно му го представят, и след четиричасово съвещание фюрерът го одобрява. Описание на тази решаваща среща се съдържа както в пленения военен дневник на ОКВ, така и в частния таен дневник на Халдер.³⁵ Нацистският върховен главнокомандващ подчертава, че отбраната на Червената армия трябва да бъде пробита едновременно северно и южно от Припятските блага, а самата Червена армия – обкръжена и унищожена „както в Полша“. Москва „не е важна“, казва той на Халдер. Важното е да се унищожи „жизнената сила“ на Русия. Румъния и Финландия ще се присъединят към атаката, но не и Унгария. Планинската дивизия на генерал Дитл в Нарвик ще бъде прехвърлена през Северна Швеция до Финландия за нападение срещу съветската полярна област.^{CU} За мащабната кампания са определени общо от „120 до 130 дивизии“.

В описанието на това съвещание, както и при предишни споменавания на плана за нападение срещу Русия, дневникът на генерал Халдер използва кодовото име „Ото“. По-малко от две седмици след това, на 18 декември 1940 г., на негово място се появява кодовото име, с което кампанията ще остане в историята. На същата дата Хитлер преминава Рубикон. Той издава Директива № 21. Заглавието ѝ е „Операция „Барбароса“. Тя започва така:

СЪВЪРШЕНО СЕКРЕТНО

Щабът на Фюрера

18 декември 1940 г.

Германските въоръжени сили трябва да имат готовност да съкрушат Съветска Русия в бърза кампания, преди да е завършила войната срещу Англия.^{CV} За тази цел сухопътните войски трябва да разгърнат всички налични части с уговорката, че ще трябва да се осигури защитата на окупираните територии срещу изненадващи атаки...

Приготовленията... трябва да бъдат приключени до 15 май 1941 г. Трябва да се проявява голяма предпазливост, така че да не бъде отгатнато намерението за атака.

И така, набелязаната дата е средата на май следващата пролет. Хитлер формулира „общата цел“ на операция „Барбароса“ по следния начин:

По-голямата част от руската армия в Западна Русия трябва да бъде унищожена със смели операции чрез вкарване на дълбоки клинове от бронирани войски, като не бива да се допуска отстъплението на невредими, боеспособни сили в обширните пространства на Русия. Крайната цел на операцията е формирането на отбранителна линия срещу азиатската част на Русия от река Волга до Архангелск.

По-нататък директивата на Хитлер навлиза в значителни подробности за основните линии на настъпление.^{CW} Определени са ролите на Румъния и Финландия. Те трябва да предоставят изходни райони за атака по крайните флангове на север и юг, както и войски, които да подпомогнат германските сили в тези операции. Финландия има особено важна роля. Различни финско-германски сухопътни войски трябва да започнат настъпление към Ленинград и района на Ладожкото езеро, да прекъснат Мурманската железопътна линия, да осигурят контрол над никеловите мини в Петсамо и да завземат незаледените руски пристанища по Северния ледовит океан. Хитлер признава, че много неща зависят от това

дали Швеция ще позволи преминаването на германски войски от Норвегия, но правилно предвижда, че шведите ще проявят услужливост в това отношение.

Разделителна линия между главните операции ще бъдат Припятските блатата, обяснява Хитлер. Основният удар ще бъде нанесен северно от блатата с две цели армейски групи. Едната ще настъпва през Прибалтика към Ленинград. Другата, далеч на юг, ще нахлуе през Белорусия и после ще завие на север, за да се съедини с първата, и по този начин ще хванат в капан остатъците от съветските сили, които се опитват да се изтеглят от Прибалтика. Едва тогава, обяснява Хитлер, трябва да се предприеме офанзива срещу Москва. Руската столица, която само допреди две седмици се е струвала „маловажна“ на Хитлер, сега придобива по-голямо значение. „Превземането на този град – пише той, – означава решаваща политическа и икономическа победа, в допълнение към прекъсването на най-важния железопътен възел на страната.“ И изтъква, че Москва е не само главният комуникационен център на Русия, но и нейният основен производител на оръжие.

Трета армейска група ще започне настъпление на юг от блатата през Украйна към Киев, като основната ѝ цел ще бъде да обгради и унищожи съветските сили там, западно от река Днепър. Още по на юг германско-румънски войски ще прикриват фланга на основните сили и ще напредват към Одеса и оттам покрай Черно море. След това ще бъде завзет Донецкият басейн, където са съсредоточени 60 % от съветската индустрия.

Такъв е грандиозният план на Хитлер, завършен точно преди коледните празници на 1940 г. и толкова добре подготвен, че не се налага да бъде променен съществено. За да се осигури нужната секретност, са направени само девет копия от директивата – по едно за всеки от трите вида въоръжени сили, а останалите – на съхранение в щабквартирата на ОКВ. Както става ясно от нея, дори на висшестоящите полеви командири трябва да се каже, че планът е просто „предпазна мярка, в случай че Русия промени предишното си отношение към нас“. По инструкция на Хитлер броят на посветените в тайната офицери трябва да остане колкото е възможно по-малък: „В противен случай съществува опасност нашите приготовления да станат известни и от това да произтекат много сериозни политически и военни неудобства.“

Няма доказателства генералите във Върховното командване на сухопътните войски да са възразили срещу решението на Хитлер да нападне Съветския съюз, който с лоялното изпълнение на своите задължения според пакта с Германия е направил възможни техните победи в Полша и на запад. По-късно Халдер пише подигравателно за „руската авантюра на Хитлер“ и твърди, че ръководството на сухопътните сили е било против нея от самото начало.³⁷ Не откриваме обаче и една дума в подкрепа на това сред подробните записки в дневника му от декември 1940 г. Всъщност оставаме с впечатлението, че е изпълнен с искрен ентузиазъм по отношение на „авантюрата“, с чието планиране е натоварен най-вече той лично като началник на Генералния щаб.

Във всеки случай за Хитлер жребият е хвърлен и, макар и той да не го знае, съдбата му е вече е предопределена от неговото решение от 18 декември 1940 г. С чувство на облекчение от взетото най-после решение, както разкрива по-късно, той заминава да отпразнува Коледа с войниците и летците край Ламанша – възможно най-далече от Русия. Възможно най-далеч от ума му трябва да са били и всякакви мисли за Карл XII Шведски или Наполеон Бонапарт, които след толкова много славни победи, подобни на неговите, са претърпели катастрофа в необятната шир на руските степи. И как би могъл да се сети за тях? Към този момент, както

скоро ще видим, някогашният виенски скитник се смята за най-великия завоевател в света на всички времена. Егоманията, тази гибелна болест на всички завоеватели, постепенно го завладява.

Шест месеца на разочарование

И все пак, въпреки всички гръмки победи от пролетта и ранното лято на 1940 г., за нацисткия завоевател следват шест месеца на разочарования. Не само че окончателният триумф над Британия му се изплъзва; пропуснати са и възможностите да ѝ нанесат смъртоносен удар в Средиземноморието.

Два дни след Коледа гросадмирал Редер се среща с Хитлер в Берлин, но няма с какво да разведри празничните му дни. „Заплахата за Британия в цялото Източно Средиземноморие, Близкия изток и Северна Африка е елиминирана... – казва той на фюрера. – Затова решителните действия, които се надявахме да осъществим в Средиземно море, вече не са възможни.“³⁸

Спъван от хлъзгавото поведение на Франко, от неспособността на Мусолини и дори от старческото оглупяване на маршал Петен, Адолф Хитлер наистина е изпуснал влака в Средиземно море. Италианският съюзник е изпаднал в катастрофално положение в египетската пустиня, а сега, през декември, е изправен пред същото в заснежените планини на Албания. Тези неблагоприятни събития представляват и повратни точки във войната, и в историята на Третия райх. До тях се е стигнало не само заради слабостта на германските приятели и съюзници, но и отчасти заради неспособността на нацисткия диктатор да схване по-мащабната, междуконтинентална стратегия, която положението изисква, както му изтъкват Редер и дори Гьоринг.

На два пъти през септември 1940 г., на 6 и 26, гросадмиралът се опитва да открие нови перспективи в ума на фюрера, след като прякото нападение срещу Англия явно вече е отпаднало от дневния ред. За втория разговор Редер издебва случай да остане насаме с Хитлер, така че офицерите от сухопътните сили и авиацията да не разводняват темата, и изнася на своя началник дълга лекция по военноморска стратегия и обяснява колко е важно да ударят Британия и на други места освен през Ламанша.

Британците [казва Редер] винаги са смятали Средиземноморието за главна опора на тяхната световна империя... Италия, обкръжена от британската мощ, скоро ще се превърне в основна мишена за атака... Италианците още не разбират какво рискуват, когато отказват нашата помощ. Германия обаче трябва да води война срещу Великобритания с всички средства на нейно разположение и без отлагане, преди Съединените щати да успеят да се намесят ефективно. По тази причина средиземноморският въпрос трябва да бъде решен през зимните месеци.

Да бъде решен – как? Адмиралът преминава към същността.

Трябва да бъде превзет Гибралтар. Авиацията трябва да осигури контрол над Канарските острови.

Трябва да бъде превзет Суецкият канал.

Редер обрисова в розови краски това, което логично ще последва след завземането на Суец.

Необходимо е настъпление от Суец през Палестина и Сирия чак до Турция. Ако стигнем до тази точка, Турция ще бъде във властта ни. Руският проблем тогава ще се разкрие в друга светлина... Съмнително е дали ще бъде необходимо настъпление срещу Русия от север.

След като е изтласкал мислено британците от Средиземно море и е поставил Турция и Русия във властта на Германия, Редер допълва картината с нови щрихи. Той правилно предвижда, че Британия, подкрепяна от САЩ и голистите, накрая ще се опита да получи плацдарм в Северна Африка като база, от която да продължи войната срещу Оста. Адмиралът настоява Германия и вишистка Франция да попречат на това, като сами си осигурят контрола над този стратегически важен район.

Според Редер Хитлер се съгласил с неговата „обща насока на мислене“, но добавил, че ще трябва да обсъди нещата с Мусолини, Франко и Петен.³⁹ И наистина се заема с тази работа, макар и едва след като е загубено много време. Той уговаря среща с испанския диктатор на 23 октомври, с Петен, който вече оглавява колаборационисткото правителство във Виши – на следващия ден, а с Дучето – няколко дни по-късно.

Франко, който дължи триумфа си в Гражданската война на солидната военна помощ на Италия и Германия, притежава, подобно на събратята си диктатори, неумерен апетит за плячка особено ако може да я получи на ниска цена. През юни, в момента на рухването на Франция, той е побързал да информира Хитлер, че Испания ще влезе във войната, ако получи в замяна по-голямата част от огромните имперски владения на Франция в Африка, включително Мароко и Западен Алжир, и при условие, че Германия снабдява щедро Испания с оръжия, бензин и храни.⁴⁰ И сега, за да даде възможност на Франко да изпълни обещанието си, на 23 октомври фюрерът пристига със специалния си влак в градчето Андай на френско-испанската граница. През изминалите месеци обаче са се случили много неща – например Британия храбро е устояла на атаките – и Хитлер го очаква неприятна изненада.

Хитрият испанец не се впечатлява от надутото заявление на фюрера, че „Англия вече е окончателно победена“. Не го удовлетворява и обещанието на Хитлер да даде на Испания териториална компенсация във Френска Северна Африка „до степен, която позволява да се покрият загубите на Франция от британските колонии“. Франко иска африканската империя на Франция – без никакви други условия. Хитлер предлага Испания да влезе във войната през януари 1941 г., но Франко изтъква рисковете от подобно прибързано действие. Фюрерът поставя искането испанците да атакуват Гибралтар на 10 януари, с помощта на германски специалисти, които са превзели белгийската крепост „Ебен Емаел“ по въздуха. Франко отговаря с типична испанска гордост, че испанците трябва „сами“ да превземат Гибралтар. Спорът между двамата диктатори продължава девет часа. Според д-р Шмит, който също присъства на срещата, Франко не спира да говори с монотонна, напевна интонация и изкарва от търпение Хитлер, който в един момент скача на крака, както е направил и с Чембърлейн, и възкликва, че няма смисъл да продължават разговора.⁴¹

„Бих предпочел да ми извадят три-четири зъба, отколкото да преживея това отново“ – казва той по-късно на Мусолини, описвайки мъчителната си среща с Каудильо.⁴²

След девет часа, с прекъсване за обяд в специалния вагон-ресторант на Хитлер, преговорите са прекратени късно вечерта, без Франко да е поел ясен ангажимент да влезе във войната. Хитлер оставя Рибентроп да продължи преговорите същата нощ с испанския външен министър Серано Сунер и да се опита да убеди испанците да подпишат ако не друго, поне споразумение, че ще изгонят британците от Гибралтар и ще затворят достъпа им до Западното Средиземноморие; усилията му обаче са напразни. „Неблагодарен страхливец! – ругае Рибентроп по адрес на Франко пред Шмит следващата сутрин. – Дължи ни всичко, а сега не иска съюз с нас!“⁴³

Срещата на Хитлер с Петен в Монтоар на следващия ден минава по-добре. Причината обаче е, че стареещият маршал, героят от Вердюн през Първата световна война и виновникът за капитулацията на Франция през Втората, се съгласява Франция да сътрудничи със своя завоевател в последен опит да постави на колене своя доскорошен съюзник, Британия. Той дори дава съгласието си тази отвратителна сделка да бъде скрепена писмено.

*Силите на Оста и Франция имат еднакъв интерес поражението на Англия да бъде постигнато колкото се може по-скоро. Следователно френското правителство ще подкрепя, доколкото му позволяват възможностите, мерките, които силите на Оста предприемат за тази цел.*⁴⁴

В замяна на това предателство Франция ще получи в Нова Европа „мястото, което ѝ се полага по право“, а фашистките диктатори ще ѝ дадат в Африка за сметка на Британия компенсация за териториите, които е принудена да отстъпи на други. Двете страни се споразумяват да пазят пакта в „абсолютна тайна“.^{cx}

Въпреки безчестните, но жизненоважни отстъпки на Петен, Хитлер не е удовлетворен. Според д-р Шмит той е искал повече – най-малкото, активно участие на Франция във войната срещу Британия. По време на дългото пътуване обратно към Мюнхен официалният преводач открива, че фюрерът е разочарован и потиснат от резултатите от своето посещение. Това чувство ще се усили още повече във Флоренция, където той пристига на 28 октомври сутринта, за да се срещне с Мусолини.

Двамата са се срещнали само преди три седмици, на 4 октомври, в прохода Бренер. През повечето време, както обикновено, в разговора е доминирал Хитлер, който прави един от смайващите си обзори на ситуацията, *без изобщо* да спомене, че изпраща войски в Румъния, за която ламти и Италия. Когато научава за това няколко дни по-късно, Дучето е обзет от негодувание.

*Хитлер винаги ме поставя пред свършен факт [ядосва се той пред Чано]. Този път ще му платя със същата монета. Ще научи от вестниците, че съм окупирал Гърция. Така равновесието ще бъде възстановено.*⁴⁵

Амбициите на Дучето по отношение на Балканите са също толкова алчни като тези на Хитлер и се пресичат с тях, затова още в средата на август германците са предупредили Рим да не предприема никакви авантюри в Югославия и Гърция. „Това е недвусмислена заповед да спрем всичко в това направление“ – отбелязва Чано в дневника си на 17 август. Мусолини поне за момента изоставя плановете си за нова военна слава на Балканите и потвърждава това свое решение в смирено писмо до Хитлер от 27 август. Само че перспективата за бързо, лесно завладяване на Гърция, което ще компенсира донякъде бляскавите успехи на неговия

партньор, е твърде голямо изкушение за самолюбивия фашистки цезар, за да може да му устои – въпреки че тази перспектива е лъжлива.

На 22 октомври той определя датата за изненадващо италианско нападение срещу Гърция на 28 октомври и на същия ден пише до Хитлер писмо (с по-ранна дата, 19 октомври), в което наемква за замисляната операция, без обаче да изяснява точния ѝ характер и дата. Бои се, както отбелязва Чано в дневника си на същия ден, че фюрерът може да му „заповяда“ да спре. Хитлер и Рибентроп научават за плановете на Дучето на връщане от Франция, докато пътуват всеки в своя специален влак, и по нареждане на фюрера нацисткия външен министър спира на първата гара в Германия, за да телефонира на Чано в Рим и да поиска незабавна среща на лидерите на Оста. Мусолини предлага тя да се състои на 28 октомври във Флоренция, и когато неговият германски гост слиза от влака сутринта на уговорения ден, Дучето го посреща с гордо вдигната глава и блясък в очите: „Фюрер, ние сме в поход! Победоносните италиански войски пресякоха гръцко-албанската граница днес на разсъмване!“⁴⁶

Според всички описания Мусолини изпитва огромно удоволствие да отмъсти на своя приятел за всички предишни случаи, когато нацисткия диктатор е нахлувал в някоя страна, без преди това да е споделил намеренията си с италианския си съюзник. Хитлер изпада в ярост. Този необмислен акт срещу упорит враг в най-неподходящото време на годината заплашва да провали плановете му на Балканите. Фюрерът, както пише той до Мусолини малко по-късно, е бързал за Флоренция с надеждата да го предотврати, но е пристигнал твърде късно. Според Шмит, който присъства на срещата, нацисткия вожд съумява да овладее гнева си.

Хитлер замина на север този следобед [пише Шмит по-късно] с мъка в сърцето. Беше претърпял разочарование три пъти – в Андай, в Монтоар, а сега и в Италия. В протяжните зимни вечери през следващите няколко години тези дълги, изморителни пътувания бяха постоянна тема на горчиви упреци срещу неблагодарните и неблагонадеждни приятели, партньорите от Оста и „лъжливите“ французи.⁴⁷

Въпреки всичко той трябва да направи нещо, за да продължи войната срещу британците, след като нахлуването в Британия се е оказало невъзможно. Съвсем скоро след връщането му в Берлин необходимостта да действа, му е наложена с нова сила от фиаското на италианските войски в Гърция. За една седмица тяхната „победоносна“ атака е превърната в разгром. На 4 ноември Хитлер свиква военно съвещание в Канцлерството в Берлин, на което са повикани Браухич и Халдер от сухопътните сили и Кайтел и Йодл от ОКВ. Благодарение на дневника на Халдер и един заловен екземпляр от доклад за срещата, подготвен от Йодл за флота, знаем за решенията на върховния главнокомандващ, въплътени в Директива № 18, която е издадена от Хитлер на 12 ноември и чийто текст е сред представените в Нюрнберг документи.⁴⁸

Очевидно е значението на германския флот върху стратегията на Хитлер, както и необходимостта да направи нещо за злополучния италиански съюзник. Халдер отбелязва „липсата на доверие“ в италианското ръководство от страна на фюрера. В резултат е взето решение да *не* се изпращат германски войски в Либия, преди армията на маршал Родолфо Грациани, която през септември е навлязла на стотина километра в Египет до Сиди Барани,

да е стигнала до Мерса Матрух на още 120 км нататък по брега – а това се очаква да стане най-рано по Коледа. Междувременно трябва да се съставят планове за изпращане на няколко пикиращи бомбардировача в Египет, които да атакуват британския флот в Александрия, и да минират на Суецкия канал.

Що се отнася до Гърция, както Хитлер признава пред своите генерали, италианското нападение срещу нея е било „непростителна грешка“ и за съжаление е застрашило положението на Германия на Балканския полуостров. Британците са окупирали Крит и Лемнос и по този начин са си осигурили военновъздушни бази, откъдето могат лесно да бомбардират румънските пет

ролни находища, и са изпратили войски в континентална Гърция, заплашвайки по този начин германската позиция на Балканите. За да парира тази заплаха, Хитлер нарежда на сухопътните войски да подготвят веднага планове за нахлуване в Гърция през България със сила от най-малко 10 дивизии, които да бъдат изпратени най-напред в Румъния. „Очаква се Русия да остане неутрална“ – казва той.

Съвещанието на 4 ноември и последвалата Директива № 18 обаче са посветени в по-голямата си част на въпроса за унищожаването на позициите на Британия в Западното Средиземноморие.

Гибралтар ще бъде превзет [гласи директивата], а проливът – затворен.

На британците ще се попречи да получат плацдарм в друга точка от Иберийския полуостров или островите в Атлантическия океан.

„Феликс“ ще е кодовото име за превземането на Гибралтар и Канарските острови в Испания и на Кабо Верде в Португалия. Флотът трябва да проучи и възможността за окупиране на Мадейра (Португалия) и Азорските острови. Самата Португалия вероятно ще трябва да бъде окупирана. Псевдонимът за този акт ще е операция „Изабела“, а на испанско-португалската граница ще бъдат събрани три германски дивизии за нейното осъществяване.

Накрая ще бъдат освободени части от френския флот и сухопътни войски, за да може Франция да защитава своите владения в Северозападна Африка срещу британците и Дьо Гол. „От тази първоначална задача френското участие във войната срещу Англия може да се развие в пълна степен“ – казва Хитлер в своята директива.

Новите планове на Хитлер във вида, в който са представени пред генералите на 4 ноември и изложени в директивата седмица по-късно, навлизат в значителни военни детайли (особено за превземането на Гибралтар с дързък германски удар) и командването на армията очевидно остава с впечатлението, че са смели и прозорливи. Всъщност това са половинчати мерки, които вероятно няма да постигнат целите си, и се основават отчасти на измама спрямо собствените генерали на Хитлер. Както отбелязва Халдер, на 4 ноември той ги уверява, че току-що е получил от Франко потвърждение на обещанието да се включи във войната на страната на Германия; това обаче, както видяхме, не е съвсем вярно. Поставената цел за изтласкване на британците от Средиземноморието е разумна, но силите, определени за тази задача, са недостатъчни, особено с оглед на слабостта на Италия.

От Щаба на военноморските сили изтъкват това в твърдо написан меморандум, който Редер предава на Хитлер на 14 ноември.⁴⁹ Италианската катастрофа в Гърция (войските на Мусолини вече са отблъснати назад в Албания и продължават да отстъпват) не само е

подобрила значително стратегическата позиция на Британия в Средиземноморието, посочват офицерите от флота, но и укрепва престижа на британците по света. Що се отнася до италианското нападение срещу Египет, те казват на Хитлер без заобикалки: „Италия *никога няма да завърши* египетската офанзива.^{cy} Италианското ръководство е ужасно. Те нямат понятие от ситуацията. Италианските въоръжени сили не притежават *нищо* командването, нито боеспособността, нужни за довеждането на необходимите операции в Средиземноморския регион до успешен край със съответната бързина и решителност.“

Следователно, заключава военноморското командване, тази задача трябва да бъде изпълнена от Германия. „Борбата за африканския регион“, както предупреждават те Хитлер, е „първата стратегическа цел на германското военно дело изобщо... Тя е от *решаващо значение за изхода на войната*.“

Нацистският диктатор обаче не е убеден. Той никога не е бил в състояние да си представи войната в Средиземно море и Северна Африка по друг начин, освен като нещо второстепенно спрямо основната цел. Когато адмирал Редер му разяснява в подробности стратегическите концепции на флота по време на тяхната среща на 14 ноември, Хитлер отвърща, че е „все още склонен на демонстрация с Русия“.⁵⁰ Всъщност тази склонност е по-силна от всякога, тъй като Молотов току-що е отпътувал от Берлин, след като е разпалил до крайност гнева на фюрера. При следващата среща на адмирала с неговия началник два дни след Коледа, когато Редер докладва как са пропуснали шанса си в Средиземноморието, Хитлер не се разстройва прекомерно от това съобщение. Когато Редер се опитва да го убеди, че победата на Британия над италианците в Египет^{cz} и увеличаването на материалната помощ, която тя получава от Америка, налагат съсредоточаването на всички германски ресурси за съкрушителен удар срещу британците, и че операцията „Барбароса“ трябва бъде отложена до „падането на Британия“, Хитлер почти не му обръща внимание.

„С оглед на сегашните политически събития и особено намесата на Русия в работите на Балканите – казва фюрерът – е необходимо да елиминираме на всяка цена единствения останал враг на континента, преди да влезем в схватка с Британия.“ От този момент нататък до самия печален край той ще се придържа фанатично към тази фундаментална стратегия.

За да приспи тревогите на своя командващ на ВМС, Хитлер обещава „да се опита още веднъж да повлияе на Франко“ така, че да могат да осъществят атаката срещу Гибралтар и да затворят Средиземно море за британския флот. В действителност той вече се е отказал от цялата тази идея. На 11 декември тихомълком е издал заповед: „Операция „Феликс“ няма да бъде изпълнена, тъй като вече не са налице политическите условия.“ Тъй като собственият му флот, както и италианците, му досаждат с настояванията си да продължи опитите с Франко, Хитлер прави едно последно усилие, колкото и да е мъчително за него. На 6 февруари 1941 г. той пише дълго писмо до испанския диктатор.

... По един въпрос, Каудильо, трябва да има яснота: водим битка на живот и смърт и не можем в този момент да правим никакви подаръци...

Битката, която Германия и Италия водят, ще определи и съдбата на Испания. Само в случай на наша победа вашият сегашен режим ще продължи да съществува.⁵¹

За лош късмет на Оста, писмото стига до Каудильо точно в деня, когато последните войски на маршал Грациани в Киренайка са унищожени от британците на юг от Бенгази. Нищо

чудно, че когато Франко се наканва да отговори – на 26 февруари 1941 г., – макар и да заявява своята „абсолютна лоялност“ към Оста, той напомня на нацисткия водач, че след последните събития „обстоятелствата от октомври са вече в миналото“ и че разбирането, което са имали тогава, е „остаряло“.

Това е един от съвсем малкото случаи в бурния живот на Адолф Хитлер, когато той се признава за победен. „Равносметката от отегчителните испански лакардии е, че Испания не иска и няма да влезе във войната – пише той на Мусолини. – Това е крайно неприятно, тъй като означава, че за момента отпада възможността да ударим Британия по най-простия начин в нейните средиземноморски владения.“

Истината е, че не Испания, а Италия е ключът към поражението на Британия в Средиземно море, но паянтовата империя на Дучето не е в състояние да изпълни сама тази задача, а Хитлер не проявява достатъчно мъдрост, за да ѝ предостави за тази цел средствата, с които той разполага. Възможността да нанесат удар срещу Британия било пряко през Ламанша, било непряко през по-обширното Средиземно море, е била елиминирана „за момента“, както той признава. Колкото и да е неудовлетворителна тази мисъл, признаването ѝ носи облекчение на Хитлер. Той вече може да се обърне към въпроси, по-близки на сърцето и ума му.

На 8–9 януари 1941 г. той провежда военен съвет в Бергхоф, близо до Берхтесгаден, по това време затънал в дълбок зимен сняг. Планинският въздух изглежда прояснява ума му и както разкриват подробните поверителни доклади за срещата от адмирал Редер и генерал Халдер⁵², мислите му се реят далече, докато излага своята грандиозна стратегия пред военачалниците си. Оптимизмът му се е върнал.

Фюрера [отбелязва Редер] е твърдо убеден, че ситуацията в Европа не може вече да се развие неблагоприятно за Германия дори ако загубим цяла Северна Африка. Нашата позиция в Европа е толкова солидна, че изходът не би могъл да бъде в наша вреда... Британците могат да се надяват да спечелят войната само като ни победят на континента. Фюрера е убеден, че това е невъзможно.

Вярно е, признава той, че прякото нахлуване в Британия „не е осъществимо, ако тя не бъде отслабена в значителна степен и Германия няма пълно превъзходство по въздуха“. Флотът и авиацията, казва той, трябва да концентрират ударите си срещу нейните морски пътища така, че да прекъснат доставките ѝ. Подобни атаки, смята той, „могат да доведат до победа още през юли или август“. Междувременно, казва той: „Германия трябва да стане толкова силна на континента, че да можем да се справим с бъдеща война срещу Англия (и Америка).“ Вметнатото в скобите е на Халдер и включването му е показателно. Това е първото място в заловените германски документи, където се споменава, че Хитлер в началото на 1941 г. разглежда възможността за влизане на САЩ във войната срещу Германия.

След това нацистският върховен главнокомандващ се спира върху различни стратегически области и проблеми и очертава плановете си за тях.

Фюрера е на мнение [пише Редер], че за изхода на войната е от жизненоважно значение Италия да не рухне... Той твърдо възнамерява да... не допусне Италия да загуби Северна Африка... Това би означавало голяма загуба на престиж за силите на Оста... [Затова] той е решен да им окаже подкрепа.

На това място Хитлер отправя предупреждение към военачалниците си относно разгласяването на германските планове.

Той не желае да уведоми италианците за нашите планове. Има голяма опасност кралското семейство да предава разузнавателни сведения на Британия!^{DA}

Подкрепата за Италия, заявява Хитлер, ще се състои от противотанкови формирования и няколко ескадрили на Луфтвафе за Либия. По-важното е, че ще изпрати сухопътен корпус от две и половина дивизии, за да окуражи отстъпващите италианци в Албания – където гърците вече са ги изтласкали. Във връзка с това ще бъде предприета операция „Марита“.^{DB} Прехвърлянето на войски от Румъния в България, заповядва той, трябва да започне веднага, така че „Марита“ да стартира на 26 март. Хитлер говори доста подробно и за необходимостта да бъдат готови да осъществят операция „Атила“ (германските кодови названия нямат край), която е набелязал в директива от 10 декември 1940 г. Това е план за окупиране на останалата част от Франция и завземане на френския флот при Тулон. Сега смята, че може да се наложи скорошното му осъществяване. „Ако Франция започне да създава трудности – заявява той, – тя ще трябва да бъде смазана напълно.“ Това би било грубо нарушение на примирието от Компьен, но нито един генерал или адмирал не повдига този въпрос, доколкото Халдер и Редер са забелязали или поне отбелязали.

Това военно съвещание е срещата, на която Хитлер нарича Сталин „хладнокръвен изнудвач“ и информира своите командири, че Русия трябва да бъде поставена на колене „колкото е възможно по-скоро“.

Ако САЩ и Русия влязат във войната срещу Германия [казва Хитлер, и това е вторият път, когато споменава тази възможност за Америка], ситуацията ще се усложни много. Затова всяка вероятност от развитието на подобна заплаха трябва да се елиминира в самото начало. Ако руската заплаха бъде премахната, можем да водим неограничена война срещу Британия. Ако Русия претърпи крах, това ще е голямо облекчение за Япония: то на свой ред ще означава усилване на опасността за САЩ.

Такива са мислите на германския диктатор за глобалната стратегия в началото на 1941 г. Два дни след военния съвет, на 11 януари, той ги формулира в Директива № 22. Придвижването на германските подкрепления за Триполи ще се нарича „Операция „Слънчоглед“; а на тези за Албания – „Операция „Алпийски теменужки““.⁵⁴

„Светът ще затаи дъх!“

Мусолини е поканен от Хитлер в Бергхоф за 19 и 20 януари. Разтърсен и унижен от пълното поражение на Италия в Египет и Гърция, той няма желание за това пътуване. Качва се на специалния си влак „намръщен и разтревожен“, както изглежда на Чано, с опасението, че Рибентроп и германските генерали ще се държат обидно снизходително. Положението става още по-неприятно заради факта, че Дучето води със себе си генерал Алфредо Гуцони, помощник-началник щаб, когото Чано описва в дневника си като посредствен човек с голямо шкембе и малка боядисана перука и когото, смята той, със сигурност ще е унижително да представят на германците.

За изненада и облекчение на Мусолини, Хитлер, който слиза да го поздрави на заснежения перон на малката гара в Пух, се държи тактично и приятелски и не изрича никакви упреци за плачевното представяне на Италия на бойните полета. Освен това Дучето установява (както отбелязва Чано в дневника си), че неговият домакин е подчертано антируски настроен. На втория ден в продължение на повече от два часа Хитлер изнася лекция пред своите италиански гости и събраните генерали от двете страни, а тайният доклад за срещата, подготвен от генерал Йодл⁵⁵, потвърждава, че макар и фюрерът да е загрижен да помогне на италианците в Албания и Либия, мислите му са насочени най-вече към Русия.

Не предвиждам да дойде голяма опасност от Америка [казва Хитлер], дори ако тя влезе във войната. Много по-голяма опасност е гигантският руски блок. Макар и да имаме много изгодни политически и икономически споразумения с Русия, предпочитам да се осланям на мощни средства на мое собствено разположение.

Макар и да загатва какво възнамерява да направи със своите „мощни средства“, той не разкрива плановете си на своя партньор. Те обаче са в достатъчно напреднала фаза, за да може началникът на Генералния щаб на сухопътните сили, който отговаря за изработването на детайлите, да ги представи пред върховния главнокомандващ съвещание в Берлин две седмици по-късно.

Този военен съвет, на който присъства висшето ръководство на ОКВ и Върховното командване на сухопътните сили (ОКХ), продължава от 12 до 18 ч. на 3 февруари. И макар и генерал Халдер, който описва в общи линии плановете на Генералния щаб, да твърди по-късно в книгата си⁵⁶, че двамата с Браухич са изразили съмнение относно собствената си оценка за съветската военна мощ и изобщо са се противопоставили на „Барбароса“ като на „авантюра“, в записката от същата вечер в собствения му дневник, както и в свръхсекретния меморандум на ОКВ за срещата⁵⁷ няма нищо, което да подкрепя това твърдение. Всъщност те разкриват, че Халдер първоначално прагматично оценява силите на двете страни, като пресмята, че докато врагът ще разполага с приблизително 155 дивизии, германската сила ще бъде горе-долу същата, при това, както съобщава Халдер, „с далеч по-добро качество“. По-късно, когато настъпва катастрофата, Халдер и колегите му генерали разбират, че техните разузнавателни данни за Червената армия са били невъобразимо погрешни. На 3 февруари 1941 г. обаче те не подозират за това. В действителност докладът на Халдер за силите на двете страни и за стратегията, която ще бъде приложена за унищожаване на Червената армия^{DC}, е толкова убедителен, че Хитлер накрая не само дава съгласието си „за всичко“, но е толкова въодушевен от перспективите, начертани от началника на Генералния щаб, че възкликва: „Когато „Барбароса“ започне, светът ще затаи дъх и ще замълчи!“

Той с мъка си налага да изчака започването на операцията. Нетърпеливо нарежда да му изпратят „колкото е възможно по-скоро“ оперативната карта и плана за разгръщане на войските.

Балканска прелюдия

Преди „Барбароса“ да започне напролет, трябва да бъде осигурен и укрепен южният фланг, който се намира на Балканите. До третата седмица на февруари 1941 г. германците са

струпали огромна армия от 680 000 души в Румъния, която има 480-километрова граница с Украйна между границите с Полша и с Черно море.⁵⁸ На юг обаче Гърция продължава да държи италианците на разстояние и Берлин има основания да смята, че скоро там ще бъде извършен десант на британски войски от Либия. Както показват протоколите от неговите многобройни съвещания през този период, Хитлер се опасява от образуване на съюзнически фронт северно от Солун, който ще създаде на Германия повече проблеми в сравнение с аналогичния фронт от Първата световна война, тъй като ще предостави на британците база, от която да бомбардират румънските петролни находища. При това ще изложи на риск „Барбароса“. Всъщност тази опасност е взета под внимание още през декември 1940 г., когато е издадена първата директива за операция „Марита“, предвиждаща усилена германска атака срещу Гърция през България с войски, събрани в Румъния.

България, чиято грешна преценка за победителите в първата война ѝ е струвала скъпо, сега отново си прави криво сметката. Приемайки уверенията на Хитлер, че вече е спечелил войната, и заслепени от перспективата да придобият гръцка територия на юг, която ще им предостави излаз на Егейско море, българите се съгласяват да участват в „Марита“ – поне колкото да разрешат преминаването на германски войски. За тази цел на 8 февруари 1941 г. е сключено тайно споразумение между фелдмаршал Лист и българския Генерален щаб.⁵⁹ През нощта на 28 февруари германски сухопътни части преминават Дунава от Румъния и заемат стратегически позиции в България, която на следващия ден се присъединява към Тристранния пакт.

По-дръзките югославяни не са толкова услужливи. Упорството им обаче само подклажда стремежа на германците да вкарат и тях в своя лагер. На 4-5 март регентът принц Павел е поканен при голяма секретност от фюрера в Бергхоф, където чува обичайните заплахи, а заедно с тях и предложение за подкуп – Солун. На 25 март югославският премиер Драгиша Цветкович и външният министър Александър Цинцар-Маркович, след като се измъкват крадешком от Белград през нощта, за да избягнат враждебни демонстрации или дори отвличане, пристигат във Виена, където в присъствието на Хитлер и Рибентроп подписват договор за присъединяване на Югославия към Тристранния пакт. Хитлер е много доволен и споделя с Чано, че това ще улесни нападението му срещу Гърция. Преди да отпътуват от Виена, югославските лидери получават от Рибентроп две писма, които потвърждават „решимостта“ на Германия да зачита „суверенитета и териториалната цялост на Югославия за вечни времена“ и обещават, че Оста няма да изисква право на преминаване през Югославия за своите войски „през тази война“.⁶⁰ И двата ангажимента са нарушени от Хитлер в рекордно кратък дори за него срок.

След като югославските министри се връщат в Белград, още през нощта на 26 срещу 27 март правителството и принцът регент са свалени от власт от народно въстание, предвождано от няколко висши офицери от авиацията с подкрепата на по-голямата част от сухопътните войски. Младият престолонаследник Петър, който се е изплъзнал от надзора на регентската служба, спускайки се по водосточна тръба, е обявен за крал; и макар че режимът на генерал Душан Симович незабавно предлага да подпише пакт за ненападение с Германия, в Берлин е очевидно, че новата власт няма да приеме марионетния статут, който фюрерът е отреждал за Югославия. По време на безпаметните празненства в Белград, когато тълпата е

заплювала автомобила на германския пълномощен министър, сърбите са показали на чия страна са техните симпатии.

Превратът в Белград хвърля Адолф Хитлер в един от най-бурните пристъпи на ярост през целия му живот. Той приема случилото се като лично оскърбление и в яда си взима прибързани решения, които ще се окажат извънредно пагубни за съдбата на Третия райх.

Фюрерът привиква по спешност своите военачалници в Канцлерството в Берлин на 27 март – съвещанието е свикано толкова набързо, че Браухич, Халдер и Рибентроп закъсняват – и започва да сипе яростни закани за отмъщението, което готви на югославяните. Белградският преврат, казва Хитлер, е изложил на опасност както „Марита“, така и „Барбароса“. Затова той е решен, „без да чака възможните декларации за лоялност от страна на новото правителство, да унищожи Югославия както във военно отношение, така и като държава“. „Няма да се правят дипломатически сондажи и няма да се поставят ултиматуми“ – казва той. Югославия, допълва фюрерът, ще бъде смазана с „безмилостна суровост“. Той нарежда на Гьоринг още веднага „да разруши Белград с последователни въздушни атаки“, с бомбардировачи, действащи от унгарски военновъздушни бази. Хитлер издава Директива № 25⁶¹ за незабавно нахлуване в Югославия и казва на Кайтел и Йодл да изготвят военните планове още тази вечер. Инструктира Рибентроп да уведоми Унгария, Румъния и Италия, че всички ще получат по парче от Югославия, която ще бъде поделена между тях, като бъде оставена само малка марионетна хърватска държава.^{DD}

И тогава, според един подчертан пасаж в свършено секретния протокол на ОКВ за съвещанието⁶², Хитлер обявява най-съдбоносното от всичките си решения.

Началото на операция „Барбароса“ – казва той на своите генерали – ще трябва да бъде отложено с до четири седмици.^{DE}

Това отлагане на нападението срещу Русия, за да може нацисткия диктатор да даде отдушник на личната си ненавист срещу една малка балканска страна, дръзнала да не му се подчини, е вероятно най-катастрофалното решение в цялата кариера на Хитлер. Едва ли ще е преувеличено да кажем, че с решението, взето през този мартенски следобед в Канцлерството в Берлин в момент на неконтролируем гняв, той пропилява последната си златна възможност да спечели войната и да превърне Третия райх, създаден от неговия изумителен, макар и варварски гений, в най-великата германска империя в историята, а себе си – в господар на Европа. Фелдмаршал фон Браухич, главнокомандващият на германските сухопътни войски, и генерал Халдер, талантливият началник на Генералния щаб, ще си спомнят за това по-късно с дълбока горчивина, но и с по-ясно съзнание за последствията, отколкото са имали в момента на решението; това ще стане, когато типичните за Русия дълбок сняг и отрицателни температури ги връхлетят три или четири седмици преди окончателната им – според тях – победа. От този момент нататък те и колегите им генерали неспирно ще обвиняват за всички последвали беди онова прибързано, зле обмислено решение, взето от един честолобив и разярен човек.

Военна директива № 25, която Върховният главнокомандващ издава за своите генерали преди края на съвещанието, е типичен хитлеровски документ.

Военният преврат в Югославия променя политическата ситуация на Балканите.

Югославия, въпреки своите декларации за лоялност, трябва понастоящем да бъде смятана за враг и следователно да бъде разгромена колкото е възможно по-бързо.

Моето намерение е да нахлуя в Югославия... и да унищожа югославската армия...

Йодл, като началник на Оперативния щаб на ОКВ, получава нареждане да подготви плановете още същата нощ. „Работих в райхсканцеларията през цялата нощ – казва по-късно Йодл пред Нюрнбергския трибунал. – В четири часа сутринта на 28 март предадох меморандум на генерал фон Ринтелен, нашия офицер за свръзка с италианското върховно командване.“⁶³

Защото Мусолини, чиито отслабнали войски в Албания рискуват да бъдат нападнати в гръб от югославяните, трябва да бъде уведомен веднага за оперативните планове на германците с молбата да съдейства за тяхното изпълнение. За да е сигурен, че Дучето ще разбере какво се очаква от него, и без да чака Йодл да нахвърля военните планове, на 27-и в полунощ Хитлер набързо съчинява писмо и нарежда да го изпратят веднага в Рим по телеграфа, за да стигне до Мусолини още същата нощ.⁶⁴

ДУЧЕ,

събитията ме принуждават да ви запозная по този най-бърз начин с моята оценка на ситуацията и с последиците, които могат да произтекат от нея.

От самото начало разглеждам Югославия като опасен фактор в противопоставянето с Гърция... По тази причина направих честно всичко, за да приобция Югославия към нас... За жалост тези опити не се увенчаха с успех... Днешните съобщения не оставят никакви съмнения относно предстоящия завой във външната политика на Югославия.

Затова вече съм наредил всички необходими мерки... с военни средства. И сега сърдечно ви моля, Дуче, да не предприемате никакви нови операции в Албания в течение на следващите няколко дни. Смятам за необходимо да защитите и преградите всички важни подстъпи от Югославия към Албания с всички налични сили.

... Също така смятам за необходимо, Дуче, да укрепите силите си по италианско-югославския фронт с всички достъпни средства и максимална бързина.

Освен това смятам за необходимо, Дуче, всички наши действия и заповеди да бъдат напълно секретни... Тези мерки напълно ще загубят стойността си, ако станат известни... Дуче, в случай че се спазва секретност, тогава... не се съмнявам, че двамата ще постигнем не по-малък успех, отколкото в Норвегия преди година. Такова е непоклатимото ми убеждение. Приемете моите сърдечни и приятелски поздравя,

*Ваш,
АДОЛФ ХИТЛЕР*

Що се отнася до тази краткосрочна цел, нацисткият диктатор отново е прав в предвижданията си, но явно не усеща колко скъпо ще струва неговото успешно отмъщение срещу Югославия в по-далечна перспектива. Призори на 6 април неговите войски с многократно превъзхождаща численост връхлитат върху Югославия и Гърция през границите на България, Унгария и самата Германия и с бронираните си сили настъпват бързо срещу зле въоръжените защитници, все още замаяни от обичайните предварителни бомбардировки на Луфтвафе.

Самият Белград е сринат до основи, както е заповядал Хитлер. В продължение на три денонощия бомбардировачите на Гьоринг кръжат над малката столица непосредствено над покривите на сградите (защото градът не разполага с противовъздушна артилерия), като убиват 17 000 цивилни, раняват много повече и превръщат мястото в купчина димящи отломки. Операция „Наказание“ – така я нарича Хитлер, който очевидно се чувства удовлетворен, че заповедите му са били изпълнени толкова ефикасно. Югославяните, които не са имали време да мобилизират своята издръжлива малка армия, и чийто генерален щаб погрешно се е опитал да отбранява цялата страна, са напълно разбити. На 13 април германски и унгарски войски влизат в онова, което е останало от Белград, и на 17-и останките от югославската армия, която все още наброява 28 дивизии, се предава край Сараево, а кралят и министър-председателят избягват в Гърция със самолет.

Гърците, които са нанесли унижително поражение на италианците през изминалите шест месеца на бойни действия, не могат да устоят на Дванайсета армия на фелдмаршал Лист с нейните 15 дивизии, от които четири бронирани. Британците са побързали да изпратят в Гърция около четири дивизии от Либия – общо 53 000 души, – но и те като гърците са съкрушени от германските танкове и от смъртоносните удари на Луфтвафе. Северните гръцки армии се предават на германците и (горчив хап!) на италианците на 23 април. Четири дни по-късно нацистките танкове влизат с грохот в Атина и издигат свастиката на Акропола. По това време британците за втори път отчаяно се опитват да евакуират войските си по море – миниатюрна версия на Дюнкерк, завършила с почти същия успех.

Към края на април, т.е. за три седмици, съпротивата приключва навсякъде с изключение на Крит, който германците отнемат от британците с въздушно нападение към края на май. Там, където Мусолини се е провалял толкова плачевно през цялата зима, Хитлер пожънва успех за няколко дни през пролетта. Въпреки облекчението, че са го измъкнали от блатото, Дучето се чувства унижен, че това е трябвало да бъде направено от германците. И чувството му няма как да бъде смекчено от неочаквано скромния дял на Италия от югославската плячка, която Хитлер вече започва да разпределя.^{DF}

Балканите не са единственото място, където фюрерът измъква своя младши партньор от кашите, каквито той забърква постоянно. След разгрома на италианските войски в Либия Хитлер, макар и неохотно, най-после се съгласява да изпрати една лека бронирана дивизия и няколко подразделения от Луфтвафе в Северна Африка, където възлага общото командване на италианско-германските войски на генерал Ервин Ромел. Този енергичен, находчив офицер от танковите войски, който се е отличил като командир на бронирана дивизия в битката за Франция, е генерал, с какъвто британците дотогава не са се сблъскали в северноафриканската пустиня и който ще се окаже огромен проблем за тях през следващите две години. Той обаче не е единственият им проблем. Значителните военновъздушни и сухопътни сили, които британците са прехвърлили от Либия в Гърция, са отслабили сериозно позициите им в пустинята. Първоначално те не си създават особени тревоги заради това – дори и след като разузнаването им съобщава за пристигането на германски бронирани части в Триполитания в края на февруари. Само че това е грешка.

Ромел, с неговата германска танкова дивизия и две италиански дивизии, едната от които бронирана, нанася внезапен удар при Киренайка на последния ден от март. За дванайсет дни той превзема отново провинцията, обсажда Тобрук и стига до Бардия, на няколко километра

от границата с Египет. Британската позиция в Египет и Суец е отново цялостно застрашена; всъщност сега, когато германците и италианците са в Гърция, контролът на британците върху Източното Средиземноморие се намира под много сериозна заплаха.

Пролетта – втората за тази война – е донесла на германците нови главозамайващи победи, а положението на Британия, която вече единствена оказва противодействие на Хитлер, изглежда по-мрачно и по-безнадеждно от всякога след пораженията от нощните бомбардировки на Луфтвафе и изтласкването на войските ѝ от Гърция и Киренайка. Нейният престиж, толкова важен в борбата на живот и смърт, където пропагандата е толкова мощно оръжие (особено за повлияване на САЩ и Русия), е паднал още по-ниско от преди.^{DG}

Хитлер не се колебае да се възползва от това в победната си реч пред Райхстага в Берлин на 4 май. Тя се състои основно от жлъчни и саркастични лични нападки срещу Чърчил като подстрекател (заедно с евреите) на войната и главен виновник за изгубването ѝ.

Той е най-кръвожадният или непрофесионален стратег в историята... Повече от пет години този човек обикаля Европа като побъркан, който търси какво да запали... Като военен той е слаб политик, а като политик – също толкова слаб военен... Дарбата, която г-н Чърчил притежава, е дарбата да лъже с благочестив израз на лицето и да изопачава истината, докато накрая най-ужасните поражения бъдат представени като славни победи... Чърчил, един от най-безнадеждните дилетанти в стратегията, успя по този начин да загуби [в Югославия и Гърция] два военни театъра с един замах. Във всяка друга страна щяха да го изправят пред военен съд... Неговото анормално умствено състояние може да бъде обяснено единствено като симптом на паралитична деменция или пиянски делириум...

Що се отнася до югославския преврат, който толкова го е разярил, Хитлер не прави опит да скрие истинските си чувства.

Всички бяхме зашеметени от този преврат, извършен от шепа подкупени заговорници... Вие разбирате, господа, че когато научих за това, веднага дадох заповед за нападение срещу Югославия. Подобно отношение към Третия райх е немислимо...

Колкото и арогантно да тържествува заради пролетните си победи, особено над британците, Хитлер не разбира докрай какъв удар е понесла Британия, нито колко отчаяно е положението на нейната империя. На същия ден, когато той се обръща към Райхстага, Чърчил пише до президента Рузвелт за тежките последици от загубата на Египет и Близкия изток и призовава Америка да влезе във войната. Министър-председателят е в едно от най-мрачните настроения, в които е изпадал по време на войната.

Заклевам ви, г-н президент [пише той], да не подценявате сериозността на последиците, които могат да произтекат от пълен крах в Близкия изток.⁶⁶

Германският флот настоява пред фюрера да се възползва максимално от тази ситуация. Още по-благоприятен за Оста е фактът, че новоназначеният премиер на Ирак, Рашид Али, който е на прогермански позиции, е извършил нападение срещу британската военновъздушна база Хабания в околностите на Багдад и призовава Хитлер да му помогне да изгони британците от страната. Това става в началото на май. След завоюването на Крит на 27 май адмирал Редер, който винаги е гледал на „Барбароса“ без ентузиазъм, на 30 май се обръща

към Хитлер с молба да подготвят решителна офанзива срещу Египет и Суец, а Ромел, нетърпелив да продължи настъплението веднага щом получи подкрепления, апелира за същото от Северна Африка. „Този удар – казва Редер на фюрера – ще бъде по-смъртоносен за Британската империя от превземането на Лондон!“ Седмица по-късно адмиралът връчва на Хитлер меморандум, съставен от Оперативния отдел на Щаба на ВМС; в него се съдържа предупреждение, че макар и „Барбароса“ да „стои естествено на преден план за ръководството на ОКВ, това не бива при никакви обстоятелства да довежда до изоставянето или забавянето на войната, която се води в Средиземноморието“.⁶⁷

Само че фюрерът вече е взел решение; то всъщност е останало непроменено от коледните празници, когато Хитлер обявява „Барбароса“ и казва на Редер, че Русия трябва да бъде „елиминирана най-напред“. Ограничен в своята привързаност към сушата, умът му просто не разбира по-мощната стратегия, поддържана от флота. Още преди Редер и неговият щаб да се обърнат към него с тази молба в края на май, той произнася тежката си дума в Директива № 30, издадена на 25 май.⁶⁸ Хитлер нарежда да изпратят в Багдад военна мисия, няколко самолета и известно количество оръжие, за да окажат помощ на Ирак. „Реших – казва той – да насърча развитието в Близкия изток, като подкрепя Ирак.“ Не вижда обаче подалеч от този дребен, неефективен ход. По отношение на по-мощната и смела стратегия, поддържана от адмиралите и Ромел, той заявява:

Дали – и ако да, с какви средства – ще бъде възможно впоследствие да започнем офанзива срещу Суецкия канал и в крайна сметка да изтласкаме най-сетне британците от тяхната позиция между Средиземноморието и Персийския залив не може да се реши, докато не бъде завършена операция „Барбароса“.

Унищожаването на Съветския съюз е първата задача; всичко друго може да почака. Това, както разбираме днес, е ужасяваща грешка. В този момент, края на май 1941 г., Хитлер би могъл само с една малка част от своите сили да нанесе на Британската империя съкрушителен и може би фатален удар. Никой не разбира това по-добре от притиснатия до стената Чърчил. В своето послание до президента Рузвелт от 4 май той признава, че ако Египет и Близкият изток бъдат изгубени, продължаването на войната ще е „трудна, продължителна и безперспективна задача“, дори и Съединените щати да се включат в конфликта. Хитлер обаче не разбира това. Неговата слепота става още по-необяснима, като вземем предвид, че с кампанията си на Балканите е отложил началото на „Барбароса“ с няколко седмици и по този начин е изложил на риск успеха ѝ. Завладяването на Русия ще трябва да бъде завършено за по-кратко време от първоначално планираното. Защото срокът се определя от неумолим фактор: руската зима, която е победила Карл XII и Наполеон. При това положение германците разполагат само с шест месеца, за да прегазят преди започването на зимата една огромна страна, която Западът никога не е успявал да завоюва. И макар и да е вече юни, несметната армия, която е била насочена на югоизток към Югославия и Гърция, трябва да измине големи разстояния обратно до съветската граница по неасфалтирани пътища и разнебитени единични железопътни линии, драстично неспособни да поемат такъв гигантски трафик.

Отлагането ще се окаже фатално. Защитниците на военния гений на Хитлер твърдят, че балканската кампания не е забавила осезаемо разписанието на „Барбароса“ и че във всеки

случай отлагането се дължи предимно на късното топене на снеговете през тази година, поради което пътищата в Източна Европа са потънали в кал до средата на юни. Високопоставените германски генерали обаче свидетелстват за друго. Фелдмаршал Фридрих Паулус, чието име винаги ще бъде свързвано със Сталинград и който по това време е основна фигура в планирането на руската кампания в Генералния щаб на сухопътните сили, свидетелства в Нюрнберг, че решението на Хитлер да унищожи Югославия е отложило началото на „Барбароса“ с „около пет седмици“.⁶⁹ Дневникът на военноморския щаб указва същата отсрочка.⁷⁰ Фелдмаршал фон Рундшет, който командва Армейска група „Юг“ в Русия, казва на разпитващите го от страна на Съюзниците след войната, че заради балканската кампания операцията е започнала „с поне четири седмици закъснение“. „Това забавяне – допълва той, – струваше много скъпо.“⁷¹

Така или иначе, на 30 април, когато неговите войски са приключили със завоюването на Югославия и Гърция, Хитлер определя нова дата за „Барбароса“. Операцията трябва да започне на 22 юни 1941 г.⁷²

Планирането на терора

При завземането на Русия не трябва да действат никакви задръжки. Хитлер настоява генералите му много ясно да разберат това. В началото на март 1941 г. той свиква началниците на трите вида въоръжени сили и главните полеви командири на армията и се произнася категорично по този въпрос. Халдер записва думите му.⁷³

Войната срещу Русия [казва Хитлер] ще бъде такава, че не може да се води по рицарски маниер. Това е борба на идеологии и расови различия и ще трябва да се води с безпрецедентна, безмилостна и непримирима жестокост. Всички офицери ще трябва да се отърсят от остарелите възгледи. Знаем, че необходимостта да се води война с подобни средства е извън вашите, на генералите, понятия, но... Настоявам безусловно заповедите ми да се изпълняват без възражения. Комисарите са носители на идеи, които са в пряко противоречие с националсоциализма. Затова комисарите ще бъдат ликвидирани. Германските войници, виновни в нарушаване на международното право... ще бъдат оправдавани. Русия не участва в Хагската конвенция и следователно няма права по силата на това споразумение.

Така е издадена т.нар. Комисарска заповед; тя ще стане предмет на големи дискусии на Нюрнбергския процес, когато на германските генерали бъде поставен големият морален въпрос дали е трябвало да се подчинят на заповедите на фюрера да извършват военни престъпления или да послушат собствената си съвест.^{DH}

Според по-късните спомени на Халдер генералите са възмутени от тази заповед и веднага след края на съвещанието протестират пред своя главнокомандващ, Браухич. Този безгръбначен фелдмаршал^{DI} обещава, че ще „се бори против тази заповед във формата, в която е поднесена“. Халдер се кълне, че по-късно Браухич информирал писмено ОКВ, че офицерите от сухопътните войски „никога няма да изпълняват подобни заповеди“. Така ли е обаче наистина?

В своите показания на прекия си разпит пред Нюрнбергския трибунал Браухич признава, че не е направил подобни постъпки пред Хитлер, „защото нищо на света не би могло да промени позицията му“. Това, което прави главнокомандващият на сухопътните войски според собственото му свидетелство, е да издаде писмена заповед, че „дисциплината в армията трябва да се спазва стриктно според правилата и предписанията, прилагани в миналото“.

– Значи не сте издавали заповед, която да се отнася пряко към Комисарската заповед? – пита лорд-съдия Лорънс, сприхавият председател на трибунала.

– Не – отговаря Браухич. – Не можех да анулирам пряко заповедта.⁷⁵

Офицерите от старата школа с техните пруски традиции пак получават повод за конфликт със съвестта на 13 май, когато генерал Кайтел издава нови директиви от името на фюрера. Най-важната от тях ограничава функциите на германските военни съдилища. Те трябва да отстъпят място на по-примитивна форма на правосъдие.

Наказуеми деяния, извършени от вражески цивилни лица [в Русия], не попадат, до по-нататъшно разпореждане, под юрисдикцията на военните съдилища...

Лица, заподозрени в престъпни деяния, ще бъдат довеждани веднага при офицер. Този офицер ще решава дали трябва да бъдат разстреляни.

По отношение на престъпленията, извършени срещу вражески цивилни лица от членове на Вермахта, съдебното преследване не е задължително дори когато деянието е същевременно военно престъпление или нарушение.^{DJ}

На армията са дадени указания да бъде снизходителна към такива нарушители, като не забравя във всеки случай за всички злини, причинени на Германия от „болшевиките“ след 1918 г. Военният съд над германски войници ще бъде оправдан само ако „поддържането на дисциплината или сигурността на въоръжените сили изискват подобна мярка“. Във всеки случай, заключава директивата, ще „се потвърждават само онези присъди, които са в съответствие с политическите намерения на Върховното командване“.⁷⁶ Директивата трябва да се разглежда като „извънредно секретна“.^{DK}

Втора директива от същата дата, подписана от Кайтел от името на Хитлер, възлага на Химлер „специални задачи“ за подготовката на политическата администрация в Русия – „задачи“, казва се в документа, „произтичащи от борбата, която трябва да се води между две враждебни политически системи“. Садистичният началник на нацистката тайна полиция е упълномощен да действа „независимо“ от армията, „на своя собствена отговорност“. Генералите добре са знаели какво означава на Химлер да бъдат делегирани „специални задачи“, макар и да отричат, че е било така, когато застават пред съда в Нюрнберг. При това в директивата се казва, че окупираните райони в Русия трябва да бъдат изолирани, докато там действа Химлер. Дори „най-високопоставените лица от правителството и партията“ няма да бъдат допускани на тези места, нарежда Хитлер. Същата директива възлага на Гьоринг отговорността за „експлоатацията на страната и запазването на нейните икономически активи за използване от германската индустрия“. Между другото в тази заповед Хитлер заявява също и че веднага след приключване на военните операции Русия ще бъде „разделена на отделни държави със собствени правителства“.⁷⁸

Разработването на конкретния план за това е задача на Алфред Розенберг – тъповатият прибалтиец, който има официалната репутация на водещ нацистки мислител и е бил, както

знаем, един от първите ментори на Хитлер през мюнхенския му период. На 20 април фюрерът го назначава за „комисар по централното управление на въпросите, свързани с източноевропейския регион“, и този нацистки дръвник с гениалната способност да интерпретира погрешно историята, дори и тази на Русия, където е бил роден и възпитан, веднага се заема да строи своите въздушни кули в някогашната си родина. Обемистата документация на Розенберг е заловена в непокътнато състояние; подобно на книгите му, тя е отегчително четиво и няма да обременяваме с нея настоящото повествование, макар че на места може да я цитираме като източник за някои от плановете на Хитлер за Русия.

Към началото на май Розенберг е съставил първия си многословен план за това, което обещава да бъде най-голямото германско завоевание в историята. Най-напред, европейска Русия трябва да бъде разделена на т.нар. райхскомисариати. Руската част от Полша ще стане германски протекторат на име Остланд, а Украйна – „независима държава в съюз с Германия“; Кавказ с неговите богати петролни находища ще бъде управляван от германски „пълномощник“, а трите прибалтийски държави и Беларусия ще образуват германски протекторат, който ще бъде присъединен направо към Големия германски Райх. Този последен подвиг, обяснява Розенберг в един от безкрайните си меморандуми (с които бомбардира наред Хитлер и генералите, за да разясни, както той казва, „историческите и расови предпоставки“ за своите решения), ще бъде осъществен чрез германизиране на расово подлежащите на асимилиране прибалтийци и „прогонване на нежеланите елементи“. В Латвия и Естония, предупреждава той, „ще трябва да се предвиди „изселване в големи мащаби“. Прогоненото население ще бъде заменено с германци, за предпочитане ветерани от войната. „Балтийско море – предписва той – трябва да стане вътрешно море на Германия.“⁷⁹

Два дни преди войските да започнат настъпление, Розенберг се обръща към най-близките си сътрудници, на които предстои да поемат управлението на Русия.

Задачата за изхранване на германския народ [казва той] е най-напред в списъка на исканията на Германия към Изтока. Южните [руски] територии ще трябва да служат... за изхранване на германския народ.

Не виждаме абсолютно никаква причина да се задължим от наша страна да храним и руския народ с продукцията на тази остатъчна територия. Знаем, че това е сурова необходимост, в която няма място за никакви чувства... В бъдеще руснаците ги очакват много трудни години.⁸⁰

Много трудни наистина, защото германците целенасочено планират да уморят от глад милиони от тях!

Гьоринг, който е назначен да отговаря за икономическата експлоатация на Съветския съюз, заявява това още по-ясно от Розенберг. В дълга директива от 23 май 1941 г. неговият Икономически щаб за Изтока поддържа становището, че излишъкът от храна от черноземния пояс на Русия на юг не трябва да се отклонява към хората в индустриалните области, където така или иначе индустрията ще бъде унищожена. Работниците и техните семейства в тези области просто ще бъдат оставени да гладуват – или да емигрират в Сибир, ако могат. Голямата хранителна продукция на Русия трябва да отива при германците.

Германската администрация на тези територии [се казва в директивата] може да се опита да смекчи последствията от глада, който несъмнено ще настъпи, и да ускори връщането към примитивните условия на земеделие. Тези мерки обаче няма да

*предотвратят глада. Всеки опит да се спаси тамошното население от гладна смърт чрез внос на излишъци от черноземната област би бил за сметка на доставките за Европа. Това би отслабило способността на Германия да издържи войната и би подкопало способността на Германия и Европа да устои на блокадата. Трябва да има ясно и пълно разбиране на това.*⁸¹

Каква част от руското гражданско население ще измре в резултат от тази обмислена германска политика? Отговор на този въпрос е даден на едно съвещание на държавните секретари още на 2 май. „Няма съмнение – заявява тайният меморандум от тази среща, – че в резултат много милиони хора ще измрат от глад, ако вземаме от страната това, което ни е необходимо.“⁸² А Гьоринг, както и Розенберг, са казали, че то ще бъде взето – за това поне трябва „да има ясно и пълно разбиране“.

Има ли и един, поне един-единствен германец, който да протестира срещу тази запланувана жестокост, тази добре обмислена програма да бъдат уморени от глад милиони човешки същества? В нито един от меморандумите, засягащи германските директиви за ограбването на Русия, не се споменава някой да е възразил – както поне някои от генералите са направили в случая с Комисарската заповед. Тези планове не са просто безумни и зли фантазии на изкълчените умове и души на хора като Хитлер, Гьоринг, Химлер и Розенберг. Седмици и месеци наред, както е очевидно от документите, стотици германски служители се трудят на бюрата си под ведрата светлина на топлите пролетни дни, събират числа и съставят меморандуми, в които с хладна пресметливост се планира избиването на милиони хора. В случая – чрез глад. Хайнрих Химлер, бившият птицевъд с блага физиономия, през онези дни също седи на бюрото си в щабквартирата на СС в Берлин и разглежда през пенснето си планове за избиването на милиони други хора по по-бърз и по-насилствен начин.

Доволен от усилията на своите усърдни слуги, военни и цивилни, които планират яростната атака срещу Съветския съюз, неговото унищожаване и експлоатация и масовото избиване на неговите граждани, на 30 април Хитлер определя датата за нападението, 22 юни, произнася победната си реч пред Райхстага на 4 май и се оттегля в любимото си свърталище, Бергхоф над Бертхгесгаден, където може да съзерцава великолепието на Алпите с върхове, още покрити с пролетен сняг, и да обмисля своето следващо завоевание – най-великото от всички, пред което, както е казал на генералите си, светът ще затаи дъх.

Това е и мястото, където на 10 май 1941 г., събота, той получава странна и неочаквана новина, която разтърсва цялото му същество и го принуждава (него, както и всеки друг в западния свят) за момента да отклони мислите си от войната. Неговият най-близък личен довереник, заместник-водачът на Нацистката партия, когото е посочил за втори свой наследник след Гьоринг, мъжът, който е бил негов всеотдаен и фанатично предан последовател още от 1921 г., а след убийството на Рьом – и най-близък до определението за приятел, буквално е излетял от клетката и е отишъл на своя глава да преговаря с врага!

Полетът на Рудолф Хес

Първото съобщение късно вечерта на 10 май, че Рудолф Хес е отлетял сам за Шотландия с изстребител Месершмит-110, поражая Хитлер, както си спомня д-р Шмит, „като че ли върху

Бергхов е паднала бомба“.⁸³ Генерал Кайтел заварва фюрера да крачи напред-назад в просторния си кабинет с насочен към челото си пръст, мърморейки, че Хес трябва да е полудял.⁸⁴ „Трябва веднага да говоря с Гьоринг“ – провиква се Хитлер. На следващата сутрин е проведено оживено и шумно съвещание с Гьоринг и всички партийни гаулайтери, на което се опитват да „измислят“ (изразът е на Кайтел) как да представят това неудобно събитие пред германската общественост и пред света изобщо. Както свидетелства Кайтел по-късно, задачата им съвсем не се улеснява от факта, че британците първоначално запазват мълчание относно техния посетител, и за известно време Хитлер и другите участници в съвещанието се надяват, че Хес може да е останал без гориво, да е паднал в мразовитото Северно море и да се е удавил.

Първото сведение достига до фюрера под формата на едно малко несвързано писмо от Хес, доставено от куриер няколко часа след излитането му в 17:45 ч. на 10 май от Аугсбург. „Все едно не го е писал Хес – казва Хитлер на Кайтел. – Сигурно му се е случило нещо – някакво умствено разстройство.“ Фюрерът обаче храни и известни подозрения. Заповядва да арестуват Месершмит, тъй като Хес е излетял от летище на неговата компания; задържани са и десетки служители на партийния заместник-ръководител.

Колкото Хитлер е смаян от внезапното заминаване на Хес, толкова е озадачен и Чърчил от неочакваната му поява.^{DL} Сталин е изпълнен с подозрение. През целия период на войната страният инцидент остава загадка, която е изяснена едва на Нюрнбергския процес, където Хес е един от обвиняемите. Фактите могат да бъдат изложени накратко.

Хес, който винаги е бил човек с объркан ум, макар и не толкова тъп като Розенберг, отлита за Британия с фантастичната идея, че ще може да уреди мирно споразумение. Макар и заблуден, той е искрен – няма видима причина да се съмняваме в това. На Олимпийските игри в Берлин през 1936 г. той се е запознал с херцога на Хамилтън – и сега скача с парашут от своя Месершмит на 20 километра от дома на херцога в Шотландия (навигацията му е забележително точна!), приземява се благополучно и се обръща към един земеделец с молба да го заведе при шотландския лорд. Случайно се оказва, че Хамилтън, който е командир на авиационно крило в Кралските ВВС, е бил дежурен през тази съботна вечер в един от пунктовете на противовъздушната отбрана и е забелязал германския самолет край брега, преди да се спусне към земята малко преди 22 ч. Един час по-късно му съобщават, че самолетът се е разбил и се е запалил и че пилотът, който се е спуснал с парашут и се представя с името Алфред Хорн, твърди, че е пристигнал със „специална мисия“ да се срещне с херцога на Хамилтън. Срещата е уговорена от британските власти за следващата сутрин.

Пред херцога Хес обяснява, че е пристигнал с „хуманна мисия и че Фюрера не иска да побеждава Англия и желае да сложи край на войната“. Фактът, че това е четвъртият му опит да отлети за Британия, казва той (предишните три пъти се е наложило да се върне заради времето), и че той самият е все пак министър от кабинета на Райха, доказват „неговата искреност и волята на Германия за мир“. В този разговор, както и с други лица по-късно, Хес бърза да заяви, че Германия ще спечели войната и че ако тя продължи, британците ще бъдат сполетени от ужасни беди. Затова е най-добре неговите домакини да се възползват от присъствието му и да започнат преговори за мир. Този фанатичен нацист е толкова сигурен, че британците ще седнат да преговарят с него, че моли херцога да се обърне от негово име

към краля с призив „да го освободи срещу честната му дума, тъй като е дошъл невъоръжен и по собствена воля“.⁸⁵ По-късно изисква да се отнасят към него с уважението, дължимо на член на кабинета.

Последвалите преговори, с едно-единствено изключение, се водят от британска страна от Ивон Къркпатрик, умният и опитен бивш Първи секретар на британското посолство в Берлин, чиито конфиденциални доклади са представени по-късно в Нюрнберг.⁸⁶ Пред този обигран познавач на нацистка Германия Хес повтаря папагалски обясненията на Хитлер за всички нацистки агресии, от Австрия до скандинавските страни, Белгия и Холандия, и след като настоятелно го уверява, че Британия е отговорна за войната и със сигурност ще я загуби, ако не ѝ сложи край веднага, излага своите предложения за мир. Те са същите, които Хитлер се е опитал да пробута (безуспешно) на Чембърлейн непосредствено преди нападението срещу Полша: а именно, че Британия трябва да даде на Германия свобода на действие в Европа в замяна на това, че Германия дава на Британия „пълна свобода на действие в нейната империя“. Бившите колонии на Германия ще трябва да ѝ бъдат върнати и, разбира се, Британия ще трябва да сключи мир с Италия.

Накрая, докато излизахме от стаята [докладва Къркпатрик], Хес даде прощалния си изстрел. Забравил бил, заяви той, да обърне внимание, че предложението може да се разглежда само при условие, че Германия ще го обсъди с друго английско правителство, а не със сегашното. Г-н Чърчил, който планирал войната от 1936 г., и колегите му, които са се поставили в услуга на неговата военна политика, не били лица, с които Фюрера можел да преговаря.

За германец, който е стигнал толкова далеч след безмилостните борби вътре в Нацистката партия, а после и в Третия райх, Рудолф Хес, както свидетелстват всичките му познати, е необикновено наивен. Той, както е очевидно от официалната документация на тези разговори, е очаквал да бъде приет веднага като сериозен преговарящ – ако не от Чърчил, то от „опозиционната партия“, за един от лидерите на която той смята херцога на Хамилтън. Когато контактите му с официални британски лица продължават да се свеждат до разговори с Къркпатрик, Хес става нападателен и прибъгва до заплахи. В разговор на 14 май той обрисова на скептичния дипломат зловещите последствия, които ще има продължаването на войната за Британия. Скоро, казва той, ще бъде предприета страшна и абсолютно пълна блокада на Британските острови.

Безполезно е [казва Хес на Къркпатрик] някой тук да си въобразява, че Англия може да капитулира и войната да се води от имперските ѝ владения. Хитлер възнамерява в такъв случай да продължи блокадата на Англия... така че населението на тези острови ще бъде умишлено изправено пред опасността от глад.

Хес настоява преговорите, за чието започване е рискувал толкова много, да започнат веднага. „Неговият собствен полет – предава думите му Къркпатрик – имал за цел да ни даде шанс да започнем преговори без ущърб за нашия престиж. Ако отхвърлим този шанс, това ще е ясно доказателство, че не желаем разбирателство с Германия, и Хитлер ще има правото – това всъщност ще бъде негов дълг – да ни унищожи напълно и да ни държи след войната в състояние на трайно подчинение.“ Хес настоява броят на преговарящите да бъде малък.

Като министър на Райха той не можел да се постави в положението на единствено

лице, подложено на кръстосан огън от коментари и въпроси от голям брой лица.

С тази нелепа забележка разговорите приключват, поне за Къркпатрик. Все пак, колкото и да е изненадващо, британският кабинет, по думите на Чърчил⁸⁷, „кани“ лорд Саймън да разговаря с Хес на 10 юни. Според адвоката на нацисткия партиен заместник-ръководител в Нюрнберг Саймън обещава, че ще представи мирните предложения на Хес на вниманието на британското правителство.^{DM, 88}

Мотивите на Хес са ясни. Той искрено желае мир с Британия. У него няма и сянка от съмнение, че Германия ще спечели войната и ще унищожи Обединеното кралство, ако веднага не бъде сключен мир. Наистина има и други мотиви. Войната е в ущърб на личната му кариера. Да управлява Нацистката партия като заместник на Хитлер във военно време е скучна и вече не толкова важна работа. Това, което има значение в Германия в този момент, е управлението на войната и външните работи. Това са нещата, които поглъщат вниманието на фюрера за сметка на почти всичко останало, и които поставят под светлината на прожекторите Гьоринг, Рибентроп, Химлер, Гьобелс и генералите. Хес изпитва чувства на неудовлетворение и завист. Какъв по-добър начин да възстанови някогашното си положение при своя обичан водач и в страната изобщо от един блестящ и дързък държавнически ход като еднолично уреждане на мир между Германия и Британия?

И най-сетне – дебеловеждият заместник на партийния вожд, подобно на някои други нацистки величия като Химлер и самия Хитлер, е развил непоколебима вяра в астрологията. В Нюрнберг той споделя с американския затворнически психиатър д-р Дъглас М. Кели как в края на 1940 г. един от неговите астролози прочел по звездите, че той е предопределен да донесе мир. Разказва и как неговият някогашен ментор, мюнхенският специалист по геополитика професор Хаусхофер, го видял насън да крачи през покритите с гоблени зали на английските замъци, носейки мир на двете велики „нордически“ нации.⁹⁰ За човек, който в умствено отношение се намира още в юношеството, това са сериозни неща – и те несъмнено са допринесли за решението на Хес да предприеме своята чудновата мисия до Англия.

В Нюрнберг един от британските обвинители предполага още един мотив: че Хес е отлетял за Англия, за да се опита да уреди мирно споразумение, така че Германия да води война само на един фронт, когато атакува Съветския съюз. Руският обвинител казва пред трибунала, че е сигурен в това. Същото се отнася за Йосиф Сталин, чиито силни подозрения в този критичен момент изглежда са съсредоточени не върху Германия, както би следвало, а върху Великобритания. Появата на Хес в Шотландия го убеждава, че се мъти някакъв дълбок заговор между Чърчил и Хитлер, който ще даде на Германия същата свобода да атакува Съветския съюз, каквато руският диктатор му е дал, за да нападне Полша и Запада. Когато три години по-късно британският министър-председател, тогава на второ посещение в Москва, се опитва да убеди Сталин, че истината е друга, той просто не му вярва. От разпитите, проведени от Къркпатрик, който се опитва да разбере от нацисткия ръководител какво са намеренията на Хитлер спрямо Русия, става напълно ясно, че Хес или не знае за „Барбароса“, или, ако знае, не е информиран, че операцията предстои съвсем скоро.

Дните след внезапното заминаване на Хес са едни от най-неприятните в живота на Хитлер. Той разбира, че престижът на неговия режим е пострадал жестоко от постъпката на най-близкия му сътрудник. Как да я обясни пред германския народ и пред външния свят? Разпитът на арестуваните от близкото обкръжение на Хес убеждава фюрера, че не става

дума за нелоялност към него, със сигурност не и за заговор, и че неговият верен помощник просто се е побъркал. След като британците потвърждават пристигането на Хес, в Бергхоф е взето решение да излязат публично с това обяснение. Скоро германската преса послушно публикува кратки съобщения, че някогашната голяма звезда на националсоциализма се е превърнала в „заблуден, разстроен умствено и объркан идеалист, страдащ от халюцинации вследствие на рани от [Първата] световна война“.

Изглежда [казва се в официалното комюнике за пресата], че партийният другар Хес е живял в илюзорен свят, в резултат на което е имал чувството, че може да постигне разбирателство между Англия и Германия... Това обаче няма да окаже влияние върху продължаването на войната, която беше натрапена на германския народ.

Неофициално Хитлер нарежда Хес да бъде разстрелян веднага щом се върне^{DN}, а публично отстранява стария си приятел от всичките му длъжности, заменяйки го като лидер на партията с Мартин Борман – една по-зловеща и коварна личност. Фюрерът се надява този странен епизод да бъде забравен колкото е възможно по-скоро; собствените му мисли скоро се връщат към нападението срещу Русия, до което не остава много време.

Кремъл в беда

Въпреки всички доказателства за намеренията на Хитлер – струпването на германски войски в Източна Полша, присъствието на милионна нацистка войска на близкия Балкански полуостров, завоюването на Югославия и Гърция от Вермахта и окупирането на Румъния, България и Унгария – хората в Кремъл и преди всичко Сталин, въпреки заслужената си репутация на сурови реалисти, сляпо се надяват, че Русия по някакъв начин ще избегне гнева на нацисткия тиранин. Техните естествени подозрения, разбира се, могат само да бъдат подхранвани от неподправените факти, и растящото им негодувание от действията на Хитлер в Югоизточна Европа няма как да бъде потиснато. Има обаче нещо нереално, почти невероятно и подчертано гротескно в дипломатическия обмен между Москва и Берлин през тези пролетни седмици (подробно документиран в заловените нацистки книжа), през които германците до последния момент се опитват несръчно да мамят Кремъл, а съветските лидери изглеждат неспособни да възприемат напълно реалността и да предприемат навреме съответните действия.

Макар и да протестира на няколко пъти срещу влизането на германски войски в Румъния и България и после срещу нападенията на Югославия и Гърция като нарушения на нацистко-съветския пакт и заплахата за руските „интереси в сферата на сигурността“, Съветският съюз продължава политиката си на отстъпки пред Берлин, докато датата на германската атака приближава. Сталин лично насърчава тази линия на поведение. На 13 април 1941 г. посланик Фон дер Шуленбург изпраща до Берлин интересна телеграма, в която разказва как при отпътуването на японския външен министър Йосуке Мацуока от Москва същата вечер Сталин демонстрирал „забележително приятелско отношение“ не само към японците, но и към германците. На гарата

Сталин публично попита за мен [пише Шуленбург]... и ме прегърна през раменете: „Трябва да останем приятели и вие трябва да направите всичко за тази цел!“ Малко по-

късно Сталин се обърна към действащия германски военен аташе полковник Кребс, и след като се увери, че е германец, му каза: „Ще останем приятели с вас – независимо от всичко!“⁹¹

Три дни по-късно германският шарже в Москва, Типелскирх, телеграфира до Берлин, като изтъква, че демонстрацията на гарата показва приятелското отношение на Сталин към Германия и че това е особено важно „с оглед на постоянно разпространяваните слухове за предстоящ конфликт между Германия и Съветския съюз“.⁹² На предния ден Типелскирх е уведомял Берлин, че след месеци на разногласия Кремъл е приел „безусловно“ германските предложения за установяването на границата между двете страни от р. Игорка до Балтийско море. „Сговорчивостта на съветското правителство изглежда направо забележителна“ – казва той.⁹³ Така е наистина с оглед на онова, което се мъти в Берлин.

В снабдяването на Германия с важни суровини въпреки блокадата съветското правителство продължава да проявява подобна сговорчивост. На 5 април 1941 г. Шнуре, който отговаря за търговските преговори с Москва, тържествуващо докладва на своите нацистки началници, че след забавянето на руските доставки през януари и февруари 1941 г. в резултат от „охлаждането на политическите отношения“, те са се увеличили „скокообразно през март особено в зърно, петрол, манганова руда и цветни и ценни метали“.

*Транзитният превоз през Сибир [допълва той] продължава благополучно както обикновено. По наша молба съветското правителство дори постави на наше разположение специален товарен влак за каучук на границата с Манджурия.*⁹⁴

Шест седмици по-късно, на 15 май, Шнуре съобщава, че услужливите руснаци са пуснали няколко специални товарни влака, така че по сибирската железопътна линия да могат да се доставят 4000 тона суров каучук, от който Германия отчаяно се нуждае.

*Количествата сурови материали, за които има сключени договори, се доставят без закъснение от руснаците въпреки тежкото бреме, което това им налага... Имам впечатлението, че можем да поставим на Москва икономически искания, които дори надхвърлят рамките на договора от 10 януари, искания, които да задоволяват нуждите ни от храни и суровини в по-голяма степен от договореното.*⁹⁵

Германските доставки на машини за Русия изостават, отбелязва Шнуре, но това явно не го безпокои, стига руснаците да не възразяват. На 15 май обаче той е смутен от друг фактор. „Големи трудности създават безбройните слухове за предстоящ германско-руски конфликт“ – оплаква се той и обвинява за тях германските официални източници. Колкото и да е удивително, „трудностите“, както обяснява Шнуре в дълга нота до Външното министерство, не идват от Русия, а от германски промишлени фирми, които, по неговите думи, се опитват „да се отметнат“ от договорите си с руснаците.

Хитлер, трябва да се каже, полага всички усилия да опровергае слуховете, но в същото време усилено се опитва да убеди генералите и висшите длъжностни лица в нарастващата опасност от нападение на Русия срещу Германия. Макар и генералите да имат по-надеждни сведения от собственото си военно разузнаване, Хитлер упражнява такова хипнотично въздействие върху тях, че дори след войната Халдер, Браухич, Манщайн и други (макар и не

Паулус, който явно е по-честен) твърдят, че струпването на съветски войски по полската граница към началото на лятото е придобило твърде застрашителен характер.

Граф Фон дер Шуленбург, който се е върнал от Москва на кратка почивка, се среща с Хитлер в Берлин на 28 април и прави усилие да го убеди в мирните намерения на Русия. „Русия е много чувствителна към слуховете за предстояща германска атака срещу нея“ – опитва се да обясни той. „Не мога да повярвам – добавя посланикът, – че Русия някога ще нападне Германия... След като не успя да сключи съюз с Англия и Франция през 1939 г., когато и двете бяха още силни, Сталин със сигурност няма да вземе подобно решение днес, когато Франция е унищожена, а Англия претърпя тежко поражение. Напротив, убеден съм, че Сталин е готов да ни направи дори още по-големи отстъпки.“

Фюрерът демонстрира престорен скептицизъм. Бил е „предупреден“, казва той, „заради събитията в Сърбия“. „За какъв дявол им беше на руснаците да сключват пакт за приятелство с Югославия?“^{DO} – пита Хитлер. Не му се вярва наистина, признава той, че „Русия може да стигне до там да атакува Германия“. Въпреки това, заключава фюрерът, той е длъжен „да внимава“. Хитлер не казва на своя посланик в Съветския съюз какви са плановете му за тази страна и Шуленбург, честен, почтен германец от старата школа, остава в неведение за тях до последния момент.

Както и Сталин. Той обаче не е сляп за *признаците* или *предупрежденията* за това, което се готви да направи Хитлер. На 22 април съветското правителство официално протестира срещу осемдесет случая на нарушаване на границата от нацистки самолети, извършени според него между 27 март и 18 април, като описва в подробности всеки от тях. В един от случаите, твърдят руснаците, в германски разузнавателен самолет, който се приземил край Ровно на 15 април, били открити фотоапарат, ролки с експонирани филми и скъсана топографска карта на западните области на СССР, „всичките свидетелстващи за намеренията на самолетния екипаж“. Дори в протеста руснаците показват склонност към помирение. Както се казва в нотата, те са дали на граничните войски „заповед да не стрелят по германски самолети, летящи над съветска територия, стига подобни полети да не се случват често“.⁹⁷

Сталин прави нови стъпки към помирение в началото на май. За да угоди на Хитлер, той изгонва от Москва дипломатическите представители на Белгия, Норвегия, Гърция и дори Югославия и затваря техните легации. Признава пронацисткото правителство на Рашид Али в Ирак. Налага строги ограничения на съветската преса, за да не би да провокира Германия.

*Тези демонстрации на намеренията на сталинското правителство [телеграфира Шуленбург в Берлин на 12 май] са предназначени... да намалят напрежението между Съветския съюз и Германия и да създадат по-добра атмосфера за в бъдеще. Не бива да забравяме, че Сталин лично винаги се е застъпвал за приятелски отношения между Германия и Съветския съюз.*⁹⁸

Макар и Сталин отдавна да е абсолютният диктатор на Съветския съюз, това е първият случай, когато Шуленбург използва в телеграмите си термина „сталинско правителство“. За това има конкретно основание. На 6 май Сталин лично поема функциите на председател на Съвета на народните комисари, или министър-председател, заменяйки Молотов, който остава комисар по външните работи. За пръв път всемогъщият секретар на

Комунистическата партия е поел правителствена длъжност – и според преобладаващото по света тълкуване ситуацията е станала толкова сериозна за Съветския съюз, особено в отношенията с нацистка Германия, че единствено Сталин би могъл да се справи с нея като едновременно номинален и действителен глава на правителството. Този извод е очевиден, но има и друг, не толкова видим, който обаче проницателният германски посланик в Москва веднага посочва на Берлин.

Сталин, съобщава той, е недоволен от влошаването на германско-съветските отношения и до голяма степен обвинява за него неумелата дипломация на Молотов.

По мое мнение [казва Шуленбург] може да се приеме със сигурност, че Сталин си е поставил изключително важна външнополитическа цел... която се надява да постигне чрез лични усилия. Твърдо съм убеден, че в международната ситуация, която той смята за сериозна, Сталин си поставя за цел да предпази Съветския съюз от конфликт с Германия.⁹⁹

Нима хитроумният съветски диктатор не е разбрал до този момент – средата на май 1941 г., – че това е невъзможна цел, че не би могъл да я постигне по никакъв начин, освен чрез унижителна капитулация пред Хитлер? Той със сигурност знае какво означават завоюването на Югославия и Гърция от Хитлер, присъствието на огромно количество германски войски в Румъния и Унгария на неговите югозападни граници, струпването на части на Вермахта по западната му граница в Полша. До него без съмнение достигат и упоритите слухове, които се носят в самата Москва. Към началото на май „слухове за предстоящ германско-руски открит военен конфликт“, за които говори Шуленбург в телеграмата си от втори същия месец, се разпространяват толкова масово в съветската столица, че за него и служителите му в германското посолство е трудно да се преборят с тях.

Моля, не забравяйте [съветва той Берлин], че опитите да противодействаме на тези слухове тук, в Москва, неминуемо ще останат безрезултатни, ако подобни слухове постоянно стигат до тук от Германия, и ако всеки пътешественик, който пристигне в Москва или мине през Москва, не само донесе със себе си тези слухове, но дори е в състояние да ги подкрепи с факти.¹⁰⁰

Ветеранът в дипломатическата служба също започва да изпитва подозрения. От Берлин го инструктират да продължи да отрича слуховете и да разпространи сведението, че не само няма концентрация на германски войски по границите на Русия, но и че всъщност значителни сили (осем дивизии – така му казват за негова „лична информация“) се прехвърлят от „изток на запад“.¹⁰¹ Тези инструкции вероятно само потвърждават безпокойството на посланика, тъй като по същото време световната преса започва да тръби за струпването на германски войски по съветските граници.

Още много преди това Сталин е получил конкретни предупреждения за плановете на Хитлер, но явно не им обръща внимание. Най-сериозното от тях идва от правителството на Съединените щати. В началото на януари 1941 г. американският търговски аташе в Берлин Сам Е. Удс е изпратил до Държавния департамент поверителен доклад, в който заявява, че по негова информация от достоверни германски източници Хитлер планира да нападне Русия през пролетта. Дългото и подробно съобщение предава в общи линии плана на Генералния

щаб за атаката (доста точно, както се оказва) и приготвленията за икономическата експлоатация на Съветския съюз след неговото завладяване.^{DP}

Държавният секретар Кордел Хъл първоначално решава, че Удс е станал жертва на германска „партенка“. Той се обръща към Дж. Едгар Хувър. Главата на ФБР прочита доклада и го оценява като автентичен. Удс е назовал поименно някои от източниците си, които работят в различни министерства в Берлин и в Генералния щаб, и при направената проверка във Вашингтон преценяват, че това са хора, които би трябвало да знаят какво се готви, при това достатъчно критично настроени към нацистите, за да се разприказват. Въпреки обтегнатите отношения между правителствата на САЩ и СССР по това време, Хъл решава да информира руснаците и моли заместник държавния секретар Съмнър Уелс да предаде най-същественото от доклада на посланик Константин Умански. Това се случва на 20 март.

Г-н Умански силно пребледня [пише по-късно Уелс]. Замълча за миг и после каза просто: „Напълно осъзнавам сериозността на посланието, което ми предадохте. Моето правителство ще ви бъде признателно за доверието и аз ще го информирам незабавно за нашия разговор.“¹⁰²

Дори да е изпитвало подобна признателност, и дори изобщо да е повярвало на това своевременно сведение, съветското правителство никога не го е показало дори с намек на американското. В действителност, както разказва Хъл в мемоарите си, Москва става по-враждебна и по-агресивна, тъй като подкрепата на Америка за Британия не ѝ позволява да снабдява Русия с всички материали, които тя иска. Независимо от това, казва Хъл, когато в началото на юни е информиран с телеграми от легациите си в Букурещ и Стокхолм, че Германия ще нахлуе в Русия след две седмици, Държавният департамент изпраща копия от тях до посланик Стейнхарт в Москва, който ги предава на Молотов.

Чърчил също търси начин да предупреди Сталин. На 3 април той моли своя посланик в Москва, сър Стафорд Крипс, да предаде на диктатора лична нота, в която обръща внимание на важното за Русия придвижване на германски войски в Южна Полша, за което е научил от британски агент. Крипс предава посланието със закъснение – и тази мисъл все още измъчва Чърчил години по-късно, когато пише за случая в мемоарите си.¹⁰³

Преди края на април Крипс вече знае датата, определена за германската атака, а германците знаят, че той знае. На 24 април германският военноморски аташе в Москва изпраща кратко съобщение до Върховното командване на ВМС в Берлин:

Британският посланик посочва 22 юни като деня, когато ще избухне войната.¹⁰⁴

Това съобщение, което е между пленените нацистки документи, е вписано в дневника на германския военноморски щаб на същия ден, с удивителен знак накрая.¹⁰⁵ Адмиралите са изненадани колко точно е предвиждането на британския посланик. Горкият военноморски аташе, който подобно на посланика в Москва не е бил посветен в тайната, добавя в телеграмата си, че това е „явен абсурд“.

Молотов трябва да е помислил същото. Един месец по-късно, на 22 май, той приема Шуленбург, за да обсъдят различни въпроси. „Беше дружелюбен, самоуверен и добре осведомен както винаги“ – съобщава в Берлин посланикът и за пореден път подчертава, че Сталин и Молотов, „двете най-силни фигури в Съветския съюз“, се стремят „преди всичко“ да избягнат конфликт с Германия.¹⁰⁶

Обикновено проницателният Шуленбург греша напълно в една от преценките си. Молотов в този момент със сигурност не е „добре осведомен“. Същото обаче важи и за посланика.

Съветският външен комисар демонстрира публично доколко е осведомен на 14 юни 1941 г., само седмица преди Германия да нанесе удара. Вечерта на тази дата Молотов вика Шуленбург при себе си и му връчва текста на съобщение на ТАСС, което, казва той, ще бъде излъчено през същата нощ и публикувано във вестниците на следващата сутрин.¹⁰⁷ Като обвинява лично Крипс за „широко разпространените слухове за „предстояща война между СССР и Германия“ в английския и чуждестранния печат“, това официално изявление на съветското правителство ги определя като „очевиден абсурд... неумела пропагандна маневра на силите, организирани срещу Съветския съюз и Германия“. И допълва:

По мнение на съветските кръгове слуховете за намерението на Германия... да предприеме атака срещу Съветския съюз нямат никакво основание.

Дори наблюдаваното напоследък придвижване на германски войски от Балканите към съветските граници според комюникето няма „връзка със съветско-германските отношения“. Що се отнася до слуховете, че Русия ще нападне Германия, те са „лъжливи и провокационни“.

Комюникето на ТАСС от името на съветското правителство звучи още по-парадоксално, разгледано на фона на два германски хода – от деня на публикуването му, 15 юни, и от следващата дата. От Венеция, където е отишъл да се срещне с Чано, Рибентроп изпраща на 15 юни тайно съобщение до Будапеща, в което предупреждава унгарското правителство „да предприеме мерки за сигурността на границите си“.

С оглед на силната концентрация на руски войски на германската източна граница, Фюрера вероятно ще бъде принуден най-късно в началото на юли да внесе яснота в германско-руските отношения и в тази връзка да постави определени искания.¹⁰⁸

Германците предупреждават унгарците, но не и главния си съюзник. Когато на следващия ден, по време на разходка с гондола по каналите на Венеция, Чано пита Рибентроп за слуховете за германско нападение срещу Русия, нацисткия външен министър отговаря:

Драги Чано, не мога да ви кажа нищо все още, защото всяко решение е заключено в непроницаемите дълбини на Фюрера. Едно нещо обаче е сигурно: ако я нападем, Русия на Сталин ще бъде заличена от картата за осем седмици.¹⁰⁹

Докато Кремъл самодоволно се готви да заяви пред света на 14 юни 1941 г., че слуховете за германско нападение срещу Русия са „очевиден абсурд“, Адолф Хитлер на същия ден провежда своя последен голям военен съвет за „Барбароса“ с водещите офицери на Вермахта. На 22 май започва изпълнението на графика за съсредоточаването на войски на изток и тяхното дислоциране на изходните позиции. Няколко дни по-късно е издадена преработена версия на това разписание.¹⁰⁹ Този дълъг и подробен документ показва, че към началото на юни не само са готови всички планове за нападението срещу Русия, но са започнали и мащабните и сложни маневри на войски, артилерия, танкове, самолети, кораби и снабдителни части, които се извършват точно по график. Кратък запис от 29 май във военния дневник на флота гласи: „Започнаха подготвителните маневри на военните кораби за „Барбароса“.“ Преговорите с генералните щабове на Румъния, Унгария и Финландия

(последната от които е загрижена да спечели обратно отнетото ѝ от руснаците във войната през зимата) са приключили. На 9 юни Хитлер изпраща от Берхтесгаден заповед, с която свиква главнокомандващите на трите вида въоръжени сили и главните полеви командири на едно последно целодневно съвещание за „Барбароса“ в Берлин на 14 юни.

Въпреки чудовищните мащаби на задачата, не само Хитлер, но и генералите са изпълнени с увереност, докато преглеждат последните детайли на най-гигантската военна операция в историята – масирано настъпление по фронт, който се простира на 2400 км от Петсамо на Северния ледовит океан до Черно море. Предната нощ Браухич се е върнал в Берлин, след като е инспектирал съсредоточаването на войските на изток. Халдер отбелязва в дневника си, че главнокомандващият на сухопътните сили е останал изключително доволен. Офицерите и войниците, казва той, са в отлична форма и готови за бой.

Този последен военен съвет на 14 юни продължава от 11 до 18:30 ч. Прекъснат е в 14 ч. за обяд, на който Хитлер държи поредната си пламенна реч пред генералите за повдигане на духа им в навечерието на битката.¹¹⁰ Халдер я определя като „обхватна политическа реч“, в която Хитлер подчертава, че се налага да нападне Русия, защото нейното поражение ще принуди Англия да „се предаде“. Кръвожадният фюрер обаче явно е наблегнал повече на нещо друго. Кайтел разказва за това по време на прекия си разпит пред съда в Нюрнберг.

Основната тема беше, че това е решаващата битка между две идеологии и че по отношение на практиките, които познавахме като войници – единствените правилни според международните закони, – трябва да се прилагат напълно различни стандарти.

След това Хитлер, както свидетелства Кайтел, дава разнообразни нареждания за налагане на безпрецедентен терор в Русия с „безмилостни средства“.

„Вие или който и да е друг генерал предявихте ли възражения срещу тези заповеди?“ – пита адвокатът на самия Кайтел.

„Не. Аз лично не съм протестирали“ – отговаря генералът. Нито пък някой от другите генерали, добавя той.^{DR}

Почти невъзможно е да си го представим, и все пак е истина: мъжете в Кремъл при цялата им репутация на подозрителни, хитри и прагматични държавници, и въпреки всички очебийни доказателства и предупреждения, до последния момент не разбират, че ще ги връхлети удар – и то със сила, която за малко да унищожи държавата им.

В 21:30 ч. през приятната лятна вечер на 21 юни 1941 г., девет часа преди заплануваното начало на германската атака, Молотов приема германския посланик в кабинета си в Кремъл и изрича своята „последна нелепост“.^{DS} След като споменава за последните нарушения на границата от германски самолети и казва, че е инструктирал съветския посланик в Берлин да информира за тях Рибентроп, Молотов преминава към друга тема, която Шуленбург описва в спешна телеграма до „Вилхелмщрасе“ същата нощ:

Има множество признаци [казва Молотов], че германското правителство е недоволен от съветското правителство. Дори се носят слухове, че се задава война между Германия и Съветския съюз... Съветското правителство е неспособно да разбере причините за недоволството на Германия... Той ще е благодарен, ако мога да му кажа какво е довело до сегашната ситуация в германско-съветските отношения.

Отговорих [добавя Шуленбург], че не бих могъл да отговоря на неговите въпроси, тъй като не разполагам със съответната информация.¹¹¹

Скоро ще я получи.

Защото по същото време по радиовълните между Берлин и Москва към него вече пътува дълго шифровано съобщение от Рибентроп с дата 21 юни 1941 г. и гриф „Извънредно спешно, държавна тайна, за посланика лично“, което започва така:

При получаването на тази телеграма да бъдат унищожени всички шифровани материали, които още са там. Радиостанцията да бъде изведена от експлоатация.

Моля, информирайте веднага хер Молотов, че трябва да му предадете спешно съобщение... След това му представете следната декларация.

Декларацията звучи познато, пълна с всички изтъркани лъжи и измислици, в които Хитлер и Рибентроп са станали толкова опитни и каквито са съчинявали толкова често в миналото, за да оправдаят всеки нов акт на непредизвикана агресия. Може би – аз поне оставам с такова впечатление, когато я препрочитам – тя превъзхожда малко предишните по наглост и лъжливост. Докато Германия лоялно е спазвала нацистко-съветския пакт, казва се в нея, Русия постоянно го е нарушавала. СССР е прилагал „саботажи, тероризъм и шпионаж“ по отношение на Германия. Той е „противодействал на опитите на Германия да установи траен ред в Европа“. Заговорничил е с Британия „за нападение срещу германските войски в Румъния и България“. Концентрирал е „всички налични руски сили по широк фронт от Балтийско до Черно море“, като по този начин е създал „заплаха“ за Райха.

Съобщенията, получени през последните няколко дни [казва се по-нататък в декларацията], елиминират последните съмнения относно агресивния характер на това руско съсредоточаване... В допълнение от Англия пристигат сведения за преговорите на посланик Крипс за още по-близко политическо и военно сътрудничество между Англия и Съветския съюз.

Накратко, правителството на Райха следва да декларира, че съветското правителство, противно на поетите задължения,

1. не само продължава, но дори задълбочава своите усилия да подкопае Германия и Европа;

2. възприема все по-антигерманска политика;

3. концентрира всички свои въоръжени сили в готовност на германската граница.

Следователно съветското правителство е нарушило договорите си с Германия и се готви да атакува Германия в гръб, докато тя се бори за живота си. Затова Фюрера заповяда на германските въоръжени сили да се противопоставят на тази заплаха с всички средства на тяхно разположение.¹¹²

„Моля, не влизайте в никакво обсъждане на това съобщение“ – предупреждава Рибентроп посланика в края на инструкцията. Какво би могъл да каже потресеният и крайно разочарован Шуленбург, който е посветил най-добрите години от живота си на подобряването на германско-съветските отношения и който знае, че атаката срещу Съветския съюз е непредизвикана и неоправдана? Когато пристига обратно в Кремъл рано призори, той се задоволява с това да прочете германската декларация.^{DT} Молотов, най-после зашеметен, я изслушва мълчаливо докрай и после казва:

– Това означава война. Смятате ли, че го заслужаваме?

В същия ранен утринен час на „Вилхелмщрасе“ в Берлин се разиграва подобна сцена. На 21 юни следобед съветският посланик Владимир Деканозов се опитва да се свърже по телефона с Външното министерство, за да поиска среща с Рибентроп, на която да представи своя дребен протест срещу продължаващите нарушения на границата от германски самолети. Казват му, че нацистквият външен министър е „извън града“. По-късно, в 2 ч. сутринта на 22-и, е информиран, че Рибентроп ще го приеме в 4 ч. в Министерството на външните работи. Там посланикът, който е бил заместник-комисар по външните работи, действал е като мача на Сталин и е дирижирал завземането на Литва, преживява, подобно на Молотов в Москва, най-големия потрес в живота си. Д-р Шмит, който присъства, описва сцената.

Никога не бях виждал Рибентроп толкова възбуден, какъвто беше през петте минути преди пристигането на Деканозов. Крачеше напред-назад из стаята си като звяр в клетка...

Деканозов беше поканен да влезе и явно без да подозира, че нещо не е наред, подаде ръка на Рибентроп. Седнахме и... Деканозов постави от името на своето правителство някои въпроси, които имаха нужда от изясняване. Едва беше започнал обаче, когато Рибентроп, с каменно изражение на лицето, го прекъсна и каза: „Сега не е това въпросът.“ ...

След това арогантният нацистки външен министър обяснява какъв е въпросът, връчва на посланика копие от нотата, която по същото време Шуленберг чете пред Молотов, и го уведомява, че германските войски в този момент предприемат „военни контрамерки“ по съветската граница. Стъписаният съветски посланик, казва Шмит, бързо си възвръща самообладанието и изразява дълбокото си съжаление от това развитие, за което обвинява Германия. „Той стана, поклони се небрежно и напусна стаята, без да се ръкува.“¹¹³

Това е краят на нацистко-съветския меден месец. В 3:30 ч. на 22 юни 1941 г., половин час преди да приключат дипломатическите формалности в Кремъл и на „Вилхелмщрасе“, грохотът на германските оръдия по фронт от стотици километри го заличава завинаги.

Канонадата е предхождана от една дипломатическа прелюдия. На 21 юни следобед Хитлер сяда на бюрото си в своя нов подземен щаб „Волфшанце“ („Вълча бърлога“) край Растенбург в една мрачна гориста област на Източна Прусия и започва да диктува дълго писмо до Мусолини. Както и при подготовката на всички други свои агресии, той до последния момент не се е доверявал достатъчно на своя приятел и главен съюзник, за да го посвети в тайната си. Сега най-сетне го прави. Писмото му е най-красноречивото и автентично свидетелство, с което разполагаме, за причините за тази фатална крачка, която толкова дълго време озадачава външния свят и която ще подготви почвата за неговата гибел и тази на Третия райх. Писмото, разбира се, е пълно с обичайните лъжи и увъртания на Хитлер, които той се опитва да пробута дори на своите приятели. Под тях и между редовете обаче прозират неговите фундаментални мотиви и истинската му, макар и погрешна, оценка на международната ситуация в самото начало на астрономическото лято на 1941 г., второто за тази война.

ДУЧЕ!

Пиша ви това писмо в момент, когато месеците на тревожни размисли и постоянно мъчително очакване завършват с най-трудното решение в моя живот.

Ситуацията^{DU}: Англия изгуби тази война. Подобно на удавник, тя се хваща за всяка сламка. Въпреки това някои от надеждите ѝ естествено не са лишени от известна логика... Унищожението на Франция... насочва постоянно погледите на британските войнолюбци към мястото, от което се опитаха да започнат войната: към Съветска Русия.

Двете страни, Съветска Русия и Англия, са еднакво заинтересовани... Европа да бъде съсипеана от продължителна война. Зад тези две страни стои Северноамериканският съюз, който ги подстрекава...

По-нататък Хитлер обяснява, че с многобройната съветска войска в гръб никога не би могъл да събере силите („особено във въздуха“), необходими за масирана атака срещу Британия, с която да я съкруши.

Истината е, че всички налични руски сили са на нашата граница... Ако обстоятелствата ми дадат основание да използвам германската авиация срещу Англия, тогава има опасност Русия да възприеме стратегия на изнудване, пред която ще трябва мълчаливо да отстъпвам единствено поради съзнанието, че сме по-слаби във въздуха... Англия ще е още по-малко склонна към мир, защото ще може да свърже надеждите си с руския партньор. Всъщност тази надежда, естествено, ще нараства с напредъка на подготовката на руските въоръжени сили. А зад това стоят масовите доставки на военни материали от Америка, които те се надяват да получат през 1942 г. ...

Затова, след постоянни изтощителни размисли, най-накрая стигнах до решението да прережа примката, преди да успеят да я затегнат... Цялостното ми виждане сега е следното:

1. На Франция, както винаги, не бива да се доверяваме.
2. Самата Северна Африка, що се отнася до вашите колонии, Дуче, е вероятно във от опасност до есента.
3. Испания се колебае и както се боя, ще вземе страна едва когато бъде решен изходът от войната...
5. За нападение срещу Египет преди есента не може да става и дума...
6. Дали Америка ще влезе във войната, няма значение, доколкото тя подкрепя врага с цялата мощ, която е в състояние да мобилизира.
7. Положението в самата Англия е лошо; снабдяването с храни и суровини става все по-трудно. Войнственият дух, който в крайна сметка поддържа войната, се крепи само на две надежди: Русия и Америка. Нямаме шанс да елиминираме Америка. Във възможностите ни е обаче да изключим Русия. Елиминирането на Русия означава в същото време и огромно облекчение за Япония в Източна Азия, а следователно и възможност за много по-силна заплаха за американските действия посредством японска намеса.

При тези обстоятелства реших да сложа край на лицемерното представление в Кремъл.

Германия, казва Хитлер, няма да се нуждае от италиански войски в Русия. (Той не възнамерява да дели славата от завладяването на Русия повече, отколкото в случая със завоюването на Франция.) Италия обаче, заявява Хитлер, може „да окаже решаваща помощ“, като подсили войските си в Северна Африка и се подготви „да навлезе във Франция, в случай че тя наруши договора“. Това е хубава примамка за Дучето, който е алчен за земя.

Във въздушната война с Англия ще останем за известно време на отбранителни позиции...

Що се отнася до войната на изток, Дуче, тя със сигурност ще е трудна, но аз и за секунда не се съмнявам в големия ѝ успех. Надявам се преди всичко тогава да получим възможност да разполагаме с обща база в Украйна за снабдяване с храни, за да си набавяме допълнителни припаси, от каквито вероятно ще имаме нужда в бъдеще.

Следва извинението, че не е предупредил партньора си по-рано.

Ако съм чакал досега, за да ви изпратя тази информация, Дуче, причината е, че самото окончателно решение беше взето едва в 7 часа тази вечер...

Каквото и да стане, Дуче, нашето положение не може да се влоши в резултат от тази стъпка; може единствено да се подобри... В случай че Англия въпреки всичко не си направи никакви изводи от строгите факти, тогава можем, след като сме си осигурили гърба, да се посветим с нараснали сили на унищожаването на нашия враг.

Накрая Хитлер описва огромното си чувство на облекчение от това, че най-после е взел решение.

... Нека да кажа още нещо, Дуче. Откакто се преборих да взема това решение, се чувствам отново свободен духом. Партньорството със Съветския съюз, въпреки напълно искрените ни усилия да постигнем окончателно помирение, често беше въпреки това твърде тягостно за мен, защото по един или друг начин ми изглеждаше като скъсване с целия ми произход, с моите идеи и предишни задължения. Сега съм щастлив, че се освободих от тази душевна агония.

Сърдечни и приятелски поздравии,

*Ваши
АДОЛФ ХИТЛЕР¹¹⁴*

В 3 часа сутринта на 22 юни, само половин час преди германските войски да потеглят в настъпление, посланик Фон Бисмарк събужда Чано в Рим, за да му предаде дългото послание на Хитлер, което италианският външен министър след това предава по телефона на Мусолини в лятната му резиденция в Ричоне. Не за пръв път Дучето е събуден посред нощ от послание, изпратено от неговия партньор от Оста, и това му се струва оскърбително. „Аз не безпокоя дори слугите си през нощта – излива яда си той пред Чано, – но германците ме изкарват от леглото по всяко време, без изобщо да се съобразяват.“¹¹⁵ Въпреки това, веднага щом се разсънва, Мусолини дава заповед за незабавно обявяване на война на Съветския съюз. Той вече е в абсолютен плен на германците. Знае го и това го изпълва с негодувание. „Надявам се само на едно – казва той на Чано, – и то е в тази война на изток да им оскубят перушината на германците.“¹¹⁶ При все това Дучето разбира, че собственото му бъдеще вече зависи изцяло от германското оръжие. Германците ще победят в Русия, той е сигурен в това, но се надява поне малко да си изпатят.

Не би могъл да знае – и нито той, нито някой друг в която и да е воюваща страна на запад, не подозира – че ще пострадат много по-тежко. На сутринта в неделя, 22 юни, датата, на която Наполеон е пресякъл Неман през 1812 г. на път към Москва, и точно една година след като родината на Наполеон, Франция, е капитулирала в Компьен, пълчищата бронирани, механизирани и до този момент непобедими армии на Адолф Хитлер се прехвърлят през

Неман и различни други реки и проникват бързо в Русия. Въпреки всички предупреждения и тревожни признаци, Червената армия е „изненадана тактически по целия фронт“^{DV}, както отбелязва в дневника си генерал Халдер. Всички мостове в началото са превзети невредими. Всъщност, казва Халдер, на повечето места по границата руснаците дори не са разгърнати за бойни действия и са прегазени, преди да успеят да организират съпротива. Стотици съветски самолети са унищожени още на летищата.^{DW} За няколко дни са взети десетки хиляди пленници; цели армии са обкръжени. Изглежда като пълно повторение на *Feldzug in Polen*^{DX} „Едва ли ще е преувеличено, ако кажа – отбелязва обикновено предпазливият Халдер в дневника си на 3 юли, след като е прегледал последните доклади на Генералния щаб, – че кампанията срещу Русия е спечелена за четиринайсет дена.“ И е въпрос на седмици, допълва той, всичко да приключи.

^{CI} Подчертаването в доклада е на Халдер.

^{CK} Залив в Баренцово море. – Б.пр.

^{CL} В своя доклад по този въпрос Томас подчертава колко навременни са съветските доставки на стоки за Германия по това време. Всъщност, казва той, те продължават да бъдат такива „до самото започване на атаката“ и отбелязва донякъде развеселено, че „дори през последните няколко дни доставките на индийски каучук от Далечния изток бяха изпълнявани [от руснаците] с експресни транзитни влакове“ – вероятно по транссибирската железница.¹²

^{CM} Германците са оставили в Полша само седем дивизии, две от които са прехвърлени на запад по време на пролетната кампания. Войските там, по саркастичния израз на Халдер, едва стигат за поддържане на митническата служба. Ако Сталин беше нападнал Германия през юни 1940 г., Червената армия вероятно щеше да стигне до Берлин, преди германците да успеят да организират каквато и да е сериозна съпротива.

^{CN} Това коства трона на крал Карол. На 6 септември той абдикира в полза на осемнайсетгодишния си син Михайл и избягва през Югославия в Швейцария с червенокосата си любовница Магда Лупеску в специален влак с десет вагона, пълен с неща, които могат да се определят като „плячка“. Генерал Йон Антонеску, водач на фашистката „Желязна гвардия“ и приятел на Хитлер, поема властта и въвежда диктатура.

^{CO} Без Южна Добруджа, която Румъния е принудена да отстъпи на България.

^{CP} Американска телеграфна агенция. – Б.пр.

^{CQ} Пактът е подписан в Берлин на 7 септември 1940 г. в оперетна обстановка, с церемония, която съм описал в друга книга (*Berlin Diary*, pp. 532–37). В членове 1 и 2 съответно Япония признава „водещата роля на Германия и Италия в установяването на нов ред в Европа“, а двете страни признават водещата роля на Япония в същото отношение в „Голяма Източна Азия“. Член 3 предвижда оказване на взаимопомощ, в случай че някоя от страните бъде нападната от САЩ, макар и Америка да не се споменава конкретно, а само описателно. За мен, както съм записал в дневника си през онзи ден в Берлин, най-забележителното в пакта беше произтичащото от него заключение, че Хитлер вече се е примирил с мисълта за продължителна война. Чано, който подписва договора от името на Италия, стига до същия извод (*Ciano Diaries*, p. 296). Освен това пактът, макар и германците да отричат това, е и предупреждение, насочено към Съветския съюз.

^{CR} Точността на германските сведения в този случай е потвърдена по-късно от Сталин, макар и неволно. Чърчил казва, че през август 1942 г. получил от Сталин описание на преговорите на Молотов в Берлин, което по думите на британския премиер не се разминавало съществено с германските документи, макар че било „по-стегнато“ (Churchill, *Their Finest Hour*, pp. 585–586.)

^{CS} Чърчил казва, че времето на въздушното нападение било определено специално за случая. „Бяхме научили за срещата предварително – пише той по-късно – и макар че не бяхме поканени да участваме в обсъжданията, не искахме да останем напълно извън протокола.“ (Churchill, *Their Finest Hour*, p. 584.)

^{CT} Последните думи на Молотов са предадени от Чърчил, на когото Сталин разказва за този епизод по-късно през войната. (Churchill, *Their Finest Hour*, p. 586.)

^{CU} Швеция, която е отказала на Съюзниците право на преминаване по време на Руско-финската война, разрешава преминаването на тази напълно въоръжена дивизия през нейна територия. Унгария, разбира се, по-късно се присъединява към войната срещу Русия.

^{CV} Курсивът е на Хитлер.

^{CW} Значителна част от историците твърдят, че Хитлер в тази първа директива за „Барбароса“ не навлиза в детайли – недоразумение, което вероятно се дължи на крайно съкратената версия, дадена в превод на английски в томовете на *NCA*. Само че пълният текст на немски, включен в *TMWC*, XXVI, pp. 47–52, разкрива пълните детайли и съответно показва колко напреднали са били германските планове на тази ранна дата.³⁶

^{DX} Макар и да не научават съдържанието на тайното съглашение от Монтоар, както Чърчил, така и Рузвелт, подозират най-лошото. Кралят на Англия изпраща по американски канали личен апел към Петен, в който го моли да не взема страна срещу Британия. Посланието на президента Рузвелт към маршала е строго, твърдо и го предупреждава за тежките последици, в случай че френското правителство във Виши предаде Британия. (Вж. William L. Langer, *Our Vichy Gamble*, p. 97. При написването на тази книга професор Ленгър е имал достъп до германски документи, които единайсет години по-късно още не са публикувани от правителствата на Британия и САЩ.)

^{CY} Курсивът е на ВМС.

^{CZ} Към този момент действащи в пустинята разнебитени британски войски от една бронирана дивизия, една индийска пехотна дивизия, две пехотни бригади и един Кралски танков полк – общо 31 000 души – са изтласкали от Египет три пъти по-многочислена италианска сила и са заловили 38 000 пленници с цената на 133 убити, 387 ранени и 8 изчезнали. Британската контраофанзива под общото командване на генерал сър Арчибалд Уейвъл започва на 7 декември, и за четири дни армията на маршал Грациани е разгромена. Настъплението, започнало като петдневна ограничена контраатака, продължава чак до 7 февруари. До тази дата британците са преминали безпрепятствено през Киренайка, на разстояние от 800 км, и са унищожили цялата италианска армия от десет дивизии в Либия, като са пленили 130 000 души, 1240 оръдия и 500 танка с цената на загуби от 500 убити, 1373 ранени и 55 изчезнали. Според скептичния британски военен историк Генерал Дж. Ф. Фулър това е „една от най-смелите кампании, провеждани някога“ (Fuller, *The Second World War*, p. 98.) Смъртоносен удар е нанесен и на италианския флот. През нощта на 11 срещу 12 ноември бомбардировачи от британския самолетноосач „Илъстриъс“ (който Луфтвафе твърди, че е потопила) атакуват италианския флот, докато е на котва в Таранто, и изваждат от строя за месеци наред три линейни кораба и два крайцера. „Черен ден – така Чано започва записката в дневника си на 12 ноември. – Британците без предупреждение са потопили дредноута „Кавур“ и сериозно са повредили линейните кораби „Литорио“ и „Дуилио“.

^{DA} Акцентът и двойният удивителен знак са на Редер.

^{DB} Операция „Марита“ е обявена в Директива № 20 на 13 декември 1940 г. Тя предвижда в Румъния да бъде събрана армия от 24 дивизии, която да се спусне на юг към Гърция през България веднага щом времето стане благоприятно. Подписана е от Хитлер.⁵³

^{DC} Стратегията е в общи линии същата като изложената в Директива № 21 от 18 декември 1940 г. В коментари за Браухич и Халдер Хитлер отново изтъква колко е важно „голяма част от враговете да се унищожат“ вместо да бъдат принудени да отстъпят. Той посочва, че „*основната цел* [подчертано от него] е да се завладеят прибалтийските държави и Ленинград“.

^{DD} „Войната срещу Югославия трябва да е много популярна в Италия, Унгария и България“ – казва Хитлер присмехулно. Той казва, че ще даде Банат на Унгария, Македония на България и Адриатическото крайбрежие на Италия.

^{DE} То първоначално е определено за 15 май в първата директива за „Барбароса“ от 18 декември 1940 г.

^{DF} На 12 април 1941 г., шест дена след започването на атаката, Хитлер издава тайна директива за поделянето на Югославия между Германия, Италия, Унгария и България. Хърватия е създадена като автономна марионетна държава. Самият фюрер се облажда щедро, като присъединява към Германия територията в съседство с бившата Австрия и окупира трайно цяла стара Сърбия, както и медодобивните и въгледобивните райони. Делът на Италия остава донякъде неясен, но той не е голям.⁶⁵

^{DG} Чарлс О. Линдберг, героят летец, който по впечатлението на автора се поддава със смайваща наивност на нацистките пропагандни хвалби по време на посещенията си в Германия, вече обрича Британия на поражение в своите речи, произнасяни пред многобройна и ентусиазирана публика в Америка. На 23 април 1941 г., в момента на нацистките победи на Балканите и в Северна Африка, той говори пред 30 000 души в Ню Йорк на първото масово събрание на новоучредения Първи американски комитет. „Британското правителство – казва той – има един последен отчаян план... да ни убеди да изпратим нов Американски експедиционен корпус в Европа и да споделим с Англия фиаското от тази война, както във финансово, така и във военно отношение.“ Линдберг обвинява Англия, че е насърчила „по-малките страни в Европа да се борят без шансове за успех“. Очевидно на този човек не му идва на ум, че Югославия и Гърция, които Хитлер току-що е смазал, са били безмилостно нападнати без никакво основание и че инстинктивно са се опитали да се защитят, защото притежават чувство за чест и защото имат куража да окажат съпротива дори в безнадеждна ситуация. На 28 април Линдберг подава оставка като полковник в Запасния авиационен корпус на САЩ, след като президентът Рузвелт на 25-и публично го е нарекъл пораженец и съглашател. Военният министър приема оставката му.

^{DH} „За пръв път се оказах въввлечен в конфликт между разбиранията си като войник и дълга си за подчинение – заявява фелдмаршал фон Манщайн пред съда в Нюрнберг, когато става дума за Комисарската заповед. – Наистина, трябваше да се подчиня, но си казах, че като войник не бих могъл да сътруднича в подобно нещо. Казах на командващия на армейската група, в която служех по това време... че няма да изпълнявам подобна заповед, която противоречи на войнишката ми чест.“⁶⁷⁴

Съществуващите сведения, разбира се, показват, че заповедта е била изпълнявана в повечето случаи.

^{DI} „Сламен човек“ – така го нарича Хитлер по-късно. (Hitler's Secret Conversations, p. 153.)

^{DJ} Подчертаването е от оригиналната заповед.

^{DK} На 27 юли 1941 г. Кайгел нарежда да бъдат унищожени всички екземпляри от тази директива от 13 май относно военните

съдилища, макар че според направената от него уговорка „унищожаването на копията не засяга валидността на директивата“. И допълва, че и самата заповед от 27 юли също ще бъде унищожена. Само че и от двата документа остават оцелели екземпляри, които излизат на бял свят в Нюрнберг и създават неприятности на Върховното командване. Четири дни по-рано, на 23 юли, Кайтел е издал друга заповед с гриф „Свършено секретно“:

На 22 юли, след като прие командващия на сухопътните войски [Браухич], Фюрерът издаде следната заповед:

„С оглед на огромния размер на окупираните райони на изток, наличните сили за въвеждане на сигурност ще са достатъчни само ако всяка съпротива бъде наказвана не чрез съдебно преследване на виновните, а чрез разпространението на такъв терор от страна на окупационните войски, какъвто е единствено годен да изкорени всяка склонност към съпротива сред населението.“⁴⁷

^{DL} Чърчил описва цветисто как е получил новината късно през нощта в събота и как първоначално му се сторила твърде фантастична, за да повярва в нея. (*The Grand Alliance*, pp. 50–55.)

^{DM} Хес казва пред съда в Нюрнберг, че лорд Саймън му се представил като „д-р Гътри“ и заявил: „Идвам с разрешение на правителството и съм готов да обсъдя с вас, доколкото изглежда уместно, всичко, което желаете да заявите за сведение на правителството.“⁸⁹

^{DN} Хес, който в Нюрнберг изглеждаше жалка, сломена фигура и по време на част от процеса симулираше пълна амнезия (със сигурност беше преживял психическо сътресение), надживя Хитлер. Той беше осъден на доживотен затвор от Международния трибунал, избягвайки смъртното наказание главно поради душевния си срив. Описал съм явяването му там в *End of a Berlin Diary*.

Британците го третират като военнопленник, като на 10 октомври 1945 г. го освобождават, за да може да се яви пред съда в Нюрнберг. По време на затворничеството си в Англия той горчиво се оплаква, че му отказват „пълните дипломатически привилегии“, каквито постоянно изисква, а състоянието на ума му, не особено уравновесен по принцип, започва да се влошава и Хес получава дълги периоди на амнезия. На д-р Кели обаче казва, че на два пъти е опивал да се самоубие, докато е бил в плен, а също и че се убедил, че британците се опитват да го отровят.

^{DO} На 5 април, деня преди германското нападение срещу Югославия, съветското правителство набързо е сключило Договор за ненападение и приятелство с новото югославско правителство, явно в отчаян опит да спре Хитлер. Молотов е уведомил Шуленбург за това предната нощ, при което посланикът възкликва, че „моментът е много неблагоприятен“ и се опитва безуспешно да убеди руснаците поне да отложат подписването на договора.⁹⁶

^{DP} Сам Удс, общителен екстраверт, който не блестеше с познанията си за световната политика и история, за всички, които са го познавали и харесвали, изглежда последният човек в американското посолство в Берлин, който може да попадне на сведение с подобно критично значение. Някои от колегите му в посолството все още се съмняват в това. Кордел Хъл обаче го потвърждава в своите мемоари и разкрива подробностите. Удс, разказва покойният държавен секретар, имал приятел германец, антинацист, който познавал високопоставени длъжностни лица в министерствата, Райхсбанк и Нацистката партия. Още през август 1940 г. приятелят на Удс го информирал за съвещания, провеждани в щаба на Хитлер във връзка с подготвяно нападение срещу Съветския съюз. Оттогава насетне същият информатор държал търговския аташе в течение на информацията, която изтичала както от Генералния щаб, така и от службите, планиращи икономическото ограбване на Русия. За да не бъдат разкрити, Удс се срещал със своя осведомител в различни кинозалони в Берлин, където в тъмното получавал надраскани от него бележки. (Вж. *The Memoirs of Cordell Hull*, II, pp. 967–68.)

Аз напуснах Берлин през декември 1940 г. Джордж Кенан, най-способният дипломатически служител в американското посолство, който остана там, ме информира, че в посолството научило от няколко източника за предстоящата атака срещу Русия. Две или три седмици преди нападението, каза той, нашият консул в Кьонигсберг, Койкендал, в свой доклад посочил правилно точната дата, на която то ще започне.

^{DO} Това е цитат от последната записка в дневника на Чано, направена на 23 декември 1943 г. в килия 27 на затвора във Верона, няколко дни преди неговата екзекуция. Той добавя, че италианското правителство научило за германската инвазия в Русия половин час преди нейното започване. (*Ciano Diaries*, p. 583.)

^{DR} Хасел го потвърждава. Два дни по-късно, на 16 юни, той отбелязва в дневника си: „Браухич и Халдер вече са приели тактиката на Хитлер [в Русия]. Това означава, че армията ще трябва да поеме върху себе си бремето на убийствата и кремацията, което досега лежеше само върху СС.“

В началото антинацистките „конспиратори“ наивно са вярвали, че заповедите на Хитлер за терор в Русия може да шокират генералите, подтиквайки ги да се присъединят към възможен антинацистки бунт. Към 16 юни обаче самият Хасел е изгубил тези илюзии. Записката в дневника му от тази дата започва така:

Поредица от съвещания с Попиц, Гьорделер, Бек и Остер, за да обсъдим дали известни заповеди, които командващите на армията са получили (но които още не са издали) могат да се окажат достатъчни, за да отворят очите на военните ръководители за характера на режима, за който воюват. Тези заповеди засягат брутални... мерки, които войските трябва да предприемат срещу болшевиките при нахлуването в Русия.

Стигнахме до заключението, че засега не бива да се надяваме на нищо... Те [генералите] заблуждават себе си... Същински фелдфебели! [*The Von Hassell Diaries*, pp. 198–99.]

^{DS} Изразът е на Чърчил.

^{DT} Така завършва дипломатическата кариера на посланика ветеран. След като се връща в Германия и е принуден да се

пенсионира, той се присъединява към опозиционния кръг, ръководен от генерал Бек, Гьорделер, Хасел и други и за известно време е определен да стане външен министър в бъдещ антихитлеристки режим. Хасел съобщава, че през 1943 г. Шуленбург бил готов да пресече руските линии, за да обсъди със Сталин възможността за мирни преговори с антинацистко правителство в Германия. (*The Von Hassell Diaries*, pp. 321–22.) Шуленбург е арестуван и затворен след заговора срещу Хитлер от юли 1944 г. и екзекутиран от Гестапо на 10 ноември.

^{DU} Подчертаването е на Хитлер.

^{DV} В дневника на Халдер има една любопитна бележка от този първи ден. След като споменава, че по обяд руските радиостанции, които германците следят, са започнали да предават отново, той пише: „Помолили са японците да посредничат за изглаждането на политическите и икономическите разногласия между Русия и Германия и да поддържат активна връзка с Германското външно министерство.“ Да не би девет часа след започването на нападението Сталин да е смятал, че може по някакъв начин да постигне неговото прекратяване?

^{DW} Генерал Гюнтер Блуменгринг, началник на щаба на Четвърта армия, си спомня по-късно, че малко след полунощ на двацет и първи, когато германската артилерия вече е готова да открие стрелба по целите си, експресният влак Берлин-Москва минал с пухтене през германските линии на р. Буг, пресякъл реката и влязъл в Брест-Литовск „без произшествие“. Това му направило впечатление като „странен момент“. Почти също толкова странно му се сторило, че руската артилерия не отговорила дори когато атаката започнала. „Руснаците бяха напълно изненадани на нашия фронт“ – пише той впоследствие. На разсъмване германските сигнални станции уловили радиомрежите на Червената армия. „Обстрелват ни. Какво да правим?“ – гласяло едно от руските съобщения според Блуменгринг. От щаба отговорили: „Вие сигурно сте се побъркали. И защо сигналът ви не е шифрован?“ (*The Fatal Decisions*, ред. Seymour Freidin и William Richardson.)

^{DX} Кампанията в Полша. – Б.гр.

Приливът се обръща

Към началото на есента на 1941 г. Хитлер смята, че с Русия е свършено.

За три седмици от започването на кампанията Армейска група „Център“ на фелдмаршал Фон Бок с трийсет пехотни дивизии и петнайсет бронирани или моторизирани дивизии е изминала в настъпление 720 километра от Бялисток до Смоленск. Москва се намира само на 320 километра на изток по главния път, по който Наполеон е потеглил през 1812 г. На север групата на фелдмаршал Фон Лееб, съставена от 21 пехотни и 6 бронирани дивизии, напредва бързо през прибалтийските страни към Ленинград. На юг армейската група на фелдмаршал Фон Рундщет от 25 пехотни, 4 моторизирани, 4 планински и 5 бронирани дивизии настъпва към река Днепър и Киев, столицата на плодородната Украйна, за която ламти Хитлер.

Толкова *planmäßig* (планово) е според комюникето на ОКВ германското настъпление по 1600-километровия фронт от Балтийско до Черно море, и толкова уверен е нацистският диктатор, че то ще продължи с бързо темпо, докато съветските армии се предават или разпръсват една след друга, че на 14 юли, едва три седмици след началото на инвазията, той издава директива със съобщението, че размерът на сухопътните войски може да бъде „значително намален в близко бъдеще“ и че производството на оръжие ще се концентрира върху военните кораби и най-вече върху самолетите на Луфтвафе за водене на война срещу последния останал враг, Британия, както и – добавя Хитлер – „срещу Америка, ако възникне необходимост“.¹ Към края на септември той инструктира Върховното командване да има готовност да разпусне четирийсет пехотни дивизии, за да може тази допълнителна човешка сила да бъде използвана от индустрията.²

Двата най-големи града на Русия – Ленинград, построен от Петър Велики като втора столица на Балтийско море, и Москва, древната и сега болшевишка столица – ще паднат всеки момент, смята Хитлер. На 18 септември той издава точни заповеди: „Капитулацията на Ленинград или Москва не бива да се приема, дори да бъде предложена.“³ Какво трябва да стане с тези градове, той разяснява на своите командири в директива от 29 септември:

Фюрера е решил да заличи Санкт Петербург [Ленинград] от лицето на земята.^{DY} *Понататъшното съществуване на този голям град не представлява интерес, веднъж щом Русия бъде сразена...*

Планът е градът да бъде атакуван и изравнен със земята с артилерия и постоянни въздушни нападения...

Исканията за превземане на града ще бъдат отхвърлени, защото проблемът за оцеляването на населението и снабдяването му с храна не може и не трябва да бъде решаван от нас. В тази война за съществуване ние нямаме интерес да запазим дори част от населението на големия град.^{DZ4}

През същата седмица, на 3 октомври, Хитлер се връща в Берлин и в обръщение към германския народ обявява гибелта на Съветския съюз. „Заявявам днес, и то без никакви уговорки – казва той, – че врагът на изток е повален и няма да се изправи никога вече... Зад нашите войски там вече се простира територия с двойно по-голям размер от този на германския Райх, когато дойдох на власт през 1933 г.“

Когато на 8 октомври пада Орел, важен град на юг от Москва, Хитлер изпраща началника на своята пресслужба Ото Дитрих със самолет обратно в Берлин, за да разкаже пред кореспондентите на водещите световни вестници на следващия ден, че последните невредими съветски армии, тези на маршал Тимошенко, които отбраняват Москва, са стегнати в два стоманени германски обръча пред столицата; че южните армии на маршал Будьони са разбити и разпръснати; и че дивизиите на маршал Ворошилов, между 60 и 70 на брой, са обградени при Ленинград.

„За всякакви военни цели със Съветска Русия е свършено – заключава самодоволно Дитрих. – Британската мечта за война на два фронта е мъртва.“

Тези публични хвалби на Хитлер и Дитрих са най-малкото прибързани.^{EA} В действителност руснаците, въпреки тяхната неподготвеност за атаката на 22 юни, произтичащите от нея тежки загуби в хора и въоръжение и бързото отстъпление, и въпреки че някои от най-добрите им армии са впримчени в капан, през юли са започнали да организират нарастваща съпротива, с каквато Вермахтът не се е сблъсквал дотогава. Дневникът на Халдер и докладите на фронтови командири като генерал Гудериан, който командва голяма бронирана група на централния фронт, постепенно се изпъстрят – а по-нататък започват и да изобилстват – от описания на жестоки сражения, отчаяно удържани руски позиции и контраатаки и тежки загуби както за съветските, така и за германските войски.

„Поведението на руските войски – пише по-късно генерал Блументрит – дори в тази първа битка [за Минск] беше в рязък контраст с поведението на поляците и западните съюзници при поражение. Дори обградени, руснаците отстояваха позициите си и се сражаваха.“⁵ При това се оказва, че са повече и по-добре въоръжени, отколкото Адолф Хитлер си е представял, че е възможно. В битката постоянно са хвърляни нови съветски дивизии, за които германското разузнаване не е имало и представа. „Става все по-ясно – пише Халдер в дневника си на 11 август, – че сме подценявали силата на руския колос не само в икономическата и транспортната област, но преди всичко във военната. Първоначално разчетите ни бяха за около 200 вражески дивизии, а вече сме идентифицирали 360. Когато десет от тях бъдат унищожени, руснаците довеждат нови десет. На това голямо разстояние фронтът ни е твърде разреден. Няма дълбочина. В резултат вражеските атаки често се увенчават с известен успех.“ Рундщет се изразява напълно откровено, когато е разпитван от Съюзниците след войната. „Скоро след нападението – казва той, – разбрах, че всичко написано за Русия беше глупост.“

Запазени са доклади от няколко генерали, сред тях Гудериан, Блументрит и Зеп Дитрих, в които те изразяват удивление от първата си среща с руския танк Т-34, за който не са чували по-рано и който е толкова тежко брониран, че снарядите на германските противотанкови оръдия отскачат от него, без да му навредят. Появата на този танк, казва по-късно

Блументрит, бележи началото на нещо, станало известно впоследствие с името „танков ужас“. При това за пръв път във войната германците нямат преимуществото да са по-силни във въздуха, така че да прикриват наземните си войски и да разузнават напред. Въпреки тежките загуби на първия ден от кампанията и в началните битки, съветски изстребители продължават да изникват от нищото, подобно на новите дивизии. Има и друг проблем – поради бързината на германското настъпление и липсата на подходящи летища в Русия, базите на германските изстребители остават твърде назад, за да осигуряват ефикасно прикритие на фронта. „На няколко етапа от настъплението – докладва по-късно генерал фон Клайст – моите бронирани войски бяха спъвани заради липсата на прикритие от небето.“⁶

Германците правят и друга погрешна преценка по отношение на руснаците, за която Клайст споменава пред Лидъл Харт и която естествено се споделя от повечето други народи на запад през онова лято. „Надеждите за победа – казва Клайст – се градяха до голяма степен на перспективата нахлуването да предизвика политически вълнения в Русия... Твърде големи надежди се възлагаха на убеждението, че Сталин ще бъде свален от собствения си народ, ако претърпи тежки поражения. Това убеждение беше подсилено от политическите съветници на Фюрера.“⁷

Хитлер наистина казва на Йодл: „Трябва само да ритнем вратата и цялата прогнила постройка ще се срути.“

Фюрерът вижда удобен случай да ритнат вратата в средата на юли, когато се стига до първия голям спор относно стратегията в германското Върховно командване. Стига се до решение, което диктаторът взема въпреки протестите на повечето висши генерали и което според Халдер се оказва „най-голямата стратегическа грешка в източната кампания“. Проблемът е прост, но фундаментален. Дали Армейска група „Център“ на Бок, най-мощната и дотогава най-успешната от трите основни германски армии, да продължи в настъпление към Москва през оставащите 320 километра от Смоленск, до който е стигнала на 16 юли? Или да се придържат към първоначалния план, който Хитлер е набелязал в директивата от 18 декември и който предвижда главните удари да бъдат нанесени по северния и по южния фланг? С други думи, коя е основната цел – Москва или Ленинград и Украйна?

Върховното командване на сухопътните войски в лицето на Браухич и Халдер, подкрепяни от Бок, чиято централна армейска група напредва по главния път към Москва, и от Гудериан, чиито бронирани сили се движат начело, настояват за масирано настъпление срещу съветската столица. Психологическото значение, което би имало превземането на вражеската столица, далеч не е единственият им аргумент. Както изтъкват пред Хитлер, Москва е жизненоважен източник на оръжейна продукция и което е още по-съществено, център на руската транспортна и комуникационна система. Превземат ли я, Съветите ще бъдат лишени не само от основен източник на оръжие, но и от възможността да изпращат войски и припаси към далечни фронтове, които вследствие на това ще отслабнат и ще се огънат и разпаднат.

Има обаче и още един, последен и решаващ аргумент, който генералите излагат пред бившия ефрейтор, понастоящем техен върховен главнокомандващ. Всички разузнавателни доклади показват, че основните руски сили в този момент са съсредоточени пред Москва, за да отбраняват столицата с всички средства. Недалеч оттам, на изток от Смоленск, се окопава

половинмилионна съветска армия, която се е изтргнала от двойното обкръжение на Бок и сега се готви да попречи на по-нататъшното германско настъпление към столицата.

Центърът на тежестта на руската мощ [пише Халдер в доклад, подготвен за Съюзниците веднага след войната]⁸ беше следователно пред Армейска група „Център“... Генералният щаб беше свикнал с идеята, че целта на една операция трябва да бъде да се съкруши военната мощ на врага, и затова смяташе, че следващата и най-належаща задача е да победи силите на Тимошенко, като съсредоточи всички налични войски в Армейска група „Център“ за настъпление срещу Москва, за да превземе този мозъчен център на вражеската съпротива и да унищожи новите вражески формирования. Силите за тази атака трябваше да бъдат събрани колкото е възможно по-скоро, защото сезонът отиваше към края си. Армейска група „Север“ трябваше междуременно да изпълни първоначалната си мисия и да се опита да влезе във връзка с фините. Армейска група „Юг“ трябваше да продължи настъплението на изток, за да блокира там колкото е възможно по-значителни вражески сили.

... След като устните разисквания между Генералния щаб и Върховното командване [ОКВ] не дадоха резултат, главнокомандващият на сухопътните сили [Браухич] подаде до Хитлер меморандум от името на генералния щаб.

Това, както научаваме от дневника на Халдер, е направено на 18 август. „Все едно че бяхме хвърлили бомба“ – казва Халдер. Хитлер е хвърлил око на продоволствения пояс и индустриалните райони на Украйна, както и на руските петролни находища малко по на изток в Кавказ. Освен това смята, че е съзрял безценна възможност да впримчи в капан армиите на Будиони източно от Днепър отвъд Киев, който още се държи. Исква също и да превземе Ленинград и да се съедини с фините на север. За постигането на тази двойна цел от Армейска група „Център“ ще трябва да бъдат откъснати няколко пехотни и бронирани дивизии, които да бъдат изпратени на север и особено на изток. Москва може да почака.

На 21 август Хитлер запраща нова директива към неговорчивия си Генерален щаб. Халдер я цитира дума по дума в дневника си на следващия ден.

Предложенията на армията за продължаването на операциите на изток не съответстват на моите намерения.

Най-важната цел, която трябва да постигнем преди идването на зимата, не е превземането на Москва, а завладяването на Крим, индустриалните и въгледобивни райони на Донецкия басейн и прекъсването на руските петролни доставки от Кавказ. На север това е блокадата на Ленинград и съединението с фините.

Съветската Пета армия на Днепър на юг, чиято упорита съпротива от няколко дни предизвиква раздразнението на Хитлер, трябва да бъде напълно унищожена, казва той, Украйна и Крим трябва да бъдат окупирани, Ленинград – обкръжен, и да се постигне съединение с фините. „Едва тогава – казва Хитлер в заключение, – ще бъдат създадени условията, при които армията на Тимошенко да бъде атакувана и разгромена успешно.“

И така [отбелязва Халдер с горчивина], целта да нанесем решаващо поражение на руските армии пред Москва, е по-маловажна от желанието да придобием една ценна индустриална област и да продължим настъплението в посока към руския петрол... Хитлер вече е обсебен от идеята да превземе Ленинград и Сталинград, защото си е внушил, че ако тези два „свещени града на комунизма“ паднат, Русия ще рухне.

За още по-голямо възмущение на фелдмаршалите и генералите, които не оценяват неговия стратегически гений, Хитлер изпраща, по думите на Халдер, „контраеморандум“ (в отговор на техния меморандум от осемнайсети), който началникът на Генералния щаб описва като „пълнен с оскърбления“ – например твърдението, че Върховното командване на сухопътните сили е пълно със „закостенели умове, робуващи на остарели теории“.

„Непоносимо! Нечувано! Невъобразимо!“ – фучи Халдер в дневника си на следващия ден. През целия следобед и вечерта той се съвещава с фелдмаршал Фон Браухич за „недопустимата“ намеса на фюрера в работата на Върховното командване на сухопътните войски и Генералния щаб, като накрая предлага двамата с главнокомандващия да подадат оставки. „Браухич отказа – отбелязва Халдер, – защото нямало да има полза и нямало да промени нищо.“ Както и в толкова много други случаи, безхарактерният фелдмаршал вече е капитулирал пред някогашния ефрейтор.

Когато генерал Гудериан пристига в щабквартирата на фюрера на следващия ден, 23 август, и Халдер го подбужда да се опита да откаже Хитлер от неговото катастрофално решение, макар че коравият началник на танковите войски няма нужда от подкана, той е пресрещнат от Браухич. „Забранявам ви да споменавате въпроса за Москва пред Фюрера – казва главнокомандващият на сухопътните войски. – Заповедта за операцията на изток е дадена. Проблемът сега е просто как да бъде изпълнена. Обсъждането е безпредметно.“

Въпреки това, когато Гудериан е въведен при Хитлер – не го придружават нито Браухич, нито Халдер, – той не се подчинява на заповедите и настоява възможно най-убедително за незабавна атака срещу Москва.

Хитлер ме остави да се изкажа докрай [пише по-късно Гудериан]. После описа в подробности съображенията, които са го накарали да вземе различно решение. Каза, че суровините и земеделието на Украйна са жизнено необходими за продължаването на войната в бъдеще. Говори за необходимостта да се неутрализира Крим, „този съветски самолетносач за атаки срещу румънските нефтени находища“. За пръв път го чух да използва фразата: „Моите генерали не знаят нищо за икономическите аспекти на войната.“... Беше дал строги заповеди, че атаката срещу Киев трябва да бъде непосредствената стратегическа цел и това трябва да се има предвид при изпълнението на всички операции. Тук за пръв път станах свидетел на едно зрелище, което щеше да стане много познато впоследствие: всички присъстващи – Кайтел, Йодл и други, – кимаха в знак на съгласие при всяко изречение, произнесено от Хитлер, докато аз бях оставен сам с моята гледна точка...⁹

Халдер обаче не е кимал в съгласие в нито един момент от предишните дискусии. Когато Гудериан се срещнал с него на следващия ден и му съобщава, че не е успял да убеди Хитлер да промени решението си, началникът на Генералния щаб изпаднал за негово учудване „в пълен нервен срыв“, който го накарал „да отпрати крайно необосновани обвинения и укори“.^{ЕВ}

Това е най-жестоката криза в германското Върховно командване от началото на войната. С влошаването на ситуацията ще последват и други, още по-тежки.

Сама по себе си офанзивата на Рундщет на юг, осъществена благодарение на подкрепленията от бронирани сили на Гудериан и пехотни дивизии, откъснати от

централния фронт, е голяма тактическа победа, както се изразява началникът на танковите войски. Самият Киев пада на 19 септември – германски части вече са навлезли на 240 километра по-нататък – и на 26-и битката край Киев завършва с обкръжаването и предаването на 665 000 руски военнопленници, както твърдят германците. За Хитлер това е „най-великата битка в историята на света“, но макар и да е единствено по рода си постижение, някои от генералите гледат скептично на нейното стратегическо значение. Останала без бронирани войски, Армейската група на Бок в центъра е принудена да чака в продължение на два месеца край река Десна малко по на изток от Смоленск. Наближават есенните дъждове, които ще превърнат руските пътища в тресавища. А след тях идват зимата, студът и снегът.

Голямата атака срещу Москва

Хитлер с неохота се поддава на натиска на Браухич, Халдер и Бок и се съгласява да поднови атаката срещу Москва. Твърде късно! Халдер се среща с него на 5 септември следобед, и този път фюрерът, след като вече е взел решение, бърза да стигне до Кремъл. „Настъплението по централния фронт да започне до осем, най-много десет дни“ – заповядва върховният главнокомандващ. („Невъзможно!“ – възкликва Халдер в дневника си.) „Обкръжете ги, разбийте ги и ги унищожете“ – добавя Хитлер, с обещанието да върне в Армейска група „Център“ бронирания група на Гудериан, по това време още воюваща усилено в Украйна, като добави и танковия корпус на Райнхарт от Ленинградския фронт. Само че връщането на бронирания сили и съответното им преоборудване и подготовка стават възможни едва в началото на октомври. На 2 октомври най-после започва голямата офанзива. Кодовото ѝ име е „Тайфун“. Срещу руснаците се задава могъщ циклон, който да ги удари, да унищожи и последните им боеспособни сили пред Москва и да съкруши напълно Съветския съюз.

И в този случай обаче нацисткия диктатор става жертва на своята мегаломания. Не е достатъчно да превземе руската столица, преди да е дошла зимата. Той издава заповед, според която фелдмаршал Фон Лееб на север трябва *в същото време* да превземе Ленинград, да се съедини с фините и да продължи настъплението на север, като прекъсне Мурманската железопътна линия. Междувременно Рундщет трябва да разчисти черноморското крайбрежие, да превземе Ростов, да завладее петролните находища на Майкоп и да продължи към Сталинград на река Волга, прерязвайки по този начин последната връзка на Сталин с Кавказ. Когато Рундщет се опитва да обясни на Хитлер, че това означава да се придвижи на повече от 600 километра на изток от Днепър, като оголи рисковано левия си фланг, върховният главнокомандващ му казва, че руснаците на юг са вече неспособни да окажат сериозна съпротива. Рундщет, който казва, че се „смял с глас“ на подобна абсурдна заповед, скоро ще се увери, че е точно обратното.

Германското настъпление по стария път, по който Наполеон е поел към Москва навремето, първоначално се движи с целия устрем на истински тайфун. През първите две седмици на октомври в битка, проведена „като по учебник“, както се изразява по-късно Блуменрит, германците обкръжават две съветски армии между Вязма и Брянск и пленяват 650 000 души заедно с 5000 оръдия и 1200 танка (по техни данни). Към 20 октомври германските предни бронирани части са на 65 километра от Москва, а съветските министри и чужди посолства

се евакуират спешно в Куйбишев на Волга. Дори трезвомислещият Халдер, който междувременно е паднал от коня си и е постъпил временно в болница със счупена ключица, вече е убеден, че при смело ръководство и благоприятно време Москва може да бъде превзета, преди да е настъпила суровата руска зима.

Започнали са обаче есенните дъждове. Настъпва периодът на калта – *распутица*. Огромната армия, която се движи на колела, забавя темпото си и често е принудена да спира. Налага се танковете да бъдат извеждани от бой, за да изтеглят затъналите в блатата оръдия и камиони с боеприпаси. Липсват вериги и теглича за тази цел и се налага транспортните самолети на Луфтвафе да хвърлят вързопи с въжета, а тези самолети са крайно необходими за превоз на други военни товари. Дъждовете започват в средата на октомври и както си спомня Гудериан по-късно, през следващите няколко седмици войските затъват в кал. Генерал Блуменрит, началник-щаб на Четвърта армия на генерал Фон Клуге, която е в центъра на битката за Москва, описва ярко това трудно положение.

Пехотинците се пързаят в калта, докато за тегленето на всяко оръдие са необходими множество конни впрягове. Всички колесни превозни средства потъват до осите в тинята. Дори тракторите се движат с мъка. Голяма част от нашата тежка артилерия скоро затъна здраво... Вероятно можете да си представите какво напрежение костваше всичко това на нашите вече изтощени войски.¹⁰

За пръв път в дневника на Халдер и докладите на Гудериан, Блуменрит и други германски генерали се прокрадват признаци на съмнение, а след това и на отчаяние. Чувството се предава на по-нисшите офицери и на войниците в полето – а може би сред тях се заражда първоначално. „И тъкмо сега, когато Москва почти се виждаше, настроението на командирите и войниците започна да се променя – спомня си Блуменрит. – Съпротивата на врага се усили и боевете станаха по-ожесточени... Много от нашите роти намаляха до едва шейсет или седемдесет души.“ Усеща се недостиг на използвана артилерия и танкове. „Зимата скоро щеше да започне – казва той, – но нямаше и помен от зимно облекло... Далеч зад фронта, в обширните гори и блатата започна да се усеща присъствието на първите партизански отряди. Снабдителните колони често се натъкваша на засади...“

Призраците на Великата армия, която е напредвала по същия път към Москва, и споменът за съдбата на Наполеон вече започват да смуцават сънищата на нацистките завоеватели, спомня си Блуменрит. Германските генерали започват да четат или препрочитат мрачния разказ на Коленкур за гибелната зима на френския завоевател в Русия през 1812 г.

Далеч на юг, където времето е малко по-топло, но дъждът и калта създават абсолютно същите проблеми, нещата също не вървят добре. Танковете на Клайст са влезли в Ростов при устието на Дон на 21 ноември под звука на фанфарите от пропагандата на Гьобелс, която обявява, че „портата към Кавказ“ вече е отворена. Не за дълго. И Клайст, и Рундщет разбират, че не могат да задържат Ростов. Пет дни по-късно руснаците го превземат отново, а германците, атакувани едновременно по северния и по южния фланг, бързо отстъпват на 80 километра до река Миус, където Клайст и Рундщет са искали първоначално да се разположат на зимни позиции.

Отстъплението от Ростов е поредният малък повратен момент в историята на Третия райх. Тук за пръв път се случва нацистка армия да претърпи сериозен неуспех. „Бедите ни

започнаха с Ростов – коментира по-късно Гудериан, – това беше предзнаменованието.“ Събитието коства на фелдмаршал Фон Рундщет, най-високопоставения офицер в германската армия, командирския му пост. Това се случва, докато отстъпва към Миус:

Изведнъж дойде заповед за мен от Фюрера [разказва той по-късно, на разпит пред Съюзниците]: „Останете на място, не отстъпвайте повече.“ Веднага телеграфирах в отговор: „Лудост е да се опитваме да се задържим. Първо, войските не са в състояние да го направят, и второ, ако не отстъпват, ще бъдат унищожени. Повторно настоявам тази заповед да бъде отменена или да намерите някой друг.“ Същата нощ пристигна отговорът на Фюрера: „Приемам молбата ви. Моля, предайте командването.“

„После се прибрах у дома“ – казва Рундщет.^{ЕС, 11}

Тази мания да се изпращат заповеди до отдалечени войски да отстояват позициите си, независимо на каква опасност са изложени, вероятно спасява германската армия от пълно разпадане през следващите съкрушителни месеци, макар и много генерали да го оспорват; обаче тя довежда и до Сталинград, и до други катастрофи и допринася съдбата на Хитлер да бъде решена окончателно.

Силните снеговалежи и отрицателните температури настъпват рано през тази зима в Русия. Гудериан споменава за първия сняг през нощта на 6 срещу 7 октомври точно след като е възобновено настъплението към Москва. Това му напомня да помоли пак щаб за зимно облекло, особено за дебели ботуши и плътни вълнени чорапи. На 12 октомври той отбелязва, че снегът продължава да вали. На 3 ноември идва първата студена вълна; стълбът на термометъра слиза под нулата и продължава да спада. Към седми Гудериан съобщава за първите „тежки случаи на измръзване“ в своите редици, а на тринайсети пише, че температурата е спаднала до -22°C и че липсата на зимни дрехи „се чувства все по-силно“. Свирепият студ засяга както хората, така и оръдията и машините.

Ледът създава много затруднения [пише Гудериан], тъй като шиповете за танковите гъсеници още не са дошли. Телескопичните прицели са безполезни в студа. За да се включат двигателите на танковете, под тях трябва да се палят огънове. Случва се горивото да замръзне и маслото да се сгъсти... Всеки полк [от 112-а пехотна дивизия] вече е загубил около 500 души от измръзвания. Заради студа картечниците вече не могат да стрелят, а нашите 37-милиметрови противотанкови оръдия се оказаха неефективни срещу [руския] танк Т-34.¹²

Резултатът беше паника, която стигаше чак до Богородск – казва Гудериан. – За пръв път се случваше подобно нещо по време на руската кампания и това беше предупреждение, че боеспособността на нашата пехота е към края си.

И не само на пехотата. На 21 ноември Халдер отбелязва в дневника си, че Гудериан е телефонира, за да каже, че неговите бронирани войски „са изчерпани“. Бойкият, корав танков командир признава, че на същия този ден решил да посети командира на Армейска група „Център“, Бок, с искането да бъдат променени получените от него заповеди, защото не вижда начин да ги изпълни. Гудериан е в крайно потиснато състояние на духа и на същия ден пише:

*Леденият студ, липсата на подслон, недостигът на дрехи, тежките загуби на хора и техника, окаяното състояние на запасите ни от гориво – всичко това превръща задълженията на командира в мъка, и колкото повече продължава това, толкова по-смазан се чувствам от огромната отговорност, която трябва да нося.*¹³

Вече в рестроспекция Гудериан допълва:

*Само този, който е виждал безкрайната шир на руския сняг през тази зима на нашата беда и е усещал повеите на ледения вятър над нея, засипващ със сняг всеки предмет по пътя си; който е напредвал часове наред през тази ничия земя, за да намери най-сетне само мизерен подслон със зле облечени, полугладни мъже; и който е виждал от другата страна добре нахранените, топло облечени и отпочинали сибиряци, напълно екипирани за зимен бой... може истински да оцени събитията, които се случиха.*¹⁴

За тези събития вече можем да разкажем накратко, но не преди да подчертаем един факт: колкото и да е ужасна руската зима и макар и естествено съветските войски да са по-добре подготвени за нея от германските, основният фактор за това, което се случва по-нататък, е не времето, а яростта, с която се сражават войниците на Червената армия, и тяхната неукротима воля да не се предават. Доказателство за това са дневникът на Халдер и докладите на полевите командири, които не спират да изразяват удивление от мащаба и устрема на руските атаки и контраатаки и отчаяние от германските неуспехи и загуби. Нацистките генерали не могат да разберат защо руснаците, като се имат предвид характерът на техния тираничен режим и катастрофалният ефект от първите германски удари, не се огъват подобно на французите и много други, които не са имали същото оправдание.

„С учудване и разочарование в края на октомври и началото на ноември открихме – пише Блументрит, – че победените руснаци изглежда изобщо не осъзнават, че почти са престанали да съществуват като военна сила.“ Гудериан разказва за срещата си с един стар пенсиониран царски генерал в Орел на път към Москва.

*Ако бяхте дошли преди двацет години [казва той на германския генерал], щяхме да ви посрещнем с отворени обятия. Сега обаче е твърде късно. Тъкмо започвахме да си стъпваме на краката, а вие идвате и ни връщате двацет години назад, така че ще трябва да започваме пак отначало. Сега се бием за Русия и затова всички сме единни.*¹⁵

Въпреки това, докато ноември отива към края си с при все същите отрицателни температури, към които се добавят и виелицы, за Хитлер и повечето от неговите генерали Москва изглежда на една ръка разстояние. Точките, до които са достигнали германските войски северно, южно и западно от столицата, са на разстояние от 30 до 50 километра от целта. За Хитлер, който се взира в картата в своя щаб далече в Източна Прусия, тази последна отсечка изглежда нищожно разстояние. Неговите армии са изминали 800 километра в настъпление; остават им само 30, най-много 50 километра. „Едно последно усилие, и ще триумфираме“ – казва той на Йодл в средата на ноември. В телефонен разговор с Халдер на 22 ноември фелдмаршал Фон Бок, който води Армейска група „Център“ в последния ѝ шурм към Москва, сравнява ситуацията с битката при Марна, „където последният батальон, хвърлен в боя, решил изхода от сражението“. Въпреки нарасналата съпротива на врага Бок казва на началника на Генералния щаб, че според него „всичко е

постижимо“. На последния ден от ноември той буквално хвърля в бой последния си батальон. Последната масирана атака срещу сърцето на Съветския съюз е определена за следващия ден – 1 декември 1941 г.

Тя се сблъсква с желязна съпротива. Налице е най-голямото в историята съсредоточаване на бронирана сила на един фронт: Четвърта танкова група на генерал Хьопнер и Трета танкова група на генерал Херман Хот на север от Москва, които настъпват на юг; Втора бронирана армия на Гудериан в южните околности на столицата, настъпващи от Тула на север; и голямата Четвърта армия на Клуге по средата, която си пробива път на изток през горите около града – това е страховитата бойна сила, на която Хитлер възлага големите си надежди. Към 2 декември един разузнавателен батальон от 258-а пехотна дивизия е успял да проникне в Химки, предградие на Москва, откъдето се виждат кулите на Кремъл, но е изтласкан оттам на следващата сутрин от няколко руски танка и разнородна сила от набързо мобилизирани работници от градските фабрики. Това е най-близката до Москва точка, до която изобщо успяват да стигнат германските войски, техният пръв и последен поглед към Кремъл.

Още на 1 декември вечерта Бок, който в този момент страда от жестоки стомашни спазми, е телефонира на Халдер, за да каже, че не може повече да „оперира“ с отслабналите си войски. Началникът на Генералния щаб се опитва да го ободри. „Трябва да се опитаме да съкрुшим врага с цената на последните си сили – казва той. – Ако това се окаже невъзможно, тогава ще трябва да направим нови заключения.“ На следващия ден Халдер отбелязва в дневника си: „Вражеската съпротива достигна връхната си точка.“ Още един ден по-късно, на 3 декември, Бок отново разговаря по телефона с началника на Генералния щаб, който записва неговото съобщение в дневника си:

Челните отряди на Четвърта армия отново са отстъпили, защото фланговете не са успели да се придвижат напред... Наближава моментът, когато силите на нашите войски ще се изчерпят.

Когато Бок за първи път предлага да преминат в отбрана, Халдер се опитва да му припомни, че „най-добрата отбрана е нападението“.

По-лесно е да се каже, отколкото да се направи, като се имат предвид руснаците и времето. На следващия ден, 4 декември, Гудериан, чиято Втора бронирана армия е била спряна в опита си да превземе Москва от юг, съобщава, че термометърът е спаднал до 31 градуса под нулата. На следващия ден спада с още пет градуса. Танковете му, казва той, са „почти обездвижени“, а войските му са заплашени по фланговете и в гръб северно от Тула.

Критичният ден е 5 декември. Германците са спрени навсякъде по 300-километровия фронт с форма на полукръг около Москва. Вечерта Гудериан информира Бок, че не само е спряна, но и трябва да отстъпи, Бок телефонира на Халдер, че „силите му са към края си“, а Браухич отчаяно заявява на своя началник на генералния щаб, че подава оставка като главнокомандващ на сухопътните войски. Това е мрачен и тежък ден за германските генерали.

За пръв път ми се налагаше да вземам подобно решение [пише Гудериан по-късно], и никое не е било по-трудно... Нашата атака срещу Москва се беше провалила. Всички

*жертви и цялото търпение на нашите храбри войски бяха отишли напразно. Бяхме претърпели тежко поражение.*¹⁶

В щабквартирата на Четвърта армия на Клуге началникът на щаба Блументрит разбира, че е достигната повратна точка. Припомняйки си за това по-късно, той пише: „Нашите надежди да елиминираме Русия от войната през 1941 г. бяха разбити в последния момент.“

На следващия ден, 6 декември, генерал Георгий Жуков, който е заменил маршал Тимошенко като командир на централния фронт само шест седмици по-рано, нанася удар. По 320-километровия фронт пред Москва той разгръща седем армии и два кавалерийски корпуса – общо 100 дивизии, – съставени от войски, които са или свежи, или изпитани в бой, и екипирани и обучени да се сражават в лютия студ и дълбокия сняг. Атаката, предприета от този сравнително неизвестен генерал с такава страховита сила от пехота, артилерия, танкове, кавалерия и самолети, каквато Хитлер едва ли е подозирал, че съществува, е толкова внезапна и зашеметяваща, че германската армия и Третият райх така и не успяват да се съвземат напълно от нея. В продължение на няколко седмици през остатъка от онзи мразовит и труден декември, а после и през януари изглежда, че германските армии, победени и отстъпващи по фронт, подложен на постоянни съветски пробиви, има опасност да се разпаднат и да намерят гибелта си в руските снегове, както се е случило с Великата армия на Наполеон точно 130 години преди това. В няколко критични момента тази опасност е съвсем близка. Може би гранитната воля и решителност на Хитлер и със сигурност – мъжеството на германския войник спасяват армиите на Третия райх от пълен разгром.

Поражението обаче е тежко. Червената армия е дала големи жертви, но не е унищожена. Москва не е била превзета, нито Ленинград, Сталинград и петролните находища на Кавказ; жизненоважните пътища на север и на юг за връзка с Британия и Америка също остават отворени. За пръв път след повече от две години непрекъснати военни победи армиите на Хитлер отстъпват пред сила, която е показала надмощие.

И това не е всичко. Провалът е още по-голям. Халдер разбира това, поне след време. „Митът за непобедимостта на германската армия беше разбит“ – пише той. Германците ще пожънат още победи в Русия, когато пак дойде лято, но никога няма да могат да съживят този мит. С други думи, 6 декември 1941 г. е нов преломен момент в кратката история на Третия райх – един от най-съдбоносните. Могъществото на Хитлер е достигнало апогея си; оттук нататък то ще залязва, изтощавано от засилващите се контраудари на страните, срещу които е решил да започне агресивна война.

В този момент се извършват драстични размествания в германското Върховно командване и сред полевите командири. Докато армиите отстъпват по заледените пътища и снежните полета пред съветската контраофанзива, главите на германските генерали започват да падат. Рундщет, както вече видяхме, е освободен от командването на южните армии, защото е бил принуден да се оттегли от Ростов. Стомашните болки на фелдмаршал Фон Бок се влошават след неуспехите през декември и на 18 декември той е заменен от фелдмаршал Фон Клуге, чиято разнебитена Четвърта армия отстъпва, изтласкана завинаги от околностите на Москва. Дори смелият генерал Гудериан, основоположникът на масираната танкова война, която произвежда такава революция в съвременното военно дело, е свален от длъжност, – задето е

заповядал на войските да отстъпват, без да има разрешение от горе. Генерал Хьопнер, също толкова блестящ танков командир, чиято Четвърта бронирана група е влязла в зрителния обсег на Москва и е била изतिकана обратно, е уволнен внезапно от Хитлер на същите основания, лишен е от звание и получава забрана да носи униформа. Генерал Ханс граф фон Шпонек, който е получил Рицарски кръст като командващ въздушния десант в Хага предишната година, е наказан още по-жестоко за това, че е изтеглил една дивизия от своя корпус в Крим на 29 декември, след като руските войски са извършили морски десант откъм гърба му. Той не само е лишен от звание, но и е хвърлен в затвора, изправен пред военен съд и осъден на смърт по настояване на Хитлер.^{ED}

Даже и угодливият Кайтел е в немилост пред Върховния главнокомандващ. Дори той е имал достатъчно разум, за да осъзнае през първите дни на декември, че общото отстъпление около Москва е наложително, за да се избегне катастрофа. Само че когато събира кураж да го каже на Хитлер, последният се нахвърля върху него с ругатни, наричайки го „дръвник“. Малко по-късно Йодл открива злостастния началник на ОКВ да седи на бюрото и да пише оставката си с поставен отстрани пистолет. Йодл спокойно прибира оръжието и убеждава Кайтел (явно без особен труд) да остане на поста си и да продължи да преглъща обидите на фюрера, което той прави със забележителен стоицизъм до самия край.¹⁷

Изпитанието да ръководи армия, която не може да побеждава вечно, с върховен главнокомандващ, който не признава поражение, подновява сърдечните пристъпи на фелдмаршал Фон Браухич, и по времето, когато контраофанзивата на Жуков започва, той вече е решен да се оттегли като главнокомандващ. След като посещава отстъпващия фронт, той се връща в главния щаб на 15 декември „напълно съсипан“ по думите на Халдер. „Браухич вече не вижда изход за спасение на армията от това отчаяно положение“ – отбелязва Халдер в дневника си. Главнокомандващият на сухопътните войски е на края на силите си. На 7 декември той е помолил Хитлер да го освободи и подновява молбата си на седемнайсети. Тя е официално удовлетворена два дни по-късно. Какво мисли фюрерът за мъжа, когото лично е назначил да оглавява сухопътните войски, той споделя с Гьобелс три месеца по-късно.

*Фюрера говори за него [Браухич] единствено с презрение [пише Гьобелс в дневника си на 20 март 1942 г.]. Безполезно, страхливо нищожество... и хапльо.*¹⁸

На приятелите си Хитлер казва за Браухич: „Той не е войник; той е чучело. Ако Браухич беше останал на поста си още само няколко седмици, нещата щяха да завършат с катастрофа.“¹⁹

В кръговете на военните има известни предположения кой ще наследи Браухич, но те са толкова далеч от истината, колкото и предположенията кой ще наследи Хинденбург години по-рано. На 19 декември Хитлер вика Халдер и го уведомява, че той самият поема функциите на главнокомандващ на сухопътните сили. Халдер може да остане началник на Генералния щаб, ако желае – и той остава. Хитлер обаче дава ясно да се разбере, че от този момент нататък той лично ще ръководи сухопътните войски, както и почти всичко друго в Германия.

Тази дреболия, оперативното командване [казва му Хитлер], е по силите на всеки. Задачата на главнокомандващия на сухопътните войски е да възпита армията в националсоциалистически дух. Не познавам генерал, който може да го направи по начина,

по който искам. Затова взех решение лично да поема командването на сухопътните сили.²⁰

С това триумфът на Хитлер над пруския офицерски корпус става пълен. Някогашният виенски бродяга и бивш ефрейтор вече е държавен глава, военен министър, върховен главнокомандващ на въоръжените сили и главнокомандващ на сухопътните сили. Генералите, както се оплаква Халдер на страниците на своя дневник, вече са просто пощальони, които предават заповедите на Хитлер, почиващи на собствената му представа за стратегия.

Всъщност диктаторът мегаломан скоро ще се постави още по-високо, присвоявайки си със закон такава власт, каквато никой в историята на германския Райх – император, крал или президент – не е имал дотогава. На 26 април 1942 г. той заставя своя послушен Райхстаг да прокара закон, който му дава абсолютна власт над живота и смъртта на всеки германец и просто суспендира всички закони, които могат да създадат пречки за това. Човек трябва да прочете какво пише в закона, за да повярва.

... В настоящата война, в която германският народ трябва да води борба за своето съществуване или унищожение, Фюрера трябва да притежава всички искани от него права, които служат за подпомагане или постигане на победа. Следователно, без да бъде ограничаван от съществуващите правни регулации, в качеството му на вожд на нацията, върховен главнокомандващ на въоръжените сили, глава на правителството и висш изпълнителен ръководител, на върховен съдия и водач на партията, Фюрера трябва да бъде в състояние, ако е необходимо, да принуди с всички средства на свое разположение всеки германец, бил той обикновен войник или офицер, дребен чиновник или висше длъжностно лице или съдия, висш или подчинен партиен служител, работник или работодател, да изпълнява своите задължения. В случай че тези задължения бъдат нарушени, Фюрера има право след добросъвестно проучване, независимо от така наречените заслужени права, да определи съответното наказание и да отстрани нарушителя от неговия пост, ранг или място, без да спазва предписаните процедури.²¹

В действителност Адолф Хитлер вече е не само върховен вожд на Германия, но и самият закон. Дори през Средновековието и още по-отдавна, в епохата на варварските племена, нито един германец не си е присвоявал подобна тиранична власт – не само реална, но и официална и законна.

Дори без тези допълнителни правомощия обаче Хитлер е абсолютен господар на армията, чието пряко командване поема в този момент. През онази сурова зима той предприема безмилостни действия, за да спре отстъплението на своите победени армии и да ги спаси от съдбата на Наполеоновите войски по същите замръзнали, сковани от сняг пътища обратно от Москва. Той забранява каквото и да е по-нататъшно отстъпление. Германските генерали отдавна спорят какви са заслугите на неговото упорство да задържи позициите – дали е спасило войските от пълна катастрофа, или е увеличило неизбежните тежки загуби. Повечето командири твърдят, че ако им е била дадена възможност да се оттеглят, когато е станало невъзможно да задържат позициите си, биха могли да спасят много хора и техника и биха били в по-добро положение да се прегрупират и дори да контраатакуват. А при създаденото положение често се случва цели дивизии да бъдат прегазени или обкръжени и раздробени, когато едно своевременно отстъпление е щяло да ги спаси.

Въпреки това някои от генералите по-късно с неохота признават, че железната воля на Хитлер в неговото настояване армиите да останат на място и да се сражават, е най-голямото му постижение във войната, доколкото вероятно наистина е спасило неговите войски от пълно разпадане сред снеговете. Този възглед е най-добре обобщен от генерал Блументрит.

*Фанатичната заповед на Хитлер войските да се задържат на всякакви позиции и при най-невъзможните обстоятелства, несъмнено беше правилна. Хитлер разбираше инстинктивно, че всяко отстъпление през снега и леда за няколко дни неизбежно ще доведе до разпадане на фронта и че ако това се случи, Вермахтът ще бъде изправен пред същата съдба, която е сполетяла Великата армия... Отстъплението можеше да стане само през полето, тъй като пътищата и коловозите бяха блокирани от снега... След няколко нощи това щеше да се окаже твърде трудно за войниците, които щяха просто да лягат и да умират, където се случи. В тила нямаше подготвени позиции, на които да се изтеглят, нито каквато и да е линия, към която да се придържат.*²²

С това е съгласен и генерал Фон Типелскирх, командир на корпус.

*Това беше голямо постижение на Хитлер. В този критичен момент войските си спомняха какво са чували за отстъплението на Наполеон от Москва и живееха в сянката на този спомен. Ако веднъж бяха започнали отстъпление, то вероятно щеше да се превърне в паническо бягство.*²³

В германската армия наистина се чувства паника – не само на фронта, но и навътре в тила, в щабовете, и това е нагледно отразено в дневника на Халдер. „Много труден ден!“ – така започва записката му от деня на Коледа през 1941 г., а по-нататък през новата година той дава подобна встъпителна характеристика на много дни, когато описва всеки нов руски пробив и трудното положение на различни армии.

29 декември. Още един критичен ден!... Драматичен телефонен разговор между Фюрера и Клуге. Фюрера забранява по-нататъшно отстъпление на северното крило на Четвърта армия. Много тежка криза с Девета армия, където изглежда са паднали главите на командирите. По обяд развълнувано обаждане от Клуге. Девета армия иска да отстъпи зад Ржев...

2 януари 1942 г. Ден на жестоки сражения! Тежка криза с Четвърта и Девета армия... Руският пробив северно от Малоярославец отваря голяма пролука във фронта и в момента е трудно да се види как може да бъде възстановен фронтът... Тази ситуация принуждава Клуге да иска изтегляне на огънатия фронт. Много разгорещен спор с Фюрера, който обаче държи на своето: фронтът ще остане на същото място независимо от последствията...

3 януари. Ситуацията става по-критична в резултат от пробива между Малоярославец и Боровск. Кюблер^{EE} и Бок много напрегнати и искат отстъпление на северния фронт, който се руши. Отново бурна сцена с Фюрера, който изказва съмнение в смелостта на генералите да вземат трудни решения. Войските обаче просто не могат да задържат позициите си при трийсет градуса под нулата. Заповед на Фюрера: той лично ще решава дали са необходими повече отстъпления...

Не фюрерът, а руската армия решава подобни въпроси в този момент. Хитлер може да принуди германските войски да не отстъпват с цената на живота си, но не може вече да спре

съветското настъпление, както не може да спре надигания се прилив. В момент на паника някои офицери от Върховното командване намекват, че ситуацията вероятно може да се подобри, ако използват отровен газ. „Полковник Охнер се опитва да ме убеди да започнем газова война срещу руснаците“ – отбелязва Халдер в дневника си на 7 януари. Вероятно е твърде студено за това. Във всеки случай нищо не излиза от това предложение.

Осми януари е „много критичен ден“, както отбелязва Халдер в дневника си. „Пробивът при Сухиничи [югозападно от Москва] става непоносим за Клуге. Той съответно настоява за изтегляне на фронта на Четвърта армия.“ През целия ден фелдмаршалът разговаря по телефона с Хитлер и с Халдер, мъчейки се да ги убеди. Най-сетне привечер фюрерът неохотно дава съгласието си. Клуге получава разрешение да отстъпва „малко по малко, за да запази комуникациите си“.

Малко по малко, а понякога и по-бързо, през тази злокобна зима германските армии, които са възнамерявали да празнуват Коледа в Москва, са изтласквани или принуждавани да отстъпят под натиска на руските заграждения и пробиви. Към края на февруари от столицата вече ги делят между 120 и 320 километра. През последните дни на този мразовит месец Халдер отбелязва в дневника си човешките загуби от неуспешната руска авантюра. Общия брой на жертвите към 28 февруари, пише той, е 1 005 636 души или 31% от целия състав. От тях 202 251 са убити, 725 642 – ранени и 46 511 – изчезнали. (Умрелите от измръзване са 112 627.) Това не включва тежките загуби сред унгарците, румънците и италианците, които воюват в Русия.

С настъпването на пролетното топене по широко разтегления фронт настъпва затишие, а Хитлер и Халдер започват да правят планове да докарат свежи войски и още танкове и оръдия, за да подновят офанзивата – поне на част от фронта. Никога вече няма да имат силата да атакуват по цялата огромна боева линия. Загубите от жестоката зима и преди всичко контраофанзивата на Жуков слагат край на тази надежда.

Хитлер обаче, както вече ни е известно, отдавна е разбрал, че рискованият му опит да завладее Русия – не само за шест месеца, а изобщо, – се е провалил. В записка от 19 ноември 1941 г. в своя дневник генерал Халдер споменава за дълга „лекция“, която фюрерът изнася пред няколко офицери от Върховното командване. Макар че армиите му са само на няколко километра от Москва и още я шурмуват усилено, Хитлер е изоставил надеждите да срази Русия тази година и вече мисли за следващата. Халдер нахвърля какви са идеите на вождя.

Цели за следващата година. Преди всичко Кавказ. Цел: южните граници на Русия. Време: от март до април. На север след приключването на тазгодишната кампания, Вологда или Горки^{EF}, но чак в края на май.

Възможността за нови цели за следващата година трябва да остане отворена. Те ще зависят от капацитета на нашите железопътни линии. Въпросът за по-късно изграждане на Западен вал също остава открит.

Източен вал няма да е необходим, ако Съветският съюз бъде унищожен. Халдер изглежда размишлява по този въпрос, докато върховният главнокомандващ продължава изказването си.

Като цяло [заклучава той] оставам с впечатлението, че Хитлер вече разбира, че нито една от двете страни не може да унищожи другата и че това ще доведе до мирни преговори.

Това трябва да е било болезнено изтрезняване за нацисткия завоевател, който шест седмици по-рано в Берлин по радиото е заявил „без всякакви уговорки“, че Русия е „повалена и няма да се надигне никога повече“. Плановете му са били осуетени, а надеждите му – обречени. Те са разбити още по-зле две седмици по-късно, на 6 декември, когато врагът започва да изтласква войските му от предградията на Москва.

На следващия ден, 7 декември 1941 г., едно събитие от другата страна на земното кълбо ще трансформира европейската война, разпалена от него с такава лекота, в световна; и макар и Хитлер още да не знае, това ще реши съдбата му – неговата и на Третия райх. Японски бомбардировачи атакуват Пърл Харбър. На следващия ден^{EG} Хитлер спешно заминава с влак за Берлин от своя щаб във „Волфшанце“. Дал е тържествено обещание на Япония и сега е дошъл моментът да го спази – или да го наруши.

^{DY} Подчертано в оригинала.

^{DZ} Няколко седмици по-късно Гьоринг казва на Чано: „Тази година между двайсет и трийсет милиона души в Русия ще умрат от глад. Вероятно е добре да стане така, защото числеността на някои народи трябва да бъде намалена сериозно. Дори и да не е така обаче, нищо не може да се направи. Очевидно е, че ако човечеството е осъдено да измре от глад, последните, които ще загинат, са нашите два народа... В лагерите за руски военнопленници са започнали да се изяждат взаимно. (Ciano's *Diplomatic Papers*, pp. 464–65.)

^{EA} Не толкова прибързани обаче, колкото предупрежденията на американския Генерален щаб, който през юли поверително информира американските редактори и вашингтонските кореспонденти, че рухването на Съветския съюз е въпрос на няколко седмици. Нищо чудно, че декларациите на Хитлер и д-р Дитрих от началото на октомври 1941 г. се приемат с масово доверие в САЩ и Британия, както и в Германия и в други страни.

^{EB} Халдер представя съвсем различна версия на случилото се в дневника си, в записка от 24 август. Той обвинява Гудериан, че е променил „безотговорно“ мнението си след срещата с Хитлер, и размишлява колко е безполезно да се опитваш да промениш характера на човек. Ако е преживял „пълнен нервен срыв“, както твърди Гудериан, педантично написаните му бележки на този ден показват, че бързо се е възстановил.

^{EC} „*Groesste Aufregung* (голям ажиотаж) от страна на Фюрера“ – отбелязва Халдер в дневника си на 30 ноември, описвайки отстъплението на Рундшет към Миус и уволнението на фелдмаршала от Хитлер. „Фюрерът вика при себе си Браухич и го обсипва с упреци и обиди.“ Записката на Халдер за този ден започва с отбелязване на броя на жертвите от германска страна до 26 ноември. „Общи загуби на източните армии (без да се броят болните), 743 112 офицери и войници – 23 процента от общата сила от 3,2 милиона души.“

На 1 декември Халдер споменава за замяната на Рундшет с Райхенау, все още командир на Шеста армия, която е предвождал във Франция и която сега е изпаднала в трудно положение северно от бронираните дивизии на Клайст, отстъпващи от Ростов. „Райхенау телефонира на Фюрера и иска разрешение да се оттегли през нощта до линията на Миус – пише Халдер. – Разрешението е дадено. Така сега сме на абсолютно същото място, където бяхме вчера. Това обаче ни коства време и сили, както и загубата на Рундшет.“

„Здравето на Браухич в резултат от продължаващите вълнения отново буди тревога“ – допълва той. На 10 ноември Халдер е записал, че главнокомандващият на сухопътните войски е получил тежък сърдечен пристъп.

^{ED} Екзекутиран е едва след заговора срещу Хитлер от юли 1944 г., в който не е замесен по никакъв начин.

^{EE} Генерал Кюблер е заменил Клуге на 26 декември като командир на Четвърта армия, когато последният поема Армейска група „Център“. Макар и корав войник, той издържа на напрежението само три седмици, след което е заменен от генерал Хайнрици.

^{EF} Вологда, на 480 км североизточно от Москва, контролира железопътната линия до Архангелск. Горки (дн. Нижни Новгород – б.р.) е на същото разстояние право на изток от столицата.

^{EG} Движението и местонахожденията на Хитлер са регистрирани в дневния му календар, който е сред пленените документи.

На ред са Съединените щати

Необмисленото обещание на Адолф Хитлер е дадено на Япония в Берлин по време на серия от преговори с ориентирания към Оста японски външен министър Йосуке Мацуока през пролетта на 1941 г., малко преди германското нападение срещу Русия. Пленените германски протоколи от срещите ни позволяват да проследим развитието на друга монументална грешка в преценката на Хитлер. Те, както и други нацистки документи от същия период, показват, че фюрерът е твърде невеж, Гьоринг – твърде арогантен, а Рибентроп – твърде глупав, за да разберат потенциалната военна мощ на Съединените щати – германска заблуда, която по време на Първата световна война са допуснали Вилхелм II, Хинденбург и Лудендорф.

От самото начало в политиката на Хитлер към Америка има едно основно противоречие. Макар и да изпитва единствено презрение към нейните военни качества, през първите две години на конфликта той се опитва да предотврати включването ѝ във войната. Такава е, както видяхме, главната задача на германското посолство във Вашингтон, което прибъгва до най-разнообразни средства, включително подкупване на конгресмени, опити за субсидиране на писатели и подпомагане на Първия комитет на Америка, за да не допусне присъединяването на САЩ към враговете на Германия във войната.

Както личи от различни неофициални изказвания на нацисткия диктатор, той е напълно наясно, че Съединените щати под ръководството на президента Рузвелт са пречка за грандиозните планове на Хитлер за завладяването на света и подялбата на планетата между държавите от Тристранния пакт. Той разбира, че с Американската република ще трябва да се разправят рано или късно, както се изразява, „безмилостно“. Само че държавите трябва да се побеждават една по една. Това е била тайната на неговата успешна стратегия до този момент. Редът на Америка ще дойде, но едва след като бъдат повалени Великобритания и Съветският съюз. След това с помощта на Япония и Италия той ще се справи с американските парвенюта, които, останали сами и в изолация, лесно ще отстъпят пред силата на победоносната Ос.

Япония е ключът към усилията на Хитлер да възпрепятства включването на Америка във войната, докато Германия не бъде готова да я нападне. Япония, както Рибентроп изтъква пред Мусолини на 11 март 1940 г., осигурява противовес на Съединените щати, който ще въздържа американците от опити за намеса в Европа срещу Германия, каквито са предприели по време на Първата световна война.¹

В своите военновременни отношения с японците Хитлер и Рибентроп наблягат предимно на целта да не бъдат провокирани САЩ да изоставят неутралитета си. В началото на 1941 г. те проявяват нарастващо нетърпение да въвлекат Япония във войната – не срещу Америка, дори не и срещу Русия, която скоро ще атакуват, а срещу Британия, която е отказала да се

предаде въпреки привидното си поражение. В началото на 1941 г. германският натиск върху Япония се усилва. На 23 февруари Рибентроп приема в краденото си имение във Фушл край Залцбург сприхавия и темпераментен японски посланик, генерал Хироши Ошима, който лично на мен често е правил впечатление на по-голям нацист от самите нацисти. Макар и войната вече да е спечелена, казва Рибентроп на госта си, Япония трябва да се включи „колкото може по-скоро – в неин собствен интерес“, и да завземе британските имперски владения в Азия.

Една изненадваща намеса от страна на Япония [продължава той] със сигурност ще накара Америка да стои настрана от войната. Америка, която понастоящем не е въоръжена и би се поколебала да изложи флота си на риск западно от Хавай, ще е още по-малко склонна да го направи в такъв случай. Ако Япония зачита американските интереси в друго отношение, Рузвелт не би могъл да се аргументира дори със загуба на престиж, за да внуши на американците да приемат войната. Твърде невероятно е Америка да обяви война, ако ѝ се наложи да гледа как Япония превзема Филипините.

Дори обаче Съединените щати да се намесят, заявява Рибентроп, „това няма да застраши окончателната победа на силите от Тристранния пакт“. Японският флот лесно ще победи американския и войната бързо ще бъде доведена до край с падането на Британия и Америка. Това са опияняващи перспективи за войнствения японски посланик и Рибентроп се разпростира щедро върху тях. Той съветва японците да проявят твърдост и да „използват ясен език“ при текущите си преговори във Вашингтон.

Само ако разберат, че ще се сблъскат с твърда решителност, САЩ ще стоят настрана. Хората в САЩ... не искат да жертват синовете си, затова са против всякакво участие във войната. Американският народ чувства инстинктивно, че Рузвелт и еврейските кукловоди го въвличат във война без причина. Затова нашата политика спрямо САЩ трябва да бъде ясна и твърда...

Нацистският външен министър има да отправи едно предупреждение – същото, което е имало толкова нищожен ефект върху Франко.

Ако Германия някога отслабне, Япония за кратко време ще се окаже изправена срещу световна коалиция. Всички сме били в една лодка. Съдбата на двете страни сега се решава за векове напред... Поражение на Германия би означавало също и край на японската империалистическа идея.²

За да запознае своите военни командири и висшите служители на Външното министерство със своята нова японска политика, на 5 март 1941 г. Хитлер издава съвършено секретна директива, озаглавена: „Основна заповед № 24 относно сътрудничеството с Япония“.³

Целта на сътрудничеството, основано на Тристранния пакт, трябва да внуши на Япония колкото може по-скоро да предприеме активни действия в Далечния изток. По този начин ще бъдат ангажирани значителни британски сили, а центърът на тежестта на американските интереси ще се измести към Тихия океан...

Трябва да се подчертае, че общата цел при воденето на войната е бързо да поставим Англия на колена и по този начин да не допуснем участието на САЩ във войната.

Превземането на Сингапур като ключова британска позиция в Далечния изток би означавало решаващ успех за воденето на войната от Трите сили като цяло.^{EH}

Хитлер настоява японците да превземат също и други британски военноморски бази и дори американски бази, „ако влизането на САЩ във войната не може да бъде предотвратено“. В заключение нарежда „на японците да не се съобщава по никакъв начин за операцията „Барбароса“. Японският съюзник, както и италианският, ще бъде използван за целите на нови германски амбиции, но фюрерът няма да сподели с правителството на нито една от двете държави намерението си да атакува Русия.

Две седмици по-късно, на 18 март, на съвещание с Хитлер, Кайтел и Йодл адмирал Редер настоятелно изисква да се окаже натиск върху Япония да атакува Сингапур. Никога повече няма да имат толкова благоприятна възможност, обяснява Редер, при положение че „целият английски флот е блокиран, САЩ са неподготвени за война срещу Япония, а американският флот отстъпва на японския“. Превземането на Сингапур, казва адмиралът, ще „разреша всички други азиатски въпроси, имащи отношение към САЩ и Англия“ и, естествено, ще позволи на Япония да избегне война с Америка, ако го желае. Има само една спънка, смята адмиралът – и при нейното споменаване Хитлер вероятно се е намръщил. Според военноморското разузнаване, предупреждава Редер, Япония ще тръгне срещу британците в Югоизточна Азия само „ако Германия предприеме десант в Англия“. В протокола на флота не е записано какъв отговор дава Хитлер на тази забележка. Редер със сигурност знае, че върховният главнокомандващ нито планира, нито се надява да извърши десант в Англия през тази година. Редер казва още нещо, на което фюрерът не реагира. Той „препоръчва“ Мацуока „да бъде предупреден относно плановете за Русия“.⁴

Японският външен министър в този момент пътува за Берлин през Сибир и Москва, правейки по пътя войнствени изявления в подкрепа на Оста, по изказа на американския държавен секретар Хъл.^{EI} Пристигането му в германската столица на 26 март съвпада с неудобен за Хитлер момент, тъй като тази нощ прогерманското югославско правителство е било свалено с преврат в Белград и фюрерът е толкова зает с плановете да смаже непокорната балканска страна, че се налага да отложи срещата с японския гост за 27-и следобед.

Рибентроп се среща с него на сутринта и пуска старата грамофонна плоча, запазена за подобни посетители в подобни случаи, макар че успява да наговори още повече глупости от обичайното и не позволява на дребния спретнат Мацуока да вмъкне и една дума. Дългият поверителен протокол, съставен от д-р Шмит (и фигуриращ сред пленените документи на Външното министерство) не оставя съмнение в това.⁵ „Войната вече е категорично спечелена от Оста – заявява Рибентроп, – и е единствено въпрос на време Англия да го признае.“ В следващия миг вече настоява за „атака срещу Сингапур в най-скоро време“, защото това ще бъде „решаващ фактор за бързото съкръшаване на Англия“. Миниатюрният японец не трепва при това противоречие. „Той седеше неразгадаем – спомня си по-късно Шмит, – без по никакъв начин да показва какво впечатление му правят тези любопитни коментари.“⁶

Що се отнася до Америка –

Няма съмнение [казва Рибентроп], че британците отдавна щяха да са се отказали от войната, ако Рузвелт не даваше постоянно нови надежди на Чърчил... Трестранният пакт има за цел преди всичко да сплаши Америка... и да не допусне включването ѝ във войната... на Америка трябва да се попречи с всички средства да вземе активно участие

във войната и да предложи значително по-ефективна помощ на Англия... Превземането на Сингапур най-вероятно ще възпре Америка от участие във войната, защото Съединените щати едва ли ще рискуват да изпратят флота си в японски води... Рузвелт ще изпадне в много трудно положение...

Макар и Хитлер да е наредил, че Мацуока не трябва да бъде уведомяван за предстоящото германско нападение срещу Русия – необходима предпазна мярка срещу изтичане на информация, която обаче, както ще видим, ще има катастрофални последици за Германия, – Рибентроп загатва за това в най-общи линии. Отношенията със Съветския съюз, казва той на своя посетител, са коректни, но не много приятелски. Нещо повече – ако Русия се превърне в заплаха за Германия, „Фюрера ще смаже Русия“. Фюрерът е убеден, допълва външният министър, че ако се стигне до война, „до няколко месеца Русия няма да съществува“.

На това място Мацуока премигва тревожно, разказва Шмит, при което Рибентроп бърза да го увери, че той не вярва „Сталин да възприеме неразумна политика“. В този момент, казва Шмит, Рибентроп е повикан от Хитлер да обсъдят югославската криза и не успява да се върне дори за официалния обяд, какъвто се очаква да даде на високопоставения си гост.

Същия следобед Хитлер, след като е решил да стъпче още една държава (Югославия), се заема да обработва японския министър на външните работи. „Англия вече е загубила войната – започва той. – Въпросът е да има разума да го признае.“ Британците все още се хващат за две сламки: Русия и Америка. По адрес на Съветския съюз Хитлер се изказва по-предпазливо от Рибентроп. Казва, че не вярва да възникне опасност от война с Русия. В края на краищата Германия има на разположение от 160 до 170 дивизии „за отбрана срещу Русия“. Що се отнася до Съединените щати:

Америка е изправена пред три възможности: тя може да се въоръжава, може да помага на Англия или може да поведе война на друг фронт. Ако помага на Англия, не може да се въоръжава. Ако изостави Англия, последната ще бъде унищожена, и тогава Америка ще се окаже сама в борбата срещу силите на Трестранния пакт. Америка обаче в никакъв случай не може да води война на друг фронт.

Следователно, заключава фюрерът, „човешкото въображение“ никога не би могло да си представи по-добра възможност за японците да нанесат удар в Тихия океан от сегашната. „Такъв момент – казва той, натъртвайки на това колкото може по-силно – няма да се повтори никога. Той е уникален в историята.“ Мацуока изразява съгласието си, но напомня на Хитлер, че за съжаление не той контролира Япония. „В момента не може да даде обещание от името на Японската империя, че тя ще предприеме действия.“

Хитлер обаче като абсолютен диктатор може да даде обещание на Япония и го прави – съвсем между другото и без да са го молили – на 4 април, след като Мацуока се е върнал в Берлин след среща с Мусолини.^{ЕJ} Този втори разговор се провежда в навечерието на нацисткото нападение срещу поредните две невинни страни, Югославия и Гърция, и фюрерът, който жадува за нови лесни завоевания и за отмъщение срещу Белград, е в едно от войнствените си настроения. Макар и да разглежда войната със САЩ като „нежелателна“, казва той, вече я слага в сметките си. Няма обаче високо мнение за военната мощ на Америка.^{ЕК}

Германия е извършила нужните приготовления, за да не може нито един американец да стъпи в Европа. Германия ще води енергична война срещу Америка с подводници и Луфтвафе, и със своя по-голям опит... ще бъде повече от достоен противник на Америка, да не говорим изобщо за факта, че германските войници очевидно далеч превъзхождат американците.

Тази хвалба го отвежда до съдбоносното обещание. Шмит записва в протокола си:

Ако Япония влезе в конфликт със Съединените щати, Германия от своя страна веднага ще предприеме необходимите стъпки.

От бележките на Шмит е очевидно, че Мацуока не схваща напълно значението на обещаното от фюрера, затова Хитлер го казва повторно.

Германия, както е казал той, веднага ще се намеси в случай на конфликт между Япония и Америка.^{EL}

Хитлер плаща скъпо не само за това уверение, дадено толкова нехайно, но и за решението си да измами японците, като не им съобщава за своето намерение да атакува Русия веднага щом бъде окупиран Балканският полуостров. С известно стеснение Мацуока е попитал Рибентроп по време на разговора им на 28 март дали на връщане „да остане в Москва, за да преговаря с руснаците за Пакта за ненападение или Договора за неутралитет“. Несъобразителният нацистки външен министър самодоволно е посъветвал Мацуока, „ако е възможно, да не повдига въпроса в Москва, тъй като това вероятно не се вписва напълно в рамките на сегашната ситуация“. Той не схваща добре значението на това, което се готви. На следващия ден обаче мудният му ум е осенен от прозрение и той започва преговорите за деня, като се връща на тази тема. Най-напред със същата небрежност, с която го е направил Хитлер на 4 април, той предлага между другото германска гаранция, че ако Русия нападне Япония, „Германия ще нанесе удар веднага“. Рибентроп казва, че иска да даде това уверение, „за да може Япония да започне настъпление на юг към Сингапур, без да се страхува от усложнения с Русия“. Когато Мацуока накрая признава, че в Москва на път към Берлин той лично е предложил пакт за ненападение със Съветския съюз, и намеква, че руснаците са се показали благосклонни, мисълта на Рибентроп отново прави засечка. Той просто препоръчва на Мацуока да подходи към проблема „повърхностно“.

Само че японският външен министър още на връщане подписва в Москва договор за неутралитет със Сталин. Както телеграфира в Берлин посланик Фон дер Шуленбург, който предвижда неговите последствия, споразумението предвижда всяка от страните да остане неутрална, в случай че другата бъде въввлечена във войната. Японците, които подписват този договор на 13 април, го спазват до последния момент въпреки германските призови да го нарушат по-късно. Защото още преди лятото на 1941 г. да е си е отишло, нацистите отправят молба към японците да атакуват не Сингапур или Манила, а Владивосток!

Първоначално обаче Хитлер не схваща значението на руско-японския пакт за неутралитет. На 20 април той казва на адмирал Редер, който се интересува от това, че договорът е сключен „със съгласието на Германия“ и че той го приветства, „защото сега Япония е възпряна да предприеме действия срещу Владивосток и трябва да бъде убедена да атакува вместо това Сингапур“.^{EM7} На този етап Хитлер все още е уверен, че Германия ще може да

унищожил Русия през лятото. Той не желае Япония да има дял в този велик подвиг – не повече, отколкото е искал да сподели с Италия завладяването на Франция. При това е абсолютно убеден, че японска помощ няма да е необходима. Рибентроп, който повтаря като ехо мислите на своя господар, е казал на Мацуока на 29 март, че ако Русия принуди Германия „да нанесе удар“, той би „сметнал за уместно, ако японската армия се въздържи да нападне Русия“.

Само че възгледите на Хитлер и Рибентроп по този въпрос се променят много внезапно и твърде драстично едва три месеца по-късно. Шест дена след като нацистките армии са нахлули в Русия, на 28 юни 1941 г., Рибентроп телеграфира на германския посланик в Токио, генерал Ойген От, да направи всичко по силите си да убеди японците да нападнат веднага Съветска Русия в гръб. От е посъветван да заложи на японския апетит за военна плячка и да използва аргумента, че това е най-добрият начин да принудят Америка да спазва неутралитет.

Може да се очаква [обяснява Рибентроп], че бързото поражение на Съветска Русия – особено в случай че Япония предприеме действия на изток – ще се окаже най-силният довод, който да убеди САЩ, че е напълно безполезно да влиза във войната на страната на Великобритания, напълно изолирана и в конфликт с най-могъщия съюз на света.⁸

Мацуока подкрепя идеята за незабавно нападение срещу Русия, но неговите възгледи не се приемат от правителството в Токио, чието привидно становище е, че ако германците бързо смазват съпротивата на руснаците, както твърдят, те не се нуждаят от японска помощ. В Токио обаче не са толкова сигурни в светкавичната победа на нацистите и това е истинската причина за тяхната позиция.

Рибентроп обаче упорства. На 10 юли, когато германската офанзива в Русия наистина набира скорост и дори Халдер, както видяхме, смята, че победата вече е спечелена, нацисткият външен министър изпраща от своя специален влак на Източния фронт нова и по-настойтелна телеграма до своя посланик в Токио.

Тъй като Русия, както съобщава японският посланик в Москва, на практика е на път да рухне... е просто невъзможно Япония да не разреши проблема с Владивосток и Сибирската област веднага щом завършат военните ѝ приготовления...

Моля да използвате всички достъпни средства и да продължите да настоявате за включването на Япония във войната срещу Русия на най-ранната възможна дата... Колкото по-рано стане това, толкова по-добре. Целта естествено остава ние и японците да си стиснем ръцете на Транссибирската железопътна линия, преди да е започнала зимата.⁹

Подобна шеметна перспектива не успява да замае главата дори на милитаристичното японско правителство. Четири дни по-късно посланик От отговаря, че прави всичко по силите си да убеди японците да атакуват Русия колкото може по-скоро, че има пълната подкрепа на Мацуока, но че той, От, трябва да преодолява „големи препятствия“ в кабинета в Токио.¹⁰ Между другото, войнственият Мацуока скоро е отстранен от правителството. С неговото оттегляне Германия губи засега най-добрия си приятел и макар че, както ще видим, близките отношения между Берлин и Токио по-късно са възстановени, те никога не стават

достатъчно близки, за да убедят японците, че е разумно да помагат на Германия във войната срещу Русия. За пореден път Хитлер е победен в собствената си игра от хитър съюзник.^{EN}

„Избягвайте инциденти със САЩ!“

След като Япония упорито отказва да помага на Хитлер да вади кестените от огъня в Русия (японците си имат собствени кестени за печене), за Германия става още по-важно САЩ да стоят настрана от войната, докато Съветският съюз бъде завоюван, както фюрерът през лятото на 1941 г. е убеден, че ще стане, преди да е дошла зимата.

Германският флот отдавна с мъка понася ограниченията, които Хитлер е наложил върху опитите му да попречи на американските доставки за Британия и да се справи с растящата войнственост на американските военни кораби по отношение на германските подводници и надводни плавателни съдове в Атлантическия океан. Нацистките адмирали, които гледат по-надалече, отколкото е способен Хитлер с неговия прикован към сушата ум, почти от самото начало смятат влизането на Америка във войната за неизбежно и убеждават върховния главнокомандващ да се подготви за това. Непосредствено след падането на Франция през юни 1940 г. адмирал Редер, подкрепян от Гьоринг, подбужда Хитлер да завземе не само френските владения в Западна Африка, но и – което е по-важно, – островите в Атлантическия океан, включително Исландия и Азорските и Канарските острови, за да не позволи на Съединените щати да ги окупира. Хитлер проявява заинтересованост, но иска най-напред да нахлуе в Англия и да завладее Русия. След това, когато положението на американските парвенюта стане безнадеждно, ще се погрижи и за тях. Съвършено секретен меморандум на майор Фрайхер фон Фалкенщайн от Генералния щаб разкрива какви са вижданията на Хитлер в края на лятото на 1940 г.

Фюрера понастоящем е зает с въпроса за окупацията на островите в Атлантическия океан с оглед на военните действия срещу Америка на по-късна дата. Тук започва обсъждане на тази тема.¹³

Следователно въпросът не е дали Хитлер възнамерява да тръгне на война срещу САЩ, а на коя дата ще реши да я започне. На следващата пролет датата започва да се оформя в мислите на фюрера. На 22 май 1941 г. адмирал Редер провежда съвещание с върховния главнокомандващ и с със съжаление съобщава, че флотът „трябва да се откаже от идеята да окупира Азорските острови“. Просто няма необходимата сила. Към същия момент обаче Хитлер се е увлякъл по този проект и според поверителния протокол на Редер¹⁴ отговаря:

Фюрера все пак проявява интерес към окупация на Азорските острови, за да може оттам да се изпращат бомбардировачи с далечен радиус на действие срещу САЩ. Поводът за това може да възникне до есента.^{EO}

Тоест след падането на Съветския съюз. Тогава ще дойде редът на Съединените щати. Хитлер ясно го казва на Редер при следващата им среща точно два месеца по-късно, на 25 юли, когато офанзивата в Русия е в пълен ход. „След източната кампания той си запазва правото да предприеме сурови действия срещу САЩ“ – това са думите на фюрера, цитирани от Редер.¹⁵ Дотогава обаче, изтъква Хитлер пред началника на ВМС, той иска „да избегне

обявяването на война от страна на САЩ... заради сухопътните войски, които водят тежки сражения“.

Редер не е удовлетворен от това становище. Всъщност описанията на неговите съвещания с Хитлер в дневника му, който вече е достъпен за прочит като част от пленените документи, показват неговото растящо раздражение от юздите, които Хитлер е сложил на германския флот. При всеки разговор той търси начин да промени решението на вожда.

В началото на същата година, на 4 февруари, Редер подава меморандум до Хитлер, в който флотът изразява силни съмнения в смисъла от продължаването на американския неутралитет спрямо Германия във вида, в който той се проявява. Всъщност адмиралите твърдят, че влизането на Америка във войната може дори да се окаже „изгодно за военните цели на Германия“, ако това доведе до активното включване на Япония във войната на страната на Оста.¹⁶ Този аргумент обаче не оказва влияние върху нацисткия диктатор.

Редер е сериозно обезсърчен. Битката за Атлантика е в разгара си, а Германия няма изгледи да я спечели. Към Британия постоянно текат американски доставки по договора „Ленд-лийз“. Панамериканският патрул за неутралитет все повече затруднява ефективните действия на германските подводници. Редер изтъква всичко това пред Хитлер, но без особен резултат. Той се среща с вожда още веднъж на 18 март и съобщава, че американски военни кораби придружават американски конвои за Британия чак до Исландия. Исква да получи правото да ги напада без предупреждение. Моли да бъде направено нещо, за да не позволят на САЩ да се закрепят във Френска Западна Африка. Тази възможност, казва той, „крие изключително голяма опасност“. Хитлер го изслушва и казва, че ще обсъди тези въпроси не с някой друг, а с Външното министерство (!), което е начин да се отърве от адмиралите.¹⁷

През цялата пролет и ранното лято той продължава да парира опитите им. На 20 април отказва да изслуша призивите на Редер „за война срещу търговските кораби на САЩ съгласно призовото право“.¹⁸ Първият регистриран сблъсък между американски и германски военни кораби се случва на 10 април, когато американският есминец „Ниблак“ изстрелва дълбоководни бомби срещу германска подводница, която дава признаци, че ще го атакува. На 22 май Редер се връща в Бергхоф с дълъг меморандум, предлагащ контрамерки на враждебните действия на президента Рузвелт, но не успява да трогне върховния главнокомандващ.

Фюрера [отбелязва адмиралът] смята, че позицията на президента на САЩ е все още неопределена. Той не желае при никакви обстоятелства да причини инциденти, които могат да доведат до включването на САЩ във войната.¹⁹

Още по-голямо става основанието да се избягват подобни инциденти, когато започва кампанията в Русия, и на 21 юни, деня преди нападението, Хитлер подчертава това пред Редер. Гросадмиралът му описва ярко как подводницата U-253, след като забелязала американския линеен кораб „Тексас“ и придружаващия го есминец в района на германската блокада в Северния Атлантис, „ги последвала и се опитала да ги атакува“, и добавя, че „що се отнася до САЩ, твърдите мерки са винаги по-ефикасни от явната отстъпчивост“. Фюрерът изразява съгласие с този принцип, но не и с конкретната операция, и отправя поредно предупреждение към флота.

Фюрера дава подробни указания да се избягват всякакви инциденти със САЩ, докато операция „Барбароса“ е в разгара си. Няколко седмици по-късно ситуацията ще стане поясна и може да се очаква да има благоприятен ефект върху САЩ и Япония. Америка ще е по-малко склонна да влезе във войната поради заплахата от страна на Япония, която в такъв случай ще нарасне. Затова, ако е възможно, през следващите седмици всички нападения срещу плавателни съдове в района на блокадата трябва да спрат.

Когато Редер се опитва да защити виждането, че през нощта е трудно да се отличат вражеските военни кораби от неутралните, Хитлер го срязва с инструкцията да издаде нови заповеди, така че да избегнат инциденти с Америка. Затова началникът на ВМС същата нощ изпраща заповед да бъдат отменени атаките срещу всякакви плавателни съдове „във или извън забранената зона“, ако не са категорично идентифицирани като британски. Подобна заповед е издадена и за Луфтвафе.²⁰

На 9 юли президентът Рузвелт обявява, че американски сили поемат окупацията на Исландия от британците. Реакцията в Берлин е моментална и изключително остра. Рибентроп се обажда в Токио със заявлението, че „това натрапване на американски военни сили в подкрепа на Англия на територия, която е официално обявена от нас за район на бойни действия, е само по себе си агресия срещу Германия и Европа“.²¹

Редер бърза да се яви във „Волфшанце“, откъдето фюрерът командва своите армии в Русия. Той казва, че иска да се реши „дали окупирането на Исландия от САЩ трябва да се смята за влизане във войната, или за акт на провокация, който следва да бъде игнориран“. Що се отнася до германския флот, там смятат американския десант в Исландия за акт на война и в меморандум от две страници напомнят на фюрера за всички други прояви на „агресия“ срещу Германия, извършени от правителството на Рузвелт. Освен това военноморските сили искат да получат правото да потопяват американските товарни кораби в района на конвоиране и да атакуват американски военни кораби, ако случаят го изисква.^{EP} Хитлер отказва.

Фюрера обяснява в подробности [се казва в доклада на Редер за срещата], че е изключително загрижен да отложи влизането на Съединените щати във войната с още един или два месеца. От една страна източната кампания трябва да продължи с участието на цялата авиация... която той не желае да отклонява дори отчасти; от друга страна, една победоносна кампания на Източния фронт ще има огромно влияние върху цялата ситуация и вероятно върху позицията на САЩ. Затова засега той не желае да се променят действащите инструкции, а по-скоро иска да е сигурен, че ще се избягват инциденти.

Когато Редер възразява, че от неговите военноморски командири не може да се търси отговорност за „грешка“, ако бъде поразен американски кораб, Хитлер рязко отвърща, че поне по отношение на военните кораби е най-добре флотът „да установи категорично“, че са вражески съдове, преди да атакува. За да е сигурен, че адмиралите са го разбрали правилно, на 19 юли фюрерът издава конкретна заповед, в която нарежда, че „в разширената зона на бойни действия американските търговски кораби, независимо дали плават самостоятелно или с английски или американски конвой, не бива да бъдат атакувани“.

В района на блокадата, който Съединените щати също признават за забранен, американските съдове могат да бъдат атакувани, но Хитлер изрично определя в същата заповед, че тази военна зона „не включва морския маршрут САЩ-Исландия“. Подчертаването е на Хитлер.²²

Само че, както казва Редер, неизбежно стават „грешки“. На 21 май германска подводница е потопила американския товарен кораб „Робин Мур“ на път за Южна Африка, и то на място, доста отдалечено от района на германската блокада. До края на лятото са торпирани и два други американски търговски кораба. На 4 септември германска подводница изстрелва две торпеда срещу американския есминец „Гриър“, които пропускат целта. Седмица по-късно, на 11 септември, Рузвелт отговаря на тази атака с реч, в която съобщава, че е издал заповед на флота „да се стреля веднага“, и предупреждава, че военните кораби на Оста, които навлизат в американската отбранителна зона, го правят „на свой риск“.

Речта предизвиква бурна реакция в Берлин. В нацистката преса Рузвелт е атакуван като „войнолюбец номер едно“. Рибентроп си припомня пред съда в Нюрнберг, че Хитлер бил „силно развълнуван“. Въпреки това до момента, когато адмирал Редер пристига в щаба на „Волфшанце“ на Източния фронт на 17 септември следобед, за да настоява за драстични ответни мерки срещу заповедта „да се стреля веднага“, фюрера вече е възвърнал спокойствието си. На молбата на адмирала да бъдат най-последно премахнати ограниченията върху германският флот относно атакуването на американски кораби, върховният главнокомандващ пак отговаря с твърдо „Не“.

[Тъй като] изглежда, че края на септември ще донесе решаващия прелом в руската кампания [се казва в доклада на Редер за този разговор], Фюрера иска да се погрижим да избягваме всякакви инциденти с военни или търговски кораби до около средата на октомври.

„При това положение – отбелязва печално Редер, – главнокомандващият на флота и командващият на подводния флот [Дьониц] оттеглят своите предложения. Подводният флот трябва да бъде уведомен за съображенията да се придържа временно към старата заповед.“²³ Като се имат предвид обстоятелствата, Хитлер определено проявява необичайна сдържаност. Такава сдържаност обаче е несъмнено по-трудна за младите командири на подводници, действащи в бурните води в северната част на Атлантическия океан и постоянно измъчвани от все по-ефикасните британски противоподводни мерки, в които понякога участват и американски военни кораби. През юли Хитлер е казал на Редер, че никога няма да търси сметка на капитан на подводница, ако потопи американски кораб „по погрешка“. На 9 ноември в своето годишно обръщение към нацистката стара гвардия в познатата бирария в Мюнхен, той дава отговор на речта на Рузвелт.

Президентът Рузвелт е заповядал на корабите си да стрелят веднага, щом видят германски кораби. Аз съм заповядал на германските кораби да не стрелят, когато видят американски плавателни съдове, но да се отбраняват, когато бъдат атакувани. Ще дам на военен съд всеки германски офицер, който не се отбранява.

И на 13 ноември той издава нова директива със заповед, че макар и да се налага битките с американски военни кораби да бъдат избягвани, доколкото е възможно, германските

подводници трябва да се отбраняват срещу атаки.²⁴

Те, разбира се, така или иначе го правят. През нощта на 16 срещу 17 октомври американският есминец „Кърни“, който идва на помощ на конвой, атакуван от германски подводници, изстрелва дълбоководни бомби срещу една от тях, която го торпилира в отговор. Единнайсет души от екипажа са убити. Това са първите американски жертви в подводната война с Германия.^{EQ} Скоро ще последват и още. На 31 октомври американският есминец „Рубън Джеймс“ е торпилиран и потопен, докато дава наряд в конвой, при което загиват 100 души от екипажа от общо 145, включително всичките седем офицери. С други думи, много преди официалното обявяване на война се водят реални бойни действия.

Япония играе собствена игра

Ролята, която Хитлер отрежда на Япония (както видяхме), е не да въввлече Съединените щати във войната, а да ги въздържа от намеса, поне за известен период. Той знае, че ако Япония превземе Сингапур и постави под заплаха Индия, това не само ще бъде жесток удар за Британия, но и ще отклони вниманието на Америка – както и част от енергията ѝ – от Атлантическия към Тихия океан. Дори след като започва да моли японците да нападнат Владивосток, той вижда в това средство не само за съкрушаването на Русия, но и за засилване на натиска върху САЩ да останат неутрални. Колкото и да е странно, явно нито той, нито който и да е друг в Германия до много късно не се досещат, че Япония преследва собствени цели и че японците вероятно се боят да предприемат мащабна офанзива в Югоизточна Азия срещу британците и холандците, и още повече – да нападнат Русия в гръб, докато не са осигурили собствения си тил, унищожавайки Тихоокеанския флот на САЩ. Вярно, нацистският завоевател е обещал на Мацуока, че Германия ще тръгне на война с Америка, ако Япония го направи, но Мацуока вече не е в правителството, освен това Хитлер постоянно досажда на японците с настояването си да избягват пряк конфликт с Америка и да се съсредоточат върху Британия и Съветския съюз, чиято съпротива не му позволява да спечели войната. На нацистките управници не им хрумва, че Япония вероятно отдава приоритет на прякото предизвикателство към Съединените щати.

Не че Берлин желае японците и американците да постигнат разбиране. Това би осуетило основното предназначение на Тристранния пакт – да бъдат сплашени американците, така че да стоят настрана от войната. В този случай Рибентроп вероятно дава честна и правилна оценка на намеренията на фюрера при един разпит в Нюрнберг:

Той [Хитлер] се страхуваше, че ако между САЩ и Япония бъде сключено споразумение, това би освободило Америка, така да се каже, откъм гърба, и неочакваната атака или влизане във войната от страна на Съединените щати ще се случи по-скоро... Безпокоеше го възможността за споразумение, защото в Япония имаше определени кръгове, които искаха да постигнат спогодба с Америка.²⁵

Член на такава група е адмирал Кичисабуро Номура, който пристига във Вашингтон през февруари 1941 г. в качеството на нов японски посланик и чиято поредица поверителни разговори с Кордел Хъл, започнали през март с цел мирно уреждане на разногласията между двете страни и продължили до края, създават сериозни грижи на Берлин.^{ER}

Германците всъщност полагат всички усилия да саботират преговорите във Вашингтон. Още на 15 май 1941 г. Вайцекер подава меморандум до Рибентроп, в който посочва, че „всеки политически договор между Япония и Съединените щати е нежелателен в момента“, и заявява, че ако сключването му не бъде предотвратено, Япония вероятно ще бъде загубена за Оста.²⁶ Генерал От, нацисткия посланик в Токио, често се отбива във Външното министерство, за да предупреди за опасността от преговорите между Хъл и Номура. След като те въпреки това не са прекратени, германците предприемат нова маневра, за да се опитат да убедят японците да поставят като условие за тяхното продължаване САЩ да прекратят помощта си за Британия и враждебната си политика спрямо Германия.²⁷

Това се случва през май. Лятото носи промяна. През юли Хитлер е зает предимно да притиска японците да атакуват Съветския съюз, а през същия месец държавният секретар Хъл прекъсва преговорите с Номура, тъй като японците са нахлули във Френски Индокитай. Те са възобновени към средата на август, когато японското правителство предлага лична среща между премиера принц Коное и президента Рузвелт с цел постигането на мирно споразумение. Това никак не се харесва на Берлин и неуморният От скоро се появява във външното министерство в Токио и изразява неудоволствието на нацистите от този развой на събитията. Външният министър адмирал Тойода и заместникът му Амау любезно го уверяват, че предложените преговори Коное-Рузвелт само ще подпомогнат целта на Тристранния пакт, която, както те му напомнят, е „да предотврати американско участие във войната“.²⁸

През есента, докато преговорите Хъл-Номура продължават, „Вилхелмщрасе“ се връща към старата тактика от пролетта. Германците настояват Токио да инструктира Номура да предупреди Съединените щати, че ако продължава своите враждебни актове срещу европейската Ос, Германия и Италия вероятно ще трябва да обявят война, и че в този случай Япония, по силата на Тристранния пакт, ще трябва да се присъедини към тях. Хитлер все още не иска Америка да влезе във войната; заплахата е блъф, предназначен да внуши на Вашингтон да стои настрана и в същото време да позволи известен отдих от войнственото поведение на американците в Атлантическия океан.

Държавният секретар Хъл научава веднага за този нов германски опит за натиск благодарение на разработката „Меджик“, която от края на 1940 г. позволява на американското правителство да декодира прихванатите японски телеграми и радиограми, използващи най-секретните шифри на Токио – не само изпращаните до и от Вашингтон, а и такива до и от Берлин и други столици. Германското искане е изпратено от Тойода до Номура на 16 октомври 1941 г. заедно с инструкции да представи негова смекчена версия на Хъл.²⁹

На същия ден правителството на Коное пада и е заменено от военен кабинет, оглавяван от войнствения, избухлив генерал Хидеки Тойо. В Берлин генерал Ошима, военен със същата закваска, бърза да отиде на „Вилхелмщрасе“, за да съобщи добрата новина на германското правителство. Издигането на Тойо на премиерския пост, казва посланикът, означава, че Япония ще се сближи повече със своите партньори от Оста и че преговорите във Вашингтон ще бъдат прекратени. Нарочно или не, той пропуска да каже на своите приятели нацисти какви ще бъдат последиците от прекратяването на тези преговори, както и че назначаването на Тойо означава нещо много повече, отколкото те предполагат: а именно, че неговото ново правителство е решено да започне война със Съединените щати, освен ако вашингтонските

преговори приключат бързо със съгласието на президента Рузвелт с условието на японците да получат свобода на действие – не за нападение срещу Русия, а за окупация на Югоизточна Азия. Възможността за подобен курс никога не е минавала през ума на Рибентроп и Хитлер, които продължават да виждат полза от Япония за германските интереси само ако тя атакува Сибир и Сингапур и плаши Вашингтон, внушавайки му безпокойство за Тихоокеанския регион и предпазливо отношение към войната. Фюрерът, както, разбира се, и неговият плиткоумен външен министър, никога не са проумявали, че провалът на преговорите Номура-Хъл във Вашингтон, който толкова силно желаят, ще доведе точно до онзи резултат, който те се опитват да избягнат, докато не дойде подходящият момент: влизането на Америка в световния конфликт.^{ES}

Времето вече започва да тече много бързо.

На 15 ноември във Вашингтон пристига Сабуро Курусу в ролята на специален посланик, който да помага на Номура в преговорите, но държавният секретар Хъл скоро разбира, че дипломатът, който като японски посланик в Берлин е подписал Тристранния пакт и е донякъде прогермански настроен, не носи със себе си никакви нови предложения. Целта му, преценява Хъл, е да се опита да убеди Вашингтон да приеме веднага японските условия или, ако не успее, да залъгва американското правителство с приказки, докато Япония не бъде готова да нанесе силен изненадващ удар.³⁰ На 19 ноември идва злоещото съобщение с т.нар. „вятърен“ код от Токио до Номура, което американските специалисти бързо дешифрират. Ако японският говорител по токийското късовълново предаване, което слушат в посолството всеки ден, вмъкне израза „източен вятър, дъжд“, това ще означава, че японското правителство е решило да влезе във война с Америка. Номура е инструктиран, когато получи предупреждението за „вятъра“, да унищожи всичките си кодове и поверителни документи.

В този момент Берлин прозира накъде отиват нещата. На 18 ноември, деня преди излъчването на съобщението за „вятъра“, Рибентроп е донякъде изненадан да получи от Токио искане да подпишат договор, в който двете страни да се обвържат с обещание да не сключват сепаративен мир с общи врагове. Кой точно врагове имат предвид японците, не е ясно, но нацистският външен министър очевидно храни надежда, че първият от тях е Русия. Съгласява се с предложението „по принцип“, явно с успокоителната мисъл, че Япония най-сетне ще спази мъглявите си обещания да нанесе удар срещу Съветския съюз в Сибир. Това е твърде навременно и добре дошло, защото съпротивата на Червената армия по широкия фронт става застрашителна, а приближава и руската зима – много по-рано, отколкото се е предполагало. Една японска атака срещу Владивосток и тихоокеанските морски райони може да се окаже онзи допълнителен малък натиск, който да предизвика рухването на Съветите.

Илюзиите на Рибентроп скоро се разпръсват. На 23 ноември посланик От му телеграфира от Токио: има всички признаци, че японците настъпват на юг с намерението да окупира Тайланд и петролните находища на Борнео, контролирани от холандците, и че правителството на Япония иска да знае дали Германия ще се солидаризира с нея, ако ѝ се наложи да започне война. Информацията ясно говори, че Япония няма да нанесе удар срещу Русия, а замисля „да започне война“ с Холандия и Британия в южната част на Тихия океан, която вероятно ще я вкара и във въоръжен конфликт със Съединените щати. Рибентроп и От обаче не схващат последното. Разменените между тях телеграми през тези дни показват, че

макар и вече да разбираат, за тяхно разочарование, че Япония няма да нападне Русия, те смятат, че настъплението ѝ на юг ще бъде насочено срещу владенията на Холандия и Британия, а не срещу тези на САЩ. Чичо Сам ще остане извън полето на играта, докато не му дойде времето, каквото е желанието на Хитлер.³¹

Нацистките заблуди се дължат до голяма степен на това, че японците в този момент не споделят с германското правителство своите съдбоносни решения по отношение на Америка. Хъл, благодарение на „Меджик“, е много по-добре информиран. Още на 5 ноември той знае, че новият външен министър, Шигенори Торо, в телеграма до Номура е определил 25 ноември като крайна дата за подписването на споразумение с американското правителство – при условия, поставени от Япония. Окончателните японски предложения са представени във Вашингтон на 20 ноември. Хъл и Рузвелт знаят, че те са окончателни, защото два дни по-късно системата „Меджик“ разшифрова за тях съобщение от Того до Номура и Курусу, което потвърждава това, макар и да отлага крайния срок до 29 ноември.

Съществуват недостъпни за вас причини [пише Того на своите пратеници], поради които искаме да уредим японско-американските отношения до 25-и.

Ако подписването все пак може да се осъществи до 29-и... решихме да изчакаме до този дата. Този път сме сигурни, че крайният срок не може да бъде променен. След това нещата ще се случват от само себе си.³²

Датата 25 ноември 1941 г. е от критично значение.

На този ден оперативната група японски самолетноносачи отплава за Пърл Харбър. Във Вашингтон Хъл отива в Белия дом да предупреди Военния съвет за опасността, която заплашва страната откъм Япония, и да изтъкне пред началниците на американските сухопътни и военноморски сили възможността от изненадващи японски атаки. В Берлин на същия ден е проведена донякъде гротескна церемония, на която трите сили от Оста с голяма тържественост подновяват Антикоминтерновския пакт от 1936 г. Както мнозина германци отбелязват, този безсмислен жест по абсолютно никакъв начин не тласка Япония към война с Русия, но дава възможност на Рибентроп да изобличи Рузвелт като „главен виновник за тази война“ и да пролее крокодилски сълзи за „честния, набожен... американски народ“, предаден от своя безотговорен водач.

Нацистският външен министър изглежда се опиянява от собствените си думи. Той кани при себе си Ошима на 28 ноември вечерта, след продължително военно съвещание под председателството на Хитлер по-рано през деня, и създава у японския посланик впечатлението, че германската позиция спрямо Съединените щати, както Ошима веднага съобщава в Токио, се е „втвърдила значително“. Политиката на Хитлер да прави всичко възможно, за да не допусне влизането на Америка във войната, докато Германия не бъде готова да я нападне, като че ли е на път да бъде изоставена. Внезапно се стига до ситуация, в която Рибентроп насърчава Япония да тръгне на война срещу Съединените щати, както и срещу Британия, и обещава подкрепата на Третия райх. След като предупреждава Ошима, че „ако Япония се колебае... цялата военна мощ на Британия и САЩ ще бъде концентрирана срещу Япония“ – твърде глупаво твърдение с оглед на продължаващата война в Европа, – Рибентроп додава:

Както Хитлер каза днес, има фундаментални противоречия в самото право на съществуване между Германия и Япония и Съединените щати. Получихме сведение в смисъл, че на практика няма надежда японско-американските преговори да приключат успешно, тъй като Съединените щати възприемат твърда позиция.

Ако случаят действително е такъв и ако Япония вземе решение да воюва с Британия и Съединените щати, аз съм уверен, че това не само ще бъде в общ интерес на Германия и Япония, но ще доведе до благоприятни резултати за самата Япония.

Посланикът, стегнат дребен мъж, е приятно изненадан. Все пак иска да е сигурен, че е разбрал правилно.

„Значи ли това, Ваше превъзходителство, че между Германия и Съединените щати ще бъде установено състояние на реална война?“ – пита той.

Рибентроп се поколебава. Може би е отишъл твърде далеч. „Рузвелт е фанатик – отговаря той, – така че е невъзможно да се каже какво ще направи.“

Отговорът изглежда странен и незадоволителен за Ошима с оглед на това, което външният министър е казал току-що, и до края на разговора японецът настоява да се върнат на основния въпрос. Какво ще направи Германия, ако войната обхване реално и „страни, които помагат на Британия“?

В случай че Япония бъде въвлечена във война срещу Съединените щати [отговаря Рибентроп], Германия, разбира се, веднага ще се включи във войната. Не съществува абсолютно никаква възможност Германия да сключи сепаративен мир със САЩ при такива обстоятелства. Фюрера няма колебания по този въпрос.³³

Това е безусловната гаранция, на която се е надявало японското правителство. Наистина, през пролетта Хитлер е дал друга подобна на Мацуока, но тя явно е била забравена междувременно, когато Япония е раздразнила фюрера с отказа си да се присъедини към войната срещу Русия. Сега от гледна точка на японците остава само да накарат германците да потвърдят уверенията си в писмена форма. Генерал Ошима с радост изпраща доклада си до Токио на 29 ноември. На следващия ден в Берлин той получава нови инструкции. Вашингтонските преговори, както става ясно от съобщението, „вече са прекъснати – преустановени“.

Затова нека Ваша чест веднага да разговаря с канцлера ХИТЛЕР и външния министър РИБЕНТРОП [казва се в посланието] и поверително да им представи събитията в резюме. Кажете им, че Англия и САЩ в последно време са възприели провокативно поведение – и двете страни. Кажете, че те планират придвижването на военни сили към различни места в Източна Азия и че ние неизбежно ще трябва да реагираме също с придвижване на войски. Кажете им под строг секрет, че има изключителна опасност от внезапно избухване на война между Япония и англосаксонските държави чрез въоръжен сблъсък и добавете, че моментът на избухване на тази война може да настъпи по-скоро, отколкото някой си представя.^{ЕГ, 34}

Японският флот от самолетоносачи вече е на път към Пърл Харбър. Токио бърза да получи подписа на Германия. На същия ден, когато Ошима получава новите си инструкции, 30 ноември, японският външен министър се съвещава с германския посланик в Токио, пред когото изтъква, че вашингтонските преговори са били прекратени, защото Япония отказва да

отстъпи пред американските искания тя да излезе от Тристранния пакт. Японците се надяват, че германците ще оценят тази жертва в името на общата кауза.

„Предстоят трудни решения – казва Того на генерал От. – Съединените щати се подготвят сериозно за война... Япония не се бои от провал на преговорите и се надява, че в този случай Германия и Италия, съгласно Тристранното споразумение, ще застанат на нейна страна.“

Отговорих, че не може да има съмнение за бъдещата позиция на Германия [гласи радиосъобщението на От до Берлин]. Японският външен министър тогава заяви, че от моите думи разбира, че в такъв случай Германия ще се смята за свързана с Япония от обща съдба. Отговорих, че по мое мнение Германия определено е готова за взаимно споразумение между двете страни по тази ситуация.³⁵

В навечерието на Пърл Харбър

Генерал Ошима е голям почитател на германско-австрийската класическа музика и въпреки сериозната и напрегната ситуация заминава за Австрия, където се провежда Моцартов фестивал. Не му е позволено обаче да се наслаждава дълго на прекрасните творби на великия австрийски композитор. Спешно обаждане на 1 декември го принуждава да се втурне обратно към посолството в Берлин, където намира нови инструкции да се захване с работа и да получи подписа на Германия в указания срок. Няма време за губене.

И в този момент, притиснат в ъгъла, Рибентроп започва да протака. Разбирайки явно едва сега пълните последствия от своите необмислени обещания към японците, нацисткият външен министър става все по-сдържан и уклончив. На 1 декември вечерта той казва на Ошима, че трябва най-напред да се консултира с фюрера, преди да поеме какъвто и да е ясен ангажимент. Японският посланик се връща на „Вилхелмщрасе“ на трети, в сряда, за да настоява за своето, но Рибентроп увърта. На призивите на Ошима, че ситуацията е станала извънредно критична, външният министър отговаря, че макар и той лично да подкрепя идеята за писмено споразумение, работата ще трябва да почака, докато фюрерът се върне от щаба си по-късно през седмицата. Всъщност, както отбелязва Чано в дневника си не без злорадство, Хитлер е отлетял за южния фронт в Русия да се срещне с генерал Фон Клайст, „чиито армии продължават да отстъпват под натиска на неочаквана офанзива“.

В този момент японците вече са се обърнали и към Мусолини, който не е зает на никакъв фронт. На 3 декември японският посланик в Рим посещава Дучето и официално моли Италия да обяви война на Съединените щати съгласно Тристранния пакт, веднага щом конфликтът с Америка започне. Посланикът иска и договор с конкретното условие, че няма да се сключва сепаративен мир. Японският преводач, отбелязва Чано в дневника си, „трепери като лист“. Що се отнася до Дучето, той „с радост“ би се съгласил – след консултация с Берлин.

В германската столица, както установява Чано на следващия ден, са станали извънредно предпазливи.

Може би ще го направят [започва записката от 4 декември в неговия дневник], защото не могат да постъпят другояче, но идеята да предизвикат намесата на Америка се нрави все по-малко на германците. Мусолини, от друга страна, е доволен.

Независимо от мнението на Рибентроп, на което Хитлер, колкото и да е чудно, все пак обръща известно внимание, решението дали Германия да даде официална гаранция на Япония може да бъде взето единствено от самия нацистки диктатор. През нощта на 4 срещу 5 декември външният министър явно е получил одобрението на фюрера и в 3 ч. връчва на генерал Ошима проект на искания договор, според който Германия ще се присъедини към Япония във война срещу Съединените щати и дава съгласието си да не сключва сепаративен мир. След като е направил фаталната крачка и по примера на Вожда е променил курса на политиката, към която са се придържали упорито в продължение на две години, той не може да се въздържа и да не направи необходимото италианският съюзник да последва техния пример.

Нощ, прекъсната от припряното безпокойство на Рибентроп [така започва записката в дневника на Чано за 5 декември]. След като е отлагал два дни, сега той трябва да отговори на японците, без да губи и минута, и в 3 часа сутринта изпраща при мен у дома [посланик] Макензен, за да представи план за Тристранен пакт за японската интервенция, с обещанието да не се сключва сепаративен мир. Искаха от мен да събудя Дучето, но аз не го направих, и Дучето остана много доволен.

Японците имат проектодоговор, одобрен от Хитлер и Мусолини, който обаче още не е подписан, и това ги безпокои. Те подозират, че фюрерът протака, защото иска *quid pro quo*^{EU}: ако Германия се присъедини към Япония във войната срещу САЩ, Япония ще трябва да се присъедини към Германия във войната срещу Русия. В своята телеграма с инструкции до Ошима от 30 ноември японският министър на външните работи му е дал известни препоръки как да подходи, ако германците и италианците повдигнат този щекотлив проблем.

*Ако ви попитат за нашата позиция по отношение на Съветите, кажете, че вече сме изразили ясно отношението си към руснаците в нашето изявление от миналия юли. Кажете, че с настоящето си придвижване на юг не възнамеряваме да отслабим нашия натиск върху Съветите, и че ако Русия си стисне по-здраво ръцете с Англия и САЩ и ни се противопостави с враждебни действия, ние сме готови да я нападнем с цялата си мощ. Точно в момента обаче е в наш интерес да засилим натиска на юг и засега предпочитаме да се въздържаме от каквито и да е преки действия на север.*³⁶

Идва 6 декември. На същата дата Жуков започва своята контраофанзива пред Москва и германските армии отстъпват назад в снега и свирепия студ. Хитлер има още по-голямо основание да иска своето *quid pro quo*. Този въпрос силно тревожи Министерството на външните работи в Токио. Оперативната военноморска сила вече е на достъпно разстояние от Пърл Харбър за нейните самолетноносачи. До този момент по някакво чудо тя не е била открита от американски кораби или самолети. Това обаче може да стане всеки момент. От Токио по радиовръзката изпращат дълго съобщение до Номура и Курусу във Вашингтон, в което ги инструктират да отидат при държавния секретар Хъл точно в 13 ч. на следващия ден – неделя, 7 декември, – за да представят отказа на Япония от последните американски предложения, като подчертаят, че преговорите са „де факто прекратени“. Токио отчаяно се обръща към Берлин за писмена гаранция за германска подкрепа. Въпреки това японските милитаристи не се доверяват достатъчно на германците, за да ги уведомят за удара срещу САЩ, който ще нанесат на следващия ден. Те обаче са по-обезпокоени от всякога, че Хитлер

няма да им даде гаранция, ако Япония не се съгласи да нападне не само САЩ и Великобритания, но и Съветския съюз. В това трудно положение Того изпраща дълго съобщение до посланик Ошима в Берлин с искането да протака някак си руския въпрос с германците и да не им дава отговор, докато не стане абсолютно наложително. Колкото и да се заблуждават относно способността си да се справят с американците и британците, японските генерали и адмирали все пак са запазили достатъчно здрав разум, за да разбират, че не могат да воюват и с руснаците в същото време – дори и с германска помощ. Инструкциите на Того за Ошима в този съдбоносен неделен ден на 6 декември, които са сред прихванатите съобщения, дешифрирани от специалистите на Хъл, дават интересен поглед върху дипломатическите ходове на японците спрямо Третия райх в този последен момент.

Бихме искали да избегнем... въоръжен сблъсък с Русия, докато стратегическите обстоятелства позволяват това; постарайте се германското правителство да разбере тази наша позиция и се договорете с тях поне засега да не настояват за размяна на дипломатически ноти по този въпрос.

Обяснете им подробно, че доколкото Америка доставя материали на Съветска Русия... те не са нито с високо качество, нито в голямо количество, и че ако започнем наша война със САЩ, ние ще залавяме всички американски кораби, пътуващи за Съветска Русия. Моля, опитайте се да постигнете разбиране по този въпрос.

Ако обаче Рибентроп настоява да дадем гаранция по тази тема, тъй като в този случай няма да имаме друг изход, направете... заявление в смисъл, че по принцип ние ще предотвратяваме доставките на военни материали от Съединените щати за Съветска Русия през японски води, и се опитайте да получите съгласието им за процедура, позволяваща допълнително заявление в смисъл, че доколкото по стратегически причини за нас е необходимо да възпираме Съветския съюз от война с Япония (имам предвид, че не можем да пленяваме съветски кораби), не можем да изпълняваме това без уговорки.

В случай че германското правителство откаже да приеме [горното] и постави одобрението си по този въпрос изцяло в зависимост от нашето участие във войната и сключването на договор срещу възможността за сепаративен мир, нямаме друг начин, освен да отложим сключването на такъв договор.³⁷

Тревогите на японците са всъщност излишни. По причини, неизвестни на японските милитаристи, както и на който и да е друг, и които не се поддават на логика и разбиране, Хитлер не настоява Япония да нападне и Русия наред със САЩ и Британия, макар че ако го беше направил, това би могло и да промени хода на войната.

Във всеки случай японците в тази съботна вечер на 6 декември 1941 г. са решени да нанесат ефектен удар на Съединените щати в Тихия океан, макар и никой във Вашингтон или Берлин да не знае точно къде, нито дори точно кога. Същата сутрин Британското адмиралтейство е предупредило американското правителство, че голям японски флот за нашествие е бил забелязан да минава през Сиамския залив на път към провлака Кра, което означава, че първата цел на японците е Тайланд и вероятно Малая. В 21 ч. президентът Рузвелт изпраща лично съобщение до японския император, в което апелира към него да намерят „начин да разпръснат мрачните облаци“ с общи усилия и в същото време го предупреждава, че нахлуване на японските военни сили в Югоизточна Азия ще създаде ситуация, която е „немислима“. В Министерството на военноморските сили офицерите от

разузнаването пишат последния си доклад за местоположението на най-големите военни кораби от японския флот. Там се посочва, че повечето от тях са в родни пристанища, включително всички самолетоносачи и други кораби от оперативната сила, която в същия този момент вече е на не повече от 500 километра от Пърл Харбър и подготвя бомбардировачите си да излетят на разсъмване.

Пак в тази съботна вечер Министерството на ВМС информира президента и г-н Хъл, че японското посолство унищожават кодовете си. Наложило се е първо да дешифрира дългото съобщение на Того, което се е точило цял следобед, разделено на четиринайсет части. Специалистите по декодиране в министерството го дешифрират със същото темпо, и към 21:30 ч. един офицер от ВМС е в Белия дом с превод на първите тринайсет части. Г-н Рузвелт, който е в кабинета с Хари Хопкинс, го прочита и казва: „Това означава война.“ Точно кога и къде обаче – това не се казва в съобщението и остава неизвестно за президента. Не го знае дори и адмирал Номура. Нито пък Адолф Хитлер далече в Източна Европа.

Той знае по-малко и от Рузвелт.

Хитлер обявява война

Стремителната японска атака срещу Тихоокеанския флот на САЩ в Пърл Харбър в 7:30 ч. местно време в неделя, на 7 декември 1941 г., е също толкова изненадваща за Берлин, колкото и за Вашингтон. Макар че Хитлер е обещал устно на Мацуока, че Германия ще се присъедини към Япония във война срещу Съединените щати, а Рибентроп е дал друго подобно обещание на посланик Ошима, уверението още не е подкрепено с подпис, а японците не са казали и дума на германците за Пърл Харбър.^{EV} Освен това в този момент Хитлер е зает изцяло с опити да стегне редиците на своите разколебани генерали и отстъпващи войски в Русия.

В Берлин е вече нощ, когато службата за наблюдение на чуждестранните радиостанции улавя новината за неочакваното нападение над Пърл Харбър. Когато един служител от Отдела по печата към Външното министерство телефонира на Рибентроп с новината, разтърсила света, в първия момент той отказва да повярва и е крайно разгневен, че са нарушили спокойствието му. Съобщението е „вероятно пропаганден трик на врага“, казва той, и нарежда да не го безпокоят до сутринта.³⁸ Затова поне в този случай сигурно казва истината, когато свидетелства пред съда в Нюрнберг: „... тази атака беше пълна изненада за нас. Бяхме разглеждали възможността Япония да нападне Сингапур или Хонконг, но никога не сме смятали, че атака срещу Съединените щати ще е от полза за нас.“³⁹ Само че противно на това, което казва пред трибунала, е извънредно зарадван от новината. Или поне Чано остава с такова впечатление.

Нощно обаждане по телефона от Рибентроп [така започва записката на Чано в дневника му за 8 декември]. Зарадван е от японската атака срещу Съединените щати. Всъщност е толкова щастлив, че ми остава единствено да го поздравя, макар че не съм толкова сигурен каква ще е ползата... Мусолини [също] се зарадва. Той отдавна е за изясняване на положението между Америка и Оста.

В 13 ч. на 8 декември, понеделник, генерал Ошима отива на „Вилхелмштрасе“, за да подкани Рибентроп да изясни позицията на Германия. Той иска от нея официално да обяви война на САЩ „веднага“.

Рибентроп отговори [съобщава Ошима по радиовръзката в Токио], че Хитлер тъкмо е на съвещание в главната щабквартира, където обсъждат как да бъдат изпълнени формалностите около обявяването на войната, така че да направят добро впечатление на германския народ, и че ще му предаде вашето желание веднага и ще направи всичко възможно, за да бъде изпълнено по-скоро.

Нацистският външен министър освен това информира посланика (според съобщението на последния до Токио), че същата сутрин, на осми, „Хитлер е издал заповед за германския флот да атакува американските кораби, когато и където и да ги срещне“.⁴⁰ Диктаторът обаче не бърза да обяви война.^{EW}

Фюрерът, както е отбелязано в дневния му календар, отпътува спешно за Берлин през нощта на 8 декември и пристига там в 11 ч. на следващата сутрин. Ако се вярва на твърденията му пред съда в Нюрнберг, Рибентроп изтъкнал пред вожда, че Германия не е длъжна да обявява война на Америка съгласно Тристранния пакт, тъй като очевидно Япония е агресорът.

Текстът на Тристранния пакт ни задължаваше да помогнем на Япония само в случай на нападение срещу самата Япония. Отидох да се срещна с Фюрера, обясних юридическия аспект на ситуацията и му казах, че макар и да приветстваме включването на нов съюзник срещу Англия, това означава, че ще си имаме работа и с нов противник... ако обявим война на Съединените щати.

Казах му, че според условията на Тристранния пакт, след като Япония е атакувала, ние не сме официално задължени да обявим война. Фюрера се замисли доста върху този въпрос и след това ми събщи много ясно решението си. „Ако не застанем на страната на Япония – каза той, – пактът ще е политически мъртъв. Това обаче не е главната причина. Главната причина е, че Съединените щати вече стрелят срещу нашите кораби. Те са мощен фактор в тази война и с действията си вече създадоха ситуация на война.“ Фюрера в този момент беше на мнение, че е напълно очевидно, че САЩ вече ще започнат война срещу Германия. Затова той ми нареди да предам паспортите на американските представители.⁴²

Това е решение, което Рузвелт и Хъл са очаквали с увереност във Вашингтон. Те са били подложени на известен натиск да поискат от Конгреса да обяви война на Германия на 8 декември, когато тази стъпка е предприета по отношение на Япония. Решили са обаче да изчакат. Бомбардировката в Пърл Харбър е развързала едната им ръка, а те разполагат с информация, която ги кара да смятат, че своенравният нацистки диктатор ще развърже и другата.^{EX} Обмислили са прихванатото съобщение на посланик Ошима от Берлин до Токио на 29 ноември^{EY}, според което Рибентроп е уверил японците, че Германия ще се присъедини към Япония, ако тя бъде „въвлечена“ във война със Съединените щати. В това уверение няма никакво условие, което да обвързва германската помощ с въпроса кой е агресорът. То е равнозначно на празен чек и американците не се съмняват, че японците вече гласовито настояват пред Берлин да го спази.

И то е спазено, но не преди войнственият нацисткия диктатор да преживее още едно колебание. Той е свикал Райхстага да се събере на 9 декември, деня на неговото пристигане в Берлин, но отлага заседанието с два дни, за единайсети. Очевидно, както разказва Рибентроп по-късно, вече е взел решение. До гуша му е дошло от атаките на Рузвелт срещу него и нацизма; търпението му е изчерпано от враждебните действия на американския флот срещу германските подводници в Атлантическия океан, за които Редер му натяква почти от година. Неговата омраза към Америка и американците се усилва, но по-опасно за него в по-далечна перспектива е, че същото се отнася и за склонността му катастрофално да подценява потенциала на Съединените щати.^{EZ}

В същото време Хитлер фрапантно надценява военната мощ на Япония. Изглежда дори е бил убеден, че веднъж щом японците, чийто флот смята за най-могъщия в света, се разправят с британците и американците в Тихия океан, те ще нападнат Русия и по този начин ще му помогнат да завърши великото си завоевания на изток. Всъщност той казва на някои от последователите си няколко месеца по-късно, че според него влизането на Япония във войната е било „от изключителна стойност“ за Германия, „дори само заради избраната дата“.

Това стана на практика в момента, когато изненадите на руската зима потискаха най-силно духа на нашия народ и когато всеки в Германия се чувстваше угнетен от мисълта, че рано или късно Съединените щати със сигурност ще се включат в конфликта. Затова японската намеса беше крайно навременна от наша гледна точка.⁴³

Няма съмнение освен това, че коварният и мощен удар срещу американския флот в Пърл Харбър буди възхищението му – още повече че става дума за този тип „изненада“, каквито той самият се гордее, че е устройвал толкова често. Той изразява това отношение пред посланик Ошима на 14 декември, когато го награждава с Голям кръст на Ордена за заслуги „Германски орел“ в злато:

Обявихте война както подобава! Това е единственият подходящ метод.

Той отговаря, казва Хитлер, на „собствената ни система“.

Това означава да се водят преговори колкото може по-дълго. Ако виждаш обаче, че другият е заинтересован единствено да те залъгва, да те позори и унижава, и не желае да постигне споразумение, тогава трябва да нанесеш удар – и то колкото е възможно по-силен, – без да губиш време да обявяваш война. За него е радост да слуша за първите операции на японците. Той самият е преговарял с безкрайно търпение на моменти, например с Полша, а също и с Русия. Когато разбрал впоследствие, че другата страна не желае да стигнат до споразумение, нанесъл удар веднага и без да спазва формалностите. Ще продължи да действа по същия начин и в бъдеще.⁴⁴

Има и друга причина за решението на Хитлер толкова набързо да добави Съединените щати към внушителния списък на своите врагове. Д-р Шмит, който през тази седмица снове между Канцлерството и Външното министерство, я посочва конкретно. „Останах с впечатлението – пише той по-късно, – че в неизкоренимия си стремеж към престиж Хитлер, който очакваше Америка да му обяви война, искаше да я обяви пръв.“⁴⁵ Войнолюбивият нацистки вожд потвърждава това в речта си пред Райхстага на 11 декември.

Винаги ще нападаме първи – казва той на аплодиращите го депутати. – Винаги ще нанасяме първия удар!

Всъщност на 10 декември в Берлин толкова се боят да не би Америка първа да обяви война, че Рибентроп строго предупреждава германския шарже във Вашингтон, Томсен, да не би с някоя недискретна забележка да подсказе на Държавния департамент какво планира да направи Хитлер на следващия ден. В дълга радиograma от същата дата нацисткия външен министър изпраща текста на декларацията, която ще представи в Берлин на американския шарже д'афер точно в 14:30 ч. на 11 декември. Томсен е инструктиран да отиде при Хъл точно един час по-късно, в 15:30 ч. (берлинско време), да връчи на държавния секретар копие от декларацията, да поиска паспорта си и да предаде функциите на германското дипломатическо представителство на Швейцария. В края на съобщението Рибентроп предупреждава Томсен да не влиза в каквото и да е контакт с Държавния департамент, преди да занесе нотата. „В никакъв случай не искаме да допуснем тамошното правителство да ни изпревари с подобна стъпка“ – се казва в предупреждението.

Каквито и колебания да е имал Хитлер, за да отложи заседанието на Райхстага с два дни, от заловените документи на Външното министерство, включително разменените съобщения между „Вилхелмщрасе“ и германското посолство във Вашингтон, е очевидно, че фюрерът всъщност е взел съдбоносното си решение да обяви война на САЩ на 9 декември – деня, когато пристига в столицата от щаба си на руския фронт. Нацисткия диктатор явно се е нуждаел от още два дни не за допълнителен размисъл, а за да подготви внимателно речта си пред Райхстага, така че да произведе желаното впечатление върху германския народ, чиито спомени за решаващата роля на Америка в Първата световна война са твърде живи, и това е известно на Хитлер.

Ханс Дикхоф, който все още официално е германският посланик в САЩ, но стои и чака на „Вилхелмщрасе“, откакто двете страни са отзовали посланиците си през есента на 1938 г., на 9 декември получава задачата да състави дълъг списък с антигерманските действия на Рузвелт за речта на Хитлер пред Райхстага.^{FA}

Пак на 9 декември Томсен във Вашингтон е инструктиран да изгори секретните си шифри и поверителни документи. „Мерките изпълнени според нареждането“ – телеграфира той в Берлин в 11:30 ч. на същия ден. Едва сега той разбира какво става в Берлин и вечерта уведомява „Вилхелмщрасе“, че американското правителство явно също знае. „Тук смятат – казва той, – че до двацет и четири часа Германия ще обяви война на Съединените щати или поне ще скъса дипломатическите отношения.“^{FB}

Хитлер в Райхстага: 11 декември

Обръщението на Хитлер към работите в Райхстага, произнесено на 11 декември в защита на неговото решение да обяви война на Съединените щати, се състои главно от лични нападки срещу Франклин Д. Рузвелт, обвинения, че президентът е предизвикал война, за да прикрие провала на Новия курс, и гръмки декларации, че „единствено този човек“, подкрепян от милионерите и евреите, е „отговорен за Втората световна война“. Всичкото трупано, потиснато негодувание срещу човека, който от самото начало се изпречва на пътя му към световно господство, който постоянно му се надсмива, който предоставя солидна помощ на

Британия, доведена сякаш до прага на гибелта, и чийто флот му създава неприятности в Атлантическия океан – това чувство се излива в яростен гняв.

Позволете ми да определя отношението си към онзи друг свят, представен в лицето на този човек, който, докато нашите войници се сражават в сняг и лед, много тактично предпочита да изнася своите беседи край камината, човекът, който е главният виновник за тази война...

Ще подмина обидните атаки на този така наречен президент срещу мен. Това, че ме нарича гангстер, е безинтересно. В края на краищата тази дума не е измислена в Европа, а в Америка – без съмнение защото такива гангстери липсват тук. Като оставим това настрана, Рузвелт не може да ме обиди, защото го смятам за луд, какъвто беше и Уилсън... Най-напред разпалва война, след това изтъква лъжливи причини, а после отблъскващо се загръща с наметалото на християнското лицемерие и бавно, но сигурно повежда човечеството към война, без да пропусне да призове Бог за свидетел колко честна е неговата атака – по изпитания маниер на стар франкмасон...

Рузвелт е виновен за поредица от най-тежки престъпления срещу международното право. Незаконната конфискация на кораби и друга собственост от германски и италиански граждани беше съчетана със заплахата и грабителски действия спрямо онези, които бяха лишени от свободата им чрез интерниране. Все по-усилените атаки на Рузвелт накрая стигнаха дотам, че той заповяда американският флот да напада навсякъде корабите под германски и италиански флаг и да ги потопява – в грубо нарушение на международното право. Американски министри се хвалят с унищожаването на германски подводници по този престъпен начин. Германски и италиански търговски кораби са атакувани и пленявани от американски крайцери, а екипажите им – хвърляни в затвора.

По този начин бяха осуетени искрените усилия на Германия и Италия да предотвратят разрастването на войната и да поддържат отношения със Съединените щати въпреки непоносимите провокации, които се извършват от години от президента Рузвелт...

Какъв е мотивът на Рузвелт „да усилва настроението против Германия до градуса на войната“, пита Хитлер. Той дава две обяснения.

Разбирам прекрасно, че между представите на Рузвелт и моите има цял свят разстояние. Рузвелт идва от богата фамилия и принадлежи към класа, пред която има гладък път в демокрацията. Аз бях само дете от малко, бедно семейство и трябваше да си пробивам път с труд и усърдие. При идването на Голямата война, Рузвелт е заемал положение, което го е поставяло в досег само с приятните ѝ последици, запазени за онези, които въртят търговия, докато другите проливат кръвта си. Аз бях само един от онези, които изпълняваха заповеди, обикновен войник, и естествено се върнах от войната също толкова беден, колкото бях през есента на 1914 г. Аз споделях участието на милиони, а Франклин Рузвелт – единствено участието на така наречената десетхилядна върхушка.

След войната Рузвелт опитва силите си във финансови спекулации. Той е извлечал печалби от инфлацията, от нещастията на другите, докато аз... лежах в болница...

Хитлер се разпростира доста върху това странно сравнение, преди да стигне до втората си основна мисъл – че Рузвелт е взел курс към война, за да избегне последствията от своя провал като президент.

Националсоциализмът дойде на власт в Германия през същата година, когато Рузвелт беше избран за президент... Той пое една държава в много лошо икономическо състояние, а аз поех Райха изправен пред пълна разруха благодарение на демокрацията...

Докаато в Германия под националсоциалистическо ръководство се извърши безпрецедентно възраждане на икономическия живот, културата и изкуството, президентът Рузвелт не успя да постигне дори най-малкото подобрене в своята страна... Това не е изненадващо, ако се има предвид, че хората, които той избра да го подкрепят, или по-скоро хората, които го избраха, принадлежат към еврейския елемент, чиито интереси са изцяло в полза на дезинтеграцията и никога в полза на реда...

Законодателството на Рузвелт за Новия курс беше напълно погрешно. Не може да има съмнение, че продължаването на тази икономическа политика щеше да провали този президент в мирно време въпреки всичките му диалектически умения. В някоя европейска държава той сигурно накрая щеше да бъде изправен пред държавен съд по обвинение в съзнателно прехосване на националното богатство; и едва ли щеше да избегне граждански съд по обвинение в използване на криминални методи в бизнеса.

Хитлер знае, че тази оценка за Новия курс се споделя поне отчасти от американските изолационисти и значителна част от деловите кръгове, и се стреми да се възползва максимално от това, без да знае, че в деня на атаката срещу Пърл Харбър тези групи, подобно на всички в Америка, са се сплотили в подкрепа на своята страна.

Този факт беше осъзнат [продължава той, имайки предвид посочените групи] и напълно оценен от мнозина американци, включително някои с високо положение. Над главата на този човек се струпуваше застрашителна опозиция. Той се досети, че единственото му спасение е да отклони общественото внимание от вътрешната към външната политика... В това го подкрепиха евреите около него... Цялата сатанинска низост на еврейството се сплоти около този човек и той протегна ръце.

Така започнаха нарастващите усилия на американския президент да създава конфликти... От години този човек таи едно желание – някъде в света да избухне конфликт.

Следва дълъг поменик на усилията на Рузвелт в тази насока, който започва с „карантинната“ реч в Чикаго през 1937 г. „Сега той [Рузвелт] е обзет от страх – провиква се Хитлер в един момент, – че ако в Европа се установи мир, милионите, които е пропилял за въоръжаване, ще изглеждат като чиста измама, тъй като никой няма да нападне Америка – и в такъв случай той ще трябва сам да предизвика тази атака срещу страната си.“

Нацистският диктатор явно е облекчен, че преломният момент е настъпил, и търси начин да сподели чувството си на облекчение с германския народ.

Мисля, че всички изпитват облекчение сега, когато най-сетне една държава първа направи крачката да протестира срещу тази исторически уникална и нагла злоупотреба с истината и правото... Фактът, че японското правителство, което преговаря с този човек в продължение на години, накрая се умори да търпи неговите недостойни подигравки, изпълва всички ни, германския народ, а според мен и всички други почтени народи в света, с дълбоко удовлетворение... Президентът на САЩ трябва най-сетне да разбере – казвам това само заради ограничения му интелект, – че ние знаем, че целта на неговата борба е да унищожават една държава след друга...

Що се отнася до германската нация, тя не се нуждае от великодушното нито на г-н Рузвелт, нито на г-н Чърчил, да не говорим за г-н Идън. Тя иска само своите права! И ще си осигури това право на живот, дори ако хиляди чърчиловци и рузвелтовци заговорничат против нея...

*Затова наредих днес да бъде връчен паспортът на американския шарже д'афер и следните...*⁴⁶

На това място депутатите в Райхстага скачат на крака и изригват в аплодисменти, а думите на фюрера са удавени в глъчката.

Малко по-късно, в 14:30 ч., Рибентроп, надянал една от най-смразяващите си маски, приема Леланд Морис, американския шарже д'афер в Берлин, и без да го покани да седне, му прочита германската декларация за обявяване на война, предава му копие от нея и го отправя с ледено изражение.

Макар че Германия от своя страна [казва се в декларацията] винаги стриктно е спазвала нормите на международното право в своите отношения със Съединените щати по време на настоящата война, правителството на САЩ накрая стигна до открити актове на война срещу Германия. То фактически доведе нещата до състояние на война.

*Затова правителството на Райха скъсва всички дипломатически отношения със САЩ и заявява, че при тези обстоятелства, създадени от президента Рузвелт, Германия също се смята във война със Съединените щати, считано от днес.*⁴⁷

Финалното действие от драмата на този ден е подписването на тристранно споразумение от Германия, Италия и Япония, които заявяват „тяхната непоколебима решимост да не слагат оръжие, докато общата война срещу Съединените щати и Англия не стигне до успешен завършек“ и да не сключват сепаративен мир.

Адолф Хитлер, който само преди шест месеца е бил изправен единствено пред обкръжената Британия във война, която му се струва спечелена на практика, сега съзнателно е наредил срещу себе си трите най-могъщи индустриални държави в света в конфликт, в който военната мощ в перспектива зависи до голяма степен от икономическата. Тези три вражески страни, взети заедно, имат и голямо превъзходство в човешка сила спрямо трите държави от Оста. Нито Хитлер, нито неговите генерали или адмирали явно не са обмислили тези отрезвяващи факти в съдбовния декемврийски ден на отиващата си 1941 година.

Генерал Халдер, интелигентният началник на Генералния щаб, дори не е отбелязал в дневника си на 11 декември, че Германия е обявила война на САЩ. Той споменава само че вечерта е посетил лекцията на един капитан от ВМС за „обстановката на японско-американската морска война“. Останалата част от дневника му, вероятно обяснимо, е заета с несекващите лоши новини от повечето участъци на напрегнатия руски фронт. В мислите му няма място за онзи възможен ден, когато неговите отслабени армии вероятно ще трябва да се изправят срещу свежи войски от Новия свят.

Адмирал Редер фактически приветства направеното от Хитлер. Той провежда съвещание с фюрера на следващия ден, 12 декември. „Ситуацията в Атлантическия океан ще бъде облекчена от успешната намеса на Япония“ – уверява го той. И увличайки се по темата, която му е близка, допълва:

Вече се получават съобщения за прехвърлянето на някои [американски] линейни кораби от Атлантическия към Тихия океан. Със сигурност в Тихия океан ще са необходими повече

леки съдове, особено есминци. Нуждата от транспортни кораби ще е много голяма, така че може да се очаква изтегляне на американски търговски кораби от Атлантика. Натоварването на британските търговски кораби ще се увеличи.

Хитлер, след като е направил решителния скок, и то с подобна безразсъдна дързост, сега изведнъж попада в плен на съмнения. Фюрерът има някои въпроси към гросадмирала. Смята ли той, „че врагът ще предприеме стъпки в близко бъдеще да окупира Азорските острови, Кабо Верде и може би дори да нападне Дакар, за да си възвърне престижа, загубен в резултат от пораженията в Тихия океан“? Редер не мисли така.

САЩ [отговаря той] ще трябва да концентрират всичките си сили в Тихия океан през следващите няколко месеца. Британия няма да иска да рискува след тежките си загуби на големи кораби.^{ЕС} Тя едва ли разполага с транспортни кораби с необходимия тонаж за подобни окупационни задачи или за доставяне на припаси.

Хитлер поставя и друг, по-важен въпрос. „Има ли някаква възможност – пита той, – САЩ и Британия да изоставят Източна Азия за известно време, за да разбият най-напред Германия и Италия?“ Гросадмиралът пак дава успокоителен отговор.

Няма вероятност [отговаря той] врагът да изостави Източна Азия дори временно; по този начин Британия би изложила Индия на много сериозна опасност, а САЩ не могат да изтеглят флота си от Тихия океан, докато японският флот има надмощице.

Редер се опитва да ободри допълнително фюрера, като го уведомява, че шест „големи“ подводници ще се отправят „колкото е възможно по-бързо“ към източното крайбрежие на Съединените щати.⁴⁸

При съществуващата ситуация в Русия, да не говорим за Северна Африка, където Ромел също отстъпва, германският върховен главнокомандващ и неговите военачалници бързо се отвърщат в мислите си от новия враг, за когото са сигурни, че ще има куп работа далече в Тихия океан. Те няма да се върнат към него, преди да измине още една година – най-съдбоносната от тази война, през която ще настъпи големият обрат. Тя ще реши безвъзвратно не само изхода от конфликта, който германците през 1941 г. са смятали почти за приключил, но и съдбата на Третия райх, чиито удивителни победи в началото са го издигнали толкова бързо до такива замайващи висини и който по искреното убеждение (и думи) на Хитлер ще преживее хилядолетен разцвет.

Бележките, които Халдер нахвърля в дневника си, придобиват злокобно звучене с приближаването на новата 1942 година.

„Още един черен ден!“ – започва записката му от 30 декември 1941 г., както и на другия ден – последния от годината. Началникът на германския Генерален щаб предчувства, че се задават ужасни събития.

^{ЕН} Подчертаването е на Хитлер.

^{ЕЛ} Хъл прави тази забележка пред новия японски посланик във Вашингтон, адмирал Номура, на 14 март, в присъствието на г-н Рузвелт. Номура отговаря, че Мацуока „прави гръмки изказвания за вътрешна консумация, защото има политически амбиции“. (*The Memoirs of Cordell Hull*, II, pp. 900–901.)

^{ЕМ} Мусолини му е казал, информира той Хитлер, че „Америка е враг № 1, а Съветска Русия идва едва на второ място“.

^{ЕК} Както и за каквото и да е друго американско. Неговата странна представа за САЩ (по това време Хитлер вече е повярвал в собствената си нацистка пропаганда) е изложена по-подробно в разговор с Мусолини на руския фронт в края на август 1941

г. „Фюрерът описа в детайли еврейската клика, която заобикаля Рузвелт и експлоатира американския народ – цитира думите му италианският протокол. – Той заяви, че не би могъл за нищо на света да живее в страна като САЩ, чиято концепция за живота е вдъхновена от най-ненаситно търгашество и която не храни любов към нито един от най-възвишените изрази на човешкия дух като например музиката.“ (*Ciano's Diplomatic Papers*, pp. 449–452.)

^{EL} Подчертаването е на автора.

^{EM} Новината за подписването на съветско-японския пакт за неутралитет в Москва предизвиква сериозна тревога във Вашингтон, където Рузвелт и Хъл са склонни да възприемат гледище, близко до това на Хитлер – а именно, че договърът ще освободи японските сили, предвидени за възможна война с Русия, за действия срещу британски и вероятно американски владения. Шеруд разкрива, че на 13 април, когато е получена новината за сключването на пакта, президентът се отказва от план за започване на агресивни действия от американски военни кораби срещу германски подводници в западната част на Атлантическия океан. Издадена е нова заповед, която предвижда американските военни кораби само да съобщават за маневрите на германски плавателни съдове западно от Исландия, без да ги обстрелват. Направена е преценката, че с новото съветско-японско споразумение за неутралитет ситуацията в Тихия океан става твърде опасна, за да се поемат значителни рискове в Атлантическия океан. (Robert E. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins*, p. 291.)

^{EN} През цялата тази есен и на няколко пъти през следващите две години Рибентроп постоянно се опитва да убеди японците да атакуват Русия в гръб, но всеки път правителството в Токио му отговаря учтиво в смисъл: „Моля, извинете.“

Самият Хитлер храни такава надежда до края на лятото. Както казва на Редер на 26 август, той е „убеден, че Япония ще осъществи нападението срещу Владивосток веднага щом събере войски. Сегашната съдържаност може да се обясни с факта, че събирането на войските трябва да се извърши спокойно, а атаката да бъде изненадваща“.¹¹

Японските архиви разкриват как в Токио са се изплъзвали от настояванията на германците по този неудобен въпрос. На 19 август например, когато посланик От пита японския заместник-министър на външните работи за японската интервенция срещу Русия, последният отговаря: „За Япония подобно нещо като нападение срещу Русия е много сериозен въпрос и изисква дълбоко обмисляне.“ На 30 август От, който вече е един твърде изнервен посланик, пита външния министър адмирал Тойода: „Има ли някаква вероятност Япония да вземе участие в Руско-германската война?“ „Японските приготовления сега напредват успешно, а приключването им ще отнеме още време“ – отговаря Тойода.¹²

^{EO} Германците нямат бомбардировачи с далечен радиус на действие, способни да стигнат до американския бряг от Азорските острови (и още по-малко – да се върнат обратно). Фактът, че Хитлер си измисля несъществуващите „бомбардировачи с далечен радиус“, говори, че по това време мисленето му е вече деформирано.

^{EP} Тук можем да отбележим, че пред съда в Нюрнберг адмирал Редер упорито твърди, че е направил всичко възможно да избегне провокирането на Съединените щати към война.

^{EQ} „Историята отбеляза кой е дал първия изстрел“ – заявява Рузвелт по повод на този инцидент в реч по случай Деня на военноморските сили на 27 октомври. Ако трябва да сме честни, изглежда, че Съединените щати са били първи в изстрелването на дълбоководните бомби. Според поверителни документи на германския флот това не е първият подобен случай. Официалният историк на американските ВМС потвърждава, че още на 10 април „Ниблак“ (вж. по-горе, с. 311) е атакувал германска подводница с дълбоководни бомби. (Samuel Eliot Morison, *History of the United States Naval Operations in World War II*, Vol. I, p. 57.)

^{ER} „Вярвам, че Номура беше съвсем искрен в опитите си да избегне война между неговата и моята страна“ – пише Хъл по-късно в своите мемоари. (*The Memoirs of Cordell Hull*, II, p. 987.)

^{ES} Следвоенните спомени на принц Коное разкриват, че още на 4 август той е бил принуден да приеме искането на армията – а именно, ако при предложената среща с Рузвелт президентът не приеме условията на Япония, той да напусне срещата „с категорично намерение да започне война срещу Съединените щати“. (Hull, *Memoirs*, pp. 1025–1026.)

^{ET} Хъл казва, че е получил екземпляр от това съобщение чрез „Меджик“. Тоест във Вашингтон, както и в Берлин, на 30 ноември знаят, че японците може да нанесат удар срещу САЩ „по-скоро, отколкото някой си представя“. (Hull, *Memoirs*, p. 1092.)

^{EU} Услуга за услуга (лат.). – Б.пр.

^{EV} Дълго време мнозина смятаха, че Хитлер е знаел предварително точния час на нападението срещу Пърл Харбър, но аз не успях да открия в секретните германски документи и единичко доказателство в подкрепа на това мнение.

^{EW} Дълго време мнозина смятаха, че Хитлер е знаел предварително точния час на нападението срещу Пърл Харбър, но аз не успях да открия в секретните германски документи и единичко доказателство в подкрепа на това мнение.

^{EX} Собственото ми впечатление във Вашингтон в този момент беше, че за президента Рузвелт може да се окаже трудно да убеди Конгреса да обяви война на Германия. Изглежда, че и в двете камари, както и в армията и флота, преобладаваше разбирането, че страната трябва да съсредоточи усилията си върху това да победи Япония и да не поема допълнителното бреме да воюва и с Германия в същото време.

Ханс Томсен, германският шарже във Вашингтон, който подобно на всички други нацистки представители в чужбина е държан в неведение за кроежите на Хитлер и Рибентроп, съобщава за това настроение в Берлин. Веднага след речта на президента пред Конгреса на 8 декември сутринта, в която той призовава да бъде обявена война на Япония, Томсен информира Берлин по радиовръзката: „Фактът, че той [Рузвелт] не каза и дума за Германия и Италия, показва, че първоначално ще се опита да избегне изостряне на ситуацията в Атлантическия океан.“ На същия ден вечерта Томсен изпраща друго съобщение: „Не е

сигурно дали Рузвелт ще поиска обявяване на война на Германия и Италия. От гледище на американските военни ръководители би било логично да се избягва всичко, което може да доведе до война на два фронта.“ В няколко съобщения непосредствено преди Пърл Харбър германският шарже подчертава, че Съединените щати просто не са подготвени за война на два фронта. На 4 декември той информира за публикуваните в „Чикаго Трибюн“ разкрития за „военните планове на американското Върховно командване за приготовленията и изгледите за победа над Германия и нейните съюзници“.

Дописката потвърждава [казва той], че не трябва да се очаква пълноценно участие на Америка във войната преди юли 1943 г. Военните мерки срещу Япония имат отбранителен характер.

В съобщението си до Берлин от 8 декември вечерта Томсен набляга на идеята, че Пърл Харбър със сигурност ще донесе облекчение на Германия от агресивните действия на Америка в Атлантическия океан.

Войната с Япония [съобщава той] означава пренасочване на цялата енергия към собственото превъоръжаване на Америка, съответно намаляване на помощта по „Ленд лийз“ и прехвърляне на цялата активност към Тихия океан.

За обмена на съобщения между „Вилхелмшрасе“ и германското посолство във Вашингтон през този период съм задължен на Държавния департамент, който ми предостави достъп до тях. Те ще бъдат публикувани по-късно в поредицата *Documents on German Foreign Policy*.

^{EV} Вж. по-горе, с. 326.

^{EZ} „Не виждам особено бъдеще за американците – казва той месец по-късно, на 7 януари 1942 г., в монолог пред приятелите си в щабквартирата. – Това е прогнила страна. Имат и техния расов проблем, и проблема със социалните неравенства... Моите чувства към американците са чувства на омраза и дълбока антипатия... Всичко в поведението на американското общество разкрива, че то е наполовина юдеизирано, наполовина негритизирано. Как може да се очаква подобна държава да просъществува – страна, където всичко се гради върху долара.“ (*Hitler's Secret Conversations*, p. 155.)

^{EA} Дикхоф, когото Хасел смята за „органично послушен“, точно една седмица по-рано е съставил по искане на Рибентроп дълъг меморандум, озаглавен „Принципи за повлияване на американското обществено мнение“. Сред неговите единайсет принципа е и следният: „Реална опасност за Америка е самият Рузвелт... Влиянието на евреите върху Рузвелт (Франкфуртер, Барух, Бенджамин Коен, Самюъл Розенман, Хенри Моргентау и др.)... Лозунгът за всяка американска майка трябва да бъде: „Не съм отгледала момчето си, за да умре за Британия!“ (От непубликуваните все още документи на Министерството на външните работи.) Някои американци в Държавния департамент и в нашето посолство в Берлин имаха доста високо мнение за Дикхоф и го смятаха за антинацист. Моето собствено схващане беше, че му липсва смелост за това. Той служи на Хитлер до края – от 1943 до 1945 г., като нацистки посланик в Испания на Франко.

^{EB} Томсен увещава правителството в Берлин освен това да арестува американските кореспонденти там в отговор на арестуването на шепа германски репортери в САЩ. Меморандум на Германското външно министерство, подписан от заместник-министъра Ернст на 10 декември, заявява, че е издадена заповед за арест на всички американски кореспонденти в Германия като „репресивна мярка“. Изключение прави Гуидо Ендерис, главен кореспондент на „Ню Йорк Таймс“ в Берлин, „заради доказаното му приятелско отношение към Германия“, както пише Вьорман. Това вероятно е несправедливо към покойния Ендерис, който беше в лошо здравословно състояние по онова време и сигурно не е арестуван най-вече по тази причина.

^{EC} Два дни по-рано, на 10 декември, японски самолети са потопили край малайския бряг два британски линейни кораба, „Принс ъф Уелс“ и „Рипълс“. В съчетание с тежките американски загуби в линейни кораби на 7 декември в Пърл Харбър, този удар дава на японския флот пълно преимущество в Пасифика, Китайско море и Индийския океан. „През цялата война никога не съм получавал по-непосредствен шок“ – пише Чърчил по-късно за загубата на двата големи кораба.

Големият обрат: 1942 г. – Сталинград и Ел Аламейн

Заговорниците се раздвижват

Тежкото временно поражение на армиите на Хитлер в Русия през зимата на 1941–42 г. и уволнението на множество фелдмаршали и генерали на ръководни постове събужда отново надеждите на антинацистките конспиратори.

Те не са успели да заинтересоват главните командири с идеята за бунт, докато техните армии жънат една лесна победа след друга и славата на германското оръжие и германския Райх се издига до небесата. Сега обаче гордите и доскоро непобедими воители отстъпват назад в снега и лютия студ пред враг, който се е оказал равностоен; дадените за шест месеца жертви надхвърлят вече един милион; множество от най-прочутите генерали са били безцеремонно уволнени, някои от тях като Хьопнер и Шпонек – публично опозорени, а повечето други – унижени и превърнати в изкупителни жертви от безмилостния диктатор.^{ED}

„Моментът почти е назрял“ – до това заключение стига Хасел в дневника си на 21 декември 1941 г. Той и другарите му конспиратори са сигурни, че пруският офицерски корпус ще реагира не само на обидното отношение, но и на безумието на Върховния главнокомандващ, което ги е довело до рѳба на катастрофата в руската зима. Заговорниците, както знаем, отдавна са убедени, че единствено генералите, които командват войски, имат физическата възможност да свалят нацисткия тиранин. Сега е техният шанс – преди да е станало твърде късно. Времето е от първостепенно значение. Те виждат, че войната, след неуспехите в Русия и включването на Америка в конфликта, вече не може да бъде спечелена. Засега обаче не е и загубена. Едно антинацистко правителство в Берлин, смятат те, все още може да получи мир при условия, при които Германия ще остане велика сила и вероятно ще запази поне някои от придобивките на Хитлер като Австрия, Судетска област и Западна Полша.

Тези мисли ги завладяват в края на лятото на 1941 г., когато изгледите за унищожаване на Съветския съюз са все още добри. Текстът на Атлантическата харта, която Чърчил и Рузвелт са съставили на 19 август, е бил тежък удар за тях – особено точка 8, в която се казва, че Германия ще трябва да бъде разоръжена след войната, в рамките на действащо общо споразумение за разоръжаване. За Хасел, Гьорделер, Бек и останалите членове на техния опозиционен кръг това означава, че Съюзниците нямат намерение да правят разграничение между нацисти и антинацисти в Германия, и „доказва“, по израза на Хасел, „че Англия и Америка не се борят само срещу Хитлер, а искат също и да разгромят Германия и да я доведат до безпомощно състояние“. За този аристократ и бивш посланик, затънал вече в предателство срещу Хитлер, но решен да получи колкото може повече за Германия без

Хитлер, Точка 8, както отбелязва той в дневника си, „елиминира всеки разумен шанс за мир“.²

Все пак, колкото и да са разочаровани конспираторите от Атлантическата харта, нейното обнародване явно ги подтиква към действие – най-малкото защото им вгълпява необходимостта да отстранят Хитлер, докато все още има време един антинацистки режим да спазари изгоден мир за Германия, която все още владее по-голямата част от Европа. Те нямат нищо против да използват завоеванията на Хитлер, за да получат възможно най-благоприятни условия за страната си. Крайният извод от поредицата разговори, проведени през последните дни на август в Берлин между Хасел, Попиц, Остер, Донаний и генерал Фридрих Олбрихт, началник-щаб на тиловите войски, е, че „германските патриоти“, както те наричат себе си, ще поставят „много умерени искания“ на Съюзниците, но ако цитираме отново Хасел, „има определени претенции, от които не могат да се откажат“. Какви са тези искания и претенции, той не казва; от други записки в неговия дневник се подразбира, че става дума да настояват за източните граници на Германия от 1914 г. плюс Австрия и Судетска област.

Времето обаче ги притиска. След едно последно съвещание с неговите съучастници в края на август Хасел пише в дневника си: „Те са единодушно убедени, че скоро ще бъде твърде късно. Когато шансовете ни за победа очевидно отпаднат или намалеят крайно, вече нищо няма да може да се направи.“³

Положили са известни усилия да убедят генерали на ключови постове на Източния фронт да арестуват Хитлер по време на лятната кампания в Русия. Макар и накрая да са се оказали безрезултатни, тъй като големите командири естествено са твърде погълнати от своите първоначални зашеметяващи победи, за да помислят да свалят от власт човека, който им е дал възможността да ги постигнат, тези усилия все пак посяват в умовете на военните семена, които накрая ще покълнат.

Центърът на конспирацията в армията през това лято е в щаба на фелдмаршал фон Бок, чиято Армейска група „Център“ настъпва към Москва. Генерал-майор Хенинг фон Тресков от щаба на Бок, чийто първоначален ентузиазъм по отношение на националсоциализма се е вкиснал дотолкова, че да го тласне в редовете на заговорниците, е централната фигура; негови помощници са адютантът му Фабиан фон Шлабрендорф и двама заговорници, които са внедрили като адютанти на Бок – граф Ханс фон Харденберг и граф Хайнрих фон Лендорф, и двамата издънки на стари и именити германски фамилии.^{FE} Една от задачите, с които се заемат по своя инициатива, е да се опитат да повлияят на фелдмаршала и да го убедят да арестува Хитлер при някое от посещенията му в щаба на армейската група. На Бок обаче е трудно да се повлияе. Макар и да твърди, че ненавижда нацистката власт, той се е издигнал твърде много при нея и е твърде суетен и амбициозен, за да рискува на този етап от играта. Веднъж, когато Тресков се опитва да му покаже, че фюрерът води страната към гибел, Бок се провиква: „Не разрешавам да се напада Фюрера!“⁴

Тресков и младият му помощник са обезсърчени, но не и уплашени. Те решават да действат на своя глава. Когато на 4 август 1941 г. фюрерът посещава щаба на армейската група в Борисов, те планират да го отвлекат, докато пътува с кола от летището към щаба на Бок. Заговорниците обаче са още аматьори по това време и не са взели под внимание мерките за сигурност, наредени от фюрера. Заобиколен от личната си охрана от СС, той отказва да

използва някоя от колите на армейската група, за да се придвижи от летището (изпратил е предварително собствената си флотилия от автомобили за тази цел), и не дава на двамата офицери възможност да се доближат до него. От това фиаско (а очевидно е имало и други такива) заговорниците в редовете на армията извличат няколко урока. Първият е, че да се добереш до Хитлер, не е лесна работа; той винаги е добре охраняван. Другият е, че неговото отвличане и задържане вероятно няма да разрешат проблема, тъй като генералите на ключови постове са твърде страхливи или твърде объркани от клетвите си за вярност, за да помогнат на опозицията да продължи делото си от този момент нататък. Приблизително по това време, есента на 1941 г., някои от младите офицери в сухопътните войски, много от тях цивилни във военна униформа като Шлабрендорф, неохотно стигат до заключението, че най-простото и може би единствено решение е да убият Хитлер. Тогава боязливите генерали, освободени от личните си клетви към вожд, ще се спогодят с новия режим и ще му предоставят подкрепата на армията.

Само че водачите на заговора в Берлин още не са готови да отидат толкова далече. Те подготвят идиотски план, наречен „изолирано действие“, с който по някаква причина се надяват да успокоят съвестта на генералите за нарушаването на личните им клетви към фюрера и в същото време да избавят Райха от Хитлер. Трудно е, дори и днес, да проследим логиката на тази мисъл, но тяхната идея е висшите военни ръководители, както на изток, така и на запад, просто да откажат по предварително уговорен сигнал да изпълняват заповедите на Хитлер като върховен главнокомандващ на армията. Това, разбира се, би означавало да нарушат клетвите си за подчинение на фюрера, но софистите в Берлин се правят, че не го разбират. Във всеки случай те обясняват, че реалната цел на плана е да породят объркване и в тази обстановка Бек, с помощта на части от тиловите войски в Берлин, да вземе властта, да отстрани Хитлер и да постави националсоциализма извън закона.

Тиловите войски обаче не са точно военна сила, а по-скоро пъстра сбирщина от новобранци, които минават през кратко основно обучение, преди да бъдат изпратени на фронта, за да възстановят липсите. За да успее наистина този рискован замисъл, ще трябва да бъдат привлечени някои от високопоставените генерали в Русия или в окупираните зони, които командват опитни войски. Един от тях, който е участвал в заговора на Халдер за арестуване на Хитлер по време на Мюнхенската конференция, изглежда естественият им избор. Това е фелдмаршал Фон Вицлебен, по това време главнокомандващ на Западния фронт. За да посветят в новия план както него, така и генерал Александър фон Фалкенхаузен, военния командир в Белгия, в средата на януари 1942 г. заговорниците изпращат Хасел да се срещне с двамата генерали. Бившият посланик, поставен вече под наблюдение от Гестапо, заминава под прикритието на обиколка за изнасяне на лекции на тема „Жизненото пространство и империализмът“ пред групи германски офицери и чиновници от окупационната администрация. В паузите между лекциите той провежда частни срещи с Фалкенхаузен в Брюксел и Вицлебен в Париж и остава с благоприятни впечатления от тях, особено от последния.

Изпратен в глуха линия във Франция, докато неговите колеги фелдмаршали водят велики битки в Русия, Вицлебен жадува за действие. Той казва на Хасел, че идеята за „изолирано действие“ е утопична. Преките стъпки за сваляне на Хитлер са единственото решение, и фелдмаршалът с готовност ще поеме водеща роля. Вероятно най-подходящото време да

нанесат удар ще е през лятото на 1942 г., когато германската офанзива в Русия бъде възобновена. За да се подготви за големия ден, той възнамерява да се приведе в оптимална физическа форма, и решава да се подложи на една лека операция за тази цел. За нещастие на фелдмаршала и неговите съучастници в заговора, това решение има катастрофални последици. Подобно на Фридрих Велики – както и на мнозина други, – Вицлебен е измъчван от хемороиди.^{EE} Операцията за облекчаване на този болезнен и досаден проблем наистина е рутинна от хирургическа гледна точка, но когато Вицлебен си взема кратък отпуск по болест за нея през пролетта, Хитлер се възползва от ситуацията, за да пенсионира фелдмаршала от активна служба, заменяйки го с Рундщет, а последният няма желание да заговорничи срещу вожда, който се е отнесъл толкова отвратително с него съвсем неотдавна. С други думи, оказва се, че основната надежда на заговорниците в средите на армията е фелдмаршал без войски под негово командване. А без войници не може да бъде установен нов режим.

Водачите на заговора са силно обезкуражени. Те продължават да се срещат тайно и да кроят планове, но не могат да преодолеят обезсърчението си. „За момента изглежда, че не може да се направи нищо за Хитлер“ – отбелязва Хасел в края на февруари 1942 г. след една от безбройните срещи.⁵

Много може да се направи обаче, за да се избистрят идеите им относно желанието от тях тип управление за Германия след окончателното сваляне на Хитлер, както и за да се сложи в ред хаотичната им и до този момент твърде неефективна организация, така че да може да поеме управлението, когато му дойде времето.

Повечето от водещите дейци на съпротивата, хора с консервативни възгледи и в доста напреднала възраст, искат най-напред да възстановят монархията на Хохенцолерните. От дълго време обаче не могат да постигнат съгласие кого от принцовете да издигнат на трона. Попиц, един от главните цивилни ръководители на кръжеца, иска кронпринца, който е неприемлив за повечето от другите. Шахт предпочита най-големия син на кронпринца, принц Вилхелм, а Гьорделер – най-младия жив син на Вилхелм II, принц Оскар Прусски. Всички са съгласни, че за четвъртия син на кайзера, принц Аугуст Вилхелм, или „Ауви“, не може да става и дума, тъй като той е фанатичен нацист и групенфюрер в СС.

До лятото на 1941 г. обаче стигат до повече или по-малко единодушното мнение, че най-подходящият кандидат за трона е Луи-Фердинанд, вторият и най-възрастен жив син на кронпринца.^{EG} Този приятен млад мъж, точно 33-годишен, бивш служител на фабриката на Форд в Диърборн с петгодишен стаж и настоящ чиновник в авиокомпанията „Луфтханза“, който поддържа връзки с конспираторите и се ползва със симпатиите им, в крайна сметка се оказва най-предпочитаният от Хохенцолерните. Той разбира духа на двайсетия век и е демократично мислещ и интелигентен. При това има привлекателна, разумна и смела съпруга в лицето на принцеса Кира, бивша пруска велика херцогиня и при това (важен момент за конспираторите на този етап) лична приятелка на президента Рузвелт, който е поканил двамата съпрузи да гостуват в Белия дом по време на медения им месец в Америка през 1938 г.

Хасел и някои от неговите приятели не са абсолютно убедени, че Луи-Фердинанд е идеалният избор. „Липсват му много качества, без които не може да се справи“ – коментира недоволено Хасел в дневника си около Коледа през 1941 г. Все пак той приема мнението на останалите.

Основният интерес на Хасел е насочен към бъдещото управление на Германия и още в началото на предходната година след консултация с генерал Бек, Гьорделер и Попиц той е съставил програма за преходния етап, която представя наново в усъвършенстван вид към края на 1941 г.⁶ Тя възстановява индивидуалната свобода и предвижда до приемането на постоянно действаща конституция върховната власт да остане в ръцете на регент, който като държавен глава да назначи правителство и Държавен съвет. Всичко това е доста авторитарно и не се харесва на Гьорделер и неколцината профсъюзни представители сред заговорниците, които предлагат вместо него пряк плебисцит, така че промеждутъчният режим да получи масова подкрепа и да докаже своя демократичен характер. Все пак, поради липса на нещо по-добро, планът на Хасел е приет като цяло, поне като изложение на общите принципи, до 1943 г., когато е заменен от либерална и просветена програма, съставена под натиска на кръга Крайзау, под ръководството на граф Хелмут фон Молтке.

През пролетта на 1942 г. конспираторите се сдобиват с официален ръководител. Всички са признавали генерал Бек за такъв, не само заради неговата интелигентност и характер, но също и заради престижа му пред другите генерали, доброто име, с което се ползва в цялата страна, и репутацията му в чужбина. Били са обаче толкова нехайни в организационно отношение, че всъщност така и не са го посочили като ръководител. Някои от тях, като Хасел, макар и изпълнени с възхищение и респект към бившия началник на Генералния щаб, изпитват известни съмнения спрямо него.

Основният проблем при Бек е, че той е твърде теоретичен – пише Хасел в дневника си малко преди Коледа на 1941 г. – Както казва Попиц – тактик, но с малка сила на волята.

Тази оценка, както се оказва, не е лишена от основание, и тази особеност на темперамента и характера на генерала, тази учудваща липса на воля за действие, ще се окаже трагична и гибелна накрая.

Въпреки това през март 1942 г., след множество тайни съвещания, заговорниците решават, както съобщава Хасел, че „Бек трябва да дърпа конците“, и в края на месеца, както отбелязва по-нататък бившият посланик, „Бек беше официално приет за водач на нашата група“.⁷

При все това заговорът остава забулен в неяснота и нереалната атмосфера, която обгръща дори най-активните участници в него от самото начало, постоянно витае в техните безкрайни разговори, когато се опитаме да ги проследим на този етап в оставените от тях писмени свидетелства. През пролетта те научават, че Хитлер планира да поднови офанзивата в Русия веднага щом земята изсъхне. Това по тяхно убеждение може само да доближи още повече Германия до пропастта. Въпреки това, макар и да говорят много, не правят нищо. На 28 март 1942 г. Хасел седи в селската си къща в Ебенхаузен и започва записката в дневника си със следното:

През последните дни в Берлин проведох подробни дискусии с Йесен^{FN}, Бек и Гьорделер. Изгледите не са много добри.⁸

Как могат да са много добри? Липсват дори планове да се действа. Веднага. Докато е още време.

Адолф Хитлер е този, който в началото на третата пролет от войната има планове – както и свирепата воля да ги доведе до край.

Последните големи германски офанзиви от войната

Въпреки че безумният отказ на фюрера да разреши на германските армии в Русия да отстъпят своевременно довежда до тежки загуби в хора и оръжие, до деморализацията на много части и до ситуация, която за няколко седмици през януари и февруари 1942 г. заплашва да завърши с пълна катастрофа, почти несъмнено е, че фанатичното настояване на Хитлер да задържат позициите си и да се бият, вместо да отстъпват, помага да бъде спрян съветският прилив. Традиционната смелост и издръжливост на германските войници има заслуга за останалото.

Към 20 февруари руската офанзива от Балтийско до Черно море е загубила устрема си, а в края на март започва сезонът на дълбоката кал, който донася относително облекчение на разтегнатия и кръвопролитен фронт. И двете страни са изтощени. Германски доклад от 30 март 1942 г. разкрива каква жестока дан са взели зимните сражения. От общо 162 бойни дивизии на изток едва осем са готови за настъпателни задачи. Шестнайсетте бронирани дивизии разполагат общо с едва 140 използвани танка – по-малко от нормалния брой за една дивизия.⁹

Докато войските почиват и се преоборудват – дори много преди това, още докато отстъпват през снеговете в разгара на зимата, – Хитлер, който вече е както върховен главнокомандващ на въоръжените сили, така и върховен главнокомандващ на сухопътните войски, е зает с планове за офанзивата през идното лято. Те не са толкова амбициозни като миналогодишните. Към този момент той се е вразумил достатъчно, за да разбере, че не може да унищожи цялата Червена армия в една-единствена кампания. Това лято се кани да съсредоточи огромната част от войските си на юг, да завладее нефтените находища на Кавказ, Донецкия индустриален басейн и пшеничните ниви на Кубан, и да превземе Сталинград на Волга. Тези действия ще постигнат няколко първостепенни цели. Ще лишат Съветите от петрола и голяма част от храните и индустриалната мощ, от които се нуждаят отчаяно, за да продължат войната, а в същото време ще осигурят на германците петрола и хранителните ресурси, от които и те се нуждаят почти в същата степен.

„Ако не получа нефта на Майкоп и Грозни, ще трябва да завърша тази война“ – казва Хитлер на генерал Паулус, командир на злополучната Шеста армия, точно преди началото на зимната офанзива.¹⁰

Сталин би могъл да каже почти същото. Кавказкият петрол е необходим и на него, за да продължи да воюва. И тук се крие важното значение на Сталинград. Завладеят ли го, германците ще блокират главния маршрут през Каспийско море и река Волга, по който петролът може да стигне до Централна Русия, докато кладенците са в ръцете на руснаците.

Освен от петрол за гориво на своите самолети, танкове и камиони, Хитлер се нуждае и от хора, за да попълни изтънелите си редици. Дадените жертви в края на зимните сражения са общо 1 167 835 души, като се изключат болните, и няма достатъчно войници, с които да се компенсират такива загуби. Върховното командване се обръща към съюзниците (или по-скоро сателитите) на Германия за допълнителни войски. През зимата генерал Кайтел се е втурнал към Будапеща и Букурещ, за да събере цели дивизии унгарски и румънски войници за

идното лято. Гьоринг, а накрая и самият Хитлер се обръщат към Мусолини за италиански части.

Гьоринг пристига в Рим в края на януари 1942 г. да събере италиански подкрепления за Русия, като уверява Мусолини, че Съветският съюз ще бъде победен през 1942 г., а Великобритания ще сложи оръжие през 1943 г. За Чано дебелият, отрупан с медали фелдмаршал е непоносим. „Той е надменен и арогантен както винаги“ – отбелязва италианският външен министър в дневника си на 2 февруари. Два дни по-късно:

Гьоринг отпътува от Рим. Вечеряхме в хотел „Екселсиор“ и по време на вечерята Гьоринг не говореше почти за нищо друго освен за скъпоценностите, които притежава. Наистина има на пръстите си няколко красиви пръстена... По пътя към гарата носеше разкошно самурено палто, нещо средно между облеклото на шофьорите през 1906 г. и тоалета на елитна проститутка на посещение в операта.¹¹

Покварата и разложението на човека, който е № 2 в Третия райх, напредват неумолимо.

Мусолини обещава на Гьоринг да изпрати две италиански дивизии в Русия през март, ако германците ги снабдят с артилерия, но безпокойството му относно пораженията на неговия съюзник на Източния фронт достига такива размери, че Хитлер решава: време е за нова среща, на която да обясни колко силна е все още Германия.

Това става на 29 и 30 април в Залцбург, където Дучето и Чано с тяхната делегация са настанени в бароковия дворец „Клесхайм“, някога седалище на принцовете епископи, с вече обновен интериор с гоблени, мебели и килими от Франция, за които италианският външен министър подозира, че германците „не са платили особено много“. Чано намира, че фюрерът изглежда уморен. „Зимните месеци в Русия са му се отразили зле – отбелязва той в дневника си. – За пръв път виждам, че косата му е много посивяла.“¹²

Следва обичайният германски рецитал с оценка на общата ситуация, с който Рибентроп и Хитлер уверяват италианските гости, че всичко е наред – в Русия, в Северна Африка, на запад и в открито море. Предстоящата офанзива на изток, доверяват им те, ще бъде насочена срещу кавказките петролни находища.

Когато източниците ѝ на нефт бъдат изчерпани [казва Рибентроп], Русия ще бъде поставена на колене. Тогава британците... ще се пречупят, за да спасят каквото е останало от изтерзаната империя...

Америка е един голям блъф...

Чано обаче, който слуша общо взето търпеливо своя колега, остава с впечатлението, че що се отнася до евентуалните действия на Съединените щати, германците са тези, които блъфират, и че в действителност, когато се сетят за това, „усещат тръпки да лазят по гърбовете им“. Както винаги фюрерът има думата през повечето време.

Хитлер говори, говори, говори [пише Чано в дневника си]. Мусолини страда – той, който сам е свикнал да говори, и който вместо това на практика е принуден да мълчи. На втория ден след обяда, когато всичко беше казано, Хитлер говори в продължение на един час и четирийсет минути без прекъсване. Не пропусна нито една тема: война и мир, религия и философия, изкуство и история. Мусолини механично поглеждаше към ръчния си часовник... Германците – клетият народ – трябва да понасят това всеки ден и съм сигурен, че няма жест, дума или пауза, които да не знаят наизуст. Генерал Йодл след

*епична борба накрая отиде да спи на дивана. Кайтел се олюляваше, но съумя да задържи главата си изправена. Беше твърде близо до Хитлер, за да си позволи да се оттегли...*¹²

Въпреки лавината от приказки или може би заради нея, Хитлер получава обещание за още италианско пушечно месо за руския фронт. Толкова голям успех имат двамата с Кайтел пред сателитите, че според пресмятанията на германското Върховно командване, то ще има на разположение 52 „съюзнически“ дивизии за лятната задача – 27 румънски, 13 унгарски, 9 италиански, 2 словашки и една испанска. Това представлява една четвърт от комбинираните сили на Оста на изток. От общо 41 нови дивизии, които трябва да подсилят южната част на фронта, където ще падне основният удар на германците, половината (21 дивизии) са на съюзниците – 10 унгарски, 6 италиански и 5 румънски. На Халдер и повечето от другите генерали не им допада да разчитат в такава степен на толкова много „чуждестранни“ дивизии, чиито бойни качества според тях са, меко казано, спорни. Все пак неохотно приемат тази помощ, понеже не им достигат войници, и това решение скоро ще допринесе за последвалата катастрофа.

През лятото на 1942 г. първоначално щастието е на страната на Оста. Още преди настъплението към Кавказ и Сталинград е постигната сензационна победа в Северна Африка. На 27 май 1942 г. генерал Ромел е подновил офанзивата си в пустинята.^{ЕJ} С бързи удари на своя прочут Африкански корпус (две бронирани дивизии и моторизирана пехотна дивизия) и осем италиански дивизии, една от които бронирана, той скоро принуждава британската армия да отстъпи към границата с Египет. На 21 юни превзема Тобрук, ключа към британската отбрана, който през 1941 г. е устоял на деветмесечна обсада, и два дни по-късно влиза в Египет. Към края на юни стига до Ел Аламейн на сто километра от Александрия и делтата на Нил. На мнозина държавни мъже от лагера на Съюзниците, които се взират стъписани в картата, им се струва, че нищо вече не може да попречи на Ромел да нанесе фатален удар на британците – да завладее Египет, а след това, ако получи подкрепления, да се хвърли на североизток, за да превземе големите петролни находища в Близкия изток, и после към Кавказ, за да се съедини с германските армии в Русия, които вече започват настъпление срещу тази област от север.

Това е един от най-мрачните моменти от войната за Съюзниците и съответно един от най-оптимистичните за Оста. Хитлер обаче, както вече видяхме, никога не е разбирал глобалната война. Той не знае как да се възползва от изненадващия успех на Ромел в Африка. Награждава дръзкия командир на Африканския корпус с фелдмаршалски жезъл, но не му изпраща припаси или подкрепления.^{ЕК} Под постоянните натяквания на адмирал Редер и настойчивите молби на Ромел, фюрера неохотно се е съгласил да изпрати на Африканския корпус само малка германска авиационна сила, най-напред в Либия. Направил го е обаче единствено за да предотврати краха на италианците в Северна Африка, а не защото осъзнава колко е важно да завладее Египет.

Ключът към това завоевание всъщност е малкият остров Малта, който се намира в Средиземно море, между Сицилия и базите на Оста в Либия. Това е британската крепост, от която бомбардировачи, подводници и надводни кораби унищожават германски и италиански плавателни съдове, превозващи припаси и войници за Северна Африка. През август 1941 г. около 35% от припасите и подкрепленията на Ромел са потопени; през октомври – 63%. На 9 ноември Чано пише скръбно в дневника си:

След 19 септември се бяхме отказали от опитите да изпращаме конвои до Либия; за всеки опит бяхме плащали скъпо... Тази нощ опитахме отново. Замина конвой от седем кораба, придружавани от два десетхилядитонни крайцера и десет есминеца... Всички – точно така, всички наши кораби бяха потопени... Британците се върнаха в своите пристанища [в Малта], след като ни разгромиха.¹³

Със закъснение германците отклоняват няколко подводници от битката за Атлантика към Средиземно море, а Кеселринг получава допълнителни ескадрили от самолети за базите в Сицилия. Решено е да неутрализират Малта и да унищожат, ако е възможно, британския флот в Източно Средиземно море. Успехът е моментален. До края на 1941 г. британците губят три линейни кораба, един самолетоносач, два крайцера и няколко есминеца и подводници, а останките от техния флот са изтласкани в египетските бази. Германски бомбардировачи обсипват с удари Малта денем и нощем в продължение на седмици. В резултат доставките на припаси за Оста преминават свободно (през януари не е загубен и един тон) и Ромел получава възможността да подготви войските си за голямата атака в Египет.

През март адмирал Редер успява да убеди Хитлер да одобри планове не само за офанзивата на Ромел към Нил (операция „Аида“), но и за превземане на Малта от парашутни войски (операция „Херкулес“). Настъплението от Либия трябва да започне в края на май, а Малта да бъде атакувана в средата на юли. Само че на 15 юли, когато Ромел е на върха на първоначалните си успехи, Хитлер отлага нападението на Малта. Както обяснява на Редер, не може да отдели нито войници, нито самолети, които да не са необходими на руския фронт. Няколко седмици по-късно отлага отново „Херкулес“ с обяснението, че това може да почака до завършването на лятната офанзива на изток и завладяването на Египет.¹⁴ Междувременно могат да обезвредят Малта чрез постоянни бомбардировки, препоръчва той.

Тя обаче не е обезвредена и за този неуспех било да я неутрализират, било да я превземат, германците скоро ще заплатят висока цена. На 16 юни голям британски конвой си пробива път до обсадения остров, и макар и със загуба на няколко военни и товарни кораба, това връща Малта в играта. От американския самолетоносач „Уосп“ към острова излитат изстребители „Спитфайър“, които скоро изтласкват от небето атакуващите бомбардировачи на „Луфтвафе“. От това е засегнат Ромел. Три четвърти от неговите кораби с припаси са потопени впоследствие.

Той е стигнал до Ел Аламейн с едва тринайсет танка в изправно състояние.¹⁵ „Силата ни се стопи“ – пише Ромел в дневника си на 3 юли. И то в момент, когато пирамидите са почти в зрителния им обсег, а зад тях и великата цел – Египет и Суец! Това е още една пропиляна възможност – една от последните, които провидението и военният късмет ще подарят на Хитлер.

Германската лятна офанзива в Русия: 1942 г.

Към края на лятото на 1942 г. Адолф Хитлер като че ли е отново господар на света. В Атлантическия океан германски подводници потопяват британски и американски кораби с тонаж 700 000 т месечно – повече, отколкото могат да доставят за компенсация процъфтяващите корабостроителници в САЩ, Канада и Шотландия. Макар и фюрерът да е отклонил от силите си на запад по-голямата част от войските, танковете и самолетите, за да

приключи с Русия, през това лято няма признаци, че британците и американците са достатъчно силни, за да извършат дори скромнен десант през Ламанша. Не са рискували да окупираат дори и намиращата се във владение на французите Северозападна Африка, макар че отслабената Франция, разделена в пристрастията си, не разполага с кой знае какво, за да ги спре, ако се опитат, а германците нямат друго освен няколко подводници и шепа самолети в базите в Италия и Триполи.

Британските военноморски и военновъздушни сили не са успели да попречат на двата германски линейни крайцера „Шарнхорст“ и „Гнайзенау“ и на тежкия крайцер „Принц Ойген“ да навлязат с пълна пара в Ламанша посред бял ден и да се приберат спокойно у дома от Брест.^{EM} Хитлер се е опасявал, че британците и американците сигурно ще направят опит да окупираат Северна Норвегия – затова е настоявал по-скоро да върнат от Брест трите тежки кораба, за да могат да бъдат използвани за отбраната на норвежките води. „Норвегия е съдбоносна област“ – казва той на Редер в края на януари 1942 г. Тя трябва да бъде отбранявана на всяка цена. Оказва се, че не е било необходимо. Англо-американците имат други планове за своите ограничени сили на запад.

Сумарните завоевания на Хитлер до септември 1942 г. изглеждат впечатляващо на картата. Средиземноморието е станало практически езеро на Оста, където Германия и Италия владеят по-голямата част от северното крайбрежие от Испания до Турция и южното крайбрежие от Тунис до точка на не повече от сто километра от Нил. Всъщност германски войски в този момент дават караул от нос Нуркап в Норвегия на Северния ледовит океан до Египет и от Брест на Атлантическия океан до южната част на река Волга на границата с Централна Азия.

Германски войски от Шеста армия стигат до Волга малко по на север от Сталинград на 23 август. Два дни по-рано свастиката е била издигната на връх Елбрус, най-високия връх на Кавказ (5633 м). Петролните находища на Майкоп, където се добиват два и половина милиона тона петрол годишно, са били превзети на 8 август, макар че германците ги откриват почти напълно унищожени, а на 25-и танковете на Клайст пристигат в Моздок, само на 80 км от главния съветски петролен център в района на Грозни и на 160 км от Каспийско море. На трийсет и първи Хитлер нарежда на фелдмаршал Лист, командир на армиите в Кавказ, да събере всички налични сили за последен шурм към Грозни, за да може „да сложи ръка на петролните находища“. Пак на последния ден от август Ромел предприема своята офанзива срещу Ел Аламейн с всички надежди да си пробие път до Нил.

Макар и Хитлер никога да не е доволен от постиженията на своите генерали (на 13 юли е уволнил фелдмаршал Фон Бок, който командва цялата южна офанзива, и както става ясно от дневника на Халдер, постоянно обсипва с натяквания и ругатни повечето други командири и Генералния щаб за това, че не напредват достатъчно бързо), в този момент той смята, че решаващата победа е близко. Заповядва на Шеста армия и Четвърта бронирана армия да тръгнат на север по Волга, след като бъде превзет Сталинград, в много широк обход, който накрая да им позволи да започнат настъпление към Централна Русия и Москва едновременно от изток и от запад. Хитлер смята, че с руснаците е свършено, и според Халдер вече говори за намеренията си да си пробие път с част от силите си през Иран до Персийския залив.¹⁵ Скоро след това планира да се съедини с японците в Индийския океан. Той не се усъмнява в точността на данните от един германски разузнавателен доклад от 9

септември, че руснаците са използвали всичките си резерви по целия фронт. Когато в края на август се съвещава с адмирал Редер, мислите му вече се отклоняват от Русия (която смята, както казва, за „блокирано жизнено пространство“), към британците и американците, които, уверен е той, скоро ще бъдат доведени „до положение да обсъждат условия за мир“.¹⁶

Въпреки това, както си припомня по-късно генерал Курт Цайцлер, още тогава, колкото и розова да изглежда ситуацията, това е измамно. Почти всички полеви генерали, както и тези в Генералния щаб, виждат пукнатини в хубавата картина. Те могат да се обобщят така: германците просто нямат необходимите ресурси – хора, оръдия, танкове, самолети, транспортни средства, – за да постигнат целите, които Хитлер държи да постави. Когато Ромел се опитва да каже същото на главнокомандващия по отношение на Египет, Хитлер му заповядва да си вземе отпуск по болест и да замине на планина в Земеринг. Когато Халдер и фелдмаршал Лист се опитват да направят това по отношение на руския фронт, те са уволнени.

Дори пълен аматьор в стратегията би могъл да види нарастващата опасност за германските армии в Южна Русия с усиляването на съветската съпротива в Кавказ и Сталинград и приближаването на есенните дъждове. Разтегленият северен фланг на Шеста армия е опасно оголен по линията на горното течение на Дон в продължение на 560 км от Сталинград до Воронеж. Тук Хитлер е разположил три армии от сателитните държави: унгарската Втора южно от Воронеж; италианската Осма далеч на югоизток; и румънската Трета вдясно, при извивката на Дон малко по на запад от Сталинград. Заради ожесточената вражда между румънци и унгарци техните армии се налага да бъдат разделени от италианците. В степите южно от Сталинград има четвърта сателитна армия, румънската Четвърта. Като оставим настрана техните съмнителни бойни качества, всички тези армии са недостатъчно екипирани, не разполагат с бронирана сила, тежка артилерия и транспорт. При това са разпръснати много нарядко. Румънската Трета армия покрива фронт от 240 км само с 69 батальона. Тези „съюзнически“ армии са обаче всичко, с което Хитлер разполага. Няма достатъчно германски части, с които да запълнят пролуката. И тъй като смята, както казва на Халдер, че с руснаците е „свършено“, той не се безпокои излишно за този оголен и разтеглен фланг покрай Дон.

Той обаче е от ключово значение за поддръжката на Шеста армия и Четвърта танкова армия при Сталинград и Армейска група А в Кавказ. Разпадне ли се донският фланг, не само че германските сили при Сталинград ще бъдат заплашени от обкръжаване, но и тези в Кавказ ще бъдат отрязани. Нацистският върховен главнокомандващ още веднъж поема огромен риск – не за пръв път по време на лятната кампания.

Рискувал е и на 23 юли, в разгара на офанзивата. Руснаците отстъпват по целия фронт между река Донец и горното течение на Дон, придвижвайки се бързо към Сталинград на изток и към долното течение на Дон на юг. Трябва да се вземе решение. Дали германските войски да се съсредоточат върху превземането на Сталинград и блокирането на река Волга или да нанесат главния удар в Кавказ, където целта е руският нефт? По-рано през същия месец Хитлер е обмислял този критичен въпрос, но не е успял да реши. Първоначално мирисът на петрол го е изкушавал най-много и на 13 юли той е откъснал Четвърта танкова армия от Армейска група В, която по това време настъпва на юг по Дон към завоя на реката и Сталинград, и я е изпратил на юг, за да помогне на Първа бронирана армия на Клайст да се

прехвърли през долното течение на Дон при Ростов и да продължи към петролните находища в Кавказ. В този момент Четвърта танкова армия вероятно би могла да започне бързо настъпление към Сталинград, който почти не разполага с отбрана в този момент, и лесно да го превземе. По времето, когато Хитлер осъзнава своята грешка, е твърде късно, и той допуска нова. Когато Четвърта танкова армия е върната при Сталинград две седмици по-късно, руснаците са се съвзели достатъчно, за да могат да я спрат; а след заминаването ѝ от Кавказкия фронт Клайст остава твърде слаб, за да доведе докрай настъплението си към петролните полета на Грозни.^{FN}

Връщането на тази мощна бронирана част към атаката срещу Сталинград е резултат от фаталното решение, което Хитлер взема на 23 юли. Неговата фанатична решимост да превземе едновременно Сталинград и Кавказ въпреки съветите на Халдер и полевите командири, които не вярват, че това е постижимо, е vyplътена в Директива № 45, станала прочута в анализите на германската армия. Това е един от най-съдбоносните ходове на фюрера във войната, защото в крайна сметка, и то съвсем скоро, той става причина за неуспеха му да постигне която и да е от двете цели и довежда до най-унизителното поражение в историята на германското оръжие, при което окончателно става ясно, че Хитлер никога няма да спечели войната и че дните на „хилядолетния райх“ са преброени.

Генерал Халдер е ужасен. Стига се до бурна сцена в щаба „Волфшанце“ край Виница в Украйна, където Хитлер се е преместил на 16 юли, за да бъде по-близо до фронта. Началникът на Генералния щаб настоява основните сили да бъдат съсредоточени върху превземането на Сталинград и се опитва да обясни, че германската армия просто не притежава необходимата мощ, за да извърши две масирани офанзивы в две различни направления. Когато Хитлер отвърща, че с руснаците е „свършено“, Халдер прави усилие да го убеди, че според собственото разузнаване на сухопътните войски това далеч не е така.

Постоянното подценяване на възможностите на врага [отбелязва с горчивина Халдер в дневника си същата вечер] приема гротескни форми и става опасно. Тук е станало невъзможно да се работи сериозно. Патологичната реакция на моментни въздействия и пълната липса на способност за оценка на ситуацията и възможното ѝ развитие придава на така нареченото „ръководство“ твърде особен характер.

По-късно началникът на Генералния щаб, чиито дни на този пост вече са преброени, ще се върне към тази сцена и ще напише:

Решенията на Хитлер бяха престанали да имат нещо общо с принципите за стратегия и действие, получили признанието на поколения в миналото. Те бяха продукт на една необузdana натура, следваща моментните си импулси, която не признаваше граници на възможностите и чиито действия произтичаха от нейните мечти и желания...¹⁷

Що се отнася до така нареченото от него „патологично надценяване на собствените възможности и престъпно подценяване на вражеските“, Халдер разказва по-късно следната история:

Веднъж, когато му четяха съвсем обективен доклад, доказващ, че още през 1942 г. Сталин ще може да събере свежи войски в състав от един до един и четвърт милион души в района на север от Сталинград и на запад от Волга, да не говорим за още половин милион души в Кавказ, и представящ надеждни сведения, че руското производство на

танкове за фронта възлиза на най-малко 1200 месечно, Хитлер се нахвърли срещу докладчика със стиснати юмруци и пяна в ъглите на устата и му забрани да чете по-нататък тези идиотски дрънканици.¹⁸

Не беше нужна пророческа дарба – казва Халдер, – за да се предвиди какво ще стане, когато Сталин хвърли тези милион и половина войници срещу Сталинград и донския фланг.^{EQ} Подчертах го много ясно пред Хитлер. Резултатът беше уволнението на началника на Генералния щаб на сухопътните войски.

Това се случва на 24 септември. Още на девети, когато научава от Кайтел, че фелдмаршал Лист, на когото е поверено общото командване на армиите в Кавказ, е бил уволнен, Халдер разбира, че той ще е следващият. Фюрерът, казват му, се е убедил, че той „вече не отговаря на физическите изисквания за своя пост“. Хитлер го обяснява по-подробно на своя началник на Генералния щаб на тяхната прощална среща на двайсет и четвърти.

Двамата с вас страдаме от нерви. Моето нервно изтощение се дължи наполовина на вас. Не си струва да продължаваме. Сега се нуждаем от националсоциалистически плам, а не от професионални умения. Не мога да очаквам това от офицер като вас от старата школа.

„Това бяха думи не на главнокомандващ с чувство за отговорност, а на политически фанатик“ – коментира Халдер по-късно.¹⁹

Така се оттегля Франц Халдер. Той не е лишен от недостатъци, близки до тези на неговия предшественик, генерал Бек – умът му често е объркан, а волята за действие – парализирана. И макар и често да се е противопоставял на Хитлер, наистина безрезултатно, и той, подобно на всички други офицери от сухопътните сили с висок ранг през Втората световна война, му е съдействал и дълго време е насърчавал неговите възмутителни агресии и завоеванията му. При все това е съхранил някои от добродетелите, присъщи на по-цивилизована епоха. Той е последният началник на Генералния щаб от старата школа, който ще имат сухопътните войски по време на Третия райх.^{EQ} Заменен е от генерал Курт Цайцлер, по-млад офицер от различен тип, който е служил като началник-щаб при Рундщет на запад. До покушението срещу живота на диктатора през юли 1944 г. той остава на този пост, който някога и особено през Първата световна война е бил най-високият и най-влиятелният в германската армия, но в този момент не се различава особено от длъжността на разсилен при фюрера.^{EQ}

Смяната на началника на Генералния щаб не променя положението на германската армия, чието двойно настъпление към Сталинград и Кавказ е било спряно от засилващата се съветска съпротива. През целия октомври в самия Сталинград текат ожесточени улични боеве. Германците напредват малко, сграда по сграда, но с потресаващи загуби, защото руините на един голям град, както знае всеки опитен участник в съвременните войни, предлагат много възможности за упорита и продължителна съпротива, и руснаците, които се борят отчаяно за всеки метър от разрушения град, се възползват до голяма степен от тях. Макар и Халдер и неговият наследник да предупреждават Хитлер, че войските в Сталинград започват да се изтощават, върховният главнокомандващ настоява да продължават борбата. В нея са хвърлени нови дивизии, които скоро се разпадат в адските битки.

Вместо средство за постигане на целта – а тя е осъществена още когато германските формации стигат до западните брегове на Волга северно и южно от града и прекъсват

плавателния трафик по реката – Сталинград се е превърнал в самоцел. За Хитлер неговото превземане вече е въпрос на личен престиж. Когато дори Цайцлер събира достатъчно кураж, за да намекне на фюрера, че с оглед на опасността за разтегления северен фланг покрай Дон би трябвало да изтеглят Шеста армия от Сталинград към завоя на реката, Хитлер изпада в ярост. „Германският войник остава там, където е стъпил!“ – фучи той.

Въпреки трудностите и жестоките загуби, генерал Паулус, командирът на Шеста армия, информира Хитлер по радиовръзката на 25 октомври, че очаква да превземе окончателно Сталинград най-късно до 10 ноември. Ободрен от това уверение, на следващия ден Хитлер издава заповеди Шеста армия и Четвърта танкова армия, която се сражава на юг от града, да се приготвят да настъпение на север и на юг по Волга веднага щом Сталинград падне.

Не може да се каже, че Хитлер не осъзнава заплахата за фланга покрай Дон. От дневниците на ОКВ става ясно, че тя му причинява значително безпокойство. Работата е там, че не се отнася към тази опасност достатъчно сериозно, поради което не прави нищо, за да я отклони. Всъщност е толкова уверен, че ситуацията е под контрол, че на последния ден от октомври заедно с щаба на ОКВ и Генералния щаб на сухопътните войски той напуска щабквартирата във Винаца в Украйна и се връща във „Волфшанце“ в Растенбург. Фюрерът на практика си е внушил, че ако изобщо има съветска офанзива през зимата, тя ще бъде по централния и северния фронт. В такъв случай ще може да ръководи по-добре действията от щаба в Източна Прусия.

Веднага след връщането му там го застига лоша новина от друг, по-далечен фронт. Африканският корпус на фелдмаршал Ромел е в беда.

Първият удар: Ел Аламейн и англо-американският десант

Пустинната лисица, както го наричат от двете страни на фронта, е подновил офанзивата си срещу Ел Аламейн на 31 август с намерението да атакува британската Осма армия по фланговете и да продължи в настъпление към Александрия и Нил. Стига се до яростна битка в изгарящата жегата по 60-километровия фронт в пустинята между морето и падината Катара, но Ромел не успява да удържи победа и на 3 септември спира бойните действия и преминава в отбрана. Най-сетне британската армия в Египет е получила силни подкрепления в хора, оръдия, танкове и самолети (с голям принос на Америка в последните две категории). На 15 август при тях са пристигнали и двама нови командири: ексцентричен, но способен генерал на име сър Бърнард Лоу Монтгомъри, който поема Осма армия, и генерал сър Харолд Александър, който ще се докаже като умел стратег и блестящ администратор и който в този момент поема поста на главнокомандващ в Близкия изток.

Скоро след този неуспех Ромел заминава в отпуск по болест за Земеринг в планините на юг от Виена, за да лекува инфекция на носа и оток на черния дроб, и там на 24 октомври следобед Хитлер му се обажда по телефона. „Ромел, новините от Африка звучат зле. Положението изглежда малко неясно. Изглежда никой не знае какво се е случило с генерал Щуме.^{FR} В състояние ли сте да се върнете в Африка и отново да поемете командването?“²⁰ Макар и болен, Ромел се съгласява да замине обратно веднага.

В момента, когато се връща в щабквартирата западно от Ел Аламейн на следващата вечер, битката, която Монтгомъри е започнал в 21:40 ч. на 23 октомври, е вече загубена. Осма армия е разполагала с твърде много оръдия, танкове и самолети и макар че германско-италианските позиции още се държат и Ромел прави отчаяни усилия да прегрупира тези разнебитени дивизии, така че да спре различните атаки и дори да контраатакува, той разбира, че ситуацията е безнадеждна. Няма никакви резерви – от войници, танкове или гориво. Кралските ВВС този път имат пълно преимущество във въздуха и безмилостно обстрелват неговите войски, бронирана техника и останалите му складове с припаси.

На 2 ноември пехотни и бронирани части на Монтгомъри извършват пробив в южния участък на фронта и постепенно прегазват италианските дивизии там. Същата вечер Ромел съобщава по радиовръзката до щабквартирата на Хитлер в Източна Пруссия на 3200 километра оттам, че не може да издържи повече и че възнамерява да се изтегли, докато все още има възможност, към позицията Фука на 65 км на запад.

Вече е започнал операцията, когато на следващия ден пристига дълго послание от Върховния главнокомандващ:

ДО ФЕЛДМАРШАЛ РОМЕЛ:

Аз и германският народ следим героичното отбранително сражение в Египет с искрена вяра във вашите водачески способности и в храбростта на германско-италианските войски под ваше командване. В ситуацията, в която се намирате сега, не може да се мисли за нищо друго освен да се държите твърдо, да не отстъпвате нито крачка, да хвърлите в битката всяко оръдие и всеки войник... Не можете да посочите на войските си друг път освен онзи, който води до победа или смърт.

АДОЛФ ХИТЛЕР²¹

Ако тази идиотска заповед бъде изпълнена, тя обрича италианско-германските армии на бързо унищожение; и както казва Байерлайн, за пръв път в Африка Ромел не знае какво да прави. След кратка борба със съвестта си и въпреки протестите на генерал Ритер фон Тома – действителния командир на германския Африкански корпус, който заявява, че ще се изтегли при всички случаи^{FS}, – той решава да се подчини на своя върховен главнокомандващ. „Накрая се принудих да взема това решение – пише Ромел по-късно в дневника си, – защото аз лично винаги съм изисквал безусловно подчинение от моите войници и затова поисках да приема този принцип и за себе си.“ Както показва друга бележка в дневника по-нататък, по-късно разумът му надделява.

Ромел неохотно дава заповед да се прекрати изтеглянето и в същото време изпраща по самолет куриер до Хитлер, за да се опита да му обясни, че ако не му разрешат да отстъпи веднага, всичко ще бъде загубено. Събитията обаче обезсмислят това пътуване. На 4 ноември вечерта, с риск да бъде изправен пред военен съд за неподчинение, Ромел решава да спаси каквото е останало от войските си и да се изтегли до Фука. Могат да се измъкнат само останките от бронирани и моторизирани части. Пехотинците, предимно италианци, са оставени да се предадат, както впрочем повечето от тях вече са направили.^{ET} На 5 ноември пристига кратко съобщение от фюрера: „Съгласен съм с изтеглянето на вашата армия до позицията Фука.“ Само че тази позиция вече е била прегазена от танковете на Монтгомъри. За петнайсет дни Ромел е отстъпил на повече от 1100 км, чак зад Бенгази, с остатъците от

своята африканска армия – около 25 000 италианци, 10 000 германци и шейсет танка, – и няма възможност да спре дори там.

Това е началото на края за Адолф Хитлер, най-решаващата битка във войната досега, спечелена от неговите врагове, макар че съвсем скоро предстои втора и още по-решаваща в снежните степи на Южна Русия. Преди това обаче фюрерът трябва да чуе още лоши новини от Северна Африка, които вещаят края на Оста в тази част от света.

Още на 3 ноември, когато са дошли и първите съобщения за катастрофата на Ромел, в щабквартирата на фюрера идва вест, че в Гибралтар се събира съюзническа армада. Никой в ОКВ не може да разбере с каква цел. Хитлер е склонен да смята, че това е просто поредният силно охраняван конвой за Малта. Това е интересно, защото повече от две седмици преди това, на 15 октомври, началниците в щаба на ОКВ са обсъждали няколко съобщения за предстоящ „англосаксонски десант“ в Западна Африка. Разузнавателните данни явно идват от Рим, тъй като една седмица по-рано, на 9 октомври, Чано е отбелязал в дневника си след разговор с началника на военното разузнаване, че „англосаксонците се готвят за десант със значителна сила в Северна Африка“. Чано е потиснат от новината; той предвижда – правилно, както се оказва, – че това неизбежно ще доведе до пряко нападение на Съюзниците срещу Италия.

Хитлер, твърде загрижен от нежеланието на руснаците да прекратят своята пъклена съпротива, не възприема това първо сведение много сериозно. На среща на ОКВ на 15 октомври Йодл предлага да позволят на вишистка Франция да изпрати подкрепления в Северна Африка, така че французите да отблъснат всеки възможен англо-американски десант. Фюрерът според дневника на ОКВ отхвърля предложението, защото то би могло да подразни италианците, които се отнасят ревниво към всяка стъпка, способна да усилва Франция. В щабквартирата на върховния главнокомандващ темата като че ли е забравена до 3 ноември. На тази дата обаче, макар и германски агенти от испанската страна на Гибралтар да са съобщили за събирането на голям англо-американски флот в този район, Хитлер е твърде зает да повдига духа на Ромел при Ел Аламейн, за да се занимава с нещо, което му изглежда просто като поредния конвой за Малта.

На 5 ноември в ОКВ е получена информация, че британска военноморска формация е отплавала от Гибралтар в източна посока. Едва на 7 ноември сутринта обаче, дванайсет часа преди американските и британските войски да започнат десант в Северна Африка, Хитлер обръща известно внимание на новината от Гибралтар. Според съобщенията, които се получават в неговата щабквартира в Източна Прусия преди обедния час, британски военноморски сили в Гибралтар и огромен флот от транспортни и военни кораби от Атлантическия океан са се обединили и плават на изток в Средиземно море. Офицерите от щаба и фюрерът обсъждат дълго въпроса. Какво означава всичко това? Какво е предназначението на подобна голяма военноморска сила? Хитлер вече клони към мнението, че западните съюзници вероятно ще се опитат да извършат голям десант с около четири или пет дивизии в Триполи или Бенгази, за да атакуват Ромел в гръб. Адмирал Кранке, военноморският офицер за свръзка в ОКВ, заявява, че там не може да има повече от две вражески дивизии най-много. Дори и така да е! Нещо трябва да се направи. Хитлер иска Луфтвафе в Средиземноморието да бъде подсилена веднага, но му казват, че това е невъзможно „за момента“. Ако се съди по дневника на ОКВ, всичко, което прави Хитлер тази

сутрин, е да уведоми Рундщет като главнокомандващ на сухопътните сили на запад да бъде готов да проведе операция „Антон“. Това е кодовото название за окупирането на останалата част от Франция.

След това върховният главнокомандващ, нехаещ за злокобната новина или за ужасното положение на Ромел, който ще попадне в капан, ако англо-американците извършат десант в тила му, както и за последното предупреждение от разузнаването за предстояща руска контраофанзива на Дон в тила на Шеста армия в Сталинград, след обяда на 7 ноември отпътува с влак за Мюнхен, където е планирано да произнесе годишната си реч пред своите стари партийни другари, събрали се да отбележат годишнината от Бирения бунт!^{EU}

Политикът в негово лице, както отбелязва Халдер, е взел връх над войника в критичен момент от войната. Щабът на върховния главнокомандващ в Източна Прусия е поверен на един полковник, някой си Фрайхер Тройш фон Бутлар-Бранденфелс. Генерал Кайтел и Йодл, главните офицери от ОКВ, също заминават да отпразнуват годишнината в бирарията. Има нещо налудничаво и непонятно в това поведение: върховният главнокомандващ, който до този момент настоява да ръководи войната на далечни фронтове до нивото на дивизия, полк или дори батальон, отива на маловажно политическо събитие на хиляди километри от фронта в момент, когато цялата сграда започва да се руши. Настъпила е промяна в самата му личност, разложение, деградация, както вече е станало с Гьоринг, който въпреки неотклонния упадък на своята някога всемогъща Луфтвафе се привързва все повече към своите скъпоценности и влакчета играчки и не му остава много време за грозната реалност на една продължителна и все по-ожесточена война.

Англо-американските войски под командването на генерал Айзенхауер стигат до бреговете на Мароко и Алжир в 1:30 ч. на 8 ноември 1942 г., а в 5:30 ч.

Рибентроп телефонира от Мюнхен на Чано в Рим, за да му предаде новината.

Беше много неспокоен [пише Чано в дневника си] и поиска да знае какво възнамеряваме да правим. Трябва да призная, че новината ме свари неподготвен и бях твърде сънен, за да дам особено задоволителен отговор.

Италианският външен министър научава от германското посолство, че неговите служители са „буквално ужасени от удара“.

Специалният влак на Хитлер от Източна Прусия пристига в Мюнхен едва в 15:40 ч. същия следобед, а първите съобщения, които получава за десанта на Съюзниците в Северозападна Африка, са оптимистични.²² Казват му, че навсякъде французите оказват упорита съпротива, а в Алжир и Оран са осутили опитите за десант. В Алжир приятелят на Германия адмирал Дарлан организира отбраната с одобрението на режима във Виши. Първите реакции на Хитлер издават объркване. Той заповядва веднага да се подсили гарнизонът на Крит, който е доста встрани от новия театър на бойните действия, обяснявайки, че тази стъпка е не по-малко важна от изпращането на подкрепления в Африка. Инструктира Гестапо да закарат генералите Вейган и Жиро^{FV} във Виши и да ги държат под наблюдение. Подканва фелдмаршал фон Рундщет да приведе в изпълнение „Антон“, но да не пресича демаркационната линия във Франция до следващо нареждане. Моли Чано^{FW} и Пиер Лавал, по това време премиер на вишистка Франция, да се срещнат с него в Мюнхен на следващия ден.

В продължение на около 24 часа го занимава идеята да се опита да сключи съюз с Франция, за да я въвлече във войната срещу Британия и Америка, и в този момент да утвърди решимостта на правителството на Петен да противодейства на съюзническите десанти в Северна Африка. За това вероятно го насърчават действията на Петен, който скъсва дипломатическите отношения със САЩ на сутринта в неделя, 8 ноември, както и заявлението на престарелия френски маршал пред американския шарже д'афер, че неговите войски ще се противопоставят на англо-американската инвазия. В дневника на ОКВ за същата неделя е подчертано, че Хитлер обмисля уреждането на „всестранно сътрудничество с французите“. Вечерта германският представител във Виши, Круг фон Нида, представя на Петен предложение за тесен съюз между Германия и Франция.²³

До следващия ден, след речта пред партийните ветерани, в която заявява, че Сталинград е преминал „трайно в германски ръце“, фюрера е променил намеренията си. Казва на Чано, че не си прави илюзии относно желанието на французите да се бият и че е взел решение за „цялостна окупация на Франция, десант в Корсика, плацдарм в Тунис“. Това решение – но не и моментът, когато е взето – е предадено на Лавал, когато той пристига в Мюнхен с автомобил на 10 ноември. Този френски изменник веднага обещава да убеди Петен да отстъпи пред желанията на фюрера, но предлага германците да приведат в изпълнение планове си, без да чакат одобрението на сенилния маршал – нещо, което напълно кореспондира с намеренията на фюрера. Чано е оставил описание на премиера от Виши, който е екзекутиран за предателство след войната.

Лавал, с неговата бяла вратовръзка и облекло на френски селянин от средната класа, изглежда съвсем не на място в залата, пълна със сиви униформи. Опитва се да разговаря фамилиарно за пътуването и за продължителното си спане в колата, но думите му остават без внимание. Хитлер се отнася към него със студена учтивост...

Клетникът дори не може да си представи пред какъв свършен факт ще го поставят германците. Не казаха и дума на Лавал за предстоящата операция – че докато той си пуши цигарата и разговаря с разни хора в съседната стая, се дават заповеди за окупирането на Франция. Фон Рибентроп ми каза, че Лавал ще бъде уведомен чак на другата сутрин в 8 часа, че във връзка с получена през нощта информация Хитлер е бил принуден да пристъпи към цялостна окупация на страната.²⁴

Заповедите за превземане на неокупираната част от Франция, в явно нарушение на споразумението за примирие, са дадени от Хитлер в 20:30 ч. на 10 ноември и са изпълнени на следващата сутрин без никакви други произшествия освен напразния протест на Петен. Италианците окупираха Корсика, а германски самолети започват да докарват войски, които да отнемат Тунис от ръцете на французите, преди силите на Айзенхауер да успеят да стигнат до там.

После Хитлер сервира още една от типичните си измами. На 13 ноември фюрерът уверява Петен, че нито германците, нито италианците няма да окупираат военноморската база в Тулон, където френският флот е задържан след примирието. На 25 ноември в дневника на ОКВ е записано, че Хитлер е решил да осъществи „Лила“ колкото е възможно по-скоро.^{EX} Това е кодовата дума за окупирането на Тулон и пленяването на френския флот. На двайсет и седми сутринта германски войски атакуват военноморското пристанище, но френските моряци успяват да ги задържат достатъчно дълго, за да могат екипажите по заповед на

адмирал Дьо Лаборд да потопят корабите. По този начин френският флот е загубен за силите от Оста, които отчаяно се нуждаят от неговите военни кораби в Средиземно море, но не стига и до Съюзниците, за които би представлявал твърде ценно попълнение.

Хитлер печели надпреварата с Айзенхауер за превземането на Тунис, но това е съмнителна победа. По негово настояване там са закарани близо четвърт милион германски и италиански войници, които да удържат този плацдарм. Ако фюрерът беше изпратил и една пета от тези войски и танкове на Ромел няколко месеца по-рано, Пустинната лисица най-вероятно щеше да бъде вече отвъд Нил, англо-американският десант в Северозападна Африка може би нямаше да се състои и Средиземно море щеше да бъде безвъзвратно загубено за Съюзниците, което би осигурило защита за слабото място на Оста. А при съществуващите обстоятелства всеки войник, танк и оръдие, изпратени набързо от Хитлер в Тунис през тази зима, както и остатъците от Африканския корпус, ще бъдат загубени до края на пролетта и повече германци ще попаднат във военнопленнически лагери, отколкото при Сталинград, към който трябва да с върнем сега.⁵⁹

Катастрофа при Сталинград

Хитлер и най-важните генерали от ОКВ се наслаждават на живописните алпийски околности на Берхтесгаден, когато до тях достига първата новина за руската контраофанзива на Дон – няколко часа след започването ѝ в снежната буря на 19 ноември призори. Макар и да са очаквали съветска атака в този район, в ОКВ не вярват тя да е толкова значителна, че да даде основание на Хитлер и неговите главни военни съветници, Кайтел и Йодл, да побързат да се върнат в щабквартирата в Източна Прусия след гръмката реч на фюрера, произнесена пред старите му партийни другари в Мюнхен на 8 ноември вечерта. Затова те продължават да се шият из Оберзалцберг, вдишвайки планинския въздух.

Безметежното им спокойствие е внезапно нарушено от спешно телефонно обаждане на генерал Цайцлер, новия началник на Генералния щаб на сухопътните сили, който е останал в Растенбург. Има да съобщи нещо, което в журнала на ОКВ е записано като „тревожна новина“. Още през първите часове на атаката превъзхождаща руска бронирана сила е пробила напълно позициите на румънската Трета армия между Серафимович и Клецкая на р. Дон съвсем близо на северозапад от Сталинград. На юг от обсадения град други мощни съветски сили са започнали усилена атака срещу германската Четвърта танкова армия и румънската Четвърта армия и заплашват да пробият фронта на тези места.

Целта на руснаците е очевидна за всеки, който е поглеждал към картата, и особено очевидна за Цайцлер, който знае от военното разузнаване, че за нейното постигане врагът е струпал на юг тринайсет армии с хиляди танкове. Ясно е, че руските сили настъпват с голяма мощ от север и от юг, за да отрежат пътя към Сталинград и да принудят германската Шеста армия да отстъпи бързо на запад, ако не иска да бъде обкръжена. Цайцлер по-късно твърди, че веднага щом разбрал какво става, настоятелно помолил Хитлер да разреши на Шеста армия да се изтегли от Сталинград към завоя на Дон, където би могла да възстанови пробития фронт. Самата идея за това предизвиква гневното избухване на фюрера.

„Няма да си тръгна от Волга! Няма да се върна назад от Волга!“ – крещи той, и точка по въпроса. Това решение, взето в подобен пристъп на ярост, скоро довежда до бедствена

ситуация. Фюрерът лично заповядва на Шеста армия да не отстъпва от позициите си при Сталинград.²⁵

Хитлер и офицерите от щаба се връщат в щабквартирата на 22 ноември. По това време, на четвъртия ден от атаката, новините са катастрофални. Двете съветски сили, настъпващи от север и от юг, са се срещнали при Калач, на 60 километра западно от Сталинград, където е завоят на река Дон. Вечерта пристига радиograma от генерал Паулус, командир на Шеста армия, който потвърждава, че войските му вече са обкръжени. Хитлер веднага отговаря, като нарежда на Паулус да премести щаба си в града и да формира кръгова отбрана. Шеста армия ще бъде снабдявана по въздуха, докато бъде снето обкръжението.

Това обаче са празни приказки. В този момент при Сталинград има отрязани двайсет германски и две румънски дивизии. Паулус съобщава по радиостанцията, че ще имат нужда от минимум 750 тона припаси дневно, които да им доставят по въздуха. Това далеч надхвърля капацитета на Луфтвафе, която не разполага с необходимия брой транспортни самолети. А дори и да бяха налице, не всички биха могли да се доберат до там във виелицата, при това над район, където руските изстребители вече имат превъзходство. Въпреки това Гьоринг уверява Хитлер, че авиацията може да изпълни задачата. Всъщност дори не се и опитва.

Възможността за деблокиране на Шеста армия е по-практична и обнадеждаваща. На 25 ноември Хитлер е повикал от Ленинградския фронт най-талантливия от своите полеви командири, фелдмаршал Фон Манщайн, и му е възложил командването на новосъздадена формация Армейска група „Дон“. Задачата му е да си пробие път от югозапад и да разкъса блокадата на Шеста армия при Сталинград.

Фюрерът обаче поставя на своя нов командир невъзможни условия. Манщайн се опитва да му обясни, че единственият шанс за успех е Шеста армия да се откъсне от Сталинград и да тръгне на запад, докато неговите собствени войски, водени от Четвърта танкова армия, настъпват на североизток срещу руските армии, които се намират между двете германски сили. Хитлер обаче отново отказва да се изтегли от Волга. Шеста армия трябва да остане при Сталинград, а Манщайн трябва да си пробие път до там с бой.

Това, както фелдмаршалът се опитва да докаже на своя върховен главнокомандващ, не може да бъде направено. Руснаците са твърде силни. Въпреки това, изпълнен с лоши предчувствия, Манщайн предприема атака на 12 декември. Тя носи напълно подходящото име операция „Зимна буря“, защото в този момент руската зима връхлита южните степи с цялата си ярост, трупа снега на преспи и докарва ниски отрицателни температури.

Първоначално офанзивата напредва добре: Четвърта танкова армия под командването на генерал Хот напредва на североизток от двете страни на железопътната линия от Котелниковски към Сталинград, на около 120 км разстояние. До 19 декември настъплението е стигнало на около 65 километра от южния край на града; на 21-и разстоянието е скъсено до 50 км и през снежната степ обсадените войници от Шеста армия могат да видят в нощта сигналните огньовете на своите спасители.

В този момент, според по-късните свидетелства на германските генерали, Шеста армия почти със сигурност би успяла да пробие обкръжението и да се насочи към напредващите позиции на Четвърта танкова армия. Хитлер обаче го забранява още веднъж. На 21 декември Цайцлер е изтръгнал от Вожда разрешение за войските на Паулус да излязат от

обкръжението *при условие*, че няма да отстъпят от Сталинград. Тази глупост за малко да го подлуди, казва началникът на Генералния щаб.

„На следващата вечер – разказва по-късно Цайцлер, – помолих Хитлер да разреши пробива. Изтъкнах, че това е без никакво съмнение последният ни шанс да спасим двестата хиляди войници от армията на Паулус.“

Хитлер не се поддаваше. Напразно му описвах условията в така наречената крепост: отчаянието на гладуващите войници, тяхната загуба на доверие във Върховното командване, ранените, умиращи заради липса на подходящи грижи, докато хиляди други мръзнат до смърт. Той оставаше неуязвим за подобни доводи, както и за другите, които бях посочил.

Изправен пред нарастваща руска съпротива отпред и по фланговете си, генерал Хот няма силата да преодолее тези последни петдесет километра до Сталинград. Той смята, че ако Шеста армия извърши пробив, той би могъл все пак да се съедини с нея, и тогава двете формации да се изтеглят към Котелниковски. Това поне би спасило живота на двеста хиляди германци.^{FZ} Вероятно е имало един-два дни, през които биха могли да го направят – между 21 и 23 декември, – но на по-късна дата това вече е невъзможно. Защото Хот не знае, че Червената армия е атакувала по-далече на север и вече застрашава левия фланг на цялата Армейска група „Дон“ на Манщайн. През нощта на 22 декември Манщайн телефонира на Хот да има готовност за радикални нови заповеди. На следващия ден те пристигат. Хот трябва да изостави настъплението си към Сталинград, да изпрати една от трите си танкови дивизии на Донския фронт на север, и да се отбранява на място колкото може с това, което му е останало.

Опитът да се деблокират обкръжените германски сили при Сталинград, се е провалил.

Радикалните нови заповеди на Манщайн са резултат от една тревожна новина, която е получил на 17 декември. На този ден сутринта една от съветските армии е пробила позициите на италианската Осма армия на север по течението на Дон при Богучар и до вечерта е навлязла с 45 километра навътре. За три дни пролуката се разширява до 145 км; италианците се разбягват панически, а румънската Трета армия на юг, която вече сериозно е пострадала през първия ден от руската офанзива на 19 ноември, също започва да се разпада. Нищо чудно, че Манщайн е трябвало да вземе част от бронираните сили на Хот, за да помогнат да се запълни пролуката. От това следва верижна реакция.

Отстъпват не само армиите край Дон, но и силите на Хот, които са стигнали толкова близо до Сталинград. Тези отстъпления на свой ред застрашават германската армия в Кавказ, която ще бъде отрязана, ако руснаците стигнат до Ростов на Азовско море. Ден или два след Коледа Цайцлер изтъква пред Хитлер: „Ако не заповядате изтегляне от Кавказ сега, скоро ще бъдем изправени пред втори Сталинград.“ На 29 декември върховният главнокомандващ неохотно издава съответните инструкции за Армейска група А под командването на Клайст, която включва Първа танкова и Седемнайсета армия и която не е успяла да изпълни мисията си да завземе богатите петролни находища на Грозни. Тя също започва дълго отстъпление, след като е могла да види с очите си своята цел.

Неуспехите на германците в Русия и на италианско-германските армии в Северна Африка подтикват Мусолини към размисъл. Хитлер го е поканил за разговор в Залцбург около

средата на декември и Дучето, който е с разклатено здраве и вече спазва строга диета заради проблеми със стомаха, е приел, макар че, както споделя с Чано, ще отиде само при едно условие: да се храни сам, „защото не иска един куп лакоми германци да забележат, че е принуден да се задоволява с ориз и мляко“.

Дошло е времето, решава Мусолини, да каже на Хитлер да намали загубите си на изток, да сключи някаква сделка със Сталин и да съсредоточи силите на Оста за отбрана на останалата част от Северна Африка, Балканския полуостров и Западна Европа. „Хиляда деветстотин четирийсет и трета ще бъде годината на англо-американската кампания“ – казва той на Чано. Хитлер не може да напусне източната си щабквартира, за да се срещне с Мусолини, затова на 18 декември Чано предприема дългото пътуване до Растенбург от името на Дучето, за да повтори пред нацисткия водач неговите предложения. Хитлер ги отминава с презрение и уверява италианския външен министър, че без изобщо да отслабва руския фронт, той може да изпрати допълнителни сили в Северна Африка, която, казва той, трябва да бъде задържана. Чано остава с впечатлението, че германците в щаба са паднали духом, въпреки самонадеяните уверения на Хитлер.

Атмосферата е потискаща. Към лошите новини вероятно трябва да се прибавят и печалното обкръжение на онази влажна гора, и досадата от съвместния живот в казармите... Никой не се опитва да скрие от мен уничието заради новината за пробива на руския фронт. Имаше явни опити да хвърлят вината върху нас.

В момента, когато оцелелите войници от италианската Осма армия на Дон бягат, за да спасят живота си, и когато един член на делегацията на Чано пита офицер от ОКВ дали италианците са претърпели тежки загуби, германецът казва: „Никакви загуби: те всички бягат.“²⁶

Германските войски в Кавказ и на Дон може и да не бягат, но се изтеглят колкото могат побързо, за да не бъдат отрязани. От началото на 1943 г. те всеки ден отстъпват малко по-далече от Сталинград. Дошъл е моментът за руснаците да довършат останалите там германци. Най-напред обаче те дават възможност на обречените войници от Шеста армия да спасят живота си.

Сутринта на 8 януари 1943 г. трима млади офицери от Червената армия, носещи бяло знаме, пресичат германските позиции в северните покрайнини на Сталинград и връчват на генерал Паулус ултиматум от генерал Рокосовски, командир на съветските сили на Донския фронт. След като напомня на германския военачалник, че армията му е отрязана и не може да бъде нито деблокирана, нито снабдявана по въздуха, нотата продължава:

Положението на вашите войски е безнадеждно. Те страдат от глад, болести и студ. Жестоката руска зима едва е започнала. Тепърва предстоят мразовити дни, студени ветрове и снежни бури. Вашите войници нямат осигурено зимно облекло и живеят в ужасяващи санитарни условия... Положението ви е безнадеждно и всяка по-нататъшна съпротива е безсмислена. С оглед на [това] и за да избегнем ненужно кръвопролитие, ви предлагаме да приемете следните условия за капитулация...

Условията са почтени. Всички пленници ще получават „нормален порцион“. Ранените, болните и измръзналите ще получат медицински грижи. Всички пленници могат да

задържат отличителните си знаци, медалите и личните си принадлежности. Паулус има двацет и четири часа да даде отговор.

Той веднага изпраща текста на ултиматума по радиостанцията до Хитлер с молба да му даде свобода на действие. Тя е рязко отхвърлена от върховния главнокомандващ. Двацет и четири часа след като е изтекъл срокът на искането за капитулация, на 10 януари сутринта, руснаците преминават към последната фаза на битката за Сталинград, като откриват артилерийски огън от пет хиляди оръдия. Боят е жесток и кръвопролитен. И двете страни се сражават с невероятна храброст и упорство върху замръзналата пустош на градските развалини – но не за дълго. За шест дни обкръжените германски сили се стопяват наполовина, до област с дължина 24 км и максимална широчина 14 км. До 24 януари те са разделени на две и губят последната малка писта за извънредно кацане. Самолетите, които са доставяли малко припаси, особено лекарства за болните и ранените, и които са откарвали 29 000 души за болнично лечение, вече не могат да се приземяват.

Руснаците още веднъж дават на храбрния враг възможност да се предаде. На 24 януари германските позиции са посетени от съветски емисари с ново предложение. Разкъсван между дълга си за подчинение към безумния фюрер и задължението да спаси собствените си оцелели войски от пълно унищожение, Паулус отново се обръща към Хитлер.

Войските без боеприпаси или храна [съобщава по радиото той на 24-ти]... Ефективното командване вече невъзможно... 18 000 ранени без никакви запаси от превръзки или лекарства... По-нататъшната отбрана безсмислена. Крахът неизбежен. Армията моли за незабавно разрешение да се предаде, за да спаси живота на оставащите войски.

Отговорът на Хитлер е запазен.

Предаването е забранено. Шеста армия ще удържа позициите си до последния човек и последния изстрел и с героичната си твърдост ще даде незабравим принос за създаването на отбранителен фронт и спасяването на западния свят.

Западният свят! Това е горчив хап за мъжете от Шеста армия, които съвсем неотдавна са се сражавали срещу този свят във Франция и Фландрия.

По-нататъшната съпротива е не само безсмислена, но и невъзможна, и към края на януари 1943 г. тази епична битка замира, изтлява като пламъка на изгоряла докрай свещ, която угасва с пращане. До 28 януари остатъците от някога голямата армия са разделени на три малки джоба, в най-южния от които генерал Паулус е разположил щаба си в мазето на разрушения „Универмаг“, някога оживен универсален магазин. Според един свидетел главнокомандващият седи на походното си легло в един тъмен ъгъл, готов всеки момент да рухне.

И той, и войниците му едва ли са в подходящото настроение да оценят пороя от поздравителни радиограми, които се посипват в този момент. Гьоринг, който е прекарал голяма част от зимата в слънчева Италия, перчейки се в разкошното си кожено палто и любувайки се на скъпоценностите си, на 28 януари изпраща радиograma.

Сражението, дадено от Шеста армия, ще влезе в историята и бъдещите поколения ще говорят с гордост за лангемаркска дързост, за алкасарска твърдост, за нарвикска храброст и за сталинградска саможертва.

Не се ободряват и когато в последния ден, на 30 януари 1943 г., на десетата годишнина от идването на нацистите на власт, слушат по радиото високопарната реч на дебелия фелдмаршал.

През следващите хиляда години германците ще говорят за тази битка [при Сталинград] с почит и благоговение и ще помнят, че въпреки всичко крайната победа на Германия е решена тук... През идните години ще се казва за героичната битка на Волга: когато дойдете в Германия, кажете, че сте ни видели да лежим при Сталинград, както ни повеляваха нашата чест и нашите водачи, за по-голяма слава на Германия.

Славата и ужасната агония на Шеста армия вече са стигнали до своя край. На 30 януари Паулус съобщава на Хитлер: „Окончателният разгром не може да бъде отложен с повече от двайсет и четири часа.“

Това известие дава повод на върховния главнокомандващ да обсипе с повишения обречените офицери в Сталинград, очевидно с надеждата, че такива почести ще усилят тяхната решимост да умрат славно на окървавените си позиции. „Няма случай във военната история германски фелдмаршал да е попадал в плен“ – отбелязва Хитлер пред Йодл, след което присъжда на Паулус по радиото жадувания маршалски жезъл. Повишени са и около 117 други офицери. Това е злокобен жест.

Самият край не е толкова бляскав. Късно на последния ден от януари Паулус изпраща последното си съобщение до щаба.

Шета армия, вярна на своята клетва и със съзнание за високото значение на своята мисия, удържа своите позиции до последния човек и последния изстрел за Фюрера и Отечеството.

В 19:45 ч. радистът в щаба на Шеста армия изпраща последно съобщение от свое име: „Руснаците са пред вратата на нашия бункер. Унищожаваме оборудването.“ Той добавя буквите СL – международния радиокод със значение: „Тази станция спира да предава.“

В щабквартирата не се сражават до последно. Паулус и неговият щаб не се съпротивяват до последния човек. Отряд руснаци, водени от младши офицер, надникват към тъмния ъгъл на главнокомандващия в мазето. Руснаците искат от офицерите да се предадат и началникът на щаба на Шеста армия, генерал Шмит, приема. Паулус седи съкрушен на походното си легло. Когато Шмит се обръща към него: „Мога ли да попитам дали фелдмаршалът има да каже нещо повече?“, Паулус е твърде изтощен, за да отговори.

Далече на север малка изолирана германска група – всичко, което е останало от две танкови и четири пехотни дивизии, – все още се държи в разрушена фабрика за трактори. През нощта на 1 февруари получават съобщение от щабквартирата на Хитлер.

Германският народ очаква да изпълните дълга си като войските, удържащи южната крепост. Всеки ден и всеки час, през които продължавате борбата, улесняват изграждането на нов фронт.

Малко преди обяд на 2 февруари тази група се предава след едно последно съобщение до върховния главнокомандващ: „... Сражавахме се до последния човек срещу многократно превъзхождащи сили. Да живее Германия!“

Най-сетне над покритата със сняг, опръскана с кръв касапница на бойното поле се спуска тишина. В 14:46 ч. на 2 февруари германски разузнавателен самолет прелита високо над града и изпраща радиograma: „Никакви признаци за бойни действия при Сталинград.“

В този момент 91 000 германски войници, включително двайсет и четирима генерали, полумъртви от глад, измръзнали, мнозина от тях ранени, всички замаяни и сломени, кретат по леда и снега, увили глави с вкоравените си от кръв одеяла при температура минус 24 градуса на път към мрачните, замръзнали военнопленнически лагери на Сибир. Като се изключат около 20 000 румънци и 29 000 ранени, които са били евакуирани по въздуха, това е всичко, останало от победоносната армия, която два месеца по-рано е наброявала 285 000 души. Останалите са избити. А от онези 91 000 германци, които са поели изнурителния поход към пленничеството в онзи зимен ден, само на 5000 е писано някога отново да видят родната си земя.^{GA}

В същото време в добре отопляваната щабквартира в Източна Прусия нацисткият върховен главнокомандващ, чиито упорство и глупост са отговорни за тази катастрофа, хока своите генерали при Сталинград, че не знаят как и кога да умират. Протоколът от срещата на Хитлер с неговите генерали на 1 февруари в ОКВ е оцелял и хвърля светлина върху поведението на германския диктатор през този период на изпитания, както и върху характера на неговата армия и страна.

Капитулирали са там – официално и абсолютно. Иначе щяха да стегнат редиците, да формират кръгова отбрана и да се застрелят с последния си куришум... Този човек [Паулус] е трябвало да се застреля подобно на старите военачалници, които са се хвърляли върху меча си, когато са виждали, че каузата им е изгубена... Вар дори е заповядал на роба си: „Убий ме сега!“

Колкото повече продължава тази тирада, толкова повече се усилва злобата на Хитлер към Паулус, задето е решил да остане жив.

Представете си само: ще го заведат в Москва – и представете си капана, който го очаква там. Там ще подпише всичко. Ще прави признания, ще отправя възвания – ще видите. Сега ще стигнат до най-ниската точка на духовно падение... Ще видите – няма да мине и седмица, и Зайдлиц и Шмит, и дори Паулус ще започнат да говорят по радиото^{GB} ... Ще ги затворят в Лубянка, и там плъховете ще ги изядат. Как може човек да е толкова страхлив? Не го разбирам...

Какво е животът? Животът, това е Нацията. Индивидът трябва да умре така или иначе. По-горе от живота на индивида стои Нацията. Как може обаче човек да се страхува от този момент на смъртта, с който може да се избави от нещастieto, ако дългът му не го приковава към този окаян свят.

... Толкова хора трябва да умрат, а после човек като този петни героизма на толкова много други в последната минута. Можеше да се избави от всяка скръб и да се издигне до вечността и националното безсмъртие, но той предпочита да отиде в Москва!...

Това, което най-много ме измъчва мен лично, е, че все пак го произведох във фелдмаршал. Исках да му дам това последно удовлетворение. Това е последният фелдмаршалски чин, който ще дам през тази война. Човек не бива да брои пилците, преди да са се излюпили.²⁷

Следва кратка размяна на съобщения между Хитлер и генерал Цайцлер за това как да поднесат новината за капитулацията на германския народ. На 3 февруари, три дни след събитието, ОКВ издава специално комюнике:

Битката при Сталинград завърши. Верни на своята клетва да се сражават до последен дъх, войниците от Шеста армия под образцовото командване на фелдмаршал Паулус бяха победени от преимуществото на врага и от неблагоприятните обстоятелства, с които се сблъскаха нашите войски.

Прочитането на комюникето по германското радио е предхождано от приглушено биене на барабани и е последвано от втората част на Петата симфония на Бетховен. Хитлер обявява четири дни на национален траур. През това време са затворени всички театри, кина и вариетета.

Сталинград е „втора Йена^{СС} и със сигурност най-голямото поражение, което германската армия е претърпявала някога“, пише германският историк Валтер Гьорлиц в своя труд за Генералния щаб.²⁸

Той обаче е нещо повече. Заедно с Ел Аламейн и британско-американския десант в Северна Африка, тази битка бележи голямата повратна точка във Втората световна война. След като е достигнала своята кулминация, вълната на нацистките завоевания, заляла по-голямата част от Европа до границата с Азия на Волга и почти до Нил в Африка, вече започва да се отдръпва и никога няма да се надигне отново. Времето на големите нацистки светкавични офанзиви, с хиляди танкове и самолети, които всяват ужас в редовете на вражеските армии и ги разгромяват напълно, вече е приключило. Ще има наистина отчаяни атаки на места – при Краков през пролетта на 1943 г., в Ардените по Коледа през 1944 г., – но те са част от отбранителна война, която германците ще водят с огромна издръжливост и храброст през следващите две години, последните от войната. Инициативата се е изплъзнала от ръцете на Хитлер и никога няма да се върне у него. Сграбчили са я враговете му, у които тя ще остане оттук нататък. При това не само на земята, но и във въздуха. Още на 30 май 1942 г. през нощта британците извършват първата си бомбардировка на Кьолн с участието на хиляда самолета, последвана от още такива над други градове през това изпълнено със събития лято. За пръв път цивилните германци, както и германските войници при Сталинград и Ел Аламейн, изпитват ужасите, които техните въоръжени сили са причинявали до този момент на други.

И най-сетне – в снеговете на Сталинград и нажежените пясъци на пустинята в Северна Африка рухва една велика и ужасна нацистка мечта. Злощастията на Паулус и Ромел обричат на гибел не само Третия райх, но и страшната и гротескна идея на така наречения Нов ред, който Хитлер и неговите главорези от СС са се заели да установят в завладените земи. Преди да стигнем до последната глава, посветена на падането на Третия райх, може би е добре да спрем и да видим как изглежда този Нов ред – на теория и във варварската си практика – и от какво древният и цивилизован европейски континент едва успява да се избави, след като за кратко, като в кошмар, е преживял първите му ужаси. За тази книга, както и за добрите европейци, които са го преживели или са били избити преди края, това със сигурност е най-тъмната от всички глави в историята на Третия райх.

^{FD} Сред пенсионираните, нека си припомним, са главнокомандващият на сухопътните войски фелдмаршал Фон Браухич и фелдмаршалите Фон Рундшет и Фон Бок, които командват съответно южната и централната армейски групи, както и генерал Гудериан, гениалният началник на танковия корпус. Те скоро са последвани и от командира на армейската група на север, фелдмаршал Фон Лееб, който е освободен от поста си на 18 януари 1942 г. Един ден преди това фелдмаршал Фон Райхенау, който е поел командването на войските на Рундшет, умира от инсулт. Генерал Удет от Луфтвафе се застрелва на 17 ноември 1941 г. Освен това около трийсет и пет командири на корпуси и дивизии са заменени по време на зимното отстъпление.

Това, разбира се, е само началото. В Нюрнберг фелдмаршал Фон Манщайн обобщава какво се случва с генералите, когато започват да губят сражения или най-после съберат достатъчно кураж, за да възразят на Хитлер. „От седемнайсет фелдмаршали – казва той пред трибунала – десет бяха върнати у дома по време на войната и трима загубиха живота си като последица от 20 юли 1944 г. [датата на заговора срещу Хитлер – У. Ш.]. Само един фелдмаршал успя да оцелее и да запази поста си до края на войната. От трийсет и шест генерали [*Generalobersten*] осемнайсет бяха изпратени у дома, а петима умряха в резултат от 20 юли или бяха позорно уволнени. Само трима генерали от армията преживява войната на своите постове.¹

^{FE} Лендорф е екзекутиран от нацистите на 4 септември 1944 г.

^{FF} Пруският крал често се оплаква от това страдание, което според него ограничава както физическата му активност, така и умствената му дейност.

^{FG} Принц Вилхелм, най-големият син, е починал на 26 май 1940 г. във Франция от раните си, получени на бойното поле.

^{FH} Йенс Петер Йесен, професор по икономика в Берлинския университет, е един от мозъците на кръга. Той е станал пламенен нацист през периода между 1931 и 1933 г. и е един от малкото истински интелектуалци в партията. Бързо се разочарова след 1933 г. и скоро се превръща във фанатичен ангинацист. Арестуван за съучастие в заговора срещу Хитлер от 20 юли 1944 г., той е екзекутиран в затвора „Плътцензее“ в Берлин през ноември същата година.

^{FI} Гьобелс се е срещнал с Хитлер в щабквартирата месец по-рано и в дневника си изразява потрес от неговата болнаост. „Забелязах, че вече е много посивял... Каза ми, че му се налага да се бори с жестоки пристъпи на замайване... Фюрера този път наистина ме безпокои.“ Той, казва Гьобелс, има „физическа непоносимост към студ и сняг... Това, което тревожи и измъчва най-много Фюрера, е, че страната още е покрита със сняг“... (*The Goebbels Diaries*, pp. 131–137.)

^{FJ} В поредица от ожесточени сражения с британците през ноември и декември 1941 г. силите на Ромел са били изтласкани през цяла Киренайка до линията Ел Агейла на западните ѝ граници. През януари 1942 г. обаче Ромел, с обичайната си способност за възстановяване, си възвръща загубените позиции с бърза седемдневна кампания. Това го връща обратно до Ел Газала, откъдето започва новата атака в края на май 1942 г.

^{FK} Когато Хитлер произвежда Ромел във фелдмаршал в деня след превземането на Тобрук, това причинява „голямо страдание“ на Мусолини, защото, както отбелязва Чано, поставя ударение върху „германския характер на операцията“. Дучето заминава веднага за Либия, за да грабне малко почести и за себе си, с убеждението, че ще може да влезе в Александрия „след петнайсет дни“, както казва Чано. На 2 юли той се свързва с Хитлер по телеграфа във връзка с „въпроса за бъдещото политическо управление на Египет“, като предлага Ромел за военен командир и италианец за „цивилен представител“. Хитлер отговаря, че не смята този въпрос за „належащ“. (*Ciano Diaries*, pp. 502–504.)

„Мусолини – спомня си по-късно генерал Фриц Байерлайн, началник на щаба на Ромел, – чакаше нетърпеливо в Дерна [зад фронта] деня, когато ще може да приема приветствията на танковия парад на Оста в сянката на пирамидите.“ (*The Fatal Decisions*, ed. Freidin and Richardson, p. 103.)

^{FL} Според свидетелските показания на генерал Байерлайн след войната. Той вероятно преувеличава загубите си. Според съюзническото разузнаване Ромел е имал 125 танка.

^{FM} Това се случва на 11–12 февруари 1942 г. и е изненада за британците. Те успяват да съберат само незначителни морски и въздушни сили достатъчно навреме, за да атакуват германския флот, и не му нанасят особени поражения. „Вицеадмирал Циликс [който командва операцията] успя там, където херцогът на Медина Сидония се провали... – коментира лондонският „Таймс“. – От XVII век насам във водите ни не се е случвало нищо по-унизително за гордостта на една морска държава.“

^{FN} Клайст го потвърждава пред Лидъл Харт: „Четвърта танкова армия... можеше да превземе Сталинград без бой в края на юли, но беше отклонена на юг, за да ми помогне да пресека Дон. Аз не се нуждаех от тази помощ и тя просто задръстваше пътищата, които използвах. Когато се обърна отново на север две седмици по-късно, руснаците бяха събрали в Сталинград точно толкова сили, колкото бяха достатъчни да я спрат.“ По това време Клайст вече се нуждае от допълнителната танкова сила. „Можехме да постигнем целта си [нефта на Грозни], ако силите ми не бяха отклонени... за да подпомогнат атаката срещу Сталинград“ – добавя той. (Liddell Hart, *The German Generals Talk*, pp. 169–171.)

^{FO} Халдер разказва, че приблизително по същото време в Украйна попаднал „съвсем случайно“ на една книга за победата на Сталин над генерал Деникин между завоя на Дон и Сталинград по време на Гражданската война в Русия. Той казва, че ситуацията тогава е била много сходна с тази през 1942 г., и че Сталин се възползвал „майсторски“ от слабата отбрана на Деникин по Дон. „Затова и името на града било променено от „Царицини“ на „Сталинград““ – допълва Халдер.

^{FP} Уволнението на Халдер е загуба не само за армията, но и за историците на Третия райх, тъй като неговият безценен дневник свършва на 24 септември 1942 г. Той в крайна сметка е арестуван, изпратен е в „Дахау“ заедно с такива прочути затворници

като Шушниг и Шахт, и е освободен от силите на САЩ в Нидердорф, Южен Тирол, на 28 април 1945 г. Оттогава до момента на написване на настоящата книга Халдер сътрудничи с армията на САЩ в няколко военноисторически изследвания за Втората световна война. Вече отбелязах отзивчивостта, с която отговаряше на моите въпроси и посочваше източниците.

^{FQ} Верният и фанатично предан генерал Йодл, началник на оперативния щаб на ОКВ, също изпада в немилост пред Хитлер по това време. Той се е противопоставил на уволнението на фелдмаршал Лист и генерал Халдер и Хитлер е толкова вбесен от неговия опит да ги защити, че в продължение на месеци отказва да се ръкува с Йодл или да вечеря с него, или с който и да е офицер от щаба. В края на януари 1943 г. той е готов да уволни Йодл и да го замени с генерал Паулус, обаче е твърде късно. Паулус, както ще видим скоро, вече не е на разположение в този момент.

^{FR} Щуме, който е изпълняващ длъжността на командир в отсъствието на Ромел, умира от сърдечен удар в нощта на британската офанзива, докато бяга пеша през пустинята от британски патрул, който за малко не успява да го плени.

^{FS} На следващия ден, 4 ноември – след като казва на Байерлайн: „Редът на Хитлер е едно несравнимо безумие. Не мога да се примирявам с това повече“, – генерал Фон Тома облича чиста униформа с отличителните знаци на чина си и с ордениите си, застава до горящия си танк, изчаква пристигането на една британска част, предава се и по-късно вечеря с Монтгомъри сред безпорядъка на неговата щабквартира.

^{FT} Загубите на Ромел при Ел Аламейн са 59 000 убити, ранени и пленени, от които 34 000 германци, от военна сила с численост 96 000 души.

^{FU} От дневния календар на Хитлер, попаднал у Съюзниците, научавам, че вместо в старата „Бюргербройкелер“, където се е състоял опитът за преврат, годишнината е била чествана в друга, по-изискана мюнхенска бирария, „Льовенбройкелер“. Нека си припомним – „Бюргербройкелер“ е била разрушена от бомба с часовников механизъм, която за малко да убие фюрера през нощта на 8 ноември 1939 г.

^{FV} Генерал Жиро в този момент пристига в Алжир. Той е избягал от германски военнопленнически лагер и се е скрил в Южна Франция, откъдето на 5 ноември е качен на борда на британска подводница и закаран до Гибралтар, за да се срещне с Айзенхауер малко преди десантите.

^{FW} „През нощта Рибентроп се обади по телефона – пише Чано в дневника си на 9 ноември. – Дучето или аз трябва да отидем в Мюнхен колкото е възможно по-скоро. Лавал също ще е там. Събуждам Дучето. Той не гори от желание да замине най-вече защото не се чувства много добре. Ще отида аз.“

^{FX} Справедливо е все пак да посочим, че Хитлер изпитва силни подозрения, и не без основание, че френският флот може да се опита да отплава за Алжир и да се присъедини към Съюзниците. Въпреки предателското си съглашателство с германците и свирепата си ненавист към британците, адмирал Дарлан, който по случайност е на посещение при болния си син в Алжир, е бил подкрепен от Айзенхауер като командващ на френските сили в Северна Африка не само защото явно е единственият офицер, който може да спре съпротивата на френските сухопътни и военноморски сили срещу англо-американските десанти, но също и с надеждата, че може да убеди командващия адмирал в Тунис да се противопостави на германските десанти там, а също и да накара френския флот в Тулон да отплава бързо към Северна Африка. Надеждите се оказват напразни, макар че Дарлан прави опит. Когато нарежда на адмирал Дьо Лаборд да докара флота от Тулон, той получава отговор, който се състои от една изразителна (макар и неприлична) дума: „Merde“. (Вж. *Procès du M. Pétain.*)

^{FY} Според генерал Айзенхауер, около 125 000 германци от общо 240 000 войници на Оста, като останалите са италианци. Това число включва само онези, които се предават през последната седмица от кампанията – от 5 до 12 май 1943 г. (*Crusade in Europe*, p. 156.)

^{FZ} В следвоенните си мемоари фелдмаршал Фон Манщайн казва, че на 19 декември, нарушавайки заповедта на Хитлер, той всъщност нарежда на Шеста армия да започне пробив от Сталинград на югозапад и да се съедини с Четвърта танкова армия. Той публикува текста на директивата. Тя обаче съдържа известни уговорки и сигурно е предизвикала извънредно объркване у Паулус, който още има действаща заповед от Хитлер да не предприема подобен пробив. „Това беше единственият ни шанс да спасим Шеста армия“ – заявява Манщайн. (*Manstein, Lost Victories*, pp. 336–341, 562–563.)

^{GA} Според числото, дадено от правителството в Бон през 1958 г. Много от военнопленниците умират по време на епидемия от тиф през следващата пролет.

^{GB} Хитлер се оказва прав в предвиждането си, като се изключи времето. През юли следващата година Паулус и Зайдлиц, които стават водачи на т.нар. Национален комитет за свободна Германия, наистина отправят по Московското радио призив към армията да елиминира Хитлер.

^{GC} Където Наполеон разгромява Прусия през 1806 г. – Б.пр.

Книга пета

Началото на края

Новият ред

ПОДРОБЕН ПЛАН за Новия ред не е бил съставян никога, но от пленените документи и от случилото се става ясно, че Хитлер е знаел много добре какво иска в това отношение: управлявана от нацистите Европа, чиито ресурси да бъдат експлоатирани в полза на Германия, чиито народи да бъдат превърнати в роби на германската господарска раса и в която „нежелателните елементи“ – преди всичко евреите, но също и много славяни на изток, особено тяхната интелигенция, – трябва да бъдат унищожени.

Евреите и славянските народи са *Untermenschen* – „подчовеци“. За Хитлер те нямат право да живеят, освен доколкото някои от тях, измежду славяните, могат да са необходими за тежка работа на полето и в мините като роби на своите германски господари. Не само че големите градове на Изтока – Москва, Ленинград и Варшава, – трябва да бъдат трайно заличени^{GD}, но и културата на руснаците, поляците и други славяни трябва да бъде стъпкана, а на тях да им се отнеме възможността да получават официално образование. Техните процъфтяващи индустриални предприятия трябва да бъдат демонтирани и пренесени в Германия, а самите народи да бъдат принудени да се занимават единствено със земеделие, за да отглеждат храна за германците, като им се позволи да оставят за себе си само колкото да се изхранват. Самата Европа трябва да стане, както се изразяват нацистите, „свободна от евреи“.

„Какво ще стане с някой руснак, с някой чех, не ме интересува ни най-малко“ – заявява Хайнрих Химлер на 4 октомври 1943 г. в конфиденциално обръщение към своите офицери от СС в Позен. По това време Химлер, като началник на СС и целия политически апарат на Третия райх, е втори по влияние след Хитлер и има власт над съдбите не само на повече от 8 милиона германци, но и на двойно по-голямо множество хора от завладените народи.

Онова, което народите могат да предложат във вид на здрава кръв от нашия тип [продължава Химлер], ние ще го вземем, ако е необходимо, като им отнемеме децата и ги отглеждаме тук при нас. Дали народите ще живеят в благополучие или ще умират от глад като добитък, ме интересува само доколкото се нуждаем от тях като роби за нашата култура; иначе не ме интересува.

Дали 10 000 руски жени ще принадлежат от изтощение, докато копаят противотанков ров, ме интересува само докато бъде изкопан противотанковият ров за Германия...¹

Много преди речта на Химлер в Позен през 1943 г. (към която ще се върнем пак, защото засяга и други аспекти на Новия ред) нацистките ръководители са формулирали своите мисли и планове за поробване на народите от Изтока.

До 15 октомври 1940 г. Хитлер е взел решение за бъдещето на чехите – първия славянски народ, който е завладял. Половината от тях ще бъдат „асимилирани“, предимно като бъдат изпратени в Германия да извършват робски труд. Другата половина, „особено“

интелектуалците, ще бъдат просто „елиминирани“ според формулировката на един секретен доклад по въпроса.²

Две седмици по-рано, на 2 октомври, фюрера е изяснил намеренията си за съдбата на поляците – втория славянски народ, който ще бъде завладян. Неговият верен секретар Мартин Борман е оставил дълъг меморандум върху нацистките планове, които Хитлер излага пред Ханс Франк, генерален губернатор на остатъка от Полша, и пред други длъжностни лица.³

Поляците особено [„подчертава“ Хитлер] са родени за черна работа... Не може да става дума за подобрение за тях. Жизненият стандарт в Полша трябва да се поддържа нисък и да не се допуска повишаването му... Поляците са мързеливи и е необходима принуда, за да ги накарате да работят... Генералното губернаторство [на Полша] трябва да бъде използвано от нас просто като източник на неквалифицирана работна ръка... Всяка година от там ще могат да се набавят работниците, от които Райхът се нуждае.

Що се отнася до полските свещеници,

те ще проповядват това, което ние искаме да проповядват. Ако някой свещеник постъпва другояче, бързо ще се разправим с него. Задачата на свещеника е да се грижи поляците да останат мирни, глупави и тъпи.

Има още две класи поляци, с които трябва да се справят, и нацисткия диктатор не пропуска да ги спомене.

Абсолютно необходимо е да помним, че полското дворянство трябва да престане да съществува; колкото и жестоко да звучи, те трябва да бъдат изтребвани навсякъде...

За поляците трябва да има само един господар, германецът. Двама господари едновременно не може и не трябва да съществуват. Затова всички представители на полската интелигенция трябва да бъдат унищожени. Звучи жестоко, но такъв е законът на живота.

Тази маниакална идея на германците, че са господарска раса и че славянските народи трябва да бъдат техни роби, е особено силна по отношение на Русия. Ерих Кох, жестокият райхскомисар на Украйна, разкрива това в реч, произнесена в Киев на 5 март 1943 г.

Ние сме Господарската раса и трябва да управляваме строго, но справедливо... Ще изстискам всичко от тази страна. Не съм дошъл да разпръсквам благодат... Населението трябва да работи, да работи и пак да работи... Определено не сме дошли тук да раздаваме манна небесна. Дошли сме да създадем основата за победа.

Ние сме господарска раса, която не бива да забравя, че и най-нискостоящият германски работник е в расово и биологично отношение хиляди пъти по-ценен от тукашното население.⁴

Близо година по-рано, на 23 юли 1942 г., когато германските армии в Русия приближават Волга и петролните находища на Кавказ, Мартин Борман, партийният секретар на Хитлер, а вече и негова дясна ръка, пише писмо на Розенберг, в което повторно излага възгледите на фюрера по темата. Писмото е обобщено от един чиновник в министерството на Розенберг:

Славяните трябва да работят за нас. Доколкото нямаме нужда от тях, могат да умират. Затова задължителната ваксинация и германските здравни услуги са излишни. Плодовитостта на славяните е нежелателна. Те могат да използват контрацептиви или

*да практикуват аборт – колкото повече, толкова по-добре. Образованието е опасно. Достатъчно е, ако могат да броят до 100... Всяка образована личност е бъдещ враг. Оставяме им религията като средство за отвличане на вниманието. Що се отнася до храната, няма да получават повече от абсолютно необходимото. Ние сме господарите. Ние сме на първо място.*⁵

Когато германските войски влизат в Русия първоначално, на много места те са приветствани от населението, отдавна измъчвано и тероризирано от диктатурата на Сталин, като освободители. В началото сред руските войници има случаи на масово дезертиране. Особено в Прибалтика, която е под съветска окупация съвсем отскоро, и в Украйна, където наченките на движението за независимост никога не са били стъпкани напълно, мнозина се радват да бъдат освободени от съветското иго – било то и от германците.

В Берлин има хора, които смятат, че ако Хитлер изиграе хитро картите си, ако се отнася уважително с населението и обещае облекчаване на болшевишките практики (като предостави религиозна и икономическа свобода и преобразува колективизираните стопанства в истински кооперативи) и може би самоуправление, би могъл да спечели руския народ. В такъв случай те вероятно не само ще сътрудничат на германците в окупираните райони, но и в неокупираните ще се борят за освобождаване от суровото управление на Сталин. Ако това бъде направено, може да падне и самият болшевишки режим, а Червената армия да се разпадне, както е станало с царските армии през 1917 г.

Само че жестокостта на нацистката окупация и очевидните цели на германските завоеватели, често провъзгласявани публично – да ограбят руските земи, да поробят техните народи и да колонизират Изтока с германски заселници, – скоро унищожават всяка възможност за подобно развитие.

Никой не обобщава тази катастрофална политика и всички елиминирани от нея възможности по-добре от един германец, д-р Ото Бройтигам – дипломат от кариерата и заместник-ръководител на Политическия отдел на новосъздаденото Министерство за окупираните източни територии, оглавявано от Розенберг. В рязък конфиденциален доклад до своите началници, подаден на 25 октомври 1942 г., Бройтигам дръзва да посочи съвсем точно нацистките грешки в Русия.

В Съветския съюз при пристигането си ние заварихме население, изморено от болшевизма, което копнееше за нови лозунги, предлагащи перспективата за по-добро бъдеще за тях. Дълг на Германия беше да намери такива лозунги, но те останаха неизречени. Хората ни поздравяваха с радост като освободители и се поставяха на наше разположение.

Всъщност има лозунг, но руският народ скоро прозира какво се крие зад него.

С вродения инстинкт на източните народи [продължава Бройтигам], примитивният човек скоро откри, че за Германия лозунгът „Освобождение от болшевизма“ е само претекст да пороби източните народи в съответствие със собствените си методи... Работникът и селянинът скоро разбраха, че Германия не ги счита за равноправни партньори, а ги разглежда само като обект на своите политически и икономически цели... С безподобна самонадеяност, ние пренебрегваме всички политически съображения и... третираме

народите на окупираните източни територии като „втора категория бели хора“, на които провидението просто е отредило задачата да служат като роби за Германия...

Има и две други тенденции, които са обърнали руснаците срещу германците, заявява Бройтигам: варварското отношение към съветските военнопленници и принудителното използване на руски мъже и жени за робски труд.

Вече не е тайна нито за приятел, нито за враг, че стотици хиляди руски военнопленници са измрели от глад или студ в нашите лагери... В момента се намираме в абсурдната ситуация да сме принудени да набираме милиони работници от окупираните източни територии, след като военнопленниците са измрели от глад като мухи...

В повсеместните безгранични злоупотреби със славянската човешка маса се използват методи за „набиране“, които вероятно водят произхода си от най-мрачните периоди на търговията с роби. Поставено беше началото на обикновен лов на хора. Хората се изпращат в Германия без оглед на възрастта и здравословното им състояние...^{GE}

Германската политика и практика в Русия е „предизвикала огромната съпротива на източните народи“, заключава държавният служител.

Нашата политика тласна болшевиките и руските националисти да се обединят в общ фронт срещу нас. Руснакът днес се бори с изключителна храброст и саможертва за едно нещо – признаване на неговото човешко достойнство.

Д-р Бройтигам завършва своя меморандум от тринайсет страници с положителен тон, като моли за пълна промяна на политиката. „На руския народ трябва да се каже нещо конкретно за неговото бъдеще“ – заявява той.⁶

Това обаче е глас в нацистка пустиня. Хитлер, както знаем, преди да започне нападението, вече е определил насоките на действие по отношение на Русия и руснаците и нито един жив германец не е в състояние да го убеди да ги промени и на йота.

На 16 юли 1941 г., по-малко от месец след започването на руската кампания, когато обаче от първоначалните германски успехи вече е очевидно, че скоро ще имат на разположение голяма част от Съветския съюз, Хитлер вика Гьоринг, Кайтел, Розенберг, Борман и Ламерс (последният е началник на райхсканцеларията) в своята щабквартира в Източна Прусия, за да им напомни какви са неговите цели в новозавоюваната земя. Най-после целта, заявена толкова ясно в „Моята борба“ – осигуряване на огромно германско жизнено пространство в Русия, – е съвсем близо; и от поверителния меморандум за срещата, съставен от Борман (и представен в Нюрнберг)⁷, става ясно, че фюрерът иска неговите главни помощници да разберат добре какво смята да прави с тази територия. Неговите намерения, предупреждава той обаче, не трябва „да стават публично достояние“.

Това не е необходимо [казва Хитлер], но главното е ние самите да знаем какво искаме... Никой не трябва да е в състояние да разбере, че това поставя началото на окончателно решение. Това не трябва да ни възпира да вземем всички необходими мерки – разстрели, преселване и т.н. – и ние ще ги вземем.

По принцип, продължава Хитлер,

сега ние трябва да се заемем със задачата да нарежем тортата според нуждите си така, че да можем:

*първо, да я владеем;
второ, да я управляваме;
трето, да я експлоатираме.*

Както казва, той няма нищо против, че руснаците са организирали партизанска война в германския тил: „Това ни позволява да унищожаваме всеки, който ни се опълчи“.

Изобщо, обяснява Хитлер, Германия ще владее руската територия до Урал. На това огромно пространство на никой друг освен на германците няма да е позволено да носи оръжие. После Хитлер набелязва конкретно какво ще бъде направено с различните резени от руската торта.

Цяла Прибалтика ще трябва да бъде включена в състава на Германия... Крим трябва да бъде опразнен от всички чужденци и заселен единствено с германци, [като стане] територия на Райха... Колският полуостров ще бъде превзет от Германия заради големите никелови рудници там. Присъединяването на Финландия на федеративен принцип трябва да се подготви внимателно... Фюрера ще изравни Ленинград със земята и после ще го предаде на фините.

Петролните находища на Баку, разпорежда Хитлер, ще станат „германска концесия“, а германските колонии по Волга ще бъдат директно присъединени. Когато се стига до обсъждане на въпроса кои нацистки ръководители ще управляват новата територия, избухва ожесточен спор.

Розенберг заявява, че има намерение да използва капитан фон Петерсдорф заради неговите специални заслуги; всеобщо смайване; всеобщи възражения. Фюрера и райхсмаршалът [Гьоринг] изтъкват, че фон Петерсдорф несъмнено е луд.

Разискват се и най-добрите методи за контрол над завладения руски народ. Хитлер предлага германската полиция да бъде снабдена с бронирани коли. Гьоринг изразява съмнение в необходимостта от тях. Неговите самолети могат „да пускат бомби в случай на бунтове“, казва той.

Естествено [допълва Гьоринг], тази огромна област ще трябва да бъде умиротворена колкото е възможно по-бързо. Най-доброто решение ще е да застрелваме всеки, който гледа изкосо.^{GF}

Гьоринг като ръководител на четиригодишния план ще отговаря и за икономическата експлоатация на Русия.^{GG} Думата „плячкосване“ би подходдала повече, както ясно заявява Гьоринг в речта си пред нацистките комисари за окупираните територии, произнесена на 6 август 1942 г. „Някога са наричали това „плячкосване“ – казва той. – Днес обаче нещата са станали по-хуманни. Въпреки това аз възнамерявам да плячкосвам, и то сериозно.“⁸ В това отношение поне той спазва думата си – не само в Русия, но и в цяла Европа, завладяна от нацистите. Всичко това е част от Новия ред.

Нацисткото ограбване на Европа

Общият размер на плячката никога няма да бъде установен; оказва се, че тя надхвърля човешката способност за точно пресмятане. Все пак разполагаме с известни данни, при това

голяма част от тях идват от самите германци. Те показват с каква типично германска добросъвестност са се изпълнявали инструкциите, които Гьоринг е дал на своите подчинени.

Всеки път, когато попаднете на нещо, от което германският народ може би се нуждае, трябва да го преследвате като хрътка. То трябва да бъде иззето... и закарано в Германия.⁹

Иззето е много – не само в стоки и услуги, но и в банкноти и злато. Всеки път, когато Хитлер окупира някоя страна, финансовите му агенти заграбват златото и чуждестранните влогове в нейната национална банка. И това е само началото. Веднага се прави оценка на „окупационните разходи“, които се оказват зашеметяващи. Към края на февруари 1944 г. нацистският министър на финансите граф Шверин фон Крозиг оценява общите постъпления от подобни плащания на около 48 милиарда марки (приблизително 12 000 000 000 щатски долара); над половината от тях са набавени от Франция, която германците доят по-усилено от всяка друга завладяна страна. До края на войната приходите от начислените окупационни разноси възлизат на около 60 милиарда марки (15 000 000 000 щатски долара).

Франция е принудена да плати 31,5 милиарда от тях, като годишните ѝ вноски от над 7 милиарда надхвърлят повече от четирикратно сумите, които Германия е плащала като репарации по плана на Доус и Йънг след Първата световна война – дан, която е била отвратително престъпление в очите на Хитлер. Освен това Френската национална банка е принудена да отпуска на Германия „кредити“ на обща стойност 4,5 млрд. марки, а френското правителство – да плати още половин милиард под формата на „глоби“. В Нюрнберг е изчислено, че германците са извлекли под формата на окупационни разходи и „кредити“ две трети от националния доход на Белгия и приблизително същия процент от холандския национален доход. Според американското Изследване на обектите за стратегическо бомбардиране, Германия е измъкнала под формата на данък от завладените страни общо 104 милиарда марки (26 000 000 000 долара).^{GH}

Едва ли обаче някога ще може да се направи оценка на стоките, заграбени и закарани в Райха, без да бъдат заплатени дори формално. В Нюрнберг валяха числа, докато слушателят се почувства заринат от тях; нито един експерт обаче, доколкото знам, не е успял да ги систематизира и да пресметне общите суми. Във Франция например е изчислено, че германците са отмъкнали (под формата на „данъци в натура“) 9 милиона тона зърнени храни, 75% от общия добив на овес, 80% от олиото, 74% от стоманата и т.н., на огромната обща стойност от 184,5 милиарда франка.

Русия, разорена от войната и германското варварство, е по-трудна за издояване. Нацистките документи са пълни с отчети за съветски „доставки“. През 1943 г. например под тази графа самите германци изброяват 9 милиона тона зърнени храни, 2 млн. т фураж, 3 млн. т картофи, 662 000 т месо, към които съветският Комитет за разследване добавя (за времето на цялата окупация) 9 милиона глави добитък, 12 млн. прасета, 13 млн. овце, както и много други видове стоки. Руските „доставки“ обаче се оказват много по-малко от очакваните; по изчисления на германците нетната им стойност е едва 4 млрд. марки (1 000 000 000 долара).^{GI}

Алчните нацистки завоеватели изсмукват от Полша всичко, каквото могат. „Ще се опитам да изстискам от тази провинция всичко, което още може да се изстиска“ – казва генералният губернатор д-р Франк. Това става в края на 1942 г., а през трите години от началото на окупацията той, както се хвали, вече е изстискал много – особено хранителни продукти за гладните германци в Райха. Франк все пак предупреждава, че „ако новият план за храните бъде изпълнен, през 1943 г. половин милион души във Варшава и нейните предградия ще бъдат лишени от храна“.¹⁰

Характерът на Новия ред в Полша е определен веднага след завладяването на страната. На 3 октомври 1939 г. Франк информира армията за заповедите на Хитлер.

*Полша може да бъде управлявана само чрез използване на страната посредством безмилостна експлоатация, изнасяне на всички припаси, суровини, машини, фабрични инсталации и т.н., които са важни на германската военна икономика, възможност да се използват всички работници за работа в Германия, свеждане на цялата полска икономика до абсолютния минимум, необходим само за съществуването на населението, затваряне на всички образователни институции, особено техническите средни и висши училища, за да се предотврати развитието на новата полска интелигенция. Полша ще бъде третирана като колония. Поляците ще бъдат роби на Великия германски райх.*¹¹

Както добавя Рудолф Хес, нацистският заместник-фюрер, Хитлер е решил, че „Варшава няма да бъде възстановена, нито пък Фюрера има намерение да възстановява или реконструира който и да е индустриален отрасъл в Генералното губернаторство“.¹²

Според указ на д-р Франк цялата собственост в Полша, принадлежаща не само на евреи, но и на поляци, подлежи на конфискуване без компенсация. Стотици хиляди ферми на полски собственици са просто заграбени и предадени на германски заселници. До 31 май 1943 г. в четирите полски области, присъединени към Германия (Западна Прусия, Позен, Цихенау^{GJ}, Силезия) са „иззети“ около 700 000 имота, които обхващат 15 милиона акра, и са „конфискувани“ 9500 имота със съвкупна площ от 6,5 млн. акра. В сложната таблица, подготвена от германската Централна имуществена служба, не е обяснена разликата между „изземване“ и „конфискация“¹³, а и за лишените от собствеността им поляци това сигурно не е имало значение.

Дори ценните произведения на изкуството в окупираните земи са плякосани, при това, както разкриват по-късно пленените нацистки документи, по изрична заповед на Хитлер и Гьоринг, които по този начин обогатяват значително „частните“ си колекции. Сбирката на едрия фелдмаршал според собствената му оценка достига стойност от 50 милиона райхсмарки. Гьоринг всъщност е двигателят на грабежите конкретно в тази област. Веднага след завладяването на Полша той издава заповед за изземване на художествените ценности там и преди да са изминали шест месеца, специалният комисар, когото е назначил да изпълни това нареждане, докладва, че е конфискувал „почти всички ценни произведения на изкуството в страната“.¹⁴

Франция обаче е мястото, където се намира огромната част от великите произведения на изкуството в Европа, и веднага щом страната е добавена към нацистките завоевания, Хитлер и Гьоринг издават нареждания за тяхното заграбване. Хитлер възлага изпълнението на този конкретен акт на плякосване на Розенберг, който основава организация на име „Айнзацщаб

Розенберг“, и който е подпомаган в тази си дейност не само от Гьоринг, но и от Кайтел. Всъщност в заповед на Кайтел до германските сухопътни войски във Франция се казва, че Розенберг „е упълномощен да транспортира до Германия предмети на културата, които му се струват ценни, и да осигури безопасността им там. Фюрерът запазва за себе си решението как да бъдат използвани.“¹⁵

За решението на Хитлер „как да бъдат използвани“ можем да съдим по една тайна заповед, издадена от Гьоринг на 5 ноември 1940 г., която уточнява разпределението на художествени предмети, събрани в Лувъра в Париж. С тях ще се „извърши следното разпореждане“:

1. *Онези предмети на изкуството, за които Фюрера е запазил за себе си решението как да бъдат използвани.*

2. *Онези... които служат за попълване на колекцията на райхсмаршала... [т.е. Гьоринг].*

4. *Онези... които са подходящи да бъдат изпратени в германски музеи...¹⁶*

Френското правителство протестира срещу ограбването на художествените ценности на страната, заявявайки, че това е нарушение на Хагската конвенция, и когато един германски специалист по изкуството на служба при Розенберг, хер Бунйес, се осмелява да обърне внимание на Гьоринг върху това, дебелакът му отговаря:

Драги ми Бунйес, оставете това на мен. аз съм най-високопоставеният юрист в държавата. Решаващи са моите заповеди, а вие ще действате съобразно тях.

И така, според доклад на Бунйес (ако се съди по документите, това е единствената му поява в историята на Третия райх)

онези предмети на изкуството, събрани в Жьо дьо Пом, които ще станат притежание на Фюрера, а онези, които райхсмаршалът иска за себе си, ще бъдат натоварени в два вагона, които ще бъдат прикачени към специалния влак на райхсмаршала... за Берлин.¹⁷

Следват още много вагони. Според секретен официален германски отчет до юли 1944 г. от западните страни за Германия са отпътували около 137 товарни вагона с 4174 сандъка с общо 21 903 произведения на изкуството, включително 10 890 картини.¹⁸ Сред тях наред с останалите има творби на Рембрант, Рубенс, Халс, Вермеер, Веласкес, Мурильо, Гоя, Векио, Вато, Фрагонар, Рейнолдс и Гейнсбъро. Още през януари 1941 г. Розенберг оценява художествената плячка само от Франция на един милиард марки.¹⁹

Грабежът на суровини, промишлени стоки и храни, макар и да докарва окупираните народи до просешка тояга, глад и понякога гладна смърт, и макар и да нарушава Хагската конвенция за водене на война, би могъл да бъде ако не обоснован, то поне извинен от германците като сурова необходимост, наложена от тоталната война. Кражбата на художествени ценности обаче не помага на военната машина на Хитлер. Тя е чиста проява на лакомия, на личната алчност на Хитлер и Гьоринг.

Завладените народи биха могли да понесат цялото това плячкосване и грабене – войните и вражеската окупация винаги са носели със себе си лишения. Те обаче са само част от Новия ред – най-леката част. Този период, за щастие краткотраен, ще бъде запомнен най-дълго с плячкосването не на материални блага, а на човешки животи. Тук нацистката деградация стига до равнище, до което човекът рядко е падал през цялото си съществуване на земята. Милиони почтени, невинни мъже и жени са принуждавани да работят насила, милиони други са измъчвани и изтезавани в концентрационните лагери, и още милиони (от които

само евреите са 4,5 млн.) са хладнокръвно избити или целенасочено уморени от глад, а останките им са изгорени, за да бъдат заличени следите.

Тази невъобразима история на ужас щеше да е невероятна, ако не беше напълно документирана и засвидетелствана от самите извършители. Следващите страници – просто резюме, в което поради ограниченото място са пропуснати хиляди шокиращи детайли – се основават на тези неопровержими доказателства, частично подкрепени от разказите на някои от малкото оцелели очевидци.

Робски труд при Новия ред

Към края на септември 1944 г. около седем милиона и половина цивилни чужденци извършват тежка физическа работа за Третия райх. Почти всички са били събрани насила, депортирани в Германия в закрити вагони, обикновено без храна, вода или отходно място, и там – заставени да се трудят във фабрики и мини и на полето. Те не само са принуждавани към работа, но и унижавани, бити, подлагани на глад и често оставяни да умрат заради липса на храна, дрехи и подслон.

Към чуждестранната работна сила са добавени и два милиона военнопленници, най-малко половин милион от които са изпратени да работят в заводи за оръжия и мунициии в грубо нарушение на Хагската и Женевската конвенции, които не допускат използването на военнопленници за подобни задачи.^{GK} В това число не влизат стотиците хиляди други военнопленници, използвани за строеж на укрепления и пренасяне на мунициии до фронтните линии и дори за обслужване на противовъздушни оръдия, отново в разрез с международните конвенции, подписани от Германия.^{GL}

При масовите депортации на хора за робски труд в Райха жени са откъсвани от мъжете им и деца от родителите, за да бъдат разпределени в крайно отдалечени части на Германия. Не са щадени и непълнолетните, стига да са достатъчно големи, за да работят. Дори високопоставени генерали от армията съдействат за отвлечането на деца, които са изпращани в Германия, за да работят като роби. Един меморандум от 12 юни 1944 г., намерен сред документите на Розенберг, разкрива тази практика в окупирана Русия.

Армейска група „Център“ възнамерява да задържи от четирийсет до петдесет хиляди юноши на възраст от 10 до 14 години... и да ги транспортира до Райха. Мярката беше предложена първоначално от Девета армия... Намерението е тези млади хора да бъдат разпределени към германските отрасли като чираци... Това начинание се приветства силно от германските делови кръгове, тъй като представлява решителна мярка за облекчаване на недостига от чираци.

Тази инициатива е насочена не само към отнемане на ресурси за пряко усилване на врага, но също и към намаляване на биологичния му потенциал.

Операцията по отвлечане има кодово име – „Акция „Сено“. Меморандумът допълва, че тя се изпълнява и от Армейска група „Украйна-Север“ на фелдмаршал Модел.²²

За набирането на жертви се прилага все по-засилен терор. Първоначално се използват сравнително меки методи. Задържат се хора, излизачи от църквите или кинозалоните. На запад особено отрядите на СС просто блокират част от града и арестуват всички мъже и

жени в добра физическа форма. Селата се обкръжават и претърсват със същата цел. На изток, когато населението се съпротивява срещу заповедта за принудителен труд, селата са просто изгаряни, а жителите им – откарвани. Заловеният архив на Розенберг е пълен с германски отчети за подобни случки. В Полша се намира поне един германски чиновник, който мисли, че нещата все пак отиват твърде далече.

Необузданият и безмилостен лов на хора [пише той на губернатора Франк], упражняван навсякъде в градовете и селските райони, по улици, площади, гари, дори в църкви, а нощем по домовете, сериозно разклаща чувството за сигурност на жителите. Всеки е изложен на опасността да бъде задържан от полицията навсякъде и по всяко време, внезапно и неочаквано, и да бъде изпратен в сборен лагер. Никой от роднините му не знае какво се е случило с него.²³

Само че набирането на работници като роби е само първата крачка.^{GM} Условието на тяхното транспортиране до Германия не са особено добри. Някой си д-р Гуткелх описва подобен случай в доклад до министерството на Розенберг на 30 септември 1942 г. Разказвайки как един претъпкан влак, който връща обратно изтощени вече източни работници, се среща край Брест-Литовск с друг, пълен с „нов набор“ руски работници за Германия, той пише:

Заради труповете във влака с пътуващите обратно работници можеше да стане катастрофа... В този влак жени са раждали деца, които са изхвърляни през прозорците по време на пътуването. Хора, страдащи от туберкулоза и от венерически болести, пътуваха в един и същ вагон. Умиращи хора лежаха в товарни вагони без сламеник, а един от мъртвите беше изхвърлен върху железопътния насип. Същото сигурно се е случвало и с други връщащи се влакове.²⁵

Тези първи впечатления от Третия райх не са особено обнадеждаващи за т.нар. *Ostarbeiter*, но поне ги подготвят за изпитанието, което им предстои. Очакват ги глад и побои, болести и студ в неотоплени помещения, без друго облекло освен тънките им дрипи. Очакват ги дълги часове работа, ограничени единствено от способността им да се държат на краката си.

Големите заводи „Круп“, които произвеждат оръдия, танкове и муниции за Германия, са типично работно място. „Круп“ използва голям брой трудови роби, включително руски военнопленници. По някое време през войната 600 еврейски жени от концентрационния лагер „Бухенвалд“ са докарани да работят в „Круп“. „Настаняват“ ги в разрушен от бомбардировка трудов лагер, от който са били изведени предишните обитатели, италиански военнопленници. Д-р Вилхелм Йегер, „старши лекар“ за робите в „Круп“, разказва в писмените си показания в Нюрнберг какво е заварил, когато започнал работа там.

При първото ми посещение установих, че тези жени страдат от открити гнойни рани и други болести. Не бяха виждали лекар поне от две седмици... Нямаше медицински материали... Нямаха обувки и ходеха боси. Единствената дреха на всяка беше чувал с дупки за ръцете и главата. Косите им бяха остригани. Лагерът беше ограден с бодлива тел и зорко охраняван от пазачи от СС.

Храната в лагера беше крайно оскъдна и с много лошо качество. Човек не можеше да влезе в бараката, без да бъде нападнат от въшки... От тях по ръцете и тялото ми се появиха големи циреи...

Д-р Йегер докладва за положението на директорите на „Круп“ и дори на личния лекар на собственика Густав Круп фон Болен унд Халбах – но напразно. Никакво облекчение не донасят и докладите му за други лагери на „Круп“ за робски труд. В показанията си той споменава за някои от тези доклади с описания на условията в осем лагера, обитавани от руски и полски работници: пренаселеност, която способства за разпространението на болести, липса на достатъчно храна за поддържане на жизнените функции, липса на вода, липса на тоалетни.

Облеклото на източните работници също беше напълно неподходящо. Те работеха и спяха със същите дрехи, с които бяха пристигнали от Изтока. На практика всички нямаха връхни дрехи и бяха принудени да използват одеялата си като палта в студено и дъждовно време. Поради недостига на обувки много работници бяха принудени да отиват на работа боси, дори през зимата...

Санитарните условия бяха ужасни. В Крамерплац имаше само десет детски тоалетни за 1200 обитатели... Целият под на тези клозети беше замърсен с екскременти... Татарите и киргизите страдаха най-много; те измираха като мухи [от] лошите жилищни условия, лошото качество и недостатъчното количество на храната, преумората и недостатъчната почивка.

Тези работници бяха засегнати и от петниста треска. Въшки, които са преносителите на заболяването, заедно с безброй бълхи, насекоми и други паразити измъчваха обитателите на тези лагери... Понякога водоснабдяването в лагерите прекъсваше за периоди от осем до четиринайсет дни...

Като цяло западните трудови роби живеят по-добре в сравнение с идващите от изток, тъй като германците смятат последните просто за измет. Разликата обаче е само относителна, както установява д-р Йегер в един от трудовите лагери на „Круп“ на „Ногератщрасе“ в Есен, обитаван от френски военнопленници.

Неговите обитатели от близо година живееха в клетки за кучета, писоари и стари пекарни. Кучешките клетки бяха един метър високи, три метра дълги и два метра широки. Във всяка от тях спяха петима мъже. Затворниците трябваше да пропъзват вътре на четири крака... В лагера нямаше вода.^{GN, 26}

Около два и половина милиона трудови роби, предимно славяни и италианци, са определени за селскостопанска работа в Германия, и макар че животът им по силата на самите обстоятелства е по-добър от този на хората в градските фабрики, той далеч не е идеален, нито дори човешки. Една заловена директива за „Третирането на чуждестранните селскостопански работници от полска националност“ загатва какво е било отношението към тях. И макар и да се прилага към поляци – датата ѝ е 6 март 1941 г., когато още няма на разположение руснаци, – тя е използвана по-късно и като ръководство за работниците от други националности.

Селскостопанските работници от полска националност вече нямат правото да се оплакват, така че нито една официална служба няма да приема оплаквания... Посещаването на църква е строго забранено... Посещенията на театри, кина или други културни развлечения са строго забранени...

Половите сношения с жени и момичета са строго забранени.

Ако става дума за германки, според едикт на Химлер от 1942 г. това се наказва със смърт.^{GO}

За трудовите роби в селското стопанство е забранено да използват „железници, автобуси или друг обществен превоз“. Очевидно това нареждане е дадено, за да не могат да избягат от фермите, в които са разпределени.

Произволната смяна на местоработата е строго забранена [казва се в директивата]. Селскостопанските работници трябва да се трудят толкова дълго, колкото работодателят изисква. Няма времеви ограничения на работното време.

Всеки работодател има правото да налага телесни наказания на своите селскостопански работници... Те трябва, ако е възможно, да бъдат отделени от домашния кръг, и могат да бъдат разквартирувани в конюшни и т.н. Подобен начин на действие не бива да се ограничава от никакви угризения.²⁸

Дори жените от славянски произход, набирани насилствено и изпращани в Германия за домашна прислуга, са третираны като робини. Още през 1942 г. Хитлер заповядва на Заукел да набави половин милион такива жени, „за да облекчат германската домакиня“. Комисарят по робския труд определя условията на работа в германските домакинства.

Няма право на свободно време. Домашните работнички от Изтока могат да напускат домакинството само за изпълнение на домашни задачи... Забранено им е да влизат в ресторанти, кина, театри и подобни учреждения. Посещаването на църква също е забранено...²⁹

Жените очевидно са също толкова необходими като мъжете в нацистката програма за робски труд. От около три милиона съветски граждани, принудени от германците да им служат, повече от половината са жени. По-голямата част от тях са определени за тежка селскостопанска работа и труд във фабриките.

Поробването на милиони мъже и жени от завоюваните земи като черноработници за Третия райх не е само военновременна мярка. От вече цитираните изявления на Хитлер, Гьоринг, Химлер и други (а те са само микроскопична извадка) е ясно, че ако нацистка Германия беше просъществувала, Новият ред щеше да означава властта на германската господарска раса над една огромна империя от роби, простираща се от Атлантическия океан до Урал. Във всеки случай славяните на изток щяха да са в най-тежко положение.

Както подчертава Хитлер през юли 1941 г., едва месец след като е нападнал Съветския съюз, неговите планове за окупацията на страната имат характер на „окончателно решение“. Година по-късно, в апогея на своите руски завоевания, той предупреждава помощниците си:

Що се отнася до нелепите сто милиона славяни, ние ще моделираме най-добрите от тях във формата, която ни е удобна, и ще изолираме останалите в собствените им кочини; и всеки, който говори за грижовно отношение към местното население и за неговото цивилизоване, ще отива направо в концентрационен лагер!³⁰

Военнопленниците

Въпреки че използването на военнопленници в оръжейните фабрики или за друга работа, свързана с военните действия на фронта, е грубо нарушение на Хагската и Женевската

конвенции, този вид експлоатация, колкото и да е масова, е най-малкият проблем на милионите войници, пленени от Третия райх.

Тяхната основна грижа е да преживеят войната. Ако са руснаци, шансът е крайно малък. Съветските военнопленници са повече от всички други, взети заедно – около 5 750 000 души. Едва един милион от тях са намерени живи, когато съюзническите войски освобождават затворниците във военнопленническите лагери през 1945 г. Около един милион са били освободени през войната или са получили разрешение да служат в отрядите от колаборационисти, съставяни от германската армия. Два милиона руски военнопленници умират в германски плен – от глад, лоши условия на живот и болести. Остават един милион, които изобщо не са били включени в отчетите, и в Нюрнберг беше доказано убедително, че повечето от тях или са умрели от гореизброените причини, или са били унищожени от СД (Службата за сигурност на СС). Според германските документи екзекутираните са 67 000, но тази бройка най-вероятно е само частична.³¹

Огромната част от руските военнопленници – около 3 800 000 души – са взети от германците през първата фаза от руската кампания, в големите битки за обкръжаване от 22 юни до 6 декември 1941 г. Може да се приеме, че за една армия в разгара на битката и в бързо настъпление е трудно да се грижи както трябва за толкова голям брой пленници. Германците обаче не се и опитват. Нацистките документи, както видяхме, показват дори, че съветските пленници умишлено са уморявани от глад и са оставяни на открито, без подслон, да измират в студа и снега през ужасната зима на 1941–1942 г.

„Колкото повече от тези пленници умрат, толкова по-добре за нас“ – такава е позицията на мнозина нацистки длъжностни лица и то според авторитет като Розенберг.

Недодяланият министър на окупираните източни територии не се отличава с хуманност, особено по отношение на руснаците, сред които, както знаем, е израснал. Дори и той обаче чувства нужда да протестира срещу отношението към руските затворници в дълго писмо до началника на ОКВ, генерал Кайтел, с дата 28 февруари 1942 г. Това е моментът, когато съветската контраофанзива, отблъснала германците от Москва и Ростов, е стигнала най-далече през тази зима и германците са разбрали най-после, че авантюристичният им опит да унищожат Русия в рамките на една краткотрайна кампания (или дори изобщо), се е провалил и че сега, когато сред враговете им наред с Русия и Британия са се наредили и САЩ, може и да не спечелят войната – и в този случай ще им потърсят сметка за техните военни престъпления.

Съдбата на съветските военнопленници в Германия [пише Розенберг на Кайтел] е изключителна трагедия. От 3 600 000 едва няколкостотин хиляди са все още способни да работят пълноценно. Голяма част от тях гладуват или са умрели заради опасното време.

Това е могло да се избегне, продължава Розенберг. В Русия има достатъчно храна, която да им предоставят.

В повечето случаи обаче лагерните коменданти забраняват да се дава на затворниците храна; предпочитат да ги оставят да умрат от глад. Дори на отиване към лагера на цивилното население не е разрешено да дава на затворниците храна. В много случаи, когато затворниците не могат да вървят повече от глад и изтощение, ги застрелват пред очите на ужасеното гражданско население, а труповете остават да лежат на

пътя. В много лагери на затворниците не се предоставя никакъв подслон. Те лежат под открито небе в дъжд или сняг...

Накрая трябва да споменем и за разстрелите на военнопленници. Те... не подлежат на никакво политическо обяснение. В различни лагери например всички „азиатци“ се разстрелват...³²

И не само азиатците. Скоро след започването на руската кампания е постигнато споразумение между ОКВ и Службата за сигурност на СС последните да „сортират“ руските военнопленници. Целта е разкрита в писмените показания на Ото Олендорф, един от видните убийци на СД и както много други около Химлер – бивш интелектуалец, защото той има университетски степени по право и икономика и е бил професор в Института по приложна икономика.

Всички евреи и комунистически функционери [свидетелства Олендорф] трябваше да бъдат извеждани от военнопленническите лагери и екзекутирани. Доколкото знам, тази операция е била изпълнявана по време на цялата руска кампания.³³

Случват се обаче и затруднения. Понякога руските пленници са толкова изтощени, че не могат дори да отидат до мястото на екзекуцията. Това предизвиква протест от страна на шефа на Гестапо, Хайнрих Мюлер – също хладнокръвен, безстрастен убиец въпреки благовидната си външност.^{GP}

Комендантите на концентрационните лагери се оплакват, че от 5 до 10% от съветските руснаци, определени за екзекутиране, пристигат в лагерите мъртви или полумъртви... Прави впечатление особено, че докато вървят например от железопътната гара към лагера, твърде голям брой затворници падат по пътя от изтощение, мъртви или полумъртви, и се налага да бъдат прибирани от камион, който следва конвоя. Няма как да се попречи на германците да забелязват тези случаи.

Гестапо пет пари не дават за руските пленници, които падат мъртви от глад и изтощение, като се изключи, че по този начин се отнема плячката на екзекуторите. Те обаче не искат германският народ да бъде свидетел на това зрелище. Затова „Мюлер от Гестапо“, както е известен в Германия, заповядва

считано от днес [9 ноември 1941 г.] съветските руснаци, които са на умиране и следователно не са в състояние да издържат напрежението дори от кратък преход, в бъдеще да бъдат изключвани от групите, транспортирани до концентрационните лагери за екзекуция.³⁴

Мъртвите затворници, а дори и гладуващите и изтощените, не могат да вършат работа и през 1942 г., когато за германците става очевидно, че войната ще продължи значително по-дълго, отколкото са очаквали, и че пленените съветски войници съставляват крайно необходим източник на работна ръка, нацистите изоставят своята политика на унищожение и я заменят с политика на експлоатация. Химлер обяснява промяната в речта си пред СС в Позен през 1943 г.

По това време [1941 г.] ние не ценяхме човешката маса, както я ценим днес – като суров материал, като работна ръка. Това, че затворниците са измирили с десетки и стотици

*хиляди от изтощение и глад, в крайна сметка не е за съжаление, ако мислим в мащаба на поколения, но е нежелателно в настоящия момент поради загубата на работна ръка.*³⁵

Вече е решено да им се дава достатъчно храна, за да могат да работят. През декември 1944 г. 750 000 от тях, включително много офицери, се бържат в оръжейните фабрики, в мините (където са разпределени 200 000 души) и във фермите. Отнасят се с тях сурово, но поне са оставени да живеят. Изоставена е дори идеята за дамгосване на руските военнопленници, предложена от генерал Кайтел.⁶⁰

Отношението на германците към военнопленниците от западните страни, особено британците и американците, е общо взето по-меко в сравнение с това към руснаците. Има отделни случаи на единични и масови убийства, но те обикновено се дължат на прекомерния садизъм и жестокост на някои коменданти. Такъв е случаят с хладнокръвното убийство на 71 американски военнопленници в полето край Малмеди, Белгия, на 17 декември 1944 г., по време на битката при Бюлж.

Има и други случаи, когато Хитлер лично дава заповед за убийството на западни военнопленници, както е в случая с петдесет британски пилоти, които са заловени през пролетта на 1944 г., след като са избягали от лагер в Саган. В Нюрнберг Гьоринг казва, че смята това „за най-сериозния инцидент през цялата война“, а генерал Йодл го нарича „чисто убийство“.

Изглежда, че след като англо-американските бомбардировки на Германия стават особено интензивни от 1943 г. нататък, като целенасочена германска политика е възприето да се насърчават убийствата на съюзнически пилоти, които са се спуснали с парашут над Германия. Гражданите са окуражавани да линчуват летците веднага след приземяването им и след войната част от тези германци са съдени за действията си. През 1944 г., когато англо-американските бомбардировки достигат кулминацията си, Рибентроп настоява пилотите да бъдат екзекутирани незабавно, но Хитлер възприема малко по-умерена позиция. На 21 май 1944 г. в съгласие с Гьоринг те просто нареждат пленените летци, които са обстрелвали пътнически влакове, граждани или германски самолети при аварийно кацане, да бъдат разстрелвани без военен съд.

Понякога заловените пилоти просто са предавани на СД за „специална обработка“. По този начин около 47 американски, британски и холандски пилоти, всичките офицери, са ликвидирани жестоко в концентрационния лагер „Маутхаузен“ през септември 1944 г. Очевидецът Морис Ламп, френски затворник в лагера, описва как е било направено това пред съда в Нюрнберг.

*Четирийсет и седемте офицери бяха заведени боси в кариерата... Долу на стълбището пазачите поставиха на гърбовете на тези клетници товар от камъни, с който те трябваше да се изкачат до горе. Първия път ги накараха да носят 30 килограма, като в същото време ги биеха... Втория път камъните тежаха още повече и всеки път, когато нещастниците се огъваха под товара, ги ритяха и удряха с тояга... вечерта на пътя лежаха двайсет и един трупа. Останалите двайсет и шест умряха на следващата сутрин.*³⁷

Това е обичайна форма на „екзекуция“ в „Маутхаузен“, която е приложена и върху мнозина руски военнопленници.

От 1942 г. нататък – т.е. когато успехът във войната започва да се обръща срещу него – Хитлер заповядва унищожаването на пленените съюзнически командоси, особено на запад. (Заловените съветски партизани, разбира се, са разстрелвани незабавно.) „Свръхсекретната заповед за командосите“, издадена от Хитлер на 18 октомври 1942 г., е сред пленените нацистки документи.

От този момент нататък всички врагове, изпратени на т.нар. специални мисии в Европа или Африка, които попаднат на германски войски – дори и да са с униформи, въоръжени или невъоръжени, в битка или в бягство, – трябва да бъдат избивани до последния човек.³⁸

В допълнителна директива, издадена на същия ден, Хитлер обяснява на своите командири причината за своята заповед. Поради успешните действия на съюзническите командоси, казва той,

принуден съм да издам строги заповеди за унищожаване на вражеските диверсионни войски и да заявя, че неподчинението на тези заповеди ще се наказва безмилостно... На врага трябва ясно да се покаже, че всички диверсионни войски ще бъдат унищожавани – без изключение, до последния човек. Това означава, че шансът им да спасят живота си е нулев... При никакви обстоятелства не могат да очакват да бъдат третираны според нормите на Женевската конвенция... Ако се наложи първоначално да пощадим един или двама души за разпит, тогава те ще трябва да бъдат застреляни веднага след разпита.³⁹

Това престъпление специално се предвижда да бъде пазено в дълбока тайна. Генерал Йодл добавя инструкции към директивата на Хитлер, подчертавайки думите му: „Тази заповед е предназначена само за командирите и не бива при никакви обстоятелства да попада във вражески ръце.“ Указанията за тях са да унищожат всички копия от директивата, след като се запознаят надлежно с нея.

Трябва да се е запечатала добре в паметта им, защото пристъпват към изпълнението ѝ. Можем да приведем два от многото примери.

През нощта на 22 март 1944 г. двама офицери и тринайсет войници от 267-и специален разузнавателен батальон на армията на САЩ десантира от военен кораб в Италия далеч зад германските линии, за да разруши железопътен тунел между Ла Специя и Генуа. Всички са в униформи и не носят със себе си цивилни дрехи. Два дни по-късно са пленени и на 26 март са екзекутирани без съд от наказателен отряд по преките заповеди на генерал Антон Достлер, командир на LXXV германски армейски корпус. Изправен пред американски военен трибунал малко след края на войната, генерал Достлер оправдава действията си с твърдението, че просто се е подчинил на заповедта за командосите, издадена от Хитлер. Той се опитва да докаже, че фюрерът е щял да го даде на военен съд, ако не се подчини.^{GR}

Около петнайсет участници в англо-американска мисия (включително военен кореспондент на „Асошиейтед Прес“ и всичките в униформи), които са се спуснали с парашути в Словакия през януари 1945 г., са екзекутирани в концентрационния лагер „Маутхаузен“ по заповед на д-р Ернст Калтенбрунер, наследникът на Хайдрих като глава на СД и един от обвиняемите в Нюрнберг.^{GS} Без показанията на един лагерен адютант, станал свидетел на тяхната екзекуция, тяхното убийство би могло да остане неизвестно, тъй като по-голямата част от документацията за масовите екзекуции в този лагер е унищожена.⁴⁰

Нацистският терор в завладените земи

На 22 октомври 1941 г. френският вестник „Льо Фар“ публикува следното кратко съобщение: *Подли престъпници, платени от Англия и Москва, убиха коменданта на град Нант сутринта на 20 октомври. До този момент убийците не са арестувани.*

Като изкупление за това престъпление заповядах да бъдат разстреляни 50 заложници, като се започне със... Още петдесет заложници ще бъдат разстреляни, в случай че виновниците не бъдат арестувани до полунощ на 23 октомври.

Обичайно става публикуването на съобщения от този род на страниците на вестниците или на червени афиши с черна рамка във Франция, Белгия, Холандия, Норвегия, Полша и Русия. Съотношението, обявено публично от германците, неизменно е 100 към 1 – сто разстреляни заложници за всеки убит германец.

Въпреки че вземането на заложници е древен обичай, от който широко са се ползвали например римляните, той по принцип не се практикува в модерната епоха, освен от германците през Първата световна война и от британците в Индия и в Южна Африка по време на Бурската война. Под управлението на Хитлер обаче германската армия го прилага масово през Втората световна война. В Нюрнберг са представени десетки тайни заповеди на генерал Кайтел и по-нископоставени командири, които дават нареждания за вземане (и разстрелване) на заложници. „Важно е сред тях да има добре известни, изтъкнати личности или членове на техните семейства“ – се казва в указ на Кайтел от 1 октомври; а генерал Фон Щюлпнагел, германският командир във Франция, година по-късно подчертава, че „колкото по-известни са заложниците, които ще бъдат разстреляни, толкова по-силен ще бъде ефектът на сплашване върху нарушителите“.

Общо 29 660 френски заложници са екзекутирани от германците през войната, и това число не включва онези 40 000, „умрели“ във френски затвори. Съответната бройка за Полша е 8000, а за Холандия – около 2000. В Дания вместо публично разгласяването разстрели на заложници се прилага система, станала известна като „прочистване“. По изрична заповед на Хитлер репресиите за убити германци в Дания трябва да се извършват тайно „при съотношение пет към един“.⁴¹ По този начин е жестоко убит датският пастор, поет и драматург Кай Мунк, един от най-обичаните хора в скандинавските страни; тялото му е оставено на пътя със забоден за него надпис: „Свиня, ти готвеше същото за Германия.“

„Най-лошото“ по собствените му думи от всички военни престъпления, които Кайтел твърди, че е трябвало да извърши по заповед на Хитлер, произтича от т.нар. *Nacht und Nebel Erlass* – указа „Нощ и мъгла“. Тази гротескна заповед, запазена за нещастните жители на завладените територии на запад, е издадена от самия Хитлер на 7 декември 1941 г. Нейният замисъл, както подсказва чудноватото ѝ название, е да бъдат залавяни лица, „застрашаващи германската сигурност“, които да не се екзекутират веднага, а да се направи така, че да изчезнат без следа в нощта и мъглата на неизвестността в Германия. На семействата им не се дават никакви сведения за тяхната съдба дори когато (а случаите неизменно са такива) става въпрос просто за гробно място на територията на Райха.

На 12 декември 1941 г. Кайтел издава директива, която разяснява заповедите на фюрера.

По принцип – казва той – за престъпления срещу германската държава се предвижда смъртно наказание. Само че ако тези престъпления се наказват със затвор, дори с

доживотна каторга, това ще се възприеме като признак на слабост. Резултатно сплашване може да се постигне само или със смъртно наказание, или с мерки, които оставят роднините на престъпника и населението изобщо в неизвестност относно неговата съдба.⁴²

През февруари следващата година Кайтел се разпростира по-подробно върху указа „Нощ и мъгла“. В случаи, когато не е присъдено смъртно наказание в осемдневен срок от арестуването на лицето,

затворниците ще бъдат транспортирани тайно до Германия... тези мерки ще постигнат възпиращ ефект, защото

(а) затворниците ще изчезват, без да оставят следа,

(б) няма да се дава информация за местонахождението и съдбата им.⁴³

Тази зловеща задача е възложена на СД и нейните заловени архиви са пълни с най-различни заповеди във връзка с „NN“ (*Nacht und Nebel*), особено относно запазването на местата, където са погребани жертвите, в строга тайна. В Нюрнберг така и не е установено колко западноевропейци са изчезнали в „Нощ и мъгла“, но явно почти никой не се е върнал жив оттам.

От документите на СД обаче може да се извлекат известни данни, хвърлящи светлина върху броя на жертвите на друга операция за всяване на терор на завоюваните територии, която се прилага в Русия. Тази особена практика е осъществявана от т.нар. айнзацгрупи (*Einsatzgruppen*) – „оперативни групи“, които с оглед на дейността им вероятно е по-добре да бъдат наричани „отряди за унищожение“. Първите приблизителни данни за извършеното от тях се появяват в Нюрнберг едва ли не по случайност.

Един ден, малко преди започването на процеса, капитан-лейтенант Уитни Р. Харис, млад американски офицер от военноморския флот, от страна на американското обвинение разпитва Ото Олендорф за неговата военновременна дейност. Известно е, че този германски интелектуалец с приятна външност и младежки вид (той е на 38 години) е бил началник на III отдел на Централното управление за сигурност на Химлер (РСХА), но през последните години от войната е прекарал по-голямата част от времето си като експерт по външна търговия в Министерството на икономиката. Той казва на водещия разпита, че с изключение на една година, по време на войната е заемал официална длъжност в Берлин. Запитан какво е правил през онази една година, той отговаря: „Бях началник на Айнзацгрупа D.“

Харис, който е юрист по образование и по това време нещо като авторитет в разузнаването по германските въпроси, знае нещичко за айнзацгрупите. Затова веднага пита:

През годината, когато сте били началник на Айнзацгрупа D, колко мъже, жени и деца сте убили?

Олендорф, спомня си по-късно Харис, свил рамене и след съвсем кратко замисляне отвърнал:

Деветдесет хиляди!⁴⁴

Айнзацгрупите са организирани първоначално от Химлер и Хайдрих, за да следват германските армии в Полша през 1939 г. и там да събират евреите и да ги въдворяват в гета. Едва в началото на руската кампания близо две години по-късно, по споразумение с армията,

им е наредено да придружават бойните части и да осъществяват определен етап от „окончателното решаване“. За тази цел са сформирани четири айнзацгрупи: А, В, С и D. През периода от юни 1941 до юни 1942 г. Олендорф командва последната от тях, която отговаря за най-южната част на Украйна и е прикрепена към Единайсета армия. Когато в съда полковник Джон Харлан Еймен го пита какви инструкции е получил, Олендорф отговаря:

– Инструкциите бяха, че евреите и съветските политически комисари трябва да бъдат ликвидирани.

– Като казвате „ликвидирани“, имате предвид „убити“? – пита Еймен.

– Да, имам предвид „убити“ – отговаря Олендорф, като обяснява, че това включва както мъжете, така и жените и децата.

– По каква причина бяха избивани децата? – намесва се руският съдия генерал И. Т. Никитченко.

ОЛЕНДОРФ: Заповедта беше еврейското население да бъде напълно изтребено.

СЪДИЯТА: Включително и децата?

ОЛЕНДОРФ: Да.

СЪДИЯТА: Всички еврейски деца ли бяха убивани?

ОЛЕНДОРФ: Да.

В отговор на следващи въпроси на Еймен и в писмените си показания Олендорф описва как са ставали убийствата в типичния случай.

Айнзацгрупата влизаше в някое село или град и нареждаше на видните еврейски граждани да свикат всички евреи, с цел да се организира „преселването“ им.^{GU} От тях се искаше да предадат ценните си притежания, а малко преди екзекуцията – и връхните си дрехи. С камиони ги закарваха до мястото на екзекуцията, обикновено някой противотанков ров – винаги толкова от тях, колкото можеше да бъдат екзекутирани веднага. По този начин се опитвахме да съкратим максимално времето от момента, когато жертвите разбираха какво ще се случи, до момента на тяхната реална екзекуция.

Тогавя бяха разстрелвани по военному, коленичили или прави, от наказателни отряди, а труповете бяха хвърляни в рова. Никога не съм разрешавал да се стреля поотделно, а заповядвах на няколко души да стрелят едновременно, за да се избегне пряката лична отговорност. Други ръководители на групи караха жертвите да лягат на земята, за да бъдат простреляни отзад на врата. Аз не одобрявах тези методи.

– Защо? – пита Еймен.

– Защото и за жертвите, и за изпълнителите на екзекуциите, това беше огромно бреме в психологическо отношение.

През пролетта на 1942 г., разказва след това Олендорф, идва заповед от Хитлер да се промени методът на екзекутиране на жените и децата.^{GU} Оттук нататък те трябва да бъдат изпращани в „газови вагони“, специално конструирани за целта от две берлински фирми. Офицерът от СД описва пред трибунала как работят тези забележителни превозни средства.

Реалното предназначение на тези вагони не можеше да се разбере отвън. Изглеждаха като затворени камиони и бяха конструирани така, че при включването на двигателя [отработеният] газ се отвеждаше във фургона и причиняваше смърт за десет до петнайсет минути.

– Как убеждавах жертвите да влязат във вагона? – интересува се полковник Еймен.

– Казвах им, че ще бъдат транспортирани до друго място – отговаря Олендорф.^{GV}

Погребването на жертвите на газовите вагони, оплаква се той по-нататък, било „голямо изпитание“ за членовете на айнзацгрупите. Това е потвърдено от някой си д-р Бекер, когото Олендорф посочва като конструктора на вагоните в документ, представен в Нюрнберг. В писмо до щабквартирата д-р Бекер възразява срещу необходимостта германци от СС да разтоварват трупите на умъртвените с газ жени и деца, като обръща внимание на

огромните психични травми и вреди за здравето, които тази работа може да причини на мъжете. Те ми се оплакаха от главоболие, което се появява след всяко разтоварване.

Д-р Бекер изтъква пред началниците си също и че

пускането на газ обикновено не се извършва правилно. За да приключи колкото може по-бързо, шофьорът натиска педала докрай. Лицата, които трябва да бъдат екзекутирани, умират от задушаване, вместо да заспиват, както е планирано.

Д-р Бекер е голям човеколюбец – в собствените си представи – и нарежда технологията да бъде променена.

Моите инструкции вече показаха, че при правилно регулиране на лостовете смъртта настъпва по-бързо и затворниците заспиват спокойно. Вече не се наблюдават разкривени лица и неволни изхождания, каквито можеха да се видят преди.⁴⁵

Само че газовите вагони, както свидетелства Олендорф, могат да ликвидират само от 15 до 25 души едновременно, а това е напълно недостатъчно за избиване в мащаба, нареден от Хитлер и Химлер. Недостатъчно е например за работата, извършена в украинската столица Киев само за два дни, 29 и 30 септември 1941 г., когато според официален Доклад № 33 на айнзац службата са „екзекутирани“ 33 771 души, предимно евреи.⁴⁶

В съдебната зала в Нюрнберг се възцарява тягостно мълчание, когато главният британски обвинител сър Хартли Шоукрос прочита разказа на германски очевидец за изпълнението на една сравнително малка масова екзекуция в Украйна. Това са дадените под клетва писмени показания на Херман Гребе, инженер и управител на клон на германска строителна фирма в Украйна. На 5 октомври 1942 г. той става свидетел на действията на членовете на айнзацгрупа, подпомагана от украинска милиция, край ямите за екзекуция в Дубно, Украйна. Става дума за ликвидирането на евреите в града – 5000 души.

... Двамата с моя бригадир отидохме направо до ямите. Чух пушечни изстрели с бърза последователност иззад една от купчините пръст. Хората, които бяха слезли от камионите – мъже, жени и деца на всякаква възраст, – трябваше да се съблекат по заповед на един есесовец, който носеше камшик за езда или кучешки. Трябваше да поставят дрехите си на определени места, като слагат отделно обувките, горните дрехи и бельото. Видях купчина обувки – от около 800 до 1000 чифта, големи купчини долно бельо и дрехи.

Без виковете или плач тези хора се съблякоха, семействата се отделиха на групи, целунаха се, взеха си сбогом и зачакаха знак от друг есесовец, който стоеше до ямата, също с камшик в ръка. През тези петнайсет минути, докато стоях близо до ямата, не чух оплакване или молба за милост...

Една старица със снежнобяла коса държеше в ръцете си дете на около една година, пееше му и го гъделичкаше. Детето радостно гукеше. Родителите гледаха с насълзени очи. Бащата държеше за ръка момче на около десет години и му говореше тихо; момчето се мъчеше да не заплаче. Бащата посочи към небето, погали го по главата и изглежда започна да му обяснява нещо.

В този момент есесовецът до ямата извика нещо на другаря си. Последният отброи около дваисет души и им нареди да отидат зад купчината пръст... Спомням си добре едно момиче, стройно и чернокосо, което мина близо до мен, посочи с пръст към себе си и каза: „На дваисет и три години.“

Заобиколих могилата и се озовах пред огромен гроб. Хората бяха натъпкани плътно и лежаха един върху друг така, че се виждаха само главите им. От главите по раменете на почти всички се стичаше кръв. Някои от хората още помръдваха. Някои вдигаха ръце и обръщаха глави, за да покажат, че са още живи. Ямата вече беше запълнена на две трети. Пресметнах, че вътре има около хиляда души. Потърсих с поглед мъжа, който беше стрелял. Беше един есесовец, който седеше на ръба на тесния край на ямата с крака, повесени надолу към нея. Държеше на коленете си автомат и пушеше цигара.

Хората, напълно съблечени, направиха няколко крачки и се покатериха на главите на лежащите хора там, където есесовецът им нареди да отидат. Легнаха пред другите, които бяха мъртви или ранени; някои милваха онези, които бяха още живи, и им говореха тихо. После чух серия от изстрели. Надникнах в ямата и видях, че телата потрепват или главите клюмат вече неподвижни върху телата отдолу. От вратовете им течеше кръв.

Следващата група вече приближаваше. Те слязоха в ямата, наредиха се срещу предишните жертви и бяха застреляни.

И така нататък, група след група. На следващата сутрин германският инженер се връща на мястото.

Видях трийсет души без дрехи да лежат край ямата. Някои бяха още живи... По-късно запоядаха на евреите, които бяха останали живи, да хвърлят труповете в ямата. После те самите трябваше да легнат, за да ги застрелят във врата... Заклевам се пред Бог, че това е абсолютната истина.⁴⁷

Колко ли евреи и функционери на Руската комунистическа партия (първите са много повече) са били избити от айнзацгрупите в Русия, преди Червената армия да изтласка германците? Точният брой така и не можа да бъде изчислен в Нюрнберг, но архивите на Химлер, колкото и да са несистематични, дават приблизителна представа.

Айнзацгрупа D на Олендорф с нейните 90 000 жертви не е толкова ефективна като някои от другите групи. Група A например, която действа на север, на 31 януари 1942 г. съобщава, че е „екзекутирала“ 229 052 евреи в Прибалтика и Белорусия. Нейният командир Франц Щалекер съобщава на Химлер, че среща затруднения в последната спомената провинция, тъй като е започнал късно, „след настъпването на силните студове, които много сериозно затрудняват масовите екзекуции“. И докладва: „Въпреки това досега [в Белорусия] са разстреляни 41 000 евреи.“ Щалекер, който е ликвидиран по-късно през годината от съветски партизани, прилага към своя доклад красиво изработена карта, която показва броя на убитите хора (символично отбелязани с ковчези) във всички области под негово

разпореждане. В Литва само, както разкрива картата, са били избити 136 421 евреи; около 34 000 са временно пощадени, „тъй като са нужни за работа“. Естония, където има сравнително малко евреи, е обявена в доклада за „свободна от евреи“.⁴⁸

Наказателните отряди на айнзацгрупите, след прекъсване по време на лютата зима, се трудят неуморно през цялото лято на 1942 г. Още около 55 000 евреи са унищожени в Белорусия до 1 юли, а през октомври останалите 16 200 обитатели на гетото в Минск са ликвидирани за един ден. Към ноември Химлер вече може да докладва на Хитлер, че от август до октомври в Русия са били избити 363 211 евреи, макар че вероятно малко е завишил броя им, за да угоди на кръвожадния Фюрер.^{GW, 49}

Според Карл Айхман, началникът на Еврейския отдел на Гестапо, айнзацгрупите на изток са ликвидирали два милиона души, почти всичките евреи. Това обаче почти със сигурност е преувеличено; колкото и да е странно, есесовските началници са толкова горди с извършваните от тях масови убийства, че често съобщават раздути числа, за да направят удоволствие на Химлер и Хитлер. Собственият статистик на Химлер, д-р Рихард Корхер, на 23 март 1942 г. съобщава на шефа си, че общо 633 300 евреи в Русия са били „преселени“ – евфемизъм за кланетата на айнзацгрупите.⁵¹ Изненадващо е, че това число съответства доста точно на подробните проучвания, направени по-късно от няколко специалисти. Ако добавим още сто хиляди, избити през последните две години от войната, ще получим вероятно най-точното число, до което ще можем да стигнем някога.^{GX}

Колкото и да е голямо, то е малко в сравнение с броя на евреите, унищожени в концентрационните лагери на Химлер, където започва осъществяването на „окончателното решение“.

„Окончателното решение“

В един хубав юнски ден през 1946 г. в Нюрнберг трима членове на американското обвинение разпитват обергрупенфюрера от СС Освалд Пол, който между другото е отговарял и за работната заетост на затворниците от нацистките концентрационни лагери. Пол, бивш военноморски офицер, присъединил се по-късно към СС, се укрива след падането на Германия и е заловен чак година по-късно, през май 1946 г., когато го откриват да работи като ратай в една ферма.^{GY}

В отговор на един въпрос Пол използва термин, вече познат донякъде на нюрнбергските обвинители, които от месеци преглеждат внимателно заловени документи с обем от милиони думи. Някакъв негов колега на име Хьос, казва Пол, се занимавал под ръководството на Химлер с „окончателното решаване на еврейския въпрос“.

– Какво означаваше това? – питат го.

– Унищожаването на еврейството – отговаря Пол.

С напредването на войната изразът се промъква все по-често в речника и документацията на нацистките ръководители, а привидно безобидното му звучене явно спестява на тези хора мъчителната необходимост да си напомнят един другиму какво означава и може, както вероятно са смятали, да прикрие донякъде вината им, в случай че уличаващите документи някога излязат на светло. Всъщност на Нюрнбергските процеси повечето нацистки началници отричат да са знаели какво означава, а Гьоринг твърди, че никога не е използвал

термина, но тази измама скоро е разобличена. В процеса срещу дебелия райхсмаршал е представена директива, изпратена от него на Хайдрих, началника на СД, на 31 юли 1941 г., когато айнзацгрупите вече с жар изпълняват своите задачи за масово изстребление в Русия.

С настоящето ви упълномощавам [гласи инструкцията на Гьоринг до Хайдрих] да извършите всички приготовления във връзка с... цялостното решение на еврейския въпрос в онези територии от Европа, които са под германско влияние...

Освен това ви възлагам да ми предадете колкото е възможно по-скоро план, който да показва... предприетите вече мерки за осъществяването на планираното окончателно решение на еврейския въпрос.^{GZ, 52}

Хайдрих знае много добре какво има предвид Гьоринг под този термин, защото той самият го е използвал близо година по-рано на тайно съвещание след падането на Полша, на което е набелязал „първата крачка за окончателното решаване“. Тя се състои от съсредоточаване на всички евреи в гетата на големите градове, където е лесно да бъдат изпратени на последния им път.^{НА}

Както става ясно, „окончателното решение“ е това, което Адолф Хитлер има предвид отдавна и което е обявил публично още преди войната да започне. В своята реч пред Райхстага на 30 януари 1939 г. той е казал:

Ако международните еврейски финансисти... отново успеят да хвърлят нациите в световна война, резултатът ще бъде... унищожаването на еврейската раса в цяла Европа.

Това е пророчество, казва той и го повтаря дума по дума пет пъти в други публични изказвания след това. Няма значение, че не „международните еврейски финансисти“, а той самият е хвърлил света във въоръжен конфликт. Важното за Хитлер е, че вече има световна война и че тя му дава възможност, след като е завладял огромни области на изток, където живеят по-голямата част от евреите в Европа, да осъществи тяхното „унищожение“. По времето, когато започва нахлуването в Русия, той е дал необходимите заповеди.

Това, което в нацистките кръгове става известно като „Заповедта на Фюрера за окончателното решение“, явно никога не е съществувало на хартия – сред заловените нацистки документи не е открит дори един екземпляр от нея. Всички доказателства сочат, че тя вероятно е била дадена устно на Гьоринг, Химлер и Хайдрих, които са я предали поетапно през лятото и есента на 1941 г. Значителен брой свидетели дават показания в Нюрнберг, че са „чували“ за нея, но нито един не признава, че я е видял. Така например Ханс Ламерс, твърдоглавият началник на райхсканцеларията, когато е притиснат на свидетелската скамейка, отговаря:

*Знам, че заповед на Фюрера е била предадена от Гьоринг на Хайдрих... Тази заповед се наричаше „Окончателно решение на еврейския проблем“.*⁵³

И Ламерс обаче, както много други, твърди пред съда, че всъщност не е знаел за какво се отнася всичко това, преди Съветът на съюзниците да го разкрие в Нюрнберг.^{НВ}

В началото на 1942 г. е дошло времето, както казва Хайдрих, „за изясняване на фундаменталните проблеми“ на „окончателното решение“, за да може то най-после да бъде приведено в изпълнение и приключено. За тази цел Хайдрих свиква съвещание на представители на различни министерства и служби на СС-СД в приятното берлинско

предградие „Ванзее“ на 20 януари 1942 г., протоколът от което играе важна роля в някои от по-късните нюрнбергски процеси.⁵⁴ Въпреки неуспехите на Вермахта в Русия по това време, нацистите на ръководни държавни постове смятат, че войната е почти спечелена и че Германия скоро ще управлява цяла Европа, включително Англия и Ирландия. Затова, казва Хайдрих на събраните около петнайсет висши длъжностни лица, „в хода на това Окончателно решение на европейския еврейски проблем са засегнати близо единайсет милиона евреи“. След това изстрелва бързо данните за всяка страна. На първоначалната територия на Райха са останали само 131 800 евреи (от 250 000 през 1939 г.), но в СССР, казва той, има пет милиона, в Украйна – три милиона, в генералното губернаторство на Полша – два милиона и четвърт, във Франция – 750 000, а в Англия – около 330 000. Ясното внушение е, че всичките единайсет милиона трябва да бъдат унищожени. След това Хайдрих обяснява как трябва да бъде изпълнена тази сериозна задача.

Сега, в процеса на Окончателното решение, евреите трябва да бъдат закарани на изток... за да се използват като работна ръка. Разделени на големи работни бригади, обособени по полов признак, годните за работа евреи се закарват в тези райони и се използват за пътно строителство, като при тази задача голяма част без съмнение ще отпаднат по естествени причини.

Към останалите, които в крайна сметка успеят да преживеят всичко това – защото те несъмнено ще бъдат най-издръжливите, – трябва да се подходи по съответния начин, защото тези хора, представляващи естествен подбор, трябва да се смятат за зародиш на ново еврейско развитие.

С други думи, евреите от Европа трябва най-напред да бъдат транспортирани в завладените територии на изток, след това принудени да работят до смъртно изтощение, а малцината здравеняци, които оцелеят, просто да бъдат убити. А какво ще стане с евреите, които живеят на изток и вече са под контрол? Държавният секретар д-р Йозеф Бюлер, представител на генералния губернатор на Полша, има готово предложение за тях. В Полша, казва той, има близо два и половина милиона евреи, които „представляват голяма опасност“. Те, обяснява Бюлер, са „носители на болести, черноборсаджийи и при това негодни за работа“. За тези два и половина милиона души проблемът с транспортирането не стои. Те вече са на място.

Имам само една молба [казва в заключение д-р Бюлер], еврейският проблем на моята територия да бъде решен колкото е възможно по-бързо.

Добрият държавен секретар показва нетърпение, което се споделя от висшите нацистки кръгове, включително самия Хитлер. Никой от тях не разбира по това време – а всъщност и до края на 1942 г., когато е твърде късно, – колко ценни могат да бъдат милионите евреи като трудови роби за Райха. В този момент разбират единствено, че може да им отнеме време, докато изтощят с работа до смърт милиони евреи по пътищата на Русия. Затова много преди тези клетници да бъдат доведени до смъртна преумора – в повечето случаи дори не е направен такъв опит, – Хитлер и Химлер решават да ги ликвидират по по-бързи методи.

Методите са основно два. Единият, както вече знаем, започва да се прилага малко след нахлуването в Русия през лятото на 1941 г. Това е методът на масово избиване на полски и руски евреи от наказателните отряди на айнзацгрупите, които премахват около 750 000 души.

Това е методът за постигане на „окончателното решение“, който Химлер има предвид в обръщението си към генералите от СС в Позен на 4 октомври 1943 г.

... Искам също да ви говоря съвсем откровенно по един много сериозен въпрос. Можем да го споменаваме съвсем открито помежду си, но въпреки това не бива да говорим за него публично...

Имам предвид... унищожаването на еврейската раса... Повечето от вас сигурно знаят какво означава, когато 100 трупа лежат един до друг, или 500, или 1000. Да издържим на това и в същото време – тук не говоря за изключенията, резултат от човешка слабост – да останем почтени хора, това е, което ни придава твърдост. Това е славна страница в нашата история, която никога не е написана и няма да бъде написана...⁵⁵

Без съмнение очилатият фюрер на СС, който за малко да припадне при екзекуцията на сто източни евреи, включително жени, извършена за негово собствено удоволствие, е щял да види в ефикасно използваните от офицерите на СС газови камери в лагерите на смъртта още по-славна страница в германската история. Защото в тези лагери „окончателното решение“ постига своите най-зловещи успехи.

Лагерите на смъртта

Всички нацистки концлагери, общо около трийсет, отговарят на това название и в тях са загинали милиони измъчени, изгладнели затворници.^{HC} Макар и властите да водят сметка (всеки лагер има официална *Totenbuch* – книга на смъртните случаи), те са непълни и в много случаи – унищожени при приближаването на победоносните Съюзници. В оцелялата част от една такава книга в „Маутхаузен“ са изброени 35 318 смъртни случая от януари 1939 до април 1945 г.^{HD} В края на 1942 г., когато нуждата от робски труд се изостря, Химлер нарежда смъртността в концентрационните лагери „да се намали“. Заради недостига на работна ръка той е недоволен от отчета, който е получил в кабинета си, че от 136 700 въдворени в концентрационни лагери от юни до ноември 1942 г., около 70 610 души са починали, като при това 9 267 са били екзекутирани, а 27 846 – „преместени“.⁵⁷ В газовите камери, както се подразбира. По този начин не остават много за работа.

Най-голям напредък по отношение на „окончателното решение“ обаче е постигнат в лагерите за унищожение, т.нар. *Vernichtungslager*. Най-големият и най-известният от тях е „Аушвиц“, чиито четири огромни газови камери и прилежащите крематориуми му осигуряват далеч по-голям капацитет за умъртвяване и погребение в сравнение с другите – „Треблинка“, „Белжец“, „Собибор“ и „Хелмно“, всичките в Полша. Има и други, по-малки лагери за унищожение близо до Рига, Вилнюс, Минск, Каунас и Лвов, но те се различават от главните по това, че в тях разстрелват, вместо да умъртвяват с газ.

В продължение на известен период между водачите на СС има известно съперничество по въпроса кой е най-ефикасният газ, който изпраща най-бързо евреите в небитието. Бързината е важен фактор, особено в „Аушвиц“, където към края лагерът поставя нови рекорди с обгазяването на 6000 жертви дневно. Комендант на лагера за известно време е Рудолф Хьос, бивш престъпник, осъждан някога за убийство, който в Нюрнберг дава показания под клетва за високото качество на използвания от него газ.^{HE}

„Окончателното решение“ на еврейския въпрос означаваше пълното унищожаване на всички евреи в Европа. Беше ми заповядано да инсталирам съоръжения за унищожение в „Аушвиц“ през юни 1941 г. По това време в Генералното губернаторство на Полша вече имаше три други лагера за унищожение: „Белжец“, „Треблинка“ и „Волжск“...

Посетих „Треблинка“, за да разбера как осъществяват унищожаването там. Лагерният комендант в „Треблинка“ ми каза, че е ликвидирал 80 000 души за една година. Той се занимаваше главно с ликвидиране на всички евреи от варшавското гето.^{HF}

Използваше моноксиден газ и не смятам, че методите му бяха много ефикасни. Затова, когато издигнах постройката за унищожение в „Аушвиц“, използвах Циклон Б, кристализирала циановодородна киселина, която вкарвахме в камерата на смъртта през малък отвор. Тя убиваше хората в камерата за от три до петнайсет минути в зависимост от климатичните условия.

Разбирахме кога хората са умрели, защото виковете им преставаха. Обикновено чакахме около половин час, преди да отворим вратите и да изнесем телата. След като труповете бяха изнесени, войниците от специалните части сваляха пръстените и изваждаха златото от зъбите на труповете.

Друго наше подобрение в сравнение с „Треблинка“ беше, че построихме газови камери, които да побират 2000 души едновременно, докато в „Треблинка“ десетте газови камери побираха само по 200 души всяка.

След това Хьос обяснява как били „подбирани“ жертвите за газовите камери, тъй като не всички новопостъпили затворници са убивани – поне не веднага, тъй като някои от тях са нужни за работа в химическия завод на „ИГ Фарбен“ и фабриката на Круп, докато бъдат изтощени и готови за „окончателното решение“.

В „Аушвиц“ имахме на служба дежурни лекари от СС, които да преглеждат идващите влакове със затворници. Единият ги караше да маршируват и докато вървяха, вземаше решения на място. Годните за работа бяха изпращани в лагера. Другите бяха изпращани веднага до инсталациите за унищожение. Децата в крехка възраст бяха неизменно унищожавани, тъй като поради младостта си бяха неспособни на работа.

Хер Хьос постоянно внася усъвършенствания в изкуството на масовото изстребление.

Още едно подобрение, което направихме спрямо „Треблинка“, беше, че в „Треблинка“ жертвите почти винаги знаеха, че ще бъдат унищожени, докато ние в „Аушвиц“ се опитвахме да подлъжем жертвите да си мислят, че ще преминат през процедура за обезпаразитяване. Разбира се, те често осъзнаваха истинските ни намерения и понякога имахме бунтове и неприятности. Много често жените криеха децата си под дрехите, но разбира се, когато ги откриехме, изпращахме децата за ликвидация.

От нас се изискваше да извършваме тази ликвидация при секретност, но разбира се, отвратителната, причиняваща гадене смрад от постоянното изгаряне на труповете се просмукваше в целия район и всички хора от близките населени места знаеха, че в „Аушвиц“ се извършва ликвидация.

Понякога, обяснява Хьос, се случва „специални затворници“ (очевидно руски военнопленници) да бъдат умъртвявани просто с инжектиране на бензин. „Нашите лекари –

допълва той – имаха заповед да съставят обикновени смъртни актове и можеха да посочат каквото и да е като причина за смъртта.“^{HG58}

Към откровеното описание на Хьос можем да добавим накратко картина на изстреблението на хора и унищожаването на трупове, съставена по свидетелствата на оцелели затворници и други пребиваващи в лагера. „Подборът“, който решава кои евреи ще бъдат изпратени на работа и кои – незабавно умъртвени с газ, се извършва на страничния коловоз, веднага щом жертвите бъдат свалени от товарните вагони, в които са пътували затворени без храна и вода цяла седмица – защото мнозина идват от далечни места като Франция, Холандия и Гърция. Макар и да се разиграват сърцераздирателни сцени, когато жени са откъсвани от мъжете им и деца – от родителите им, никой от пленниците, както свидетелства Хьос и както потвърждават оцелелите, не разбира какво точно ги очаква. Някои от тях дори получават красиви пощенски картички с щемпел „Валдзее“, които да изпратят на роднините си у дома, с предварително отпечатан надпис:

Чувстваме се много добре тук. Имаме работа и с нас се отнасят добре. Чакаме вашето пристигане.

Самите газови камери и прилежащите им крематориуми, гледани от близко разстояние, съвсем не изглеждат зловещо: невъзможно е човек да се досети за предназначението им. Над тях има добре поддържани ливади с цветни бордюри; на входните табели пише просто „Бани“. Неподозиращите евреи мислят, че просто ги водят в банята за обезпаразитяване, което е нещо обичайно във всички лагери. При това под акомпанимента на приятна музика!

Защото има и лека музика. Измежду затворничките се сформира оркестър от „млади и хубави момичета, всички облечени в бели бузи и морскосини поли“, спомня си един от оцелелите. Докато се извършва подборът за газовите камери, този неповторим музикален ансамбъл свири игриви мелодии от „Веселата вдовица“ и произведения по приказките на Хофман. Нищо сериозно и тържествено от Бетховен. Маршовете на смъртта в „Аушвиц“ са живи и весели мелодии от виенски и парижки оперети.

Под съпровода на такава музика, напомняща за по-щастливи и свободни времена, мъжете, жените и децата са въвеждани в „баните“, където им казват да се съблекат, преди да вземат „душ“. Понякога дори им раздават кърпи. Веднага щом влязат в „помещението с душеве“ – а това вероятно е първият момент, когато започват да подозират нещо нередно, защото ще им е трудно да се изкъпят, нагъпкани с хиляди в камерата като сардини – масивната врата се затваря с плъзгане, заключва се и се изолира херметично. Горе, където добре поддържаната ливада с цветни лехи почти скрива гъбовидните капаци на тръбите, излизачи от камерата на смъртта, стоят пазачи, готови да пуснат през тях аметистовосините кристали с циановодород, или Циклон Б, който първоначално се произвежда като силен дезинфектант и за който, както видяхме, хер Хьос толкова се гордее, че е намерил ново приложение.

Оцелелите затворници, които са гледали от бараките наблизко, си спомнят как по някое време сержант Мол давал знак на пазачите да изсипят кристалите през отворите. *Na, gib ihnen schon zu fressen* („Хайде, дайте им нещо за преживяне“), казвал той със смях. И кристалите се посипвали през отворите, които след това били запечатвани.

През амбразури от дебело стъкло ексекторите могат да гледат какво се случва. Голите затворници вътре поглеждат нагоре към душевете, от които не се лее никаква вода, или може

би към пода, чудейки се защо няма канали за оттичане. Минава известно време, докато газът започне да действа по-силно. Скоро обаче затворниците осъзнават какво излиза от дупките на отдушниците. В този момент обикновено изпадат в паника, скупчват се по-далече от отворите и накрая се втурват към огромната метална врата, където според описанието на Райтлингер „се скупчват в синя, лепкава, опръскана с кръв пирамида, като се дерат и блъскат един друг дори в смъртта“.

Двайсет или трийсет минути по-късно, когато огромната маса от гола плът престане да се гърчи, отровният въздух се изтегля с помпи, голямата врата се отваря и идва ред на хората от специалния отряд. Това са лагерници от мъжки пол, евреи, на които са обещали живота им и прилична храна, за да извършват най-ужасната от всички дейности.^{HH} Нахлузили предпазни газови маски и гумени ботуши, с маркучи в ръце те се захващат с работа. Райтлингер описва какво правят.

Първата им задача е да почистят кръвта и изпражненията, преди да разделят вкопчените един в друг мъртъвци с въжета и куки – прелюдия към зловещото търсене на злато и ваденето на зъби и рязането на коси, които германците разглеждат като материали от стратегическо значение. Следва превозване с подежник или вагонетка до пещите, до мелницата, която стрива изгорелите останки на ситна пепел, и до камиона, който разпръсква пепелта в река Сола.^{HH}

Както показват архивите, между германските бизнесмени е имало оживена конкуренция кой да изпълнява поръчките за тези приспособления за умъртвяване и унищожаване на труповете, както и за доставките на смъртоносните сини кристали. Фирмата „И. А. Топф и синове“, производител на отоплителни съоръжения със седалище в Ерфурт, печели търга за крематориумите в Аушвиц. Историята на нейната търговска дейност е разкрита от обемистата кореспонденция, намерена в архивите на лагера. Писмо от фирмата с дата 12 февруари 1943 г. показва същината на работата.

*ДО ЦЕНТРАЛНАТА СТРОИТЕЛНА СЛУЖБА
НА СС И ПОЛИЦИЈАТА, АУШВИЦ:*

ТЕМА: Крематориуми 2 и 3 за лагера.

Потвърждаваме получаването на вашата поръчка за пет тройни пещи, включително два електрически асансьора за вдигане на телата и един аварияен подежник. Поръчано е и практично съоръжение за складиране на въглища, както и за превозване на пепел.⁶⁰

На процесите в Нюрнберг става известна и кореспонденцията на две други фирми, участващи в бизнеса с крематориуми. Проблемът за унищожаването на труповете в няколко нацистки лагера е породило търговска конкуренция. Една от най-старите германски компании в тази сфера предлага проектите си за крематориуми, които да бъдат построени в голям лагер на СС в Белград.

За поставяне на телата в пещта предлагаме просто метална вила, която се движи върху цилиндри.

Всяка пещ ще има горивна камера с размери само 61 на 46 сантиметра, тъй като няма да се използват ковчези. За превозване на труповете от местата на съхранение до пещите предлагаме да се използват леки вагони на колела и прилагаме техни скици в умален мащаб.⁶¹

Друга фирма, „К. Х. Кори“, също се опитва да спечели поръчката за Белград, като изтъква големия си опит в тази област, тъй като вече е конструирала четири пещи за Дахау и пет за Люблин, които, твърдят бизнесмените, са били „напълно удовлетворителни в практиката“.

Като продължение на нашите устни преговори относно доставката на съоръжение с проста конструкция за изгаряне на тела, представяме планове за нашите усъвършенствани пещи за кремация, които работят с въглища и които досега са действали напълно задоволително.

Предлагаме две пещи за кремация за планираната постройка, но ви съветваме да направите по-обстойни проучвания, за да разберете със сигурност дали две пещи ще са достатъчни за вашите нужди.

Гарантираме ефективността на пещите за кремация, както и тяхната издръжливост, използването на най-качествен материал и безупречна изработка.

В очакване на отговор, оставаме на вашите услуги.

Хайл Хитлер!

К. Х. Кори, ООД⁶²

Накрая дори енергичните усилия на германските частни предприятия, които използват най-добрия материал и предлагат безупречна изработка, се оказват недостатъчни за изгарянето на трупове. Добре конструираните крематориуми определено не могат в някои от лагерите и особено в „Аушвиц“ през 1944 г., когато се налага да бъдат изгаряни по 6000 (според Хьос – цели 16 000) тела дневно. Например за четирийсет и пет дни през лятото на 1944 г. само унгарските евреи, изгорени в този лагер, са между 250 000 и 300 000. Дори газовите камери не могат да поемат всички и се прибегва до масови разстрели в стила на айнзацгрупите. Телата просто са хвърляни в изкопи и изгаряни, много от тях само частично, след което се зариват с пръст от булдозери. Лагерните коменданти накрая се оплакват, че крематориумите са не само с недостатъчен капацитет, но и „неикономични“.

Кристалите Циклон Б, които убиват жертвите най-напред, се доставят от две германски фирми, които са придобили патента от „И. Г. Фарбен“. Това са „Теш и Стабенов“ от Хамбург и „Дегеш“ от Десау, първата от които доставя два тона цианидни кристали месечно, а последната – 750 кг. Товарителниците за тези пратки се появиха в Нюрнберг.

Директорите на двата концерна твърдят, че са продавали продуктите си просто за дезинфекция и не са знаели, че се използват със смъртоносна цел, но защитата им не издържа. Намерени са писма от „Теш и Стабенов“, в които фирмата предлага да доставя не само кристалите, но и вентилационно и отоплително оборудване за камерите на смъртта. Освен това безподобният Хьос, който в самопризнанията си надхвърля всяка граница, свидетелства, че директорите на „Теш“ няма как да не са знаели как се използва техният продукт, защото са доставяли количества, достатъчни за ликвидирането на два милиона души. Британски военен съд се убеждава в това на съдебния процес срещу двамата партньори, Бруно Теш и Карл Вайнбахер, които са осъдени на смърт през 1946 г. и обесени. Директорът на втората фирма, д-р Герхард Петерс от „Дегеш“ в Десау, се отървава по-леко. Германски съд го осъжда на пет години затвор.⁶³

Преди следвоенните процеси в Германия общо взето смятат, че масовите убийства са изключително дело на относително малка група фанатични ръководители на СС. Съдебните протоколи обаче не оставят съмнение, че в това са замесени множество германски

бизнесмени – не само фамилията Круп и директорите на химическия тръст „И. Г. Фарбен“, но и по-дребни предприемачи, които външно сигурно са изглеждали съвсем прозаични и почтени хора, стълбове на обществото, каквито са добрите търговци на други места по света.

Колко ли нещастни невинни хора (повечето евреи, но също и много други, особено руски военнопленници) са били избити дори само в „Аушвиц“? Никога няма да узнаем точния им брой. Самият Хьос в писмените си показания говори за приблизително „2 500 000 жертви, екзекутирани и умъртвени чрез обгазяване и изгаряне, и поне още половин милион, уморени от глад и болести, което прави общо около 3 000 000“. По-късно, на собствения си процес във Варшава, той намалява числото до 1 135 000. Съветското правителство, което изследва лагера след превземането му от Червената армия през януари 1945 г., го определя на четири милиона. Райтлингер, въз основа на собственото си подробно проучване, се съмнява, че броят на обгазените в „Аушвиц“ „достига дори 750 000“. По негова оценка в газовите камери са умрели около 600 000 души, към които той добавя „неизвестният дял“ от около 300 000 или повече „изчезнали“, които са застреляни или починали от глад и болести. Във всички случаи числото е значително.⁶⁴

Телата са изгаряни, но златните пломби на зъбите остават непокътнати и са изравяни от пепелта, ако не са били вече извадени от специалните отряди, които обработват хлъзгавите купчини от трупове.⁶⁵ Златото се претопява и заедно с други ценности, откраднати от обречените евреи, се изпраща в Райхсбанк, където по силата на тайно споразумение между Химлер и президента на банката д-р Валтер Функ се влага от името на СС в сметка на фиктивното име „Макс Хайлигер“. Тази солидна плячка от лагерите за унищожение включва, наред със златото от зъбните протези, златни часовници, обеци, гривни, пръстени, огърлици и дори рамки на очила – защото евреите са приканвани да вземат със себе си всичките си ценни вещи за обещаното „преселване“. Има и големи купища скъпоценности, особено диаманти, и много сребърни предмети. А също и дебели пачки банкноти.

Раайхсбанк всъщност е залята от депозитите на „Макс Хайлигер“. След като трезорите ѝ се препълват още през 1942 г., настървените за печалба директори на банката търсят начин да превърнат авоарите в налични пари, като се отърват от тях посредством общинските зложни къщи. Едно писмо от Райхсбанк до зложната къща в Берлин с дата 15 септември, в което се говори за „втора доставка“, започва така: „Предаваме ви следните ценности с молба да бъдат използвани възможно най-добре.“ Списъкът е дълъг и подробен и включва 154 златни часовника, 1601 златни обеци, 132 диамантени пръстена, 784 сребърни джобни часовници и 160 различни зъбни протези, предимно от злато.

Към началото на 1944 г. самата берлинска зложна къща е залята от такива откраднати вещи и информира Райхсбанк, че не може да приема повече. Когато Съюзниците влизат в Германия, те откриват в няколко изоставени солни мини, където нацистите са скрили част от документите и пляката си, значителни остатъци от сметката на „Макс Хайлигер“, достатъчни да запълнят три огромни трезора във франкфуртския клон на Райхсбанк.⁶⁶

Знаели ли са банкерите кои са източниците на тези уникални „влогове“? Управителят на Отдела за ценни метали в Райхсбанк дава клетвени показания в Нюрнберг, че той и колегите му започнали да забелязват, че много пратки идват от „Люблин“ и „Аушвиц“.

Всички знаехме, че на тези места има концентрационни лагери. На десетата доставка през ноември 1943 г. се появи злато от зъбни протези. Количеството злато от зъбни

*протези стана необичайно голямо.*⁶⁷

В Нюрнберг прочутият Освалд Пол, началник на Икономическата служба на СС, който обработва транзакциите за тази организация, подчертава, че д-р Функ и високопоставените служители и директорите на Райхсбанк са знаели много добре произхода на вещите, които се опитват да залагат. Пол обяснява в известни детайли „търговската сделка между Функ и СС, що се отнася до доставките на ценности на мъртви евреи за Райхсбанк“. Той си спомня един разговор с вицепрезидента на банката д-р Емил Пол.

В този разговор не остана съмнение, че предметите, които ще се доставят, [идват от] евреи, които са били убити в концентрационните лагери. Въпросните предмети са пръстени, часовници, очила, златни ключета, венчални халки, брошки, карфици, златни пломби и други ценни вещи.

Веднъж, спомня си Пол, след контролна обиколка из трезорите на Райхсбанк, където са инспектирани цените предмети „от мъртвите евреи“, д-р Функ кани компанията на хубава вечеря, където разговорът се завърта около уникалния произход на плячката.^{НК68}

„Варшавското гето вече не съществува“

Не един очевидец отбелязва примирението, с което толкова много евреи посрещат смъртта в нацистките газови камери или в големите ровове за екзекуции на айнзацгрупите. Не всички евреи се оставят да бъдат унищожени толкова безропотно. През пролетта на 1943 г. около 60 000 евреи се барикадират във варшавското гето (само толкова са останали от онези 400 000, които са били натикани там като добитък през 1940 г.), опълчват се срещу своите нацистки мъчители и започват борба.

Едва ли някой е дал по-зловещо (и по-достоверно) описание на въстанието във варшавското гето от гордия есесовски офицер, който го потушава.^{III} Този германец е Юрген Щрооп, бригадефюрер от СС и генерал-майор от полицията. Неговият красноречив официален доклад с кожена подвързия, богато илюстриран и отпечатан на 75 страници дебела качествена хартия, е оцелял.^{III} Той носи заглавието „Варшавското гето вече не съществува“.⁶⁹

През късната есен на 1940 г., една година след завладяването на Полша от нацистите, СС са събрали около 400 000 евреи и са ги изолирали с висока стена от останалата част на Варшава в участък с приблизителни размери 4 на 1,5 км, разположен около старото средновековно гето. В района по принцип живеят 160 000 души, така че става пренаселено, но това е най-малката беда. Губернаторът Франк отказва да отпусне достатъчно храна, за да могат дори половината от тези 400 000 души да оцелеят. За евреите, на които е забранено да напускат оградения район под заплахата да бъдат застреляни на място, няма никаква работа освен в няколкото оръжейни фабрики на Вермахта в периметъра на гетото или при хищни германски бизнесмени, които знаят как да реализират големи печалби чрез използване на робски труд.

Най-малко 100 000 евреи се опитват да преживяват с по една паница супа дневно, често сварена от слама, получена по милостта на другите. Това е обречена битка за живот.

Населението на гетото обаче не измира от глад и болести достатъчно бързо, за да устройва Химлер, който през лятото на 1942 г. заповядва евреите във варшавското гето да бъдат премахнати напълно „от съображения за сигурност“. На 22 юли е поставено началото на голяма операция по „преселване“. От тази дата до 3 октомври според Щрооп са „преселени“ общо 310 322 евреи. Това означава, че са закарани в лагерите за унищожение, по-голямата част в „Треблинка“, където са умъртвени с газ. Химлер обаче не остава удовлетворен. Когато посещава Варшава през януари 1943 г. и открива, че в гетото все още има 60 000 живи евреи, той дава нареждане „преселването“ да бъде завършено до 15 февруари. Това се оказва трудна задача. Суровата зима и исканията на армията, която след разгрома при Сталинград и последвалото отстъпление в Южна Русия има приоритетна необходимост от транспортни съоръжения, затрудняват СС да осигури нужните влакове, за да осъществи окончателното „преселване“. Освен това, съобщава Щрооп, евреите се съпротивляват срещу окончателното си ликвидиране „по всеки възможен начин“. Едва през пролетта се създава възможност заповедта на Химлер да бъде изпълнена. Решено е да разчистят гетото със „специална операция“ с продължителност три дена. Както става ясно по-късно, тя отнема четири седмици.

Депортацията на повече от 300 000 евреи е позволила на германците да намалят размера на заграденото гето и когато на 19 април 1943 г. сутринта есесовският генерал Щрооп насочва към него своите танкове, артилерия, огнехвъргачки и наказателни отряди, то обхваща област с размери едва 915 на 275 метра. При това обаче е надупчено от канали, изби и подземия, които отчаяните евреи са превърнали в укрепления. Оръжията им са малко: по някой пистолет или пушка, десетина картучници, които са били вкарани контрабандно, и ръчно изработени гранати. В тази априлска сутрин обаче те са решени да ги използват – първият и последен път в историята на Третия райх, когато евреите се опълчват с оръжие срещу нацистките потисници.

Щрооп разполага с 2090 души, около половината от които са от редовната армия или от Вафен СС; останалите са полицаи от СС, подсилени от 335 души от литовската милиция, както и някои полски полицаи и пожарникари. На първия ден те се сблъскват с неочаквана съпротива.

Операцията тъкмо беше започнала [докладва Щрооп в първото от множеството си ежедневно изпращани телетипни съобщения], когато се натъкнахме на силен организиран огън от страна на евреите и бандити. Танкът и две бронирани коли бяха обсипани с коктейли „Молотов“... Заради тези вражески контраатаки се наложи да се оттеглим.

Германската атака е възобновена, но се оказва, че върви трудно.

Около 17:30 ч. се сблъскахме с много силна съпротива откъм една група сгради, включително картучен огън. Специален нападателен отряд преодоля врага, но не успя да залови противниците. Евреите и криминални престъпници пренасяха съпротивата от една точка към друга и се измъкваха в последния момент... Загубите ни в първата атака: 12 души.

Нещата продължават по същия начин през първите няколко дни, през които зле въоръжените защитници отстъпват пред атаките на танкове, огнехвъргачки и артилерия, но продължават съпротивата. Генерал Щрооп не може да разбере защо „тези отрепки и

подчовеци“, както се изразява по адрес на обсадените евреи, не се предават и не се оставят да бъдат ликвидирани.

За няколко дни стана ясно [съобщава той], че евреите вече нямат никакво намерение да се преселят доброволно, а са решени да се противопоставят на евакуацията... Докато през първите дни имахме възможност да заловим значителен брой евреи, които са страхливци по природа, през втората половина от операцията ставаше все по-трудно да пленяваме бандитите и евреи. Постоянно се появяваха нови бойни отряди, състоящи се от 20–30 еврейски мъже и същия брой жени, които разпалваха нова съпротива.

Жените, отбелязва Щрооп, действали като предни отряди, и обикновено стреляли „с пистолет, държейки го с две ръце“, и мятали гранати, които криели в шалварите си.

На петия ден от сраженията разяреният Химлер губи търпение и нарежда на Щрооп да „прочисти“ гетото „с изключителна суровост и неотклонно упорство“.

Затова реших [разказва Щрооп в последния си доклад] да унищожа целия еврейски район, като запаля всичките му части.

След това описва случилото се.

Евреите продължаваха да стоят в горящите сгради, докато от страх да не изгорят живи започваха да скачат от горните етажи... Макар и с изпотрошени кости, те се опитваха да пропълзят през улицата до сгради, които още не бяха запалени... Въпреки опасността да изгорят живи, евреите и бандитите често предпочитаха да се върнат в пламъците, отколкото да рискуват да ги заловим.

За човек от типа на Щрооп е просто необяснимо, че мъжете и жените предпочитат да загинат сред пламъците, отколкото да умрат тихо и кротко в газовите камери. Защото той изпраща пленените, които не е убил, в „Треблінка“. На 25 април изпраща телетипно съобщение до щабквартирата на СС, че са заловени 27 464 евреи.

Ще се опитам да получа влак за Т2 [Треблінка] утре. В противен случай ликвидирането ще бъде извършено тук утре.

Често се действа по този начин – на място. На следващия ден Щрооп уведомява началниците си: „1330 евреи измъкнати от землянките и унищожени веднага; 362 евреи убити в сражение.“ Само трийсет от задържаните са „евакуирани“.

Към края на въстанието защитниците търсят убежище в каналите. Щрооп се опитва да ги измъкне, като наводни мрежата, но евреите успяват да спрат притока на вода. Един ден германците пускат в канализацията димни бомби през отворите на 183 шахти, но Щрооп със съжаление докладва, че те не са дали „желаните резултати“.

В крайния резултат не може да има съмнение. В продължение на месец обсадените евреи се бият с безразсъдна смелост, макар че Щрооп в един от дневните си отчети се изразява другояче, оплаквайки се от „коварните бойни методи и хитрости, използвани от евреите и бандитите“. Към 26 април той докладва, че много от защитниците са „полудели от жегата, дима и експлозиите“.

През деня бяха изгорени сградите в още няколко сектора. Това е единственият и краен метод, който принуждава тези отрепки и подчовеци да излязат на повърхността.

Последният ден е 16 май. През тази нощ Щрооп изпраща своя последен дневен боен отчет. *Унищожени бяха 180 евреи, бандити и подчовеци. Бившият еврейски квартал на Варшава вече не съществува. Мащабната операция завърши в 20:15 ч. с взривяване на варшавската синагога...*

Общ брой на евреите, с които е приключено: 56 065, включително пленени евреи и евреи, чието унищожение може да бъде доказано.

Седмица по-късно искат от него да обясни това число и той отговаря:

От общо 56 065 пленени, около 7000 бяха ликвидирани в бившето гето по време на мащабна операция. 6929 евреи бяха унищожени с транспортиране до „Треблінка“; следователно общият брой на ликвидираните евреи е 13 929. Освен това от пет до шест хиляди евреи бяха унищожени при експлозии или загинаха в пламъците.

Сметката на генерал Щрооп не е много ясна, защото има 36 000 евреи, които докладът му не обхваща. Въпреки това не можем да се съмняваме особено, че казва истината, когато пише в красиво подвързания си окончателен доклад, че е заловил „общо 56 065 евреи, чието унищожение може да бъде доказано“. Няма съмнение, че газовите камери дават обяснение за онези 36 000.

Германските загуби според Щрооп са шестнайсет убити и деветдесет ранени. Вероятно реалните числа са доста по-големи, като се имат предвид ожесточените улични боеве, които самият генерал описва в такива ужасни подробности, но са занижени, за да не засегнат тънката чувствителност на Химлер. Германските войски и полиция, казва Щрооп в заключение, са изпълнявали неуморно дълга си като верни другари и са се проявили като образцови примери за войници.

Осъществяването на „окончателното решение“ продължава до самия край на войната. Колко евреи са избити в този процес? За числото им се спори. Според двама свидетели от СС в Нюрнберг то е между пет и шест милиона по оценка на големия нацистки експерт по темата Карл Айхман, началник на Еврейския отдел на Гестапо, който изпълнява „окончателното решение“ с подкрепата на неговия автор, Хайдрих.^{HN} Числото, обявено от обвинението в Нюрнберг, е 5 700 000 и съответства на изчисленията на Световния еврейски конгрес. Райтлингер в своето обемисто изследване на „окончателното решение“ стига до заключението, че числото е малко по-ниско – между 4 194 200 и 4 581 200.⁷¹

На териториите, окупирани от войските на Хитлер през 1939 г., живеят около 10 милиона евреи. Всички оценки показват със сигурност, че близо половината от тях са били унищожени от германците. Това е крайният резултат и потресаващата цена на маниакалната идея, завладяла нацисткия диктатор през младежките му години, докато мизерства във Виена – идея, която много от германските му последователи споделят вследствие (или независимо) от неговите внушения.

Медицинските експерименти

Някои практики на германците през краткия период на съществуването на Новия ред са резултат по-скоро от чист садизъм, отколкото от жажда за масови убийства. За някой

психиатър вероятно има разлика между двата импулса, макар че крайният резултат в двата случая се различава единствено по мащаб.

Нацистките медицински експерименти са пример за този садизъм, тъй като при използването на затворници от концентрационните лагери и военнопленници като човешка разновидност на опитните мишки не е осъществен почти никакъв принос към науката. Това е ужасяваща история, с която германското медицинско съсловие не може да се гордее. Въпреки че „експериментите“ са дело на по-малко от двеста кръвожадни шарлатани – независимо че някои от тях заемат високи постове в медицинския свят, – тяхната престъпна дейност е известна на хиляди видни лекари в Райха, нито един от които, доколкото е документирано, не е изразил и най-слабия публичен протест.^{HO}

В тази категория убийства евреите не са единствените жертви. Нацистките лекари използват и руски военнопленници, полски лагерници, както мъже, така и жени, а дори и германци. „Експериментите“ са твърде разнообразни. Затворниците са поставяни в камера под налягане и излагани на въздействия, характерни за голяма височина, докато престанат да дишат. Инжектират им тиф и индуцират жълтеница в смъртоносна степен. Подлагат ги на „температурни“ експерименти, като ги потапят в леденостудена вода или ги оставят голи навън на студа, докато замръзнат до смърт. Изпробват върху тях отровни куршуми и газ. В женския концентрационен лагер „Равенсбрюк“ причиняват на стотици полски девойки (наричат ги „зайчета“) гангрена, докато други са подлагани на „експерименти“ за присаждане на кости. В „Дахау“ и „Бухенвалд“ избират цигани, за да проверят колко дълго и с какви последици могат да преживеят само със солена вода. В няколко лагера се извършват масови експерименти за стерилизация чрез различни средства върху мъже и жени; защото, както пише веднъж на Химлер д-р Адолф Покорни, лекар от СС, „враговете трябва да бъдат не само победени, но и унищожени“. Ако не могат да бъдат убити – а както видяхме, нуждата от робска работна ръка към края на войната поставя тази практика под съмнение, – тогава може да им се попречи да се размножават. Д-р Покорни дори съобщава на Химлер, че смята, че е открил подходящото средство, растението *Caladium seguinum*, което, казва той, причинява трайно безплодие.

Самата мисъл [пише добрият доктор на началника на СС], че могат да бъдат стерилизирани три милиона болшевици, понастоящем в германски плен, така че да са на разположение за работа, но без възможността да се размножават, открива изключително големи перспективи.⁷²

Друг германски лекар, който вижда пред себе си „големи перспективи“, е професор Аугуст Хирт, директор на Института по анатомия към Страсбургския университет. Неговата специализация донякъде се различава от тази на другите, както се вижда от обясненията му в писмо, изпратено около Коледа през 1941 г. на генерал-лейтенант Рудолф Брант от СС, адютант на Химлер.

Имаме на свое разположение голяма сбирка от черепи от почти всички раси и народи. От еврейската раса обаче има съвсем малко образци... Войната на изток сега ни предоставя възможността да запълним тази липса. Като набавим черепи от еврейско-болшевишки комисари, които представляват прототипа на отблъскващия, но типичен подчовек, сега имаме шанса да осигурим материал за науката.

Професор Хирт не иска черепи на вече мъртви „еврейско-болшевишки комисари“. Той предлага главите на тези лица най-напред да бъдат измерени на живо. След това –

след причинената впоследствие смърт на евреина, чиято глава не бива да бъде повреждана, лекарят ще отреже главата от тялото и ще я изпрати... в херметично запечатана тенекиена кутия.

След което, обещава д-р Хирт, той ще се заеме с нови научни измервания.⁷³ Химлер се радва да научи това. Той нарежда професор Хирт да „бъде снабден с всичко необходимо за неговата научна работа“.

Снабдяват го добре. Прекият снабдител е интересен нацистки тип на име Волфрам Зиверс, който прекарва много време на свидетелската скамейка по време на основния Нюрнбергски процес и на „Лекарския процес“ по-късно, в последния случай като обвиняем.^{HP} Зиверс, бивш книжар, се е издигнал до полковник в СС и изпълнителен секретар на Аненербе, Институтът за проучвания върху наследствеността – една от нелепите „културни“ организации, учредени от Химлер, посветена на една от многото му безумни идеи. Според Зиверс институтът имал петдесет „научни филиала“, един от които се нарича „Институт за военни научни изследвания“, ръководен също от Зиверс. Той беше индивид с шарещ поглед и мефистофелски вид, с гъста мастиленочерна брада; в Нюрнберг го наричаха „Синята брада“, по подобие на прочутия убиец от френската приказка. Подобно на толкова много други персонажи в тази история, Зиверс педантично си води дневник, който заедно с кореспонденцията му (запазени са и двете) допринася да свърши на бесилката.

До юни 1943 г. Зиверс е събрал в Аушвиц мъжете и жените, които трябва да набавят скелетите за „научните измервания“ на професор д-р Хирт в Страсбургския университет. „Обработени бяха общо 115 души, включително 79 евреи, 30 еврейки, четирима „азиатци“ и двама поляци“ – докладва Зиверс, отправяйки искане към главната канцелария на СС в Берлин да осигурят транспорт за превозването им от „Аушвиц“ до концентрационния лагер „Нацвайлер“ близо до Страсбург. По време на кръстосан разпит в Нюрнберг британският представител го пита какво е значението на думата „обработване“.

„Антропологически измервания“ – отговаря Зиверс.

„Преди да ги убият, им правеха антропологически измервания? Това ли беше всичко?“

„Правеха се и отливки“ – добавя Зиверс.

Какво се случва след това, разказва капитанът от СС Йозеф Крамер, ветеран в дейностите по унищожаването от „Аушвиц“, „Маутхаузен“, „Дахау“ и други лагери, който си спечелва мимолетна слава и като „Чудовището от Белзен“ и е осъден на смърт от британски съд в Люнебург.

Професор Хирт от Страсбургския институт по анатомия ми каза за затворническия конвой на път от Аушвиц. Каза, че тези хора трябва да бъдат умъртвени с отровен газ в газовата камера на лагера „Нацвайлер“, след което телата им да бъдат доставени на негово разположение в Института по анатомия. Даде ми шише с около половин пинта соли – мисля, че бяха цианидни соли – и ми каза приблизителната доза, която да използвам, за да отрова двама от Аушвиц затворници.

В началото на август 1943 г. получих осемдесет затворници, които трябваше да бъдат убити с газа, който ми даде Хирт. Една нощ отидох до газовата камера с малък

автомобил, с около петнайсет жени. Това беше първия път. Казах на жените, че трябва да влязат в камерата, за да бъдат дезинфекцирани. Не им казах обаче, че ще бъдат обгазени.

По това време нацистите вече са усъвършенствали метода.

С помощта на няколко души от СС [продължава Крамер] съблякох напълно жените и ги натиках в газовата камера, където бяха напълно голи.

Когато лекарят затвори вратата, те започнаха да крещят. Пуснах известно количество соли през една тръба... и наблюдавах през една шпионка какво става в помещението. Жените продължиха да дишат около половин минута, след което започнаха да се свличат на пода. След като включих вентилацията, отворих вратата. Видях жените да лежат безжизнени на пода, бяха покрити с екскременти.

Капитан Крамер свидетелства, че повтарял процедурата, докато всичките осемдесет затворници били умъртвени, и предал телата на професор Хирт, както е било поискано. Водещият разпита се интересува какви са били чувствата му в този момент, и забележителният му отговор ни позволява да вникнем в един феномен на Третия райх, който изглежда толкова недостъпен за човешкото разбиране.

Не изпитвах чувства, докато вършех тези неща, защото бях получил заповед да убия осемдесетте затворници по начина, който вече ви описах.

Между другото, това е начинът, по който съм обучен да действам.⁷⁴

Показанията на друг свидетел разкриват какво се случва след това. Той е Анри Ерипиер, французин, който работи като лабораторен асистент на професор Хирт в Института по анатомия в Страсбург до идването на Съюзниците.

Първата пратка, която получихме, беше с телата на трийсет жени... Тези трийсет женски тела пристигнаха още топли. Очите бяха широко отворени и блестяха. Бяха зачервени, налети с кръв и изскочили от орбитите. Имаха и следи от кръв около носа и устата. Не се наблюдаваше rigor mortis.

Ерипиер подозира, че са били умъртвени, и тайно преписва затворническите номера, които са татуирани на левите им ръце. Пристигат и още две пратки с 56 мъже в абсолютно същото състояние, казва той. Под вещото ръководство на д-р Хирт те са накиснати в спирт. Професорът обаче изпитва известно безпокойство във връзка с цялата тази работа. „Петер – казва той на Ерипиер, – ако не можеш да си затваряш устата, ще станеш един от тях.“

Тъй или иначе професор д-р Хирт се залавя за работа. Според кореспонденцията на Зиверс професорът отрязва главите и, както пише сам, се сдобива със „сбирка от скелети, каквата не е имало преди“. Възникват обаче и трудности и след като д-р Хирт му ги описва (самият Зиверс няма експертни познания по медицина или анатомия), шефът на Аненербе докладва за тях на Химлер на 5 септември 1944 г.

С оглед на огромния обем на извършваните научни изследвания, работата по обработката на труповете още не е приключила. За 80 трупа е нужно малко повече време.

А времето изтича. Настъпващите американски и френски войски приближават Страсбург. Хирт иска „указания какво да се направи със сбирката“.

Плътта може да бъде отделена от труповете, така че да станат неразпознаваеми

[докладва Зиверс до централата от името на д-р Хирт]. *Това обаче означава, че поне част от цялата свършена работа ще отиде напразно и че тази уникална колекция ще бъде загубена за науката, тъй като впоследствие ще е невъзможно да се направят гипсови отливки.*

Сбирката от скелети сама по себе си е незабележителна. За частите със запазена плът можем да обявим, че са оставени от французите по времето, когато сме поели Института по анатомия^{HO} и ще бъдат предадени за кремация. Моля, дайте указания кое от следните три предложения да бъде изпълнено: 1. Сбирката да се съхрани като цяло; 2. Сбирката да бъде частично нарушена; 3. Сбирката да се разтури напълно.

„Защо искате да отделите плътта от телата, свидетел? – пита британският обвинител сред тишината на съдебната зала в Нюрнберг. – Защо мислехте, че вината ще трябва да бъде прехвърлена върху французите?“

„Като лаик не можех да имам мнение по този въпрос – отговаря нацисткия „Синята брада“. – Просто предадох запитването на професор Хирт. Нямах нищо общо с убийството на тези хора. Просто изпълнявах функциите на пощальон.“

„Били сте просто пощенска станция – отвръща обвинителят, – още една от тези чудесни нацистки пощенски станции, така ли?“

Това е неубедителна защита, до която прибегват мнозина нацисти пред съда, и в този случаи, както и в други такива, обвинението я разобличава.⁷⁵

Заловените архиви на СС разкриват, че на 26 октомври 1944 г. Зиверс докладва, че „колекцията в Страсбург е напълно разтурена в съгласие с указанията. Това решение е най-доброто с оглед на цялата ситуация.“⁷⁶

Ерипиер по-късно описва не напълно успешния опит за заличаване на следите.

През септември 1944 г. Съюзниците започнаха настъпление към Белфор и професор Хирт нареди Бонг и хер Майер да нарежат тези тела и да ги изгорят в крематориума... На следващия ден попитах хер Майер дали е нарязал всички тела, но хер Бонг отговори: „Не можахме да нарежем всички тела, работата е твърде много. Оставихме няколко тела в складовото помещение.“

Там те са открити от Съюзниците месец по-късно, когато в Страсбург влизат части от Седма армия на САЩ, водени от френската Втора бронирана дивизия.^{HR, 77}

Господарите на Новия ред колекционират не само скелети, но и човешки кожи, макар и в последния случай да не могат да претендират, че допринасят за каузата на научните изследвания. Кожите на затворници от концентрационните лагери, специално екзекутирани за тази отвратителна цел, имат чисто декоративна стойност. Както става ясно, от тях стават прекрасни абажури; няколко такива са направени специално за фрау Илзе Кох, съпругата на коменданта на „Бухенвалд“, на която затворниците дават прозвището „Кучката от Бухенвалд“.^{HS} Изглежда, че най-много са се търсели кожи с татуировки. За това свидетелства под клетва в Нюрнберг германският затворник Андреас Пфафенбергер.

... Всички затворници с татуировки получаваха нареждане да се обадят в диспансера... След прегледа затворниците с най-хубави и художествено изработени образци бяха умъртвявани с инжекции. След това труповете бяха предавани на отдела по патология, където желаните участъци от татуирана кожа бяха отделяни от телата и обработвани

*допълнително. Готовите продукти бяха предавани на съпругата на Кох, която поръчваше от тях абажури и други декоративни изделия за дома.*⁷⁸

На едно от парчетата кожа, което особено поражда въображението на фрау Кох, са татуирани думите „Хензел и Гретел“.

В друг лагер, „Дахау“, търсенето на подобни кожи често надхвърля предлагането. Един затворник, чешкият лекар д-р Франк Блаха, свидетелства за това в Нюрнберг.

*Понякога няхахме достатъчно тела с добра кожа и д-р Рашер казваше: „Добре, ще получите телата.“ На следващия ден получавахме двайсет-трийсет трупа на млади хора. Те бяха простреляни във врата или удряни по главата, така че кожата да не се повреди... Кожата трябваше да бъде от здрави затворници и без дефекти.*⁷⁹

Изглежда, че предимно д-р Зигмунд Рашер е отговорен за по-садистичните медицински експерименти. Този ужасен шарлатанин е привлякъл вниманието на Химлер, една от чиито мании е създаването на нордически поколения от все по-висш тип, с разпространяваната в средите на СС информация, че фрау Рашер е родила три деца, след като е навършила 48 години – макар и истината да е, че семейство Рашер просто са отвличали децата от едно сиропиталище през подходящи интервали от време.

През пролетта на 1941 г. на д-р Рашер, който посещава специален медицински курс в Мюнхен, организиран от Луфтвафе, му хрумва блестяща идея. На 15 май 1941 г. той пише за нея на Химлер. За свой ужас е установил, че изследванията за въздействието на височинните условия върху пилотите са в застой, защото „още не е имало възможност за тестове с човешки материал, тъй като подобни експерименти са много опасни и никой не желае да участва доброволно в тях“.

*Можете ли да предоставите двама или трима професионални престъпници за тези експерименти... Експериментите, при които обектите могат, разбира се, да умрат, ще се извършват с моето съдействие.*⁸⁰

Началникът на СС отговаря в рамките на една седмица, че „разбира се, с готовност ще бъдат осигурени затворници за изследванията за полети на голяма височина“.

Те са му предоставени и д-р Рашер се залавя за работа. Резултатите могат да се видят в собствените му отчети, както и в други, които стават известни в Нюрнберг и на последващия съдебен процес срещу лекарите от СС.

Данните, представени от самия д-р Рашер, са образец за научен жаргон. За височинните тестове той премества барокамерата на авиацията от Мюнхен в близкия концентрационен лагер „Дахау“, където има на разположение готови човешки опитни мишки. Въздухът от съоръжението се изпомпва, за да се симулират условията на голяма височина с характерните за тях съдържание на кислород и налягане. След това д-р Рашер провежда своите наблюдения, типичен пример за които е следното.

Третият тест беше без кислород, съответстващ на височина 8960 м и проведен върху 37-годишен еврей в добро общо състояние. Дишането продължи 30 минути. След четири минути П. Л. [подопитното лице] започна да се поти и да върти глава.

След пет минути се появиха спазми; между шестата и десетата минута дишането се учести, като П. Л. загуби съзнание. От единайсетата до трийсетата минута дишането

се забави до три вдишвания в минута, за да спре напълно в края на този интервал... Около час и половина след като дишането беше спряло, започна извършването на аутопсия.⁸¹

Австрийският затворник Антон Пахолег, който работи в кабинета на д-р Рашер, описва „експериментите“ в не толкова научен стил.

Лично съм виждал през прозорчето за наблюдение на барокамерата затворник да стои вътре във вакуум, докато дробовете му се пръснат... Те полудяваха и започваха да си скубят косите, мъчейки се да облекчат напрежението. Деряха с пръсти и нокти главите и лицата си, опитвайки се да се обезобразят в лудостта си. Блъскаха с ръце и глава по стените и крецияха, мъчейки се да облекчат налягането в тъпанчетата си. Тези случаи обикновено завършваха със смъртта на лицето.⁸²

Около 200 затворници са подложени на този експеримент, преди д-р Рашер да приключи с него. От тях, според дадените показания на „Лекарския процес“, около осемдесет са убити веднага, а останалите са екзекутирани малко по-късно, за да не се разнесат слухове.

Този конкретен изследователски проект е завършен през май 1942 г., когато фелдмаршал Ерхард Милх от Луфтвафе предава на Химлер „благодарностите“ на Гьоринг за пионерските експерименти на д-р Рашер. Малко по-късно, на 10 октомври 1942 г., генерал-лейтенант д-р Хипке, медицински инспектор от авиацията, „от името на германската авиационна медицина и изследователска дейност“ изказва на Химлер своята „почтителна признателност“ за „експериментите в „Дахау“. Според него обаче те съдържат един пропуск. Не са взели предвид изключителния студ, на който се излагат авиаторите на голяма височина. За да поправи този пропуск, уведомява той Химлер, Луфтвафе строи барокамера, „снабдена с пълно охлаждане и с номинална височина 30 480 м“. И добавя, че „различните видове експерименти с изстудяване в „Дахау“ продължават“.⁸³

Наистина е така. И отново д-р Рашер е на предната линия. Някои от неговите колеги лекари обаче имат скрупули. Християнско ли е да се върши това, което прави д-р Рашер? Очевидно няколко германски медици от Луфтвафе започват да изпитват съмнения. Когато Химлер научава за това, изпада в ярост и веднага пише на фелдмаршал Милх, за да протестира срещу трудностите, създавани от „християнски медицински кръгове“ в авиацията. Той моли началник-щаба на Луфтвафе да освободи Рашер от военновъздушните сили, за да може да бъде прехвърлен в СС. Предлага да намерят някой „нехристиянски лекар, който да е почтен като учен“, за да му предадат ценната работа на д-р Рашер. Между другото Химлер подчертава, че той

лично се нагърбва с отговорността да набавя асоциални индивиди и престъпници, които заслужават единствено да умрат в концентрационните лагери за тези експерименти.

„Експериментите с изстудяване“ на д-р Рашер са два вида: целта на единия е да се провери колко студ може да понесе едно човешко същество, преди да умре; а на другия – да се намерят най-добрите средства за затопляне на човек, който все пак е оживял, след като е бил изложен на изключителен студ. Избрани са два метода за излагане на силен студ: потапят човека в резервоар с леденостудена вода или през зимата го оставят съвсем гол навън в снега за една нощ. Рашер пише на Химлер обемисти доклади за своите експерименти с „изстудяване“ и „затопляне“; един-два примера разкриват основната им насока. Един от най-ранните е проведен на 10 септември 1942 г.

П. Л. бяха потопявани във вода с пълна авиаторска униформа... с качулка. Носеха спасителна жилетка, за да не потънат. Експериментите бяха проведени във вода с температура между 36,5 и 53,5 градуса по Фаренхайт^{III}. В първата серия експерименти задната част на главата и мозъчният ствол бяха над водата. В друга серия задната част на врата и малкият мозък бяха потопени. Електрически регистрирани бяха минимални температури до 79,5 градуса в стомаха и 79,7 градуса^{III} в ректума. Смъртни случаи имаше само когато бяха охлаждали продълговатият и малкият мозък.

При аутопсиите на умрелите в тези случаи в черепната кухина винаги беше откривано голямо количество кръв в свободно състояние, до половин литър. В сърцето редовно се наблюдаваше крайно разширение на дясната камера. П. Л. при подобни изпитания неизбежно умираха, когато телесната температура беше спаднала до 82,5 градуса^{III}, въпреки всички опити да бъдат спасени. Тези данни от аутопсията ясно доказват необходимостта от затоплено защитно приспособление за главата и врата за дунапреновия костюм, който е в процес на разработване.⁸⁴

Приложената от д-р Рашер таблица обхваща шест „смъртни случая“ и показва температурата на водата, телесната температура при изваждане от водата, телесната температура при смъртта, продължителността на престоя във водата и времето, за което е умрял пациентът. Най-жилавият е издържал в ледената вода 100 минути, а най-слабият – 53 минути.

Валтер Неф, лагерник, който служи при д-р Рашер като санитар, предоставя на „Лекарския процес“ описание на един от тестовете с изстудяване от гледната точка на неспециалист.

Това беше най-ужасният експеримент, правен някога. От затворническите бараки бяха доведени двама руски офицери. Рашер нареди да ги съблекат и трябваше да влязат голи във ваната. Минаваха час след час и макар че обикновено хората изпадаха в несвят най-много след шейсет минути, двамата мъже в този случай след два часа и половина продължаваха да бъдат в пълно съзнание. Всички молби към Рашер да ги умъртви с инжекция, бяха напразни. Към третия час единият от руснаците каза на другия: „Другарю, моля те, кажи на офицера да ни застреля.“ Другият отговори, че не очаква милост от това фашистко куче. Двамата си стиснаха ръце и си казаха: „Сбогом, другарю“... Тези думи бяха преведени на Рашер от един млад поляк, макар и в малко по-различна форма. Рашер отиде в кабинета си. Младият поляк веднага се опита да приспи жертвите с хлороформ, но Рашер се върна веднага и ни заплаши с оръжието си... Опитът продължи най-малко пет часа, преди да настъпи смъртта.⁸⁵

Официалният „ръководител“ на първите експерименти в студена вода е някой си д-р Холцльохнер, професор по медицина в Килския университет, асистирани от д-р Финке, но след като са работили с Рашер в продължение на два месеца, те решават, че са изчерпали възможностите на експеримента. След това тримата лекари съставят съвършено секретен доклад от трийсет и две страници до Луфтвафе, озаглавен „Експерименти по изстудяване с човешки същества“, и свикват конференция на германски учени в Нюрнберг на 26 и 27 октомври 1942 г., за да огласят и предложат за обсъждане своите резултати. Темата на срещата е „Медицински въпроси при извънредни ситуации в морски и зимни условия“.

Според свидетелските показания на „Лекарския процес“ участват деветдесет и пет германски учени, включително някои от най-изтъкнатите специалисти в тази област, и макар и тримата лекари да не оставят съмнение, че при експериментите значителен брой човешки същества са били измъчвани до смърт, никой не повдига този въпрос и съответно не изразява протест.

По това време професор Холцльохнер^{HW} и д-р Финке се оттеглят от експериментите, но усърдният д-р Рашер продължава сам от октомври 1942 г. до май на следващата година. Той иска, освен всичко друго, да проведе експерименти със „сухо изстудяване“, както сам се изразява. „Аушвиц“, пише той на Химлер,

е много по-подходящ за подобни опити от „Дахау“, защото там е по-студено и защото при неговите размери в лагера ще има по-малко суматоха. (Подопитните лица викат, когато замръзват.)

По някаква причина промяната на мястото не може да се уреди, така че д-р Рашер продължава заниманията си в „Дахау“, молейки се за истински зимно време.

Слава богу, в „Дахау“ настъпи поредното застудяване [пише той на Химлер през ранната пролет на 1943 г.]. Някои хора останаха на открито за 14 часа при 21 градуса^{HX}, при което вътрешната им температура достигна до 77 градуса^{HU}, с периферни измръзвания...⁸⁶

На „Лекарския процес“ свидетелят Неф отново описва експериментите със „сухо изстудяване“ на своя началник от гледната точка на лаик.

Вечерта изнасяха затворника гол на носилка пред бараките. Беше покрит с чаршаф и на всеки час го заливаха с кофа студена вода. Подопитното лице оставаше да лежи така на открито до сутринта. Измерваха му температурата.

По-късно д-р Рашер каза, че е погрешно да се покрива обектът с чаршаф и да се мокри с вода... В бъдеще подопитните лица не трябваше да се покриват. Следващият експеримент беше тест върху десетима затворници, които на свой ред бяха оставени да лежат също така голи.

Докато затворниците замръзват бавно, д-р Рашер или неговият асистент проверяват и отбелязват температурата, работата на сърцето, дишането и т.н. Виковете на страдалеца често раздират нощта.

Първоначално [обяснява Неф пред съда] Рашер забраняваше тези експерименти да се провеждат под анестезия. Подопитните лица обаче вдигаха такъв шум, че за Рашер се оказа невъзможно да продължи тези опити без упойващи средства.⁸⁷

П. Л. (подопитните лица) са оставяни да умират, както и заслужават по думите на Химлер, в резервоарите с ледена вода или проснати голи на земята пред бараките в „Дахау“ в зимната вечер. Ако оцелеят, скоро след това са ликвидирани. И все пак храбрите германски пилоти и матроси, за чието благо уж се провеждат експериментите, и които могат да попаднат сред мразовитите води на Северния ледовит океан или да бъдат блокирани в някоя замръзнала пустош северно от полярния кръг в Норвегия, Финландия или Северна Русия, трябва да бъдат спасени, ако е възможно. Затова несравнимият д-р Рашер се заема да провежда със своите човешки опитни мишки в „Дахау“ т.нар. експерименти за затопляне. Той иска да разбере кой е най-добрият метод да се затопли замръзнал човек, така че по възможност да бъде спасен животът му.

Хайнрих Химлер, винаги готов да предложи „практични“ решения на своя корпус от работливи учени, подсказва на д-р Рашер да опита загряване с „животинска топлина“, но докторът първоначално не е във възторг от идеята. „Загряването с животинска топлина, от телата на животни или жени, е твърде бавно“ – пише той на началника на СС. Химлер обаче не го оставя на мира.

Много съм любопитен [пише той на Рашер] относно експериментите с животинска топлина. Аз лично смятам, че тези експерименти могат да донесат най-добрите и най-трайните резултати.

Колкото и да е скептичен, д-р Рашер не е човек, който ще пренебрегне предложение, дошло от ръководителя на СС. Той веднага започва поредица от крайно гротескни експерименти, като ги описва за поколенията, без да пропусне и една отвратителна подробност. При него в „Дахау“ са изпратени четири затворнички от женския концентрационен лагер в Равенсбрюк. В една от тях обаче (всички са класифицирани като проститутки) има нещо, което смущава доктора, и той докладва по този повод на началниците си.

Една от определените жени има неоспоримо нордически расови характеристики... Попитах момичето защо е дало доброволно съгласие да работи в публичен дом, а тя отговори: „За да се измъкна от концентрационния лагер.“ Когато възразих, че е срамно да стане доброволно проститутка, ми каза: „По-добре половин година в публичен дом, отколкото половин година в концентрационния лагер...“

Моето расово съзнание се бунтува пред перспективата да поставя редом с по-долни елементи от концентрационния лагер момиче, което външно е изцяло от нордическата раса... По тази причина отказвам да използвам това момиче за моите експериментални цели.⁸⁸

Използва обаче други, които нямат толкова светла коса и толкова сини очи. Получените резултати са надлежно докладвани на Химлер в отчет с гриф „секретно“ на 12 февруари 1942 г.⁸⁹

Подопитните лица бяха изстудявани по обичайния начин – със или без дрехи – в студена вода при различни температури... Изваждането от водата ставаше при ректална температура 86 градуса^{HZ}...

В осем случая подопитните лица бяха поставяни между две голи жени на широко легло. Жените бяха инструктирани да се притиснат колкото може по-плътно до изстуденото лице. След това трите лица бяха покривани с одеяла...

Веднъж щом се върнеха в съзнание, подопитните лица не го изгубваха повече, бързо схващаха положението и се притискаха към голите тела на жените. Повишаването на телесната температура след това ставаше с приблизително същата скорост, както при подопитните лица, затопляни чрез увиване с одеяла... Изключение бяха четири подопитни лица, които осъществиха полов акт между 86 и 89,5 градуса^{1A}. При тези лица след коитуса настъпваше много бързо повишаване на температурата, сравнимо с постигнатото посредством баня с гореща вода.

Д-р Рашер установява, донякъде за своя изненада, че една жена затопля измръзалия мъж по-бързо от две жени.

Отдавам това на факта, че при затопляне чрез една жена личните задръжки отпадат и жената се притиска по-силно до охладеното лице. В този случай връщането към пълно съзнание също е забележително бързо. Само в един случай лицето не се върна в съзнание и беше регистрирано само леко затопляне. Това подопитно лице умря със симптоми на мозъчен кръвоизлив, който по-късно беше потвърден от аутопсията.

Накратко, този садистичен бездарник стига до извода, че затоплянето на „охладен“ мъж с жени „става много бавно“ и че горещите бани са по-ефикасни.

Само онези подопитни лица [заключават той], чието физическо състояние позволяваше полово сношение, се затоплиха изненадващо бързо и при това показаха изненадващо бързо възстановяване на доброто общо телесно състояние.

Според свидетелските показания на „Лекарския процес“, проведени са около 400 експеримента с „изстудяване“ върху 300 души, от които между 80 и 90 са починали в пряк резултат от опитите, а останалите, с няколко изключения, са били ликвидирани впоследствие, след като някои от тях са доведени до лудост. Случва се така, че самият д-р Рашер не е свидетел на този съдебен процес. Той продължава кървавата си работа по различни други проекти, твърде многобройни, за да бъдат описани, до май 1944 г., когато двамата със съпругата му са арестувани от СС – както изглежда, не заради неговите отвратителни „експерименти“, а по обвинение, че двамата с жена му са излъгали за начина, по който децата им са се появили на бял свят. Това е измама, която Химлер с неговия култ към германските майки не може да понесе – той искрено е вярвал, че фрау Рашер е родила първото от трите си деца на 48-годишна възраст, и е възмутен, когато научава, че всъщност ги е отвлякла. Затова д-р Рашер е въдворен в помещението на политическите затворници в познатия му лагер „Дахау“, а съпругата му е изпратена в „Равенсбрюк“, откъдето докторът си е набавял проститутки за опитите със „затопляне“. Нито един от двамата не оцелява. Смята се, че едно от последните неща, които е направил Химлер преди смъртта си, е да нареди тяхната екзекуция. Те биха били неудобни свидетели.

Известен брой такива неудобни свидетели оцеляват, за да бъдат изправени пред съда. Седем от тях са осъдени на смърт и обесени, след като защитават до последно своите смъртоносни експерименти като патриотични действия в полза на отечеството. Д-р Херта Оберхойзер, единствената жена сред обвиняемите в „Лекарския процес“, получава двайсет години. Тя признава, че е поставила смъртоносни инжекции на „пет или шест“ полякини измежду стотиците, изпитали адските мъки на разнообразни „експерименти“ в „Равенсбрюк“. Някои лекари като известния Покорни, който е предлагал стерилизирането на милиони врагове, са оправдани. Някои се разкайват. На втори процес срещу по-незначителни медици д-р Едвин Катценеленбоген, бивш член на факултета на Харвардското медицинско училище, моли съда за смъртна присъда. „Вие сложихте на челото ми печата на Каин – възкликва той. – Всеки лекар, извършил престъпленията, в които съм обвинен, заслужава да бъде убит.“ Осъден е на доживотен затвор.⁹⁰

Смъртта на Хайдрих и краят на Лидице

В разгара на войната е извършен един акт на отмъщение срещу престъпните господари на Новия ред за избиването на завладените народи. Райнхард Хайдрих – началникът на полицейските сили за сигурност и СД, заместник ръководител на Гестапо, този демоничен трийсет и осемгодишен полицай с дълъг нос и леденостуден поглед, геният на „окончателното решение“, Палача Хайдрих, както става известен в окупираните земи – загива от насилствена смърт.

Жаден за още власт и зает с тайни интриги да измести своя началник Химлер, той си е уредил да получи назначение, наред с останалите си постове, и като изпълняващ длъжността протектор на Бохемия и Моравия. Бедният стар Нойрат, официалният протектор, е изпратен в безсрочен отпуск по болест от Хитлер през септември 1941 г., и Хайдрих заема неговото място в двореца Храдчани в Прага, древното седалище на бохемските крале. Не за дълго обаче.

Сутринта на 29 май 1942 г., докато пътува с открития си спортен мерцедес от своята вила в провинцията към замъка в Прага, по него е запратена бомба британско производство, която взривява колата на парчета и го ранява в гръбнака. Хвърлена е от двама чехи, Ян Кубис и Йозеф Габейк от доброволческата чехословашка армия в Англия, които са били спуснати с парашут от самолет на кралската авиация. Добре екипирани за своята задача, те се измъкват под прикритието на димна завеса и намират убежище при свещениците на църквата „Св. Карл Боромей“ в Прага.

Хайдрих умира от раните си на 4 юни. Това е последвано от същинско клане, защото германците, по стар тевтонски обичай, отмъщават жестоко за смъртта на своя герой. Според един доклад на Гестапо веднага са екзекутирани 1331 чехи, включително 201 жени.⁹¹ Самите атентатори, заедно със 120 членове на чешката съпротива, които се крият в църквата „Карл Боромей“, са обсадени там от СС и избити до последния човек.^{1B} Най-многобройната група, пострадала при това демонстративно посегателство срещу господарската раса, са евреите. Три хиляди от тях са изведени от „привилегированото“ гето в Терезиенщат и изпратени на изток за унищожение. В деня на атентата Гьобелс нарежда да бъдат арестувани 500 от малкото останали евреи в Берлин, и в деня, когато Хайдрих умира, 152 от тях са екзекутирани като „репресивна мярка“.

Сред всички последици от смъртта на Хайдрих обаче, цивилизованият свят вероятно ще помни най-дълго съдбата на селцето Лидице близо до миньорския град Кладно, недалече от Прага. Без никаква друга причина, освен за назидание на народа, дръзнал да отнеме живота на един от своите мъчители, в това мирно малко селце е извършено ужасно зверство.

Сутринта на 9 юни 1942 г. десет камиона, натоварени с германци от полицейските сили за сигурност под командването на капитан Макс Рошок^{1C}, пристигат край Лидице и обсаждат селото. Не позволяват на никого да го напусне, макар че който живее там, но отсъства в момента, може да се върне. Едно дванайсетгодишно момче изпада в паника и се опитва да избяга. То е простреляно и убито. Една селянка хуква към полето навън. Убита е с изстрел в гърба. Цялото мъжко население на Лидице е заключено в хамбарите, конюшните и избата на фермер на име Хорак, който е и кмет на селото. На следващия ден, от зори до 16 ч., ги извеждат на групи по десет души в градината зад хамбара, където са разстрелвани от наказателни отряди на полицията за сигурност. Там са екзекутирани общо 172 мъже и

младежи над 16-годишна възраст. Други деветнайсет местни мъже, които са на работа в мините на Кладно по време на клането, по-късно са арестувани и изпратени в Прага.

Седем жени, които са задържани в Лидице, са закарани в Прага и разстреляни. Всички останали жени от селото, общо 195 на брой, са закарани в концентрационния лагер „Равенсбрюк“ в Германия, където седем са умъртвени с газ, три „изчезват“ и четирийсет и две умират вследствие на жестоко отношение. Четири от жените на Лидице, които са в напреднала бременност, най-напред са закарани в родилна клиника в Прага, където новородените им деца са убити, а те самите са закарани в „Равенсбрюк“.

За германците остава да уредят въпроса с децата на Лидице, чиито бащи вече са мъртви и чиито майки са затворени в лагер. Трябва да се каже, че тях германците не разстрелват – дори и момчетата. Те са закарани в концентрационен лагер в Гнайзенау. Броят им е общо деветдесет, от които седем на възраст под една година са избрани от нацистите след съответен преглед от „расовите експерти“ на Химлер, за да бъдат изпратени в Германия и отгледани като германски деца с германски имена. По-късно постъпват по подобен начин и с останалите. „Изгубени са всички следи от тях“ – заключава чехословакското правителство, което съставя официален доклад за Лидице за Нюрнбергския трибунал.

За щастие, поне някои от тях са намерени по-късно. Помня как през есента на 1945 г. в германските вестници, вече под контрола на Съюзниците, четях трогателните молби на оцелелите майки от Лидице, които призоваваха германския народ да им помогне да открият децата си и да ги изпратят „у дома“.¹⁰

Самото Лидице на практика е изтрито от лицето на земята. Веднага след като мъжете са избити, а жените и децата – откарани другаде, полицията за сигурност изгаря селото, взривява развалините с динамит и заравнява мястото.

Макар и Лидице да се е превърнало в най-известния пример за нацистка диващина от този вид, то не е единственото село в земите под германска окупация, сполетяно от подобен варварски край. Има още едно такова в Чехословакия, Лежаки, както и няколко други в Полша, Русия, Гърция и Югославия. Дори на запад, където Новият ред е сравнително по-малко кръвожаден, германците действат по примера на Лидице, макар че в повечето случаи, както с Телевог в Норвегия, мъжете, жените и децата просто са депортирани до различни концентрационни лагери, след като селото е изравнено със земята до последната сграда.

На 10 юни 1944 г. обаче, точно две години след клането в Лидице, френското село Орадур сюр Глан край Лимож плаща жестока дан в човешки животи. Едно подразделение на есесовската дивизия „Дас Райх“, която вече се е прочула в Русия не толкова с бойните си подвизи, колкото с упражнявания от нея терор, обгражда населеното място и заповядва на жителите му да се съберат на централния площад. Там командирът казва на хората, че има сведения за скрити в селото експлозиви и ще бъде проведен обиск и проверка на документите за самоличност. Цялото население от 652 души е затворено. Мъжете са вкарани в хамбарите, а жените и децата – в църквата. Цялото село е подпалено. След това германските войници се нахвърлят срещу жителите му. Онези мъже в хамбарите, които не са изгорели, са убити от обстрел с картечници. Жените и децата в църквата също са обстреляни с картечници, а онези, които не са убити, са изгорени, когато германците подпалват църквата. Три дни по-късно епископът на Лимож открива овъглените тела на петнайсет деца, струпани на купчина зад обгорелия олтар.

Девет години по-късно, през 1953 г., френски военен съд установява, че при клането в Орадур са загинали 642 от неговите жители – 245 жени, 207 деца и 190 мъже. Оцелелите са десет. Макар и зле обгорени, те са се престорили на мъртви и така са избегнали смъртта.^{1E}

Орадур, както и Лидице, никога не е възстановен. Неговите развалини остават като паметник на хитлеристкия Нов ред в Европа. Изгорената църква се откроява на фона на спокойната селска местност, напомняйки за прекрасния юнски ден точно преди жътвата, когато селото и неговите обитатели внезапно са изчезнали от лицето на земята. На мястото, където някога е имало прозорец, стои табелка с надпис: „Мадам Руфанс, единствената оцеляла от [пожара в] църквата, е избягала през този прозорец.“ Отпред има малка фигура на Христос, прикована към ръждясал железен кръст.

Такова е началото на хитлеристкия Нов ред, описано набързо в тази глава; такъв е дебютът на гангстерската нацистка империя в Европа. За щастие на човечеството, тя е унищожена в ранна възраст – не от някакъв бунт на германския народ срещу този регрес към варварството, а от поражението на германското оръжие и последвалото рухване на Третия райх, историята на което ще бъде разказана по-нататък.

^{1E} Още на 18 септември 1941 г. Хитлер е дал изрична заповед, че Ленинград трябва да бъде „изтрил от лицето на земята“. След като бъде обсаден, той трябва да бъде „сринат до земята“ с обстрел и бомбардировки, а населението му (три милиона души) да бъде унищожено заедно с него.

^{1F} Нито масовото избиване на съветски военнопленници, нито използването на руснаците за робски труд е тайна за Кремъл. Още през ноември 1941 г. Молотов е отправил официален дипломатически протест срещу „унищожаването“ на руски военнопленници, а през април на следващата година предявява друг протест срещу германската програма за робски труд.

^{1G} Нека си припомним: една година преди това Гьоринг е казал на Чано, че „тази година между двайсет и трийсет милиона души в Русия ще умрат от глад“ и че „вероятно е добре да стане така“. Руските военнопленници, казва той, вече са започнали „да се изяждат взаимно“.

^{1H} В директива на Икономическия щаб на Гьоринг за Изтока от 23 май 1941 г. е дадено нареждане за разрушаването на руската индустриална област. Предвижда се работниците и техните семейства в тези райони да бъдат оставени да гладуват. „Забранява се всеки опит да се спаси тамошното население от гладна смърт чрез внос на излишъци [от храни] от черноземния пояс [на Русия].“

^{1I} Това би се равнявало на 40 млрд. долара по официалния курс (2,5 райхсмарки за долар). Аз обаче използвам неофициалния курс от 4 райхсмарки за долар. Това съотношение е по-точно, що се отнася до покупателната способност.

^{1J} Според Александър Далин в неговото подробно изследване за германското управление в Русия, Германия би могла да получи повече от Русия при нормален търговски обмен. (Вж. Dallin, *German Rule in Russia*.)

^{1K} Чеханов на полски. – Б.пр.

^{1L} Алберт Шпеер, министър на въоръжението и военното производство, признава в Нюрнберг, че през 1944 г. 40% от всички военнопленници са били използвани в производството на оръжие и мунициции и в други спомагателни производства.²⁰

^{1M} Заловен протокол разкрива, че през 1943 г. фелдмаршал Милх от авиацията поставя искане да бъдат добавени още 50 000 руски военнопленници към онези 30 000, които вече обслужват противовъздушната артилерия. „Забавно е, че оръдията се обслужват от руснаци“ – коментира Милх със смях.²¹

^{1N} Управлението на цялата програма за робски труд е възложено на Фриц Заукел, който получава длъжността Главен пълномощник по разпределението на работната сила. Нацист от втория ешелон, той е бил гаулайтер и губернатор на Тюрингия. Дребен човек със свински очички, груб и закоравял, той е „най-тъпият от всички тъпаци“, както отбелязва Гьобелс в дневника си. На подсъдимата скамейка в Нюрнберг ме порази видът му на пълно нищожество, такъв тип германец, който в друга епоха би продавал месо на пазара в някой малък градец. В една от първите директиви, които издава, се казва, че отношението към чуждестранните работници трябва да е такова, „че да се експлоатират в най-голямата възможна степен при най-ниските мислими разходи“.²⁴ В Нюрнберг той признава, че от милионите чуждестранни работници „няма и 200 000, които да са дошли доброволно“. Въпреки това на процеса Заукел отхвърляше всяка отговорност за лошото отношение към тези хора. Той беше признат за виновен, осъден на смърт и обесен в Нюрнбергския затвор през нощта на 15 срещу 16 октомври 1946 г.

^{1O} Освен че се сдобива с хиляди работници роби – цивилни и военнопленници – за своите фабрики в Германия, фирмата „Круп“ построява голяма металургична фабрика в лагера на смъртта в Аушвиц, където евреите са експлоатирани до изтощение, а след това умъртвявани с газ. Барон Густав Круп фон Болен унд Халбах, председателят на директорския борд, получава

обвинение в Нюрнберг като важен военнопредстъпник (наред с Гьоринг и други), но поради своето „физическо и умствено състояние“ (преживял е инсулт и е изпаднал в старчески маразм) не е съден. Умира на 16 януари 1950 г. Обвинението прави опит да привлече под съд вместо него сина му Алфрид, който е станал единствен собственик на компанията през 1943 г., но трибуналет отхвърля това искане.

Алфрид Круп фон Болен унд Халбах е изправен впоследствие пред военен трибунал в Нюрнберг (чисто американски съд) заедно с девет директори на фирмата в процеса „САЩ срещу Алфрид Круп и др.“. На 31 юли 1948 г. той е осъден на дванайсет години затвор и конфискация на цялата му собственост. Освободен е от затвора „Ландсберг“ (където Хитлер е излежавал присъдата си през 1924 г.) на 4 февруари 1951 г. по силата на обща амнистия, обявена от върховния комисар на САЩ в Германия Джон Дж. Макклой. Не само че е отменено конфискуването на неговата корпоративна собственост, но му е върнато и личното богатство на стойност около 10 000 000 долара. Съюзническите власти са наредили разделянето на огромната империя „Круп“, но Алфрид Круп, който се заема с активното управление на фирмата след освобождаването си от затвора, заобикаля нареждането и по времето, когато пишех тази книга (1959 г.), обяви, с одобрението на правителството в Бон, че компанията не само няма да бъде разцепена, но и ще придобие нови производства.

⁶⁰ Директивата на Химлер от 20 февруари 1942 г. е насочена пряко срещу руснаците, използвани за работа като роби. В нея се дава нареждане за „специални мерки“ също и за „груби нарушения на дисциплината, включително отказ от работа или бездействие на работното място“. В такива случаи

*се изисква специална мярка. Специалната мярка е обесване. То не бива да се извършва в непосредствена близост до лагера. Известен брой хора [обаче] трябва да присъстват на специалната мярка.*²⁷

Терминът „специални мерки“ е често срещан в архивите на Химлер, както и в речта на нацистите през войната. Той има точно това значение, което е посочил Химлер в цитираната директива.

⁶¹ Мюлер така и не е заловен след войната. За последен път е видян в бункера на Хитлер в Берлин на 29 април 1945 г. Някои от оцелелите му колеги смятат, че е преминал на служба в съветската тайна полиция, на която много се възхищавал.

⁶² Кайтел пише чернова на заповедта на 20 юли 1942 г.

1. Съветските военнопленници да се бележат с особен и траен знак.
2. Знакът трябва да се състои от един остър ъгъл от около 45 градуса с дължина на страната един сантиметър, който да сочи надолу, върху левия бут, на около една педя от ректума.³⁶

⁶³ На 12 октомври 1945 г. генерал Достлер е осъден на смърт от американския военен трибунал в Рим.

⁶⁴ Калтенбрунер е обесен в Нюрнбергския затвор през нощта на 15 срещу 16 октомври 1946 г.

⁶⁵ Те казват им само, че ще бъдат преселени на друго място.

⁶⁶ За това има специална причина.

⁶⁷ Олендорф е съден от Американски военен трибунал в Нюрнберг заедно с още двама и един души по „Делото на айнзацгрупите“. Четиринайсет от тях са осъдени на смърт. Само четирима, Олендорф и трима други командири на групи, са екзекутирани – на 8 юни 1951 г. в затвора „Ландсберг“, около три години и половина след обявяването на присъдите. Смъртните присъди на останалите са заменени с по-леки.

⁶⁸ На 31 август Химлер заповядва на едно оперативно подразделение да екзекутира пред него сто затворници от Минск, за да види как се прави това. Според присъствалия на случката Бах-Залевски, висш офицер от СС, Химлер за малко да припадне, когато видял ефекта от първия залп на наказателния отряд. Няколко минути по-късно, когато забелязал, че изстрелите не са довършили две еврейки, началникът на СС изпаднал в истерия. Една от последните от тази демонстрация е заповедта на Химлер от този момент нататък жените и децата да се ликвидират не чрез разстрел, а в газови вагони. (Вж. по-горе, с. 405.)

⁶⁹ Доколкото ми е известно, никога не е правена оценка колко съветски комунистически партийни функционери са убити от айнзацгрупите. В повечето доклади на СД те са обединени с евреите. В един отчет на Група А с дата 15 октомври 1941 г. са посочени 3387 „комунисти“ между 121 817 екзекутирани, като останалите са евреи. На много места в същия доклад обаче двете категории не са разграничени.

⁷⁰ Пол е осъден на смърт от Американски военен трибунал по т.нар. „Дело на концентрационните лагери“ на 3 ноември 1947 г. и обесен в затвора „Ландсберг“ на 8 юни 1951 г. заедно с Олендорф и други.

⁷¹ Подчертаването е мое. Погрешният превод на последния ред, където германската дума *Endlösung* е предадена като „желано решение“ вместо „окончателно решение“, подвежда съдията Джаксън, който не знае немски, да приеме твърдението на Гьоринг по време на кръстосания разпит, че никога не е използвал зловещия термин. (Вж. бел. 54.) „За пръв път научих за това ужасно изстребление тук в Нюрнберг“ – възкликва Гьоринг в един момент.

⁷² Вж. по-горе, с. 404.

⁷³ През април 1949 г. Ламерс е осъден на 20 години затвор от американски военен съд в Нюрнберг, главно заради отговорността си за антиеврейските укази. Само че, както в случая с повечето други осъдени нацисти, чиито присъди са значително смекчени от американските власти, през 1951 г. присъдата му е намалена на десет години, а той е освободен от Ландсберг в края на същата година, след като е излежал общо шест години. Тук бихме могли да отбележим, че повечето германци, поне доколкото отношението им се представлява от западногерманския парламент, не одобряват дори сравнително леките присъди, произнесени над съучастниците на Хитлер. Някои от тях, които са предадени от Съюзниците на германските власти, дори не са подложени на съдебно преследване – даже когато са обвинени в масови убийства, – и

някои от тях скоро си намират правителствена служба в Бон.

^{HC} По оценка на Когон става дума за 7 125 000 от общо 7 820 000 затворници, но това число без съмнение е твърде високо. (Kogon, *The Theory and Practice of Hell*, p. 227.)

^{HD} Според коменданта на лагера Франц Цирайс общият им брой е 65 000.⁵⁶

^{HE} Роден през 1900 г. в семейството на дребен търговец в Баден-Баден, Хьос е подложен на натиск да стане свещеник от страна на баща си – набобен католик. Вместо това през 1922 г. той се записва в Нацистката партия. На следващата година е замесен в убийството на учител, за когото се твърди, че е издал Лео Шлагетер – германски саботьор в Рур, който е екзекутиран от французите и се превръща в нацистки мъченик. Хьос е осъден на доживотен затвор.

Освободен е при всеобща амнистия през 1928 г. Две години по-късно влиза в СС и през 1943 г. става член на есесовската група „Мъртвешка глава“, чиято основна работа е охраната на концентрационните лагери. Първото му назначение като член на това подразделение е в „Дахау“. С други думи, прекарва почти целия си живот след навършване на пълнолетие най-напред като затворник, а после като надзирател. Без стеснение и дори преувеличавайки, той свидетелства за извършените от него убийства както пред съда в Нюрнберг, така и в писмените си показания за обвинението. По-късно, когато е предаден на поляците, той е осъден на смърт и през март 1947 г. е обесен в „Аушвиц“ – мястото на неговите най-големи престъпления.

^{HF} Задача, която не успяват да изпълнят (както ще видим) до 1943 г. поради големия брой хора, а и заради въоръжената съпротива накрая.

^{HG} Обикновено се пише „сърдечно заболяване“. Когон, който сам е прекарал осем години в „Бухенвалд“, дава примери: „...Пациентът умря след продължителни страдания на... в... часа. Причина за смъртта: сърдечна слабост с усложнения от пневмония.“ (Kogon, *The Theory and Practice of Hell*, p. 218.) В „Аушвиц“ се отказват от подобни формалности, когато започва масовото обгазяване. В много случаи смъртните случаи за деня дори не се отчитат.

^{HH} Същите неизменно и редовно са изпращани в газовите камери и заменяни с нови екипи, които имат същата участ. СС не иска оцелели, които да се разприказват.

^{HI} Според показания, дадени на Нюрнбергските процеси, пепелта понякога се продава като средство за торене. Документ, представен от руското обвинение, показва, че една данцигска фирма е конструирала електрически казан за производство на сапун от човешка мазнина. Съставките на „рецептата“ са „5,5 кг човешка мазнина, 9,5 л вода и от 225 до 450 г сода каустик“, които „се варят два-три часа и след това се охлаждат“.⁵⁹

^{HJ} Понякога ги изтръгват, преди жертвите да бъдат убити. Секретен доклад на германския директор на затвора в Минск разкрива, че след като осигурявал принудително услугите на еврейски зъболекар, той нареждал „да извадят или отчупят златните мостове, коронки и пломби“ на всички евреи. Това ставало „винаги един-два часа преди специалната операция“. Директорът отбелязва, че от 516 германски и руски евреи, екзекутирани в неговия затвор за период от шест седмици през пролетта на 1943 г., на около 336 било изтръгнато златото от зъбите.⁶⁵

^{HK} В Нюрнберг д-р Функ е осъден на доживотен затвор.

^{HL} Романът „Стената“ на Джон Хърси, който се основава на еврейски документи, е епичен разказ за това въстание.

^{HM} Не и самият Щрооп обаче. Той е заловен след войната, на 22 март 1947 г. е осъден на смърт от американски съд в Дахау за разстрела на заложници в Гърция и след това е екстрадиран в Полша, където е съден за избиването на евреите във варшавското гето. Отново е осъден на смърт и на 8 септември 1951 г. е обесен на мястото на престъплението.

^{HN} Според едно от доверените лица на Айхман, малко преди падането на Германия той заявил, че „ще скочи засмян в гроба, защото чувството, че на съвестта му тежат пет милиона души, за него е източник на изключително задоволство“.⁷⁰ Вероятно изобщо не е скочил в гроба със или без усмивка. През 1945 г. той успява да избяга от американски лагер за интерниране. (БЕЛЕЖКА: Когато тази книга беше дадена за печат, правителството на Израел обяви, че Айхман е заловен.)

^{HO} Това се отнася дори за най-прославения германски хирург д-р Фердинанд Зауербрух, макар че по-късно той става антинацист и участва в плановете на съпротивата. През май 1943 г. Зауербрух е сред слушателите на лекция в Берлинската военномедицинска академия, представена от двама от най-прочутите лекари убийци, Карл Гебхарт и Фриц Фишер, на тема експерименти върху затворници с газова гангрена. Единственият коменгар на Зауербрух по този повод е, че хирургията е по-добро средство от сулфаниламида! Професор Гебхарт е осъден на смърт на т.нар. Лекарски процес и обесен на 2 юни 1948 г. Д-р Фишер е осъден на доживотен затвор.

^{HP} При което е осъден на смърт и обесен.

^{HQ} Германия е анексирала Елзас след падането на Франция през 1940 г. и Страсбургският университет е преминал в германски ръце.

^{HR} Професор д-р Хирт изчезва. При заминаването му от Страсбург го чуват да се хвали, че никой няма да го залови жив. Очевидно е станало така – не е намерен нито жив, нито мъртъв.

^{HS} Фрау Кох, която има пълна власт над живота и смъртта на затворниците в „Бухенвалд“ и която по чист каприз може да навлече ужасно наказание на някого от тях, е осъдена на доживотен затвор на „Бухенвалдския процес“, но присъдата ѝ е намалена на четири години и тя скоро е освободена. На 15 януари 1951 г. германски съд я осъжда на доживотен затвор за убийство. Съпругът ѝ е осъден на смърт през войната от съд на СС заради „ексцесии“, но му предоставят възможност вместо това да служи на руския фронт. Преди да успее да се възползва от това обаче, областният ръководител на СС принц Валдек го екзекутира. Сред загиналите в „Бухенвалд“ е и принцеса Мафалда, дъщеря на краля и кралицата на Италия и

съпруга на принц Филип Хесенски.

¹¹⁷ 2,5 и 12 градуса по Целзий. – Б.пр.

¹¹⁸ Съответно 26,4 и 26,5 градуса по Целзий. – Б.пр.

¹¹⁹ 28 градуса по Целзий. – Б.пр.

¹²⁰ Професор Холцльохнер вероятно е имал гузна съвест. Арестуван от британците, той се самоубива след първия разпит.

¹²¹ Минус шест градуса по Целзий. – Б.пр.

¹²² 25 градуса по Целзий. – Б.пр.

¹²³ 30 градуса по Целзий. – Б.пр.

¹²⁴ Съответно 30 и 32 градуса по Целзий. – Б.пр.

¹²⁵ Според Шеленберг, който присъства на събитията, Гестапо така и не научава, че атентаторите са сред мъртъвците в църквата. (Schellenberg, *The Labyrinth*, p. 292.)

¹²⁶ Обесен в Прага през август 1951 г.

¹²⁷ На 2 април 1947 г. Администрацията на ООН за подпомагане и реабилитация (UNRRA) съобщава, че седемнайсет тях са били открити в Бавария и изпратени обратно при майките им в Чехословакия.

¹²⁸ Този съд осъжда на смърт двайсет души от подразделението на СС, но само двама са екзекутирани, а присъдите на останалите осемнайсет са променени на затвор от 5 до 12 години. Командирът на дивизията „Дас Райх“, генерал-лейтенантът от СС Хайнц Ламердинг, е осъден на смърт задочно. Доколкото ми е известно, така и не е открит. Реалният командващ на подразделението в Орадур, майор Ото Дикман, е убит при операция в Нормандия няколко дни по-късно.

Падането на Мусолини

ПРЕЗ ПЪРВИТЕ ТРИ ГОДИНИ от войната, до лятото, германците са тези, които предприемат големите офанзивни на европейския континент. Сега, през 1943 г., ролите са разменени. След като през май същата година силите на Оста в Тунис – остатъци от някога могъщата армия в Северна Африка – претърпяват поражение, става очевидно, че е дошло време англо-американските армии на генерал Айзенхауер да нападнат самата Италия. Точно това е кошмарът, който преследва Мусолини през септември 1939 г. и който го е накарал да забави влизането на Италия във войната, докато съседната Франция не е завладяна от германците, а британският експедиционен корпус – изтласкан обратно през Ламанша. Сега кошмарът се връща, но този път той бързо се трансформира в реалност.

Самият Мусолини е болен и разочарован, а освен това и уплашен. Сред неговите народ и армия се ширят пораженски настроения. Избухнали са масови стачки в индустриалните градове Милано и Торино, където гладните работници са излезли на демонстрации за „хляб, мир и свобода“. Дискредитираният и прогнил фашистки режим бързо се разпада и когато в началото на годината граф Чано е освободен от поста на външен министър и изпратен като посланик във Ватикана, германците подозират, че е отишъл там, за да се опита да договори сепаративен мир със Съюзниците, както настоятелно препоръчва румънският диктатор Антонеску.

От няколко месеца Мусолини обсипва Хитлер с призови да сключи мир със Сталин, така че да може да изтегли армиите си на запад, за да формира обща отбрана с италианците срещу нарастващата заплаха от англо-американските сили в Средиземноморието и от тези, които по негово мнение се събират в Англия за нахлуване през Ламанша. Хитлер разбира, че отново е дошло време за среща с Мусолини, за да повдигне духа на своя оклюмал партньор и да го върне към правия път. Тя е уговорена за 7 април 1943 г. в Залцбург, и макар и Дучето да пристига, решен най-после да постигне (или поне да изрече) каквото иска, той за пореден път отстъпва пред словесната канонада на фюрера. По-късно Хитлер описва своя успех пред Гьобелс, който го отразява в дневника си.

Влагайки в това усилие всяка частица енергия, той успял да вкара Мусолини в релсите... Дучето претърпял пълна промяна... Когато слязъл от влака при пристигането си, Фюрера помислил, че прилича на сломен старец; когато си тръгнал [след четири дена], бил в добра форма, готов за всякакво действие.¹

Истината обаче е, че Мусолини не е готов за събитията, които следват бързо оттук нататък. Завладяването на Тунис от Съюзниците през май е последвано от успешния англо-американски десант в Сицилия на 10 юли. Италианците нямат особено желание за битка на територията на собствената си родина. Скоро до Хитлер достигат вести, че италианската армия е „в състояние на разпад“, както се изразява той пред съветниците си в ОКВ.

Само варварски мерки като онези, приложени от Сталин през 1941 г. или от французите през 1917 г., могат да помогнат за спасяването на страната [казва Хитлер на военен съвет на 17 юли]. В Италия трябва да се учреди един вид трибунал или военен съд, който да отстрани нежеланите елементи.²

Той още веднъж кани Мусолини да обсъдят въпроса на среща, която се провежда на 19 юли във Фелтре в Северна Италия. Това между другото е тринайсетата среща на двамата диктатори и тя следва модела на предишните. Хитлер е в ролята на лектор, а Мусолини – на слушател, в продължение на три часа преди обяд и два следобед. Без особен успех фанатичният германски водач се опитва да повдигне падналия дух на своя болнав приятел и съюзник. Трябва да продължат борбата на всички фронтове. Задачите им не могат да бъдат оставени „на друго поколение“. „Гласът на историята“ още ги зове. Сицилия и Италия собствено могат да бъдат защитени, ако италианците се сражават. Ще бъдат подпомогнати с нови германски подкрепления. Скоро ще разполагат с нова подводница, готова за действие, и ще устроят на британците „Сталинград“.

Въпреки обещанията и хвалбите на Хитлер, атмосферата според д-р Шмит е крайно потискаща. Мусолини е толкова напрегнат, че не може повече да следи тирадите на своя приятел и накрая моли Шмит да му услужи с бележките си. Отчаянието на Дучето се задълбочава, когато по време на срещата пристигат съобщения за първата интензивна дневна въздушна атака на Съюзниците срещу Рим.³

Бенито Мусолини, уморен и грохнал от възрастта, макар че е едва в началото на шейсетте, след като в продължение на две десетилетия се е перчил толкова арогантно на европейската сцена, е на края на силите си. Когато се връща в Рим, го чака нещо много по-лошо от последиците на първата усилена бомбардировка. Изправен е пред бунт от страна на някои от най-близките му поддръжници в йерархията на Фашистката партия, сред които е дори неговият зет Чано. А зад това стои заговор за неговото сваляне, който обхваща по-широк кръг от хора и стига до краля.

Недоволните фашистки ръководители, оглавявани от Дино Гранди, Джузепе Ботаи и Чано, искат да бъде свикан фашисткия Голям съвет, който не се е събирал от декември 1939 г. и който винаги е бил формален орган, напълно подчинен на Дучето. Съветът се събира през нощта на 24 срещу 25 юли 1943 г. и Мусолини за пръв път в своята кариера на диктатор се оказва прицел на ожесточени критики заради катастрофата, до която е довел страната. С 19 на 8 гласа е приета резолюция с искане за възстановяване на парламентарна монархия. Тя предвижда освен това цялостното командване на въоръжените сили да премине отново в ръцете на краля.

Фашистките бунтовници, с изключение може би на Гранди, изглежда нямат намерение да отидат по-далече от това. Има обаче и втори, по-широк заговор с участието на неколцина генерали и краля, който се активизира в този момент. Самият Мусолини явно смята, че е устоял на бурята – в края на краищата решенията в Италия не се взимат с мнозинство в Големия съвет, а от Дучето, – и е изненадан напълно неподготвен, когато на 25 юли вечерта е повикан в двореца от краля, освободен е от поста си и е арестуван и откаран с линейка в един полицейски участък.^{1E}

Такъв е безславният край на съвременния римски цезар – привидно войнствен представител на двайсетия век, който умее да се възползва от объркването и отчаянието на

епохата, но под надутата си фасада е сламен човек. Като личност не е лишен от интелигентност. Има широки познания по история и смята, че е научил нейните уроци. Като диктатор обаче е направил фаталната грешка да се стреми да превърне във военна, имперска велика сила една страна, която няма необходимите за това индустриални ресурси и чийто народ за разлика от германския е твърде цивилизован, твърде изтънчен, твърде здравомислещ, за да бъде привлечен от подобни фалшиви амбиции. Италианците никога не са приемали фашизма със сърцата си като германците. Те просто са го търпели, осъзнавайки, че това е преходен период, и Мусолини към края явно разбира това. Само че подобно на всички диктатори той е увлечен от властта, която неизбежно го покварява, разяжда ума му и размътва преценката му. Това го довежда до неговата втора фатална грешка – да обвърже съдбата си и тази на Италия с Третия райх. Когато камбаната започва да бие за Германия на Хитлер, тя започва да бие и за Италия на Мусолини, и с настъпването на лятото на 1943 г. италианският лидер чува нейния звън. Не може обаче да направи нищо, за да избяга от съдбата си. Вече е пленник на Хитлер.

Не е даден нито един изстрел в негова подкрепа – дори от фашистката милиция. Нито един глас не се издига в негова защита. Изглежда, че никой не го е грижа по колко унизителен начин си отива – замъкнат пред очите на краля в линейката, а от нея – в затвора. Напротив, неговото падане е посрещнато с масово ликуване. Фашизмът рухва със същата лекота като своя основател. Маршал Пиетро Бадوليو съставя непартийно правителство от генерали и цивилни, Фашистката партия е разпусната, фашистите са отстранени от ръководни постове, а антифашистите са освободени от затвора.

Можем да си представим как реагират на новината за падането на Мусолини в щаба на Хитлер, макар че не е необходимо – защото за нея свидетелстват огромен обем секретни документи.⁴ Вестта предизвиква дълбок потрес. Натрапват се определени аналогии, очевидни дори за нацисткия ум, и идеята, че в Рим вероятно се е състоял ужасен прецедент, силно безпокои д-р Гьобелс, който на 26 юли е извикан спешно в щаба в Растенбург. Както научаваме от дневника му, първата мисъл на министъра на пропагандата е как да обясни на германския народ свалянето на Мусолини от власт. „Какво да им кажем все пак? – пита се той, и решава за момента да им кажат само, че Дучето е подал оставка „по здравословни причини“.

Знанието за тези събития [пише той в дневника си] би могло вероятно да насърчи някои подривни елементи в Германия да помислят, че могат да устроят тук същото, което Бадوليو и неговите приближени извършиха в Рим. Фюрера заповяда на Химлер да се погрижи да вземе извънредно сурови полицейски мерки, в случай че тук се очертае подобна непосредствена опасност.

Хитлер обаче, допълва Гьобелс, не смята, че над Германия е надвиснала непосредствена опасност. Министърът на пропагандата накрая и сам си внушава, че германският народ няма да „възприеме кризата в Рим като прецедент“.

Макар и да е забелязал признаците на разруха у Мусолини на тяхната среща едва две седмици преди това, Хитлер е напълно изненадан, когато на 25 юли следобед новините от Рим малко по малко се процеждат до щабквартирата. Първото съобщение гласи просто, че е свикан фашисткия Голям съвет, и Хитлер се чуди защо. „Каква е ползата от подобни съвети? – пита той. – Какво друго правят, освен да дърдорят?“

Същата вечер най-лошите му опасения се потвърждават. „Дучето е подал оставка – обявява той пред смаяните си военни съветници на заседание, започнало в 21:30 ч. – Бадوليو, нашият най-ожесточен враг, е поел управлението.“

Това е един от последните случаи по време на войната, когато Хитлер реагира на новината с онази хладнокръвна пресметливост, която е демонстрирал в кризисни ситуации през своите по-ранни и по-щастливи дни. Когато генерал Йодл настоява да изчакат по-пълна информация от Рим, Хитлер го прекъсва.

Разбира се [казва той], но все пак трябва да съставим предварителен план. В коварството си те несъмнено ще обявят, че ще останат лоялни към нас, но това е измама. Разбира се, че няма да останат лоялни... Макар и онзи там [Бадوليو] веднага да декларира, че войната трябва да продължи, няма значение. Принудени са да кажат така, но това си остава предателство. Ние ще играем същата игра, докато подготвим всичко, за да приберем цялата шайка с един замах и да изловим всичката тази папlach.

Това е първата мисъл на Хитлер: да арестува онези, които са свалили Мусолини, и да възстанови Дучето на власт.

Утре [продължава той] ще изпратя там човек със заповед за командира на Трета моторизирана пехотна дивизия да влезе в Рим със специален отряд и веднага да арестува цялото правителство, краля и цялата тази компания. Преди всичко да арестуват кронпринца и да задържат цялата банда, особено Бадوليو и всичките му хора. Да гледат да ги пречупят и след два-три дни ще има нов преврат.

Хитлер се обръща към началника на Оперативния щаб на ОКВ.

ХИТЛЕР: Йодл, изговете заповедта... кажете им да влязат в Рим с щурмовите оръдия... и да арестуват правителството, краля и цялата група. Преди всичко искам кронпринца.

КАЙТЕЛ: Той е по-важен от стария.

БОДЕНШАЦ [генерал от Луфтвафе]: Трябва да се организира така, че да можем да ги натоварим на самолет и да ги откараме оттам.

ХИТЛЕР: Право в самолета и да заминават.

БОДЕНШАЦ: Гледайте Бамбино да не се загуби на летището.

На по-късно съвещание малко след полунощ е повдигнат въпросът какво да правят с Ватикана. Хитлер отговаря.

Ще отида направо във Ватикана. Мислите ли, че изпитвам смущение пред Ватикана? Ще го превземем веднага... Там е целият дипломатически корпус... Тази сбирщина... Ще изхвърлим оттам тези свине... По-късно можем да поднесем извинения...

Същата нощ Хитлер заповядва да се осигури безопасността на алпийските проходи както между Италия и Германия, така и между Италия и Франция. За тази цел набързо са събрани около осем германски дивизии от Франция и Южна Германия, от които е съставена Армейска група В под командването на енергичния Ромел. Ако италианците, както Гьобелс отбелязва в дневника си, бяха взривили алпийските тунели и мостове, германските сили в Италия, част от които вече водят тежки боеве в Сицилия с армиите на Айзенхауер, щяха да бъдат отрязани от своя източник на снабдяване. Те не биха могли да издържат дълго при такива обстоятелства.

Италианците обаче не могат за една нощ изведнъж да се обърнат срещу германците. Бадوليو трябва най-напред да влезе във връзка със Съюзниците, за да види дали може да издейства примирие и съюзническа подкрепа срещу дивизиите на Вермахта. Хитлер правилно е предположил, че Бадوليو ще постъпи точно така, но не подозира, че ще му отнеме толкова време. Това предположение всъщност е основният предмет на обсъждане на военното съвещание в щабквартирата на фюрера на 27 юли, в което участват повечето важни фигури от нацисткото правителство и въоръжените сили, сред които Гьоринг, Гьобелс, Химлер, Ромел и новият главнокомандващ на военноморските сили, адмирал Карл Дьониц, който през януари е заменил изпадналия в немилост гросадмирал Редер.¹⁶ Повечето генерали, водени от Ромел, препоръчват предпазливост и настояват всяка стъпка в Италия да бъде внимателно подготвена и добре обмислена. Хитлер иска да действа веднага, дори това да означава да изтегли критично важни танкови дивизии от Източния фронт, където руснаците току-що (на 15 юли) са предприели своята първа лятна офанзива през войната. Този път генералите явно успяват да постигнат своето и Хитлер се съгласява да изчака. Междувременно ще прехвърлят през Алпите в Италия толкова германски войски, колкото успеят да съберат. Гьобелс гледа скептично на колебанието на генералите.

Те не взимат под внимание [пише той в дневника си след военния съвет] какво ще направи врагът. Без съмнение англичаните няма да чакат една седмица, докато ние обмисляме и се готвим за действие.

Двамата с Хитлер се безпокоят излишно. Съюзниците изчакват не една, а шест седмици. До този момент Хитлер вече е готов с плановете си и със силите, с които да ги осъществи.

Всъщност в трескавия си ум той бързо е скроил тези планове още преди военният съвет да се събере на 27 юли. Те са четири: (1) операция „Айхе“ („Дъб“) – за спасяването на Мусолини от флота, в случай че се намира на някой остров, или от парашутисти на Луфтвафе, ако го открият на континенталната част; (2) операция „Студент“, която има за цел окупация на Рим и възстановяване на режима на Мусолини; (3) операция „Шварц“ („Черно“) е кодовото име за военна окупация на цяла Италия; (4) операция „Ахзе“ („Ос“) предвижда превземането или унищожаването на италианския флот. По-късно последните две операции са обединени под кодовото название „Ос“.

Две събития, станали в началото на септември 1943 г., стават повод плановете на фюрера да бъдат приведени в изпълнение. На 3 септември съюзнически войски извършват десант в южния край на Италия, а на 8 септември е обявено публично примирието (подписано тайно на 3 септември) между Италия и западните сили. На същия ден Хитлер е отлетял за Запорожието в Украйна, за да се опита да възстанови подпадащия германски фронт, но обзет от „странно чувство на безпокойство“ (според Гьобелс), същата вечер се е върнал в щабквартирата в Растенбург в Източна Прусия, където го посреща новината, че е изоставен от главния си съюзник. Макар и да е очаквал и да се е подготвял за това, конкретният момент го изненадва и през следващите няколко часа в щаба цари объркване. Германците са научили за италианското примирие най-напред от предаване на Би Би Си от Лондон, и когато Йодл се свързва от Растенбург с фелдмаршал Кеселринг във Фраскати край Рим, за да попита дали това е истина, командващият на германските армии в Южна Италия признава, че за него това е новина. Все пак Кеселринг, чийто щаб е бил разрушен същата сутрин от съюзническа

бомбардировка и който е зает да събира войски, за да се противопостави на нов съюзнически десант някъде на западното крайбрежие, успява да разпознае кодовата дума „Ос“, с която се привеждат в изпълнение плановете за разоръжаване на италианската армия и окупиране на страната.

От един-два дена положението на германските войски в Централна и Южна Италия е изключително критично. Пет италиански дивизии се изправят срещу две германски в околностите на Рим. Ако могъщият съюзнически флот за нахлуване, който се е появил в Неапол на 8 септември, беше потеглил на изток и дебаркирал край столицата, и ако беше подкрепен от парашутни части, които да завземат близките летища, както Кеселринг и щабът му очакват първоначално да стане, ходът на войната в Италия щеше да вземе друга насока и Третият райх можеше да бъде сполетян от окончателна катастрофа с една година по-рано. Кеселринг по-късно твърди, че на осми вечерта Хитлер и ОКВ са „отписали“ всичките му осем дивизии като безвъзвратно изгубени.⁵ Два дни по-късно Хитлер казва на Гьобелс, че Южна Италия е изгубена и че ще трябва да се установи нова фронтова линия в Апенините на север от Рим.

Командването на Съюзниците обаче не се възползва от този пълен контрол по море, който им позволява да предприемат десант почти навсякъде по двата бряга на Италия, и не извлича полза от категоричното си превъзходство по въздуха, както германците са се опасявали. Нещо повече – командването на Айзенхауер изглежда не прави нищо, за да използва значителните италиански сили в съединение със собствените си, особено петте италиански дивизии в околностите на Рим. Ако Айзенхауер го беше направил – поне така твърдят по-късно Кеселринг и началникът на неговия щаб, генерал Зигфрид Вестфал, – положението на германците е щяло да бъде безнадеждно. Просто не би било по силите им, заявяват те, да отразят армията на Монтгомъри, която напредва на север през полуострова от долната част на „ботуша“, да отблъснат десантните сили на генерал Марк Кларк, където и да стъпят на брега, и да се справят с големите италиански въоръжени формации, разположени помежду им и в тила.^{III, 6}

Двамата генерали въздъхват с облекчение, когато американската Пета армия извършва десант не близо до Рим, а южно от Неапол, в Салерно, и когато става ясно, че над римските летища няма да се появят съюзнически парашутисти. Още по-голямо е облекчението им, когато италианските дивизии се предават почти без изстрел и са разоръжени. Това означава, че германците могат лесно да задържат Рим и за известно време дори Неапол. Това поставя на тяхно разположение две трети от Италия, включително индустриалния Север, чиито фабрики са впрегнати да произвеждат оръжие за Германия. Сякаш по чудо, Хитлер получава още време назаем.^{II}

Оттеглянето на Италия от войната го е озлобило. Казва на Гьобелс, когато е повикал в Растенбург, че това е „колосален пример за свинщина“. На всичко отгоре свалянето на Мусолини му вдъхва опасения за неговото собствено положение. „Фюрера иска крайни мерки, за да изключи възможността за подобно развитие у нас веднъж завинаги“ – отбелязва Гьобелс в дневника си на 11 септември.

В обръщение към нацията по радиото на 10 септември вечерта, което Гьобелс го е убедил да произнесе едва след дълги увещания („Хората имат право да чуят дума на насърчение и

утеха от Фюрера в тази тежка криза“, казва министърът на пропагандата), Хитлер говори по темата с донякъде предизвикателен тон:

Надеждата да намерят предатели тук почива на пълно невежество относно характера на националсоциалистическата държава; убеждението, че могат да устроят един 25 юли в Германия се гради на фундаментална заблуда за моето лично положение, както и за позицията на моите политически сътрудници и моите фелдмаршали, адмирали и генерали.

Всъщност, както ще видим, има няколко германски генерали и група бивши политически сътрудници, които за пореден път, с трупането на военните неуспехи, започват да хранят предателски мисли, които през юли следващата година ще бъдат претворени в действия – понасилствени, но и по-малко успешни от тези срещу Мусолини.

Една от мерките на Хитлер за смазване на всяка наченка на предателство е да нареди всички германски принцове да бъдат уволнени от Вермахта. Принц Филип Хесенски, който по-рано е служил като пощенска кутия на фюрера и Мусолини и от известно време се навърта около щабквартирата, е арестуван и предаден на „нежните“ грижи на Гестапо. Неговата съпруга принцеса Мафалда, дъщерята на италианския крал, също е арестувана и заедно с мъжа си затворена в концентрационен лагер. Кралят на Италия, подобно на монарсите на Норвегия и Гърция, се е изплъзнал от лапите на Хитлер, който си отмъщава колкото може, арестувайки дъщеря му.¹¹

От няколко седмици на ежедневните военни съвещания на фюрера се отделя много време на проблем, който изгаря ума на Хитлер: спасяването на Мусолини. Нека си припомним – кодовото име за този план е операция „Дъб“, а в протоколите на щабните заседания Мусолини винаги се споменава като „ценният обект“. Повечето генерали и дори Гьобелс се съмняват дали бившият Дуче е запазил някаква ценност, но Хитлер все още мисли така и настоява за неговото освобождаване.

Той не само иска да направи услуга на своя стар приятел, към когото още изпитва лична привързаност. Намерението му е да постави Мусолини като глава на ново фашистко правителство в Северна Италия, което да спести на германците необходимостта да управляват територията и да помогне за подsigуряването на техните дълги снабдителни пътища и комуникации срещу враждебно настроеното население, сред което започват да се появяват партизани, създаващи проблеми.

Към 1 август адмирал Дьониц докладва на Хитлер, че по данни на флота Мусолини е бил забелязан на о-в Вентотене. До средата на август агентите на Химлер научават със сигурност, че Дучето е на друг остров, Мадалена, близо до северния край на Сардиния. Съставени са обстойни планове за внезапно нападение над острова с есминци и парашутисти, но преди да могат да се осъществят, Мусолини отново е преместен. Според една секретна клауза на споразумението за примирие той трябва да бъде предаден на Съюзниците, но по някаква причина Бадолио отлага тази работа и в началото на септември „ценният обект“ тихомълком е закаран до един хотел на Гран Сасо д’Италия, най-високия планински масив в Аbruците, достъпен единствено по въжена линия.

Германците скоро научават къде се намира, провеждат въздушно разузнаване на планинския връх и решават, че вероятно ще могат да извършат десант с планери, да

преодолеят охраната от карабинери и да избягат с Дучето с малък самолет „Физелер-Щорх“. Този дързък план е осъществен на 13 септември под ръководството на още един от изобретателните интелектуални бандити на Химлер в СС – австриец на име Ото Скорцени, който ще се появи още веднъж в самия край на този разказ с нов дързък подвиг.^{IK} След като на практика отвлича един италиански генерал, когото натиква в планера си, Скорцени извършва десант с въздушния си отряд на стотина метра от хотела на планинския връх, където открива Дучето да се взира с надежда иззад един прозорец на втория етаж. При вида на германските войски по-голямата част от карабинерите се разбягват по хълмовете, а Скорцени и Мусолини убеждават малкото останали да не използват оръжието си – есесовският водач избутва пленника си най-отпред и крещи да не стрелят по италиански генерал, а Мусолини, както си спомня един очевидец, се провиква от прозореца: „Никой да не стреля! Не проливайте кръв!“ И наистина, не е пролята и една капка.

След няколко минути преизпълненият с радост фашистки лидер, който се е заклел, че скоро ще се самоубие, отколкото да падне в ръцете на Съюзниците и да бъде показван, както пише по-късно в „Медисън Скуеър Гардън“ в Ню Йорк^{II}, е напъхан в един мъничък „Физелер-Щорх“ и след рисковано излитане от малка скалиста поляна под хотела е закаран в Рим, а оттам същата вечер – във Виена със самолет на Луфтвафе.⁷

Макар че е благодарен за своето спасение и прегръща сърдечно Хитлер, когато двамата се срещат в Растенбург, два дни по-късно Мусолини вече е сломен човек, някогашният му вътрешен огън се е превърнал в пепел и за голямо разочарование на Хитлер той не показва особено желание да възстанови фашисткия режим в окупирана от германците Италия. Фюрерът не се опитва да скрие това чувство към своя стар италиански приятел в дълъг разговор с Гьобелс към края на септември.

Дучето [споделя Гьобелс с дневника си след беседата] не е извлякъл от катастрофата на Италия моралните уроци, които Фюрера е очаквал от него... Хитлер е очаквал, че първото, което ще направи Дучето, ще бъде да отмъсти в пълна мяра на предателите. Той обаче не давал подобни признаци и по този начин показал реалните граници на възможностите си. Той не е революционер като Фюрера или Сталин. Толкова е обвързан със собствения си италиански народ, че му липсват основните качества на световен революционер и бунтар.

Хитлер и Гьобелс освен това са разярани, че Мусолини се е помирил с Чано и явно е под чехъла на дъщеря си Еда, която е съпруга на Чано – и двамата са намерили убежище в Мюнхен.^{IM} Смятат, че той е трябвало да екзекутира Чано и, както се изразява Гьобелс, да набие Еда с камшик.^{IN} Те възразяват срещу намерението на Мусолини да постави Чано („тази отровна гъба“, както го нарича Гьобелс) в челните редици на новата Фашистка републиканска партия.

Защото Хитлер настоятелно е поискал Дучето веднага да създаде подобна партия, и на 15 септември Мусолини, пришпорван от фюрера, обявява новата Италианска социална република.

От нея в крайна сметка нищо не излиза. Мусолини не влага сърцето си в това. Вероятно е запазил достатъчно чувство за реалност, за да види, че вече е просто марионетка на Хитлер, че той и неговото „фашистко републиканско правителство“ нямат никаква власт освен

дадената им от фюрера в интерес на Германия и че италианският народ никога вече няма да приеме както него, така и фашизма.

Той така и не се връща в Рим. Установява се на усамотено място далече на север – в Рока деле Каминате близо до Гарняно, на брега на езерото Гарда, където е зорко охраняван от специално подразделение на елитните войски на СС. До това красиво езеро закоравелият ветеран от СС Зеп Дитрих придружава прочутата любовница на Мусолини, Клара Петачи, след като е откъснат за тази цел от огъващите се редици на своя Първи армейски корпус в Русия – такива са порядките в Третия райх. Сега, когато неговата истинска любов е отново в прегръдките му, сваленият диктатор като че ли не се интересува особено от нищо друго. Гьобелс, който е имал не една, а много любовници, признава, че е шокиран.

Личното поведение на Дучето с неговата приятелка, която му е довел Зеп Дитрих, поражда много лоши предчувствия [записва Гьобелс в дневника си на 9 ноември].

Няколко дни по-рано Гьобелс отбелязва, че Хитлер е започнал „да отписва Дучето в политическо отношение“. Само че, трябва да допълним, не и преди фюрерът да го принуди да „отстъпи“ на Германия Триест, Истрия и Южен Тирол, с разбирането, че към тях по-късно ще бъде прибавена и Венеция. На този някога горд тиранин не е спестено нито едно унижение. Под натиска на Хитлер той арестува през ноември своя зет Чано и го екзекутира в затвора във Верона на 11 януари 1944 г.¹⁰

В началото на есента на 1943 г. Адолф Хитлер може да каже, че е овладял най-големите заплахи за Третия райх. Като следствие от падането на Мусолини и безусловната капитулация на правителството на Бадوليو в Италия, както са се опасявали Хитлер и генералите му в продължение на няколко критични седмици, южните граници на Германия са могли да бъдат изложени на пряко съюзническо нападение, което да отвори пътя през Северна Италия към зле контролираните Балкани в самия тил на германските армии, водещи сражения на живот и смърт в Южна Русия. Мирното оттегляне на Дучето от центъра на властта в Рим е жесток удар за престижа на фюрера у дома и в чужбина; подобен е и ефектът от последвалото разпадане на съюза на Оста. Въпреки това за два месеца Хитлер с един дързък удар успява да възстанови Мусолини – поне пред очите на света. Взети са мерки окупираните от италианците райони на Балканите, в Гърция, Югославия и Албания да се защитят срещу атака на Съюзниците, каквато в ОКВ очакват всеки момент през късното лято на тази година; италианските войски в тези области, възлизащи на няколко дивизии, се предават смирено и стават военнопленници. И вместо да се наложи да отпише силите на Кеселринг, каквото е било първоначалното му решение, и да отстъпи към Северна Италия, фюрера с удовлетворение е видял как армиите на фелдмаршала се окопават южно от Рим, където лесно спират настъплението на англо-американско-френските войски на север на полуострова. Безспорно е, че положението на Хитлер на юг се подобрява значително благодарение на неговата дързост и находчивост и на храбрите действия на германските войски.

На други места обаче позициите му продължават да се влошават.

На 5 юли 1943 г. той започва своята последна (както ще се окаже) голяма офанзива срещу руснаците през тази война. Цветът на германската армия – около 500 000 души с най-малко седемнайсет танкови дивизии, снабдени с новите тежки танкове „Тигър“ – е хвърлен срещу

голям руски клин западно от Курск. Това е операция „Цитадела“, която по убеждението на Хитлер не само ще вкара в капан най-добрата част от руските армии, наброяваща 1 милион души – същите сили, които предната зима са изтласкали германците от Сталинград и Дон, – но и ще му позволи да настъпи обратно към Дон, а може би дори и до Волга, и да завие от югоизток на север, за да превземе Москва.

Операцията обаче завършва с решително поражение. Руснаците са подготвени за нея. Към 22 юли, след като са загубили половината си танкове, германците спират напълно настъплението и започват да отстъпват. Руснаците са толкова уверени в силите си, че без да изчакат резултата от офанзивата, още през юли сами започват такава срещу германския клин край Орел северно от Курск и бързо пробиват фронта. Това е първата руска лятна офанзива през войната и от този момент нататък Червената армия не губи инициативата. На 4 август те изтласкват германците от Орел, където е била опорната точка на германския щурм към Москва през декември 1941 г.

Съветската офанзива се разпростира по целия фронт. На 23 август пада Харков. Един месец по-късно, на 25 септември, на 480 километра на северозапад германците са изтласкани от Смоленск – града, от който, подобно на Великата армия на Наполеон, са потеглили толкова уверено през първите месеци от руската кампания по главния път към Москва. Към края на септември армиите на Хитлер, изпаднали в голямо затруднение на юг, вече са отстъпили до Днепър и установената от тях отбранителна линия от Запорожието при извивката на реката до Азовско море на юг. Индустриалният Донецки басейн е изгубен за тях, а германската Седемнайсета армия в Крим рискува да бъде отрязана.

Хитлер е уверен, че неговите армии могат да се задържат при Днепър и на укрепените позиции южно от Запорожието, които заедно образуват т.нар. „Зимен рубеж“. Руснаците обаче не спират дори за да се прегрупират. През първата седмица на октомври те прекосяват Днепър на север и югоизток от Киев, който пада на 6 ноември. До края на съдбоносната 1943 г. съветските армии на юг приближават границите с Полша и Румъния, минавайки покрай полесраженията, където войниците на Хитлер са постигнали първоначалните си победи през лятото на 1941 г., когато са напредвали с лекота във вътрешността на руската земя.

Това не е всичко.

През тази година Хитлер претърпява още два неуспеха, които също бележат прелома във войната: загубата на битката за Атлантика и усиляването на опустошителната денонощна въздушна война в небето над самата Германия.

През 1942 г., както видяхме, германски подводници потопяват съюзнически кораби с общ тонаж 6 250 000 т, повечето от които пътуват за Британия или Средиземноморието – загуби, които далеч надхвърлят капацитета на западните корабостроителници да ги компенсират. В началото на 1943 г. обаче Съюзниците успяват да вземат надмощие над германските подводници благодарение на усъвършенствания метод на използване на далекобойна авиация и самолетноносачи и преди всичко – на оборудването на надводните плавателни съдове с радари, които откриват неприятелските подводници, преди да бъдат забелязани от последните. Дьониц, новият главнокомандващ на флота и пръв подводничар сред всички действащи командири във ВМС, първоначално заподозира предателство, когато толкова много от подводните му съдове са нападнати от засада и унищожени, преди да успеят дори да се доближат до съюзническите конвои. Той скоро разбира, че катастрофалните загуби се

дължат не на предателство, а на радар. За период от три месеца – февруари, март и април – са потопени точно 50 германски подводници; само през май броят им е 37. Германският флот няма да издържи дълго при това темпо на загуби и преди края на май Дьониц на своя глава изтегля всички подводници от северната част на Атлантическия океан.

Връщат се през септември, но за последните четири месеца на годината потопяват едва 67 съюзнически плавателни съдове с цената на още 64 изгубени подводници – съотношение, което обрича на неуспех подводната война и окончателно решава изхода от битката за Атлантика. През 1917 г., по време на Първата световна война, когато армиите ѝ вече са спрели да настъпват, Германия с подводниците си за малко да постави Британия на колене. Тя заплашва да постигне същото през 1942 г., когато армиите на Хитлер в Русия и Северна Африка също са спрени и когато САЩ и Великобритания не само че с мъка удържат настъплението на японците в Югоизточна Азия, но и едва успяват да съберат хора, оръжие и припаси, за да нахлуят в европейската част от империята на Хитлер на запад.

Невъзможността на германците да разстроят сериозно северноатлантическите плавателни маршрути през 1943 г. е по-голяма катастрофа, отколкото осъзнават в щабквартирата на Хитлер, колкото и потискаща да е за тях новината.¹⁹ Защото именно през дванайсетте месеца на тази критична година през Атлантическия океан са транспортирани почти безпрепятствено огромните количества оръжия и припаси, които на следващата година позволяват да се шурмува „Европейската крепост“.

Това е и периодът, през който германският народ започва да изпитва пряко ужасите на съвременната война, стигнала до самия му праг. Обществото е слабо осведомено за положението с германските подводници. И въпреки че новините от Русия, Средиземноморието и Италия стават все по-лоши, те все пак се отнасят за събития, които се случват на стотици или хиляди километри от родината. Само че бомбите, които се сипят нощем от британските самолети и денем от американските, вече започват да рушат домовете на обикновените германци и канцелариите и фабриките, където те работят.

Самият Хитлер отказва изобщо да посети някой бомбардиран град; задължението му се струва твърде мъчително, за да го понесе. Това особено огорчава Гьобелс, който се оплаква, че е засипан с писма, в които хората „питат защо Фюрера не посещава атакуваните от въздуха райони и защо Гьоринг не се вижда никъде“. Дневникът на министъра на пропагандата е авторитетен източник за нарастващите щети, нанасяни на германските градове и заводи от въздуха.

16 май 1943 г. ... Дневните нападения на американски бомбардировачи създават изключителни трудности. В Кил... много сериозни щети върху военни и технически съоръжения на флота... Ако това продължава, ще бъдем изправени пред сериозни последствия, които в крайна сметка ще се окажат непоносими...

25 май. Нощното нападение на англичаните над Дортмунд беше извънредно тежко, вероятно най-лошото, извършвано някога срещу германски град... Вестите от Дортмунд са твърде ужасни... Много сериозно са засегнати заводите за промишлени стоки и муниципии... От осемдесет до 100 хиляди жители без подслон... Хората на запад започват постепенно да губят кураж. Подобен ад е трудно поносим... Вечерта получих [нов] доклад за Дортмунд. Разрушението е на практика тотално. Почти няма обитаема къща...

26 юли. Интензивно нападение над Хамбург през нощта... с много сериозни последици и за гражданското население, и за оръжейното производство... Това е истинска катастрофа...

29 юли. През нощта преживяхме най-тежкото нападение над Хамбург досега... с 800 до 1000 бомбардировача... Кауфман [местният гаулайтер] ми даде първоначален отчет... Говореше за катастрофа, чиито размери просто смайват въображението. Град с един милион жители е разрушен по безпрецедентен в историята начин. Изправени сме пред проблеми, които са почти невъзможни за решаване. Трябва да се намери храна за това едномилionoно население. Трябва да се осигурят убежища. Хората трябва да бъдат евакуирани възможно най-далече. Трябва да им се дадат дрехи. Накратко, изправени сме пред проблеми, от които нямахме и представа допреди няколко седмици... Кауфман говори за около 800 000 души, останали без дом, които се лутат нагоре-надолу по улиците, без да знаят какво да правят...

Въпреки значителните щети, нанесени на отделни германски военни заводи, особено тези за производство на изстребители, лагери, военни кораби, стомана и гориво за новите реактивни двигатели, както и на особено важната експериментална ракетна станция, на която Хитлер е възлагал такива надежди¹⁰, и въпреки постоянните прекъсвания на железопътния и канален транспорт, цялостното германско оръжейно производство не намалява съществено по време на усилените англо-американски бомбардировки през 1943 г. Това се дължи отчасти на увеличеното производство на фабриките в окупираните зони – преди всичко тези в Чехословакия, Франция, Белгия и Северна Италия, които не са засегнати от бомбардировки.

Най-голямото поражение, причинено от англо-американските военновъздушни сили, както показва Гьобелс в дневника си, е върху домовете и духа на германския народ. Спомням си как през първите години на войната германците се ободряваха от шокиращите репортажи за разрушенията, които бомбардировките на Луфтвафе са причинили на врага, особено на британците. Те бяха сигурни, че това ще помогне да се доведе войната до скорошен (и победен) край. Сега, през 1943 г., те самите започват да изпитват върху себе си цялата тежест на въздушните удари, далеч по-опустошителни от онези, които Луфтвафе е нанесла на другите, дори на лондонското население през 1940–1941 г. Германският народ ги понася със същата храброст и стоицизъм, с каквито и британците по-рано. Само че след четири години на война напрежението е още по-непосилно, затова не е чудно, че с приближаващия край на 1943 г., когато рухват всички надежди в Русия, Северна Африка и Италия, а градовете в самия Райх се сриват от въздушните удари, германският народ започва да се отчайва и да разбира, че това е началото на края, което не би могло да вещае друго освен тяхното поражение.

„Най-късно към края на 1943 г. стана съвсем очевидно, че войната е загубена от военна гледна точка“ – пише по-късно генерал Халдер, който по това време вече е безработен.⁹

Генерал Йодл в нерадостната си неофициална лекция пред нацистките гаулайтери в Мюнхен на 7 ноември 1943 г. (в навечерието на годишнината от Бирения бунт) не стига чак толкова далече. И все пак картината, която очертава в началото на петата година от войната, е твърде мрачна.

Това, което днес тежи най-силно на вътрешния фронт и се отразява впоследствие на фронтната линия [казва той], са терористичните въздушни удари на врага върху

нашите домове и следователно върху нашите съпруги и деца. В това отношение... войната единствено по вина на Англия приема форми, за които се смяташе, че не са вече възможни от дните на расовите и религиозните войни.

Ефектът от тези терористични нападения, психологически, морален и материален, е такъв, че те трябва да бъдат облекчени, ако не могат да бъдат спрени напълно.

Състоянието на германския дух в резултат от пораженията и бомбардировките през 1943 г. е описано красноречиво от този авторитетен източник, който в случая говори от името на фюрера.

Из страната броди демонът на подривната дейност... Всички страхливци търсят начин за измъкване или, както те го наричат, политическо решение. Казват, че трябва да преговаряме, докато още имаме някакъв контрол...¹⁸

Не са само „страхливците“. Самият д-р Гьобелс, най-лоялният, верен и фанатичен последовател на Хитлер, търси, както разкрива дневникът му, начин за измъкване, преди да е изтекла 1943 г. и въпросът, който го измъчва, е не дали Германия трябва да преговаря за мир, а с кого – с Русия или със Запада. Той не говори зад гърба на Хитлер за необходимостта да потърсят мир, както са започнали да правят други. Достатъчно смел и открит е, за да излее мислите си направо пред Вожда. На 10 септември 1943 г. в щабквартирата на фюрера в Растенбург, където е бил повикан при новината за капитулацията на Италия, Гьобелс за пръв път зачеква темата за възможни мирни преговори в дневника си.

Проблемът, който започва да се очертава, е към коя страна трябва да се обърнем най-напред – към руснаците или към англо-американците. Трябва по някакъв начин да разберем ясно, че ще е много трудно да водим успешно война срещу двете страни едновременно.

Той намира, че Хитлер е „донякъде обезпокоен“ от перспективата за съюзническа инвазия на запад и „критичната“ ситуация на руския фронт.

Потискащото е, че нямаме и най-малката представа с какви резерви разполага още Сталин. Силно се съмнявам, че при тези условия ще можем да прехвърлим дивизии от изток към други европейски театри на военни действия.

След като е изложил в поверителния си дневник някои от собствените си идеи, които биха му се сторили пораженски до предателство няколко месеца по-рано, Гьобелс се обръща към Хитлер.

Попитах Хитлер дали би могло да се направи нещо със Сталин рано или късно. Той каза, че за момента не... Във всеки случай Фюрера смята, че ще е по-лесно да се сключи сделка с англичаните, отколкото със Съветите. Фюрера е убеден, че в някакъв момент англичаните ще се вразумят... аз определено съм склонен да мисля Сталин за по-достъпен, тъй като Сталин като политик е по-практичен от Чърчил. Чърчил е романтичен любител на приключения, с когото не може да се разговаря разумно.

В този момент, когато делото им изглежда толкова безнадеждно, Хитлер и неговите помощници започват да се хващат и за сламка: че Съюзниците ще излязат от войната, че Британия и САЩ ще се уплашат от перспективата Червената армия да прегazi Европа и накрая ще застанат на страната на Германия, за да защитят стария континент от болшевизма.

Хитлер се е разпрострял по-подробно върху тази възможност на съвещание с Дьониц през август, а сега през септември я обсъжда с Гьобелс.

Англичаните [пише по-нататък Гьобелс в дневника си] не искат большевишка Европа при никакви обстоятелства... Веднъж щом разберат, че... могат да избират единствено между большевизма или малко по-меко отношение към националсоциализма, те несъмнено ще покажат склонност към компромис с нас... Самият Чърчил е стар антибольшевик и неговото сегашно сътрудничество с Москва е само по целесъобразност.

И Хитлер, и Гьобелс изглежда са забравили кой е сътрудничил с Москва първоначално и кой е принудил Русия да влезе във войната. В обобщение на дискусиата за възможен мир с Хитлер, Гьобелс заключава:

Рано или късно ще трябва да се изправим пред въпроса за сближаване с едната или другата вражеска страна. Германия никога досега не е имала успех във война на два фронта; няма да е в състояние да издържи дълго и тази.

Не е ли късно обаче да се мисли за това? Гьобелс се връща в главната квартира на 23 септември и по време на сутрешна разходка с нацисткия лидер открива, че в сравнение с две седмици по-рано той гледа много по-песимистично на възможността да преговаря за мир с едната страна, за да получи предимството да воюва само на един фронт.

Фюрера не вярва, че в момента може да се постигне каквото и да е чрез преговори. Англия още не е достатъчно обезсилена... На изток, естествено, сегашният момент е твърде неблагоприятен... Понастоящем Сталин има преимущество.

Същата вечер Гьобелс вечеря насаме с Хитлер.

Попитам Фюрера дали би имал готовност да преговаря с Чърчил... Той не смята, че преговорите с Чърчил ще доведат до каквото и да е резултат, защото той е твърде привързан към враждебните си възгледи и освен това се ръководи от омраза, а не от разум. Фюрера би предпочел преговори със Сталин, но не вярва, че ще бъдат успешни...

Каквато и да е ситуацията, казах на Фюрера, ще трябва да постигнем споразумение с едната или другата страна. Райхът никога досега не е печелил война на два фронта. Следователно трябва да търсим един или друг начин да излезем от войната на два фронта.

Това е много по-трудна задача, отколкото явно осъзнават – точно те, хората, които толкова лекомислено са хвърлили Германия във война на два фронта. През онази септемврийска вечер на 1943 г. обаче поне за няколко мига нацистският вожд най-после се отърсва от песимизма си и се отдава на размисли за сладостта на мира. Според Гьобелс дори казва, че „копнее“ за мир.

Каза, че ще се радва отново да завърже връзки с артистичните кръгове, да ходи на театър вечерта и да посещава Клуба на художниците.¹¹

Хитлер и Гьобелс не са единствените в Германия, които в началото на петата година от войната разсъждават за възможностите и средствата да се осигури мир. Измъчваните от неудовлетворение празнодумни антинацистки конспиратори, които, макар и повече на брой сега, все пак са плачевно малко, отново се замислят върху проблема, след като виждат, че войната е вече загубена, макар и армиите на Хитлер все още да се сражават на чужда земя.

Повечето от тях, но в никакъв случай всички, неохотно и само след голяма борба с угризенията на съвестта са стигнали до заключението, че за да получат за Германия мир, който да остави на отечеството никакви изгледи за поносимо съществуване, ще трябва да отстранят Хитлер, като го убият, и в същото време изкоренят националсоциализма.

С настъпването на 1944 г., когато става сигурно, че англо-американските армии ще предприемат нахлуване през Ламанша, преди годината да е напреднала много, че Червената армия ще наближи границите на самия Райх и че великите древни градове на Германия скоро ще бъдат превърнати в отломки от съюзническите бомбардировки¹⁵, заговорниците в своето отчаяние се подготвят за един последен опит да убият нацисткия диктатор и да свалят неговия режим, преди да е завлякъл Германия в пропастта, където катастрофата ще е пълна.

Те знаят, че не им остава много време.

¹⁵ „Нямах никакви лоши предчувствия“ – пише Мусолини по-късно, когато описва душевното си състояние на отиване към двореца. Крал Виктор Емануил бързо го връща към действителността.

„Драги Дуче – казва той веднага според цитираното от Мусолини, – вече няма никакъв смисъл. Италия се разпада... Войниците не искат да се бият повече... В този момент вие сте най-мразеният човек в Италия...“

„Вземате изключително сериозно решение“ – отговорил Мусолини според собствения му разказ. Дори той самият обаче не казва, че се е опитвал да убеди монарха да промени мнението си. Накрая отправил „пожелание за успех“ към своя наследник. (Mussolini, *Memoris*, 1942–1943, pp. 80–81.)

¹⁶ Хитлер е много ядосан на Редер, който командва военноморските сили от 1928 г., заради неуспеха на германския флот да унищожи съюзническите конвои за Русия в Северния ледовит океан и за тежките загуби, които понася в тези води. На 1 януари в щабквартирата върховният главнокомандващ в пристъп на истерия е заповядал германският флот за открито море да бъде закрит веднага. Наредено е плавателните съдове да бъдат натрошени за скрап. На 6 януари във „Волфшанце“ между Хитлер и Редер избухва ожесточена разпра. Фюрерът обвинява флота в бездействие и липса на воля за борба и рисковани действия. Редер съответно моли да бъде освободен от поста си и на 30 януари оставката му е официално и публично приета. Новият главнокомандващ Дьониц дотогава е бил командир на подводниците и не познава добре проблемите на надводните съдове и затова се концентрира върху подводната война.

¹⁷ Според капитан Хари Бучър, военноморският адютант на Айзенхауер, началниците на двата щаба, американския и британския – генерал Джордж К. Маршал и фелдмаршал сър Джон Г. Дил, – се оплакват, че Айзенхауер не проявява достатъчно инициатива за активни действия в Италия. В защита на своя началник Бучър посочва, че недостигът на десантни съдове налага ограничения на планове на Айзенхауер и че едно нахлуване по море далече на север, в близост до Рим, би извело операцията извън обсега на съюзническите изстребители, които трябва да излитат от Сицилия. Самият Айзенхауер изтъква, че след превземането на Сицилия е заповядал да бъдат върнати в Англия седем дивизии, четири американски и три британски, за да се подготви нахлуване през Ламанша, вследствие на което е изпитвал отчаян недостиг на войски. Бучър твърди освен това, че Айзенхауер първоначално е планирал да спусне въздушнодесантни войски над римските летища, за да помогне на италианците да отбраняват столицата срещу германците, но в последния момент Бадوليو помолил тази операция да бъде „временно отменена“. Генерал Максвел Д. Тейлър, който е поел лично голям риск, отивайки в Рим да се срещне с Бадوليو, съобщава, че поради пораженските настроения в Италия и силата на германците спускането на американска въздушнодесантна дивизия там изглежда самоубийствено. (Вж. Eisenhower, *Crusade in Europe*, p. 189, и Butcher, *My Three Years with Eisenhower*, pp. 407–425.)

¹⁸ Кралят, Бадوليو и правителството бягат от Рим и по-късно се установяват в освободената от Съюзниците Южна Италия. Това ядосва сериозно Хитлер. По-голямата част от италианския флот също се измъква и отплава за Малта въпреки сложните кроежи на адмирал Дьониц да го плени или унищожи.

¹⁹ Хитлер изобщо не се интересува от нея лично. „Седял съм до Мафалда – казва той на генералите си по време на военно съвещание в щабквартирата през май същата година. – Какво ме интересува Мафалда?... Интелектуалните ѝ качества не са такива, че да очароват някого – да не говорим за външността ѝ.“ (От тайните протоколи на всекидневните военни съвещания на Хитлер, Felix Gilbert, *Hitler Directs His War*, p. 37.)

²⁰ В деня след падането на Мусолини Скорцени е повикан за пръв път в живота си в щабквартирата на фюрера, където Хитлер лично му възлага спасителната операция.

²¹ Точно преди да бъде освободен Мусолини, капитан Хари Бучър съобщава, че е получил каблогограма в щабквартирата на Айзенхауер от верига театрални салони в Кейптаун, в която му предлагат дарение от 10 000 лири за благотворителност, ако уреди „личното присъствие на Мусолини на нашите театрални сцени в Кейптаун. Срок на ангажимента три седмици.“ (Butcher, *My Three Years with Eisenhower*, p. 423.)

- ¹⁴ В действителност (или поне според писмото, което Чано пише по-късно до крал Виктор Емануил) през август той е бил подмамен да отиде в Германия, когато германците са го уведомили, че децата му са в опасност и че германското правителство с радост ще ескортира него и семейството му до Испания през Германия. (*The Ciano Diaries*, p. v.)
- ¹⁵ „Еда Мусолини беснее като тигрица в баварската си вила – пише Гьобелс в своя дневник. – Тя чупи китайски порцелан и мебели при най-дребната провокация.“ (*The Goebbels Diaries*, p. 479.)
- ¹⁶ Последната записка в дневника на Чано е датирана „23 декември 1943 г., килия 27, затвора във Верона.“ Това са вълнуващи редове. Не ми е известно как е успял да изпрати от килията си на смъртник тази последна бележка, както и писмото до италианския крал, което носи същата дата. Той обаче отбелязва, че е скрил останалата част от дневника, преди да бъде арестуван от германците. Книжката са изнесени тайно от Италия, по това време окупирана от германците, скрити под полата на Еда Чано, която, преоблечена като селянка, успява да прекоси границата с Швейцария.
- Всички други фашистки ръководители, които са гласували срещу Дучето на Големия съвет и до които той успява да се добере, са съдени за измяна от специален трибунал и с едно изключение – осъдени на смърт и разстреляни заедно с Чано. Сред тях е един от някогашните най-предани последователи на Дучето, маршал Емилио де Боно – един от четиримата водачи на похода към Рим, който издига на власт Мусолини.
- ¹⁷ „Не може да става и дума за прекратяване на подводната война“ – с тези думи Хитлер се нахвърля срещу адмирал Дьониц, когато последният го информира, че подводниците са били изтеглени от Северния Атлантик. „Атлантическият океан – добавя той – е моята последна отбранителна линия на запад.“
- По-лесно е да се каже, отколкото да се направи. На 12 ноември Дьониц пише отчаяно в дневника си: „Врагът държи всички козове, като покрива всички райони с въздушни патрули с далечен обсег и използва методи за локализиране, срещу които още нямаме предупредителни средства... Врагът знае всичките ни тайни, а ние не знаем нито една от неговите.“⁸
- ¹⁸ През май 1943 г. разузнавателен самолет на Кралските ВВС е заснел съоръженията в Пенемюнде, след като в Лондон са получили сведения от нелегалната полска съпротива, че там се разработват безпилотен реактивен самолет (станал известен по-късно с името Фау-1 или „самолет-снаряд“) и ракета (Фау-2). През август британски бомбардировачи атакуват Пенемюнде, като нанасят големи щети на съоръженията и връщат изследванията и изпитанията с няколко месеца назад. До ноември британските и американските въздушни сили са открили 63 стартови площадки за Фау-1 на Ламанша и в периода от декември до февруари следващата година бомбардират и унищожават 73 такива площадки, броят на които до този момент е нараснал на 96. Названията „Фау-1“ и „Фау-2“ идват от немската дума *Vergeltungswaffen*, или „оръжие за възмездие“, което пропагандата на д-р Гьобелс по-късно ще превъзнеса толкова много през мрачната 1944 година.
- ¹⁹ Лекцията на Йодл, озаглавена „Стратегическата позиция в началото на петата година от войната“, е може би най-изчерпателното съществуващо описание от първа ръка на положението на Германия в края на 1943 г. от гледната точка на Хитлер и неговите генерали. Това е нещо повече от просто поверителна лекция пред нацистките политически ръководители. Тя е гарнирана с десетки меморандуми и документи с висока степен на секретност, с щемпел „Главната щабквартира на Фюрера“, на които Йодл се позовава в изказването си и които, взети заедно, ясно разкриват историята на войната през очите на фюрера, под чието ръководство явно е подготвена лекцията. Колкото и мрачно да гледа на настоящето, Йодл е още оптимистичен по отношение на бъдещето, като предвижда правилно, че предстоящото англо-американско нахлуване „ще реши войната“ и че силите на германците „няма да са достатъчни“, за да го отблъснат.¹⁰
- ²⁰ „От хиляда години работа са останали само развалини – пише Гьорделер на фелдмаршал Фон Клуге през юли 1943 г., след като е посетил бомбардираните райони на запад. В писмото си Гьорделер умолява колебаещия се генерал да се присъедини към заговорниците в усилията им да сложат край на Хитлер и неговата „лудост“.

Нахлуването на съюзниците в Западна Европа и опитът за убийство на Хитлер

ЗАГОВОРНИЦИТЕ СА НАПРАВИЛИ поне шест опита да убият Хитлер през 1943 г., един от които се проваля само защото бомбата с часовников механизъм, инсталирана в самолета на фюрера по време на полет зад руската фронтова линия, не избухва.

В съпротивителното движение, доколкото то съществува, през тази година се е извършила значителна промяна. Заговорниците най-накрая са се отказали да вербуват фелдмаршалите. Те просто са твърде страхливи (или дебелоглави), за да използват положението си и военната си власт, за да свалят своя върховен главнокомандващ. На тайна среща през ноември 1942 г. в гората край Смоленск политическият двигател на съпротивата, Гьоределер, е молил лично фелдмаршал Фон Клуге, командващия на Армейска група „Център“ на изток, да вземе активно участие в операцията за премахване на Хитлер. Непостоянният генерал, който току-що е получил красив подарък от фюрера^{II}, се съгласява, но няколко дни по-късно губи кураж и пише на генерал Бек в Берлин да не го слагат в сметките си.

Няколко седмици по-късно конспираторите се обръщат към генерал Паулус, чиято Шеста армия е обкръжена при Сталинград и който, предполагат те, е горчиво разочарован от фюрера, допуснал да се стигне до подобна възможност. Опитват се да го убедят да излезе с обръщение към армията за сваляне на тирана, който е обрекъл четвърт милион германски войници на такъв ужасен край. Един офицер от авиацията донася в обсадения град лично послание от генерал Бек с молба до Паулус да направи това. Паулус, както знаем, реагира с порой от радиосъобщения, в които изразява предаността си към своя фюрер, и проглежда едва след като се озовава в Москва в руски плен.

В продължение на няколко дни заговорниците, разочаровани от Паулус, възлагат всичките си надежди на Клуге и Манщайн, които след катастрофата при Сталинград отлитат за Растенбург – уж за да поискат от фюрера да им предаде командването на руския фронт. Ако успее, този демарш ще бъде сигнал за държавен преврат в Берлин. За пореден път конспираторите стават жертви на навика си да приемат желаното за действително. Двамата фелдмаршали наистина заминават за щабквартирата на Хитлер, но единствено за да потвърдят своята лоялност към върховния главнокомандващ.

„Изоставени сме“ – оплаква се Бек горчиво.

За него и приятелите му става очевидно, че не могат да очакват практическа помощ от висшите военачалници на фронта. В отчаянието си те се обръщат към единствения останал източник на военна сила – „Ерзацхеер“, резервните войски, които са не толкова армия, колкото сбор от още необучени новобранци и разнообразни гарнизонни войски от мъже в по-напреднала възраст, изпълняващи охранителни функции в родината. Все пак тези мъже поне са въоръжени и при положение че боеспособните войски и отрядите на Вафен СС са

далече на фронта, вероятно ще са достатъчни, за да позволят на заговорниците да окупираат Берлин и няколко други града от ключово значение в момента на отстраняването на Хитлер.

Доколко обаче неговото убийство е необходимо или дори желателно, е въпрос, по който опозицията все още не е постигнала пълно съгласие.

Кръгът Крайзау например неизменно се противопоставя на всеки подобен акт на насилие. Това е забележителна разнородна група от млади интелектуалци идеалисти, в центъра на която са издънките на две от най-изтъкнатите аристократични фамилии в Германия: граф Хелмут Джеймс фон Молтке, праплеменник на фелдмаршала, предвождал пруската армия при победата ѝ над Франция през 1870 г., и граф Петер Йорк фон Вартенбург, пряк потомък на прочутия генерал от ерата на Наполеон, който заедно с Клаузевиц е подписал Таурогенската конвенция с цар Александър I, съгласно която пруската армия преминава на другата страна и допринася за разгрома на Бонапарт.

Този кръг, който води името си от имението на Молтке в Крайзау в Силезия, не е конспиративна организация, а дискуссионна група¹¹, участниците в която представляват профил на германското общество такова, каквото е било преди идването на нацизма и каквото те се надяват да бъде, когато хитлеристкият кошмар стане минало. Той включва двама йезуитски свещеници, двама лутерански пастори, консерватори, либерали, социалисти, богати земевладелци, бивши профсъюзни дейци, професори и дипломати. Въпреки разликите в произхода и възгледите им те са способни да намерят широка обща основа, която им позволява да изковат интелектуалните, духовни, етични, философски и отчасти политически идеи на съпротивата срещу Хитлер. Ако се съди по документите, които са оставили (почти всички тези хора са обесени преди края на войната), включващи планове за бъдещото управление и за икономическите, социални и духовни основи на новото общество, те се стремят към един вид християнски социализъм, при който всички хора ще бъдат братя, а ужасните болести на модерната епоха – извращенията на човешкия дух – ще бъдат излекувани. Техните идеали са благородни, витаят високо в облаците, и към тях е добавена частица германски мистицизъм. Само че тези възвишени млади хора са невероятно търпеливи. Те ненавиждат Хитлер и цялата деградация, която е причинил на Германия и Европа. Въпреки това не проявяват интерес към отстраняването му от властта. Смятат, че до него ще доведе приближаващото поражение на Германия. Вниманието им е насочено изключително към това, което ще последва. „За нас – пише Молтке по това време – ... въпросът за Европа след войната е въпрос за това как да бъде възстановен образът на човека в душите на нашите съграждани.“

Изтъкнатата германска журналистка Дороти Томпсън, която живее от много години в Германия и я познава добре, призовава Молтке, който е неин стар и близък приятел, да слезе на земята. В поредица от радиопредавания, излъчвани от Ню Йорк на къси вълни през лятото на 1942 г. и адресирани до Ханс, тя моли него и приятелите му да направят нещо, за да се избавят от демоничния диктатор. „Не живеем в свят на светци, а на човешки същества“ – опитва се да му припомни тя.

Последния път, когато се срещнахме, Ханс, и тихме заедно чай на онази красива тераса срещу езерото... казах, че някой ден ще трябва да демонстрираш позициите си с дела, със смели дела... и помня, че те попитах дали ти и приятелите ти някога ще имате куража да действате...¹

Това е въпрос право в целта, а отговорът, както се оказва, е, че Молтке и неговите приятели имат куража да говорят – за което са и екзекутирани, – но не и да действат.

Тази слабост на ума, а не на сърцето – защото всички те посрещат жестоката смърт с огромна смелост, – е главната причина за разногласията между кръга Крайзау и групата заговорници около Бек, Гьорделер и Хасел, макар че те спорят също и за характера и състава на правителството, което трябва да поеме властта след нацисткия режим.

Между тях се провеждат няколко срещи, а след това, на 22 януари 1943 г. – и съвещание по всички правила в дома на Петер Йорк, председателствано от генерал Бек, който според записката в дневника на Хасел е „твърде нерешителен и сдържан“.² Разгръща се оживен спор между „младите“ и „старите“ (това са определения на Хасел) за бъдещата икономическа и социална политика, при който Молтке влиза в противоречие с Гьорделер. Хасел е на мнение, че бившият кмет на Лайпциг е твърде „реакционен“, и отбелязва „англосаксонските и пацифистки наклонности“ на Молтке. Гестапо също обръща внимание на тази среща и на съдебните процеси над участниците в нея по-късно изважда забележително подробно описание на дискусиите.

Химлер вече е плътно по следите на заговорниците – повече, отколкото някой от тях предполага. Един от парадоксите на тази история обаче е, че в този момент, през 1943 г., когато изгледите за победа са изгубени, а за поражение – застрашително близки, кроткият и кръвожаден фюрер на СС, главният полицай на Третия райх, започва да проявява личен и нелишен от благосклонност интерес към съпротивата, с която го свързва не едно приятелско познанство. Красноречив пример за мисленето на заговорниците е, че един от тях, по-специално Попиц, започва да вижда в Химлер възможен заместник на Хитлер! Самият началник на СС, който привидно е толкова фанатично предан на фюрера, също започва да вижда себе си в тази роля, но почти до края играе двойна игра, в хода на която отнема живота на мнозина доблестни конспиратори.

По това време съпротивата работи в три области. Кръгът Крайзау води безкрайните си разговори за устройството на златния век. Групата на Бек, която е по-близо до реалността, се стреми по някакъв начин да убие Хитлер и да вземе властта. Влизат и в контакт със Запада, за да уведомят демократичните съюзници какви са плановете им и да проучат за какви мирни условия биха преговаряли те с едно ново антинацистко правителство.^{IV} Контактите се осъществяват в Швеция и в Швейцария.

В шведската столица Гьорделер често се среща с bankerите Маркус и Якоб Валенберг, с които има отдавнашно приятелство и които поддържат близки делови и лични контакти в Лондон. На една среща с Якоб Валенберг през април 1942 г. Гьорделер го моли настоятелно да влезе във връзка с Чърчил. Заговорниците искат предварително уверение от министър-председателя, че Съюзниците ще сключат мир с Германия, ако те от своя страна арестуват Хитлер и свалят нацисткия режим. Валенберг отговаря, че доколкото е запознат с британското правителство, подобно уверение е невъзможно да се получи.

Месец по-късно двама лутерански свещеници установяват пряк контакт с британците в Стокхолм. Това са д-р Ханс Шьонфелд, член на Дирекцията за международни отношения на Германската евангелска църква, и пастор Дитрих Бонхьофер, виден теолог и активен участник в заговора, който научава, че д-р Джордж Бел, англиканският епископ на Чичестър,

е на посещение в Стокхолм, и бързо заминава за там, за да се срещне с него. Бонхьофер пътува инкогнито, с фалшиви документи, осигурени му от полковник Остер от Абвера.

Двамата пастори уведомяват епископа за плановете на конспираторите и също като Гьорделер се интересуват дали западните съюзници биха сключили приемлив мир с антинацистко правителство, след като Хитлер бъде свален. Те молят за отговор, било то под формата на частно съобщение или на публично изказване. За да внуши на епископа, че антихитлеристкият заговор е сериозна работа, Бонхьофер му дава списък с имената на неговите ръководители – непредпазливост, която по-късно ще му коства живота и ще допринесе за екзекутирането на много от другите съзаклятници.

Това е най-достоверната и актуална информация, която Съюзниците са получавали за германската опозиция и нейните планове, и епископ Бел веднага я предава на британския външен министър Антъни Идън, когато се връща в Лондон през юни. Идън обаче, който през 1938 г. е подал оставка в знак на протест срещу политиката на отстъпки на Чембърлейн спрямо Хитлер, се отнася скептично към това. Британското правителство е получавало подобни сведения от германци, представящи се за заговорници, още от времето на Мюнхенската конференция, но от това не е излязло нищо. Посланието остава без отговор.⁴

Контактите на германската тайна опозиция със Съюзниците в Швейцария се осъществяват главно чрез Алън Дълес, който оглавява американското Управление на стратегическите служби от ноември 1942 г. до края на войната. Посещава го предимно Ханс Гизевиус, който често пътува от Берлин до Берн и както знаем, също е активен член на заговора. Гизевиус работи за Абвера и реално заема поста на вицеконсул в германското генерално консулство в Цюрих. Неговата основна функция е да предава на Дълес съобщения от Бек и Гьорделер и да го държи в течение на напредъка на различните интриги срещу Хитлер. Други германски посетители са д-р Шьонфелд и Трот цу Золц. Последният, който е участник в кръга Крайзау, както и в заговора, в един от случаите отива в Швейцария да „предупреди“ Дълес (както правят и мнозина други), че ако западните демокрации откажат да разгледат възможността за приемлив мир с възможен антинацистки режим, тогава конспираторите ще се обърнат към Съветска Русия. Макар и да съчувства лично на каузата, Дълес не е в състояние да даде каквито и да е уверения.⁵

Чудни са тези водачи на германската съпротива, които толкова настояват да получат благоприятни условия за мир от Запада и толкова много се колебаят да отстранят Хитлер, преди да са ги получили. Човек би помислил, че ако смятат нацизма за такова чудовищно зло, както твърдят (без съмнение искрено), те биха съсредоточили усилията си върху неговото сваляне, независимо как Западът би могъл да се отнесе към техния нов режим. Оставаме с впечатлението, че значителна част от тези „добри германци“ твърде лесно се поддават на изкушението да обвиняват външния свят за собствените си несполуки, както някои от тях са го обвинявали за нещастията на Германия след загубата в Първата световна война и дори за идването на самия Хитлер на власт.

Операция „Искра“

През февруари 1943 г. Гьорделер съобщава на Якоб Валенберг в Стокхолм, че заговорниците „имат планове за преврат през март“.

И наистина е така.

Приготовленията за операция „Искра“, както я наричат, се извършват през януари и февруари от генерал Фридрих Олбрихт, началник на Общото управление на сухопътните войски (*Allgemeines Heeresamt*), и генерал Фон Тресков, началник-щаб на Армейска група „Център“ на Клуге в Русия. Дълбоко религиозният Олбрихт отскоро се е присъединил към заговора, но поради новото си назначение скоро става ключова фигура в него. Като заместник на генерал Фридрих Фром, командир на запасните войски, той е в състояние да обедини гарнизоните в Берлин и други големи градове на Райха в подкрепа на заговорниците. Самият Фром, подобно на Клуге, вече е изгубил илюзиите си за своя фюрер, но не го смятат за достатъчно надежден, за да го посветят в заговора.

„Готови сме. Време е за „Искра“ – казва Олбрихт в края на февруари на младия Фабиан фон Шлабрендорф, младши офицер в щаба на Тресков. В началото на март съзаклятниците се срещат за последно съвещание в Смоленск, щабквартирата на Армейска група „Център“. Макар и да не участва в начинанието, адмирал Канарис, началникът на Абвера, знае за него и урежда срещата, като взима на самолета си до Смоленск Ханс фон Донаний и генерал Ервин Лахузен под предлог, че ще участват в съвещание на офицерите от разузнаването на Вермахта. Лахузен, който е бивш офицер от австрийската армия и единственият заговорник от Абвера, преживял войната, носи със себе си няколко бомби.

Шлабрендорф и Тресков след множество експерименти са установили, че германските бомби не са подходящи за тяхната цел. Както младият офицер обяснява по-късно⁶, те работят с възпламенител, а той произвежда тих съскащ звук, който ги издава. Откриват, че британците правят по-добра бомба. „Преди експлозията те не издаваха никакъв звук“ – казва Шлабрендорф. Кралската авиация е пуснала доста от тези оръжия над окупираната част от Европа за агентите на Съюзниците, които да ги използват за саботажни цели (една от тях е послужила за убийството на Хайдрих), а Абверът е събрал няколко от тях и ги е предал на заговорниците.

Планът, изработен на срещата в Смоленск, е да подлъжат Хитлер да отиде в щабквартирата на армейската група и там да го ликвидират. Това ще е сигналът за преврата в Берлин.

Да се подмами в капан върховният главнокомандващ, който вече подозира повечето от своите генерали, не е лесна работа. Тресков обаче успява да убеди един свой стар приятел, генерал Шмунт (произведен вече в такъв чин), който е адютант на Хитлер, да въздейства върху началника си и след известно колебание и нееднократно отлагане фюрерът дава изричното си съгласие да отиде в Смоленск на 13 март 1943 г. Самият Шмунт не знае нищо за заговора.

Междувременно Тресков е подновил усилията си да накара своя началник Клуге да поеме водещата роля в убийството на Хитлер. Той предлага на фелдмаршала да позволи на подполковник Фрайхер фон Бьозелагер^{IV}, командващ една кавалерийска част в щабквартирата, да я използва, за да покоси Хитлер и неговия телохранител, когато пристигнат. Бьозелагер е повече от готов да го направи. Необходима му е само заповед от фелдмаршала. Само че нерешителният командир не може да си наложи да я даде. Затова Тресков и Шлабрендорф решават да поемат нещата в свои ръце.

Намерението им е просто да поставят една от своите бомби британско производство в самолета на Хитлер на връщане. „С наподобяването на злополука щяхме да избегнем

политическите неудобства, свързани с убийството – обяснява по-късно Шлабрендорф. – Защото през онези дни Хитлер все още имаше много последователи, които след подобно събитие щяха да окажат силна съпротива срещу нашия бунт.“

На два пъти, следобеда и вечерта на 13 март след пристигането на Хитлер, двамата офицери антинацисти се изкушават да променят плана си и да взривят бомбата – най-напред в личната квартира на Клуге, където Хитлер се съвещава с висшите генерали от армейската група, и по-късно в офицерската столова, където събралите се вечерят.^{IX} Това обаче означава да убият и някои от онези генерали, на които те разчитат да помогнат на конспираторите да завземат властта в Райха, след като бъдат освободени от личните си клетви за вярност към фюрера.

Остава задачата да вмъкнат незабелязано бомбата в самолета на фюрера, който трябва да излети веднага след вечеря. Шлабрендорф е сглобил така наречените от него „два пакета взрив“ и ги е събрал в един вързоп, който наподобява две бутилки коняк. По време на вечерята Тресков невинно е попитал полковник Хайнц Брант от Генералния щаб на сухопътните войски, който е сред спътниците на Хитлер, дали ще бъде така добър да занесе две бутилки коняк като подарък на неговия стар приятел генерал Хелмут Щиф^{IX}, който е началник на Организационния отдел на Върховното командване на сухопътните сили. Брант, който нищо не подозира, казва, че с удоволствие ще му послужи.

На летището Шлабрендорф нервно посяга през малък отвор в пакета, задейства механизма на бомбата и дава пратката на Брант, който се качва на самолета на фюрера. Устройството е хитро конструирано. Няма издйнически часовников механизъм. С натискането на един бутон младият офицер счупва малка капсула, освобождавайки химикал с корозивно действие. Той постепенно разяжда кабела, на който е закрепена пружина. Когато кабелът бъде унищожен, пружината притиска ударника към детонатора, който взривява бомбата.

Катастрофата, по думите на Шлабрендорф, се очаква да стане малко след като самолетът на Хитлер прелети над Минск, на около трийсет минути летателно време от Смоленск. Трескаво възбуден, той звъни в Берлин и информира шифровано конспираторите, че „Искра“ е започнала. След това двамата с Тресков с разгуптени сърца започват да чакат голямата новина. Очакват първата вест да пристигне по радиовръзката от един от изстребителите, които конвоират самолета на фюрера. Броят минутите. Минават двацет, трийсет, четирийсет, един час... а още няма известие. То пристига повече от два часа по-късно – рутинно съобщение, в което се казва, че Хитлер се е приземил в Растенбург.

Бяхме шокирани и не можехме да си представим причината за неуспеха [разказва по-късно Шлабрендорф]. Веднага позвъних в Берлин и съобщих кодовата дума, която означаваше, че опитът се е провалил. После двамата с Тресков обсъдихме какви действия да предприемем по-нататък. Бяхме дълбоко разтърсени. Достатъчно сериозно беше, че опитът не беше успял. Още по-лошо обаче щеше да бъде да открият бомбата, което със сигурност щеше да доведе до нашето разкриване и смъртта на широк кръг от близки сътрудници.

Бомбата в крайна сметка не е открита. Същата нощ Тресков се обажда на полковник Брант и на небрежното му питане дали е имал време да предаде пратката на генерал Щиф Брант, отговаря, че още не се е накарнил да го направи. Тресков му казва да я задържи – станала била

грешка с бутилките и Шлабрендорф щял да пристигне на следващия ден по някаква служебна работа и да донесе хубавия коняк, който е имал намерение да изпрати.

Проявявайки невероятна смелост, Шлабрендорф отива със самолет до щабквартирата на Хитлер и сменя бомбата с две бутилки коняк.

Още си спомням ужаса [разказва той по-късно], когато Брант ми подаде бомбата и я раздруса, а аз се уплаших, че ще избухне със закъснение. С преторено спокойствие, каквото не чувствах, взех бомбата, веднага се качих в колата и отидох до близкия железопътен възел в Коршен.

Оттам хваща нощния влак за Берлин и след като се усамотява в спалното си купе, обезврежда бомбата. Бързо открива какво е станало – или по-точно, защо нищо не е станало.

Механизмът се беше задействал; шишенцето се беше счупило; корозивната течност беше разяла кабела; ударникът беше щракнал; но – детонаторът не беше избухнал.

Горчиво разочаровани, но не и обезсърчени, заговорниците в Берлин решават да извършат ново покушение срещу живота на Хитлер. Скоро им се представя удобен случай. Хитлер, съпровождан от Гьоринг, Химлер и Кайтел, трябва да присъства на церемониите по случай Деня в памет на героите (*Heldengedenktag*) на 21 март в „Цойгхаус“ в Берлин. Открива се възможност да премахнат не само фюрера, но и неговите главни сътрудници. Както казва по-късно полковник Фрайхер фон Герсдорф, началник на разузнаването в щаба на Клуге: „Това беше шанс, който нямаше да се повтори никога.“ Герсдорф е бил избран от Тресков да взриви бомбата и този път това се очертава да бъде самоубийствена мисия. Планът предвижда полковникът да скрие в шинела си две бомби, да запали фитилите им, да застане колкото е възможно по-близо до Хитлер по време на церемонията и да изпрати във вечността както фюрера и неговия антураж, така и себе си. С безусловна храброст Герсдорф охотно се съгласява да жертва живота си.

На 20 март вечерта той се среща с Шлабрендорф в стаята му в хотел „Еден“ в Берлин. Шлабрендорф е донесъл две бомби с десетминутни детонатори. Само че заради температурата в остъкления двор на „Цойгхаус“, която е близка до замръзването, предизвикването на експлозия може да отнеме от петнайсет до двацет минути. Програмата предвижда след речта си Хитлер да остане още половин час в същия двор, за да разгледа изложба от руски военни трофеи, уредена от щаба на Герсдорф. Това е единственото място, където полковникът ще може да се приближи достатъчно до фюрера, за да го убие.

По-късно Герсдорф разказва какво се е случило.⁷

На следващия ден носех във всеки от джобовете на шинела си по една бомба с десетминутен детонатор. Имах намерение да застана колкото може по-близо до Хитлер, така че поне той да бъде разкъсан на парчета от експлозията. Когато Хитлер... влезе в изложбената зала, Шмунт дойде при мен и каза, че разглеждането на изложбата ще продължи само от осем до десет минути. Следователно възможността за извършване на покушението вече не съществуваше, тъй като дори ако температурата беше нормална, за детонатора бяха необходими най-малко десет минути. Тази промяна на програмата в последния момент, която беше типична за хитрите методи на Хитлер за гарантиране на сигурността, за пореден път беше спасила живота му.¹²

Генерал Фон Тресков, разказва Герсдорф, следи с тревожно очакване предаването на церемониите от Смоленск „с хронометър в ръка“. Когато водещият съобщава, че Хитлер си е тръгнал от залата само осем минути след като е влязъл, генералът разбира, че още един опит се е провалил.

Подготвени са още поне три опита за покушение срещу Хитлер „с шинел“, както се изразяват заговорниците, но както ще видим, всички завършват с подобно разочарование.

В началото на 1943 г. в Германия избухва един спонтанен бунт, който, макар и малък сам по себе си, помага да се разпали отново тлеещият огън на съпротивата, след като всичките ѝ опити за отстраняването на Хитлер до този момент са били осуетени. Освен това той служи като предупреждение колко безмилостни могат да бъдат нацистките власти, за да потушат и най-малкия признак на противопоставяне.

Студентите в германските университети, както вече знаем, са били сред най-фанатичните нацисти в началото на трийсетте години. Само че десетте години управление на Хитлер са донесли разочарование, което се усилва от неуспеха на Германия да спечели войната и особено със започването на 1943 г., след катастрофата при Сталинград. Университетът в Мюнхен, родния град на нацизма, става люлка на студентски бунт. Негови ръководители са 25-годишният студент по медицина Ханс Шол и 21-годишната му сестра Софи, която следва биология. Техен наставник е Курт Хубер, професор по философия. Чрез т.нар. „Писма на Бялата роза“ те водят антинацистка пропаганда в други университети; поддържат връзка и със заговорниците в Берлин.

Един ден през февруари 1943 г. гаулайтерът на Бавария Паул Гислер, който е получил от Гестапо папка с писмата, свиква студентите от университета, като им съобщава, че физически негодните млади мъже (годните вече са взети в армията) ще бъдат изпратени на някаква по-полезна за войната работа, и с похотлива гримаса предлага студентките да раждат всяка година по едно дете за благо на отечеството.

Ако някои от момичетата не са достатъчно привлекателни, за да намерят партньор – добавя той, – ще изпратя при всяка по един от моите адютанти... и мога да им гарантирам, че преживяването ще бъде много приятно.

Баварците са известни с малко грубоватото си чувство за хумор, но тази вулгарност идва в повече на студентите. Те заглушават с викове речта на гаулайтера и изхвърлят от залата хората от СС и Гестапо, които са дошли да го охраняват. Същия следобед по улиците на Мюнхен тръгват антинацистки студентски демонстрации – първите в историята на Третия райх. Студентите, водени от двамата Шол, започват да раздават памфлети, които открито призовават германската младеж към въстание. На 19 февруари някакъв надзорник на строеж вижда как Ханс и Софи Шол хвърлят своите листовки от балкона на университета и ги издава на Гестапо.

Разправата с тях е бърза и жестока. Замъкнати пред ужасяващия Народен съд и неговия председател Роланд Фрайслер, вероятно най-зловещия и кръвожаден нацист в Третия райх след Хайдрих (за него ще стане дума пак в този разказ), те са признати за виновни в измяна и осъдени на смърт. Софи Шол е била третирана толкова грубо по време на разпитите в Гестапо, че се явява в съда със счупен крак. Духът ѝ обаче не е пречупен. На свирепите

заплахи на Фрайслер тя отговаря спокойно: „Знаете също толкова добре като нас, че войната е загубена. Защо се страхувате толкова, че не смеете да го признаете?“

Тя докуцуква с патериците си до ешафода и умира с несравним кураж също като брат си. Професор Хубер и няколко други студенти са екзекутирани няколко дни по-късно.⁸

Това напомня на конспираторите в Берлин за опасността, която ги грози, когато недискретността на някои от водачите става източник на постоянна тревога за другите. Самият Гьорделер е твърде словоохотлив. Опитите на Попиц да сондира готовността на Химлер и други висши офицери от СС да се присъединят към заговора са изключително рисковани. Неподражаемият Вайцзекер, който след войната обича да изобразява себе си като непоколебим участник в съпротивата, е толкова уплашен, че прекъсва всички контакти с близкия си приятел Хасел, когото обвинява (заедно с фрау Фон Хасел) в „невероятна недискретност“, предупреждавайки, че Гестапо е по петите му.^{1A}

Гестапо следи мнозина други, особено безгрижния, самоуверен Гьорделер, но парадоксалното е, че ударът, който нанася на конспираторите веднага след изпълнения с разочарование март на 1943 г., когато са се провалили два от опитите им да убият Хитлер, е резултат не толкова от умелото следене. Причина за него е съперничеството между двете разузнавателни служби – Абвера към въоръжените сили и Централното управление за сигурност (РСХА) на Химлер, което управлява службата за сигурност на СС и се бори да отстрани адмирал Канарис и да сложи ръка на военното разузнаване.

През есента на 1942 г. мюнхенски бизнесмен е арестуван за контрабанда на чужда валута през границата с Швейцария. Той всъщност е агент на Абвера, но парите, които отдавна прекарва през границата, са отивали при група еврейски бежанци в Швейцария. Това е най-тежкото престъпление, което може да извърши един германец в Третия райх, бил той и агент на военното разузнаване. След като Канарис не успява да защити своя човек, той започва да разказва на Гестапо какво знае за Абвера. Замесва Ханс фон Донаний, който заедно с полковник Остер е от вътрешния кръг на заговорниците. От него хората на Химлер научават за мисията на д-р Йозеф Мюлер във Ватикана през 1940 г., когато е установен контакт с британците с посредничеството на папата. Агентът разкрива и посещението на пастор Бонхьофер при епископа на Чичестър в Стокхолм през 1942 г. с фалшив паспорт, издаден от Абвера. Загатва за разнообразните планове на Остер за премахване на Хитлер.

След продължилото с месеци разследване Гестапо пристъпва към действие. Донаний, Мюлер и Бонхьофер са арестувани на 5 април 1943 г., а Остер, който междуременно е успял да унищожи по-голямата част от уличаващите документи, е принуден да подаде оставка от Абвера през декември и е поставен под домашен арест в Лайпциг.^{1B}

Това е зашеметяващ удар за конспираторите. Остер – „човек, какъвто Бог е искал хората да бъдат, с ясен и спокоен ум, невъзмутим пред опасностите“ по думите на Шлабрендорф – от 1938 г. е една от най-важните фигури в опитите за премахване на Хитлер, а Донаний, юрист по професия, е бил находчив помощник. Протестантът Бонхьофер и католикът Мюлер не само са придали на съпротивата голяма духовна сила, но са давали и пример за лична храброст при различните си мисии в чужбина, каквато ще проявят и в отказа си, въпреки изтезанията след арестуването им, да предадат другарите си.

Най-лошото обаче е, че с този удар върху Абвера заговорниците се лишават от своето „прикритие“ и от основното средство за комуникация между тях самите, както и с

колебаещите се генерали и с приятелите си на запад.

Допълнителни разкрития, направени от копоите на Химлер, за няколко месеца изваждат напълно от играта Абвера и неговия началник Канарис.

Едно от тях произлиза от така наречения от нацистите „чаен прием на фрау Золф“, състоял се на 10 септември 1943 г. Фрау Ана Золф, вдовицата на бивш колониален министър при Вилхелм II и посланик в Япония по време на Ваймарската република, отдавна поддържа антинацистки салон в Берлин. Там често се събират множество изтъкнати гости, включително графиня Хана фон Бредов, внучката на Бисмарк, граф Албрехт фон Бернщорф, племенникът на германския посланик в САЩ през Първата световна война, отец Еркслебен, известен йезуитски свещеник, Ото Кип, високопоставен служител в Министерството на външните работи (който веднъж е бил уволнен като германски генерален консул в Ню Йорк заради присъствието си на официален обяд в чест на професор Айнщайн, но е успял да се върне на дипломатическа служба) и Елизабет фон Таден, енергична и дълбоко религиозна жена, която управлява известно девическо училище във Вайблинген близо до Хайделберг.

На чаения прием у фрау Золф на 10 септември фройлайн Фон Таден довежда симпатичен млад швейцарски лекар на име Рексе, който практикува в Благотворителната болница в Берлин при професор Зауербрух. Подобно на повечето швейцарци, д-р Рексе изразява непримирими антинацистки възгледи, към които се присъединяват и останалите присъстващи, особено Кип. Преди приемът да свърши, добрият доктор предлага на фрау Золф и нейните гости да предаде писма на техните приятели в Швейцария – германски емигранти с антинацистки убеждения и британски и американски дипломати, – предложение, от което мнозина присъстващи бързо се възползват.

За тяхно нещастие д-р Рексе е агент на Гестапо и предава на тайната полиция няколко уличаващи писма, както и доклад за чаения прием.

Граф Фон Молтке научава за това от свой близък в Министерството на авиацията, който е подслушал няколко телефонни разговора между швейцарския лекар и Гестапо, и бързо предупреждава приятеля си Кип, който уведомява и останалите от кръга Золф. Химлер обаче вече разполага с доказателства.

Той изчаква четири месеца, преди да ги използва, вероятно с надеждата да улови повече хора в мрежата си. На 12 януари всички, присъствали на чаения прием, са арестувани, съдени и екзекутирани, с изключение на фрау Золф и нейната дъщеря графиня Балешрем.^{1C} Двете са затворени в концентрационния лагер Равенсбрюк и като по чудо избягват смъртта.^{1D} Граф Фон Молтке също е арестуван заради връзките му с Кип. Това обаче не е единствената последица от ареста на Кип. Отзвукът от него стига чак до Турция и подготвя почвата за окончателното ликвидиране на Абвера и предаването на неговите функции на Химлер.

Сред близките приятели антинацисти на Кип е Ерих Фермерен и неговата поразително красива съпруга, бившата графиня Елизабет фон Плетенберг, които подобно на други противници на режима са се присъединили към Абвера и са били изпратени като негови агенти в Истанбул. И двамата са призовани в Берлин от Гестапо, за да бъдат разпитани по случая Кип. Знаейки каква съдба ги очаква, те отказват да се явят; в началото на февруари 1944 г. се свързват с британските тайни служби и са закарани със самолет до Кайро и оттам в Англия.

В Берлин смятат (макар и погрешно, както се оказва), че семейство Фермерен са избягали с всички секретни кодове на Абвера и са ги предали на британците. Това е последната капка за Хитлер след арестите на Донаний и останалите в Абвера, в съчетание с нарастващите му подозрения към Канарис. На 18 февруари 1944 г. той заповядва Абверът да бъде разпуснат, а функциите му да бъдат поети от РСХА. Това е поредният триумф за Химлер, чиято война срещу армейския офицерски корпус датира още от фабрикуваните му обвинения срещу генерал Фон Фрич през 1938 г. Случилото се лишава въоръжените сили от каквото и да е собствено разузнаване, усилва властта на Химлер над генералите и е пореден удар за заговорниците, останали без тайна служба, която да използват за работата си.^{1E}

Те не са се отказали от намерението да убият Хитлер. Между септември 1943 и януари 1944 г. са организирани още шест опита. През август Якоб Валенберг пристига в Берлин да се срещне с Гьорделер, който го уверява, че са приключили всички приготовления за преврат през септември и че Шлабрендорф ще замине след това за Стокхолм, за да се срещне с представител на г-н Чърчил и да обсъдят условията за мир.

„Очаквах месец септември под голямо напрежение – разказва по-късно шведският banker на Алън Дълес. – Той мина, без да се случи нищо.“⁹

Месец по-късно генерал Щиф, гърбушкото с остър език, на когото Тресков е изпратил двете бутилки „коняк“ и когото Химлер по-късно нарича „малко отровно джудже“, подготвя инсталирането на бомба с часовников механизъм на обедното военно съвещание на Хитлер в Растенбург, но губи смелост в последния момент. Няколко дни по-късно се взривява неговият запас от английски бомби, които е получил от Абвера и е скрил под една наблюдателница в щабквартирата; и само защото Хитлер възлага разследването на полковник Вернер Шрадер от Абвера, който е посветен в заговора, участниците в него остават неразкрити.

През ноември е организиран нов опит за покушение „с шинел“. Двайсет и четиригодишният капитан от пехотата Аксел фон дем Буше е избран от конспираторите да демонстрира като манекен нов военен шинел и комплект снаряжение, които Хитлер е поръчал да бъдат проектирани и желае да ги види лично, преди да ги одобри за производство. За да не повтори провала на Герсдорф, Буше решава да носи в джобовете на шинела две германски бомби, които ще се взривят няколко секунди след задействането на детонатора. Планът му е да сграбчи Хитлер, докато той разглежда новия шинел, така че и двамата да бъдат разкъсани от експлозията.

В деня преди демонстрацията моделите са унищожени при съюзническа бомбардировка и Буше се връща в своята рота на руския фронт. През декември той се появява отново в щабквартирата на Хитлер, за да извърши ново покушение с други модели, когато фюрерът внезапно решава да замине за Берхтесгаден за коледните празници. Малко по-късно Буше е тежко ранен на фронта, така че се налага да бъде заменен с друг млад офицер от пехотата, който воюва на фронта. Това е Хайнрих фон Клайст, син на Евалд фон Клайст – един от старите конспиратори. Демонстрацията на новия шинел е насрочена за 11 февруари 1944 г., но по някаква причина (Дълес твърди, че е заради въздушно нападение) фюрерът не успява да дойде.^{1F}

По това време съзаклятниците вече са стигнали до заключението, че практиката на Хитлер да променя постоянно програмата си, налага да преразгледат основно собствените си планове.^{1G} Те осъзнават, че единствените случаи, когато може да се разчита на неговата

поява, са съвещанията ми с генералите от ОКВ и ОКХ, които се провеждат два пъти дневно. Ще трябва да го убият на едно от тях. На 26 декември 1943 г. за обедното съвещание в щабквартирата в Растенбург пристига млад офицер на име Щауфенберг, представител на генерал Олбрихт, който ще изнесе доклад за запасните армейски части. В куфара му има бомба с часовников механизъм. Срещата е отменена. Хитлер е останал да посрещне Коледа в Оберзалцберг.

Това е първият подобен опит на красивия млад подполковник, но не и последният. Защото в лицето на Клаус Филип Шенк, граф Фон Щауфенберг, антинацистките конспиратори най-после са намерили човека, от когото имат нужда. От този момент нататък той не само ще се нагърби със задачата да убие собственоръчно Хитлер по единствения начин, който изглежда възможен вече, но и ще вдъхне на заговора нов живот, светлина, надежда и енергия и ще стане негов реален, макар и неофициален водач.

Мисията на граф фон Щауфенберг

Той е забележително надарен човек за един професионален офицер от сухопътните войски. Роденият през 1907 г. Щауфенберг произхожда от стара и изтъкната южногерманска фамилия. По линия на майка си, графиня фон Уксул-Гиленбранд, той е правнук на Гнайзенау, един от героите на освободителната война срещу Наполеон и съосновател, заедно с Шарнхорст, на Пруския генерален щаб; пак по майчина линия е потомък на Йорк фон Вартенбург, друг прочут генерал от епохата на Бонапарт. Бащата на Клаус е бил личен шамбелан на последния крал на Вюртемберг. Семейство се отличава със сплотеност, дълбоко католическо благочестие и висока култура.

Такъв е произходът на Клаус фон Щауфенберг и атмосферата, в която израства. Освен че притежава добри физически данни и (според всички, които го познават) поразителна красота, той развива блестящ, любознателен, великолепно уравновесен ум. Изпитва страст към конете и спорта, но също и към изкуствата и литературата; чете много и през младежките си години попада под влиянието на Стефан Георге и романтичния мистицизъм на неговия поетичен гений. За известен период младият мъж възнамерява да избере музиката като професия, а по-късно архитектурата, но през 1926 г., на деветнайсетгодишна възраст, постъпва като курсант в 17-и бамбергски кавалерийски полк – прочутия „Бамбергски конник“.

През 1936 г. е изпратен във Военната академия в Берлин, където блестящите му всестранни дарби привличат вниманието както на преподавателите, така и на Върховното командване. Две години по-късно вече е млад офицер на служба в Генералния щаб. Макар и монархист по душа подобно на повечето хора от неговата класа, до този момент той не е бил противник на националсоциализма. Явно антиеврейските погроми през 1938 г. са това, което за пръв път посява в душата му съмнения относно Хитлер. Тези чувства се засилват, когато през лятото на 1939 г. вижда, че фюрерът въвлича Германия във война, която вероятно ще продължи дълго, ще има ужасяваща човешка цена и в крайна сметка ще бъде загубена.

Въпреки това, когато войната започва, той се хвърля в нея с характерната си енергия и си спечелва добро име като щабен офицер от Шеста танкова дивизия на генерал Хьопнер по време на кампаниите в Полша и Франция. Изглежда, че Русия е мястото, където Щауфенберг

се разделя напълно с илюзиите си за Третия райх. Той е прехвърлен във Върховното командване на сухопътните сили (ОКХ) в началото на юни 1940 г., малко преди атаката срещу Дюнкерк и през първите осемнайсет месеца от руската кампания прекарва по-голямата част от времето си на съветска територия, където между другото помага за организирането на руските „доброволчески“ отряди от военнопленници. По това време според неговите приятели Щауфенберг смята, че докато германците се борят да се освободят от тиранията на Хитлер, тези руски войски могат да се използват за сваляне на режима на Сталин. Това вероятно показва влиянието на обърканите идеи на Стефан Георге.

Жестокостите на СС в Русия, да не говорим за заповедта на Хитлер да се разстрелват болшевишките комисари, разкриват на Щауфенберг какъв е господарят, на когото служи. По случайност в Русия той среща двама от главните участници в заговора, които са решили да ликвидират този господар: генерал Фон Тресков и Шлабрендорф. Според последния били нужни само няколко срещи, за да се убедят, че Щауфенберг е човекът, който им трябва. Той става активен участник в заговора.

Той обаче е още само младши офицер и скоро разбира, че фелдмаршалите са твърде объркани (ако не малодушни), за да направят нещо за отстраняването на Хитлер или да спрат ужасното избиване на евреи, руснаци и военнопленници зад фронтната линия. Безсмислената касапница при Сталинград също го отвращава. Веднага след края ѝ през февруари 1943 г. той моли да бъде изпратен на фронта и е назначен като офицер в оперативния щаб на Десета танкова дивизия в Тунис. Присъединява се към нея през последните дни на битката при прохода Касерин, когато неговата част изтласква американците от дефилето.

На 7 април колата му се натъква на минно поле (някои казват, че е атакувана и от ниско летящ съюзнически самолет) и Щауфенберг е тежко ранен. Загубва лявото си око, дясната си ръка и два пръста от лявата и получава увреждания на лявото си ухо и коляно. В продължение на няколко седмици изглежда, че ще ослепее напълно, ако изобщо оцелее. Въпреки това под експертното наблюдение на професор Зауербрух в една мюнхенска болница успяват да го върнат към живот. Почти всеки друг, можем да си помислим, би се уволнил от армията и следователно би се оттеглил от конспирацията. В средата на лятото обаче той пише на генерал Олбрихт (след като дълго време се е упражнявал да държи писалка с трите пръста на превързаната си лява ръка), че очаква да се върне към активна служба в срок до три месеца. През дългия период на възстановяване е имал време да размишлява и е стигнал до заключението, че макар и физически осакатен, има да изпълни свята мисия. „Чувствам, че трябва да направя нещо, за да спася Германия – казва той веднъж на съпругата си графиня Нина, майка на четирите му невръстни деца, която го посещава в болницата. – Ние, офицерите от Генералния щаб, трябва да приемем своя дял от отговорността.“¹⁰

Към края на септември 1943 г. Щауфенберг се връща в Берлин като подполковник и началник на щаба на генерал Олбрихт в Общото управление на сухопътните войски. Скоро започва да се упражнява с клещи как да задейства една от английските бомби на Абвера с трите пръста на здравата си ръка. Прави и много повече от това. Неговата динамична личност, яснотата на ума му, широтата на неговите идеи и изявения му талант като организатор вдъхват нов живот и решителност на конспираторите. Всяват и разногласия, тъй

като Щауфенберг не се задоволява с онзи трона, консервативен, безцветен режим, който поохтелите ръководители на заговора – Бек, Гьорделер и Хасел, – предвиждат да установят след премахването на националсоциализма. По-практичен от своите приятели от кръга Крайзау, той иска нова динамична социалдемокрация и настоява проектният антинацистки кабинет да включва неговия нов приятел Юлиус Лебер, блестящ социалист, и Вилхелм Лойшнер, бивш профсъюзен деец, и двамата с дълбоко и активно участие в конспирацията. Водят се много спорове, но Щауфенберг бързо успява да се наложи над политическите лидери на заговора.

Той има същия успех и с по-голямата част от военните. Признава генерал Бек за техен официален водач и се отнася към бившия началник на Генералния щаб с голямо възхищение, но когато се връща в Берлин, вижда, че Бек, който се възстановява след тежка операция от рак, е само обвивка на някогашното си аз, уморен и паднал духом, още повече че няма представа от политика, и в тази сфера е изцяло под влиянието на Гьорделер. Прославеното име на Бек във военните кръгове вероятно ще е от полза и дори необходимо при осъществяването на преврата. Само че за да си осигурят активна помощ за снабдяването и командването на войските, които ще са нужни, трябва да привлекат по-млади офицери, които са на активна служба. Щауфенберг скоро има на разположение повечето от ключовите фигури, от които се нуждае.

Ето кои са те, наред с неговия началник Олбрихт: генерал Щиф, началник на Организационния отдел на ОКХ; генерал Едуард Вагнер, първи генерал квартирмайстер на сухопътните сили; генерал Ерих Фелгибел, началник на Свързочния отдел в ОКВ; генерал Фриц Линдемман, глава на Артилерийско-техническия отдел; генерал Паул фон Хазе, началник на берлинската комендатура (който може да осигури войските за превземането на Берлин); и полковник Фрайхер фон Рьоне, началник на Отдела за чуждестранни армии, с началника на неговия щаб, капитан граф Фон Матушка.

Има и двама-трима генерали на важни постове, най-вече Фриц Фром, реалният главнокомандващ на запасните войски, които подобно на Клуге постоянно променят позицията си и на тях не може да се разчита със сигурност.

Заговорниците все още не разполагат и с фелдмаршал на действителна служба. Фелдмаршал Фон Вицлебен, един от първоначалните конспиратори, е определен за главнокомандващ на въоръжените сили, но е в запасния списък и няма войски под свое командване. Правят опит да привлекат фелдмаршал Фон Рундщет, който по това време командва всички войски на запад, но той отказва да наруши клетвата си към фюрера – или поне такава е неговото обяснение. Същото се отнася до изключително способния, но опортюнистичен фелдмаршал Фон Манщайн.

В този момент – началото на 1944 г., – първоначално без знанието на Щауфенберг, на разположение на конспираторите се оказва един много активен и популярен фелдмаршал. Това е Ромел, чието включване в заговора срещу Хитлер е голяма изненада за лидерите на съпротивата. Повечето от тях не го одобряват, защото смятат „Пустинната лисица“ за нацист и опортюнист, който открито се е домогвал до благоразположението на Хитлер и сега го изоставя само защото знае, че войната е загубена.

През януари 1944 г. Ромеле станал командир на Армейска група В на запад – основната сила, с която трябва да бъде отблъснато очакваното англо-американско нахлуване през

Ламанша. Във Франция той е започнал да се среща често с двама стари приятели, генерал Александър фон Фалкенхаузен, военен губернатор на Белгия и Северна Франция, и генерал Карл Хайнрих фон Щюлпнагел, военен губернатор на Франция. Двата генерали вече са част от антихитлеристката конспирация и постепенно посвещават в нея и Ромел.

Помага им един стар приятел на Ромел, цивилен – д-р Карл Щрьолин, обербургмистър на Щутгарт, който подобно на толкова много действащи лица в този разказ е бил ентузиазизиран нацист, но сега, когато вижда, че се задава поражение, а съюзническите бомбардировки бързо превръщат в развалини градовете на Германия, включително и неговия, преосмисля възгледите си. Той на свой ред е подпомогнат в мисията си от д-р Гьорделер, който през август 1943 г. го убеждава да участва в съставянето на меморандум до Министерството на вътрешните работи (оглавявано по това време от Химлер) с искане за прекратяване на преследването на евреите и християнските църкви, възстановяване на гражданските права и връщане към правосъдна система, независима от партията и СС-Гестапо. С посредничеството на фрау Ромел Щрьолин запознава с меморандума фелдмаршала, върху когото той явно оказва голямо въздействие.

Към края на февруари 1944 г. двамата мъже се срещат в дома на Ромел в Херлинген край Улм и провеждат откровен разговор.

Казах му [разказва по-късно кметът], че някои старши офицери от армията на изток предлагат да арестуват Хитлер и да го принудят да обяви по радиото, че е абдикирал. Ромел одобри идеята.

След това му казах, че той е нашият най-велик и най-популярен генерал, когото в чужбина уважават повече от всеки друг. „Вие сте единственият, който може да предотврати гражданска война в Германия – казах. – Трябва да услугите на движението с вашето име.“¹¹

Ромел се колебае, но накрая взема решение.

„Смятам, че е мой дълг да помогна на Германия“ – казва той на Щрьолин.

На тази среща, както и на всички други, които Ромел има по-късно със заговорниците, той се противопоставя на идеята за убийство на Хитлер – не по морални, а по практически съображения. Ако убият диктатора, ще го превърнат в мъченик, твърди той. Настоява Хитлер да бъде арестуван от армията и изправен пред германски съд за престъпления срещу собствения му народ и тези на окупираните земи.¹²

По същото време съдбата излага Ромел и на друго влияние в лицето на генерал Ханс Шпайдел, който на 15 април 1944 г. става началник-щаб на фелдмаршала. Шпайдел, подобно на Щауфенберг – макар и двамата да принадлежат към съвсем различни групи, – е нетипичен армейски офицер. Той е не само войник, но и философ, защитил с отличие докторат по философия в Университета на Тюбинген през 1925 г. Без да губи време, Шпайдел се заема да повлияе на началника си. Месец по-късно, на 15 май, той организира среща между Ромел, Щюлпнагел и техните началник-щабове в една селска къща в околностите на Париж. Целта, казва Шпайдел, е да се определят „необходимите мерки за приключване на войната на запад и сваляне на нацисткия режим“.¹³

Това е сериозна задача и Шпайдел разбира, че за нейната подготовка се налага спешно да се изградят по-близки контакти с антинацистите в родината, по-специално с групата Гьорделер-Бек. От няколко седмици дейният Гьорделер настоява за тайна среща между

Ромел и – кой знае защо! – Нойрат. Последният, след като е свършил част от мръсната работа на Хитлер, най-напред като външен министър, а после като райхспротектор на Бохемия, също проглежда за неприятните факти сега, когато отечеството е заплашено от ужасна катастрофа. Преценяват, че ще е твърде опасно за Ромел да се срещне с Нойрат и Щрьолин, затова фелдмаршалът изпраща генерал Шпайдел, в чийто дом във Фройденшат се провежда срещата на 27 май. Тримата присъстващи – Шпайдел, Нойрат и Щрьолин, както и самият Ромел, са шваби – и това сродство явно не само придава сърдечност на срещата, но им помага и бързо да се обединят около общо решение. То е, че Хитлер трябва да бъде свален бързо и че Ромел трябва да е готов да стане или временен държавен глава, или главнокомандващ на въоръжените сили – постове, които, тук сме длъжни да кажем, Ромел никога не е искал за себе си. Уточнени са множество подробности, включително планове за договаряне на примирие със Съюзниците и шифър за комуникация между заговорниците в Германия и щабквартирата на Ромел.

Генерал Шпайдел по-късно категорично подчертава не само че Ромел честно е уведомил прекия си началник на запад, фелдмаршал Фон Рундщет, какво се подготвя, но и че последният е бил „напълно съгласен“. Само че в характера на този високопоставен офицер от сухопътните войски има един недостатък.

По време на дискусия за формулиране на общите искания към Хитлер [пише Шпайдел по-късно] Рундщет каза на Ромел: „Вие сте млад. Познавате и обичате хората. Направете го.“¹⁴

След още срещи в края на същата пролет е съставен следният план. Шпайдел, който е почти единственият оцелял от заговорниците на запад, го описва по следния начин:

Незабавно примирие със Западните съюзници, но не безусловна капитулация. Изтегляне на германските войски на запад в Германия. Незабавно прекратяване на съюзническите бомбардировки над Германия. Арестуване на Хитлер, за да бъде съден от германски съд. Сваляне на нацисткото управление. Временно поемане на изпълнителната власт в Германия от силите на съпротивата от всички класи под ръководството на генерал Бек, Гьорделер и представителя на профсъюзите, Лойшнер. Без военна диктатура. Подготовка на „конструктивен мир“ в рамките на обединени европейски щати. На изток, продължаване на войната. Поддържане на скъсен фронт между устието на Дунав, Карпатите, река Висла и Мемел.¹⁵

Генералите изглежда не се съмняват ни най-малко, че британските и американските армии ще се присъединят към тях във войната срещу Русия, за да предотвратят, както те казват, болшевизацията на Европа.

В Берлин генерал Бек дава съгласието си, поне що се отнася до продължаването на войната на изток. В началото на май чрез Гизевиус той изпраща до Дълес в Швейцария един меморандум, в който е набелязан фантастичен план. Германските генерали на запад ще изтеглят войските си до германската граница след англо-американската инвазия. Бек убеждава Западните съюзници да осъществят три тактически операции, докато това обещание се изпълнява: да извършат въздушен десант с три дивизии в околностите на Берлин, за да помогнат на конспираторите да задържат столицата, да извършат голям десант на германското крайбрежие край Хамбург и Бремен и да стоварят значителни сили във

Франция през Ламанша. Междувременно надеждни антинацистки германски войски ще завземат областта на Мюнхен и ще обкръжат Хитлер в неговото планинско убежище в Оберзалцберг. Войната срещу Русия ще продължи. Дълес казва, че побързал да върне берлинските заговорници към действителността. Казано им е, че не може да бъде сключен сепаративен мир със Запада.¹⁶

Щауфенберг, неговите приятели от кръга Крайзау и други членове на конспирацията като Шуленбург, бившия посланик в Москва, вече са осъзнали това. Всъщност много от тях, включително Щауфенберг, са „за Изтока“ – проруски, макар и антиболшевишки настроени. Известно време им се струва, че ще е по-лесно да получат по-добри условия за мир с Русия (самият Сталин в пропагандата си по радиото усилено твърди, че се бори не срещу германския народ, а срещу „хитлеристите“), отколкото със Западните съюзници, които говорят само за „безусловна капитулация“.¹⁷ Те обаче се разделят с тези илюзии през октомври 1943 г., когато на Московската конференция на външните министри на съюзническите страни съветското правителство официално се присъединява към декларацията от Казабланка за безусловна капитулация.

И с настъпването на съдбоносното лято на 1944 г. те разбират, че сега, когато Червената армия наближава границите на Райха, британските и американските армии се готвят за голямо нахлуване през Ламанша, а германската съпротива срещу съюзническите сили на Александър в Италия се разпада, трябва да побързат да се избавят от Хитлер и нацисткия режим, ако искат изобщо да сключат мир, при който Германия да не бъде стъпкана и унищожена.

В Берлин Щауфенберг и неговите съучастници най-после са избистрили напълно плановете си. Те са обединени под кодовото име „Валкирия“ – подходящо название, понеже в скандинавско-германската митология валкириите са прекрасни, но страховити девиси, които се реят над древните бойни полета и решават кой да бъде убит. В случая трябва да бъде убит Адолф Хитлер. По ирония на съдбата адмирал Канарис, преди да изпадне в немилост, е пробутал на Хитлер идеята за „Валкирия“ под формата на план за гарантиране на сигурността на Берлин и другите големи градове от запасните войски в случай на бунт на милионите чуждестранни работници, които изнемогват от работа в тези центрове. Подобен бунт е твърде невероятен, дори невъзможен, тъй като работниците са невъоръжени и неорганизирани, но за подозрителния фюрер през тези дни опасностите дебнат навсякъде; и при положение че почти всички годни за служба войници са извън страната, било то на фронта или за усмиряване на местното население в далечните окупирани райони, той охотно приема идеята, че запасните войски трябва да разполагат с плановете за защита на вътрешната сигурност на Райха срещу пълчищата разгневени работници, експлоатирани като роби. По този начин „Валкирия“ става идеално прикритие за заговорниците във войската, като им дава възможност да съставят напълно открито плановете за завземане на столицата и градове като Виена, Мюнхен и Кьолн от запасните войски веднага след като Хитлер бъде убит.

В Берлин най-големият им проблем е, че имат на разположение съвсем малко войски, които отстъпват по численост на есесовските формации. Освен това в града и около него има значителен брой части на Луфтвафе, обслужващи противовъздушната отбрана, и ако армията не действа с голяма бързина, тези войски ще останат лоялни на Гьоринг и със сигурност ще продължат да се борят за запазване на нацисткия режим под ръководството на

своя началник, дори и Хитлер да е мъртъв. Тяхната противовъздушна артилерия може да бъде използвана срещу подразделенията на сухопътните войски. От друга страна, полицията в Берлин е на тяхна страна посредством своя началник граф Фон Хелдорф, който се е присъединил към заговора.

Като има предвид силата на СС и войските на авиацията, Щауфенберг залага много на бързината на операцията за придобиване на контрол над столицата. Първите два часа ще бъдат най-критични. За този кратък отрязък от време сухопътните войски трябва да окупираат и осигурят защитата на националното радио и двете градски радиостанции, телеграфните и телефонните централи, райхсканцеларията, министерствата и главната квартира на СС-Гестапо. Гьобелс – единственият важен нацист, който рядко напуска Берлин, – трябва да бъде арестуван заедно с офицерите от СС. Междувременно, в момента на убийството на Хитлер неговият щаб в Растенбург трябва да бъде изолиран от Берлин, така че нито Гьоринг, нито Химлер, нито някой от нацистките генерали като Кайтел и Йодл да не могат да поемат контрол над ситуацията и да се опитат да обединят полицията или войските, за да подкрепят продължение на нацисткия режим. Началникът на Свързочния отдел генерал Фелгибел е поел задължението да се погрижи за това.

Едва тогава, след като през първите два часа от преврата бъдат изпълнени всички тези неща, ще могат да изпратят предварително съставените съобщения по радиото, телефона и телеграфа до командирите на запасните войски в други големи градове и до най-високопоставените генерали, командващи войските на фронта и в окупираните територии, като обявят, че Хитлер е мъртъв и че в Берлин е образувано ново, антинацистко правителство. Бунтът трябва да приключи, като постигне целите си в рамките на 24 часа, и новото правителство да установи категорично властта си. В противен случай генералите, които се колебаят, могат да размислят. Има вероятност Гьоринг и Химлер да ги обединят зад себе си и да последва гражданска война. В този случай фронтовете ще се разпаднат и хаосът и разрухата, които съзаклятниците искат да предотвратят, ще станат неизбежни.

След като Хитлер бъде убит, за което Щауфенберг лично ще се погрижи, успехът ще зависи изцяло от способността на заговорниците да използват, и то максимално бързо и енергично, наличните войски в Берлин и околностите му. Това е труден проблем.

Генерал Фриц Фром, главнокомандващият на запасните войски, единствен може да даде заповед за изпълнението на „Валкирия“. А той до последния момент остава под въпрос. През цялата 1943 г. конспираторите са се опитвали да му повлияят. Накрая са стигнали до заключението, че ще могат да разчитат категорично на този предпазлив офицер едва след като той се убеди, че бунтът е успял. И тъй като са сигурни в неговия успех, съставят серия заповеди от негово име, макар и без неговото знание. В случай че се поколебае в последния момент, Фром трябва да бъде заменен от генерал Хьопнер – блестящия танков командир, който е разжалван от Хитлер след битката за Москва през 1941 г. и има забрана да носи униформата си.

Друг важен генерал в Берлин също е мъчителен проблем за конспираторите. Става дума за генерал Фон Корцфлайш, нацист до мозъка на костите си, командир на Трети военен окръг, който включва Берлин и Бранденбург. Решено е да го арестуват и заменят с генерал Фрайхер фон Тюнген. Комендантът на Берлин генерал Паул фон Хазе участва в заговора и може да се разчита, че ще поведе местния гарнизон на първия, решаващ етап за превземане на града.

Освен че съставят подробни планове как да получат контрол над Берлин, Щауфенберг и Тресков в сътрудничество с Гьорделер, Бек, Вицлебен и други, подготвят документи с инструкции за областните военни командири как да поемат изпълнителната власт в техните райони, да се справят със СС, да арестуват нацистите на ръководни постове и да превземат концентрационните лагери. Съчинени са и няколко призивни декларации, които в подходящия момент да бъдат представени пред въоръжените сили, германския народ, печата и радиото. Някои са подписани от Бек като нов държавен глава, други – от фелдмаршал Фон Вицлебен като главнокомандващ на Вермахта и от Гьорделер като нов канцлер. Копия от заповедите и призивите са отпечатани при най-голяма секретност късно през нощта на „Бендлерщрасе“ от две храбри жени, участващи в заговора – Ерика фон Тресков, съпруга на генерала, допринесъл толкова много за разгръщането на заговора, и Маргарете фон Овен, дъщеря на пенсиониран генерал и от години предана секретарка на двама бивши главнокомандващи на сухопътните войски, генералите Фон Хамерщайн и Фон Фрич. След това документите са скрити в сейфа на генерал Олбрихт.

И така, плановете са готови. В действителност те са завършени още в края на 1943 г., но в продължение на месеци не е направено почти нищо за тяхното осъществяване. Събитията обаче не позволяват на конспираторите да отлагат повече. С идването на юни 1944 г. те разбират, че времето им изтича. Преди всичко, Гестапо затяга обръча около тях. Арестите на участници в заговора, сред които граф Фон Молтке и членовете на кръга Крайзау, зачестяват с всяка изминала седмица, извършени са и множество екзекуции. Тайната полиция на Химлер следи толкова изкъсо Бек, Гьорделер, Хасел, Вицлебен и други от най-изявените заговорници, че за тях става все по-трудно да се срещат. Самият Химлер през пролетта е предупредил отстранения Канарис, че знае много добре, че генералите и техните цивилни приятели замислят бунт. Той споменава, че държи под око Бек и Гьорделер. Канарис предава предупреждението на Олбрихт.¹⁷

Не по-малко заплашителна за конспираторите е военната ситуация. Смята се, че на изток руснаците се готвят да предприемат офанзива с всички налични сили. Рим е изоставен на съюзническите войски. (Той пада на 4 юни.) На запад англо-американската инвазия можеда започне всеки момент. Германия може съвсем скоро да претърпи военно поражение – преди да бъде свален нацизмът. Все повече участници в заговора, вероятно повлияни от мисленето на кръга Крайзау, започват да мислят, че може би е по-добре да отменят плановете си и да оставят Хитлер и нацистите да поемат отговорността за катастрофата. Ако ги отстранят в този момент, това би могло просто да породии нова легенда за „удар в гърба“ като онази, която е подлъгала толкова много германци след Първата световна война.

Англо-американското нахлуване, 6 юни 1944 г.

Самият Щауфенберг не смята, че западните съюзници ще се опитат да извършат десант във Франция това лято. Той продължава да се придържа към това убеждение дори след като полковник Георг Хансен, преминал от Абвера в бюрото за военно разузнаване на Химлер, го предупреждава в началото на май, че инвазията може да започне всеки момент през юни.

Самата германска армия тъне в догадки, поне що се отнася за датата и мястото на нападението. През май е имало период от осемнайсет дни, когато времето и условията в морето са били идеални за десант и на германците им е направило впечатление, че генерал Айзенхауер не се възползва от това. На 30 май Рундщет като главнокомандващ на запад е съобщил на Хитлер, че няма признаци нахлуването да е „непосредствено предстоящо“. На 4 юни метеорологът на военновъздушните сили в Париж казва, че поради неблагоприятните климатични условия не могат да се очакват действия от страна на Съюзниците поне до две седмици.

Въз основа на тези твърдения и на малкото информация, с която разполага (Луфтвафе няма възможност да извършва разузнавателни полети над пристанищата по английското крайбрежие, където в този момент войските на Айзенхауер се тълпят на корабите си, а флотът е изтеглил разузнавателните си съдове от Ламанша заради силното вълнение), на 5 юни сутринта Ромел съставя оперативен доклад до Рундщет, че няма непосредствена опасност от нахлуване, веднага след което заминава с кола за дома си в Херлинген, за да прекара нощта със семейството си, а на следващия ден да продължи към Берхтесгаден за съвещание с Хитлер.

Пети юни е „спокоен ден“, спомня си по-късно генерал Шпайдел, началник на щаба на Ромел. Като че ли няма причина Ромел да не предприеме това доста спокойно пътуване обратно към Германия. Получени са обичайните доклади от германските агенти за възможността за съюзнически десант – този път за периода от 6 до 16 юни, – но стотици такива се трупат още от април и никой не ги приема сериозно. На самия шести юни генерал Фридрих Долман, командващ Седма армия в Нормандия, където Съюзниците ще извършат десант, нарежда временно да се намали степента на постоянна бойна готовност и събира висшите си офицери на топографско учение в Рен, на около 200 км южно от тези брегове.

Германците са в неведение не само за датата на нахлуването; те не знаят и мястото, където ще се извърши. Рундщет и Ромел са сигурни, че ще е в района на Па дьо Кале, където е най-тесният участък на Ламанша. Там са съсредоточили най-голямата си сила, Петнайсета армия, която през пролетта е увеличила състава си от десет на петнайсет пехотни дивизии. Към края на март обаче необикновената интуиция на Хитлер му подсказва, че основната област на нахлуването вероятно ще бъде в Нормандия и през следващите няколко месеца нарежда да се изпратят значителни подкрепления в района между Сена и Лоара. „Следете внимателно Нормандия!“ – постоянно предупреждава той генералите си.

Въпреки това по-голямата част от германските сили, в пехотни и танкови дивизии, остават северно от Сена, между Хавър и Дюнкерк. Рундщет и неговите генерали наблюдават по-скоро Па дьо Кале, отколкото Нормандия; към това ги подтикват и множеството заблуждаващи маневри, извършени през април и май от британско-американското върховно командване, които потвърждават за тях правилността на преценката им.

И така, пети юни минава сравнително спокойно, що се отнася до германците. Усилените англо-американски въздушни атаки продължават да разрушават германски складове, радарни станции, пускови установки за Фау-1, комуникационни и транспортни съоръжения, но това е нещо, което продължава денонощно от седмици и на този ден не изглежда по-интензивно от друг път.

Малко след смрачаване в щабквартирата на Рундщет е получена информация, че Би Би Си в Лондон предава необичайно голям брой шифровани съобщения до френската съпротива и че германските радарни станции между Шербур и Хавър се заглушават. В 22 ч. Петнайсата армия прихваща кодирано съобщение от Би Би Си до френската съпротива, което тълкува в смисъл, че нахлуването ще започне. Тази армия е приведена в състояние на бойна готовност, но Рундщет не счита за необходимо да даде такава заповед и за Седма армия, към чийто участък от брега по-далече на запад, между Кан и Шербур, в този среднощен час се приближават Съюзниците с хиляда кораба.

Чак в 1:11 ч. на 6 юни в Седма армия, чийто командир още не се е върнал от топографското учение в Рен, разбират какво става. В района им е започнал десант на две американски и една британска военновъздушни дивизии. В 1:30 ч. е вдигната обща тревога.

Четирийсет и пет минути по-късно генерал-майор Макс Пемзел, началник-щаб на Седма армия, се свързва по телефона с генерал Шпайдел в щабквартирата на Ромел и му казва, че изглежда става дума за „мощна операция“. Шпайдел реагира с недоверие, но предава съобщението на Рундщет, който проявява същия скептицизъм. И двамата генерали са на мнение, че спускането на парашутисти е просто лъжлив ход на Съюзниците, целящ да прикрие основния десант в района на Кале. В 2:40 ч. Пемзел е уведомен, че Рундщет „не смята това за голяма операция“.¹⁸ Дори когато малко след разсъмване на 6 юни започват да пристигат новините, че на нормандския бряг между реките Вир и Орн дебаркира огромен съюзнически флот с големи военни формации под прикритието на смъртоносен огън от оръдията на военноморска армада, главнокомандващият на Западния фронт не вярва, че това е очакваното голямо нападение на Съюзниците. Както казва Шпайдел, това става очевидно едва следобед на 6 юни. До този момент американците са се сдобили с плацдарм на два плажа, а британците – на трети, и са проникнали на разстояние от 3 до 10 километра навътре в сушата.

Шпайдел е телефонира на Ромел в дома му в 6 ч. и фелдмаршалът е потеглил бързо обратно с колата си, без да се срещне с Хитлер, но пристига в щабквартирата на Армейска група В чак късно следобед.¹⁹ Междувременно Шпайдел, Рундщет и неговият началник-щаб, генерал Блуентрит, са се свързали по телефона с ОКВ, което се е установило по това време в Берхтесгаден. Заради една идиотска заповед на Хитлер дори върховният главнокомандващ на Западния фронт не може да разгърне своите танкови дивизии без изричното разрешение на фюрера. Когато рано сутринта на шести тримата генерали молят за разрешение да изпратят две танкови дивизии в Нормандия, Йодл отговаря, че Хитлер иска най-напред да види как ще се развият нещата. След това фюрерът отива да си легне и не позволява да бъде безпокоен от отчаяните обаждания на генералите на запад чак до 15 ч.

Когато се събужда, лошите новини, които са пристигнали междувременно, най-после подтикват нацисткия върховен главнокомандващ към действие. Той дава разрешение – твърде късно, както се оказва, – учебната танкова дивизия и 12-а танкова дивизия на СС да влязат в бой в Нормандия. Освен това издава една фамозна заповед, която е запазена за поколенията в журнала на Седма армия:

16:55 ч., 6 юни 1944 г.

Началник-щабът на Западното командване подчертава желанието на Върховното командване врагът на плацдарма да бъде унищожен до вечерта на 6 юни, тъй като

съществува опасност от допълнителни морски и въздушни десанти в негова подкрепа... Бреговият плацдарм трябва да бъде разчистен не по-късно от тази нощ.

В призрачната планинска атмосфера на Оберзалцберг, откъдето Хитлер сега се опитва да ръководи най-критичната битка от войната до този момент (той говори от месеци, че съдбата на Германия ще бъде решена на запад), тази фантастична заповед явно е била издадена напълно сериозно, със съгласието на Йодл и Кайтел. Дори Ромел, който я предава по телефона малко пред пет часа същия следобед, един час след връщането си от Германия, изглежда я е възприел сериозно, защото заповядва на щаба на Седма армия да започне атака с 21-ва танкова дивизия, единствената германска бронирана част в района, „веднага, независимо дали ще пристигнат подкрепления“.

Дивизията вече е тръгнала в атака, без да дочака нареждането на Ромел. Генерал Пемзел, който е на другия край на линията, когато Ромел се обажда в щаба на Седма армия, отговаря без заобикалки на искането на Хитлер съюзническият плацдарм (в този момент те всъщност са три) „да бъде разчистен не по-късно от тази нощ“.

Това – заявява той – е невъзможно.

Превъзнасяният от пропагандата на Хитлер Атлантически вал е пробит за няколко часа. Някога прехвалената Луфтвафе е напълно изтласкана от небето, германският флот – от морето, а сухопътните войски са изненадани неподготвени. Битката далеч не е приключила, но съмненията за изхода ѝ не траят дълго. „От 9 юни нататък инициативата беше в ръцете на Съюзниците“ – казва Шпайдел.

Рундщет и Ромел решават, че е време да го кажат в лицето на Хитлер и да поискат от него да приеме последствията. Убеждават го да дойде за съвещание на 17 юни в Марживал, северно от Соасон, в защитен от бомби бункер със сложна конструкция, който е бил построен, за да служи за щабквартира на фюрера при инвазията в Британия през 1940 г., но така и не е използван. На този ден, четири лета по-късно, нацистският върховен главнокомандващ се появява там за пръв път.

Изглеждаше блед и недоспал [пише по-късно Шпайдел] и си играеше нервно с очилата и с наръч цветни моливи, които стискаше между пръстите си. Седна прегърбен на една табуретка, докато фелдмаршалите стояха прави. Хипнотичните му способности като че ли бяха изчезнали. Поздрави кратко и студено. После с огорчение тихо заговори за недоволството си от успеха на съюзническият десант, отговорността за който се опита да прехвърли на полевите командири.¹⁹

Все пак перспективата за поредно шокиращо поражение придава смелост на генералите или поне на Ромел, когато Рундщет общо взето оставя да говори, след като филипиката на Хитлер срещу тях стига до кратка пауза. „С безмилостна честност Ромел изтъкна... че е безнадеждно да се борим срещу превъзходството [на Съюзниците] по въздуха, в морето и на сушата“ – разказва Шпайдел, който присъства на сцената.¹²⁰ Е, не съвсем безнадеждно, ако Хитлер се откаже от абсурдното си намерение да не отстъпват нито крачка и да изтласкат съюзническите сили в морето. Ромел, със съгласието на Рундщет, предлага германците да се изтеглят от обсега на смъртоносната военноморска артилерия на врага, да изведат танковите си части от бойната линия и да ги реорганизируют за по-късен шурм, при който биха могли да победят Съюзниците в битка „извън обсега на вражеската военноморска артилерия“.

Върховният главнокомандващ обаче не желае да слуша каквото и да е предложение за изтегляне. Германските войници трябва да се бият, без да отстъпват от позициите си. Темата очевидно е неприятна за него и той бързо преминава към други въпроси. Демонстративно, със „странна смесица от цинизъм и лъжлива интуиция“ по думите на Шпайдел, Хитлер уверява генералите, че новото оръжие „Фау-1“, самолетът-снаряд, който предишния ден е бил изпратен за пръв път срещу Лондон, „ще бъде решаващо срещу Великобритания... и ще принуди британците да поискат мир“. Когато двамата фелдмаршали подчертават пред Хитлер абсолютния провал на Луфтвафе на запад, фюрера отвърща, че „огромно количество реактивни изстребители“ (Съюзниците нямат такива, но германците току-що са започнали да ги произвеждат) скоро ще прогонят британските и американските летци от небето. Тогава, казва той, Британия ще рухне. В този момент приближаването на съюзническите самолети ги принуждава да се оттеглят в противовъздушното скривалище на фюрера.

В бетонния бункер под земята, където са в безопасност, те подновяват разговора^{JK}, и този път Ромел се старая да го насочи към политиката.

Той предвиждаше [казва Шпайдел], че германският фронт в Нормандия ще се разпадне и че проникването на Съюзниците в Германия не може да бъде спряно... Съмняваше се дали руският фронт ще може да се удържи. Обърна внимание върху пълната политическа изолация на Германия... Завърши... с настоятелната молба войната да бъде доведена до край.

Хитлер, който е прекъснал Ромел на няколко пъти, накрая го срязва с думите: „Не се тревожете за бъдещия ход на войната, а по-скоро за собствения си фронт на нахлуване.“

Двамата фелдмаршали нямат изгледи да постигнат нещо нито с военните, нито с политическите си доводи. „Хитлер не обърна никакво внимание на техните предупреждения“ – спомня си по-късно генерал Йодл в Нюрнберг. Накрая генералите увещават върховния главнокомандващ поне да посети щабквартирата на армейската група на Ромел, за да поговори с някои от полевите командири за трудностите, пред които са изправени в Нормандия. Хитлер неохотно се съгласява да ги посети на 19 юни – два дни по-късно.

Така и не се появява там. Малко след като фелдмаршалите си тръгват от Марживал на 17 юни следобед, един заблуден „Фау-1“ на път за Лондон се преобръща и пада върху бункера на фюрера. Няма убити, нито дори ранени, но Хитлер е толкова разстроен, че веднага заминава за по-безопасно място и спира чак когато стига до планините на Берхтесгаден.

Там скоро пристигат още лоши новини. На 20 юни е започнала дългоочакваната руска офанзива на централния фронт, която се развива с такава съкрушителна сила, че германската Армейска група „Център“, в която Хитлер е съсредоточил най-силните си части, за няколко дни е напълно разбита, фронтът е разкъсан по обширен участък и пътят към Полша е открит. На 4 юли руснаците пресичат полската източна граница от 1939 г. и приближават Източна Прусия. Всички налични резерви на Върховното командване са събрани бързо, за да бъдат хвърлени – за пръв път през Втората световна война – в отбраната на самото отечество. Това окончателно обрича германските армии на запад. От този момент нататък те не могат да разчитат на каквито и да е значителни подкрепления.

На 29 юни Рундщет и Ромел повторно призовават Хитлер да погледне в очите реалността както на изток, така и на запад, и да се опита да завърши войната, докато все още са налице значителни части от германската армия. Тази среща се провежда в Оберзалцберг, където върховният главнокомандващ се държи хладно с двамата фелдмаршали, отхвърля рязко молбите им и после се впуска в продължителен монолог за това как ще спечели войната с нови „чудодейни оръжия“. Нишката на тази проповед, казва Шпайдел, се загубва във „фантастични аберации“.

Два дена по-късно Рундщет е заменен като главнокомандващ на запад от фелдмаршал Фон Клуге.¹⁹ На 15 юли Ромел пише дълго писмо до Хитлер и го изпраща по армейския телетип. „Войските се сражават героично навсякъде – пише той, – но неравната борба приближава края си.“ И добавя послепис на ръка:

Трябва да ви помоля да извлечете правилните заключения без отлагане. Чувствам, че е мой дълг като главнокомандващ на армейската група да заявя това ясно.²¹

„Дадох му последен шанс – казва Ромел на Шпайдел. – Ако не се възползва от него, ще действаме.“²²

Два дена по-късно, на 17 юли следобед, на връщане в щабквартирата от фронта в Нормандия, колата на Ромел е улучена от нисколетящи съюзнически изстребител и той е толкова сериозно ранен, че първоначално решават, че няма да преживее деня. Това е катастрофа за заговорниците, защото, както се къдне Шпайдел²³, Ромел вече е взел непоколебимо решение да изпълни ролята си в плана да избавят Германия от режима на Хитлер (макар и все още да се противопоставя на убийството му) през следващите няколко дни. Както се оказва, отсъствието на неговата енергия и смелост се усеща болезнено сред офицерите в сухопътните войски, които най-сетне, през онзи юли 1944 г., когато германските армии на изток и запад се разпадат, правят последния си опит да свалят Хитлер и националсоциализма.

Конспираторите, казва Шпайдел, изпитват „мъчителното чувство, че са лишени от своята опорна сила“.^{1М, 24}

Конспирацията в последния момент

Успешният съюзнически десант в Нормандия внася голямо объркване сред конспираторите в Берлин. Щауфенберг, както видяхме, не е вярвал, че той ще бъде предприет през 1944 г., а ако това се случи, е смятал, че шансовете му са 50:50. Изглежда, че се е надявал да се провали, тъй като след подобен жесток и скъпоструващ неуспех правителствата на Британия и САЩ по-лесно биха се съгласили да преговарят за мир на запад с новото антинацистко правителство, което в този случай би получило по-добри условия.

Когато става ясно, че нахлуването е успяло, че Германия е преживяла ново критично поражение и че на изток е заплашена от същото, Щауфенберг, Бек и Гьорделер започват да се чудят дали изобщо има смисъл да продължават с плановете си. Ако успеят, ще си навлекат единствено обвинения, че са ускорили окончателната катастрофа. Макар и да знаят, че тя вече е неизбежна, по-голямата част от германския народ не разбира това. Бек накрая стига до заключението, че макар и един успешен антинацистки бунт вече да не може да спаси

Германия от вражеска окупация, той може да сложи край на войната и да спести продължаващите кръвопролития и разрушения в отечеството. Сключването на мир в този момент няма да позволи и на руснаците да прегазят Германия и да я большевизират. Това ще покаже на света, че има и „друга Германия“ освен нацистката. И – кой знае? – може би поне Западните съюзници, въпреки искането си за безусловна капитулация, няма да бъдат прекалено сурови към завоюваната Германия. Гьорделер се съгласява и възлага дори още по-големи надежди на западните демокрации. Той казва, че знае колко много се бои Чърчил от опасността от „тотална руска победа“.

По-младите, водач на които е Щауфенберг, не са напълно убедени. Те търсят съвет от Тресков, който в този момент е началник-щаб на Втора армия на разпадащия се руски фронт. Отговорът, който им дава, връща заговорниците към първоначалната линия.

Покушението трябва да се извърши на всяка цена. Трябва да се направи опит за превземане на властта в столицата, дори той да се провали. Трябва да докажем на света и на бъдещите поколения, че участниците в германското съпротивително движение са се осмелили да предприемат решителната крачка и да рискуват в нея живота си. В сравнение с тази цел, нищо друго няма значение.²⁵

Този вдъхновен отговор решава въпроса, повдига духа и разсейва съмненията на Щауфенберг и неговите млади приятели. Заплахата от разпадане на фронтите в Русия, Франция и Италия подтиква заговорниците към незабавно действие. Друго събитие също ги кара да бързат.

От самото начало кръгът Бек-Гьорделер-Хасел е отказал да има нещо общо с нелегалната комунистическа съпротива, и това отношение е взаимно. За комунистите заговорниците са същите реакционери като нацистите, а успехът им може да попречи националсоциалистическа Германия да бъде наследена от комунистическа Германия. Бек и приятелите му добре осъзнават каква е линията на комунистите в този план; знаят и че нелегалното комунистическо движение се ръководи от Москва и служи предимно като инструмент за шпионаж в полза на руснаците.^{IN} Знаят освен това, че е инфилтрирано с агенти на Гестапо – „доверени лица“, както ги нарича началникът на Гестапо Хайнрих Мюлер, който сам е последовател и почитател на съветския НКВД.

През юни заговорниците, въпреки съветите на Гьорделер и по-старите членове на кръга, решават да влязат във връзка с комунистите. Това става по предложение на социалистическото крило и по-специално на Адолф Райхвайн, философ и прочут последовател на движението „Вандерфогел“, който по това време е директор на Фолклорния музей в Берлин. Райхвайн поддържа неопределени контакти с комунистите. Макар че самият Щауфенберг се отнася с подозрение към тях, неговите приятели социалисти Райхвайн и Лебер го убеждават, че е наложително да установят някакъв контакт с тези среди, за да разберат какви са плановете им и какво ще правят те, в случай че превратът успее, а също и за да ги използват, ако е възможно, в последния момент, за да разширят базата на антинацистката съпротива. Той неохотно дава съгласието си Лебер и Райхвайн да се срещнат с нелегалните комунистически ръководители на 22 юни. Предупреждава ги обаче да дадат на комунистите възможно най-оскъдна информация.

Срещата се провежда в Източен Берлин. В нея участват Лебер и Райхвайн от страна на социалистите и двама души на име Франц Якоб и Антон Зефков, които се представят като лидери на нелегалните комунисти (и вероятно наистина е така). Придружава ги трети другар, когото представят с името „Рамбов“. Оказва се, че комунистите знаят доста за заговора срещу Хитлер и искат да научат още. Молят за среща с неговите военни ръководители на 4 юли. Щауфенберг отказва, но Райхвайн е упълномощен да го представлява на нова среща, насрочена за тази дата. Когато пристига, той веднага е арестуван заедно с Якоб и Зефков. „Рамбов“, както се оказва, е бил доносник на Гестапо. На следващия ден е арестуван и Лебер, на когото Щауфенберг разчита да бъде доминиращ политически фактор в новото правителство.¹⁰

Щауфенберг не само е дълбоко разстроен от ареста на Лебер, с когото го свързва близко приятелство и когото смята за незаменим като член на планираното ново правителство, но и веднага разбира, че има изключителна опасност цялата конспирация да бъде унищожена сега, когато хората на Химлер са плътно по следите ѝ. Лебер и Райхвайн са смели мъже и той смята, че на тях може да се разчита, че дори изтезанията няма да ги принудят да разкрият нито една тайна. Дали е така? Някои от заговорниците не са толкова сигурни. Може би има предели, след които и най-храбрият не може да запази мълчание, когато тялото му е разкъсвано от нетърпима болка.

Арестът на Лебер и Райхвайн е още един стимул за незабавни действия.

Превратът на 20 юли 1944 г.

Към края на юни заговорниците получават един подарък от съдбата. Щауфенберг е повишен в полковник и е назначен за началник-щаб на генерал Фром, главнокомандващия на запасните войски. Тази длъжност не само му позволява да издава заповеди до запасните войски от името на Фром, но му предоставя и пряк и чест достъп до Хитлер. Всъщност фюрерът започва да вика в щабквартирата си началника на запасните войски или неговия заместник два-три пъти седмично, за да иска попълнения за силно намалелия състав на дивизиите в Русия. На някоя от тези срещи Щауфенберг възнамерява да заложи бомбата.

Щауфенберг вече е станал ключовата фигура в конспирацията. Единственият ѝ шанс за успех лежи изцяло върху неговите рамене. Като единствен член на заговора, който може да проникне в строго охраняваната щабквартира на фюрера, на него се полага да убие Хитлер. Като началник-щаб на запасните войски на него се пада ролята да командва войските, които да превземат Берлин, след като Хитлер бъде отстранен (Фром не е напълно спечелен за каузата и на него не може да се разчита безусловно). При това трябва да изпълни и двете задачи в един и същи ден на две различни места, намиращи се на разстояние от 300 до 500 километра – щабквартирата на фюрера (било то в Оберзалцберг или Растенбург) и Берлин. Между първото и второто действие неизбежно ще има интервал от 2-3 часа, докато самолетът му се върне в столицата, през които той може само да се надява, че неговите съучастници в Берлин са се заели енергично да осъществяват плановете му. Това е един от проблемите, както ще видим след малко.

Има и други. Единият като че ли е донякъде излишното усложнение, хрумнало внезапно на отчаяните вечезаговорници. Те стигат до заключението, че няма да е достатъчно да убият

Адолф Хитлер. Трябва в същото време да убият Гьоринг и Химлер, за да бъдат сигурни, че военните сили под командването на тези двама души няма да бъдат използвани срещу тях. Освен това смятат, че високопоставените генерали на фронта, които не са успели да привлекат до този момент, ще се присъединят по-бързо към тях, ако двамата главни помощници на Хитлер също бъдат ликвидирани. Тъй като Гьоринг и Химлер обикновено присъстват на ежедневните военни съвещания в щаба на фюрера, заговорниците смятат, че няма да е много трудно да убият и тримата с една бомба. Тази глупава самонадеяност е причина Щауфенберг да пропусне две златни възможности.

На 11 юли го викат в Оберзалцберг, за да докладва на фюрера за доставянето на крайно необходимите попълнения. На самолета за Берхтесгаден той носи със себе си една от английските бомби на Абвера. На среща на заговорниците предишната вечер в Берлин е решено, че това е моментът да убият Хитлер, както и Гьоринг и Химлер. Последният обаче не се появява на заседанието на този ден, и когато Щауфенберг излиза за кратко от залата и се обажда да съобщи това на генерал Олбрихт в Берлин, като подчертава, че все пак може да премахне Хитлер и Гьоринг, генералът го убеждава да изчака друг ден, когато ще може да ликвидира и тримата. Същата нощ, когато се връща в Берлин, Щауфенберг се среща с Бек и Олбрихт и настоява следващия път да се опита да убие Хитлер, независимо дали Гьоринг и Химлер присъстват или не. Другите дават съгласието си.

Следващият случай скоро им се предоставя. На 14 юли Щауфенберг получава заповед да докладва на другия ден на фюрера за ситуацията с попълненията – нужен е всеки новобранец, за да се запълнят липсите в Русия, където Армейска група „Център“ след загубата на 27 дивизии е престанала да съществува като военно обединение. На тази дата, 14-и, Хитлер е преместил щаба си обратно във „Волфшанце“ в Растенбург, за да се заеме лично със задачата за възстановяване на централния фронт, където Червената армия вече е само на 100 км от Източна Прусия.

И така, на 15 юли полковник Щауфенберг пак заминава със самолет за щабквартирата на фюрера^{JP} с бомба в чантата си. Този път конспираторите са толкова сигурни в успеха, че се споразумяват първият сигнал за „Валкирия“ – за придвижването на войските в Берлин и потеглянето на танковете от учебния център в Крампниц към столицата – да бъде даден два часа преди да започне съвещанието на Хитлер, планирано за 13 ч. Целта е да получат контрол над града незабавно.

В 11 ч. на 15 юли, събота, генерал Олбрихт дава нареждане за „Валкирия I“ в Берлин и преди обяд войските тръгват към центъра на столицата със заповед да окупираат района на „Вилхелмштрассе“. В 13 ч. Щауфенберг пристига в заседателната зала на фюрера с чанта в ръка, изнася доклада си за попълненията и излиза от съвещанието, за да телефонира на Олбрихт в Берлин и да му съобщи чрез предварително уговорен код, че Хитлер е там и че той самият смята да се върне на съвещанието и да взриви бомбата. Олбрихт го информира, че войските в Берлин вече са потеглили. Най-после изглежда, че са на крачка от успеха в голямото начинание. Само че когато Щауфенберг се връща в заседателната зала, Хитлер е излязъл и не се връща повече. С попарени надежди Щауфенберг бърза да позвъни на Олбрихт с новината. Генералът с трескава бързина отменя сигнала за „Валкирия“ и войските са върнати в казармите колкото е възможно по-бързо и по-незабележимо.

Новината за поредния провал е тежък удар за заговорниците, които след връщането на Щауфенберг се събират в Берлин, за да обмислят следващите си действия. Гьорделер съветва да прибегнат до т.нар. „западно решение“. Той предлага на Бек двамата да отлетят за Париж, за да обсъдят с фелдмаршал Фон Клуге сключването на примирие със Западните съюзници, с условието те да спрат настъплението си до френско-германската граница и по този начин да освободят германските армии на запад, които да бъдат прехвърлени на Източния фронт, за да спасят Райха от руснаците и техния болшеvizъм. Бек разсъждава по-трезво. Идеята, че могат да постигнат сепаративен мир със Запада в този момент, е безпочвена фантазия и той го знае. Въпреки това заговорът за убийството на Хитлер и премахването на нацизма трябва да се осъществи на всяка цена, твърди Бек, дори и само за да се спаси честта на Германия. Щауфенберг е съгласен с него. Той се заклева, че следващия път ще успее. Генерал Олбрихт, който е бил порицан от Кайтел за вкарването на войските в Берлин, заявява, че не може да рискува да го направи отново, тъй като това ще изложи наяве цялата конспирация. Едва е успял, казва той, да мине пред Кайтел и Фром с обяснението, че е провеждал практическо учение. Този страх да се приведе в действие войската, преди да се знае със сигурност, че Хитлер е мъртъв, ще има катастрофални последици през следващия съдбоносен четвъртък.

Вечерта на 16 юли, неделя, Щауфенберг кани в дома си във Ванзее малък кръг свои близки приятели и роднини: брат си Бертолд, тих, затворен, начетен млад мъж, който е съветник по международно право в щаба на военноморските сили; подполковник Цезар фон Хофакер, братовчед на братята Щауфенберг и тяхна свързка с генералите на запад; граф Фриц фон дер Шуленбург, бивш нацист, който още е заместник-началник на полицията в Берлин; и Трот цу Золц. Хофакер току-що се е върнал от запад, където е разговарял с много от генералите – Фалкенхаузен, Щюлпнагел, Шпайдел, Ромел и Клуге. Той съобщава, че германците са изправени пред поражение на Западния фронт, но и нещо по-важно – че Ромел ще подкрепи заговора, независимо на коя страна ще застане Клуге, макар и все още да се противопоставя на убийството на Хитлер. След продължителна дискусия обаче младите заговорници стигат до единодушното мнение, че физическото ликвидиране на Хитлер вече е единственият изход. По това време те вече не хранят илюзии, че отчаяният им акт ще спаси Германия от безусловната капитулация. Дори стигат до разбирането, че това ще трябва да се направи по отношение както на западните демокрации, така и на Русия. Важното, казват те, е германците, а не техните чужди завоеватели, да освободят Германия от тиранията на Хитлер.²⁶

Закъснели са ужасно. Нацистският деспотизъм продължава от единайсет години и само сигурната перспектива за пълно поражение във войната, която Германия е започнала и на която те не са се противопоставяли особено (а в повечето случаи – изобщо), ги е подтикнала към действие. Все пак по-добре късно, отколкото никога. Остава им обаче съвсем малко време. Генералите на фронта ги предупреждават, че катастрофата на изток и на запад вероятно е въпрос само на седмици.

Изглежда, че на заговорниците им остават още само няколко дни за действие. Преждевременното изкарване на войските в Берлин на 15 юли е събудило подозренията на ОКВ. На същия ден е получена новината, че генерал Фон Фалкенхаузен, един от водачите на заговора на запад, е бил внезапно освободен от поста си като военен губернатор на Белгия и Северна Франция. Боят се, че сигурно някой ги предава. На 17 юли научават, че Ромел е бил

толкова сериозно ранен, че ще трябва да го изключат от плановете си за неопределено време. На следващия ден Гьорделер е предупреден от приятелите си в дирекцията на полицията, че Химлер е издал заповед за неговия арест. По настояване на Щауфенберг и въпреки протестите си Гьорделер излиза в нелегалност. На същия ден един личен приятел на Щауфенберг от флота, един от съвсем малкото военноморски офицери, съпричастни към заговора, го информира за разпространявани в Берлин слухове, че щабквартирата на фюрера ще бъде взривена през следващите няколко дни. Отново изглежда, че някой от посветените в конспирацията е проявил недискретност. Всичко говори, че Гестапо затяга обръча си около тесния кръг на заговорниците.

На 19 юли следобед Щауфенберг е повикан отново в Растенбург, за да докладва на Хитлер за напредъка с подготовката на новите дивизии от „народното опълчение“, които командването на запасните войски обучава спешно, за да бъдат хвърлени на разкъсания Източен фронт. Програмата предвижда полковникът да представи отчета си на първото дневно съвещание в щаба на фюрера на следващия ден, 20 юли, в 13 ч.^{IQ} Фелдмаршал Фон Вицлебен и генерал Хьопнер, които живеят малко по-далече от Берлин, са уведомени от Щауфенберг, за да се появят в града навреме. Генерал Бек извършва последните си приготовления, за да поеме ръководството на бунта, докато Щауфенберг се върне със самолет от мястото на своето кърваво дело. Офицерите на ключови постове в гарнизоните в Берлин и околностите му са уведомени, че 20 юли ще бъде Денят.

Щауфенберг работи на „Бендлерщрасе“ върху доклада си за Хитлер до вечерта, излиза от кабинета си малко след 20 ч. и тръгва към дома си във Ванзее. По пътя се отбива в една католическа църква в Далем, за да се помоли.^{IR} Прекарва спокойно вечерта у дома с брат си Бертолд и се оттегля рано. Всички, които са го срещали този следобед и вечерта, си спомнят, че бил приветлив и спокоен, сякаш не му предстояло нищо необичайно.

20 юли 1944 г.

Малко след шест часа в топлата, слънчева сутрин на 20 юли 1944 г. полковник Щауфенберг, придружаван от своя адютант лейтенант Вернер фон Хефтен, минава с колата си покрай разрушените от бомбардировките сгради на Берлин на път към летището в Рангсдорф. В обемистата му чанта има документи, свързани с новите дивизии от народно опълчение, за които в 13 ч. трябва да докладва на Хитлер във „Вълчата бърлога“ в Растенбург в Източна Пруссия. Между книгата, увита в една риза, е скрита бомба с часовников механизъм.

Тя е същата като онази, която Тресков и Шлабрендорф са заложили в самолета на фюрера предната година и която не е избухнала. Произведена е в Англия и както вече знаем, се задейства със счупване на стъклена капсула с киселина, която разяжда малък кабел; по този начин се освобождава ударникът срещу детонатора. Времето, което изминава до експлозията, зависи от дебелината на кабела. Тази сутрин бомбата е снабдена с най-тънкия възможен кабел. Той ще се разтвори само за десет минути.

На летището Щауфенберг се среща с генерал Щиф, който е приготвил бомбата предишната нощ. Там ги чака самолет – личният самолет на генерал Едуард Вагнер, първи генерал квартирмайстер на сухопътните войски и един от водачите на заговора, който е уредил

машината да бъде на тяхно разположение за този толкова важен полет. Самолетът излита към седем часа сутринта и се приземява в Растенбург малко след десет. Хефтен инструктира пилота да бъде готов за отлитане в обратната посока по всяко време след дванайсет.

Щабен автомобил закарва групата от летището до щабквартирата във „Волфшанце“, разположен в мрачен, влажен, обрасъл с гори район на Източна Прусия. Не е място, където можеш да се добереш лесно – или, както Щауфенберг несъмнено е отбелязал, откъдето да се измъкнеш. Бункерът е изграден на три пръстена, всичките защитени от минни полета, дълго-временни огневи съоръжения и бодлива тел под високо напрежение и охранявани от денонощни патрули от фанатични есесовци. За да влезе в строго охранявания комплекс, където Хитлер живее и работи, дори и най-високопоставеният генерал трябва да има специален еднократен пропуск и да бъде лично инспектиран от оберфюрера от СС Ратенхубер, началник на отдела за сигурност на Химлер и командир на стражата от СС, или от негов заместник. Тъй като обаче самият Хитлер е наредил на Щауфенберг да докладва, двамата с Хефтен, макар и да проверяват пропуските им, минават през трите пропускателни пункта без особени проблеми. След закуската с капитан Фон Мьолендорф, адютант на лагерния командир, Щауфенберг отива да потърси генерал Фриц Фелгибел, началник на Свързочния отдел в ОКВ.

Фелгибел е една от ключовите фигури в заговора. Щауфенберг се уверява, че генералът е готов да предаде новината за експлозията до конспираторите в Берлин, така че веднага да пристъпят към действие. След това Фелгибел трябва да изолира щабквартирата на фюрера, като прекъсне всички телефонни, телеграфни и радиокомуникации. Никой друг няма такава идеална възможност да го направи, както началникът на съобщителната мрежа на ОКВ, и заговорниците смятат, че са имали късмет, като са го спечелили на своя страна. Той е крайно необходим за успеха на цялата конспирация.

След като се отбива при генерал Буле, представителя на сухопътните войски в ОКВ, за да обсъдят проблемите на запасните войски, Щауфенберг отива в квартирата на Кайтел, оставя шапката и колана си в антрето и влиза в кабинета на началника на ОКВ. Там научава, че ще трябва да действа по-експедитивно, отколкото е планирал. Вече е малко след 12 ч., а Кайтел го информира, че тъй като Мусолини ще пристигне с влак в 14:30 ч., първото дневно съвещание на фюрера ще се състои в 12:30 вместо в 13 ч. Полковникът трябва да съкрати доклада си, съветва го Кайтел. Хитлер иска съвещанието да свърши рано.

Преди да избухне бомбата ли? Щауфенберг сигурно се е запитал дали за пореден път, и то при вероятно последния му опит, съдбата го обрича на неуспех. Явно се е надявал и на друго – че този път съвещанието с Хитлер ще се проведе в подземния бункер на фюрера, където взривът от бомбата ще бъде няколко пъти по-ефикасен, отколкото в някоя от сградите на повърхността. Кайтел обаче му казва, че срещата ще бъде в „Лагебараке“ – заседателното помещение в казармите.¹⁵ Това съвсем не е паянтовата дървена постройка, както я описват толкова често. През последната зима Хитлер е поръчал да укрепят първоначалната дървена конструкция с бетонни стени с дебелина 45 см за по-добра защита от пожар и от осколочните бомби, които могат да паднат наблизо. Сред тези дебели стени бомбата на Щауфенберг ще има по-силен ефект.

Той трябва скоро да я задейства. Уведомил е накратко Кайтел какво смята да докладва на Хитлер и към края е забелязал, че началникът на ОКВ поглежда нетърпеливо часовника си.

Няколко минути преди 12:30 ч. Кайтел казва, че трябва веднага да тръгнат за съвещанието, за да не закъснеят.

Излизат от квартирата му, но само след няколко крачки Щауфенберг отбелязва, че е оставил шапката и колана си в антрето и бързо се връща да ги вземе, преди Кайтел да успее да каже, че неговият адютант лейтенант фон Йон, който върви редом с тях, ще отиде да ги донесе.

В антрето Щауфенберг бързо отваря чантата си, сграбчва клещите с единствените си три пръста и счупва капсулата. Десет минути по-късно, ако не възникне технически проблем, бомбата ще се взриви.

Кайтел, колкото раболепен към висшестоящите, толкова груб към подчинените си, е раздразнен от това забавяне и се обръща, за да извика на Щауфенберг да побърза. Закъсняват, крещи той. Щауфенберг се извинява за забавянето. Кайтел несъмнено разбира, че полковникът с неговите увреждания се нуждае от малко повече време, за да си сложи колана. Докато вървят към заседателното помещение, Щауфенберг изглежда във весело настроение и дребнавото раздразнение на Кайтел (той още не подозира нищичко) се разпръсва.

Въпреки това са закъснели, както Кайтел се е опасявал. Съвещанието вече е започнало. Когато Кайтел и Щауфенберг влизат в сградата, последният спира за момент в преддверието, за да каже на сержанта на телефонното табло, че очаква спешно обаждане от кабинета си в Берлин, което ще съдържа някои най-нови данни за неговия доклад (това е казано заради Кайтел), и че трябва да го повика веднага, когато му позвънят. Това също не събужда подозрение у Кайтел, макар че сигурно е изглеждало крайно необичайно – дори и фелдмаршал едва ли би се осмелил да се оттегли в присъствието на нацисткия диктатор, ако не е получил разрешение или ако съвещанието не е приключило и върховният главнокомандващ не си е тръгнал *преди* него.

Двамата влизат в заседателното помещение. Около четири минути са изминали, откакто Щауфенберг е посегнал към чантата си с клещите и е счупил капсулата. Остават шест минути. Стаята е сравнително малка, около 9 на 4,50 метра, и има десет прозореца, всичките широко отворени, така че през тях да влиза ветрец в този горещ, задушен ден. Толкова много отворени прозорци със сигурност ще намалят ефекта от всеки взрив. В средата на стаята има дълга маса с размери 5,50 на 1,50 м, направена от дебели дъбови дъски. Тя има особена конструкция – опира се не на крака, а на две големи и тежки подпори, поставени близо до краищата ѝ почти по цялата ширина на масата. Тази интересна конструкция не е без значение за последвалите събития.

Когато Щауфенберг влиза в стаята, Хитлер седи в средата на масата откъм дългата ѝ страна, с гръб към вратата. Непосредствено от дясната му страна са генерал Хойзингер, началник на Оперативния щаб и заместник-началник щаб на сухопътните войски; генерал Кортен, началник щаб на военновъздушните сили; и полковник Хайнц Брант, началник на щаба на Хойзингер. Кайтел заема мястото си непосредствено отляво на фюрера, а до него е генерал Йодл. Около масата стоят прави още осемнайсет други офицери от трите вида въоръжени сили и от СС, но Гьоринг и Химлер не са сред тях. Седнали са само Хитлер, който си играе с лупата (вече има нужда от нея, за да разчете ситния шрифт на разгърнатите пред него карти) и двамата стенографи.

Хойзингер е по средата на скръбен доклад за последния пробив на централния руски фронт и за опасното положение, в което са се оказали вследствие на това германските армии не само там, но също и на северния и южния фронт. Кайтел го прекъсва, за да съобщи за пристигането на полковник Фон Щауфенберг и неговата цел. Хитлер хвърля един поглед към едноръкия полковник, поздравява го отсечено и казва, че преди да чуе неговия доклад, иска да приключат с този на Хойзингер.

След това Щауфенберг заема мястото си на масата между Кортен и Брант, на 2–3 метра вдясно от Хитлер. Остава чантата си на пода, като я избутва под масата, така че да се подпре *от вътрешната страна* на дебелия дъбов подставка. Тя е на около 2 метра от краката на фюрера. Часът е 12:37. Остава пет минути. Хойзингер продължава да говори, като постоянно сочи към разгърнатата на масата тактическа карта. Хитлер и офицерите стоят наведени над нея и я разглеждат.

Явно никой не забелязва как Щауфенберг се измъква. С изключение може би на полковник Брант. Този офицер е толкова погълнат от изказването на генерала, че се навежда над масата, за да вижда картата, открива, че издутата чанта на Щауфенберг му пречи, опитва се да я избути настрана с крак и накрая посяга надолу с една ръка и я премества в другия край на дебелия подпора на масата, която по този начин се оказва между бомбата и Хитлер.^{II} Този привидно незначителен жест вероятно е спасил живота на фюрера и коства на Брант собствения му живот. Тук има едно необяснимо случайно съвпадение. Полковник Брант, нека си припомним, е същият онзи непосветен в заговора офицер, когото на 13 март вечерта през 1943 г. Тресков е помолил да занесе две „бутилки коняк“ в Растенбург със самолета на Хитлер на връщане от Смоленск, и той го е направил без най-малкото подозрение, че пакетът всъщност съдържа бомба – същия вид бомба като тази, която сега нехайно е избутал под масата далече от фюрера. В този момент киселината почти е разяла жичката, която държи ударника.

Кайтел, който отговаря за повикването на Щауфенберг, поглежда надолу към масата, където се предполага, че стои полковникът. Хойзингер приближава края на своя печален доклад и началникът на ОКВ иска да даде знак на Щауфенберг, че трябва да има готовност да докладва след него. Вероятно ще му трябва помощ, за да извади книгата от чантата си. Само че, както установява той с досада, младият полковник го няма. Спомняйки си какво е казал Щауфенберг на телефонния оператор на влизане, Кайтел се измъква от помещението, за да доведе този млад офицер със странно поведение.

Щауфенберг не е на телефона. Сержантът на таблото казва, че е излязъл бързо от сградата. Слисан, Кайтел се връща към заседателната зала. Хойзингер най-после привършва своя доклад за текущата катастрофална ситуация. „На запад от Двина руснаците настъпват със значителни сили на север – казва той в този момент. – Челните им отряди вече са югозападно от Динабург^{III}. Ако нашата армейска група край езерото Пейпус^{IV} не бъде изтеглена веднага, катастрофа...“²⁷

Това изречение остава недовършено.

Точно в този момент, в 12:42 ч., бомбата избухва.

Щауфенберг вижда какво се случва след това. Той стои с генерал Фелгибел пред кабинета на последния в бункер 88 на няколкостотин метра от мястото, като поглежда неспокойно ту към часовника си, ту към казармената заседателна зала. Вижда как тя избухва в пламъци и

дим, като че ли е била ударена от 155-милиметров снаряд, както сам се изразява по-късно. През прозорците навън изхвърчават тела, във въздуха се носят отломки. В напрегнатия ум на Щауфенберг няма никакво съмнение, че абсолютно всички в заседателната зала са мъртви или умиращи. Той се сбoguва набързо с Фелгибел, който вече съобщава по телефона на конспираторите в Берлин, че опитът е успял, и след това прекъсва съобщенията, докато заговорниците в столицата превземат града и обявят новото правителство.^{1W}

Следващата задача на Щауфенберг е да се измъкне жив от лагера в Растенбург, при това бързо. Пазачите на пропускателните пунктове са видели или чули експлозията в заседателната зала на фюрера и веднага затварят всички изходи. На първата бариера, на няколко метра от бункера на Фелгибел, колата на Щауфенберг е спряна. Той изскача навън и иска да говори с дежурния офицер в караулното помещение. В присъствието на последния телефонира на някого – не се знае на кого, – провежда кратък разговор, затваря и се обръща към офицера с думите: „Г-н лейтенант, разрешено ми е да мина.“

Това е чист блъф, но свършва работа, и след като лейтенантът надлежно е отбелязал в дневника си: „12:44 ч. Полк. Щауфенберг мина оттук“, явно е изпратил съобщение до следващия пропускателен пункт да пуснат колата му. На третия и последен пункт среща повече трудности. Тук вече е бил получен сигнал за тревога, бариерата е спусната, охраната е удвоена и на никого не се позволява да влезе или да излезе. Щауфенберг и неговият помощник лейтенант Хефтен откриват, че колата им е задържана от един много упорит главен сержант на име Колбе. Щауфенберг отново иска да използва телефона и се обажда на капитан Фон Мьолендорф, адютант на началника на лагера. Оплаква се, че „заради експлозията“ пазачът не го пуска да мине. „Бързам. Генерал Фром ме чака на летището.“ Това също е блъф. Фром е в Берлин, както Щауфенберг добре знае.

След като затваря, полковникът се обръща към сержанта. „Чухте, сержант, разрешено ми е да мина.“ Сержантът обаче не се оставя да го заблудят. Той самият позвънява на Мьолендорф за потвърждение. Капитанът потвърждава.²⁸

След това колата се понася към летището, докато лейтенант Хефтен бързо обезврежда втора бомба, която е носил в чантата си, и изхвърля частите ѝ отстрани на пътя, където по-късно ги намира Гестапо. Комендантът на летището още не е получил сигнал за тревога. Пилотът включва двигателите да загреят, когато двамата мъже се появяват с колата на летището. Една-две минути по-късно самолетът излита.

Вече е малко след 13 ч. Следващите три часа трябва да са изглеждали най-дългите в живота на Щауфенберг. Докато бавният самолет „Хайнкел“ пътува на запад над песъчливата германска равнина, той не може да направи нищо друго освен да се надява, че Фелгибел е успял да предаде до Берлин важния сигнал, че неговите съучастници в Берлин веднага са предприели енергични действия да превземат града и да изпратят подготвените съобщения до военните командири в Германия и на запад и че самолетът му няма бъде принуден да кацне от вдигнати под тревога изстребители на Луфтвафе или от някой дебнеш руски самолет, каквито все по-често действат над Източна Прусия. Собственият му самолет няма радиостанция с достатъчен обсег, за да може да я настрои на вълната на Берлин и да чуе първите вълнуващи съобщения, които очаква да бъдат излъчени от конспираторите, преди да

се е приземил. Тази липса не му позволява и да се свърже със съучастниците си в столицата и да даде сигнала, който генерал Фелгибел може би не е успял да изпрати.

Самолетът му бръмчи монотонно в ранния летен следобед. В 15:45 ч. се приземява в Рангсдорф и Щауфенберг, изпълнен с въодушевление, хуква към най-близкия телефон на летището, за да се обади на генерал Олбрихт и да научи какво точно е постигнато през съдбоносните три часа, от които всичко зависи. За свой пълен ужас открива, че не е било постигнато нищо. Получили са по телефона от Фелгибел новината за експлозията малко след 13 ч., но връзката е била лоша и за заговорниците не е напълно ясно дали Хитлер е бил убит. Затова не е направено нищо. Заповедите за „Валкирия“ са извадени от сейфа на Олбрихт, но не са изпратени. Всички на „Бендлерщрасе“ са стояли пасивни, очаквайки завръщането на Щауфенберг. Генерал Бек и фелдмаршал Фон Вицлебен, за които се предполага, че в новите си функции като държавен глава и главнокомандващ на Вермахта веднага са започнали да издават вече подготвените прокламации и команди и веднага са излезли с обръщение по радиото, за да обявят раждането на нов ден в Германия, още не са се появили.

Въпреки твърдото убеждение на Щауфенберг, което той предава на Олбрихт по телефона от Рангсдорф, Хитлер не е убит. Почти несъзнателният жест, с който полковник Брант е избутал чантата към далечния край на дебелия дъбов подпора на масата, е спасил живота му. Той е силно разтърсен, но няма сериозни травми. Косата му е опърлена, пръстите му са обгорени, дясната му ръка е натъртена и временно обездвижена, тъпанчетата му са спукани и гърбът му е повърхностно разкъсан от паднала греда. Както си спомня един очевидец по-късно, той е почти неузнаваем, когато се появява от разрушената и горяща сграда, облегат на ръката на Кайтел, с почернено лице, димяща коса и панталон, превърнат в дрипи. Кайтел, като по чудо, не е ранен. Тези обаче, които са били в края на масата, където е избухнала бомбата, са в по-голямата си част мъртви, умиращи или тежко ранени.^{IX}

В първоначалната възбуда са направени няколко догадки за произхода на експлозията. Хитлер първоначално смята, че може да е била причинена от неочаквано нападение на вражески изстребител-бомбардировач. Йодл, който се държи за окървавената си глава (наред с други предмети, върху него е паднал полиелеят), е убеден, че някои от строителните работници са заложили бомба с часовников механизъм под пода на сградата. Дълбоката дупка, която бомбата на Щауфенберг е образувала в пода, като че ли потвърждава тази версия.

Минава известно време, преди да заподозрат полковника. Химлер, който пристига тичешком на мястото, щом чува експлозията, е напълно озадачен, и първата му работа е да телефонира (минута или две преди Фелгибел да прекъсне комуникациите) на Артур Небе, главата на криминалната полиция в Берлин, за да му каже да изпрати със самолет отряд от детективи, които да водят разследването. Сред объркването и шока никой първоначално не си спомня, че Щауфенберг се е измъкнал от заседателната зала малко преди експлозията. В началото си мислят, че сигурно е бил в сградата и е откаран в болница с другите тежко ранени. Хитлер, който още не го подозира, нарежда да проверят болницата.

Около два часа след избухването на бомбата започват да изникват улики. Сержантът, който обслужва телефонното табло в сградата за съвещания, съобщава, че „едноокият полковник“, който го е информирал, че очаква обаждане от Берлин, е излязъл от заседателната зала и без да дочака позвъняването, е напуснал сградата с голяма бързина. Някои от участниците в

срещата си спомнят, че Щауфенберг е оставил чантата си под масата. Пазачите на пропускателните пунктове разкриват, че Щауфенберг и неговият помощник са минали през тях непосредствено след взрива.

Подозренията на Хитлер са вече събудени. С едно обаждане до летището в Растенбург е получена интересната информация, че Щауфенберг е излетял оттам с голяма бързина малко след 13 ч., посочвайки като крайна цел летището в Рангсдорф. Химлер веднага заповядва да бъде арестуван, щом се приземи, но заповедта му така и не стига до Берлин благодарение на смелите действия на Фелгибел, който е прекъснал комуникациите. До този момент никой в щабквартирата изглежда не е заподозрял, че в Берлин може да става нещо неприятно. Всички в този момент са убедени, че Щауфенберг е действал сам. Няма да е трудно да го заловят, освен ако не се е приземил зад руските позиции, както някои подозират. Хитлер, който явно се държи доста спокойно при дадените обстоятелства, се сеща за нещо друго. Той трябва да посрещне Мусолини, който ще пристигне в 16 ч., защото влакът му закъснява.

Има нещо фантастично и гротескно в тази последна среща на двамата фашистки диктатори в следобед на 20 юли 1944 г., когато те оглеждат развалините на заседателната зала и се опитват да заблудят себе си, че Оста, която са изковали и която е трябвало да владее Европа, не тъне в същата разруха. Гордият и наперен някога Дуче вече не е нищо повече от гаулайтер на Ломбардия, когото нацистките бандити са спасили от затворничество, а властта му се крепи на Хитлер и СС. Въпреки това приятелството и уважението на фюрера към падналия италиански тиранин остават непоколебими, и той го приветства с цялата сърдечност, която физическото му състояние позволява, показва му димящите още отломки на „Лагембарак“, където за малко да загуби живота си няколко часа по-рано, и предрича, че тяхната обща кауза скоро ще триумфира въпреки всички временни неуспехи.

Д-р Шмит, който присъства като преводач, си припомня сцената.²⁹

Мусолини беше абсолютно ужасен. Не можеше да разбере как подобно нещо може да се случи в щабквартирата...

„Стоях тук, до тази маса [разказва Хитлер]; бомбата избухна точно пред краката ми... Очевидно е, че с мен няма да се случи нищо; без съмнение съдбата ми е да продължа пътя си и да изпълня задачата си до край... Това, което се случи тук днес, е кулминацията! След като избегнах смъртта... съм по-убеден от всякога, че великата кауза, на която служа, ще издържи сегашните опасности и че всичко ще може да бъде доведено до добър край.“ Увлечен от думите на Хитлер, както често е ставало преди, Мусолини се съгласява.

Нашето положение е лошо [казва той], някой би казал – отчаяно, но случилото се тук днес ми вдъхва отново смелост. След [това] чудо е немислимо щастieto да измени на нашата кауза.

Двамата диктатори, всеки с близкото си обкръжение, отиват да пият чай. В този момент, около 17 ч., се разиграва абсурдна сцена, която представя в красноречива, макар и неизненадваща светлина жалките, деградирани нацистки началници в момента на една от най-дълбоките кризи в Третия райх. Комуникационната система на Растенбург вече е била възстановена по пряка заповед на Хитлер и са започнали да пристигат първите новини от Берлин, в които се казва, че там е избухнал военен бунт, а вероятно също и на Западния фронт. Военачалниците на фюрера избухват в гласовити, дълго потискани взаимни

обвинения, чието ехо се разнася наоколо, макар че Хитлер първоначално седи мълчалив и замислен, докато Мусолини се черви от неудобство.

Адмирал Дьониц, който е долетял бързо в Растенбург при новината за атентата и пристига след началото на официалния чай, започва да громи предателите в сухопътните войски. Гьоринг го подкрепя от името на авиацията. Тогава Дьониц се нахвърля срещу Гьоринг за катастрофалните неуспехи на Луфтвафе, а дебелият фелдмаршал, след като се защитава, напада обичайната си жертва, Рибентроп, за провала на германската външна политика, и дори заплашва да наложи арогантния външен министър с маршалския си жезъл. „Дребен, мръсен търговец на шампанско! Затваряй си проклетата уста!“ – крещи Гьоринг, но това е невъзможно за Рибентроп, който изисква поне малко уважение, дори от райхсмаршала. „Аз все още съм външен министър – провиква се той, – а името ми е Фон Рибентроп!“¹⁹

След това някой повдига темата за един по-ранен „бунт“ срещу нацисткия режим, „заговора“ на Рьом от 30 юни 1934 г. При споменаването му Хитлер, който дотогава седи навъсен и смуче светлокафяви хапчета, донесени от неговия лекар, шарлатанина д-р Теодор Морел, изпада в ярост. Очевидци разказват, че скочил от стола си с пяна на устата и се разкрещял гневно. Това, което е направил с Рьом и неговите предателски последователи, вика той, е нищо в сравнение с това, което ще направи с предателите от този ден. Ще ги изкорени и унищожи всичките. „Ще вкарам жените и децата им в концентрационни лагери – вилнее той, – и няма да имам милост към тях!“ В този случай, както и в много други подобни, той спазва обещанието си.

Отчасти от изтощение, но и заради подробностите за военния бунт, които започват да пристигат по телефона, Хитлер прекъсва своя налудничав монолог, но гневът му не стихва. Той изпраща Мусолини до влака (това е последното им сбогуване) и се връща в квартирата си.

Около шест часа, когато му съобщават, че превратът още не е бил потушен, той грабва телефона и с крясъци нарежда на СС в Берлин да разстрелват всеки, за когото има и най-малкото подозрение. „Къде е Химлер? Защо не е тук!“ – реве той, забравяйки, че само един час по-рано, когато е седнал да пие чай с другите, е наредил на началника на СС да отлети за Берлин и да смаже безмилостно бунта, и че неговият главен полицай сигурно още не е пристигнал.³⁰

Дълго и старателно подготвяното въстание в Берлин започва зле, както Щауфенберг за свой ужас е научил след приземяването си в Рангсдорф в 15:45 ч. Трите скъпоценни, жизненоважни часа, през които щабквартирата на фюрера е била откъсната от външния свят, са били пропилены. Причината за това е напълно необяснима както за Щауфенберг, така и за всеки историк, който се опитва да възстанови събитията от този съдбовен ден. Времето е горещо и задушно и вероятно това също е оказало известно влияние. Макар и главните конспиратори да знаят, че Щауфенберг е излетял за Растенбург тази сутрин „с тежък товар“, както е информиран генерал Хьопнер, за да присъства на съвещанието на фюрера в 13 ч., само неколцина от тях, и то предимно младши офицери, по обяд започват, без особено бързана, да се събират в щабквартирата на Запасните войски (както и на заговора) на „Бендлерщрасе“. При предишния опит за покушение на Щауфенберг срещу Хитлер на 15 юли, както помним, генерал Олбрихт е заповядал войските на Берлинския гарнизон да започнат придвижване два часа преди момента, в който е трябвало да се взриви бомбата. На

20 юли обаче, вероятно заради поетия веднъж риск, той не дава подобни заповеди. Предишната нощ командирите на части в Берлин и в тренировъчните центрове наблизко в Дьобериц, Ютербог, Крампниц и Вюнсдорф са били предупредени, че вероятно ще получат заповед за операция „Валкирия“ на двайсети. Олбрихт обаче решава да изчака сигурно съобщение от Фелгибел в Растенбург, преди отново да приведе в движение войските. Генерал Хьопнер с куфар с униформата, която Хитлер му е забранил да носи, се появява на „Бендлерщрасе“ в 12:30 ч. – точно в момента, когато Щауфенберг счупва капсулата на своята бомба – и двамата с Олбрихт излизат на обяд, където вдигат тостове за успеха на своето начинание с половин бутилка вино.

Малко след като се връщат в кабинета на Олбрихт, при тях нахълтва генерал Фриц Тиле, главен свързочен офицер на ОКХ. Току-що е говорил по телефона с Фелгибел, казва той развълнувано, и макар че връзката била лоша, а Фелгибел бил много предпазлив в думите си, изглежда, че бомбата е избухнала, но Хитлер не е бил убит. Заключение на Тиле е, че такъв случай не трябва да се издава заповед за „Валкирия“. Олбрихт и Хьопнер се съгласяват.

Следователно през времето между 13:15 и 15:45 ч., когато Щауфенберг слиза на летището в Рангсдорф и хуква към телефона, не е направено нищо. Не са събрани войски, не са изпратени заповеди до военното командване в други градове и което е най-странното, никой не е помислил да превземе контрола върху радиопредавателния център или телефонните и телеграфните съобщения. Двата главни военни ръководители, Бек и Вицлебен, още не са се появили.

Връщането на Щауфенберг най-после подтиква конспираторите към действие. По телефона от Рангсдорф той настоятелно убеждава генерал Олбрихт да не го чакат да пристигне на „Бендлерщрасе“ – пътуването от летището ще отнеме 45 минути, – а веднага да приведат в изпълнение „Валкирия“. Сред заговорниците най-сетне има някой, който да дава нареждания – без тях германският офицер изглежда загубен дори когато се бунтува и дори в този критичен ден, – и те пристъпват към действие. Полковник Мерц фон Квирнхайм, началник на щаба на Олбрихт и близък приятел на Щауфенберг, донася заповедите за „Валкирия“ и започва да ги предава по телетипа и по телефона. Първата от тях поставя в бойна готовност войските в Берлин и околностите му, а втора, подписана от Вицлебен като „главнокомандващ на Вермахта“ и приподписана от граф Фон Щауфенберг (съставени са месеци по-рано), обявява, че фюрерът е мъртъв и че Вицлебен „предава изпълнителната власт“ на областните командири от армията в страната и на главнокомандващите на армиите, които воюват на фронта. Фелдмаршал Фон Вицлебен още не се е появил на „Бендлерщрасе“. Сигнал е до Цосен, на 30 км югоизточно от Берлин, където се съвещава с първия генерал квартирмайстер, Вагнер. Изпращат за него, както и за генерал Бек. Двата старши генерали в заговора проявяват забележителна мудност на този съдбоносен ден.

След като заповедите вече се издават, а някои от тях са подписани от генерал Фром, макар и без негово знание, Олбрихт отива в кабинета на командващия на Запасните войски, казва му за съобщението на Фелгибел, че Хитлер е бил убит, и го подканва да застане начело на „Валкирия“ и да гарантира вътрешната сигурност на държавата. Конспираторите разбират, че заповедите на Фром ще бъдат изпълнявани автоматично. Генералът е много важен за тях в този момент. Само че Фром, подобно на Клуге, е гений на двойната политика; не е човек,

който ще скочи, без да е видял къде ще стъпи след това. Преди да реши какво да прави, той иска категорично доказателство, че Хитлер е мъртъв.

В този момент Олбрихт прави поредната от пагубните грешки, които заговорниците допускат на този ден. От това, което Щауфенберг му е казал по телефона от Рангсдорф, той е сигурен, че фюрерът е мъртъв. Освен това знае, че Фелгибел е успял да блокира телефонните линии до Растенбург за целия следобед. Той смело вдига телефона и иска „спешна“ телефонна връзка с Кайтел. За негова безкрайна изненада (комуникациите, както казахме, вече са възстановени, но Олбрихт не знае това) Кайтел почти веднага се появява на линия.

ФРОМ: Какво се случва в главната щабквартира? В Берлин се носят невероятни слухове.

КАЙТЕЛ: Какво да се случва? Тук всичко е нормално.

ФРОМ: Току-що получих съобщение, че Фюрера е бил убит.

КАЙТЕЛ: Това са пълни глупости. Вярно, че имаше опит за покушение, но за щастие не успя. Фюрера е жив и е само леко ранен. Къде, между другото, е вашият началник-щаб, полковник граф Щауфенберг?

ФРОМ: Щауфенберг още не се е върнал при нас.³¹

От този момент нататък Фром е загубен за конспирацията, с последствия, които скоро ще се окажат катастрофални. Олбрихт, за момента зашеметен, се измъква от кабинета, без да каже и дума. В този момент пристига генерал Бек, издокаран в тъмен граждански костюм (вероятно това е жест, който цели да не се натрапва военният характер на бунта), за да поеме ръководството. Само че реалният ръководител, както всички скоро разбират, е полковник Фон Щауфенберг, който, задъхан и без шапка, изтичва по стълбите на старото Военно министерство в 16:30 ч. Той докладва кратко за експлозията, която подчертава, че е видял лично от няколкостотин метра. Когато Олбрихт отбелязва, че току-що са били във връзка със самия Кайтел и той се е заклел, че Хитлер е само леко ранен, Щауфенберг отговаря, че Кайтел лъже, за да спечели време. Хитлер е най-малкото сериозно ранен, твърди той. И добавя, че във всеки случай сега могат да направят само едно-единствено нещо: да използват всяка минута, за да свалят нацисткия режим. Бек се съгласява. За него няма особено голямо значение, казва той, дали деспотът е жив или мъртъв. Трябва да продължат и да унищожат неговата пагубна власт.

Проблемът е, че след фаталното забавяне и при настоящото объркване те, въпреки всичките си планове, не знаят как да продължат. Дори когато генерал Тиле съобщава, че новината за оцеляването на Хитлер скоро ще бъде излъчена по германското национално радио, на конспираторите явно не им идва наум, че първото, което трябва да направят, и то веднага, е да превземат предавателния център, да попречат на нацистите да разпространят новината и да започнат да наводняват ефира с прокламации за ново правителство. Макар и още да нямат на разположение войски, които да използват, берлинската полиция би могла да се справи. Граф Фон Хелдорф, началник на полицията и една от централните фигури в заговора, от обяд очаква с нетърпение да се впусне в действие със своите значителни сили, които вече са в бойна готовност. Никой обаче не се обажда и в 16 ч. той отива на „Бендлерщрасе“, за да разбере какво се е случило. Олбрихт му казва, че неговите полицейски части ще бъдат под командването на армията. До този момент обаче няма бунтовническа армия – само замаяни офицери, които се разхождат из щаба, без войници, които да командват.

Вместо да се погрижи веднага за това, Щауфенберг се обажда спешно на своя братовчед, подполковник Цезар фон Хофакер, в щабквартирата на генерал Фон Щюлпнагел в Париж, за да подкани конспираторите там да пристъпят към действие. Това наистина е от изключително значение, тъй като във Франция заговорът е организиран по-добре и е подкрепян от по-важни офицери от армията, отколкото на всяко друго място освен Берлин. Всъщност Щюлпнагел проявява повече енергичност от своите колеги генерали в центъра на бунта. Преди да се стъмни, той е арестувал и затворил всичките 1200 офицери и войници от СС и СД в Париж, включително техния страховит командир, генерал-майора от СС Карл Оберг. Ако този следобед в Берлин бяха показали същата енергия и я бяха използвали по същия начин, историята би могла да вземе друг обрат.

След като е сигнализирал в Париж, Щауфенберг насочва вниманието си към упорития Фром, при когото е началник-щаб и чийто отказ да се присъедини към бунтовниците, след като е научил от Кайтел, че Хитлер е жив, излага на сериозен риск успеха на заговора. Бек отказва да отиде при него заедно с Щауфенберг и Олбрихт с оправданието, че не иска да влиза в конфликт с Фром на толкова ранен етап от играта. Олбрихт казва на Фром, че Щауфенберг може да потвърди смъртта на Хитлер.

– Това е невъзможно – отсича Фром. – Кайтел ме увери в обратното.

– Кайтел лъже, както обикновено – намесва се Щауфенберг. – Лично видях как изнасяха тялото на Хитлер.

Това заявление от страна на неговия началник щаб и очевидец на станалото дава на Фром храна за размисъл и той замълчава за момент. Само че когато Олбрихт, опитвайки се да се възползва от тази нерешителност, отбелязва, че във всеки случай кодовото съобщение за „Валкирия“ вече е било изпратено, Фром скача на крака и изкрещява: „Това е грубо неподчинение! Кой издаде заповедта?“ Когато му казват, че е полковник Мерц фон Квирнхайм, той го вика при себе си и му казва, че е арестуван.

Щауфенберг прави последен опит да спечели подкрепата на началника си. „Генерале – казва той, – аз лично взривих бомбата на съвещанието на Хитлер. Експлозията беше като взривяване на 15-милиметров снаряд. Никой в онази стая не може да е останал жив.“

Фром обаче е твърде хитър опортюнист, за да се остави да бъде подведен. „Граф Щауфенберг, опитът се е провалил – отговаря той. – Трябва да се застреляте веднага.“ Щауфенберг хладнокръвно отказва. След миг набитият, червендалест Фром, заявява, че и тримата негови посетители, Щауфенберг, Олбрихт и Мерц, са арестувани.

– Заблуждавате се – отвръща Олбрихт. – Ние сме тези, които ще ви арестуват.

Стига се до неуместно сборичкване между офицерите, при което Фром, според една от версиите, ударил едноръкия Щауфенберг в лицето. Генералът бързо е усмирен и поставен под арест в стаята на неговия адютант, където възлагат на майор Лудвиг фон Леонрод да го охранява.¹² Като предпазна мярка бунтовниците прерязват телефонните кабели в стаята.

Щауфенберг се връща в кабинета си, за да открие, че оберфюрер Пифредер от СС е дошъл да го арестува. Оберфюрерът се е отличил неотдавна с това, че е ръководил ексхумацията и унищожаването на 221 000 трупа на евреи, убити от айнцацгрупите в Прибалтика, преди руското настъпление да стигне до там. Пифредер и двамата му цивилни придружители от СД са заключени в един празен съседен кабинет. Тогава пристига генерал Фон Корцфлайш, под чието командване са всички войски в областта Берлин-Бранденбург (III военен окръг), и пита

какво става. Генералът, който е стопроцентов нацист, настоява да се срещне с Фром, но е заведен при Олбрихт, с когото отказва да говори. Тогава го приема Бек и след като Корцфлайш остава непреклонен, той също е поставен под ключ. Решено е да го замести генерал Фон Тюнген, както е по план.

Появата на Пифредер напомня на Щауфенберг, че заговорниците са забравили да назначат стража около сградата. На входа е поставено едно подразделение от гвардейския батальон „Гросдойчланд“, който по план е трябвало да дава караул, но не е било дадено нареждане за това. И така, малко след 17 ч. бунтовниците контролират поне собствената си щабквартира – но това е единствената част от Берлин под техен контрол. Какво е станало със сухопътните войски, които е трябвало да окупира столицата и да гарантират нейната сигурност за новото антинацистко правителство?

Малко след 16 ч., когато конспираторите най-сетне са се съживили след връщането на Щауфенберг, берлинският комендант генерал Фон Хазе телефонира на командира на елитния гвардейски батальон „Гросдойчланд“ в Дьобериц и го инструктира да приведе частта си в бойна готовност, а самият той веднага да се яви в Комендатурата на „Унтер ден Линден“. Командир на батальона е наскоро назначеният майор Ото Ремер, който ще изиграе решаваща роля на този ден, макар и не тази, на която са се надявали заговорниците. Тъй като за неговия батальон е определена изключително важна задача, те са го проучили и са се задоволили с констатацията, че е офицер без политически пристрастия, който ще се подчинява на заповедите на преките си началници. За храбростта му не може да има съмнения. Бил е раняван осем пъти, а неотдавна е получил лично от Хитлер рядко отличие – Рицарски кръст с дъбови листа.

Ремер привежда в готовност батальона си, както му е наредено, и бързо отива в града, за да получи конкретни заповеди от Хазе. Генералът му съобщава, че Хитлер е убит и че е извършен опит за преврат от СС и му нарежда да блокира достъпа до министерствата на „Вилхемщрасе“ и Централната служба за сигурност на СС в близкия квартал „Анхалтщацион“. Към 17:30 ч. Ремер, който действа експедитивно, е приключил с изпълнението и се връща на „Унтер ден Линден“ за нови заповеди.

И в този момент в драмата се намесва друг второстепенен персонаж, който допринася Ремер да стане проклятието на конспирацията. Лейтенант д-р Ханс Хаген, самонадеян млад мъж с крайно възбудим темперамент, е бил зачислен като офицер по националсоциалистическото възпитание към гвардейския батальон на Ремер. Той работи и при д-р Гьобелс в Министерството на пропагандата и в този момент е разквартируван в Байройт, където е бил изпратен от министъра, за да се труди върху написването на книга, поръчана от секретаря на Хитлер, Мартин Борман – „История на националсоциалистическата култура“. Неговото присъствие в Берлин е напълно случайно. Дошъл е да произнесе паметно слово в чест на неизвестен писател, който е паднал на фронта, и иска да се възползва от посещението си, за да изнесе и следобедна лекция на своя батальон на тема „Въпроси на националсоциалистическото възпитание“, въпреки че денят е горещ и задушен. Хаген има слабост към публичните изказвания.

По пътя си към Дьобериц нервозният лейтенант се убеждава, че е видял в една преминаваща кола фелдмаршал Фон Браухич, издокаран в пълна униформа, и веднага му идва на ум, че старите генерали сигурно замислят някакво предателство. Браухич, когото

Хитлер отдавна е отстранил от командването, не е в Берлин на този ден, било то със или без униформа, но Хаген се кълне, че го е видял. Съобщава за подозренията си на Ремер, с когото по случайност говори в момента, когато майорът получава заповедта да окупира „Вилхелмщрасе“. Тази заповед събужда подозренията му и той убеждава Ремер да му даде мотоциклет с кош, с който веднага потегля към Министерството на пропагандата, за да предупреди Гьобелс.

Министърът току-що е получил първото телефонно обаждане от Хитлер, който му казва за покушението срещу себе си и му нарежда колкото може по-скоро да излезе в ефир и да обяви, че атентатът е бил неуспешен. Това изглежда е първата новина, която иначе бдителният министър на пропагандата е получил за случилото се в Растенбург. Хаген скоро го поставя в течение какво е на път да се случи в Берлин. Гьобелс първоначално реагира скептично (той възприема Хаген като досадник) и според една от версиите се канел да изхвърли своя посетител, когато лейтенантът му предложил да отиде до прозореца и да се увери сам. Това, което вижда, е по-убедително от истеричното бръщолевене на Хаген. Войници от сухопътните сили заемат постове около министерството. Гьобелс, който притежава бърз, макар и повърхностен ум, казва на Хаген веднага да изпрати при него Ремер. Хаген изпълнява нареждането и с това ролята му в историята приключва.

И така, докато конспираторите на „Бендлерщрасе“ се свързват с генерали из цяла Европа и последната им мисъл е за такъв младши офицер като Ремер, колкото и важна да е работата му, Гьобелс влиза в контакт с този човек, който въпреки niskия си чин има най-голямо значение в този момент.

Контактът е неизбежен, тъй като междувременно Ремер е получил заповед да арестува министъра на пропагандата. Тоест, майорът има заповед да задържи Гьобелс, и наред с това – покана от самия Гьобелс да отиде при него. Ремер влиза в Министерството на пропагандата с двайсет души, на които нарежда да отидат да го потърсят, ако не се върне от кабинета на министъра до няколко минути. След това той и адютантът му влизат в кабинета с извадени пистолети, за да арестуват най-важният нацистки държавен служител в Берлин на този ден.

Една от дарбите, които са позволили на Гьобелс да се издигне на своя висок пост в Третия райх, е неговата гениална способност да говори бързо в напрегнати ситуации – а тази е най-напрегнатата и най-опасната в неговия бурен живот. Той напомня на младия майор за неговата клетва за вяност към върховния главнокомандващ. Ремер отвърща рязко, че Хитлер е мъртъв. Гьобелс казва, че фюрерът е съвсем жив – току-що е разговарял с него по телефона. И ще го докаже. Вдига телефона и поръчва спешен разговор с главнокомандващия в Растенбург. Пропускът на конспираторите да превземат телефонните комуникации в Берлин или поне да срежат кабелите им навлича нова беда.^{КА} Минута-две по-късно Хитлер е на линията. Гьобелс бързо подава апарата на Ремер. Познава ли майорът този глас? – пита главнокомандващият. Кой ли в Германия не би познал този дрезгав глас, след като го е чувал по радиото стотици пъти? Още повече че Ремер го е чул на живо няколко седмици по-рано, когато е получил отличието си от фюрера. Казват, че майорът застанал мирно. Хитлер му заповядва да смаже бунта и да се подчинява само на командите на Гьобелс, Химлер (който току-що е бил назначен за командир на Запасните войски и в момента пътува към Берлин със самолет) и генерал Гайнеке, който по случайност се намира в столицата и е получил заповед

да поеме командването на всички войски в града. Фюрерът също така веднага повишава майора в полковник.

За Ремер това е достатъчно. Получил е заповеди отгоре и пристъпва към изпълнението им с енергия, каквато липсва на „Бендлерщрасе“. Той изтегля батальона си от „Вилхелмщрасе“, окупира Комендатурата на „Унтер ден Линден“, изпраща патрули да спрат другите войски, които може да се придвижват в града, и самият той се заема да открие щабквартирата на заговора, за да може да арестува неговите водачи.

Защо бунтовните генерали и полковници поверяват изначално толкова ключова роля на Ремер, защо не го сменят по-късно с офицер, който подкрепя заговора от душа и сърце, защо поне не изпращат при гвардейския батальон надежден офицер, който да следи Ремер да изпълнява заповедите – това е една от множеството загадки на 20 юли. А защо Гьобелс, най-важният и най-опасен нацистки чиновник в Берлин, не е арестуван веднага? Двама от полицаите на граф Фон Хелдорф биха могли да свършат тази работа за две минути, тъй като Министерството на пропагандата няма никаква охрана. И защо заговорниците не превземат щаба на Гестапо на „Принц Албрехтщрасе“ не само за да обезвредят тайната полиция, но и за да освободят много свои съучастници, включително Лебер, които са затворени там? Щабквартирата на Гестапо е практически неохранявана, както и главното управление на РСХА, мозъчният център на СД и СС – човек би помислил, че това е едно от първите места, които трябва да бъдат окупирани. Невъзможно е да се отговори на тези въпроси.

Бързото измятане на Ремер остава неизвестно на „Бендлерщрасе“ за известно време. Изглежда, че там научават за много малко от случващото в Берлин, преди да е станало твърде късно. Дори и днес е трудно да разберем, тъй като разказите на очевидците са изпълнени с удивителни противоречия. Къде са танковете, къде са войските от близките бази?

Малко след 18:30 ч. по „Дойчландзендер“, мощна радиостанция с обхват в цяла Европа, е излъчено кратко съобщение, в което се казва, че е извършено покушение срещу Хитлер, което обаче не е успяло. Това е жесток удар за изтормозените мъже на „Бендлерщрасе“, но ги предупреждава, че подразделението, което е трябвало да превземе сградата на радиото, не е изпълнило тази задача. Гьобелс е успял да предаде текста на съобщението по телефона до радиопредавателния център, докато е чакал Ремер. В 18:45 ч. Щауфенберг изпраща съобщение по телетипа до командващите сухопътните войски, че казаното по радиото е лъжа и Хитлер е мъртъв. Ударът по бунтовниците обаче е почти непоправим. Командващите генерали в Прага и Виена, които вече са побързали да арестуват ръководителите от СС и Нацистката партия, започват да превключват на заден ход. Тогава в 20:20 ч. Кайтел успява да предаде по армейския телетип до всички командни центрове на сухопътните войски съобщение от щабквартирата на фюрера, в което се казва, че Химлер е назначен за началник на запасните войски и че трябва да се подчиняват само на заповеди от тях двамата. „Всички заповеди, издадени от Фром, Вицлебен или Хьопнер, са невалидни“ – допълва Кайтел. Съобщението по „Дойчландзендер“, че Хитлер е жив, и ялната заповед на Кайтел да се изпълняват само неговите команди, а не тези на конспираторите, са имали, както ще видим, решаващ ефект върху фелдмаршал Фон Клуге във Франция, който в този момент се кани да заложи на конспираторите.^{КВ}

Не идват дори танковете, на които бунтовните офицери са разчитали толкова много. Би могло да се предположи, че Хьопнер, който е изтъкнат генерал от бронираните войски, е щял

да има грижата за танковете, но той не е намерил време за това. Командирът на Танковото училище в Крампниц, което трябва да ги осигури, полковник Волфганг Глеземер, е получил заповед от заговорниците да вкара танковете си в града, а той самият да се яви на „Бендлерщрасе“ за по-нататъшни инструкции. Полковникът обаче не иска да участва в никакъв военен преврат срещу нацистите и Олбрихт след напразни увещания е принуден да заключи и него в сградата. Глеземер обаче успява да инструктира шепнешком адютанта си, който не е арестуван, да информира за случилото се Главния щаб на Инспектората по танкови войски в Берлин, който има юрисдикция над танковите формации, и да направи нужното да се изпълняват само заповедите на инспектората.

По този начин се стига до там, че бунтовниците не получават толкова необходимите танкове, макар че някои от тях стигат до центъра на града, до Колоната на победата в Тиргартен. Полковник Глеземер се спасява от плена си с хитрост, като казва на охраната, че е решил да приеме заповедите на Олбрихт и сам ще поеме командването на танковете, след което се измъква от сградата. Скоро танковете са изтеглени от града.

Полковникът от танковите войски не е единственият офицер, който се изплъзва от нехайния джентълменски арест, наложен на онези, които не се присъединяват към заговора – обстоятелство, което допринася за скорошния край на бунта.

Когато фелдмаршал Фон Вицлебен най-после пристига малко преди 20 ч., с пълна униформа и жезъл, за да поеме задълженията си като новия командващ на Вермахта, той явно разбира веднага, че превратът се е провалил. Нахвърля се върху Бек и Щауфенберг, че са изпортили цялата работа. По-късно на процеса си разказва пред съда как за него станало очевидно, че опитът се е провалил, когато научил, че дори радиостанцията не е била окупирана. Той самият обаче не е направил нищо, за да помогне на по-ранен етап, когато с авторитета си като фелдмаршал би могъл да обедини по-голяма част от командирите на войски в Берлин и в чужбина. Четирийсет и пет минути, след като е влязъл на „Бендлерщрасе“, той излиза с отсечена крачка от там (както и от заговора, след като провалът му изглежда сигурен), потегля с мерцедеса си към Цосен, където е убивал времето си през седемте решаващи часа от този ден, казва на генерал-квартирмейстер Вагнер, че бунтът се е провалил, и продължава към провинциалното си имение на 50 километра по-нататък, където е арестуван на другия ден от своя колега генерал Линерц.

Завесата се вдига за последното действие.

Малко след 21 ч. отчаяните конспиратори загубват ума и дума, когато чуват по „Дойчландзендер“ съобщението, че фюрерът ще излезе с обръщение към германския народ по-късно вечерта. Няколко минути след това научават, че генерал Фон Хазе, берлинският комендант, който е възложил на майор (вече полковник) Ремер неговата съдбоносна задача, е бил арестуван и че нацисткия генерал Райнеке, подкрепян от СС, е поел командването на всички войски в Берлин и се готви да шурмува „Бендлерщрасе“.

СС най-накрая се е окопитила, благодарение най-вече на Ото Скорцени, коравия водач от СС, който е доказал храбростта си, спасявайки Мусолини от плен. Без да има никаква представа, че на този ден се готви нещо, Скорцени се е качил на нощния експрес за Виена в 18 ч., но е отклонен от маршрута си, когато влакът спира в предградието „Лихтерфелде“, по искане на генерал Шеленберг от СС, втория по важност човек в СД. Скорцени заварва неохранявания щаб в пълна истерия, но благодарение на вроденото си хладнокръвие,

съчетано с добри организаторски способности, бързо събира своите въоръжени отряди и се залавя за работа. Той пръв убеждава формациите от Танковото училище да останат верни на Хитлер.

Енергичното противодействие в Растенбург, съобразителността, с която Гьобелс печели подкрепата на Ремер и се възползва от радиото, връщането на СС в Берлин към нормалните ѝ функции и невероятната обърканост и бездействие на бунтовниците на „Бендлерщрасе“ стават причина много офицери от сухопътните войски, които са били готови да се присъединят към заговорниците или дори вече са го направили, да променят решението си.

Един от тях е генерал Ото Херфурт, началник на щаба на арестувания Корцфлайш, който първоначално е сътрудничил на „Бендлерщрасе“ в опитите да мобилизират войските, но после, когато вижда как вървят нещата, преминава на другата страна, като позвънява в щабквартирата на Хитлер около 21:30 ч., за да каже, че участва в потушаването на военния преврат.^{КС}

Генерал Фром, чийто отказ да се присъедини към бунта го е изложил на риск от самото начало, и който е бил арестуван заради това, в този момент се раздвижва. Около 20 ч., след като е прекарал четири часа затворен в кабинета на своя адютант, той е помолил да му разрешат да се оттегли в частната си квартира на долния етаж. Дал е честната си дума като офицер, че няма да се опитва да избяга или да влезе в контакт с някого отвън. Генерал Хьопнер е дал съгласието си, дори нещо повече – тъй като Фром се е оплакал, че е не само гладен, но и жаден, той му е изпратил сандвичи и бутилка вино. Малко по-рано са дошли трима генерали от щаба на Фром, които са отказали да се присъединят към бунта и са поискали да ги заведат при началника им. Необяснимо защо, те са заведени при него в частната му квартира, макар и под арест. Веднага щом пристигат, Фром им казва за един рядко използван заден вход, през който могат да избягат. Нарушавайки обещанието си към Хьопнер, той нарежда на генералите да организират помощ, да шурмуват сградата, да го освободят и да потушат бунта. Генералите се измъкват незабелязано.

Междувременно група младши офицери от щаба на Олбрихт, които първоначално или са преминавали към бунтовниците, или се навъртат наоколо по „Бендлерщрасе“, за да видят накъде ще тръгне бунтът, вече усещат, че той отива към провал. Освен това са започнали да разбират, както казва един от тях по-късно, че всички ще бъдат обесени като изменници, ако бунтът не успее и ако не съумеят да се обърнат срещу него навреме. Един от тях, подполковник Франц Хербер, бивш полицаи и убеден нацист, е донесъл няколко автомата и боеприпаси от арсенала на Шпандау, които остават скрити на втория етаж. Около 10:30 ч. тези офицери отиват при Олбрихт, за да научат какво точно се опитват да постигнат той и приятелите му. Генералът им казва и те си тръгват без повече приказки.

Двайсет минути по-късно се връщат – шест или осем души, водени от Хербер и подполковник Бодо фон дер Хайде, – като размахват оръжията си и искат нови обяснения от Олбрихт. Когато Щауфенберг поглежда да види какъв е целият този шум, го залавят. Той се опитва да избяга, като изхвърча през вратата и се затичва по коридора, и е прострелян в ръката – единствената, която има. Противниците на бунта започват бясна стрелба, макар че явно не раняват никой друг освен Щауфенберг. След това обикалят крилото на сградата, където е била щабквартирата на заговора, и подбират пред себе си конспираторите. Бек,

Хьопнер, Олбрихт, Щауфенберг, Хефтен и Мерц са натикани в опразнения кабинет на Фром, където скоро се появява самият той, размахвайки револвер.

– Е, господа – казва Фром, – сега ще постъпя с вас така, както вие постъпихте с мен.

– Само че постъпва другояче.

– Сложете оръжието – нарежда той и казва на тези, които са го задържали по-рано, че са арестувани.

– Не искайте това от мен, вашия стар командир – казва спокойно Бек, като посяга към револвера си. – Сам ще се погрижа да понеса последствията от тази злополучна ситуация.

– Тогава дръжте го насочен към себе си – предупреждава Фром.

Странната липса на воля за действие у този блестящ, цивилизован бивш началник на Генералния щаб накрая е станала причина за неговия провал в най-голямото изпитание през живота му. Тя не го напуска до самия край.

– В този момент си спомням за старите времена... – започва той, но Фром го прекъсва рязко.

– Не искаме да слушаеме за това сега. Моля, спрете да говорите и направете нещо.

Бек го прави. Натиска спусъка, но куршумът само одрасква челото му. Той се свлича на стола, като кърви леко.

– Помогнете на стария господин – нарежда Фром на двама млади офицери, но когато те се опитват да вземат оръжието, Бек възразява и моли за още един шанс. Фром кимва в знак на съгласие.

После се обръща към останалите заговорници. „А на вас, господа, ако искате да напишете някакви писма, ще ви дам още няколко минути.“ Олбрихт и Хьопнер молят да им дадат материали за писане и сядат да напишат кратки прощални бележки до съпругите си. Щауфенберг, Мерц, Хефтен и останалите стоят прави и мълчат. Фром излиза от стаята.

Той бързо е взел решение да елиминира тези мъже и не само да прикрие следите си (защото, макар и да е отказал да участва активно в заговора, е знаел за него от месеци, прикривал е агентаторите и не е докладвал за техните планове), но и да се представи пред Хитлер в изгодната роля на човека, който е потушил бунта. В света на нацистките гангстери е твърде късно за това, но Фром не го разбира.

Той се връща след пет минути, за да обяви, че „в името на Фюрера“ е свикал заседание на „военен съд“ (няма доказателства, че го е направил наистина), и че съдът е произнесъл смъртни присъди над четирима офицери: „Полковник Мерц от Генералния щаб, генерал Олбрихт, този полковник, чието име вече не знам [Щауфенберг], и този лейтенант [Хефтен].“

Двамата генерали, Олбрихт и Хьопнер, продължават да пишат писмата до съпругите си. Генерал Бек лежи проснат на стола с лице, окървавено от леката рана. Четиримата „осъдени“ на смърт офицери стоят като истукани и мълчат.

– Е, господа – казва Фром на Олбрихт и Хьопнер, – готови ли сте? Трябва да ви помоля да побързате, за да не усложнявате положението на останалите.

Хьопнер завършва писмото си и го оставя на масата. Олбрихт моли за плик, поставя писмото вътре и го запечатва. Бек, който започва да се съвзема, иска друг пистолет. Щауфенберг, с подгизнал от кръв ръкав от раната на единствената си здрава ръка, и тримата му „осъдени“ другари са изведени навън. Фром казва на Хьопнер да го последва.

Долу на двора, под мъждивата светлина от затъмнените фарове на армейски автомобил, четиримата офицери са набързо разстреляни от наказателен отряд. Очевидци казват, че това било съпроводено с много шум и викове, предимно от страна на стражите, които бързали заради опасността от въздушно нападение – през това лято британските самолети са над Берлин почти всяка нощ. Щауфенберг умира с възглас: „Да живее нашата свята Германия!“³²

Междувременно Фром е дал на генерал Хьопнер известен избор. Три седмици по-късно, под сянката на бесилото, Хьопнер разказва за това пред Народния съд.

– Е, Хьопнер [казва Фром], тази работа много ме измъчва. Все пак бяхме добри приятели и другари. Забъркал сте се в това нещо и трябва да понесете последствията. Искате ли да постъпите като Бек? В противен случай ще трябва да ви арестувам сега.

Хьопнер отговаря, че не се чувства „толкова виновен“ и смята, че може да се „оправдае“.

– Разбирам – отговаря Фром и стиска ръката му. Хьопнер е откаран във военния затвор в Моабит.

Докато го отвеждат, той чува изтощения глас на Бек през вратата на съседната стая: „Ако този път не се получи, помогнете ми, моля.“ После се разнася изстрел с пистолет. Вторият опит на Бек да се самоубие е неуспешен. Фром надниква вътре и пак казва на един офицер: „Помогнете на стария господин.“ Този неизвестен офицер отказва да нанесе удара на милосърдието и оставя това на един сержант, който извлича навън Бек, изпаднал в безсъзнание от втората рана, и го довършва с изстрел във врата.³³

Часът е малко след полунощ. Опитът за преврат – единственият сериозен бунт, извършван някога срещу Хитлер през единайсете и половина година на Третия райх, е бил ликвидиран за единайсет часа и половина. Скорцени пристига на „Бендлерщрасе“ с група въоръжени есесовци, забранява повече екзекуции (като полицаи той знае достатъчно, за да не убива онези, от които с изтезания могат да бъдат изтръгнати ценни сведения за мащаба на заговора), закопчава с белезници останалите участници в конспирацията, изпраща ги в затвора на Гестапо на „Принц Албертщрасе“ и пуска в действие детективи, за да съберат уличаващи документи, които заговорниците не са имали време да унищожат. Химлер, който е пристигнал в Берлин малко по-рано и е установил временно щаба си в министерството на Гьобелс, вече охранявано отчасти от гвардейския батальон на Ремер, телефонира на Хитлер и съобщава, че бунтът е бил смазан. В Източна Пруссия една радиокола бърза от Кьонигсберг за Растенбург, за да може фюрерът да направи своето дългоочаквано обръщение, което „Дойчландзендер“ обявява на всеки няколко минути от 21 ч. нататък.

Точно преди 1 ч. след полунощ пресипналият глас на Адолф Хитлер раздира лятната нощ.

Мои германски другари!

Ако говоря пред вас днес, то е преди всичко за да чуете моя глас и да знаете, че съм цял и невредим, и, второ, за да научите за едно престъпление без прецедент в германската история.

Една съвсем малка клика от амбициозни, безотговорни и в същото време – неразумни и глупави офицери са скроили заговор да ме елиминират, а заедно с мен – и щаба на Върховното командване на Вермахта.

Бомбата, заложена от полковник граф Щауфенберг, избухна на два метра вдясно от мен. Тя рани сериозно някои от моите верни и лоялни сътрудници, един от които почина. Аз самият съм напълно невредим, като се изключат няколко незначителни драскотини,

натъртвания и изгаряния. Смятам това за потвърждение на задачата, наложена ми от Провидението...

Кръгът на тези бунтовници е съвсем малък и няма нищо общо с духа на Вермахта и преди всичко с германския народ. Това са банда криминални елементи, които ще бъдат унищожени безмилостно.

Затова сега давам заповед нито една военна власт... да не се подчинява на заповеди от тази шайка узурпатори. Заповядвам също, че дълг на всеки е да арестува или, в случай на съпротива, да застреля на място всеки, който издава или изпълнява подобни заповеди...

Този път ще си разчистим сметките с тях по начина, по който сме свикнали ние, националсоциалистите.

Кърваво отмъщение

И в този случай Хитлер спазва обещанието си.

Варварското отношение на нацистите към собствените им германски сънародници достига кулминацията си. Надига се безумна вълна от арести, последвана от ужасни изтезания, военнополови съд и смъртни присъди, които често се изпълняват чрез бавно удушаване – жертвите се обесват със струна от пиано на куки, каквито се използват в месарниците и кланиците. Хиляди роднини и приятели на заподозрените са арестувани и изпратени в концентрационни лагери, където много от тях умират. Малцината смелчаци, които дават подслон на укриващите се, са ликвидирани бързо.

Хитлер, обзет от титаничен бяс и ненаситна жажда за мъст, пришпорва Химлер и Калтенбрунер да положат максимални усилия да се доберат и до последния човек, който е дръзнал да заговорничи срещу него. Той самият определя процедурата за тяхното ликвидиране.

„Този път ще се разправим бързо с престъпниците – вилнее той на едно от първите си съвещания след експлозията в Растенбург. – Никакви военни съдилища. Ще ги изправим пред Народния съд. Никакви дълги речи от тяхна страна. Съдът ще действа с мълниеносна бързина. Присъдата ще се изпълнява два часа след произнасянето ѝ. Чрез обесване – без никаква милост.“³⁴

Тези дадени отгоре инструкции са изпълнени буквално от Роналд Фрайслер, председателя на Народния съд (*Volksgerichtshof*) – подъл, зъл маниак, който като военнопленник в Русия през Първата световна война е станал фанатичен болшевик, и дори след като през 1924 г. се превръща в също толкова фанатичен нацист, остава горещ почитател на съветския терор и ревностно усвоява неговите методи. Специално е изучавал методите на Андрей Вишински като главен прокурор в московските съдебни процеси от трийсетте, на които „старите болшевики“ и по-голямата част от изтъкнатите генерали са били признати за виновни в „измяна“ и ликвидирани. „Фрайслер е нашият Вишински“ – заявява Хитлер на споменатото по-горе съвещание.

Първият процес срещу конспираторите от 20 юли пред Народния съд се провежда в Берлин на 7 и 8 август срещу фелдмаршал Фон Вицлебен, генералите Хьопнер, Щиф и Фон Хазе и младшите офицери Хаген, Клаузинг, Бернардис и граф Петер Йорк фон Вартенбург, които са работил и в тясно сътрудничество със своя идол Щауфенберг. Те вече са порядъчно сломени

от всичко, на което са били подложени в мазетата на Гестапо, и тъй като Гьобелс е наредил всяка минута от процеса да бъде заснета, за да може филмът да бъде показан на войските и на гражданите като пример (и предупреждение), направено е всичко обвиняемите да имат колкото е възможно по-жалък вид. Облечени са в окаяни дрехи стари палта и пуловери, и влизат в съдебната зала небръснати, без яки и вратовръзки и без тиранти и колани, които да придържат панталоните им. Гордият някога фелдмаршал особено има вид на напълно съсипан, беззъб старец. Взели са му изкуствената челюст и докато стои на подсъдимата скамейка, безмилостно унижаван от злъчния главен съдия, постоянно придърпва панталоните си, за да не паднат.

– Мръсно старче – провиква се Фрайслер към него, – защо постоянно си играеш с панталоните?

Макар и обвиняемите да знаят, че съдбата им е вече решена, поведението им е достойно и смело въпреки постоянните усилия на Фрайслер да ги смачка и унижи. Младият Петер Йорк, братовчед на Щауфенберг, е може би най-храбрият и отговаря на най-обидните въпроси спокойно, без изобщо да крие презрението си към националсоциализма.

– Защо не влязохте в партията? – пита Фрайслер.

– Защото не съм и никога не мога да стана нацист – отговаря графът.

Когато Фрайслер се съвзема от този отговор и настоява за обяснение, Йорк се опитва да го даде.

– Г-н председател, вече заявих по време на моя разпит, че нацистката идеология е такава, че...

Съдията го прекъсва:

– ... не сте съгласен... Не сте били съгласен с националсоциалистическата представа за справедливост, да кажем, що се отнася до изкореняването на евреите?

– Важното, това, което обединява всички въпроси – отговаря Йорк, – е тоталитарното право на държавата върху отделния човек, което го принуждава да се откаже от своите морални и нравствени задължения пред Бога.

– Глупости! – провиква се Фрайслер и отнема думата на младия мъж. Подобни приказки могат да развалят ефекта от филма на д-р Гьобелс и да разгневят фюрера, който е наредил: „Без дълги речи от тяхна страна.“

Служебно назначените адвокати са, меко казано, нелепи. Когато четем протокола от процеса, тяхното малодушие изглежда почти невероятно. Защитникът на Вицлебен например, някой си д-р Вайсман, надминава прокурора и съперници на Фрайслер, изобличавайки клиента си като „убиец“, напълно виновен и заслужил най-тежкото наказание.

Наказанието е определено веднага след края на процеса на 8 август. „Всичките трябва да бъдат обесени като добитък“ – гласи заповедта на Хитлер и тя е изпълнена. В затвора „Пльотцензее“ осмината осъдени са натикани в малко помещение, където на тавана са закачени осем месарски куки. Един по един ги събличат и обесват на примка от струна на пиано, затегната около врата и закачена за куката. Филмовата камера се върти и записва как мъжете увисват и се задушават, борейки се за въздух, при което панталоните им без колани се смъкват и те остават голи в предсмъртната си агония.³⁵ Както е наредено, проявеният филм,

както и записът от процеса, е предаден на Хитлер още същата вечер, за да може да го гледа. Казват, че Гьобелс закрил очите си с ръце, за да не припадне.^{КD36}

През лятото, есента и зимата и в началото на новата 1945 година зловещият Народен съд заседава постоянно, препуска с пълна скорост през зловещите си съдебни процеси и произвежда смъртни присъди, докато най-сетне на 3 февруари 1945 г. една американска бомба пада върху съда точно в момента, когато въвеждат в залата Шлабрендорф, убива съдията Фрайслер и унищожава досиетата на повечето обвиняеми, оцелели до този момент. Това чудо спасява живота на Шлабрендорф – един от малцината заговорници, на които съдбата се усмихва, – когато в крайна сметка американските войски освобождават от лапите на Гестапо в Тирол.

Време е да разкажем за съдбата на останалите.

Гьорделер, който е щял да бъде канцлер в новото правителство, е излязъл в нелегалност три дни преди 20 юли, след като са го предупредили, че Гестапо е издало заповед за неговото арестуване. В продължение на три седмици той се скита между Берлин, Потсдам и Източна Прусия, при което рядко прекарва повече от една нощ на едно и също място, но винаги намира прием у приятели и роднини, които рискуват живота си, предоставяйки му подслон, защото Хитлер вече е обявил награда от 1 милион марки за главата му. На 12 август сутринта, изтощен от глад, след като няколко дни и нощи е бродил пеша из Източна Прусия, той влиза, влачейки краката си, в малка страноприемница в селото Конрадсвалде близо до Мариенвердер. Докато чака да му сервират закуска, забелязва, че една жена в униформата на женския спомагателен корпус към Луфтвафе го гледа внимателно, и без да дочака храната, се измъква и тръгва към близката гора. Твърде късно. Жената е някоя си Хелене Шверцел, стара позната на семейството му, която лесно го е разпознала и веднага е споделила това с двама мъже от авиацията, с които седи на една маса. Гьорделер скоро е заловен в гората.

Той е осъден на смърт от Народния съд на 8 септември 1944 г., но е екзекутиран чак на 2 февруари следващата година, заедно с Попиц.^{KE} Очевидно Химлер е отлагал обесването им, защото е смятал, че контактите на двамата мъже (особено на Гьорделер) със Западните съюзници чрез Швеция и Швейцария биха могли да му бъдат от полза, ако поеме кормилото на потъващия държавен кораб – перспектива, която покълва в мислите му по това време.³⁷

Граф Фридрих Вернер фон Шуленбург, бившият посланик в Москва, и Хасел, бившият посланик в Рим, които е трябвало да поемат ръководството на външната политика в новия антинацистки режим, са екзекутирани съответно на 10 ноември и 8 септември. Граф Фриц фон дер Шуленбург умира на бесилото на 10 август. Генерал Фелгибел, началникът на Свързочния отдел на ОКВ, за чиято роля в Растенбург на 20 юли разказахме, е екзекутиран на същия ден.

Списъкът на жертвите е дълъг. Според един от източниците той включва 4980 имена.³⁸ В архивите на Гестапо са регистрирани 7000 ареста. Сред екзекутираните водачи на съпротивата, споменати на тези страници, са генерал Фриц Линдеман, полковник Фон Бьозелагер, пастор Дитрих Бонхьофер, полковник Георг Хансен от Абвера, граф Фон Хелдорф, полковник Фон Хофакер, д-р Йенс Петер Йесен, Ото Кип, д-р Карл Лангбен, Юлиус Лебер, майор Фон Леонрод, Вилхелм Лойшнер, Артур Небе (началникът на криминалната полиция), професор Адолф Райхвайн, граф Бертолд фон Щауфенберг, брат на

Клаус, генерал Тиле, началник на Свързочния отдел в ОКХ, и генерал Фон Тюнген, когото Бек е определил за наследник на генерал Фон Корцфлайш в деня на преврата.

Една група от двайсет осъдени, чийто живот Химлер е удължил явно с убеждението, че могат да му бъдат полезни, ако поеме властта и му е необходимо да сключи мир, са разстреляни набързо през нощта на 22 срещу 23 април, когато руснаците започват да си пробиват път към центъра на столицата.

Докато превеждат затворниците от затвора на „Лертерщрасе“ в този на Гестапо на „Принц Албрехтщрасе“ (значителен брой затворници успяват да избягат в тъмнината при подобни обстоятелства през последните дни на Третия райх), по пътя им ги среща подразделение есесовци, които ги строят до стената и ги разстрелват. Измъкват се само двама, които свидетелстват за случилото се. Сред загиналите са граф Албрехт фон Бернщорф, Клаус Бонхьофер, брат на пастора, и Албрехт Хаусхофер, близък приятел на Хес и син на прочутия геополитик. Бащата се самоубива скоро след това.

Генерал Фром не успява да избегне екзекуцията въпреки поведението си в онази съдбоносна вечер на 20 юли. Арестуван на следващия ден по заповед на Химлер, който го е наследил като командир на запасните войски, той е изправен пред Народния съд през февруари 1945 г. по обвинения в „страхливост“ и осъден на смърт.^{KF} Вероятно като известно признание за съществената му заслуга за спасяването на нацисткия режим, той не е обесен на месарска кука като онези, които е арестувал през нощта на 20 юли, а просто разстрелян от наказателен отряд на 19 март 1945 г.

Мистерията около живота на адмирал Канарис, отстранения началник на Абвера, който е направил много, за да помогне на заговорниците, но не е пряко замесен в събитията от 20 юли, обгръща в продължение на много години и обстоятелствата около смъртта му. Известно е, че е арестуван след атентата срещу Хитлер. Кайтел обаче (една от малкото му почтени постъпки като началник на ОКВ) успява да предотврати предаването му на Народния съд. Тогава фюрерът, разгневен от забавянето, нарежда Канарис да бъде съден от дисциплинарен съд на СС. Този процес също е отложен, но Канарис, заедно със своя бивш помощник полковник Остер и четирима други, е изправен на съд в концентрационния лагер във Флосенбург на 9 април 1945 г., по-малко от месец преди края на войната, и осъден на смърт.

Не се знаеше обаче със сигурност дали Канарис е бил екзекутиран. Разгадаването на тази мистерия отне десет години. През 1955 г. гестаповският обвинител по делото беше даден под съд и мнозина свидетели дадоха показания, че са видели Канарис обесен на 9 април 1945 г. Един от очевидците, датският полковник Лундинг, каза, че е видял да влачат адмирала гол от килията му към бесилката. Остер е ликвидиран по същия начин.

Някои от арестуваните не са изправени пред съд и в крайна сметка са освободени от Гестапо от настъпващите съюзнически войски. Сред тях са генерал Халдер и д-р Шахт, които не са участвали в бунта на 20 юли, макар и Шахт да твърди пред съда в Нюрнберг, че е бил „посветен“ в него. Халдер е затворен в единична килия, където прекарва няколко месеца в пълен мрак. Двата мъже, заедно с група видни затворници, германци и чужденци, включително Шушниг, Леон Блум, Шлабрендорф и генерал Фон Фалкенхаузен, са освободени от американски войски на 4 май 1945 г. в Нидердорф в Южен Тирол в момент, когато пазачите им от Гестапо се канят да екзекутират всичките. По-късно белгийците съдят Фалкенхаузен като военен престъпник и след като е останал четири години в затвора в

очакване на процеса, на 9 март 1951 г. той е осъден на 12 години каторжна работа. Две седмици по-късно обаче е освободен и върнат в Германия.

Много армейски офицери, замесени в заговора, предпочитат да се самоубият, отколкото да се оставят на милостта на Народния съд. На 21 юли сутринта генерал Хенинг фон Тресков, който е бил сърцето и душата на заговора сред офицерите на Източния фронт, си взима сбогом със своя приятел и помощник Шлабрендорф, който си спомня последните му думи:

Сега всички ще се нахвърлят срещу нас и ще ни обсият с ругатни. Моето убеждение обаче остава неразколебано – направихме каквото трябваше. Хитлер е не само най-големият враг на Германия: той е най-големият враг на човечеството. След няколко часа ще застана пред Бог и ще отговарям за своите действия и своите грешки. Мисля, че ще мога да защита с чиста съвест всичко, което съм извършил в борбата срещу Хитлер...

Който се е присъединил към съпротивителното движение, е облякъл ризата на Нес^{KG}. Човек има неоспорима стойност само ако е готов да жертва живота си за своите убеждения.³⁹

На същата сутрин Тресков отива с кола до 28-а стрелкова дивизия, пропълзва до неутралната зона и издърпва предпазителя на една ръчна граната. При експлозията главата му е откъсната.

Пет дена по-късно първият генерал-квартирмейстер на сухопътните войски, Вагнер, сам отнема живота си.

От висшите армейски офицери на запад се самоубиват двама фелдмаршали и един генерал. В Париж, както вече знаем, бунтът е започнал успешно, когато генерал Хайнрих фон Щюлпнагел, военният губернатор на Франция, арестува всички сили на СС и СД-Гестапо. В този момент всичко зависи от поведението на генерал Фон Клуге, новия главнокомандващ на запад, когото Тресков на руския фронт в продължение на две години се е опитвал да привлече като активен участник в заговора. Въпреки променливите си настроения, Клуге накрая се е съгласил (или поне с такова впечатление са останали конспираторите) да подкрепи бунта, след като Хитлер умре.

На 20 юли висшите офицери се срещат на съдбоносна вечеря в Ла Рош-Гийон, щабквартирата на Армейска група В, чието командване също е поето от Клуге след злополуката с Ромел. Клуге иска да обсъди противоречивите сведения относно състоянието на Хитлер със своите главни съветници – генерал Гюнтер Блументрит, началник на собствения му щаб, генерал Шпайдел, началник-щаб на Армейска група В, генерал Фон Щюлпнагел и полковник Фон Хофакер, на когото Щауфенберг е телефонира по-рано следобед, за да го информира за атентата и за преврата в Берлин. Когато офицерите се събират за вечеря, на някои от тях поне им се струва, че предпазливият фелдмаршал почти се е решил да се присъедини към бунта. Бек му се е обадил по телефона малко преди това и е помолил за неговата подкрепа – независимо дали Хитлер е жив или мъртъв. След това е пристигнала първата обща заповед, подписана от фелдмаршал Фон Вицлебен. Това оказва влияние върху Клуге.

Все пак той иска повече информация за положението и за нещастие на бунтовниците, тя идва този път от генерал Щиф, който е пътувал до Растенбург заедно с Щауфенберг същата сутрин, пожелал му е успех, видял е експлозията, разбрал е със сигурност, че тя не е убила

Хитлер и в този момент, вечерта, се опитва да прикрие следите. Блуменрит се свързва с него по телефона и Щиф му казва какво се е случило – или, по-точно, не се е случило.

„Значи не са успели“ – казва Клуге на Блуменрит. Той изглежда искрено разочарован, защото добавя, че ако опитът беше успял, той незабавно е щял да се свърже с Айзенхауер и да поиска примирие.

На вечерята – призрачно преживяване, спомня си по-късно Шпайдел, „сякаш седяха в дом, посетен от смъртта“ – Клуге изслушва пламенните доводи на Щюлпнагел и Хофакер, че трябва да продължат с бунта дори ако Хитлер е оцелял. Блуменрит е описал как протича срещата по-нататък.

Когато свършиха, Клуге с явно разочарование отбеляза: „Е, господа, опитът се е провалил. Всичко е свършено.“ Щюлпнагел тогава възкликна: „Фелдмаршале, смятах, че сте запознат с плановете. Нещо трябва да се направи.“⁴⁰

Клуге отрича да е знаел за каквито и да е плановете. След като нарежда на Щюлпнагел да освободи арестуваните в Париж хора от СС-СД, той го съветва: „Вижте, най-доброто, което можете да направите, е да се преоблечете в цивилни дрехи и да се укриете.“

Това обаче не е пътят, който ще избере горд генерал като Щюлпнагел. След странно пиршество с шампанско в хотел „Рафаел“ в Париж, продължило през цялата нощ, през което освободените офицери от СС и СД начело с генерал Оберг се побратимяват с армейските водачи, които са ги арестували (и които почти със сигурност щяха да ги застрелят, ако бунтът беше успял) Щюлпнагел, на когото е заповядано да се яви в Берлин, тръгва с кола към Германия. Във Вердюн, където е командвал батальон през Първата световна война, той спира, за да хвърли поглед на прочутото полесражение. А също и за да изпълни едно лично решение. Неговият шофьор и телохранител чува изстрел от револвер. Откриват генерала да се влачи в един канал. Куршумът е пронизал едното му око и е увредил другото толкова тежко, че то също е отстранено във военната болница във Вердюн, където го откарват.

Това не спестява на Щюлпнагел ужасния край. Ослепен и безпомощен, той е закаран в Берлин по изрична заповед на Хитлер, изправен е пред Народния съд, където понася гаврите на Фрайслер легнал на походно легло, и е умъртвен чрез удушаване в затвора Пльотцензее на 30 август.

Отказът на фелдмаршал Фон Клуге да се присъедини към бунта, който има толкова решаващо значение, не му помага повече, отколкото на Фром, който се е държал по подобен начин в Берлин. „Съдбата е безпощадна към човек, чиито убеждения не съответстват на готовността му да ги приложи на практика“ – отбелязва между другото Шпайдел по адрес на генерала и неговите колебания. Има сведения, че полковник Фон Хофакер, подложен на ужасни изтезания (той е екзекутиран чак на 20 декември), е споменал за съпричастността на Клуге, Ромел и Шпайдел към заговора. Блуменрит казва, че Оберг го информирал, че Хофакер е „споменал“ Клуге на първите си разпити и че след като сам бил уведомен за това от Оберг, фелдмаршалът започнал да придобива „все по-угрижен вид“.⁴¹

Новините от фронта не са такива, че да повдигнат духа му.

На 26 юли американските сили на генерал Бродли пробиват германския фронт при Сен-Ло. Четири дни по-късно новосформираната Трета армия на генерал Патън нахлува през пролуката и стига до Авранш, като открива пътя към Бретан и към Лоара на юг. Това е

повратният момент в нахлуването на Съюзниците, и на 30 юли Клуге уведомява щабквартирата на Хитлер: „Целият Западен фронт е разкъсан... Левият фланг се разпада.“ Към средата на август всички остатъци от германските армии в Нормандия са притиснати в тесен изолиран участък в района на Фалез, където Хитлер е забранил да отстъпват по-нататък. На фюрера вече му е омръзнало от Клуге, когото обвинява за неуспехите на запад и когото подозира, че обмисля да се предаде с войските си на Айзенхауер.

На 17 август фелдмаршал Валтер Модел пристига, за да заеме мястото на Клуге – последният научава за своето уволнение едва от внезапната му поява. Хитлер нарежда на Клуге да остави информация за местонахождението си в Германия – знак, че е заподозрян във връзка с бунта от 20 юли. На следващия ден той пише дълго писмо до Хитлер, след което потегля с кола към дома. Близко до Мец поглъща отрова.

Прощалното му писмо до фюрера е открито в пленените германски военни архиви.

Когато получите тези редове, аз вече няма да съществувам... Животът няма вече смисъл за мен... И двамата с Ромел... предвиждахме настоящото развитие. Не се вслушаха в нас...

Не знам дали фелдмаршал Модел, който се е доказал във всяка област, ще овладее ситуацията... Ако това обаче не стане и ако вашите безценни нови оръжия не успеят, тогава, мой Фюрер, се примирете с решението да сложите край на войната. Германският народ понася такива неизразими страдания, че е време да се приключи с този ужас...

Винаги съм се възхищавал на вашето величие... Ако съдбата е по-силна от вашата воля и вашия гений, това е Провидението... Проявете достатъчно величие и сега, за да сложите край на безнадеждната борба, когато е необходимо...

Хитлер, според показанията на Йодл в Нюрнберг, прочел мълчаливо писмото и му го подал без коментар. Няколко дни по-късно, на своя военен съвет на 31 август, върховният главнокомандващ отбелязва: „Има сериозно основания да се предполага, че ако Клуге не се беше самоубил, той щеше да бъде арестуван така или иначе.“⁴²

Дошъл е редът на фелдмаршал Ромел, идолът на германските маси.

Докато генерал Фон Щюлпнагел е лежал ослепен и в безсъзнание на операционната маса в болницата във Вердюн след своя не съвсем успешен опит за самоубийство, той неволно е изговорил името на Ромел. По-късно, при отвратителните изтезания в зандана на Гестапо на „Принц Албрехтщрасе“ в Берлин, полковник Фон Хофакер се пречупва и казва за участието на Ромел в конспирацията. „Кажете на хората в Берлин, че могат да разчитат на мен“ – това уверение, казва той, е получил от фелдмаршала. Когато Хитлер я чува, тази фраза се набива в ума му и го тласка към решението, че неговият любим генерал, най-популярният в Германия, трябва да умре.

Ромел, който е получил тежки фрактури на черепа, слепоочията и скулите и сериозно увреждане на лявото око, а главата му е надупчена от осколци от снаряд, е преместен от полевата болница в Берне в Сен Жермен, за да не бъде заловен от настъпващите съюзнически войски, а после, на 8 август – в дома си в Херлинген край Улм. Първото предупреждение за това какво го очаква е, когато неговият бивш началник-щаб генерал Шпайдел е арестуван на 7 септември, деня, след като го е посетил в Херлинген.

„Този патологичен лъжец вече е напълно полудял – възкликнал е Ромел пред Шпайдел, когато е станало дума за Хитлер. – Той излива садизма си върху конспираторите от 20 юли и това няма да е краят!“⁴³

Ромел забелязва, че домът му се следи от СД. Когато излиза на разходка с петнайсетгодишния си син, който е получил отпуска от своята зенитна батарея, за да се грижи за баща си, и двамата носят револвери. В щабквартирата в Растенбург Хитлер вече е получил екземпляр от писмените показания на Хофакер, уличаващи Ромел. Тогава нарежда да бъде убит – но по особен начин. Както обяснява Кайтел по-късно на разпит в Нюрнберг, „в Германия би избухнал ужасен скандал, ако този прочут фелдмаршал, нашият най-популярен генерал, трябваше да бъде арестуван и изправен пред Народния съд“. Затова Хитлер се разбира с Кайтел да съобщят на Ромел за доказателствата срещу него и да му предоставят избор – да се самоубие или да бъде съден за измяна от Народния съд. Ако избере първото, ще бъде погребан от държавата с всички военни почести и няма да закачат семейството му.

И така, на 14 октомври 1944 г. по обяд двама генерали от щабквартирата на Хитлер отиват с автомобил до дома на Ромел, който вече е обкръжен от части на СС, подсилени от четири бронирани коли. Генералите са Вилхелм Бургдорф – алкохолик със зачервено лице, който съперничи на Кайтел в своето раболепие пред Хитлер, – и неговият асистент от Кадровия отдел на армията, Ернст Майзел, и той от същата порода. Предварително са уведомили Ромел, че идват от името на Хитлер, за да обсъдят „следващото му назначение“.

„По искане на Фюрера – свидетелства по-късно Кайтел – изпратих Бургдорф с копие от показанията срещу Ромел. Ако бяха истина, той трябваше да понесе последствията. Ако не бяха истина, щеше да бъде оправдан от съда.“

„И инструктирахте Бургдорф да вземе със себе си отрова, нали?“ – питат Кайтел.

„Да. Казах на Бургдорф да вземе отрова, така че да може да я предостави на Ромел, ако обстоятелствата го предполагат.“

След като Бургдорф и Майзел пристигат, скоро става ясно, че не са дошли да обсъдят следващото назначение на Ромел. Те искат да разговарят с фелдмаршала насаме и тримата мъже се оттеглят в кабинета му.“

Няколко минути по-късно чух, че баща ми се качва горе и влиза в стаята на майка ми“ – разказва впоследствие Манфред Ромел. После:

Влязохме в моята стая. „Току-що трябваше да кажеш на майка ти – подхвана той бавно, – че след четвърт час ще съм мъртъв... Хитлер ме обвинява в държавна измяна. Заради заслугите ми в Африка ми се дава възможност да умра от отрова. Двамата генерали са я донесли със себе си. Убива за три секунди. Ако приема, няма да бъдат предприети обичайните действия срещу семейството ми... Ще получа държавно погребение. Всичко е подготвено до последната подробност. След четвърт час ще получите обаждане от болницата в Улм, че съм получил инсулт, докато съм отивал на съвещание.“

Всичко протича точно по този начин.

Облечен в старото си кожено яке от Африканския корпус и с фелдмаршалския жезъл в ръка, Ромел влиза с двамата генерали в колата, която ги закарва на около 2-3 километра по-нататък, край една гора. Там генерал Майзел и шофьорът от СС слизат от автомобила, като

оставят Ромел и генерал Бургдорф на задната седалка. Когато двамата мъже се връщат в колата минути по-късно, Ромел се е свлякъл мъртъв на задната седалка. Бургдорф крачи нетърпеливо напред-назад, като че ли се бои да не закъснее за обяд и за редовните си питиета по това време. Петнайсет минути след като се е сбогувала със съпруга си, фрау Ромел получава очакваното телефонно обаждане от болницата. Главният лекар съобщава, че двама генерали са докарали тялото на фелдмаршала, който е починал от церебрална емболия, очевидно в резултат от получените по-рано фрактури на черепа. Всъщност Бургдорф категорично е забранил да се извърши аутопсия. „Не пипайте трупа – сопва се той. – В Берлин вече всичко е уредено.“

Така е.

Фелдмаршал Модел издава гръмка заповед по частта, в която съобщава, че Ромел е починал от „раните, получени на 17 юли“, и изразява скръбта си по повод загубата на „един от най-великите командири на страната“.

Хитлер телеграфира на фрау Ромел: „Приемете искреното ми съчувствие за тежката загуба, която претърпяхте със смъртта на вашия съпруг. Името на фелдмаршал Ромел ще бъде завинаги свързано с героичните битки в Северна Африка.“ Гьоринг изказва в телеграма „мълчаливото си състрадание“:

Фактът, че вашият съпруг умря със смъртта на герой в резултат от раните си, след като всички се надявахме, че ще остане с германския народ, ме наскърби дълбоко.

Хитлер нарежда да бъде извършено държавно погребение, на което старшият офицер на германската армия, фелдмаршал Фон Рундщет, произнася надгробното слово. „Неговото сърце принадлежеше на Фюрера“ – казва Рундщет, изправен над украсеното със свастика тяло на Ромел.^{КН}

Старият войник [Рундщет] – казва Шпайдел – изглеждаше на присъстващите съкрушен и объркан... Съдбата му даде уникалния шанс да изиграе ролята на Марк Антоний. Той не излезе от моралната си апатия.^{КЛ. 45}

Унижението на славния офицерски корпус на германската армия е огромно. Трима от неговите прочути фелдмаршали – Вицлебен, Клуге и Ромел, са били замесени в заговор за сваляне на върховния главнокомандващ, заради което един от тях е бил удушен и двама – принудени да се самоубият. Под безучастния му поглед десетки от неговите най-високопоставени генерали са замъкнати в занданите на Гестапо и убити по законна процедура след фарсови съдебни процеси пред Народния съд. В тази безпрецедентна ситуация, въпреки всичките си горди традиции, корпусът не се сплотява. Вместо това се опитва да запази „честта“ си по начин, който поне чуждестранният наблюдател може да нарече единствено безчестен и унижителен. Изправени пред яростта на бившия австрийски ефрейтор, неговите уплашени водачи се умилкват и раболепничат.

Нищо чудно, че фелдмаршал Фон Рундщет изглежда съкрушен и смутен, докато произнася погребалната реч над тялото на Ромел. Той е паднал ниско като своите събратя офицери, които сега Хитлер принуждава да изпият горчивата чаша до дъно. Самият Рундщет приема председателския пост на така наречения Съд на честта, който Хитлер създава, за да изгони от армията всички офицери, заподозрени в съпричастност към заговора срещу него, за да може да им откаже правото на военен съд и да ги предаде опозорени като цивилни на

Народния съд. На Съда на честта не е разрешено да изслушва обвинените офицери в тяхна защита; той действа само въз основа на „доказателствата“, предоставени му от Гестапо. Рундщет не протестира срещу това ограничение, както и друг член на съда, генерал Гудериан (който в деня след атентата е бил назначен за нов началник на Генералния щаб на сухопътните войски) – макар и последният в мемоарите си да признава, че това е било „неприятна задача“, че съдебните заседания са били „печални“ и са създавали „изключително трудни проблеми на съвестта“. Без съмнение е така, защото Рундщет, Гудериан и техните колеги съдии – до един генерали – предават стотици свои другари на сигурна смърт, след като унижават достойнството им, изключвайки ги от армията.

Гудериан прави и нещо повече. В качеството си на началник на Генералния щаб той издава две заповеди по частта, за да увери нацисткия главнокомандващ във вечната лоялност на офицерския корпус. Първата, разпространена на 23 юли, обвинява заговорниците, характеризирайки ги като „няколко офицери, някои от тях в оставка, които са загубили всякакъв кураж и от малодушие и слабост са предпочели пътя на безчестието пред единствения открит път за честния войник – пътя на дълга и честта“. След което тържествено уверява фюрера в „единството на генералите, на офицерския корпус и на войниците от сухопътните войски“.

Междувременно уволненият фелдмаршал Фон Браухич бърза да публикува в печата пламенно заявление, в което заклеймява бунта, напомня за верността си към фюрера и приветства назначението на Химлер – който презира генералите, включително Браухич – за началник на запасните войски. Друг уволнен, гросадмирал Редер, уплашен да не бъде заподозрян и в най-малка симпатия към заговорниците, се втурва към Растенбург, за да увери лично Хитлер в своята лоялност. На 24 юли нацистският поздрав е направен задължителен на мястото на стария военен поздрав „като знак за непоколебимата вярност на армията към фюрера и за близкото единение между армията и партията“.

На 29 юли Гудериан предупреждава всички офицери от Генералния щаб, че от този момент нататък трябва да имат водеща роля като добри нацисти, лоялни и верни на вожда.

Всеки офицер от Генералния щаб трябва да бъде националсоциалистически офицер-водач не само... чрез своята образцова позиция по политически въпроси, но и активно да сътрудничи при политическото индоктриниране на младите командири в съгласие с принципите на Фюрера...

При оценяването и подбора на офицери за Генералния щаб, началниците трябва да поставят качествата на духа и характера по-високо от ума. Негодникът може да бъде изключително умен, но в момент на нужда той въпреки това ще измени, защото е негодник.

Очаквам всеки офицер от Генералния щаб веднага да декларира, че се присъединява или придържа към моите възгледи, и да обяви това публично. Всеки, който не е в състояние да го изпълни, трябва да направи постъпки за освобождаването си от Генералния щаб.^{К1}

Доколкото е известно, никой не е направил такива постъпки.

Както коментира един германски военен историк, може да се каже, че с това „историята на Генералния щаб като самостоятелна единица приключва“.⁴⁶ Тази елитна група, създадена от Шарнхорст и Гнайзенау и изградена от Молтке да служи като стълб на нацията, която е управлявала Германия през Първата световна война, играла е доминираща роля по време на

Ваймарската република и дори е принудила Хитлер да унищожи СА заедно с нейния водач, когато са се изпречили на пътя ѝ, през лятото на 1944 г. е сведена до жалка група уплашени, умилкващи се мъже. Няма да има повече опозиция на Хитлер, дори критика към него. Могъщата някога армия, подобно на всяка друга институция в Третия райх, ще продължи с него по пътя на упадък. Нейните водачи вече са твърде сковани и лишени от кураж, какъвто са показали само шепата конспиратори, за да надигнат глас, а още по-малко – да направят нещо, за да спрат ръката на този единствен човек, който, както вече напълно осъзнават, води бързо и тях, и германския народ към най-ужасната катастрофа в историята на възлюбеното им отечество.

Удивителна е тази парализа на ума и волята на възрастни мъже, възпитани като християни и, както се предполага, в духа на старите добродетели, мъже, които се гордеят със своя код на честта и смело се изправят срещу смъртта на бойното поле – макар че вероятно можем да я разберем, ако си спомним хода на германската история, очертана в една от първите глави, когато сляпото подчинение към светските владетели е било въздигнато в най-висша добродетел за германеца и робското послушание е придобило първостепенна важност. Генералите вече познават злината на човека, пред когото раболепничат. По-късно Гудериан си припомня Хитлер, какъвто е след 20 юли.

В неговия случай твърдостта се превърна в жестокост, а склонността към блъфиране – в чиста непочтеност. Често лъжеше без колебание и приемаше, че и другите го лъжат. Вече не вярваше на никого. И без това беше станало доста трудно да имаш работа с него: сега вече това се превърна в мъчение и с всеки месец ставаше все по-зле. Често губеше всякакъв самоконтрол, а езикът му ставаше все по-груб. В близкия си кръг вече не усещаше никакво възпиращо влияние.⁴⁷

И въпреки това този човек, полубезумен, бързо западащ физически и умствено, единствен повдига духа на разбитите, отстъпващи армии и придава нови сили на изтерзаната нация. С невероятното усилие на волята, каквато липсва на всички други в Германия – в армията, в правителството и сред народа, – той успява почти напълно сам да удължи агонията на войната с още близо година.

Бунтът от 20 юли 1944 г. се е провалил не само заради необяснимото, абсурдно поведение на някои от най-способните мъже в армията и цивилния живот, заради фаталната слабост на хора като Фром и Клуге и заради лошия късмет, който следва заговорниците на всяка крачка. Той е излял, защото почти всички хора, които поддържат функциите на великата страна, генерали и цивилни, както и обикновените германци, със или без униформа, не са готови за революция – и всъщност, въпреки бедите си и безрадостната перспектива за поражение и чужда окупация, не я искат. Макар и национализмът да е довел Германия и Европа до упадък, те все още го приемат и дори подкрепят, а в лицето на Адолф Хитлер все още виждат спасителя на страната.

По това време [пише по-късно Гудериан] – и това изглежда неоспорим факт, – преобладаващата част от германците продължаваха да вярват в Адолф Хитлер и щяха да са убедени, че с неговата смърт убиецът е премахнал единствения човек, който вероятно още е способен да доведе войната до благоприятен завършек.⁴⁸

Дори след края на войната генерал Блуентрит, който не е участвал в заговора, но е щял да се присъедини към него, ако началникът му Клуге беше замесен от по-друго тесто, смята, че поне „половината от гражданското население беше шокирано, че германските генерали са участвали в опит за сваляне на Хитлер, и в резултат се настрои против тях – а същото чувство беше демонстрирано и в самата армия“.⁴⁹

По силата на някакво хипнотично въздействие, което не подлежи на обяснение – поне за човек от друга нация, – Хитлер запазва до края предаността и доверието на своя забележителен народ. И те неизбежно продължават да го следват сляпо, като безмълвен добитък, но същевременно с трогателна вяра и ентузиазъм, които ги издигат над животинското стадо, към пропастта на националната разруха.

⁴⁹ На шейсетия си рожден ден, 30 октомври 1942 г., Клуге е получил от фюрера чек за 250 000 марки (100 000 долара по официалния обменен курс) и специално разрешение да похарчи половината за подобряване на имота си. Независимо от това оскърбление към неговата почтеност и честност като германски офицер, фелдмаршалът приема и двата подаръка. (Schlabrendorff, *They Almost Killed Hitler*, p. 40.) По-късно, когато Клуге се обръща против Хитлер, фюрерът казва на своите офицери в штабквартирата: „Аз лично го повиших два пъти, дадох му най-високите отличия, дадох му голямо имение... и голяма добавка към заплатата му като фелдмаршал...“ (Gilbert, *Hitler Directs His War*, pp. 101–102, стенографски запис на съвещанието на Хитлер на 31 август 1944 г.)

⁵⁰ „Ще бъдем обесени за това, че мислим заедно“ – пише Молтке на съпругата си непосредствено преди неговата екзекуция.

⁵¹ В някои от германските мемоари се казва, че през 1942 и 1943 г. нацистите са контактували с руснаците относно възможността за мирни преговори и дори че Сталин е предложил да започнат преговори за сепаративен мир. Рибентроп пред съда в Нюрнберг изтъква усърдно своите усилия да се свърже с руснаците и казва, че наистина е установил контакт със съветски агенти в Стокхолм. Петер Клайст, който действа от името на Рибентроп в Стокхолм, разказва за това в книгата си.³ Предполагам, че когато бъдат систематизирани всички секретни германски документи, това може да хвърли светлина върху споменатия епизод.

⁵² Екзекутиран от нацистите.

⁵³ Както разказва Шлабрендорф, на тази първа среща той имал възможност да проучи огромната шапка на Хитлер. Останал поразен от нейната тежест. Когато я разгледал, тя се оказала подплатена със стоманени пластини с тегло 1,50 кг.

⁵⁴ Екзекутиран от нацистите.

⁵⁵ Един от проблемите при подреждането на делата на заговорниците в обща картина е, че спомените на малцината оцелели съвсем не са идеално ясни, така че разказите им не само се различават, но и си противоречат. Шлабрендорф например, който е занесъл бомбите на Герсдорф, разказва в книгата си, че понеже не могли да намерят достатъчно къс огнепроводен шнур, „трябвало да се откажат“ от покушението в „Дойгхаус“. Той явно не знае или е забравил, че Герсдорф всъщност е отишъл до „Дойгхаус“, за да се опита да изпълни задачата си, макар че според полковника той му бил казал предишната нощ, че е „решен да го направи“ с какъвто и да е шнур.

⁵⁶ Хасел описва тази мъчителна сцена в дневника си. „Помоли ме да му спестя неудобството от своето присъствие – пише Хасел. – Когато започнах да протестирам, той рязко ме прекъсна.“ (*The Von Hassell Diaries*, pp. 256–257.) Едва по-късно, когато благополучно се установява във Ватикана като германски посланик, Вайцекер подтиква конспираторите към действие. „Това е лесно да се прави от Ватикана“ – коментира Хасел. Вайцекер доживява да напише не особено достойните си мемоари. Дневникът на Хасел е публикуван след екзекутирането му.

⁵⁷ Бонхьофер, Донаний и Остер са екзекутирани от СС на 9 април 1945 г., по-малко от месец преди капитулацията на Хитлер. Тяхното ликвидиране изглежда е акт на отмъщение от страна на Хитлер. Само Мюлер остава между живите.

⁵⁸ Явно Химлер наистина е разпрострял по-широко мрежата си през тези четири месеца. Според Райтлингер около 74 души са арестувани в резултат от шпионската дейност на д-р Рексе. (Reitlinger, *The S.S.*, p. 304.)

⁵⁹ Най-напред съдебният им процес се отлага заради намесата на японския посланик. След това, на 3 февруари 1945 г., при дневна атака на американската авиация е хвърлена бомба, която не само че убива Роланд Фрайслер, докато председателства един от своите зловещи съдебни процеси за измяна, но и унищожава досието на фрау Золф и дъщеря ѝ, което се намира в архивите на Народния съд. Въпреки това същият съд насрочва делото им за 27 април, но дотогава руснаците вече са в Берлин. Всъщност двете Золф са освободени от затвора Моабит на 23 април, изглежда по някаква грешка. (Wheeler-Bennett, *Nemesis*, p. 595n., и Pechel, *Deutscher Widerstand*, pp. 88–93.)

⁶⁰ Канарис е назначен за началник на Управлението за търговска и икономическа война. След като получава тази куха титла, „Адмиралчето“ минава на заден план в германската история. Той е толкова призрачна фигура, че няма и двама автори на едно и също мнение за него като човек или за убежденията му, доколкото изобщо е имал такива. Циник и фаталист, той е

ненавиждал Ваймарската република, работил е против нея, а след това се е обърнал по същия начин и срещу Третия райх. Дните му, както и тези на повечето известни фигури от Абвера с изключение на един (генерал Лахузен), са вече преброени, както ще видим.

¹⁵ Двамата Клайст, баща и син, са арестувани по-късно. Бащата е екзекутиран на 16 април 1945 г.; синът му оцелява.

¹⁶ Хитлер често обсъжда този метод със старите си приятели от партията. Запазен е стенографски запис на негов монолог в щабквартирата на 3 май 1943 г. „Много добре разбирам защо деветдесет процента от покушенията в историята са били успешни. Единствената предпазна мярка, която човек може да вземе, е да не живее по план – да се разхожда, да шофира и да пътува по различно време и непланирано... Доколкото е възможно, винаги, когато отивам някъде с кола, тръгвам в неочакван момент и без да предупредя полицията.“ (*Hitler's Secret Conversations*, p. 366.)

Както ни е известно, Хитлер винаги е осъзнавал, че може да посегнат на живота му. По време на военното си съвещание на 22 август 1939 г., в навечерието на атаката срещу Полша, той подчертава пред генералите, че макар и той лично да е незаменим, може да бъде „елиминиран по всяко време от някой престъпник или луд“.

В несвързаните си излияния по темата на 3 май 1942 г. той допълва: „Никога не може да има пълна сигурност срещу фанатици и идеалисти... Ако някой фанатик поиска да ме застреля или да ме убие с бомба, ще бъда в еднаква опасност прав или седнал.“ Хитлер обаче смята, че „броят на фанатиците, които искат живота ми по идеалистични съображения, става все по-малък... Единствените реално опасни елементи са онези фанатици, които са подтиквани към действие от подли свещеници, или националистично настроени патриоти от някоя от страните, които сме окупирали. Многогодишният ми опит затруднява сериозно дори и такива като тях.“ (*Ibid.*, p. 367.)

¹⁷ На 24 януари 1943 г. по време на тяхната среща в Казабланка Чърчил и Рузвелт декларирали изискването си за безусловна капитулация на Германия. Гьобелс естествено се възползва максимално от това в опитите си да мобилизира германския народ за всеобща съпротива, но личното ми мнение е, че удивително голям брой западни автори грубо преувеличават успеха му.

¹⁸ Поради превъзходството на Съюзниците във въздуха Хитлер е забранил на офицерите от висшия команден състав да пътуват със самолет.

¹⁹ На 23 април, по-малко от два месеца преди това, Ромел е писал на генерал Йодл: „Ако успеем, въпреки превъзходството на врага във въздуха, още през първите часове да хвърлим в бой голяма част от нашите подвижни сили в застрашените участъци на бреговата отбрана, убеден съм, че вражеската атака на брега ще се провали напълно още на първия ден.“ (*The Rommel Papers*, ed. Liddell Hart, p. 468.) Заради строгите заповеди на Хитлер обаче е невъзможно да хвърлят в бой бронираните дивизии „през първите часове“, нито дори през първите дни. Когато най-накрая пристигат, те са изпращани в бой малко по малко и не дават резултат.

²⁰ Разговорите продължават от 9 до 16 ч. с едно прекъсване за обяд, както разказва Шпайдел, с „меню от едно блюдо, на който Хитлер изгълта препълнена чиния ориз със зеленчуци, след като храната му беше опитана предварително. Около него бяха наредени хапчета и чашки за ликьор с различни лекарства, които той вземаше едно след друго. Зад стола му стоеше охрана от двама есесовци“.

²¹ Смяната на Рундшет може би е отчасти резултат от резките му думи към Кайтел през предишната нощ. Последният му се обажда, за да разпита за ситуацията. Масираната германска атака срещу британските линии с четири танкови дивизии от СС току-що е ударила на камък и Рундшет е в лошо настроение.

„Какво да направим?“ – вика Кайтел.

„Сключете мир, глупаци – отвръща Рундшет. – Какво друго можете да направите?“

Изглежда, че Кайтел, този „доносник и блюдолизец“, както го наричат повечето командири от сухопътните войски, е отишъл направо при Хитлер с тази реплика. В този момент фюрерът разговаря с Клуге, който е бил в отпуск по болест през последните няколко месеца заради раните, получени при катастрофа с мотоциклет. Той веднага е назначен като заместник на Рундшет. Това е начинът, по който върховният главнокомандващ извършва промени във висшето командване. Блуменгриг е разказал за телефонния разговор както на Уилмът (*The Struggle for Europe*, p. 347), така и на Лидъл Харт (*The German Generals Talk*, p. 205).

²² Шпайдел цитира писателя Ернст Юнгер, чиито книги някога са били популярни в нацистка Германия, но който накрая променя позициите си и се присъединява към парижкия клон на заговора: „Ударът, който повали Ромел на пътя за Ливаро на 17 юли, лиши нашия план от единствения човек, достатъчно силен, за да носи едновременно ужасното бреме на войната и на гражданската война.“ (*Speidel, Invasion 1944*, p. 119.)

²³ Това излиза наяве с аферата „Червения оркестър“ през 1942 г., когато Абверът разкрива голям брой германци на стратегически постове, много от тях от стари, знатни фамилии, които ръководят обширна шпионска мрежа в полза на руснаците. В даден момент те предават сведения на Москва по 100 тайни радиопредавателя в Германия и в окупираните страни на запад. Лидер на „Червения оркестър“ (*Rote Kapelle*) е Харолд Шулце-Бойзен, внук на гросадмирал Фон Тирпиц – ярък представител на „изгубеното поколение“ след Първата световна война и известна бохемска фигура в Берлин през онези дни, където привлича вниманието със своя черен пуловер, гъста грива от руса коса и страстта си към революционната поезия и политика. По това време той отхвърля и нацизма, и комунизма, макар и да се смята за човек с леви възгледи. Чрез майка си Шулце-Бойзен постъпва в Луфтвафе като лейтенант при избухването на войната и успява да

се внедри в „проучвателната“ служба на Гьоринг, *Forschungsamt*, чиято специалност, както споменахме във връзка с аншлуса, е подслушването на телефони. Скоро той организира огромна шпионска дейност в полза на Москва, с доверени сътрудници във всяко министерство и военно учреждение в Берлин. Сред тях са Арвид Харнак, племенник на прочутия теолог – блестящ млад икономист в Министерството на икономиката, женен за американската Милдред Фиш, с която се е запознал в Университета на Уисконсин; Франц Шелиха в Министерството на външните работи; Хорст Хейлман в Министерството на пропагандата; и графиня Ерика фон Брокдорф в Министерството на труда.

Двама съветски агенти, които се спускат с парашути в Германия и по-късно са заловени, издават „Червения оркестър“ и това е последвано от голям брой арести.

От седемдесет и петте ръководни фигури, обвинени в измяна, петдесет са осъдени на смърт, включително Шулце-Бойзен и Харнак. Милдред Харнак и графиня Фон Брокдорф се отърват със затвор, но Хитлер настоява те също да бъдат екзекутирани и искането му е изпълнено. За назидание на онези, които замислят измяна, фюрерът заповядва осъдените да бъдат обесени. В Берлин обаче няма бесилки – там традиционната форма на екзекуция се извършва с брадва, – затова жертвите просто са удушавани с въже около шията, закачено на месарска кука (взета от кланицата), с която ги повдигат бавно. От този момент нататък този особено жесток метод на обесване се прилага върху онези, които са се осмелили да се опълчат срещу фюрера.

¹⁰ И четиримата – Лебер, Райхвайн, Якоб и Зефков, са екзекутирани.

¹¹ Историците се разминават по въпроса дали Щауфенберг е отпътувал за Растенбург или за Оберзалцберг. Версиите на двамата най-авторитетни германски автори по тази тема, Еберхард Целер и професор Герхард Ритер, си противоречат. Целер смята, че Хитлер е бил още в Берхтесгаден, но Ритер е сигурен, че това е грешка и че фюрерът се е върнал в Растенбург. За съжаление дневният календар на Хитлер, който ми е служил като безпогрешен ориентир до този момент, не е намерен непокътнат и не обхваща този период. Най-надеждните свидетелства обаче, включително един доклад за движението на Щауфенберг, съставен в щаба на фюрера на 22 юли, показват доста убедително, че на 15 юли Хитлер е бил в Растенбург и че Щауфенберг е планирал да го убие там. Макар и двете места, от които Хитлер се опитва да ръководи войната (той рядко остава в Берлин, който е бомбардиран безмилостно), да са на приблизително еднакво разстояние от столицата, Берхтесгаден, поради по-централното си разположение и близостта до Мюнхен, чийто гарнизон се предполага, че е лоялен на Бек, има определени преимущества пред Растенбург от гледна точка на заговорниците.

¹² Генерал Адолф Хойзингер, началник на Оперативния щаб на ОКХ, разказва, че на 19 юли новините от украинския фронт били толкова лоши, че той отправил запитване към ОКВ дали в Полша се обучават части от запасните войски, които могат да бъдат хвърлени на Източния фронт. Кайтел предложил да извикат на следващия ден Щауфенберг, за да ги информира. (Heusinger, *Befehl im Widerstreit*, p. 350.)

¹³ Както казва Фишгибън (20 July, p. 150), „смята се, че преди това се е изповядал, но разбира се, не е могъл да получи опрощение“. Според него Щауфенберг казал на епископа на Берлин, кардинал граф Преизинг, какво възнамерява да направи, а епископът му отговорил, че уважава мотивите на младия човек и не смята, че е оправдано да се опитва да го спре по теологични съображения. (*Ibid.*, p. 152.)

¹⁴ Някои автори заявяват, че ежедневните военни съвещания на Хитлер в Растенбург обикновено са се провеждали в неговия подземен бункер, но че поради извършвания в него ремонт и заради горещия и влажен ден срещата на 20 юли е преместена в сградата над земята. „Тази случайна промяна на мястото спасява живота на Хитлер“ – пише Булок (*Hitler*, p. 681). Съмнително е дали изобщо става дума за случайна промяна на мястото. Доколкото разбирам, „Лагебараке“, както подсказва името ѝ, е точно мястото, където обикновено са се провеждали всекидневните заседания. Само в случай на опасност от въздушни атаки съвещанията са били свиквани в подземния бункер, където при това сигурно е щяло да бъде по-хладно през този зноен ден. (Вж. Zeller, *Geist der Freiheit*, p. 360, n.4.)

¹⁵ Както разказва пред разпитващите го представители на Съюзниците адмирал Курт Асман, който е присъствал на заседанието, Щауфенберг прошепнал на Брант: „Трябва да отида до телефона. Наглеждайте чантата ми. В нея има секретни документи.“

¹⁶ Днес Даугавпилс в Латвия. – Б.пр.

¹⁷ Чудско-Псковското езеро на границата между Русия и Естония. – Б.пр.

¹⁸ Много автори твърдят, че в този момент генерал Фелгибел е трябвало да взриви комуникационния център и това, че не го е направил, е било пагубно за конспирацията. Уийлър-Бенет например (*Nemesis*, p. 643) пише, че „генерал Фелгибел се проваля печално в изпълнението на тази задача“. Тъй като различните комуникационни центрове са разположени в различни подземни бункери, сериозно охранявани от СС, твърде невероятно е Щауфенберг да е планирал тяхното взривяване – невъзможна задача за генерала. Това, което Фелгибел се съгласява да направи, е да прекъсне комуникацията с външния свят за два или три часа, след като предаде до Берлин новината за експлозията. И изпълнява ангажимента си с един-два пропуски, които са неизбежни.

¹⁹ Убит е официалният стенограф Бергер, а полковник Брант, генерал Шмунг, адютантът на Хитлер, и генерал Кортен умират от раните си. Всички други, включително генерал Йодл, Боденшац (началник на щаба на Гьоринг) и Хойзингер, са ранени по-леко или по-тежко.

²⁰ Рибентроп е бил търговец на шампанско, когато се е оженил за дъщерята на водещия германски производител на вина.

Частицата „фон“ в неговото име се появява, след като е осиновен от една своя леля, фройлайн Гертруд фон Рибентроп, през 1925 г., когато е 32-годишен.

^{IZ} Няколко седмици по-рано Леонрод е попитал един свой приятел, военния свещеник отец Херман Верле, дали Католическата църква опрощава тиранубийството и е получил отрицателен отговор. Когато това излиза наяве по време процеса на Леонрод, отец Верле е арестуван, защото не е съобщил на властите, и също като Леонрод е екзекутиран.

^{KA} Казват, че по-късно Гьобелс възкликнал: „Като си помисля, че на тези революционери не им е стигнал умът дори да прережат телефонните кабели! И малката ми дъщеря щеше да се сети за това.“ (Curt Riess, *Joseph Goebbels: The Devil's Advocate*, p. 280.)

^{KB} Има противоречиви версии за причините, поради които берлинското радио не е окупирано. Според една от тях, тази задача е била възложена на отряд от пехотното училище в Дьобериц и е трябвало да бъде изпълнена от неговия началник генерал Хицфелд, участник в заговора. Конспираторите обаче забравили да предупредят Хицфелд, че денят ще е 20 юли, и на тази дата той бил в Баден на погребението на свой роднина. Неговият заместник, някой си полковник Мюлер, също отсъствал във връзка с военно задание. Когато най-после се върнал около 20 ч., Мюлер открил, че най-добрият му батальон е отишъл на нощно учение. Докато събере войските си към полунощ, станало твърде късно. Според друга версия някой си майор Якоб успял да обкръжи сградата на радиото с войски от Пехотното училище, но не получил ясни заповеди от Олбрихт какво да прави. Когато Гьобелс предал по телефона текста на първото съобщение, Якоб не попречил на неговото излъчване. По-късно майорът твърди, че ако Олбрихт му беше дал необходимите заповеди, достъпът на нацистите до германската радиомрежа лесно е щял да бъде предотвратен и тя е щяла да остане на разположение на заговорниците. Първата версия се застъпва от Целер (*Geist der Freiheit*, pp. 267–268), най-авторитетния германски историк по темата за заговора от 20 юли; втората се привежда от Уийлър-Бенет (*Nemesis*, pp. 654–655/n.) и Рудолф Замлер (*Goebbels: The Man Next to Hitler*, p. 138), като и двамата посочват майор Якоб за източник на горното свидетелство.

^{KC} Въпреки предателството си той е арестуван за съучастие в заговора и обесен за това.

^{KD} Макар и филмът с процеса да е открит от Съюзниците (и показан в Нюрнберг, където го видях за първи път), този с екзекуциите така и не е намерен и вероятно е бил унищожен по заповед на Хитлер, за да не попадне във вражески ръце. Според Алън Дълес двата филма (с първоначална дължина близо 50 километра, след монгажа 13 км) били монтирани в едно от Гьобелс и показвани пред военна аудитория за поука и предупреждение. Войниците обаче отказали да го гледат – в Кадетското училище в Лихтерфелде напуснали залата, когато започнал – и той скоро бил изтеглен от обръщение. (Dulles, *Germany's Underground*, p. 83.)

^{KE} Йезуитът отец Алфред Делп, член на кръга Крайзау, е екзекутиран заедно с тях. Братът на Гьорделер, Фриц, е обесен няколко дни по-късно. Граф Фон Молтке, водачът на кръга Крайзау, е екзекутиран на 23 януари 1945 г., макар и да не е участвал в заговора за атентата. Трот цу Золц, една от водещите фигури в същия кръг, както и в конспирацията, е обесен на 25 август 1944 г.

^{KF} „Присъдата го засегна дълбоко – разказва по-късно Шлабрендорф, който често вижда Фром в затвора на Гестапо на „Принц Албрехтщрасе“. – Той не я беше очаквал.“ (Schlabrendorff, *They Almost Killed Hitler*, p. 121.)

^{KG} В гръцката митология – напоената с отрова риза, която кентавърът Нес подарил на жената на Херкулес, за да погуби героя. Тук – в смисъл на съдба, гибел, която не може да бъде избегната. – Б.пр.

^{KH} Справедливо е все пак да добавим, че Рундщет вероятно не е знаел за обстоятелствата около смъртта на Ромел и явно научава за тях едва от показанията на Кайтел в Нюрнберг. „Не съм чул тези слухове – свидетелства Рундщет пред съда, – в противен случай щях да откажа да представлявам Фюрера на държавното погребение; това би било неопикуема низост.“⁴⁴ Въпреки това семейството на Ромел коментира, че този господин от старата школа отказва да посети кремацията след погребението и да отиде в дома на Ромел както повечето от другите генерали, за да изкаже съболезнования на вдовицата.

^{KI} Самият генерал Шпайдел, макар и затворен в мазетата на гестаповския затвор на „Принц Албрехтщрасе“ в Берлин, не е нито съкрушен, нито объркан. Помага му вероятно това, че е както войник, така и философ. Той успява да надхитри мъчителите си от СД, като не признава нищо и не предава никого. Преживява един труден момент, когато е изправен лице в лице срещу полковник Фон Хофакер (когото според него са принудили да проговори не само с мъчения, но и с упоиващи средства), но в този случай Хофакер не го издава и се отрича от това, което е казал по-рано.⁴⁵

Макар и да не стига до съд, Шпайдел остава в ареста на Гестапо седем месеца. Когато американските войски приближават неговия затвор край езерото Констанц в Южна Германия, той избягва оттам с хитрост заедно с още 20 души и намира убежище у един католически свещеник, който укрива групата до идването на американците. Шпайдел пропуска тази глава от биографията си в своята книга, която е строго обективна и написана в трето лице, но разказва историята на Дезмънд Йънг, който я преразказва в книгата си *Rommel – The Desert Fox* (pp. 251–52, изд. с меки корици).

Като връх на необичайната си кариера, Шпайдел заема важен ръководен пост в НАТО в края на 50-те години.

^{KJ} В своите мемоари Гудериан, който постоянно изтъква как се е противопоставял на Хитлер и жестоко го критикува, не споменава нищо за тези заповеди по частта.

Книга шеста
Падането на Третия райх

Завладяването на Германия

В ОЙНАТА СТИГА до Германия.

Хитлер едва се е съвзел от шока от атентата на 20 юли, когато се изправя пред заплахата да загуби Франция и Белгия, както и големите завоевания на изток. Все по-многочислени вражески войски се насочват към Райха.

Към средата на август 1944 г. вследствие на руските летни офанзиви, които се разгръщат една след друга от 10 юни нататък, съветските армии са стигнали до границата на Източна Прусия, обкръжили са петдесет германски дивизии в Прибалтика, проникнали са до Виборг във Финландия, унищожили са Армейска група „Център“ и за шест седмици са извършили настъпление по този фронт от 650 километра до Висла срещу Варшава; същевременно на юг, в резултат от нова атака, започнала на 20 август, към края на месеца е завладяна Румъния, а с нея и петролните находища на Плоещ – единственият голям източник на природен нефт за германските армии. На 26 август България официално излиза от войната и германците започват бързо да се изнасят от страната. През септември Финландия признава поражението си и атакува германските войски, които отказват да се евакуират от нейната територия.

На запад освобождаването на Франция се извършва бързо. В лицето на генерал Патън, командващия на новосформираната Трета армия на САЩ, американците са открили танков генерал с енергията и таланта на Ромел в Африка. След превземането на Авранш на 30 юли той изоставя Бретан и предприема голям обход около германските армии в Нормандия, като се насочва на югоизток към Орлеан на Лоара и след това на изток към Сена, южно от Париж. На 23 август стига до Сена на югоизток и югозапад от столицата и два дена по-късно великият град, славата на Франция, е освободен след четири години на германска окупация, когато френската Втора бронирана дивизия на генерал Жак Льоклерк и американската Четвърта пехотна дивизия влизат в него и откриват, че вече е контролиран в по-голямата си част от френската съпротива.

Откриват също така, че мостовете на Сена, много от които са произведения на изкуството, са невредими.^{КК}

Остатъците от германските армии във Франция вече са в пълно отстъпление. Монтгомъри, победителят на Ромел в Северна Африка, който на 1 септември е бил произведен във фелдмаршал, изминава със своите канадска Първа армия и британска Втора армия 320 километра за четири дни – от долното течение на Сена покрай местата на легендарните битки от 1914–1918 и 1940 г. до Белгия. Брюксел пада на 3 септември, а Антверпен – на следващия ден. Настъплението е толкова бързо, че на германците не им остава време да разрушат пристанищните съоръжения в Антверпен. Това е голям късмет за Съюзниците, тъй като на пристанищния град, след като подстъпите към него бъдат прочистени, му предстои да стане основна снабдителна база на англо-американските армии.

На юг от британско-канадските сили американската Първа армия под командването на генерал Кортни Х. Ходжес напредва със същата бързина на югоизток в Белгия. Тя стига до река Мьоз, откъдето през май 1940 г. е започнал съкрушителният германски пробив, и превзема крепостите Намур и Лиеж, където германците не са имали време да организират отбрана. Още по на юг Трета армия на Патън е превзела Вердюн, обкръжила е Мец, стигнала е до река Мозел и се е съединила при дефилето Белфор с френско-американската Седма армия, която под командването на генерал Александър Пач е извършила десант в Ривиерата в Южна Франция на 15 август и е започнала настъпление на север по долината на Рона.

Към края на август германските армии на запад са загубили 500 000 души, половината от които са попаднали в плен, и почти всичките си танкове, оръдия и камиони. Останали са им твърде малко сили за отбрана на отечеството. Прословутата линия „Зигфрид“ е практически без войска и без оръдия. Повечето от германските генерали на запад смятат, че краят е дошъл. „Не съществуваха вече никакви сухопътни сили, да не говорим за авиация“ – казва Шпайдел.¹ „За мен войната свърши през септември“ – казва на разпитващите го представители на Съюзниците след войната Рундщет, който на 4 септември е възстановен на поста главнокомандващ на Западния фронт.²

Не и за Адолф Хитлер обаче. На последния ден от август той изнася лекция пред част от своите генерали в щабквартирата, опитвайки се да им вдъхне нова желязна твърдост и в същото време – надежда.

Ако е необходимо, ще се бием на Рейн. Няма значение. При всички обстоятелства ще продължим битката дотогава, както е казал Фридрих Велики, докато някой от нашите проклети врагове не се измори твърде много, за да се бие повече. Ще се бием, докато получим мир, който да гарантира живота на германската нация за следващите петдесет или сто години и който, преди всичко, да не опетни честта ни за втори път, както се случи през 1918 г. ... Живея с единствената цел да водя тази борба, защото знам, че ако зад нея не стои желязна воля, тази битка не може да бъде спечелена.

След като сурово разкритикува Генералния щаб за неговата липса на желязна воля, Хитлер разкрива пред генералите си някои от основанията за неговата упорита надежда.

Ще дойде времето, когато напрежението между Съюзниците ще стане толкова голямо, че ще се стигне до скъсване. Всички коалиции в историята са се разпадали рано или късно. Единственият въпрос е да изчакаш правилния момент, без значение колко е трудно.³

На Гьобелс е възложена задачата за „тотална мобилизация“, а Химлер, новият началник на запасните войски, се заема да сформира двайсет и пет дивизии от народно опълчение (*Volksgrenadier*) за отбраната на Запада. Въпреки всички планове и всички приказки за „тотална война“ в нацистка Германия, ресурсите на страната съвсем не са „тотално“ организирани. По настояване на Хитлер, производството на граждански стоки се запазва в изненадващо голям обем по време на войната – демонстративно решение за повдигане на духа на населението. Той отказва да приведе в изпълнение и предвоенните планове за мобилизиране на жените за работа във фабриките. „Жертването на нашите най-скъпи идеали е твърде висока цена“ – казва фюрерът през март 1943 г., когато Шпеер иска да започне набиране на жени за работа в промишлеността.⁴ Нацистката идеология е учила, че мястото

на германската жена е у дома, а не във фабриката – и тя остава у дома. През първите четири години от войната, когато във Великобритания два милиона и четвърт жени са ангажирани във военното производство, в Германия за същата цел са наети само 182 000 жени. Броят на домашните прислужници в Германия от мирно време, един милион и половина, остава непроменен през войната.⁵

Сега, когато врагът е пред портите, нацистките лидери се раздвижват. Мобилизирани са момчета на възраст между 15 и 18 години и мъже между 50 и 60. Университети и гимназии, канцеларии и фабрики са претърсвани щателно за новобранци. През септември и октомври 1944 г. са осигурени половин милион мъже за армията. Не са взети мерки обаче да бъдат заменени от жени във фабриките и канцелариите и Алберт Шпеер, министърът на въоръжаването и военното производство, протестира пред Хитлер, че свикването на квалифицирани работници във войската сериозно се отразява върху производството на оръжия.

От времената на Наполеон на германските войници не се е налагало да защитават свещената земя на отечеството. Всички следващи войни на Прусия и Германия са се водили – и са сеели опустошение – на територията на други народи. Върху войските, които носят тежко бреме, се посипват призови.

ВОЙНИЦИ НА ЗАПАДНИЯ ФРОНТ!

Очаквам да отбранявате свещената земя на Германия... до последно!...

Да живее Фюрера!

ФОН РУНДЩЕТ, фелдмаршал

ВОЙНИЦИ ОТ АРМЕЙСКАТА ГРУПА!

... Никой от нас няма да отстъпи и педя германска земя, докато е жив... Който отстъпва без бой, е предател на своя народ... Войници! Нашата родина, животът на нашите съпруги и деца са в опасност! Нашият Фюрер и обичните ни хора имат вяра в своите войници!... Да живее Германия и нашият любим Фюрер!

МОДЕЛ, фелдмаршал

Въпреки това, докато покривът се срива над главите им, броят на дезертърите нараства и Химлер предприема драстични мерки, за да ги разколебае. На 10 септември той издава заповед:

Някои неблагонадеждни елементи изглежда смятат, че войната ще свърши за тях, веднага щом се предадат на врага...

Всеки дезертър... ще получи наказанието си. Освен това неговото позорно поведение ще има крайно тежки последствия за членовете на семейството му... Те ще бъдат незабавно разстрелвани.

Някой си полковник Хофман-Шонфорн от 18-а пехотно-стрелкова дивизия заявява пред своята част:

Предатели от нашите редици дезертират при врага... Тези мерзавци издават важни военни тайни... Лъжливи еврейски клеветници ви се присмиват в своите памфлети и се опитват да ви подмамят да станете също мерзавци. Нека да плюят отрова! ... Колкото до презрените предатели, които са забравили за своята чест – семействата им ще трябва да изкупят тяхното предателство.⁶

През септември се случва нещо, което скептичните германски генерали наричат „чудо“. За Шпайдел това е „германски вариант на „чудото при Марна“ за французите през 1914 г.“. Яростното настъпление на Съюзниците внезапно се забавя.

Защо се забавя, е въпрос, по който съюзническите командири от генерал Айзенхауер надолу спорят и до днес; за германските генерали това е необяснимо. До втората седмица на септември американски части са стигнали до германската граница преди Аахен и на Мозел. Германия е открита за съюзническите армии. В началото на септември Монтгомъри е убеждавал Айзенхауер да запази всички свои припаси и резерви за британските и канадските армии и американските Девета и Първа армия за смела офанзива на север под неговото командване, която да проникне бързо в Рур, да лиши германците от техния главен арсенал, да отвори пътя към Берлин и да сложи край на войната. Айзенхауер отхвърля предложението.^{KL} Той иска да осъществи настъпление към Рейн по „широк фронт“.

Неговите армии обаче изразходват припасите си твърде бързо. Всеки тон бензин и муниции трябва да бъде доставян през плажовете в Нормандия или през единственото пристанище в Шербур, след което да бъде транспортиран с камион на 500-600 километра до напредващия фронт. Към втората седмица на септември армиите на Айзенхауер започват да буксуват заради недостиг на припаси. Освен това се натъкват на неочаквана германска съпротива. Концентрирайки наличните си сили в две критично важни точки, Рундщет успява към средата на септември да спре поне временно Трета армия на Патън на Мозел и Първа армия на Ходжес пред Аахен.

Айзенхауер, подтикван от Монтгомъри, впоследствие се съгласява да приеме смелия план за превземане на плацдарм над долното течение на Рейн при Арнем и по този начин да се сдобие с позиция, от която да обходи по фланга линията „Зигфрид“ откъм север. Тази цел изобщо не може да се сравнява с мечтата на Монтгомъри за стремително настъпление към Рур и оттам – към Берлин, но обещава да осигури стратегическа база за по-късен опит. Атаката, предвождана от масиран десант на две американски и една британска въздушни дивизии от базите в Британия, започва на 17 септември, но се проваля поради лошото време и обстоятелството, че военновъздушните войски се приземяват точно посред две танкови дивизии от СС, които не очакват да срещнат там, както и поради липсата на достатъчно сухопътни войски, които да притиснат врага от юг. След десет дена на ожесточени сражения Съюзниците се изтеглят от Арнем. Британската Първа военновъздушна дивизия, която се е спуснала близо до града, изгубва 2163 от общо около 9000 души. За Айзенхауер този неуспех е „достатъчно доказателство, че предстои много по-ожесточена кампания“.⁷

Едва ли обаче е очаквал германците да се възстановят дотолкова, че да поднесат шокиращата изненада, която изниква на Западния фронт с приближаването на Коледа през тази година.

Последната отчаяна авантюра на Хитлер

На 12 декември 1944 г. вечерта голяма група германски генерали, старшите полеви командири на Западния фронт, са повикани в щабквартирата на Рундщет. Там прибират личните им оръжия и чанти и ги натъпкват в един автобус, който ги разкарва из тъмната заснежена провинция в продължение на час и половина, докато загубят ориентация, и накрая

ги оставя пред входа на дълбок подземен бункер – както се оказва, щабквартирата на Хитлер в Цигенберг близо до Франкфурт. Там научават за пръв път нещо, за което само шепа висши щабни офицери и армейски командири знаят от един месец: фюрерът се готви след четири дни да предприеме мощна офанзива на запад.

Тази идея се върти в ума му от средата на септември, когато армиите на Айзенхауер са били принудени да спрат на германската граница западно от Рейн. Макар че американските Девета, Първа и Трета армия се опитват да подновят офанзивата през октомври с цел да „плъзнат“ към Рейн, както се изразява Айзенхауер, те напредват бавно и с мъка. Аахен, старата имперска столица, някогашно седалище на Карл Велики, се предава на Първа армия на 24 октомври след яростно сражение – първият германски град, който пада в ръцете на Съюзниците. Американците обаче не успяват да си пробият път до Рейн. Все пак по протежение на целия фронт те (и британците и канадците на север) постепенно подкопават чезнещите сили на защитниците в изтощителни битки. Хитлер разбира, че оставайки в отбрана, той просто отлага часа на разплатата. В разпаления му ум се заражда дързък и фантастичен план да си върне инициативата, да нанесе удар, с който да разцепи американските Трета и Първа армия, да проникне до Антверпен, за да лиши Айзенхауер от главното му снабдително пристанище, и да атакува по фланговете британските и канадските армии по белгийско-холандската граница. Подобна офанзива, смята той, не само ще нанесе съкрушително поражение на англо-американските армии и по този начин ще премахне заплахата за западната граница на Германия, но и ще му позволи да се обърне срещу руснаците, които, макар и да продължават настъплението на Балканите, са били спрени на Висла в Полша и в Източна Прусия и се задържат там от октомври. Офанзивата ще се разгърне с голяма бързина през Ардените, където е започнал големият пробив през 1940 г. и които по данни на германското разузнаване се отбраняват само от четири слаби американски пехотни дивизии.

Това е дързък план. Хитлер смята, че той почти със сигурност ще изненада Съюзниците и ще преодолее съпротивата им, преди да имат шанс да се съвземат.^{КМ} Има обаче една спънка. Германската армия не само е по-слаба, отколкото е била през 1940 г., особено във въздуха, но е изправена и пред много по-изобретателен и далеч по-добре въоръжен противник. Германските генерали веднага обръщат внимание върху това на фюрера.

„Когато получих този план в началото на ноември, бях стъписан – заявява по-късно Рундщет. – Хитлер не си беше направил труда да се консултира с мен... За мен беше очевидно, че разполагаме с твърде малко войски за подобен крайно амбициозен план.“ Тъй като разбират обаче, че е безполезно да спорят с Хитлер, Рундщет и Модел решават да предложат алтернативен план, който би могъл да задоволи настоятелното искане на върховния главнокомандващ за офанзива, но ще се ограничи с това да премахне американския клин около Аахен.⁸ Германският главнокомандващ на запад обаче храни толкова слаба надежда да промени решението на фюрера, че отказва да участва във военно съвещание в Берлин на 2 декември, като изпраща вместо това началника на щаба си, Блументрит. Нито той, нито фелдмаршал Модел, генерал Хасо фон Мантойфел и генералът от СС Зеп Дитрих (последните двама ще командват двете големи танкови армии за пробива), които присъстват на срещата, не успяват да разколебаят решимостта на Хитлер. През цялата късна есен той събира и последните останали в Германия ресурси за тази последна отчаяна

авантюра. През ноември успява да събере близо 1500 нови или ремонтирани танкове и самоходни оръдия, а през декември – още 1000. Сформирал е около 28 дивизии, включително 9 танкови дивизии, за пробива през Ардените, плюс още шест дивизии, предназначени за атака в Елзас, която ще последва главната офанзива. Гьоринг обещава 3000 изстребителя.

Това е значителна сила, макар и далеч по-скромна от армейската група на Рундшет на същия фронт през 1940 г. Набирането ѝ обаче означава германските сили на изток да бъдат лишени от подкрепленията, които техните командири смятат за абсолютно необходими, за да отблъснат очакваното зимно нападение на руснаците през януари. Когато Гудериан, началникът на Генералния щаб, който отговаря за Източния фронт, протестира, Хитлер му изнася строга нотация.

Няма нужда да се опитвате да ме учите. Командвам германската армия в полева обстановка от пет години и през това време съм натрупал повече практически опит, отколкото някой господин от Генералния щаб може изобщо да се надява да придобие. Изучавал съм Клаузевиц и Молтке и съм изчел цялата документация по плана „Шлифен“. По-наясно съм с положението от вас!

Когато Гудериан възразява, че руснаците се готвят да атакуват със съкрушителна сила и цитира данни за съсредоточаването на съветски войски, Хитлер се провиква: „Това е най-големият блъф след Чингис хан! Кой измисля всички тези глупости?“⁹

Генералите, които се събират в щаба на фюрера в Цигенберг на 12 декември вечерта, освободени от чантите и револверите си, виждат в нацисткия върховен главнокомандващ, както разказва по-късно Мантойфел, „отпусната фигура с бледо и подпухнало лице, прегърбена на стола, с треперещи ръце и силен тик на лявото рамо, който той полагаше всички усилия да прикрие. Болен човек... Когато вървеше, влачеше единия си крак.“¹⁰

Настроението на Хитлер обаче е сприхаво както винаги. Генералите са очаквали да ги запознае накратко с цялостния военен план за офанзивата, но вместо това диктаторът им изнася тирада на политическа и историческа тема.

Никога в историята не е имало коалиция като тази на нашите врагове, съставена от толкова разнородни елементи с толкова различни цели... Ултракапиталистически държави от едната страна; ултрамарксистки държави от другата. От една страна – умираща империя, Британия; от друга – колония с намерението да я наследи, САЩ...

Всеки от партньорите е влязъл в тази коалиция с надеждата да осъществи политическите си амбиции... Америка се опитва да стане наследник на Англия; Русия се опитва да спечели Балканите... Англия се опитва да задържи владенията си... в Средиземно море... Още отсега тези държави са в конфликт и този, който може подобно на паяк по средата на мрежата си да наблюдава развоя на събитията, вижда как тези противоречия стават все по-силни с всеки изминал час.

Ако сега успеем да нанесем още няколко удара, тогава този изкуствено поддържан общ фронт може всеки момент да се разпадне с оглушителен трясък... при условие само, че няма отслабване от страна на Германия.

От съществено значение е да лишим врага от надеждата, че победата е сигурна... Изходът от войната се решава, когато една от страните осъзнае, че тя не може да бъде

*спечелена. Не бива да пропуснем момента, без да покажем на врага, че каквото и да прави, никога не може да разчита на [нашата] капитулация. Никога! Никога!*¹¹

След тази мобилизираща реч, която отеква в ушите им, генералите се разотиват, без нито един от тях да е убеден – или поне така твърдят по-късно, – че ударът през Ардените ще успее, но решени да изпълняват заповедите, доколкото им позволяват способностите.

Това и правят. Нощта на 15 декември е тъмна и мразовита и над назъбените заснежени хълмове на Арденската гора тегне гъста мъгла, когато германците заемат позициите си за атака по 110-километровия фронт от Моншау южно от Аахен до Ехтернах, северозападно от Трир. Метеоролозите са прогнозирали, че времето ще остане такова няколко дни, през които се предвижда, че въздушните сили на Съюзниците няма да могат да летят и на германското снабдяване ще бъде спестен адът, преживян в Нормандия. В продължение на пет дни времето остава благоприятно за Хитлер. Германците, които изненадват напълно Върховното командване на Съюзниците, от сутринта на 16 декември пробиват позициите им на няколко места.

Когато една германска бронирана група стига до Ставело през нощта на 17 декември, тя се намира само на 13 километра от щаба на американската Първа армия в Спа, който спешно се евакуира. И което е по-важно – намира се само на километър и половина от огромен американски склад за припаси, който съдържа 3 млн. галона бензин. Ако този склад беше превзет, германските бронирани дивизии, чието придвижване е постоянно спъвано от забавените доставки на бензин поради плачевния недостиг на гориво при германците, биха могли да стигнат по-далече и по-бързо. Най-далече стига т.нар. Танкова бригада 150 под командването на Скорцени, чиито хора са облечени в американски униформи и карат пленени американски танкове, камиони и джипове. Около 40 джипа с войници се промъкват през разпадащия се фронт, като няколко от тях стигат чак до река Мьоз.^{KN}

Само че упоритата импровизирана съпротива от страна на разпръснати части от американската Първа армия, след като четирите слаби дивизии в Ардените са били прегазени, забавя германското настъпление; а твърдият отпор по фланговете северно и южно от пробива, съответно при Моншо и Бастон, канализира движението на германските сили във формата на тесен клин. Американската отбрана при Бастон решава окончателно съдбата им.

Този пътен възел е от ключово значение за отбраната на Ардените и река Мьоз зад тях. Ако бъде удържан решително, това не само ще блокира главните пътища, по които Пета танкова армия на Мантойфел настъпва към река Мьоз при Динан, но и ще задържи значителни германски сили, предназначени за задълбочаването на пробива. На 18 декември сутринта бронираните челни отряди на Мантойфел вече са само на 24 км от града, а единствените американци в него са офицерите и войниците от щаба на един корпус, който се готви за евакуация. На 17-и вечерта обаче 101-ва военновъздушна дивизия, която е в Ремс за преоборудване, получава заповед да потегли с пълна скорост за Бастон на 150 километра оттам. Придвижвайки се през нощта с включени фарове на камионите, частта стига до града за 24 часа, малко преди германците. Тази надпревара е от критично значение и германците са я изгубили. Макар и да обкръжават Бастон, за тях се оказва трудно да продължат с дивизиите си по-нататък, за да възобновят настъплението към Мьоз. Освен това се налага да оставят значителни сили назад, за да обградят пътния възел и да се опитат да го превземат.

На 22 декември генерал Хайнрих фон Лютвиц, командир на германския XLVII брониран корпус, изпраща писмена нота до командира на 101-ва въздушна дивизия генерал А. К. Маколиф с искане да предаде Бастон. Получава съвсем кратък отговор, който става прочут: „Я стига!“

Решителният поврат в арденската авантюра на Хитлер настъпва в деня преди Коледа. Един разузнавателен батальон от германската Втора танкова дивизия е стигнал до възвишенията на 5 километра източно от Мьоз при Динан на предишния ден и е останал да чака доставка на бензин за танковете и някакви подкрепления, преди да се спусне надолу по склоновете към реката. Така и не получават нито бензин, нито подкрепления. Американската Втора бронирана дивизия внезапно ги атакува от север. Вече няколко дивизии от Трета армия на Патън настъпват от юг, като основната им цел е да вдигнат обсадата на Бастон. „На двайсет и четвърти вечерта – пише Мантойфел по-късно – беше ясно, че нашата операция е достигнала кулминационната си точка. Вече знаехме, че никога няма да постигнем целта си.“ Натискът върху северния и южния фланг на дълбокия и тесен германски клин е станал твърде силен. А два дни преди Коледа времето най-после се е изяснило и англо-американската авиация е получила свобода на действие за масирани атаки срещу германските снабдителни линии и войските и танковете, които се придвижват по тесните, лъкатушни планински пътища. Германците правят пореден отчаян опит да превземат Бастон. През целия ден на Коледа, от 3 ч. сутринта, те предприемат серия от атаки, но отбраната на Маколиф устоява. На следващия ден бронирана сила от Трета армия на Патън си пробива път от юг и освобождава града от обсадата. За германците сега въпросът е как да измъкнат силите си от тесния коридор, преди да бъдат отрязани и унищожени.

Хитлер обаче не иска и да чуе за никакво изтегляне. На 28 декември вечерта той свиква генерално военно съвещание. Вместо да се вслуша в съветите на Рундщет и Мантойфел да изтегли своевременно германските войски, той заповядва да подновят офанзивата, да шурмуват Бастон и да започнат ново настъпление към Мьоз. Дори нещо повече – иска веднага да започне нова офанзива на юг в Елзас, където американските позиции са разредени, след като няколко от дивизиите на Патън са били изпратени на север в Ардените. Той остава глух за протестите на генералите, че не разполагат с достатъчно сили нито за да подновят офанзивата в Ардените, нито за да атакуват в Елзас.

Господа, занимавам се с тази работа от единайсет години и... никога не съм чул някой да докладва, че всичко е напълно готово... Вие никога не сте съвсем готови. Това е ясно.

Той говори ли, говори.^{КО} Дълго преди да свърши, за генералите сигурно е станало очевидно, че техният главнокомандващ вече е сляп за действителността и витае в облаците.

Въпросът е... дали Германия има волята да продължи съществуването си, или ще бъде унищожена... Изгубването на тази война ще унищожи германския народ.

Следва дълъг трактат върху историята на Рим и на Прусия по време на Седемгодишната война. Накрая той се връща към непосредствените текущи проблеми. Макар и да признава, че Арденската офанзива не е завършила „с решителния успех, който можеше да се очаква“, Хитлер твърди, че тя е довела до „преобразуване на цялостната ситуация, каквото никой не би сметнал за възможно до преди две седмици“.

Врагът беше принуден да изостави всичките си планове за нападение... Трябваше да

хвърли в бой части, които бяха изтощени. Неговите оперативни планове са напълно разстроени. Подложен е на огромна критика у дома. Това е лош психологически момент за него. Вече е трябвало да признае, че няма шанс изходът от войната да се реши преди август, вероятно не и преди края на следващата година...

Да не би последната фраза да означава, че допуска възможността за пълен разгром? Хитлер бързо се опитва да заглади подобно впечатление.

Бързам да допълня, господа, че... не бива да заключавате, че дори смътно си представям да загубим тази война... Никога не съм познавал думата „капитулация“... За мен днешната ситуация не е нещо ново. Бил съм в много по-лоши ситуации. Споменавам това само защото искам да разберете защо преследвам целта си с такъв фанатизъм и защото нищо не може да ме сломи. Колкото и да ме измъчват тревогите и дори да ме разклащат физически, нищо няма да промени и на йота решението ми да продължавам борбата, докато най-сетне взните се наклонят на наша страна.

След това призовава генералите да подкрепят новите атаки „с целия си плам“.

Тогави ще... разбием напълно американците... Тогави ще видим какво ще стане. Не вярвам, че врагът ще може в крайна сметка да устои на четирийсет и пет германски дивизии... Все пак ще надвиеш съдбата!

Твърде късно е. Германия не разполага с достатъчно военна сила, за да изпълни заканите му.

На Нова година Хитлер хвърля осем германски дивизии в атака в Саар, след което нанася удар от плацдарма на Горен Рейн с армия под командването на (за германските генерали това звучи като лоша шега) Хайнрих Химлер. Нито една от атаките не стига много далече. Същото се отнася и за шурма срещу Бастон, който започва на 3 януари с най-малко два корпуса от девет дивизии и прераства в най-свирепата битка от кампанията в Ардените. Към 5 януари германците губят надежда, че ще превземат този важен град. В този момент рискуват пътят им да бъде отрязан от британско-американската контраофанзива от север, която е започнала на 3 януари. На 8 януари Модел, чиито армии са заплашени да попаднат в капан при Уфализ, североизточно от Бастон, накрая получава разрешение да се изтегли. Към 16 януари, само месец след началото на офанзивата, в която Хитлер е заложил последните си резерви от хора, оръдия и боеприпаси, германските сили са се върнали на позициите, от които са тръгнали.

Загубили са около 120 000 души – убити, ранени и изчезнали, – 600 танка и самоходни оръдия, 1600 самолета и 6000 превозни средства. Американските загуби също са тежки – 8000 убити, 48 000 ранени, 21 000 пленени или изчезнали, както и 733 танка и противотанкови оръдия.^{КР} Американците обаче могат да компенсират загубите; германците – не. Използвали са последните си резерви. Това е последната голяма офанзива на германската армия през Втората световна война. Нейният провал не само предопределя неизбежното поражение на запад; той обрича германските армии на изток, където веднага се усеща ефектът от решението на Хитлер да хвърли последните си резерви в Ардените.

В своята дълга лекция пред генералите на Западния фронт три дни след Коледа Хитлер е бил твърде оптимистичен относно руския фронт, където, макар и да са загубили Балканите,

германските армии от октомври отстояват твърдо позициите си на Висла в Полша и в Източна Прусия.

За съжаление [казва Хитлер], заради предателството на нашите скъпи съюзници сме принудени постепенно да отстъпваме... Въпреки всичко обаче като цяло е възможно да удържим Източния фронт.

За колко дълго обаче? На Бъдни вечер, след като руснаците са обкръжили Будапеща, и повторно на Нова година сутринта Гудериан напразно моли Хитлер за подкрепления, за да посрещне руската заплаха в Унгария и да парира съветската офанзива в Полша, чието започване той очаква в средата на януари.

Изтъкнах [казва Гудериан], че Рур вече е парализиран от бомбените нападения на Западните съюзници... от друга страна, казах, индустриалната област на Горна Силезия все още може да работи под пълна пара, центърът на германската оръжейна индустрия е вече на изток, и загубата на Горна Силезия със сигурност ще доведе до нашето поражение само за няколко седмици. Всичко това беше напразно. Получих категоричен отказ и прекарах една мрачна и трагична Бъдни вечер в онази крайно нехристиянска обстановка.

Въпреки това Гудериан се връща в щабквартирата на Хитлер за трети път на 9 януари. Води със себе си своя началник на разузнаването на изток, генерал Гелен, който с карти и чертежи се опитва да обясни на фюрера рискованата германска позиция в навечерието на очакваното подновяване на руската офанзива на север.

Хитлер [казва Гудериан] напълно загуби самообладание... заяви, че картите и чертежите са „напълно идиотски“ и нареди да затвора в лудница човека, който ги е направил. Тогава аз загубих самообладание и казах: „Ако искате да изпратите генерал Гелен в лудница, тогава най-добре да освидетелствате и мен.“

Когато Хитлер се опитва да докаже, че Източният фронт „никога преди не е притежавал толкова силни резерви като сега“, Гудериан отвърща: „Източният фронт е като къща от карти. Ако Фронтът бъде пробит на едно място, всичко останало ще се разпадне.“¹²

Случва се точно това. На 12 януари 1945 г. руската армейска група на Конев тръгва в настъпление от плацдарма си в Баранов на горното течение на Висла, южно от Варшава, в посока към Силезия. По-далече на север армиите на Жуков преминават Висла северно и южно от Варшава, която пада на 17 януари. Още по-на север две руски армии прегазват половината от Източна Прусия и си проправят път до Данцигския залив.

Това е най-голямата руска офанзива през войната. Само в Полша и Източна Прусия Сталин хвърля 180 дивизии, изненадващо голяма част от които бронирани. Няма начин да бъдат спрени.

„Към 27 януари [само петнайсет дни след началото на съветското настъпление] руската приливна вълна бързо приемаше за нас размерите на пълна катастрофа“ – казва Гудериан.¹³ Към тази дата Източна и Западна Прусия вече са отрязани от Райха. На същия ден Жуков преминава Одер близо до Любин, след като за две седмици е изминал 350 километра, и стига до германска територия само на 160 км от Берлин. Най-катастрофалното е, че руснаците са прегазили силезийския индустриален басейн. На 30 януари – двайсетата годишнина от

идването на Хитлер на власт – Алберт Шпеер, който отговаря за оръжейното производство, съставя меморандум до него, в който посочва значението на загубата на Силезия. „Войната е загубена“ са думите, с които започва доклада си, след което в типичния си хладен и обективен стил обяснява причините. Откакто са започнали интензивните бомбардировки над Рур, силезийските мини са набавяли 60% от въглищата на Германия. Наличните запаси от въглища за германските железници, електроцентрали и фабрики ще стигнат само за две седмици. Оттук нататък, след като Силезия е вече загубена, казва Шпеер, той може да доставя само една четвърт от въглищата и една шеста от стоманата, които Германия е произвеждала през 1944 г.¹⁴ Това веща катастрофа за 1945 г.

Фюрерът, разказва по-късно Гудериан, поглежда доклада на Шпеер, прочита първото изречение и след това нарежда да го приберат в сейфа му. Отказва да говори насаме с Шпеер, казвайки на Гудериан: „... Вече отказвам да се срещам насаме с когото и да било... [Той] винаги има да ми казва нещо неприятно. Не мога да понасям това.“¹⁵

На 27 януари следобед, в деня, когато войските на Жуков са прекосили Одер на 160 километра от Берлин, е странно как реагират на това в щабквартирата на Хитлер, преместена вече в Канцлерството в Берлин, където ще остане до края. На 25-и отчаяният Гудериан се е обадил на Рибентроп и го е убеждавал да се опита да склучи незабавно примирие на запад, за да може остатъците от германските армии да се съсредоточат на изток срещу руснаците. Външният министър веднага се е раздрънкал пред фюрера, който същата вечер порицава своя началник на Генералния щаб и го обвинява в опит за „държавна измяна“. Две нощи по-късно обаче, под въздействието на надвисналата катастрофа на изток, Хитлер, Гьоринг и Йодл са в такова състояние, че не намират за необходимо да молят Запада за примирие. Сигурни са, че Западните съюзници сами ще дотичат при тях, страхувайки се от последствията от болшевишките победи. Откъс от протокола на съвещанието на фюрера от 27 януари пресъздава част от сцената.

ХИТЛЕР: Мислите ли, че англичаните гледат с ентузиазъм на всички руски събития?

ГЬОРИНГ: Със сигурност не са планирали ние да задържаме настъплението им, докато руснаците завладеят цяла Германия... Не са си правили сметка ние... да им оказваме бясна съпротива, докато руснаците навлизат все по-дълбоко в Германия, и на практика вече я владеят изцяло...

ЙОДЛ: Те винаги са гледали с подозрение на руснаците.

ГЬОРИНГ: Ако това продължава, след няколко дни ще получим телеграма [от англичаните].¹⁶

Такава е тънката нишка, на която ръководителите на Третия райх започват да възлагат всичките си надежди. Накрая германските архитекти на нацистко-съветския пакт срещу Запада стигат до там да не могат да разберат защо британците и американците не се присъединяват към тях, за да отблъснат заедно руските нашественици.

Разпадането на германските армии

Краят настъпва бързо за Третия райх през пролетта на 1945 г.

Предсмъртната агония започва през март. До февруари, след като по-голямата част от Рур е вече в развалини, а Горна Силезия е загубена, продукцията на въглища спада до една пета от

нивото от предишната година, при това много малка част от нея може да се достави другаде, тъй като железопътният и водният транспорт са разстроени от англо-американските бомбардировки. На съвещанията на фюрера започва да се говори предимно за недостига на въглища; Дьониц се оплаква, че много от корабите му стоят без работа заради липсата на гориво, а Шпеер търпеливо обяснява, че електроцентралите и оръжейните фабрики са в подобно положение по същата причина. Загубата на румънските и унгарските петролни находища и бомбардирането на заводите за синтетичен нефт в Германия стават причина за толкова остър недостиг на бензин, че голяма част от крайно необходимите изтребители са принудени да останат на земята и са унищожавани на летищата от въздушните нападения на Съюзниците. Много танкови дивизии са обездвижени заради липсата на гориво за танковете.

Накрая е изоставено и упованието в обещаните „чудодейни оръжия“, което за известно време е поддържало не само народните маси и войниците, но дори и практично мислещи генерали като Гудериан. Стартовите площадки за самолетите-снаряди „Фау-1“ и насочените срещу Британия ракети „Фау-2“ са почти напълно загубени, когато силите на Айзенхауер освобождават крайбрежието на Франция и Белгия, макар и да остават няколко в Холандия. Близо 8000 от двата вида бомби „Фау“ са хвърлени срещу Антверпен и други военни цели, след като британско-американските армии приближават германската граница, но щетите, които нанасят, са незначителни.

Хитлер и Гьоринг са разчитали новите реактивни изтребители да изтласкат от небето съюзническата авиация и това би могло да стане (защото германците успяват да произведат над хиляда такива самолета), ако англо-американските летци, които не разполагат с подобна техника, не вземат успешни мерки за противодействие. Конвенционалният съюзнически изтребител не може да се сравнява с германския реактивен изтребител във въздуха, само че малко от последните изобщо успяват да излетят. Рафинериите, които произвеждат специалното гориво за тези самолети, са бомбардирани и унищожени, а дългите писти, които трябва да бъдат построени за тях, са откривани лесно от пилотите на Съюзниците, които ги унищожават още на земята.

Гросадмирал Дьониц е обещал на фюрера, че новите електрически подводници ще извършат чудо в морето и пак ще разстроят сериозно британско-американските снабдителни пътища в северната част на Атлантическия океан. До средата на февруари 1945 г. обаче само две от поръчаните 126 нови подводници са спуснати в морето.

Що се отнася до германския проект за атомна бомба, който е причинявал голямо безпокойство в Лондон и Вашингтон, той е напреднал слабо поради липсата на интерес от страна на Хитлер и практиката на Химлер да арестува атомните специалисти по подозрение в нелоялност или да ги откъсва от дейността им, за да работят върху някой от любимите му безсмислени „научни“ експерименти, които той смята за по-важни. Преди края на 1944 г. правителствата на САЩ и Британия за свое голямо облекчение научават, че германците няма да се сдобият с атомна бомба в тази война.^{KQ}

На 8 февруари армиите на Айзенхауер, които вече наброяват 85 дивизии, започват да приближават Рейн. Те очакват, че германците ще водят бойни действия само колкото да забавят настъплението им, пазейки силите си, и ще се оттеглят зад внушителната водна бариера на широката и бързотечаща река. Така съветва и Рундщет. И този път обаче, както и в други случаи през годините на своите неуспехи, Хитлер не иска да чуе за изтегляне. Това,

казва той на Рундшет, би означавало да преместят катастрофата от едно място на друго. И така, германските армии по настояване на Хитлер остават да се сражават на позициите си – но не за дълго. До края на месеца британците и американците стигат до Рейн на няколко места северно от Дюселдорф, а две седмици по-късно заемат сигурни позиции на левия бряг северно от река Мозел. Германците са загубили още 350 000 души – убити, ранени или пленени (военнопленниците са 293 000), както и по-голямата част от оръжията и екипировката си.

Хитлер е порядъчно разгневен. Той уволнява Рундшет за последен път на 10 март, заменяйки го с фелдмаршал Кеселринг, който се е задържал толкова дълго и упорито в Италия. Още през февруари фюрерът в пристъп на ярост е обмислял да денонсира Женевската конвенция – както казва на едно съвещание на 19-и, с цел да накара врага „да разбере, че сме решени да се борим за съществуването си с всички средства на наше разположение“. Към тази стъпка го подтиква кръвожадният д-р Гьобелс (който сам не участва в сраженията), с предложението си всички пленени пилоти да се разстрелват незабавно като отмъщение за техните ужасни бомбардировки над германските градове. Когато някои от присъстващите офицери повдигат юридически възражения, Хитлер отвърща ядосано:

По дяволите това!...

Ако покажа ясно, че не зачитам военнопленниците, че се отнасям към вражеските военнопленници, без да се съобразявам с правата им, независимо от репресиите, тогава доста [германци] ще се замислят сериозно, преди да дезертират.¹⁷

Това е един от първите признаци за неговите последователи, че Хитлер, след като се е провалил в мисията си на световен завоевател, е решен да загине, подобно на Вотан във Валхала, в море от кръв – не само вражеска, но и на собствения му народ. В края на дискусиата той иска от адмирал Дьониц „да разгледа плюсовете и минусите на тази стъпка и да докладва колкото е възможно по-скоро“.

На следващия ден Дьониц се връща с отговора си и той е типичен за него.

Недостатъците са повече от предимствата... Във всеки случай би било по-добре да спазваме външно приличие и да прилагаме мерките, които сметнем за необходими, без да ги обявяваме предварително.¹⁸

Хитлер неохотно се съгласява, и макар и да не се стига, както видяхме^{KR}, до масово избиване на заловени пилоти или други военнопленници (с изключение на руснаци), няколко са пребити до смърт, а гражданското население е насъсквано да линчува екипажите на съюзническите самолети, които се спускат с парашут на земята. Един пленен френски генерал, Месни, е убит умишлено по нареждане на Хитлер, а голям брой съюзнически военнопленници загиват, защото са принудени да изминават дълги преходи без храна или вода по пътища, обстрелвани от британски, американски и руски летци, по които германците ги карат към вътрешността на страната, за да не бъдат освободени от настъпващите съюзнически армии.

Загрижеността на Хитлер да накара германските войници „да се замислят, преди да дезертират“, не е безпочвена. На запад броят на дезертърите, или поне на тези, които се предават колкото може по-бързо при британско-американските настъпления, става

изумителен. На 12 февруари Кайтел издава заповед „от името на Фюрера“, в която се казва, че всеки войник, „който с измама получи документи за отпуск или който пътува с фалшиви документи, ще... бъде наказван със смърт“. На 5 март генерал Бласковиц, командващ Армейска група Н на запад, издава следната заповед:

Всички войници... срещнати далече от техните части... и които заявяват, че са се заблудили и търсят своите части, ще бъдат незабавно съдени и разстрелвани.

На 12 април Химлер дава своя принос, издавайки указ, че всеки командир, който не успее да задържи град или важен комуникационен център, „се наказва със смърт“. Заповедта вече е приведена в изпълнение в случая със злощастните командири на един от рейнските мостове.

Рано следобед на 7 март челен отряд от американската Девета бронирана дивизия стига до възвишенията над град Ремаген, на 40 километра от Кобленц надолу по Рейн. За учудване на американските танкови екипажи, те виждат, че железопътният мост „Лудендорф“ над реката е още непокътнат. Спускат се бързо по склоновете към водата. Инженерите трескаво прерязват всеки кабел за експлозив, който успяват да открият. Един пехотен взвод тръгва бързо по моста. Докато приближават източния бряг, избухва взрив, после втори. Мостът се разлюлява, но издържа. Малките германски сили на далечния бряг скоростно се изтеглят. По моста бързо минават танкове. На смрачаване американците вече са се сдобили със силен плацдарм на източния бряг на Рейн. Последната голяма естествена бариера в Западна Германия е премината.^{KS}

Няколко дни по-късно, през нощта на 22 март, Трета армия на Патън, след като преодолява триъгълника Саар-Пфалц с блестяща операция, осъществена съвместно с американската Седма и френската Първа армия, също преминава Рейн при Опенхайм, южно от Майнц. До 25 март англо-американските армии завземат целия западен бряг на реката, както и два силни плацдарма на две места от другата страна. За шест седмици Хитлер е загубил над една трета от силите си на запад и по-голямата част от оръжието за половин милион души.

В 2:30 ч. на 24 март той свиква военно съвещание в своя щаб в Берлин, за да обмислят какво да правят.

ХИТЛЕР: Смятам втория плацдарм в Опенхайм за най-голямата опасност.

ХЕВЕЛ [представител на Външното министерство]: Рейн не е много широк на това място.

ХИТЛЕР: Двеста и петдесет метра. На речна преграда е достатъчно и един човек да заспи, за да се случи ужасна беда.

Върховният главнокомандващ иска да знае дали няма „бригада или подобна част, която може да се изпрати там“. Един адютант отговаря:

Понастоящем не разполагаме с част, която да изпратим в Опенхайм. Има само пет противотанкови оръдия в лагера при Зене, които ще бъдат готови днес или утре. Могат да бъдат пратени в бой през следващите няколко дни...¹⁹

През следващите няколко дни! Точно в този момент Патън разполага с плацдарм в Опенхайм с широчина 11 км и дълбочина 9,5 км, а танковете му потеглят на изток към Франкфурт. Показателен за тежкото състояние на могъщата някога германска армия, чийто прехвален танков корпус по-рано е вършеел из Европа, е фактът, че в този момент на криза грижата на върховният главнокомандващ е да изнамери пет разнебитени противотанкови

оръдия, които могат да бъдат „пратени в бой“ едва „през следващите няколко дни“, за да спрат настъплението на мощна вражеска бронирана армия.^{KT}

След като американците преминават Рейн на третата седмица от март, а мощна съюзническа армия от британци, канадци и американци под командването на Монтгомъри се готви да пресече реката по долното ѝ течение и да се насочи едновременно към Северногерманската равнина и към Рур (както става на 23 март), желанието за мъст на Хитлер се обръща от настъпващия враг към неговия собствен народ. Те са го поддържали по време на най-великите победи в германската история. Сега, през зимата на разгрома, той решава, че вече не са достойни за неговото величие.

„Ако германският народ бъде победен в борбата – казал е Хитлер в реч пред гаулайтерите през август 1944 г., – значи е твърде слаб: не е успял да докаже пред историята на какво е способен и е обречен единствено на унищожение.“²⁰

Той бързо се превръща във физическа развалина и това допълнително отравя възгледите му. Напрежението от военните действия, шокът от пораженията, нездравословният начин на живот без свеж въздух и физически упражнения в подземните щабове на бункерите, откъдето рядко излиза, все по-честите пристъпи на гняв и не на последно място – вредните наркотични средства, които взема всеки ден по съвета на своя лекар шарлатанин д-р Морел, са подкопали здравето му още преди атентата от 20 юли 1944 г. Експлозията през онзи ден е спукала тъпанчетата на двете му уши, което допринася за пристъпите му на замайване. След покушението лекарите му препоръчват продължителна почивка, но той отказва. „Ако замина от Източна Прусия, тя ще падне – казва той на Кайтел. – Докато съм тук, тя ще се държи.“

През септември 1944 г. Хитлер преживява нервен срив и се налага да пази леглото, но се възстановява през ноември, когато се връща в Берлин. Само че така и не си възвръща контрола върху ужасната избухливост. С влошаването на новините от двата фронта през 1945 г. все по-често изпада в истеричен гняв. Пристъпите неизменно са съпроводени от треперене на ръцете и краката, което той не може да овладее. Генерал Гудериан на няколко места описва състоянието му в подобни моменти. В края на януари, когато руснаците са стигнали до Одер само на 160 километра от Берлин и началникът на Генералния щаб поставя искането да бъдат евакуирани по море няколко германски дивизии, откъснати в Прибалтика, Хитлер се нахвърля върху него.

Той стоеше пред мен, размахвайки юмруци, така че моят добър началник-щаб Томале се видя принуден да ме хване за полите на куртката и да ме дръпне назад, за да не стана жертва на физическо насилие.

Няколко дни по-късно, на 13 февруари 1945 г., двамата мъже влизат в ново пререкание относно ситуацията в Русия, което продължава два часа по думите на Гудериан.

С вдигнати юмруци и зачервени от гняв бузи, треперещ с цялото си тяло, той стоеше пред мен извън себе си от ярост и изгубил всякакъв самоконтрол. След всяко избухване Хитлер започваше да ходи напред-назад по края на килима, след това спираше точно пред мен и изстрелваше следващото си обвинение в лицето ми. Почти крещеше, очите му сякаш изскачаха от орбитите, а вените на слепоочията му изпъкваха.²¹

В такова умствено и здравословно състояние фюрерът взема едно от последните важни решения в живота си. На 19 март той издава обща заповед, според която всички военни,

индустриални, транспортни и комуникационни съоръжения, както и всички припаси в Германия трябва да бъдат унищожени, за да не попаднат невредими в ръцете на врага. Мерките трябва да се осъществят от военните с помощта на нацистките гаулайтери и „комисари по отбраната“. „Всички директиви, противоречащи на тази, са невалидни“, се казва в заключение в заповедта.²²

Германия трябва да бъде превърната в огромна пустош. Не трябва да остане нищо, с което германският народ да преживее някак своето поражение.

Алберт Шпеер, прямият министър на въоръжаването и военното производство, се е досещал за издаването на тази варварска директива от предишни разговори с Хитлер, и на 15 март е съставил меморандум, в който енергично се противопоставя на подобна престъпна крачка и повтаря твърдението си, че войната вече е загубена. Той лично връчва документа на фюрера на 18 март вечерта.

До четири, най-много осем седмици [пише Шпеер] окончателното рухване на германската икономика трябва да се очаква със сигурност... След това рухване войната няма да може да продължи дори от чисто военна гледна точка... Трябва да направим всичко, за да поддържаме до последно, дори и само в най-примитивна форма, някаква база за съществуването на нацията... Нямаме право на този етап от войната да причиняваме разрушения, които могат да засегнат живота на хората. Ако нашите врагове желаят да унищожат тази нация, която воюва с неподобна храброст, тогава този исторически срам ще падне изключително върху тях. Ние имаме задължението да оставим на нацията всяка възможност да осигури възстановяването си в далечното бъдеще...²³

Хитлер обаче, след като собствената му съдба е решена, не е заинтересован да продължи съществуването на германския народ, към когото винаги е изпитвал такава безгранична любов. Той казва на Шпеер:

Ако войната бъде загубена, ще загине и нацията. Тази съдба е неизбежна. Няма необходимост да взимаме под внимание базата, от която народът ще се нуждае, за да продължи да води най-примитивно съществуване. Напротив, по-добре ще бъде сами да унищожим тези неща, защото тази нация ще се е доказала като по-слабата, а бъдещето принадлежи само на по-силната източна нация [Русия]. Освен това онези, които остават след битката, са само по-лошите, защото добрите са били убити.

И още на следващия ден върховният главнокомандващ обнародва своята позорна директива за „изгорената земя“. На 23 март тя е последвана от не по-малко чудовищна заповед на Мартин Борман, секретаря на фюрера – подобен на къртица човек, издигнал се вече до такива позиции, че не отстъпва на никого от нацистките сатрапи. Шпеер описва заповедта пред съда в Нюрнберг.

Указът на Борман имаше за цел да докара в центъра на Райха населението от изток и от запад, в това число и чуждестранните работници и военнопленници. Тези милиони хора трябваше да бъдат изпратени на път пеши. Не бяха осигурени провизии за тяхното съществуване, а и нямаше как да се направи това с оглед на ситуацията. Това щеше да доведе до глад и невъобразима катастрофа.

И ако всички други заповеди на Хитлер и Борман бяха изпълнени (защото има и допълнителни директиви), милиони германци, останали живи до този момент, вероятно са щели да умрат. Шпеер се опитва да представи обобщено пред Нюрнбергския съд различните заповеди за „изгорената земя“. Трябвало е да бъдат унищожени, казва той,

всички индустриални заводи, всички важни електрически съоръжения, водопроводни инсталации, складове с храни и облекло; всички мостове, всички железопътни и комуникационни съоръжения, всички плавателни канали, всички кораби, всички товарни автомобили и всички локомотиви.

Фактът, че на германския народ е спестена тази окончателна катастрофа, се дължи (освен на бързото настъпление на съюзническите войски, което прави невъзможно осъществяването на подобни гигантски разрушения) на свърхчовешките усилия на Шпеер и няколко офицери от сухопътните войски, които в пряко неподчинение (най-послед!) на заповедите на Хитлер бързо обикалят страната, за да се уверят, че жизненоважните комуникации, заводи и складове няма да бъдат взривени от други, ревностно изпълнителни офицери от армията и партийни работници.

Крайт на германската армия вече наближава.

Докато британско-канадските армии на фелдмаршал Монтомъри настъпват на североизток към Бремен, Хамбург и Любек на Балтийско море, след като са прекосили Долен Рейн през последната седмица от март, американската Девета армия на генерал Симпсън и Първа армия на генерал Ходжес напредват бързо покрай Рур – Девета армия по северната му граница, а Първа – по южната. На 1 април те се съединяват при Липшат. Армейска група В на фелдмаршал Модел, която се състои от Петнайsetsa и Пета танкови армии (около 21 дивизии), е в капана им сред развалините на най-големия индустриален район в Германия. Тя се държи в продължение на осемнайсет дни, като на 18 април се предава.

Още 325 000 германци, включително трийсет генерали, са взети в плен, но Модел не е между тях. За да не попадне в плен, той се застрелва.

Обкръжаването на армиите на Модел в Рур е разкъсало обширен участък от германския фронт, отваряйки пролука от 320 километра. През нея дивизиите на американските Девета и Първа армия, които вече не са необходими за ограждане на Рур, нахлуват към река Елба в сърцето на Германия. Пътят към Берлин е открит, защото между двете американски армии и столицата има само няколко разпръснати, дезорганизирани германски дивизии. На 11 април вечерта, след като е изминал около 100 километра от разсъмване, един челен отряд от Девета армия на САЩ стига до река Елба при Магдебург, а на следващия ден се сдобиват с плацдарм на реката. Американците са само на 100 километра от Берлин.

Целта на Айзенхауер в този момент е да раздели Германия на две, като се съедини с руснаците на Елба между Магдебург и Дрезден. Макар и остро критикуван от Чърчил и британските военачалници, че не е изпреварил руснаците в Берлин, както лесно би могъл да направи, Айзенхауер и неговият щаб в главната щабквартира на Съюзниците (SHAEP) са завладени от идеята спешно да се насочат на югоизток, след като се срещнат с руснаците, за да превземат т.нар. Национален редут. Смята се, че на това място Хитлер събира оставащите

му сили, за да даде последен отпор в почти непроходимите Алпи на Южна Бавария и Западна Австрия.

„Националният редут“ е фантом. Никога не е съществувал, освен в гласовитата пропаганда на д-р Гьобелс и в умовете на предпазливите офицери от щаба на Айзенхауер, които са се хванали на тези измислици. Още на 11 март разузнаването на SHAEF е предупредило Айзенхауер, че нацистите планират да изградят непревземаема крепост в планините и че самият Хитлер ще ръководи отбраната ѝ от своето убежище в Берхтесгаден. Покритите с лед планински зъбери са „практически недостъпни“, се казва в доклада.

Тук [продължава той по-нататък], защитени от природата и от най-ефикасните тайни оръжия, изобретени някога, силите, които са ръководили Германия до този момент, ще се съхранят, за да организират нейното възраждане; тук, в бомбоустойчиви фабрики, ще се произвеждат оръжия; в огромни подземни пещери ще се складират храни и оборудване и корпус от специално подбрани млади мъже ще се обучава за партизанска война, така че да може да се екипира цяла подземна армия, която да освободи Германия от силите на окупацията.²⁴

Човек би помислил, че разузнавателният щаб на съюзническото Върховно командване е бил инфилтриран с британски и американски писатели на детективски романи. Във всеки случай, тази фантастична оценка е приета сериозно в SHAEF, където генерал Бедел Смит, началник на щаба на Айзенхауер, обмисля ужасяващата възможност „за продължителна кампания в алпийския регион“, която ще струва на американците много жертви и ще удължи войната за неопределено време.^{KU}

Това е последният случай, когато находчивият д-р Гьобелс успява да повлияе на стратегическия ход на войната чрез пропаганден блъф. Защото, макар и Адолф Хитлер първоначално да е разглеждал възможността да се оттегли в австро-баварските планини, които са близо до родното му място и където е прекарал по-голямата част от личния си живот, които обича и където единствено притежава нещо като собствен дом (в Оберзалцберг над Берхтесгаден), и там да окаже последна съпротива, той се колебае, докато става твърде късно.

На 16 април, деня, когато американските войски стигат до Нюрнберг, града на големите нацистки партийни събрания, руските армии на Жуков нахлуват от предмостовите си позиции на Одер и на 21 април следобед стигат до предградията на Берлин. Виена е паднала още на 13 април.

В 16:40 ч. на 25 април патрули от американската 69-а пехотна дивизия се срещат с предните части от руската 58-а гвардейска дивизия при Торгау на Елба, на около 120 километра южно от Берлин. Северна и Южна Германия са разделени. Адолф Хитлер е отрязан в Берлин. Настанали са последните дни на Третия райх.

^{KK} На 23 август според Шпайдел Хитлер е заповядал всички мостове и други важни съоръжения в Париж да бъдат разрушени „дори ако по този начин се унищожават художествени паметници“. Шпайдел отказва да изпълни заповедта, както и генерал Фон Холтиц, новият комендант на Големия Париж, който се предава след няколко изстрела за удовлетворение на честта му. За това Холтиц е съден задочно за измяна през април 1945 г., но негови приятели офицери успяват да отложат процедурата до края на войната. Шпайдел също разкрива, че веднага щом Париж бил загубен, Хитлер заповядал да разрушат града с тежка артилерия и летящи бомби „Фау-1“, но той отказал да изпълни и тази заповед. (Speidel, *Invasion 1944*, pp. 143–145.)

^{KL} „Сигурен съм – пише Айзенхауер в своите мемоари (*Crusade in Europe*, p. 305), – че фелдмаршал Монтогмъри, в светлината

на по-късните събития, ще се съгласи, че това виждане е било погрешно.“ Това обаче далеч не е така, както знаят онези, които са чели мемоарите на Монгтомъри.

^{KM} Планът е гарниран с интересно допълнение на име операция „Грифон“, явно рожба на Хитлеровия ум. Ръководството ѝ е поверено от фюрера на Ото Скорцени, който след спасяването на Мусолини и решителните си действия в Берлин през нощта на 20 юли 1944 г. се е отличил още повече като специалист в областта си, като е отвлякъл унгарския регент адмирал Хорти в Будапеща през октомври 1944 г., когато последният се е опитал да предаде Унгария на настъпващите руснаци. Новата задача на Скорцени е да организира специална бригада от 2000 германски войници, които говорят английски, да ги облече в американски униформи и да ги инфилтрира с пленени американски танкове и джипове зад американските позиции, където да прекъсват свързочни линии, да убиват куриери, да насочват погрешно движението и изобщо да всяват объркване. Предвижда се също и малки отряди да проникнат до мостовете на Мьоз и да се опитат да ги запазят невредими до пристигането на главните германски танкови войски.

^{KN} На 16 декември един германски офицер с няколко екземпляра от операция „Грифон“ попада в плен и по този начин американците научават какво се планира. Това обаче, както изглежда, не е попречило на първоначалното объркване, причинено от хората на Скорцени, някои от които, преоблечени като военни полицаи, разполагат постове на кръстовищата и насочват погрешно американския военен трафик. Не е попречило и на разузнаването на Първа армия да повярва в измислиците на някои от пленените германци в американски униформи, че голяма група от разбойниците на Скорцени са тръгнали към Париж, за да убият Айзенхауер. В продължение на няколко дни хиляди американски войници чак в Париж са спирани от военни полицаи и принуждавани да доказват националността си, като отговарят на въпроси от типа кой е спечелил годишния шампионат по бейзбол и коя е столицата на родния им щат – макар и някои да не си спомнят или да не знаят. Мнозина германци, заловени в американски униформи, са разстрелвани веднага, а други – съдени от военен съд и екзекутирани. Самият Скорцени е съден от американски трибунал в Дахау през 1947 г., но е оправдан. След това се премества в Испания и Южна Америка, където скоро създава проспериращо предприятие за производство на цимент и съчинява мемоарите си.

^{KO} В продължение на няколко часа, ако се съди по дължината на стенографския запис от това съвещание, който се е запазил почти невредим. Той е Фрагмент 27 от съвещанията на фюрера. Гилбърт привежда целия текст в *Hitler Directs His War*, pp. 158–174.

^{KP} Сред убитите американци има няколко военнопленници, разстреляни хладнокръвно от бойната група на полковник Йохен Пайпер от Първа танкова дивизия на СС на 17 декември край Малмеди. Според доказателствата, представени в Нюрнберг, са били убити 129 американски военнопленници; на последвалия процес срещу офицерите от СС числото им е сведено до 71. Делото, което се гледа от американски военен трибунал в Дахау през пролетта на 1946 г., има любопитна развързка. Четирийсет и трима офицери от СС, включително Пайпер, са осъдени на смърт; двайсет и трима – на доживотен затвор; и осем – на затвор с по-кратък срок. Зеп Дитрих, командир на Шеста танкова армия на СС, който се сражава от северната страна по време на Арденската офанзива, получава 25 години; Кремер, командирът на Първи брониран корпус на СС – 10 години; а Херман Прис, командирът на Първа танкова дивизия на СС – 18 години.

Тогава в американския сенат се надига вой, особено от страна на покойния вече сенатор Маккарти, че офицерите от СС са били третирани жестоко с цел изтръгване на признания. През март 1948 г. трийсет и една от смъртните присъди са променени; през април генерал Лушъс Д. Клей намалява смъртните присъди от дванайсет на шест; а през януари 1951 г., по силата на обща амнистия, американския върховен комисар Джон Дж. Макклой променя останалите смъртни присъди на доживотен затвор. Когато пиша тези редове, всички са вече на свобода. В шума около предполагаемото малтретиране на офицерите от СС почти се забравя за неоспоримите доказателства, че на 17 декември 1944 г. най-малко седемдесет и един невъоръжени американски военнопленници са били избити хладнокръвно на снежното поле край Малмеди по заповед (или внушение) на няколко офицери от СС.

^{KQ} Как са научили, е увлекателна история сама по себе си, но твърде дълга, за да бъде изложена тук. Професор Самюъл Голдсмит я разказва добре в своята книга *Alsos*. „Alsos“ е кодовото име на ръководената от него американска научна мисия, която следва армиите на Айзенхауер в Западна Европа.

^{KR} В глава 27 „Новият ред“.

^{KS} Хитлер нарежда да бъдат екзекутирани осем германски офицери, които са командвали слабите военни части при моста Ремаген. Те са съдени от „Летящ специален трибунал, Запад“, създаден от фюрера и председателстван от един фанатичен нацистки генерал на име Хюбнер.

^{KI} Стенограмата от това съвещание на 23 март е последната, която е спасена почти невредима от пламъците. Тя дава добра представа за безумието на фюрера и маниакалното му вглеждане в банални подробности в момент, когато стените около него се сричат. В продължение на близо един час той обсъжда предложението на Гьобелс да се използва широката алея през Тиргартен в Берлин като самолетна писта. Изнася лекция за неустойчивостта на германския бетон срещу бомбардировки. Голяма част от съвещанието е посветена на усилия да се съберат войски. Един генерал повдига въпроса за Индийски легион.

ХИТЛЕР: Индийският легион е смехотворна идея. Има индийци, които не могат да убият и въшка, които по-скоро ще се оставят да бъдат изядени. Не биха убили и англичанин. Смятам за абсурдно да ги изпращаме срещу

англичаните... Ако използвахме индийците да въртят молитвени мелници или нещо подобно, те щяха да са най-неуморните войници на света...

И така нататък до късно през нощта. Съвещанието свършва в 3:43 ч.

^{ку} „Едва след като кампанията приключи, научихме, че този Редут е съществувал само във въображението на неколцина фанатични нацисти – пише по-късно генерал Омар Бродли. – Този замисъл е придобил толкова преувеличени размери, че аз съм удивен, че сме могли да повярваме в него толкова наивно. Докато беше жива обаче, легендата за Редута беше твърде зловеща заплаха, за да я пренебрегваме, и в резултат тя формира тактическото ни мислене през заключителните седмици от войната.“ (Bradley, *A Soldier's Story*, p. 536.)

„Много неща се изписаха за Алпийската крепост, предимно глупости“ – коментира с ирония фелдмаршал Кеселринг след войната. (Kesselring, *A Soldier's Record*, p. 276.)

Götterdämmerung^{KV}: последните дни на Третия райх

ХИТЛЕР Е ПЛАНИРАЛ да отпътува от Берлин за Оберзалцберг на своя петдесет и шести рожден ден, 20 април, и да ръководи последната отбранителна линия на Третия райх оттам, от легендарната планинска твърдина на Фридрих Барбароса. По-голямата част от министерските канцеларии вече са се преместили на юг с камиони, пълни с държавни документи и обезумели чиновници, които отчаяно бързат да се измъкнат от обречения Берлин. Самият фюрер е изпратил по-голямата част от домашните си помощници в Берхтесгаден десет дена по-рано, за да подготвят неговата планинска вила „Бергхоф“ за пристигането му.

Не му е писано обаче да види повече своето любимо алпийско убежище. Краят приближава по-бързо, отколкото той е смятал за възможно. Американците и руснаците напредват бързо към мястото, където ще се съединят на Елба. Британците са пред портите на Хамбург и Бремен и заплашват да отрежат Германия от окупираната Дания. В Италия Болоня е паднала, а съюзническите сили под командването на Александър нахлуват в долината на По. Руснаците, след като са превзели Виена на 13 април, напредват по горното течение на Дунав, а американската Трета армия се спуска по протежение на същата река, за да се срещне с тях при Линц, родното място на Хитлер в Австрия. Нюрнберг, където през войната се е извършвало строителство на голяма зала и стадиони, които да определят древния град като столица на Нацистката партия, е обсаден, а част от Седма армия на САЩ профучава покрай него на път към Мюнхен, родното място на нацисткото движение. В Берлин се чува тътенът на руската тежка артилерия.

„През цялата седмица идваха един след друг само вестители на Йов^{KW}. Изглежда, че пред народа ни се очертава крайно мрачна съдба“ – пише в дневника си на 23 април граф Шверин фон Крозиг, инфантилният министър на финансите и бивш Роудсов стипендиант, който е избягал от Берлин на север още при първата новина за приближаването на болшевиките.¹

На 20 ноември предната година Хитлер окончателно е напуснал щабквартирата си в Растенбург в Източна Прусия при приближаването на руснаците и е останал в Берлин, където рядко се е появявал след започването на войната на изток, до 10 декември, когато заминава за своята западна щабквартира в Цигенберг близо до Бад Наухайм, за да ръководи голямата авантюра в Ардените. След нейния провал на 16 януари се връща в Берлин, където ще остане до края, управлявайки своите разпадащи се армии от подземния бункер на 15 метра под Канцлерството, чиито големи мраморни зали вече са превърнати в развалини от бомбардировките на Съюзниците.

Физическото му състояние бързо се влошава. Един млад капитан от сухопътните войски, който го вижда за пръв път през февруари, по-късно описва външния му вид.

Главата му леко трепереше. Лявото му рамо висеше отпуснато, а ръката трепереше доста силно. В очите му светеше неописуем блясък, който имаше страховито и напълно неестествено въздействие. Лицето и частта около очите създаваха впечатление за пълно изтощение. Всичките му движения бяха на грохнал човек.²

След покушението от 20 юли той вече няма доверие на никого, дори на старите си и предани партийни другари. „Лъжат ме от всички страни“ – гневно заявява той пред една от секретарките си през март.

Не мога да разчитам на никого. Всички ме предават. Цялата тази работа ме поболява... Ако нещо се случи с мен, Германия ще остане без водач. Нямам наследник. Хес е луд, Гьоринг е изгубил симпатията на народа, а Химлер ще бъде отхвърлен от партията – освен това, той [Химлер] е толкова лишен от всякакъв артистизъм... Напрегнете ума си и ми кажете кой да бъде моят наследник...³

Човек би помислил, че на този етап от историята въпросът за наследяването е академичен, но не – не и в тази налудничавата нацистка страна. Той е обсебил не само фюрера, но както скоро ще видим – и основните кандидати да заемат мястото му.

Макар и превърнат във физическа развалина и изправен пред катастрофален край сега, когато руснаците приближават Берлин, а Западните съюзници преминават Рейн, Хитлер, а с него и някои най-фанатичните му последователи, преди всичко Гьобелс, се вкопчват упорито в надеждата си да бъдат спасени по чудо в последния момент.

Една хубава вечер в началото на април Гьобелс е седнал да почете на Хитлер една от любимите книги на фюрера – „История на Фридрих Велики“ от Карлайл. Главата, която чете, разказва за изключително мрачния период на Седемгодишната война, когато великият крал се чувства на края на силите си и казва на своите министри, че ако до 15 февруари късметът му не проработи, ще се предаде и ще вземе отрова. Тази част от историята със сигурност подхожда на момента и няма съмнение, че Гьобелс я е прочел с възможно най-големия драматизъм.

„Храбри кралю! [чете Гьобелс] Почакай още малко и дните на твоето страдание ще свършат. Слънцето на твоето щастие вече се показва зад облаците и скоро ще изгрее над теб.“ На 12 февруари царицата^{КХ} умира, случило се е Чудото на Бранденбургския дом.

Очите на фюрера са „изпълнени със сълзи“, разказва Гьобелс на Крозиг, на дневника на когото дължим описанието на тази трогателна сцена.⁴

Окуражени по този начин – и то от британски източник, – те поръчват да им донесат два хороскопа, които се пазят в архивите на едно от многобройните „изследователски“ бюра на Химлер. Единият е хороскоп на фюрера, съставен на 30 януари 1933 г., деня, когато е поел властта; другият е хороскоп на Ваймарската република, съставен от неизвестен астролог на 9 ноември 1918 г., деня на нейното раждане. Гьобелс разказва на Крозиг за резултатите от повторното преглеждане на тези два забележителни документа.

Стана очевиден един удивителен факт – и двата хороскопа предсказват избухването на войната през 1939 г., победите до 1941 г., поредицата от обрати след това, с най-тежки удари през първите месеци на 1945 г., особено през първата половина на април. През

втората половина на април се предвижда да имаме временен успех. Следва застой до август и мир през същия месец. Следващите три години ще са тежки за Германия, но от 1948 г. тя ще се издигне отново.⁵

Ободрен от Карлайл и от „удивителните“ предсказания на звездите, на 6 април Гьобелс отправя кънтящ призив към отстъпващите войски:

Фюрера заявява, че още през тази година ще настъпни положителен обрат... Истинското качество на гения е неговото чувство и сигурното му знание за настъпващата промяна. Фюрера знае точния час на нейното настъпване. Съдбата ни е изпратила този човек, така че в това време на голямо външно и вътрешно напрежение да станем свидетели на чудото...⁶

Едва седмица по-късно, през нощта на 12 април, Гьобелс си внушава, че „точният час“ на чудото е настъпил. През деня са дошли още лоши новини. Американците са се появили на магистралата Десау-Берлин и Върховното командване спешно е наредило да бъдат разрушени последните две останали фабрики за барут, които се намират в околността. Оттук нататък германските войници ще трябва да се задоволяват с боеприпасите, които имат под ръка. Гьобелс е прекарал деня в щабквартирата на генерал Бусе в Кюстрин^{KY} на Одер. Генералът го е уверил, че е невъзможно руснаците да пробият фронта там, че (както Гьобелс казва на Крозиг на следващия ден) ще го „задържи, докато британците ни изритат по задника“.

Вечерта [според разказа на Гьобелс] седели заедно в щаба и той развил тезата си, че по силата на историческата логика и справедливостта нещата неизбежно ще се променят точно както през Седемгодишната война се е случило чудото на Браденбургския дом.

„Коя царица ще умре този път?“ – пита един офицер. Гьобелс не знае. Все пак, казва той, съдбата „крие всякакви възможности“.

Когато министърът на пропагандата се връща в Берлин късно същата нощ, центърът на столицата е в пламъци от поредната бомбардировка на британската авиация. Горят развалините на Канцлерството и хотел „Адлон“ по-нагоре по „Вилхелмштрасе“. На стълбите на Министерството на пропагандата един секретар посреща Гьобелс със спешна новина. „Рузвелт е мъртъв!“ – казва той.

Лицето на министъра грейва, както е видимо за всички на светлината на пламъците от горящото Канцлерство от другата страна на „Вилхелмсплац“.

– Донеси най-хубавото шампанско! – провиква се Гьобелс. – И ме свържи по телефона с Фюрера!

Хитлер е в подземния си бункер и чака да свърши бомбардировката. Той вдига телефона.

– Мой Фюрер – казва Гьобелс, – поздравявам ви! Рузвелт е умрял! Звездите казват, че втората половина на април ще бъде преломният момент за нас. Днес е петък, тринайсети април. [Вече е след полунощ.] Това е преломният момент!

Реакцията на Хитлер не е документирана, макар че можем да си я представим, имайки предвид насърчението, което е получил от Карлайл и от звездите. Реакцията на Гьобелс обаче е засвидетелствана. „Той беше в екстаз“ – казва неговият секретар.⁷

Не само той, но и глуповатият граф Шверин фон Крозиг. Когато държавният секретар на Гьобелс му съобщава по телефона за смъртта на Рузвелт, той възкликва – поне в дневника си:

Това беше Ангелът на историята! В стаята почувствахме пърхането на неговите крила. Не беше ли това щастливият обрат, който очаквахме с такова нетърпение?

На следващата сутрин Крозиг телефонира на Гьобелс със своите „поздравления“ – както сам гордо заявява в дневника си – и сякаш това не е достатъчно, изпраща в допълнение и писмо, в което превъзнася смъртта на Рузвелт като „божествена присъда... дар от Бога“.

В атмосферата на приют за душевноболни, където опитни министри от кабинета, получили образование в стари европейски университети, каквито са Крозиг и Гьобелс, се мъчат да гадаят по звездите и сред пламъците на горящата столица приветстват смъртта на американския президент като знак, че Всемогъщия в последния момент ще спаси Третия райх от надвисналата катастрофа, – в тази атмосфера в Берлин се вдига завесата за последното действие на драмата.

Ева Браун е пристигнала в Берлин при Хитлер на 15 април. Малко германци знаят за нейното съществуване, а още по-малко – за отношенията ѝ с Адолф Хитлер. От повече от дванайсет години тя е негова любовница. Сега е дошла, както казва Тревър-Роупър, за своята сватба и ритуалната си смърт.

Интересна е ролята ѝ в тази последна глава на нашия разказ, но не и самата ѝ личност; тя не е от типа на Помпадур или Лола Монте.^{KZ} Макар че без съмнение я обича много и намира разтуха в нейната ненатрапчива компания, Хитлер винаги я е държал настрана от публичния си живот, като не позволява да го посещава в различните щабове, където прекарва по-голямата част от времето си през годините на войната, и рядко ѝ разрешава да идва дори в Берлин. Тя остава между стените на „Бергхов“ в Оберзалцберг и прекарва времето си, като плува и кара ски, чете евтини романи и гледа долнопробни филми, танцува (нещо, което Хитлер не одобрява) и постоянно се разкрасява, вехнейки по своя отсъстващ любим.

„Тя беше най-нещастната жена в Германия – казва шофьорът на фюрера Ерих Кемпка. – Прекара по-голямата част от живота си в очакване на Хитлер.“⁸

Фелдмаршал Кайтел описва външността ѝ по време на един разпит в Нюрнберг.

Беше много стройна, с елегантна външност, много хубави крака – личеше си, – съдържана и стеснителна, много, наистина много приятна, с тъмноруса коса. Стоеше подчертано на заден план и много рядко я виждахме.⁹

Дъщеря на баварци от долния слой на средната класа, които в началото усилено се противопоставят на незаконната ѝ връзка с Хитлер, макар и той да е диктатор, тя работи във фотографското студио на Хайнрих Хофман, който я представя на фюрера. Това става една-две години след самоубийството на Гели Раубал, племенницата на Хитлер и, както знаем, единствената, към която е изпитвал страстна любов. Както изглежда, Ева Браун също е довеждана често до отчаяние от своя любовник, макар и не по същите причини като Гели Раубал. Макар и настанена в просторен апартамент в алпийската вила на Хитлер, Ева не може да понася дългите периоди, когато са разделени поради неговото отсъствие, и в началото на тяхното приятелство прави два опита за самоубийство. Постепенно обаче се примирява със своята неудовлетворителна и неопределена роля – непризната нито като съпруга, нито като любовница, – задоволява се да бъде единствената близка жена на великия мъж и се възползва максимално от техните редки мигове заедно.

Сега тя е решена да сподели съдбата му. Подобно на д-р и фрау Гьобелс, тя няма желание да живее в една Германия без Адолф Хитлер. „Това не би подходило на един истински германец“ – казва тя на Хана Райч, прочутата жена летец-изпитател, в убежището малко преди края.¹⁰ Макар че Ева Браун не блести с ум и не оказва никакво интелектуално влияние върху Хитлер (вероятно това е и една от причините да предпочита нейната компания пред тази на интелигентни жени), неговото влияние върху нея, както и върху мнозина други, очевидно е тотално.

Последното голямо решение на Хитлер

Рожденият ден на Хитлер на 20 април минава сравнително спокойно, макар че (както отбелязва в дневника си генерал Карл Колер, началник на Щаба на ВВС, който присъства на тържеството в бункера), това е ден на нови катастрофални събития на бързо разпадащите се фронтове. Там са всички нацисти от старата гвардия – Гьоринг, Гьобелс, Химлер, Рибентроп и Борман, както и оцелелите до този момент военачалници – Дьониц, Кайтел, Йодл и Кребс, последният от които е новият (и последен) началник на Генералния щаб на сухопътните войски. Те поднасят на фюрера поздравления за рождения му ден.

Диктаторът не е кой знае колко потиснат въпреки ситуацията. Все още е уверен, както е казал на генералите си три дни по-рано, че „руснаците ще претърпят най-кръвавото си поражение пред Берлин“. Генералите знаят по-добре – и на редовното военно съвещание след празненството за рождения ден те подканват Хитлер да напусне Берлин и да замине на юг. До един-два дни, обясняват те, руснаците ще отрежат последния коридор за бягство в тази посока. Хитлер се колебае; не казва нито „да“, нито „не“. Очевидно не може напълно да проумее ужасния факт, че столицата на Третия райх скоро ще бъде превзета от руснаците, чиито армии преди години той е обявил за унищожени. Като отстъпка пред генералите се съгласява да сформира две отделни командвания, в случай че американците и руснаците се съединят на Елба. Адмирал Дьониц ще оглави северното, а Кеселринг вероятно ще поеме южното – за последното назначение Хитлер не е съвсем сигурен.

Същата нощ започва масово бягство от Берлин. Двама от най-доверените и стари помощници на фюрера се измъкват: Химлер и Гьоринг, последният с керван от камиони, които са натъпкани с плячка от неговото прочуто имение, „Каринсхал“. Всеки от тези нацисти от старата гвардия заминава с убеждението, че неговият любим Вожд скоро ще бъде мъртъв и той ще го наследи.

Те няма да го видят повече. Това се отнася и за Рибентроп, който късно през нощта също побягва към по-безопасно място.

Хитлер обаче все още не се е предал. В деня преди рождения си ден той заповядва пълномащабна контраатака срещу руснаците в южните предградия на Берлин под ръководството на генерала от СС Феликс Щайнер. В атаката ще бъдат хвърлени всички войници в района на Берлин без изключение, включително наземните части на Луфтвафе.

Всеки командир, който задържи войските си, ще плати с живота си в рамките на пет часа – крещи Хитлер на генерал Колер, който е останал да представлява авиацията. – Вие самият ще гарантирате с главата си, че и последният човек ще бъде хвърлен в атаката.¹¹

През целия ден, чак до следващия, Хитлер чака с нетърпение новините за контраатаката на Щайнер. Това е пореден пример до каква степен е загубил връзка с действителността. Няма такава атака. Изобщо не е предприета. Тя съществува само във възпаления ум на отчаяния диктатор. Когато най-после е принуден да разбере това, бурята се разразява.

С датата 22 април настъпва последният повратен момент по пътя на Хитлер към гибелта. От рано сутринта до 15 ч. той е стоял на телефона, както и през предишния ден, опитвайки се да разбере от различните командни постове как върви контраатаката на Щайнер. Никой не знае. Самолетите на генерал Колер не могат да я локализират, както и наземните командири, макар и да се предполага, че тя се разгръща само на няколко километра южно от столицата. Не може да бъде открит дори Щайнер, макар че той доказано съществува – да не говорим за армията му.

Ударът идва по време на ежедневното военно съвещание в бункера в 15 ч. Хитлер ядосано пита за новини от Щайнер. Нито Кайтел, нито Йодл, нито някой друг разполага с такива. Генералите обаче имат друга новина. Изтеглянето на войските северно от Берлин, за да подкрепят Щайнер, толкова е отслабило фронта на това място, че руснаците са го пробивали и танковете им вече са в пределите на града.

Това е твърде много за върховния главнокомандващ. Всички оцелели очевидци свидетелстват, че той напълно загубил контрол над себе си. Обзема го най-голямата ярост през живота му. Това е краят, крещи той пронизително. Всичко са го изоставили. Няма нищо друго освен измяна, лъжи, развала и малодушие. Всичко е свършено. Много добре, той ще остане в Берлин. Лично ще поеме отбраната на столицата на Третия райх. Останалите могат да заминат, ако желаят. Той ще посрещне края си на това място.

Останалите протестирали. Още има надежда, казват те, ако фюрерът се оттегли на юг, където армейската група на фелдмаршал Фердинанд Шьорнер в Чехословакия и значителна част от силите на Кеселринг са още непокътнати. Дьониц, който е заминал на северозапад, за да поеме командването на войските там, и Химлер, който, както ще видим, се кани да започне собствена игра, телефонират, за да убедят вождата да не остава в Берлин. Дори Рибентроп се обажда, за да каже, че се готви да поднесе изненадващ „дипломатически удар“, който ще спаси всичко. Хитлер обаче няма повече доверие в тях, дори в своя „втори Бисмарк“, както веднъж, в момент на умопомрачение, е нарекъл външния си министър. Вече е взел решение, казва той на всички. И за да им покаже, че то е непреклонно, казва да повикат един секретар и в тяхно присъствие започва да диктува изявление, което веднага след това да бъде прочетено по радиото. Фюрерът, казва се в него, ще остане в Берлин и ще го защитава до края.

След това Хитлер нарежда да повикат Гьобелс и го кани да се премести в бункера със съпругата и шестте си деца от тяхната сериозно повредена от бомбардировките къща в градината на „Вилхелмщрасе“. Той знае, че поне този фанатичен и предан последовател, както и семейството му, ще останат с него докрай. После Хитлер се заема с документите си, отделя онези, които иска да унищожи, и ги предава на един от своите адютанти, Юлиус Шауб, който ги занася в градината и ги изгаря.

Най-накрая същата вечер той вика при себе си Кайтел и Йодл и им заповядва да отидат на юг, за да поемат прякото командване на оставащите въоръжени сили. И двамата генерали,

които са били до Хитлер през цялата война, са оставили ярки описания на своето последно сбогуване с върховния главнокомандващ.¹²

На Кайтел, който протестира, че няма да замине без фюрера, Хитлер отговаря: „Ще следвате моите заповеди.“ Кайтел, който никога през живота си не е отказвал да изпълни заповед на вожда, дори когато е изисквала от него да извърши най-отвратителните военни престъпления, не казва нищо повече. Йодл обаче, който не е такъв лакей, го прави. От гледната му точка на войник, който въпреки фанатичната си преданост и вярна служба на фюрера е запазил все пак известно чувство за военна традиция, върховният главнокомандващ изоставя командването на своите войски и бяга от отговорността си към тях в момент на катастрофа.

– Не можете да ръководите нищо оттук – казва Йодл. – Ако командният ви щаб не е на разположение, как можете да ръководите каквото и да е?

– Е, добре – отвръща Хитлер, – в такъв случай Гьоринг може да поеме ръководството там.

Когато един от генералите обръща внимание, че нито един войник няма да се бие за райхсмаршала, Хитлер го срязва. „За какъв бой говорите? Остава да се бием съвсем малко!“ Най-сетне дори погледът на лудия завоевател се прояснява. Или поне боговете му даряват мигове на прозрение през тези последни кошмарни дни от живота му.

Няколко са последиците от избухването на Хитлер на 22 април и неговото окончателно решение да остане в Берлин. Когато Химлер, който се намира в Хохенлихен северозападно от Берлин, научава за това по телефона от първа ръка от Херман Фегелайн, своя офицер за връзка от СС в щабквартирата, той възкликва пред заобикалящите го: „В Берлин всички са полудели! Какво да правя?“

– Отидете направо в Берлин – отговаря един от главните помощници на Химлер, обергрупенфюрер Готлоб Бергер, началник на централното управление на СС. Бергер е един от онези прости германци, които вярват искрено в националсоциализма. Той няма представа, че неговият уважаван началник, Химлер, подтикван от генерал Валтер Шеленберг от СС, вече е във връзка с шведския граф Фолке Бернадот, за да договори капитулацията на германските армии на запад. „Аз отивам в Берлин – казва Бергер на Химлер – и е ваш дълг също да отидете там.“

Бергер, но не и Химлер, наистина отива в Берлин през тази нощ и това посещение представлява интерес заради неговото описание на Хитлер в нощта на голямото му решение. Когато Бергер пристига, близо до Канцлерството вече избухват руски снаряди. За свой потрес той заварва фюрера като „сломен, свършен човек“. Когато понечва да изрази високата си оценка за твърдото решение на Хитлер да остане в Берлин – според него думите му били, че „човек не може да изостави хората, след като са се държали толкова предано и толкова дълго“, – казаното предизвиква отново вълнение у Вожда.

През цялото това време [разказва Бергер по-късно] Фюрера не беше изрекъл и дума; тогава внезапно изкрещя: „Всички ме мамят! Никой не ми казва истината! Въоръжените сили ме излъгаха!“... Продължаваше да вика. После лицето му стана моравочервено. Помислих, че всеки момент ще получи удар...

Бергер е началник и на Управлението за военнопленниците, също под ръководството на Химлер, и след като фюрерът се успокоява, двамата обсъждат съдбата на група изтъкнати

британски, френски и американски затворници, както и на германци като Халдер и Шахт и бившия австрийски канцлер Шушниг, които са били преместени на югоизток, за да не попаднат в ръцете на американците, настъпващи през Германия. Решено е Бергер да отлети за Бавария същата нощ, за да се заеме с тях. Двамата мъже обсъждат и съобщенията, че в Австрия и Бавария са избухнали сепаратистки бунтове. Идеята, че в неговата родна Австрия и втората му родина, Бавария, може да избухне бунт, отново разтърсва Хитлер.

Ръцете му трепереха, краката му трепереха и главата му трепереше; и единственото, което не спираше да повтаря [разказва Бергер], беше: „Разстреляйте всички! Разстреляйте всички!“¹³

Дали това е заповед да разстреля всички сепаратисти или всички видни затворници, не става ясно за Бергер, но очевидно този прост човек е решил, че тя се отнася за абсолютно всички.

Гьоринг и Химлер се опитват да вземат властта

Генерал Колер не се е явил на военното съвещание на фюрера на 22 април. Имал е работа за вършене в Луфтвафе и „освен това“, както казва в дневника си, никога не е бил в състояние „да търпи обиди цял ден“.

Генерал Екард Кристиан, неговият офицер за свръзка с бункера, му се е обадил в 18:15 ч. и почти без дъх е произнесъл: „Тук се случват исторически събития, най-решаващите за войната!“ Два часа по-късно Кристиан пристига в щаба на военновъздушните сили във Вилдпарк-Вердер в околностите на Берлин, за да докладва лично на Колер. „Фюрера е съсипан!“ – казва задъхано Кристиан – ревностен нацист, женен за една от секретарките на Хитлер, – но преди да съобщи, че вожда е решил да посрещне гибелта си в Берлин и изгаря документите си, той започва да говори толкова несвързано, че началник-щабът на Луфтвафе излиза навън въпреки току-що започналата интензивна британска бомбардировка, за да намери генерал Йодл и да изясни какво точно се е случило през този ден в бункера.

Намира го в Крампниц, между Берлин и Потсдам, където ОКВ е установило временния си щаб, след като се е лишило от фюрера, и Йодл разказва на своя приятел от авиацията цялата тъжна история. Той разкрива и нещо, което никой друг още не е споменавал пред Колер и което ще доведе до определена развръзка през следващите няколко трескави дни.

„Когато става дума за преговори [за мир] – казал е Хитлер на Кайтел и Йодл, – Гьоринг може да се справи по-добре от мен. Гьоринг е много по-добър в тези неща. Той може да се разбере много по-добре с отсрещната страна.“ Йодл повтаря тези думи пред Колер.¹⁴

Генералът от авиацията решава, че е негов дълг веднага да отлети при Гьоринг. Трудно, а също така и опасно би било да се опита да обясни този нов развой на събитията в радиосъобщение, като се има предвид, че враговете следят ефира. Ако Гьоринг, който преди години е бил назован от Хитлер като негов предварително набелязан приемник, трябва да поеме мирните преговори, както е предложил фюрерът, тогава няма време за губене. Йодл се съгласява. На 23 април сутринта в 3:30 ч. Колер излита с един изстребител и бързо се отправя към Мюнхен.

По обяд той пристига в Оберзалцберг и съобщава своите новини на райхсмаршала. Гьоринг, който, меко казано, няма търпение да дойде денят, когато ще може да наследи Хитлер, реагира по-обмислено, отколкото би могло да се очаква. Както казва, той не иска да става уязвим за машинациите на своя „смъртен враг“ Борман – предпазливост, която се оказва напълно обоснована. Гьоринг се поти над дилемата, пред която е поставен. „Ако действам сега – казва той на съветниците си, – рискувам да бъда заклеймен като предател; ако се въздържа от действие, ще бъда обвинен, че не съм направил нищо в момента на катастрофата.“

Гьоринг нарежда да повикат Ханс Ламерс, държавният секретар на райхсканцеларията, който е в Берхтесгаден, за правна консултация и отива да вземе от сейфа си копие от указа на фюрера от 29 юни 1941 г. Указът е пределно ясен. Той постановява, че ако Хитлер умре, Гьоринг ще стане негов приемник, а ако фюрерът изпадне в неспособност да управлява, Гьоринг ще действа като негов заместник. Всички са съгласни, че щом като е останал в Берлин да умре, откъснат от военното командване и правителствените служби през последните си часове, Хитлер е изпаднал в неспособност да управлява; и че по силата на указа Гьоринг има ясното задължение да поеме властта.

Въпреки това райхсмаршалът съставя телеграмата си до Хитлер много внимателно. Той иска да бъде сигурен, че са му делегирани тези правомощия.

МОЙ ФЮРЕР!

С оглед на вашето решение да останете в крепостта Берлин, съгласен ли сте аз да поема веднага цялостното ръководство на Райха, с пълна свобода на действие в страната и в чужбина като ваш заместник, в съгласие с вашия указ от 29 юни 1941 г.? Ако не получа отговор до 22 ч. тази вечер, ще приема за дадено, че сте загубили вашата свобода на действие, и ще смятам условията на вашия указ за изпълнени, и ще действам в най-добър интерес на нашата страна и нашия народ. Знаете какво изпитвам към вас в този най-тежък момент от живота си. Не съм способен да го изразя с думи. Нека Бог ви закриля и ви изпрати бързо тук въпреки всичко.

Ваш предан Херман Гьоринг

Същата вечер на стотици километри от тях Хайнрих Химлер се среща с граф Бернадот в Шведското консулство в Любек на Балтийско море. *Der treue Heinrich* – верният Хайнрих, както Хитлер често наивно го е наричал – не моли за правото на наследник; той вече е на път да си го присвои.

„Великият живот на Фюрера отива към края си“ – съобщава Химлер на шведския граф. След ден или два, казва той, Хитлер ще е мъртъв. След което Химлер настоятелно моли Бернадот да предаде веднага на генерал Айзенхауер, че Германия е готова да се предаде на Запада. На изток, добавя Химлер, войната ще продължи, докато самите западни сили не поемат фронта срещу руснаците. Толкова голяма е наивността или глупостта (или и двете) на този есесовски главатар, който сега иска за себе си ролята на диктатор на Третия райх. Когато Бернадот моли Химлер да изложи писмено предложението си за капитулация, такова писмо е набързо съставено на светлината на свещи – защото през тази нощ бомбардировка на британската авиация е прекъснала електричеството в Любек и е принудила разговарящите да се скрият в мазето. Химлер подписва документа.¹⁵

И Гьоринг, и Химлер са избързали с действията си, както скоро откриват. Макар че поддържа със своите армии и министри само нередовна радиовръзка – защото до вечерта на 23-ти руснаците са обкръжили почти напълно столицата, – Хитлер в този момент ще демонстрира, че е способен да управлява Германия със силата на своята личност и престиж и да пресече „измяната“ дори от страна на най-изтъкнатите си последователи само с една дума по скрибуцащия си радиопредавател, издигнат с балон над бункера.

Алберт Шпеер и една забележителна свидетелка, чиято драматична поява в последното действие на пиесата в Берлин ще отбележим след малко, описват реакцията на Хитлер на телеграмата на Гьоринг. Шпеер е пристигнал в обсадената столица през нощта на 23 април с малък самолет, като се е приземил в източния край на източно-западната ос (широката алея, минаваща през Тиргартен) до Бранденбургската врата, на една пресечка от Канцлерството. След като е узнал, че Хитлер е взел решение да остане в Берлин до края, който едва ли е много далече, Шпеер е дошъл да се сбогува с вожда и да му признае, че „конфликтът между личната преданост и обществения дълг“, както той се изразява, го е принудил да саботира политиката на фюрера за изгорената земя. Той напълно сериозно очаква да бъде арестуван за „измяна“ и вероятно разстрелян – и това без съмнение е щяло да се случи, ако диктаторът е знаел, че два месеца по-рано Шпеер се е готвил да убие и него, и всички останали, избегнали бомбата на Щауфенберг.

Блестящият архитект и министър на въоръжаването, макар и винаги да се е гордеел със своята аполитичност, е получил, подобно на някои други германци, закъсняло (твърде закъсняло) прозрение. Когато най-после е осъзнал, че неговият обичан фюрер възнамерява чрез своите укази за изгорената земя да унищожи германския народ, той е взел решение да го убие. Планът му е да вкара отровен газ във вентилационната система на бункера в Берлин по време на генерално военно съвещание. Тъй като на тези срещи неизменно присъстват не само генералите, но и Гьоринг, Химлер и Гьобелс, Шпеер се надява да елиминира цялото нацистко ръководство на Третия райх, както и Върховното командване. Той си набавя газ, проучва вентилационната система и тогава открива, по неговите думи, че въздуховодната тръба в градината е защитена с висок над 3,5 метра кюнец, монтиран неотдавна по лична заповед на Хитлер като предпазна мярка срещу саботаж, и че би било невъзможно да впръска газа през него, без да бъде забелязан от пазачите от СС. Затова се отказва от този план и Хитлер за пореден път избягва покушение.

И така, на 23 април вечерта Шпеер прави пълни признания за своето неподчинение в отказа си да осъществи безотговорното унищожаване на все още функциониращите в Германия съоръжения. За негова изненада Хитлер не показва нито възмущение, нито гняв. Вероятно фюрерът е бил трогнат от искреността и смелостта на своя млад приятел (Шпеер току-що е навършил 40 години), към когото отдавна е дълбоко привързан и когото възприема като „събрат по изкуство“. Хитлер, както отбелязва и Кайтел, изглежда странно спокоен тази вечер, като че ли решението да умре на това място до няколко дни, е умиротворило ума и душата му. Това обаче е временно затишие, не само след бурята от предишния ден, но и преди друга, която предстои.

Защото телеграмата на Гьоринг междуременно е пристигнала в Канцлерството и Борман, след като я е задържал известно време, виждайки най-после удобна възможност за себе си, с

умението на интригант я представя на фюрера като „ултиматум“ и изменнически опит да се „узурпира“ властта на вожда.

„Хитлер много се разгневи – казва Шпеер – и изрече много остри думи по адрес на Гьоринг. Каза, че от известно време знаел, че Гьоринг е пропаднал, че е покварен и пристрастен към наркотици“ – заявление, което „потресло до крайност“ младия архитект, който се запитал защо Хитлер е държал подобен човек на такъв висок пост толкова дълго време. Шпеер останал озадачен също и когато Хитлер се успокоил и добавил: „Е, нека Гьоринг все пак да преговаря за капитулацията. Така или иначе, няма значение кой ще го направи.“¹⁶ Това настроение обаче продължило само няколко минути.

Преди разговорът да завърши, Хитлер, подканван от Борман, продиктува телеграма, с която информира Гьоринг, че е извършил „държавна измяна“, за която се полага смъртно наказание, но заради дългата му служба на Нацистката партия и държавата животът му ще бъде пощаден, ако незабавно подаде оставка от всичките си длъжности. Наредено му е да отговори с една дума: „Да“ или „Не“. Това е незадоволително за змия като Борман. На своя глава той изпраща радиograma до управлението на СС в Берхтесгаден със заповед незабавно да арестуват Гьоринг, неговия щаб и Ламерс за „държавна измяна“. Преди разсъмване на следващия ден мъжът, който е втори по могъщество в Третия райх, най-арогантният и богатият от всички нацистки велможи, единственият райхсмаршал в германската история и главнокомандващ на военновъздушните сили, се оказва затворник на СС.

Три дни по-късно, на 26 април вечерта, Хитлер се произнася още по-категорично по адрес на Гьоринг, отколкото в присъствието на Шпеер.

Последните двама посетители в бункера

Междувременно в лудницата, в каквата се е превърнал бункерът на фюрера, пристигат двама по-интересни посетители: Хана Райч, елитен летец-изпитател, която наред с другите си качества е способна на колосална омраза, особено към Гьоринг; и генерал Ритер фон Грайм, който на 24 април е бил извикан от Мюнхен да се яви лично пред върховния главнокомандващ – и той е изпълнил заповедта, макар че самолетът, с който двамата с Райч са пропътували последния участък от маршрута, на 26-и вечерта е бил улучен над Тиргартен от руски противовъздушни снаряди и единият крак на Грайм е бил строшен.

Хитлер влиза в операционната, където един лекар превързва раната на генерала.

ХИТЛЕР: Знаете ли защо ви повиках?

ГРАЙМ: Не, мой Фюрер.

ХИТЛЕР: Защото Херман Гьоринг предаде и изостави и мен, и отечеството си. Зад гърба ми е влязъл в контакт с врага. Действията му са белег за малодушие. В разрез с моите заповеди е заминал да се спасява в Берхтесгаден. Оттам ми изпрати непочтителна телеграма. Това беше...

В този момент, разказва Хана Райч, която е присъствала на сцената, лицето на фюрера започва да потрепва, а дъхът му излиза на шумни тласъци.

ХИТЛЕР:... ултиматум! Нагъл ултиматум! Нищо повече не остава. Нищо не ми е спестено. Не се спазват клетви, не се отстоява чест, няма разочарование, което да ме е

подминало, няма предателство, което да не съм преживял, а сега и това отгоре на всичко друго! Нищо не остава. Няма зло, което да не са ми причинили.

Веднага наредих да арестуват Гьоринг като предател на Райха, да му отнемат всички постове и да го отстранят от всички организации. Ето защо ви повиках.¹⁷

И тогава той назначава стреснатия генерал, който лежи ранен на болничното легло, за новия главнокомандващ на Луфтвафе – повишение, което би могъл да направи и по радиото и тогава щеше да спести на Грайм осакатения крак и да го остави в щаба, единственото място, откъдето може да ръководи оцелялата част от Луфтвафе. Три дни по-късно Хитлер нарежда на Грайм, който заедно с фройлайн Райч вече очаква и дори желае да умре в бункера редом с Вожда, да замине, за да се справи с нов случай на „предателство“. Защото „измяната“ сред лидерите на Третия райх, както вече знаем, не се ограничава единствено с Херман Гьоринг.

През трите дни, прекарани там, Хана Райч е имала предостатъчно възможности да наблюдава лунатичното ежедневие в тази подземна лудница – и дори да участва в него. Тъй като е емоционално неуравновесена подобно на своя бележит домакин, разказът ѝ за това е сензационен и мелодраматичен – и все пак сигурно верен в по-голямата си част и дори сравнително точен, защото е бил сравняван с разказите на други очевидци, и в този смисъл е важен за заключителната глава на тази история.

Късно през нощта след пристигането ѝ с генерал Фон Грайм (датата е 26 април) върху Канцлерството започват да падат руски снаряди и тътенът от експлозиите и трясъкът от срутването на стените горе усилва напрежението в бункера. Хитлер отвежда авиаторката настрана.

„Мой Фюрер, защо оставате? – пита тя. – Защо лишавате Германия от живота си?... Фюрера трябва да живее, за да може и Германия да живее. Хората искат това.“

„Не, Хана – отговаря Фюрера (според нейния разказ). – Ако умра, това ще е за честта на нашата страна, това ще е, защото като войник трябва да изпълня собствената си заповед да се отбранява Берлин до последно.“

Скъпо момиче [продължава той], нямах такива намерения. Бях твърдо убеден, че Берлин ще бъде спасен на бреговете на Одер... Когато най-големите ни усилия се провалиха, бях поразен от скръб повече от всеки. После, когато започна обкръжаването на града... Вярвах, че ако остана, всички войски в страната ще вземат пример от моята постъпка и ще дойдат на помощ на града... И все пак, моя Хана, още се надявам. Армията на генерал Венк напредва от юг. Той трябва да отблъсне руснаците и ще го направи, за достатъчно дълго време, за да спасим нашите хора. После ще отстъпим, за да удържим отново.¹⁸

Това е едно от настроенията на Хитлер през тази вечер; той още се надява, че генерал Венк ще свали обкръжението на Берлин. Няколко минути по-късно обаче, когато руският обстрел на Канцлерството става много интензивен, той отново изпада в отчаяние. Връчва на Райч флакон с отрова за нея и още един за Грайм.

„Хана – казва той, – ти си от онези, които ще умрат с мен... Не желая никой от нас да попадне жив в ръцете на руснаците, нито пък искам те да намерят телата ни... Ние с Ева сме решили телата ни да бъдат изгорени. Вие ще измислите начин за себе си.“

Хана предава шишенцето с отрова на Грайм и двамата решават, че „ако наистина дойде краят“, ще погълнат отровата и след това, за да са съвсем сигурни, ще дръпнат предпазителя

на мощна граната и ще я притиснат до себе си.

Ден и половина по-късно, на двайсет и седми, надеждите на Хитлер като че ли се съживяват – или поне илюзиите му. Той изпраща радиограма до Кайтел:

„Очаквам да се вдигне обсадата на Берлин. Какво прави армията на Хайнрици? Къде е Венк? Какво става с Девета армия? Кога ще се обединят Венк и Девета армия?“¹⁹

Райч описва как на този ден върховния главнокомандващ крачи насам-натам из убежището, размахва пътна карта, която се разпада бързо от потта на ръцете му, и планира кампанията на Венк с всеки, когото намери за слушател.

Само че „кампанията“ на Венк, подобно на „атаката“ на Щайнер от преди една седмица, съществува единствено във въображението на фюрера. Армията на Венк вече е била унищожена, както и Девета армия. Армията на Хайнрици северно от Берлин отстъпва бързо на запад, за да може да бъде пленена от Западните съюзници вместо от руснаците.

През целия ден на 28 април отчаяните хора в бункера чакат новини за контраатаките на трите армии, особено тази на Венк. Руските челни отряди са вече само на няколко пресечки от Канцлерството и напредват бавно към него по няколко улици от изток и от север, както и през близката Тиргартен от запад. Когато не пристигат новини за идването на войски, които да свалят обсадата, Хитлер, подстрекаван от Борман, започва да подозира нови предателства. В 20 ч. Борман изпраща радиограма до Дьониц.

Вместо да накарат войските да ни се притекат на помощ, облечените с власт мълчат. Изглежда, че лоялността е била заменена от предателство! Ние оставаме тук. Канцлерството вече е в развалини.

По-късно през същата нощ Борман изпраща ново съобщение до Дьониц.

*Шьорнер, Венк и другите трябва да докажат своята преданост към Фюрера, като му се притекат на помощ колкото е възможно по-скоро.*²⁰

Борман вече говори от свое име. Хитлер е решил да умре след един-два дни, но Борман иска да живее. Той може да не наследи фюрера, но иска да продължи да дърпа конците иззад кулисите за неговия приемник, който и да е той.

Най-накрая през същата нощ адмирал Фос изпраща на Дьониц съобщение, в което казва, че всички радиокомуникации със сухопътните войски са прекъснати, и настоятелно моли флотът да изпрати по своята честота някакви новини за това какво става във външния свят. Съвсем скоро пристигат новини, само че не от флота, а от подслушвателния пост в Министерството на пропагандата, и те са потресаващи за Адолф Хитлер.

Освен Борман в бункера има и друго нацистко длъжностно лице, което иска да живее. Това е Херман Фегелайн, представител на Химлер при фюрера и типичен пример за онзи тип германци, които се издигат под управлението на Хитлер. Бивш коняр, след това жокей, и напълно необразован, той е протеже на прословутия Кристиан Вебер – един от старите партийни другари на Хитлер, също любител на коне, който след 1933 г. чрез измами е натрупал богатство и е станал собственик на много състезателни коне. Фегелайн, с помощта на Вебер, се е издигнал много високо в Третия райх. Той е генерал от Вафен СС и през 1944 г., малко след като е назначен като офицер за свръзка на Химлер в щаба на фюрера, усилва допълнително своите позиции, като сключва брак със сестрата на Ева Браун, Гртел. Всички оцелели началници от СС са единопдушни, че в съюз с Борман, Фегелайн не се поколебава да

издаде на Хитлер собствения си началник в СС, Химлер. Все пак при цялата си подлост, необразованост и невежество Фегелайн явно притежава неподправен инстинкт за оцеляване. Той безпогрешно разпознава потъващия кораб.

На 26 април Фегелайн тихомълком напуска бункера. На другия ден следобед Хитлер забелязва отсъствието му. Както винаги лесно се случва, това събужда подозренията на фюрера и той изпраща въоръжен отряд от СС да се опита да намери изчезналия. Откриват го облечен в цивилни дрехи в дома му в района Шарлотенбург, който руснаците се готвят да прегазят. Връщат го обратно в Канцлерството, където е лишен от чина си на обергрупенфюрер и арестуван. Опитът на Фегелайн да дезертира веднага изпълва Хитлер с подозрение към Химлер. Какво се готви да предприеме началникът на СС сега, когато преднамерено се е отлъчил от Берлин? Не са идвали новини от него, откакто офицерът му за свръзка, Фегелайн, е напуснал поста си. Скоро такива са получени.

Денят на 28 април, както видяхме, е бил уморителен за обитателите на бункера. Руснаците приближават. Очакваните новини за контраатаката на Венк, или за каквато и да е контраатака изобщо, не са дошли. Обсадените отчаяно молят чрез радиостанцията на флота да получат новини за събитията извън обкръжения град.

Подслушвателният пост на Министерството на пропагандата е уловил от предаване на Би Би Си в Лондон една новина за случващото се извън Берлин. Това е съобщение на „Ройтер“ от Стокхолм и е толкова сензационно, толкова невероятно, че късно вечерта на 28 април един от асистентите на Гьобелс, Хайнц Лоренц, е пребягал през раздирания от експлозии град до бункера с копия от новината за своя министър и за фюрера.

Съобщението, разказва Райч, е сразяващ удар за цялата група. „Мъже и жени крещяха от гняв, ужас и отчаяние, смесени в един емоционален спазъм.“ У Хитлер той се проявява в най-тежка форма. „Той беснееше като луд“ – казва авиаторката.

Хайнрих Химлер, верният Хайнрих, също е напуснал потъващия кораб на държавата. В комюникето на „Ройтер“ се съобщава за неговите тайни преговори с граф Бернадот и предложението му да предаде германските армии на запад на Айзенхауер.

За Хитлер, който никога не се е съмнявал в абсолютната лоялност на Химлер, това е най-тежкият удар от всички. „Цветът му стана огненочервен – казва Райч – и лицето му се промени до неузнаваемост... След дългото избухване Хитлер изпадна във вцепенение и за известно време в целия бункер се възцари мълчание.“ Гьоринг поне е поискал разрешението на вожда да поеме властта. „Верният“ началник на СС и райхсфюрер обаче не си е дал труда да попита; той е влязъл в предателска връзка с врага, без да каже и дума. Това е най-страшното предателство, с което се е сблъсквал някога, казва Хитлер на последователите си, когато малко се посъвзема.

Този удар, в съчетание с получената минути по-късно новина, че руснаците приближават „Потсдамерплац“, само на една пресечка от тях, и вероятно ще щурмуват Канцлерството на 30 април, трийсет часа по-късно, известяват края. Това заставя Хитлер да вземе веднага последните решения в живота си. До сутринта той сключва брак с Ева Браун, съставя последната си воля и завещанието си, изпраща Грайм и Хана Райч да мобилизират Луфтвафе за пълномащабен обстрел на руските сили, напредващи към Канцлерството, и им нарежда да арестуват Химлер като предател.

„Един предател никога няма да ме наследи като Фюрер! – казва им той според разказа на Хана. – Вие трябва да се измъкнете, за да гарантирате, че няма да успее.“

Хитлер гори от нетърпение да се заеме с отмъщението си срещу Химлер. В ръцете му е Фегелайн, човекът за свързка на есесовския шеф. Бившият жокей и настоящ генерал от СС е изведен от караулното помещение, разпитан е подробно относно „предателството“ на Химлер, обвинен е в съучастие с него и по заповед на фюрера е изведен в градината на Канцлерството и разстрелян. Фактът, че Фегелайн е бил женен за сестрата на Ева Браун, не му помага. Ева не се опитва да спаси живота на своя зет.

„Горкият, горкият Адолф – хленчи тя пред Хана Райч, – изоставен от всички, предаден от всички. По-добре да умрат десет хиляди други, отколкото той да бъде загубен за Германия.“

Макар и загубен за Германия, през тези последни часове той е спечелен от Ева Браун. Някъде между 1 и 3 ч. сутринта на 29 април, като висша награда за нейната преданост до края, той изпълнява желанието на своята любовница и сключва официален брак с нея. Винаги е казвал, че женитбата би му попречила да се посвети напълно на целта да изведе най-напред партията си до властта, а след това – страната си до върха. Сега, когато с водачеството му е свършено, а животът му е към края си, той може спокойно да сключи брак, който ще продължи само няколко часа.

Гьобелс изнамира един градски съветник, някой си Валтер Вагнер, който се сражава в отряд от „Фолксшурм“ недалеч от тях, и този изненадан чиновник извършва церемонията в малката заседателна зала на бункера. Брачното свидетелство е запазено и дава известна представа за това, което една от секретарките на фюрера описва като „предсмъртен брак“. Хитлер поставя искането „с оглед на военните събития бракът да бъде обявен устно и да се избегне всичко друго, което може да го забави“. Булката и младоженецът се заклеват, че са „от чист арийски произход“ и нямат „наследствени заболявания, които да възпрепятстват техния брак“. В навечерието на смъртта диктаторът настоява да се спазят формалностите. Само на местата, където трябва да попълни имената на баща си (роден Шикългрубер) и майка си и датата на техния брак, Хитлер оставя празно място. Булката понечва да се подпише като „Ева Браун“, но спира, зачерква буквата „Б“ и написва „Ева Хитлер, родена Браун“. Гьобелс и Борман се подписват като свидетели.

След кратка церемония следва зловещо сватбено угощение в частния апартамент на фюрера. Донесено е шампанско, а на празненството е поканена дори фройлайн Манциали, която приготвя вегетарианските ястия на Хитлер, заедно с неговите секретарки, останалите при него генерали, Кребс и Бургдорф, Борман и д-р и фрау Гьобелс. Известно време разговорът се върти около добрите стари времена и партийните приятелства от пощастливите дни. Хитлер си припомня с нежност случая, когато е бил свидетел на сватбата на Гьобелс. Верен на навика си, до последния момент младоженецът говори надълго и нашироко, спирайки се на кулминационните моменти от своя драматичен живот. Сега с него е свършено, казва той, както и с националсоциализма. За него ще бъде облекчение да умре, след като е бил предаден от най-старите си приятели и поддръжници. Сватбеното тържество е потопено в тъга и някои от гостите се измъкват незабелязано, за да поплачат. Накрая се оттегля и самият Хитлер. В една съседна стая той вика една от секретарките си, фрау Гертруде Юнге, и започва да диктува последната си воля и завещание.

Последната воля и завещанието на Хитлер

Тези два документа са се съхранили, както е възнамерявал Хитлер, и подобно на други негови книжа са показателни за нашия разказ. Те потвърждават, че мъжът, който в продължение на повече от дванайсет години е управлявал Германия с желязна ръка и в продължение на четири години – по-голямата част от Европа, не е извлякъл нищо от опита си; дори неблагоприятният обрат на съдбата и съкрушителният окончателен провал не са го научили на нищо. През последните часове от живота си той всъщност се превръща отново в младежа, който е бил през дните си на мизерно съществуване във Виена и ранния период на хулигански свади в мюнхенските бирарии – човек, който проклина евреите за всички злини по света, развива скалъпените си теории за вселената и се вайка, че съдбата за пореден път е лишила нечестно Германия от победа и завоевание. За това прощално слово към германския народ и към света, което е замислено и като последен, заключителен апел към историята, Адолф Хитлер изравя цялата куха реторика на „Моята борба“, като добавя няколко последни лъжи от себе си. Това е подобаваща епитафия за опиянения от властта тиранин, когото абсолютното могъщество е довело до пълна поквара и унищожение.

„Политическото завещание“, както той го нарича, е разделено на две части, в първата от които се обръща към идните поколения, а във втората дава своите конкретни напътствия за бъдещето.

Повече от трийсет години минаха, откакто дадох моя скромен принос като доброволец в Първата световна война, която беше наложена на Райха.

През тези три десетилетия в мислите, действията и живота си съм се ръководил единствено от любов и преданост към моя народ. Те ми дадоха сила да взема най-трудните решения, пред които някога се е изправял някой смъртен...

Лъжа е, че аз или някой друг в Германия е искал война през 1939 г. Искаха я и я предизвикаха изключително онези чужди държавници, които или са от еврейски произход, или работят за еврейските интереси.

Правил съм твърде много предложения за ограничаване и контрол на въоръжаването, които потомството няма да може вечно да пренебрегва, така че отговорността за избухването на тази война да бъде хвърлена върху мен. При това никога не съм желал след ужасяващата Първа световна война да има втора срещу Англия или Америка. Векове ще минат, но от руините на нашите градове и паметници винаги ще избуява омразата към онези, които в крайна сметка носят отговорността. Те са хората, на които трябва да благодарим за всичко това: международното еврейство и неговите помагачи.

После Хитлер повтаря лъжата, че три дни преди нападението срещу Полша е предложил на британското правителство приемливо решение на полско-германския проблем.

То беше отхвърлено единствено защото управляващата клика в Англия искаше война, отчасти по търговски причини, отчасти защото беше повлияна от пропагандата, разгърната от международното еврейство.

След това той хвърля „цялата отговорност“ не само за смъртта на милиони хора на бойното поле и в бомбардираните градове, но и за собствения си геноцид над евреите не върху друг, а върху самите евреи. После се спира на причините за своето решение да остане в Берлин до края.

След шест години на война, която въпреки всички неуспехи ще влезе един ден в историята като най-славната и героична проява на борбата за съществуване на една нация, не мога да изоставя града, който е столица на тази държава... Искам да споделя съдбата, която милиони други са приели, като са останали в този град. При това няма да се оставя в ръцете на врага, който очаква ново зрелище, поднесено от евреите за развлечение на техните истерични маси.

Затова реших да остана в Берлин и да приема доброволно смъртта там в момента, когато сметна, че позицията на фюрера и самото Канцлерство не могат да бъдат удържани повече. Умирам с радостно сърце, със знанието за неизмеримите дела и постижения на нашите селяни и работници и за уникалния исторически принос на нашата младеж, която носи моето име.

Следва наставление към всички германци „да не се отказват от борбата“. Най-сетне той все пак се заставя да признае, че с националсоциализма за момента е свършено, но уверява сънародниците си, че от жертвите на войниците и от неговата собствена

е посято семето, което ще израсне един ден... в славното възраждане на националсоциалистическото движение на една истински единна нация.

Хитлер не може да се оттегли от живота, без преди това да хвърли едно последно оскърбление към армията и по-специално към офицерския ѝ корпус, върху когото стоварва основната отговорност за катастрофата. Макар и да признава, че нацизмът е мъртъв поне за момента, той въпреки това заклева командирите на трите вида въоръжени сили

да укрепят с всички възможни средства духа на съпротива на нашите войници с вярата на националсоциализма, като специално подчертавам факта, че аз лично, като основател и създател на това движение, предпочитам смъртта пред малодушното оттегляне или дори капитулация.

Следва презрителният намек за кастата на офицерите от сухопътните войски:

Дано в бъдещето да е въпрос на чест за офицерите от германските сухопътни войски, както е вече във флота, капитулацията на един район или град да не подлежи на обсъждане, и преди всичко друго – командирите да дават светъл пример за всеотдайност към делото до смърт.

Тъкмо настояването на Хитлер всяка „област или град“ да бъдат удържани „до смърт“ както при Сталинград, е допринесло за разразилата се военна катастрофа. И в това отношение обаче, както и в други, той не си е извлякъл никаква поука.

Втората част от Политическото завещание е посветена на въпроса за наследяването. Макар и Третият райх да се руши от пожари и експлозии, за Хитлер е непоносимо да умре, без да назове своя приемник и да зададе точния състав на правителството, което наследникът му трябва да назначи. Най-напред трябва да елиминира претендентите.

Преди смъртта си изключвам бившия фелдмаршал Херман Гьоринг от партията и оттеглям всички правомощия, които му бяха възложени по силата на указа от 20 юни 1941 г. ... На негово място назначавам адмирал Дьониц като президент на Райха и върховен главнокомандващ на въоръжените сили.

Преди смъртта си изключвам от партията бившия райхсфюрер на СС и министър на вътрешните работи Хайнрих Химлер и го отстранявам от всичките му държавни постове.

Ръководителите на сухопътните войски, авиацията и СС са го предали, смята той, отнели са му победата с нечестни средства. Затова единственият възможен избор за наследник е главнокомандващият на флота, който е твърде незначителен, за да играе важна роля в завоевателната война на Хитлер. Това е последно оскърбление към сухопътните войски, които са изнесли на гърба си по-голямата част от сраженията и които са загубили най-много хора във войната. На раздяла той се отрича и от двамата мъже, които заедно с Гьобелс са били неговите най-близки сътрудници от ранния период на партията.

Съвсем отделно от тяхната нелоялност към мен, Гьоринг и Химлер са навлекли незаличим позор на цялата страна, като са преговаряли тайно с врага без мое знание и против волята ми, и при това са се опитали незаконно да заграбят ръководството на държавата.

След като е отстранил предателите и е посочил приемника си, Хитлер се заема да инструктира Дьониц кого да включи в новото си правителство. Всички те са „достойни хора“, казва той, „които ще изпълнят задачата за продължаване на войната с всички средства.“ Гьобелс ще бъде канцлер, а Борман – „партиен министър“, нова длъжност. Зайс-Инкварт, австрийският колаборационист, а през последните години – кървавият губернатор на Холандия, ще бъде външен министър. Шпеер, както и Рибентроп, не фигурират в списъка. Граф Шверин фон Крозиг обаче, който е министър на финансите, откакто е бил назначен от Папен през 1932 г., ще запази поста си. Този човек е глупак, но трябва да му се признае, че притежава гениална способност за оцеляване.

Хитлер не само определя правителството на своя приемник. Той му дава едно последно, характерно напътствие.

Преди всичко, настоявам правителството да поддържа в максимална степен расовите закони и да се противопоставя безмилостно на отровителя на всички нации, международното еврейство.²¹

С това германският върховен главнокомандващ завършва. Часът е четири сутринта на 29 април, неделя. Хитлер вика при себе си Гьобелс, Борман и генералите Кребс и Бургдорф, за да бъдат свидетели как подписва документа и да положат собствените си подписи. След това бързо диктува личната си воля. Тук избраникът на съдбата се връща към своя произход от долните слоеве на средната класа в Австрия, като обяснява защо се е оженил и защо той и невестата му ще се самоубият, и се разпорежда със своята собственост, която се надява, че ще е достатъчна, за да осигури на живите му роднини скромно съществуване. Хитлер поне не е използвал властта си, за да натрупа огромно лично богатство, както е направил Гьоринг.

Макар и през годините на борба да смятах, че не мога да поема отговорността на брака, сега, преди да завърши живота си, реших да взема за своя съпруга жената, която след много години на вярно приятелство дойде в този град, вече почти обсаден, по своя собствена свободна воля, за да сподели съдбата ми.

Тя ще умре с мен по нейно собствено желание, като моя съпруга. Това ще е компенсация и за двама ни за това, което сме изгубили заради работата ми в служба на моя народ.

Собствеността ми, доколкото има някаква стойност, принадлежи на партията или, ако тя вече не съществува, на държавата. Ако и държавата бъде унищожена, тогава не са необходими повече указания от моя страна. Картините в колекцията, купувани от мен през годините, никога не са били събирани с частна цел, а единствено за създаването на картинна галерия в моя роден град Линц на Дунав.

Борман като изпълнител на завещанието е помолен

да предаде на роднините ми всичко, което има стойност като личен спомен или е необходимо за поддържане на дребнобуржоазен [kleinen bürgerlichen] стандарт на живот...^{LA}

Моята съпруга и аз предпочитаме да умрем, за да избегнем срама от поражението или капитулацията. Нашето желание е телата ни да бъдат изгорени веднага на мястото, където съм извършвал по-голямата част от ежедневната си работа през дванайсетте години в служба на моя народ.

Изтощен от диктовката на своите прощални послания, Хитлер ляга да спи, когато над Берлин се разсъмва в тази последна неделя от живота му. Над града се стеле пелена от дим. Сградите избухват в пламъци под директния обстрел на руската артилерия. Руснаците вече не са далече от „Вилхелмщрасе“ и Канцлерството.

Докато Хитлер спи, Гьобелс и Борман действат припряно. В Политическото завещание, което са подписали като свидетели, фюрера изрично им е заповядал да напуснат столицата и да се присъединят към новото правителство. Борман е повече от готов да се подчини. При цялата си преданост към вожда, той няма намерение да сподели края му, ако може да го избегне. Единственото нещо, което иска в живота, е задкулисна власт, а Дьониц все още може да му предложи такава. Тоест – в случай че Гьоринг, когато научи за смъртта на фюрера, не се опита да узурпира трона. За да бъде сигурен, че това няма да се случи, Борман в този момент изпраща радиograma до щабквартирата на СС в Берхтесгаден.

... Ако Берлин и ние паднем, предателите от 23 април трябва да бъдат унищожени. Мъже, изпълнете дълга си! Животът и честта ви зависят от това!²²

Това е заповед за убийството на Гьоринг и неговия щаб на ВВС, които Борман вече е поставил под арест чрез СС.

Д-р Гьобелс, подобно на Ева и за разлика от Борман, не желае да живее в такава Германия, където неговият обожаван фюрер вече го няма. Той е свързал съдбата си с Хитлер, на когото единствено дължи своето сензационно издигане в живота. Бил е пръв пророк и пропагандист на нацисткото движение и вторият, след Хитлер, създател на неговите митове. За да увековечат тези митове, не само Вожда, но и неговият най-предан последовател, единственият от Старата гвардия, който не го е предал, трябва да принесе в жертва живота си. Той също трябва да даде пример, който да се помни през вековете и да помогне огънят на националсоциализма да пламне отново някой ден.

Изглежда, такива са били неговите мисли, когато след оттеглянето на Хитлер Гьобелс се прибира в малката си стая в бункера, за да напише свое собствено прощално слово до сегашните и бъдещите поколения. Озаглавява го „Приложение към Политическото завещание на Фюрера“.

Фюрера ми заповяда да напусна Берлин... и да участвам като водеща фигура в правителството, назначено от него.

За пръв път в живота си трябва категорично да откажа да се подчиня на заповед на Фюрера. Съпругата и децата ми се присъединяват към мен в този отказ. Отделно от факта, че чувствата на хуманност и лична преданост не ни позволяват да изоставим Фюрера в часа на неговата най-голяма беда, в противен случай през целия си останал живот бих се чувствал безчестен предател и обикновен негодник и бих загубил самоуважението си, както и уважението на моите съграждани...

В кошмара от предателства, който заобикаля Фюрера през тези най-критични дни от войната, трябва да има поне някой, който да остане безусловно с него до смъртта...

Вярвам, че по този начин правя най-добрата услуга на бъдещето на германския народ. В трудните времена, които предстоят, примерите ще бъдат по-важни от хората...

По тази причина, заедно със съпругата си и от името на децата си, които са твърде малки, за да могат да говорят от свое име, изразявам непоклатимата си решимост да не напускам столицата на Райха дори и да падне, и вместо това редом с Фюрера да сложа край на един живот, който за мен лично няма повече стойност, ако не мога да го прекарам в служба на Фюрера и край него.²³

Д-р Гьобелс завършва писанието си в пет и половина сутринта на 29 април. Над Берлин се разсъмва, но слънцето е замъглено от дима на сраженията. Под електрическото осветление на бункера остава да бъдат свършени още много неща. Първата грижа е как да пренесат последната воля и завещанието на фюрера през близките руски позиции, така че да могат да бъдат предадени на Дьониц и другите и запазени за потомството.

Избрани са трима куриери, които да изнесат копия от безценните документи: майор Вили Йоханмайер, военен адютант на Хитлер; Вилхелм Цандер, офицер от СС и съветник на Борман; и Хайнц Лоренц, онзи чиновник от Министерството на пропагандата, който предишната нощ е донесъл потресаващата вест за предателството на Химлер. Йоханмайер, офицер с много отличия, има задачата да преведе групата през линиите на Червената армия. Той самият след това трябва да предаде своето копие от документите на фелдмаршал Фердинанд Шьорнер, чиято армейска група все още се държи непокътната в планините на Бохемия, и когото Хитлер е определил за новия главнокомандващ на сухопътните сили. Генерал Бургдорф прилага придружително писмо, в което информира Шьорнер, че Хитлер е написал своето завещание „днес, при разтърсващата новина за предателството на Химлер“, и че „това е неговото неизменимо решение“. Цандер и Лоренц трябва да занесат техните екземпляри на Дьониц. Цандер получава и придружителна бележка от Борман.

ДРАГИ ГРОСАДМИРАЛЕ:

Тъй като нито една дивизия не успя да дойде и положението ни изглежда безнадеждно, Фюрера продиктува миналата нощ приложеното политическо завещание. Хайл Хитлер.

Тримата пратеници потеглят на опасната си мисия по обяд, като си пробиват път на запад през Тиргартен и Шарлотенбург към Пихелсдорф от горния край на езерото Хафел, където един батальон от Хитлерюгенд отбранява моста в очакване на призрачната армия на Венк. За да стигнат толкова далече, те успешно се промъкват през три руски обръча: при Колоната на победата в центъра на Тиргартен, при гарата веднага след зоопарка; и при подстъпите към Пихелсдорф. Имат да преминават през още много позиции, предстоят им още много

приключения^{LB}, и макар че най-накрая успяват да се измъкнат, вече е твърде късно, за да може съобщенията им да послужат за нещо на Дьониц или Шьорнер, до които те така и не достигат.

Тримата куриери не са единствените хора, които заминават от бункера на този ден. На 29 април по обяд Хитлер, който си е възвърнал спокойствието, провежда своето обичайно военно съвещание, за да обсъди военната ситуация, както е правил всеки ден по същото време от близо шест години – и сякаш още не е стигнал до края на пътя. Генерал Кребс съобщава, че руснаците са се придвижили още по-близо до Канцлерството през нощта и рано сутринта. Намаляват доставките на боеприпаси за защитниците на града, доколкото има такива. Още няма новини от спасителната армия на Венк. Трима военни адютанти, които нямат кой знае какво за вършене и не искат да се присъединяват към вожда в неговото самоубийство, питат дали може да напуснат бункера, за да се опитат да разберат какво се е случило с Венк. Хитлер им дава разрешение и ги инструктира да подканят генерал Венк да побърза. Следобед тримата офицери заминават.

Скоро към тях се присъединява и четвърти – полковник Николаус фон Белов, адютант на Хитлер от Луфтвафе, който е бил младши член на управляващия кръг от началото на войната. Белов също не вярва в самоубийството и смята, че вече не може да свърши нищо полезно в убежището на Канцлерството. Той моли фюрера да му позволи да си тръгне и получава разрешение. През този ден Хитлер се държи много разумно. Идва му на ум също, че може да използва полковника от авиацията, за да достави едно последно съобщение. То е адресирано до генерал Кайтел, когото Борман вече подозира в измяна, и ще съдържа последната обидна на върховния главнокомандващ към армията, която според него му е изневерила.

Без съмнение новините, получени на вечерното съвещание в 22 ч., усилват и без това огромното озлобление на фюрера към сухопътните сили. Генерал Вайдлинг, който командва храброто, но опърпано народно опълчение от по-възрастни мъже и невръстните войници от „Хитлеровата младеж“, които са принесени в жертва в обсадения Берлин, за да удължат с няколко дни живота на Хитлер, съобщава, че руснаците са стигнали по „Саарландщрасе“ и „Вилхелмщрасе“ почти до Министерството на авиацията, което е на един хвърлей място от Канцлерството. Врагът, казва той, ще стигне до Канцлерството най-късно на 1 май – т.е. след един или два дни.

Това е краят. Вижда го най-после дори Хитлер, който до този момент е управлявал несъществуващи армии с идеята, че те ще дойдат на помощ на столицата. Той диктува последното си съобщение и моли Белов да го занесе на Кайтел. Хитлер информира своя началник на ОКВ, че отбраната на Берлин е към края си, че той предпочита да се самоубие, отколкото да се предаде, че Гьоринг и Химлер са го предали и че е посочил адмирал Дьониц за свой наследник.

Има да каже и една последна дума за въоръжените сили, които въпреки неговото ръководство са довели Германия до поражение. Флотът, казва той, се е представил великолепно. Луфтвафе се е сражавала храбро и единствено Гьоринг е отговорен, че е загубила своето първоначално превъзходство във войната. Що се отнася до сухопътните войски, обикновените войници са се сражавали добре и смело, но генералите са ги обрекли на неуспех – както и него самия.

Народът и вѐоръжените сили [продължава той] дадоха всичко от себе си в тази дълга и трудна борба. Жертвата беше огромна. Много хора обаче злоупотребиха с моето доверие. Вероломството и предателството подкопаваха съпротивата от началото до края на войната. Затова не ми беше дадено да изведа народа до победа. Генералният щаб на сухопътните сили не може да се сравнява с Генералния щаб от Първата световна война. Неговите постижения далеч изостават от тези на фронта на активните бойни действия.

Върховният нацистки главнокомандващ поне остава верен на себе си до самия край. Великите победи са негова заслуга. Пораженията и окончателният провал са по вина на други – на тяхното „вероломство и предателство“. После идват прощалните думи – последните, които този луд гений е написал през живота си.

Усилията и жертвите на германския народ в тази война бяха толкова големи, че не мога да повярвам, че са били напразни. Целта трябва и по-нататък да бъде да спечелим територия на изток за германския народ.¹⁰

Последното изречение е взето направо от „Моята борба“. Хитлер е започнал своя политически живот с маниакалната идея, че трябва да спечели „територия на изток“ за неговия привилегирован германски народ, и завършва живота си с нея. Всичките милиони загинали германци, всичките милиони германски домове, разрушени от бомбите, дори унищожението на германската нация не са го убедили, че заграбването на земите на славянските народи на изток е (като изключим моралната страна на нещата) празна тевтонска мечта.

Смъртта на Хитлер и неговата съпруга

На 29 април следобед идва една от последните новини, които стигат до бункера от външния свят. Мусолини, другият фашистки диктатор и партньор на Хитлер в агресията, е намерил смъртта си, която е била споделена от неговата любовница Клара Петачи.

Двамата са били заловени от италиански партизани на 27 април, докато са се опитвали да избягат от Комо в Швейцария, и са били екзекутирани два дни по-късно. В съботната нощ на 28 април телата им са закарани в Милано с камион и изхвърлени на площада. На следващия ден са провесени с главата надолу на улични стълбове, а по-късно въжетата са прерязани и труповете остават да лежат в калта, където отмъстителните италианци ги обсипват с ругатни. На 1 май Бенито Мусолини е погребан заедно с любовницата си в гробището за бедни в „Чимитеро Маджоре“ в Милано. Такова е дъното на ужасното падение, с което Ил Дуче и фашизмът отиват в историята.

Не е известно колко от подробностите за жалкия край на Дучето са съобщени на фюрера. Можем само да предположим, че ако са били много, те само са затвърдили решението му да не допусне той или съпругата му да бъдат превърнати в „зрелище, поднесено от евреите, за развлечение на техните истерични маси“ (както се е изразил в завещанието си) – нито живи, нито мъртви.

Малко след като получава вестта за смъртта на Мусолини, Хитлер се заема с последните приготовления за своята. Нарезда да отровят неговата любима немска овчарка Блонди и да

застрелят две други кучета, които живеят в домакинството. След това вика при себе си останалите си две секретарки и им връчва капсули с отрова, за да ги използват, ако желаят, когато руските варвари нахлуят вътре. Той изказва съжаление, че не може да им даде похубав прощален подарък, и изразява високата си оценка за тяхната дълга и вярна служба.

Дошла е вечерта – последната от живота на Адолф Хитлер. Той нарежда на фрау Юнге, една от неговите секретарки, да унищожи останалите документи в неговия архив и изпраща заповед до всички в бункера да не си лягат, докато не получат нови заповеди. Всички тълкуват това в един смисъл – фюрерът е преценил, че е дошъл моментът да се сбогува. Минава обаче много време след полунощ и едва около 2:30 ч. на 30 април, както си спомнят някои свидетели, Хитлер излиза от своя частен апартамент и се появява в общата трапезария, където са се събрали двайсетина души, предимно жените от неговото обкръжение. Той минава покрай редицата им, като се ръкува с всеки и промърморва неразбираемо няколко думи. Очите му са препълнени със сълзи – „сякаш гледаха някъде надалече, отвъд стените на бункера“, спомня си фрау Юнге.

След като се оттегля, се случва нещо странно. Напрежението, което се е трупало в бункера до почти непоносим предел, се разсейва и няколко души отиват в столовата – за да потанцуват. Странната веселба скоро става толкова шумна, че фюрерът изпраща да ги помолят за тишина. Руснаците могат да влязат след няколко часа и да избият всички (макар че повечето от присъстващите вече мислят как да избягат), но междувременно за един кратък момент, освободени вече от строгия контрол на фюрера над живота им, те търсят удоволствие където и както могат. Чувството на облекчение сред тези хора явно е огромно и те продължават да танцуват цяла нощ.

Не и Борман. Тази подмолна личност има още работа за вършене. Собствените му изгледи да оцелее явно намаляват. Интервалът между смъртта на фюрера и появата на руснаците може да се окаже недостатъчно дълъг, за да успее той да избяга при Дьониц. При това положение, докато фюрерът още е жив и следователно заповедите му са облечени с власт, Борман може поне да поиска ново възмездие за предателите. През тази последна нощ той изпраща друго съобщение до Дьониц.

ДЪОНИЦ!

С всеки ден се усилва впечатлението ни, че дивизиите в берлинския театър на бойните действия от няколко дни бездействат. Всички съобщения, които получаваме, са контролирани, потулвани или изопачавани от Кайтел... Фюрера заповядва веднага да вземете безмилостни мерки срещу всички предатели.

След това, макар и да знае, че до смъртта на Хитлер остават броени часове, той добавя послепис:

Фюрера е жив и ръководи отбраната на Берлин.

Берлин обаче не може да бъде отбраняван повече. Руснаците вече са окупирали почти целия град. Сега стои въпросът само за отбраната на Канцлерството. То също е обречено, както Хитлер и Борман научават на оперативното съвещание на 30 април по обяд – последното, което е проведено. Руснаците са стигнали до източния край на Тиргартен и са нахлули на Потсдамерплац. Намират се само на една пресечка разстояние. Дошъл е моментът за Адолф Хитлер да осъществи своето решение.

Неговата съпруга очевидно няма апетит за обяд на този ден и Хитлер сяда да се храни с двете си секретарки и готвачката на вегетариански блюда, която вероятно не разбира, че е приготвила последното му ястие. Докато довършват обяда си към 14:30 ч., Ерих Кемпка, шофьорът на фюрера, който отговаря за гаража на Канцлерството, получава заповед да докара веднага 200 литра бензин в туби до градината на Канцлерството. Кемпка среща известни затруднения да намери толкова голямо количество гориво, но успява да събере около 180 литра и с помощта на трима мъже ги занася до аварийния изход на бункера.²⁴

След като бензинът за огъня на викингското погребение е доставен, Хитлер, който е довършил последното си ядене, отива да доведе Ева Браун за още едно последно сбогуване със своите най-близки сътрудници: д-р Гьобелс, генералите Кребс и Бургдорф, секретарките и готвачката фройлайн Манциали. Фрау Гьобелс не се появява. Подобно на Ева Браун, тази страховита и красива руса жена лесно е взела решението да умре със съпруга си, но е разстроена от перспективата да убие шестте си малки деца, които през тези последни дни си играят весело в подземното убежище, без да подозират какво ги очаква.

Моя скъпа Хана – казала е тя на фройлайн Райч две или три вечери преди това, – когато дойде краят, трябва да ми помогнеш, ако се поддам на слабост заради децата... Те принадлежат на Третия райх и на Фюрера и ако тези две неща престанат да съществуват, за тях няма да има друго място. Най-големият ми страх е, че в последния момент ще бъда твърде слаба.“ Останала сама в стаичката си, в този момент тя се бори да преодолее най-големия си страх.^{LD}

Хитлер и Ева Браун нямат подобен проблем. Трябва да отнемат само собствения си живот. Те приключват със сбогуването и се оттеглят в стаите си. Отвън в коридора чакат д-р Гьобелс, Борман и още няколко души. След няколко минути се чува револверен изстрел. Те изчакват за втори, но тишината продължава. След още известно време влизат тихо в апартамента на фюрера. Откриват окървавеното тяло на Адолф Хитлер проснато на дивана. Той се е прострелял в устата. До него лежи Ева Браун. Двата револвера са се търколили на пода, но младоженката не е използвала нейния. Тя е погълнала отрова.

Часът е 15:30, а датата – понеделник, 30 април 1945 г., десет дни след петдесет и шестия рожден ден на Хитлер и дванайсет години и три месеца от деня, когато е станал канцлер на Германия и е поставил началото на Третия райх, който ще го надживее само с една седмица.

Идва ред на викингското погребение. Никой не говори; единственият звук е тътенът на руските снаряди, които избухват в градината на Канцлерството или върху разнебитените стени наоколо. Камериерът на Хитлер, шурмбанфюрерът от СС Хайнц Линге, и един ординарец изнасят тялото на фюрера, увито в сивозелено военно одеяло, което закрива разбитото му лице. Кемпка безмълвно го идентифицира по черните панталони и обувки, които се подават изпод одеялото и които диктаторът винаги носи със сивозелената си куртка. Смъртта на Ева Браун е по-чиста – по нея няма кръв, и Борман изнася тялото ѝ непокрито в коридора, където го предава на Кемпка.

Фрау Хитлер [спомня си шофьорът по-късно] носеше тъмна рокля... Не забелязах никакви рани по тялото.

Трупите са занесени в градината и по време на едно затишие в бомбардировката са положени в яма, изровена от снаряд, и подпалени с бензин. Опечалените начело с Гьобелс и

Борман се отдръпват в прикритието на аварийния изход и докато пламъците се издигат нагоре, стоят мирно с вдигнати десни ръце в прощален нацистки поздрав. Церемонията е кратка, тъй като снарядите на Червената армия започват отново да се сипят в градината и останалите живи се оттеглят на безопасно място в бункера, оставяйки пламъците да заличат напълно последните земни останки на Адолф Хитлер и неговата съпруга.^{LE} За Борман и Гьобелс остават още задачи за изпълнение в Третия райх, останал вече без своя създател и диктатор – макар и тези задачи да се различават.

Куриерите още не са имали време да стигнат до Дьониц със завещанието на фюрера, което го определя за негов наследник. Адмиралът ще трябва да бъде уведомен по радиовръзката. Дори и в този момент обаче, когато властта се е изплъзнала от ръцете му, Борман изпитва колебание. Трудно е за някой, който я е вкусил, да се откаже от нея толкова внезапно. Най-сетне той изпраща съобщение.

ГРОСАДМИРАЛ ДЪОНИЦ:

Фюрера ви назначава за свой наследник на мястото на бившия райхсмаршал Гьоринг. Писмените пълномощия са на път. Веднага вземете всички мерки, каквито ситуацията изисква.

Няма и дума за това, че Хитлер е мъртъв.

Адмиралът, който командва всички германски сили на север и е преместил щабквартирата си в Пльон в областта Шлезвиг, е смаян от новината. За разлика от партийните водачи, той няма желание да бъде наследник на Хитлер; тази мисъл никога не е минавала през моряшката му глава. Два дена по-рано смятайки, че Химлер ще е наследникът, той е отишъл при началника на СС и му е предложил своята подкрепа. Все пак, тъй като никога не би му хрумвало да не се подчини на заповед от фюрера, той изпраща следния отговор с убеждението, че Адолф Хитлер е още жив.

МОЙ ФЮРЕР!

Моята преданост към вас ще бъде безусловна. Ще направя всичко възможно за вашето освобождаване в Берлин. Ако въпреки това съдбата поиска от мен да управлявам Райха като назначен от вас наследник, ще продължа да водя тази война до достоен край за несравнимата, героична борба на германския народ.

ГРОСАДМИРАЛ ДЪОНИЦ

Тази нощ Борман и Гьобелс са споходени от нова идея. Те решават да се опитат да преговарят с руснаците. Генерал Кребс, началникът на Генералния щаб на сухопътните сили, който е останал в бункера, някога е бил помощник военен аташе в Москва, говори руски, дори е известен случаят, когато Сталин го е прегърнал на гарата в Москва. Вероятно ще може да издейства нещо от болшевиките; това, което Гьобелс и Борман конкретно искат, е пропуск, за да могат да отидат и да заемат местата, на които са назначени в новото правителство на Дьониц. В замяна на това са готови да предадат Берлин.

Генерал Кребс излиза малко след полунощ на 30 април срещу 1 май, за да се срещне с генерал Чуйков^{LF}, съветския командир на войските, които се сражават в Берлин. Един от придружаващите го германски офицери е записал началото на техния разговор.

КРЕБС: Днес е Първи май, голям празник за нашите две нации.^{LG}

*ЧУЙКОВ: Днес ние имаме голям празник. Какво е положението при вас, е трудно да се каже.*²⁵

Руският генерал иска безусловно предаване на всички в бункера на фюрера, както и на останалите германски войски в Берлин.

Мисията на Кребс му отнема известно време и след като не се връща до 11 ч. на 1 май, нетърпеливият Борман изпраща нова радиограма до Дьониц.

Завещанието е в сила. Ще се присъединя към вас колкото е възможно по-скоро. Дотогава препоръчвам да не се разгласява.

Това все още звучи двусмислено. Борман просто не може да каже направо, че фюрерът е мъртъв. Той иска да е първият, който ще информира Дьониц за тази изключително важна новина и по този начин да си осигури по-лесно благоразположението на новия главнокомандващ. Гьобелс обаче, който се готви да умре заедно със съпругата и децата си, няма подобна причина да крие от адмирала простата истина. В 15:15 ч., той изпраща собствено съобщение до Дьониц – последното, което напуска пределите на обкръжения бункер в Берлин.

*ГРОСАДМИРАЛ ДЬОНИЦ
СТРОГО СЕКРЕТНО*

Фюрера умря вчера в 15:30 часа. Завещанието от 29 април определя вас за президент на Райха... [Следват имената на основните фигури, които да бъдат назначени в новия кабинет.] По заповед на Фюрера заветецието беше изпратено от Берлин до вас... Борман възнамерява да отиде при вас днес и да ви информира за ситуацията. За вас остава да определите момента и формата, под която ще го обявите пред пресата и войските. Потвърдете получаването.

ГЪОБЕЛС

Гьобелс не смята за необходимо да уведоми новия вожд за собствените си намерения. Рано вечерта на 1 май той се заема да ги осъществи. Първата работа е да отрови шестте деца. Прекъсват играта им и им поставят смъртоносни инжекции – извършва го явно същият лекар, който на предния ден е отровил кучетата на фюрера. След това Гьобелс повиква адютанта си, хауптшурмфюрерът от СС Гюнтер Швегерман, и му нарежда да донесе малко бензин. „Швегерман – казва му той, – това е най-лошото от всички предателства. Генералите предадоха Фюрера. Всичко е изгубено. Аз ще умра заедно със съпругата и семейството си.“ Не споменава дори пред адютанта, че току-що е убил децата си. „Вие ще изгорите телата. Можете ли да го направите?“

Швегерман отговаря утвърдително и изпраща двама ординарци да намерят бензин. Няколко минути по-късно, около 20:30 ч., когато навън започва да се стъмва, д-р и фрау Гьобелс минават през бункера, сбогуват се с онези, които срещат в коридора, и се качват по стълбите в градината. Там по тяхна молба един ординарец от СС ги убива с два изстрела в тила. Телата им са залети с четири кутии бензин и запалени, но не са кремирани както трябва.²⁶ Останалите живи в бункера нямат търпение да се включат в масовото бягство, което тъкмо започва, и не могат да губят време, за да изгорят вече мъртвите. Руснаците откриват обгорените тела на министъра на пропагандата и неговата съпруга и веднага ги идентифицират.

Към 9 ч. вечерта на 1 май „Фюрербункер“ вече гори и около 500–600 души оцелели от обкръжението на фюрера, предимно от СС, се шурат из убежището на Новото канцлерство (като пилета без глави, както си спомня по-късно един от тях, шивачът на Хитлер), готвейки се за голямото измъкване. Планът е да вървят пеша по линията на метрото от станцията под „Вилхелмплац“ срещу Канцлерството до гара „Фридрихщрасе“ и там да пресекат река Шпее и да се промъкнат през руските позиции северно от нея. Голяма част от тях успяват, други – не, сред които и Мартин Борман.

Когато генерал Кребс най-после се е върнал в бункера този следобед с искането на генерал Чуйков за безусловно предаване, секретарят на Хитлер е решил, че единственият му шанс да оцелее е да се присъедини към масовото бягство. Неговата група се опитва да последва един германски танк, но според разказа на Кемпка, който върви с него, танкът е пряко улучен от руски снаряд и Борман почти със сигурност е убит. Артур Аксман, ръководителят на „Хитлеровата младеж“, който е изоставил своя батальон от момчета при моста Пихелсдорф, за да си спаси кожата, също се намира там в този момент и по-късно дава показания, че е видял тялото на Борман да лежи под моста, на мястото, където „Инвалиденщрасе“ пресича железопътната линия. Луната осветява лицето му и Аксман не забелязва признаци да е ранен. Той предполага, че Борман е погълнал капсулата си с отрова, когато е разбрал, че шансовете му да се промъкне през руските позиции, са нищожни.

Генералите Кребс и Бургдорф не се присъединяват към масовия опит за бягство. Смята се, че са се застреляли в мазето на Новото канцлерство.

Краят на Третия райх

Третият Райх надживява своя основател само със седем дни.

Малко след 22 ч. на 1 май, докато телата на д-р и фрау Гьобелс горят в градината на Канцлерството, а обитателите на бункера се тълпят за бягството си през един подземен тунел в Берлин, хамбургското радио прекъсва записа на тържествената Седма симфония на Брукнер. Разнася се звук от военни барабани, след което говорителят съобщава:

Нашият Фюрер, Адолф Хитлер, който се сражава до последния си дъх срещу болшевиизма, падна за Германия този следобед в оперативния си щаб в Райхсканцеларията. На 30 април фюрерът назначи гросадмирал Дьониц за свой приемник. Гросадмиралът и приемникът на Фюрера сега ще говори пред германския народ.

Третият райх издъхва, както е започнал – с долна лъжа. Да оставим настрана факта, че Хитлер не е умрял този следобед, а предишния, което не е толкова важно, но той не е паднал, сражавайки се „до последния си дъх“; излъчването на тази лъжа обаче е необходимо, ако наследниците му искат да го увековечат като легенда и ако искат да запазят контрола върху войските, които все още оказват съпротива и които със сигурност биха се почувствали предадени, ако бяха узнали истината.

Самият Дьониц повтаря тази лъжа, когато се появява в ефир в 22:20 ч. и започва да говори за „героичната смърт“ на фюрера. В този момент той всъщност не знае как е умрял Хитлер. Гьобелс е съобщил само, че е „умрял“ предишния следобед. Това обаче не възпира адмирала нито в този случай, нито по-нататък, защото той полага максимални усилия да размъти обърканите умове на германците в часа на тяхната голяма беда.

Моята първа задача [казва той] е да спася Германия да не бъде унищожена от настъпващия большевишки враг. Военните действия продължават единствено с тази цел. Доколкото нейното постигане се възпрепятства от британците и американците, ще бъдем принудени да продължаваме отбранителните си действия също и срещу тях. При тези условия обаче англо-американците ще продължават войната не заради собствените си народи, а единствено за разпространението на болшевизма в Европа.

След това глупаво извъртане адмиралът, за когото няма сведения да е протестираше срещу решението на Хитлер да сключи съюз между Германия и болшевишката страна, за да може да води война срещу Англия и по-късно Америка, уверява германския народ в заключителната част на обръщението си, че „Бог няма да ни изостави след толкова много страдания и жертви.“

Това са кухи фрази. Дьониц знае, че германската съпротива е към края си. На 29 април, деня преди Хитлер да отнеме живота си, германските армии в Италия са се предали безусловно, но новината за това събитие не стига до фюрера заради прекъсването на комуникациите – нещо, което сигурно е направило последните му часове по-поносими, отколкото са щели да бъдат иначе. На 4 май германското Върховно командване се предава на Монтгомъри с всички германски сили в Северозападна Германия, Дания и Холандия. На следващия ден капитулира и Армейска група G на Кеселринг, която включва германските Първа и Деветнайсета армия на север от Алпите.

На същата дата, 5 май, адмирал Ханс фон Фридебург, новият главнокомандващ на германския флот, пристига в щабквартирата на генерал Айзенхауер в Реймс да преговаря за капитулация. Целта на германците, както показват последните документи на ОКВ²⁷, е да отложат подписването с няколко дни, за да има време колкото може повече германски войски и бежанци да се изнесат от пътя на руснаците, за да се предадат на Западните съюзници. Генерал Йодл пристига в Реймс на следващия ден, за да помогне на своя колега от флота да протака преговорите. Усилията им са напразни. Айзенхауер прозира играта им.

Казах на генерал Смит [разказва той по-късно] да информира Йодл, че ако не се откажат веднага от всякакви претенции и протакане, ще затворя целия съюзнически фронт и ще попреча със сила повече германски бежанци да минават през нашите позиции. Няма да търпя повече отлагане.²⁸

В 1:30 ч. на 7 май Дьониц, след като е бил информиран от Йодл за исканията на Айзенхауер, от новата си щабквартира във Фленсбург на датската граница изпраща на германския генерал по радиовръзката пълни правомощия да подпише документа за безусловна капитулация. Играта свършва.

В една малка червена училищна сграда в Реймс, където Айзенхауер е разположил щаба си, Германия се предава безусловно в 2:41 ч. на 7 май 1945 г. Капитулацията е подписана от генерал Уолтър Бедел Смит за Съюзниците, а генерал Иван Суслопаров и генерал Франсоа Съове подписват като свидетели респективно за Русия и Франция. Адмирал Фридебург и генерал Йодл подписват за Германия.

Йодл иска разрешение да каже няколко думи и го получава.²⁹

С този подпис германският народ и германските въоръжени сили за добро или зло се предават в ръцете на победителите... В този час мога само да изразя надеждата, че

победителят ще се отнесе с тях великодушно.

От страна на Съюзниците никой не отговаря. Йодл обаче може и да си е припомнил един друг случай преди пет години, когато ролите са били разменени. Тогава един френски генерал, подписвайки безусловната капитулация на Франция в Компьен, е отправил подобен призив – както се е оказало, напразно.

Оръдията в Европа млъкват и бомбите престават да се сипят в полунощ на 8 срещу 9 май 1945 г. и над континента се спуска странна, но дългоочаквана тишина за пръв път от септември 1939 г. През този период от пет години, осем месеца и седем дни милиони мъже и жени са били убити на десетки полесражения и в стотици бомбардирани градове и милиони са били умъртвени в нацистките газови камери или край рововете на айнзацгрупите в Русия и Полша – в резултат от ненаситния стремеж на Адолф Хитлер за германски завоевания. Повечето древни градове на Европа са разрушени в по-голямата си част, а със затоплянето на времето от техните руини започва да се носи смрадта на безброй непогребани мъртъвци.

По улиците на Германия вече не отеква нито тропотът от ботушите на маршируващите шурмоваци, нито мощният рев на тълпите с кафяви ризи, нито гръмогласните викове на фюрера от високоговорителите.

След дванайсет години, четири месеца и осем дни – Тъмен век за всички освен за множеството германци, над които сега също се спуска мрачна нощ – „хилядолетния райх“ е престанал да съществува. Той, както видяхме, е извисил великата страна и нейния надарен, но толкова лековерен народ до върхове на могъщество и завоевания, каквито не са достигали по-рано, а сега е изчезнал внезапно и напълно по почти безпрецедентен в историята начин. През 1918 г., след последното поражение, кайзерът е избягал, монархията е рухнала, но другите традиционни държавни институции са се съхранили; правителството, избрано от народа, е продължило да изпълнява функциите си, както и ядрото на германската армия и Генералният щаб. През пролетта на 1945 г. обаче Третият райх просто престава да съществува. Няма вече германска власт на каквото и да е ниво. Милиони войници, летци и матроси са военнопленници в собствената си страна. Милиони цивилни, включително в селата, са под управлението на завоевателни вражески войски, от които зависят не само законът и редът, но и осигуряването на храна и гориво за самото оцеляване на хората през лятото и през суровата зима на 1945 г. До такова състояние са ги докарали безумията на Адолф Хитлер (както и собственото им безразсъдство, с което са го следвали толкова сляпо и с такъв ентузиазъм), макар и да не усетих особено озлобление към него, когато се върнах в Германия през есента на същата година. Народът и земята бяха останали: той – замаян, обезкървен и гладен, през зимата треперещ в дрипите си в съборетините, в които бомбите бяха превърнали домовете му; тя – огромна пустош от отломки. Германският народ не беше унищожен въпреки пожеланието на Хитлер, който се е опитал да унищожи толкова много други народи, а накрая, когато войната е загубена – и своя собствен.

Третият райх обаче е вече история.

^{KV} „Залезът на боговете“ (последната част от „Пръстенът на Нибелунгите“ на Р. Вагнер). – Б.пр.

^{KW} Аналогия с библейския Йов, при когото един след друг идват вестители с новини за нещастията му. – Б.пр.

^{KX} Руската императрица Елисавета. – Б.пр.

^{KY} Днес Костшин в Полша. – Б.пр.

^{KZ} „За всички автори на исторически съчинения Ева Браун ще бъде разочарование“ – казва Шпеер на Тревър-Роупър, а

историкът добавя: „... и за читателите също“. (Trevor-Roper, *The Last Days of Hitler*, p. 92.)

^{LA} Кои са тези роднини, Хитлер не уточнява, но от това, което е казал на секретарките си, може да се заключи, че има предвид сестра си Паула и тъща си.

^{LB} Тревър-Роупър в *The Last Days of Hitler* описва ярко техните приключения. Ако не беше недискретността на Хайнц Лоренц, вероятно никой никога нямаше да узнае за прощалните послания на Хитлер и Гьобелс. Майор Йоханмайер накрая заравя своя екземпляр от документите в градината на дома си в Изерлон във Вестфалия. Цандер скрива копията си в един сандък, който остава в баварското село Тегернзее. Той променя името и външността си и се опитва да започне нов живот под името Вилхелм Пауцин. Лоренц обаче, който е журналист по професия, е твърде бърлив, за да запази добре тайната си; в резултат от една случайна недискретност неговите копия са намерени и другите двама куриери са разкрити.

^{LC} Полковник Белов унищожава посланието, когато научава за смъртта на Хитлер, докато все още си проправя път към армиите на Западните съюзници. Възстановява съдържанието му по памет. Вж. Trevor-Roper, op. cit., pp. 194–195.

^{LD} Имената на децата и навършените им години са: Хела, 12; Хилда, 11; Хелмут, 9; Холде, 7; Хеда, 5; Хайде, 3.

^{LE} Костите така и не са открити, което след войната поражда слухове, че Хитлер е останал жив. Показанията на няколко свидетели обаче, разпитвани отделно от офицери от британското и американското разузнаване, не оставят никакво съмнение по въпроса. Кемпка дава правдоподобно обяснение защо обгорелите кости не са намерени. „Следите бяха заличени от непрекъснатия руски артилерийски огън“ – казва той на водещите разпита.

^{LF} Не маршал Жуков, както е в повечето описания.

^{LG} На 1 май в Европа по традиция се чества Денят на труда.

Кратък епилог

ВЪРНАХ СЕ тази есен в гордата някога страна, където бях прекарал по-голямата част от кратките години на Третия райх. Трудно беше да я позная. Описал съм това завръщане на друго място.²⁹ Тук остава само да отбележа съдбата на останалите персонажи, които заемат видно място на страниците на книгата.

„Правителството“ на Дьониц, което е било съставено във Фленсбург на датската граница, е разпуснато от Съюзниците на 23 май 1945 г. и всички негови членове са арестувани. Хайнрих Химлер е уволнен от правителството на 6 май, в навечерието на капитулацията в Реймс – ход, с който адмиралът се надява да спечели благоразположението на Съюзниците. Бившият началник на СС, който толкова дълго е имал власт над живота и смъртта на милиони хора в Европа и често се е възползвал от нея, се скита в околностите на Фленсбург до 21 май, когато потегля заедно с единайсет офицери от СС, за да се опита да стигне през британските и американски позиции до родната си Бавария. Вероятно с чувство на унижение, Химлер е обръснал мустаците си, сложил е черна превръзка на лявото си око и е облякъл униформа на войник от сухопътните войски. На първия ден групата е спряна на британски контролен пункт между Хамбург и Бремерхафен. След разпита Химлер признава самоличността си на един британски капитан, който го закарва в щаба на Втора армия в Люнебург. Там е съблечен, претърсен и накаран да се преоблече в британска военна униформа, за да се елиминира всяка възможност да скрие отрова в дрехите си. Обискът обаче не е бил пълен. Химлер държи своята капсула с цианкалий в една кухня във венците си. Когато на 23 май пристига друг офицер от британското разузнаване от щаба на Монтгомъри и нарежда на военния лекар да прегледа устата на пленника, Химлер сдъвква стъкленичката и умира за дванайсет минути въпреки неистовите усилия да спасят живота му с промиване на стомаха и средства, предизвикващи повръщане.

Останалите близки съратници на Хитлер живеят малко по-дълго. Отидох до Нюрнберг, за да ги видя. Често ги бях наблюдавал през дните на тяхната слава и могъщество на годишните партийни събрания в този град. На подсъдимата скамейка пред Международния военен трибунал те изглеждаха по друг начин. Бяха преживели сериозна метаморфоза. Доста вехто облечени и седнали прегърбени на местата си, те нервно се въртяха и вече не приличаха на някогашните арогантни ръководители. Изглеждаха като безлична сбирщина от посредствени личности. Трудно беше да си представя, че последния път, когато съм ги виждал преди, подобни хора са упражнявали такава чудовищна власт, че такива като тях са могли да завладеят една велика страна и по-голямата част от Европа.

Двайсет и един от тях^{LN} стигнаха до подсъдимата скамейка: Гьоринг, с десет килограма по-слаб в сравнение с последния път, когато го бях видял, в избеляла униформа на Луфтвафе без отличителни знаци и явно удовлетворен, че му е било отредено първото място на

скамейката – един вид закъсняло признание за мястото му в нацистката йерархия след смъртта на Хитлер; Рудолф Хес, който е бил третият човек в Райха преди полета си до Англия, с измършавяло лице и празен поглед на хлътналите си очи, симулиращ амнезия, но без съмнение вече развалина; Рибентроп, най-после лишен от своята арогантност и надутост, блед, прегърбен и разсипан; Кайтел, загубил самодоволния си вид; Розенберг, партийният „философ“ с мътни идеи, като че ли най-после прогледнал за реалността след събитията, довели го до тук.

Юлиус Щрайхер, антисемитът от Нюрнберг, също беше тук. Този садист и порнограф, когото бях видял веднъж да крачи по улиците на стария град, размахвайки камшик, изглеждаше оклюмал. Плешив, остарял и изнемощял, той седеше и се потеше обилно, втрещен в съдиите и убеждавайки се (както ми каза един пазач по-късно), че те всички са евреи. Там беше и Фриц Заукел, ръководителят на системата за робски труд в Третия райх, с малки тесни очички, които му придаваха свински вид. Изглеждаше неспокоен и се поклащаше напред-назад. До него седеше Балдур фон Ширах, първият ръководител на „Хитлеровата младеж“, а след това гаулайтер на Виена; с повече американска, отколкото германска кръв, той напомняше разкаян ученик, изхвърлен от колежа заради някаква глупава пакост. Там беше Валтер Функ, нищожеството с шарещ поглед, заело мястото на Шахт. Там беше и самият Шахт, който беше прекарал последните месеци на Третия райх като затворник на своя обожаван някога фюрер, в концентрационен лагер, в постоянен страх от екзекуция, и който сега кипеше от негодувание, че Съюзниците ще съдят и него като военнопръстъпник. Франц фон Папен, повече от всеки друг германец отговорен за идването на Хитлер на власт, също беше доведен и изправен пред съда. Изглеждаше доста остарял, но сбръчканото му лице още имаше израза на стара лисица, която се е измъквала от безброй трудни ситуации.

Нойрат, първият външен министър на Хитлер, германец от старата школа, без ясни убеждения и с колеблива почтеност, имаше напълно съсипан вид, за разлика от Шпеер, който изглеждаше най-пряк от всичките и който по време на дългия процес говори честно и без да се опитва да свали от себе си своята отговорност и вина. Зайс-Инкварт, австрийският колаборационист, също беше на подсъдимата скамейка, както и Йодл и двама гросадмирала – Редер и Дьониц; последният, приемникът на фюрера, изглеждаше за всички като някакъв незначителен писарушка в готовия си костюм. Там беше и Калтенбрунер, кървавият наследник на „Палача Хайдрих“, който пред съда отрече всичките си престъпления; и Ханс Франк, нацисткия инквизитор в Полша, който призна част от тях, разкаж се в крайна сметка и (по собствените му думи) откри отново Бог и Го помоли за прошка; и Фрик, също толкова безличен на прага на смъртта, както и в живота. И най-сетне – Ханс Фрицше, направил кариера като радиокоментатор благодарение на приликата на гласа си с този на Гьобелс, който го беше назначил на служба в Министерството на пропагандата. Изглежда, че никой в съдебната зала не знаеше защо е тук, включително самият Фрицше, освен за да напомни за Гьобелс. Той беше твърде дребна риба. Съдът го оправда.

Шахт и Папен също бяха оправдани. И тримата по-късно получиха сериозни присъди на процесите за денацификация в Германия, макар че в крайна сметка излежаха съвсем малка част от тях.

Седем от подсъдимите в Нюрнберг бяха осъдени на затвор: Хес, Редер и Функ – до живот, Шпеер и Ширах – на 20 години. Нойрат – на 15, Дьониц – на 10. Останалите бяха осъдени на

смърт.

В 1:11 ч. на 16 октомври 1946 г. Рибентроп се качва на бесилката в камерата за екзекуции на затвора в Нюрнберг; през кратки интервали го последват Кайтел, Калтенбрунер, Розенберг, Франк, Фрик, Щрайхер, Зайс-Инкварт, Заукел и Йодл.

Не и Херман Гьоринг обаче. Той се изплъзва на палача. Два часа преди да дойде неговият ред, Гьоринг поглъща капсула с отрова, която е била вкарана тайно в килията му. Подобно на своя фюрер, Адолф Хитлер, и на съперника си за неговото място, Хайнрих Химлер, той успява в последния момент да избере сам начина да си отиде от света, където наред с тях двамата е оставил кървав отпечатък.

¹⁴ Д-р Роберт Лей, ръководителят на Трудовия фронт, който също е щял да застане пред съда, се е обесил в килията си, преди да започне процесът. Направил е примка от скъсана кърпа, която е завързал за една тръба в тоалетната.

Послеслов

Тази книга получи изненадващ прием.

Никой – нито издателят, нито редакторът, нито моят агент или приятелите ми – не вярваше, че хората ще си купуват толкова дебела и скъпа книга с толкова много бележки под линия и на такава тема. Моят лекционен агент ми беше казал, че вече няма интерес към Хитлер и Третия райх и че ще трябва да говоря за нещо друго. Издателят ми отпечата предварително само 12 500 екземпляра.

С други думи, фактът, че книгата започна веднага да привлича значителна читателска аудитория, беше приятна изненада за всички нас. Аз самият никога не съм следил продажбите – нито на изданието с твърди корици, публикувано от „Саймън енд Шустър“, нито на масовото издание с меки корици, публикувано от „Фосет“. Преди две-три години с изненада научих, че Клубът „Книга на месеца“ е продал повече бройки от „Възход и падение на Третия райх“, отколкото от всяка друга книга в историята си. Нямам представа обаче за колко бройки става въпрос. Книгата се е продавала добре и в чужбина – в Британия, Франция и Италия, макар и не толкова добре – в Германия.

Рецензиите на книгата, като изключим тези в Германия, показваха много по-дълбоко разбиране, отколкото бях очаквал. И макар че академичните историци като цяло приеха хладно и нея, и мен (като че ли бях узурпатор, който няма право да навлиза в тяхната област – за да пишеш добре по история, трябва да я преподаваш, казваха те), имаше забележителни изключения.

Х. Р. Тревър-Роупър например. Почувствах известен трепет, когато за пръв път чух, че от приложението за книги на „Ню Йорк Таймс“ са му дали книгата за рецензия. Той беше авторитетен историк в Оксфорд, от когото силно се възхищавах – бях оценил много високо книгата му *The Last Days of Hitler*. Британските критици по това време обаче бяха доста сурови към американските автори; освен това смятах, че като изтъкнат академичен учен Тревър-Роупър може би споделя презрението на своите американски колеги към журналистите, които се опитват да пишат на исторически теми. Затова реших, че ще бъда разпердушинен в изданието, което беше от голямо значение за американските писатели и техните книги.

Тревър-Роупър обаче също ме изненада. Заглавието на неговата рецензия на първа страница подсказваше какво следва нататък:

СВЕТЛИНА НАД НАЙ-МРАЧНАТА НОЩ НА ВЕКА НИ

Ужасната история на Хитлерова Германия

е вълнуващо разказана в майсторско изследване

При обичайни обстоятелства – започваше Тревър-Роупър – би било невъзможно, преди да е изминало и едно поколение от края ѝ... да се напише нейната история. Но в случая с

Третия райх нищо не е обичайно, включително и краят. В това тотално унищожение всички тайни на управлението [на Хитлер] бяха разкрити, всички архиви – пленени...

Днес, както никога преди, живите свидетели могат да се докоснат до историческата истина. Единственото, от което се нуждаят, е историк. Намерили са такъв в лицето на Уилям Л. Шайрър.

Това бяха упоителни похвали, и то в самото начало на рецензията. Главата ми се замая. Заключениещите редове имаха почти същото въздействие. „Това е великолепен научен труд, с обективен подход, трезва оценка и неопровержими заключения.“

Към реалността ме върна рецензията на първа страница от приложението за книги на конкурентния „Ню Йорк Хералд Трибюн“. Нейният автор Гордън А. Крейг, по това време историк в Принстън, изобщо не беше съгласен с оксфордския си колега, че Третият райх е намерил своя историк в мое лице. Ни най-малко! Той смяташе, че книгата е твърде дълга и „небалансирана“. Изказваше съжаление, че не съм прочел труда на някакъв неизвестен германски историк. Фактът, че книгата не се основава на написаното от други историци, а на оригинални източници – заловени тайни германски документи, – не го впечатляваше, ако изобщо го беше забелязал.

В Германия изданието, меко казано, не беше посрещнато добре от критиката. Германците просто не бяха готови да се изправят пред миналото си. Начело с Конрад Аденауер, канцлера на Западна Германия, те атакуваха яростно книгата и обсипаха автора с нападки. „Германомразец!“ – така ме нарече Аденауер. Тъй като книгата разглеждаше обективно нацистка Германия и престъпленията, извършени от германците срещу човешкия дух, срещу съседите им и срещу евреите в Европа, и тъй като оставях документираните факти да говорят сами за себе си, бях донякъде стреснат от ожесточената германска реакция, но не напълно изненадан.

Сега, когато тридесетото юбилейно издание на „Възход и падение“ е под печат, светът внезапно става свидетел на ново обединение на Германия. Скоро тя, обединена, ще стане пак силна икономически, а ако пожелае – и военно, каквато е била по времето на Вилхелм II и Адолф Хитлер. Европа отново ще се изправи пред германския проблем. Ако миналото означава нещо, това не е особено обещаваща перспектива за съседите на Германия, които два пъти през моя живот са били завоювани от тевтонските армии. Последният път, по времето на Хитлер, поведението на Германия беше ужасяващо със своето варварство.

Хората днес се питат: променили ли са се германците? Мнозина на запад изглежда вярват, че е така. Аз самият не съм толкова сигурен; гледната ми точка е без съмнение повлияна от моя личен опит от нацистко време, когато живях и работих в Германия. Истината е, че никой всъщност не знае отговора на този съществен въпрос. И е съвсем разбираемо, че страните, които някога са били жертва на германско завоевание, не искат да поемат никакви рискове отново.

Има ли решение на германския проблем? Вероятно да. То е вплитането на обединена Германия в европейска система за сигурност, от която никога да не може да се изтръгне, за да преследва агресивната си политика от миналото.

В един фундаментален смисъл ситуацията се е променила от падането на Третия райх. Разработването на водородната бомба, както съм споменал в края на моя предговор от 1959 г., превръща един старомоден завоевател като Адолф Хитлер в отживелица. Ако някой ден

нов авантюрист като Хитлер се опита да поведе германците към нови завоевания, ще бъде възпрян от ответен ядрен удар. Това бързо би сложило край на германската агресия. За съжаление обаче, ще сложи край и на света.

Затова водородната бомба и ракетите, самолетите и подводниците, създадени за нея, макар и да са ужасна заплаха за оцеляването на планетата, колкото и да е парадоксално, може би все пак ще помогнат за решаването на германския проблем. За да няма повече кървави завоевания от страна нито на германците, нито на който и да е друг.

Може би ще е от полза също, ако податливите на грешки правителства и обърканите хора по света си спомнят тъмната нощ на нацисткия терор и геноцид, която за малко да погълне нашия свят и която е предмет на тази книга. Паметта за миналото ни помага да разберем настоящето.

Уилям Л. Шайрър,
май 1990 г.

Бележки

Съкращения, използвани в бележките

DBrFP Documents on British Foreign Policy (Документи на Британското министерство на външните работи)

DDI Documenti diplomatica italiani (Документи на италианското правителство)

DGFP Documents on German Foreign Policy (Документи на Германското министерство на външните работи)

FCNA Съвещания на фюрера по военноморски въпроси. Отчети от съвещанията на Хитлер с главнокомандващия на германския флот

NCA Nazi Conspiracy and Aggression (Част от Нюрнбергските документи)

N.D. Нюрнбергски документ

NSR Nazi–Soviet Relations (От документите на Германското министерство на външните работи)

TMWC Trial of the Major War Criminals (Нюрнбергски документи и свидетелски показания)

TWC Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals.

Глава 18

¹ Текст на руския отговор, DGFP, VIII, с. 4. Някои от тези съобщения, разменени между нацистите и Съветския съюз, са отпечатани в NSR, но в DGFP те са представени по-пълно.

² Пак там, с. 33–34.

³ Поздравленията на Молотов, пак там, с. 34. Неговото обещание за военна намеса, с. 35.

⁴ Телеграма на Шуленбург, 10 септ., пак там, с. 44–45.

⁵ Пак там, с. 60–61.

⁶ Пак там, с. 68–70.

⁷ Пак там, с. 76–77.

⁸ Пак там, с. 79–80.

⁹ Телеграма на Шуленбург, пак там, с. 92.

¹⁰ Пак там, с. 103.

¹¹ Пак там, с. 105.

¹² Пак там, с. 123–124.

¹³ Пак там, с. 130.

¹⁴ Двете телеграми, пак там, с. 147–148.

¹⁵ Пак там, с. 162.

¹⁶ Пак там, Приложение 1.

¹⁷ Текст на договора, включително тайните протоколи, публична декларация и две писма, разменени между Молотов и Рибентроп, пак там, с. 164–168.

Глава 19

¹ Maj.-Gen. J. F. C. Fuller, *The Second World War*, с. 55. Цитат от *The First Quarter*, с. 343.

² Текст на Директива №3, DGFP, VIII, с. 41.

³ *Namier*, цит. съч., с. 459–460. Той цитира френския текст на договора.

⁴ Показания на Халдер като свидетел на защитата на процеса по „Министерското дело“ на 8–9 септ. 1948 г. в Нюрнберг, TWC, XII, с. 1086.

⁵ Показания на Йодл в негова собствена защита на 4 юни 1946 г. в Нюрнберг, TMWC, XV, с. 350.

⁶ Показания на Кайтел в негова собствена защита на 4 април 1946 г. в Нюрнберг, пак там, X, с. 519.

⁷ Churchill, *The Gathering Storm*, с. 478.

⁸ FCNA, 1939, с. 16–17.

- ⁹ Меморандум на Вайцекер за неговия разговор с Кърк, DGFP, VIII, с. 3–4. Неговите показания в Нюрнберг за разговора му с Редер, TMWC, XIV, с. 278.
- ¹⁰ Пак там, XXXV, с. 527–529 (N.D. 804–D). Документът включва както меморандума на Редер за този разговор, така и текста на телеграмата на американския военноморски аташе до Вашингтон.
- ¹¹ Показания под клетва на Дьониц в Нюрнберг, NCA, VII, с. 114–115 (N.D. 638–D).
- ¹² Пак там, с. 156–158.
- ¹³ Нюрнбергски показания на Редер, TMWC, XIV, с. 78; на Вайцекер, пак там, с. 277, 279, 293; на Ханс Фрицше, високопоставен служител в Министерството на пропагандата и оправдан като обвиняем на процеса, пак там, XVII, с. 191, 234–235. Статия от „Фьолкишер Beobachter“ в NCA, V, с. 008 (N.D. 3260–PS). За заявлението на Гьобелс по радиото вж. *Berlin Diary*, с. 238.
- ¹⁴ Меморандум на Шмит за разговора, DGFP, VIII, с. 140–145.
- ¹⁵ Показания на Браухич в Нюрнберг, TMWC, XX, с. 573. Бележка във военния дневник на ОКВ потвърждава казаното.
- ¹⁶ *The Ciano Diaries*, с. 154–155. *Ciano's Diplomatic Papers*, с. 309–316.
- ¹⁷ DGFP, VIII, с. 24.
- ¹⁸ Пак там, с. 197–198.
- ¹⁹ DGFP, VII, с. 414.
- ²⁰ Меморандум на Хитлер, NCA, VII, с. 800–814 (N.D. L–52); Директива № 6, NCA, VI, с. 880–881 (N.D.C–62).
- ²¹ Текстът е в TWC, X, с. 864–872 (N.D. NOKW–3433).
- ²² За този заговор разказват както Шлабрендорф, цит. съч., с. 25, така и Гизевиус, цит. съч., с. 431.
- ²³ Уийлър-Бенет посочва германските източници (*Nemesis*, с. 491 бел.). Вж. също Hassell, цит. съч., и Thomas, *Gedanken und Ereignisse*.
- ²⁴ Разпит на Халдер в Нюрнберг, 26 февр. 1946 г., NCA; Suppl. B: 1564–1575.
- ²⁵ Rothfels, *The German Opposition to Hitler*.
- ²⁶ Те са включени в NCA, VI, с. 893–905 (N.D.C–72).
- ²⁷ Бюлов-Шванге свидетелства по „Министерското дело“ пред Нюрнбергския военен трибунал за съобщението на Гьорделер и своята собствена частна аудиенция с крал Леополд. Вж. препис, английско издание, с. 9807–9811. За това се споменава и в DGFP, VIII, с. 384 бел. Неговата предупредителна телеграма до Берлин е отпечатана в DGFP, VIII, с. 386.
- ²⁸ За различните версии за отвличането във Венло вж. S. Payne Best, *The Venlo Incident*; Schellenberg, *The Labyrinth*; Wheeler-Bennett, *Nemesis*. Официална холандска версия се съдържа в протеста на холандското правителство до Германия, DGFP, VIII, с. 395–396. Допълнителен материал е предоставен на процеса по „Министерското дело“ в Нюрнберг. Вж. TWC, XII.
- ²⁹ TWC, XII, с. 1206–1208, и DGFP, VIII, с. 395–396.
- ³⁰ За различни версии за бомбения атентат вж. Best, цит. съч.; Schellenberg, цит. съч.; Wheeler-Bennett, *Nemesis*; Reitlinger, *The S.S.: Berlin Diary*; Gisevius, цит. съч. В Нюрнберг също беше представен материал, по който си водих бележки и който съм използвал тук, макар и да не мога да го открия в томовете на NCA и TMWC.
- ³¹ Тези бележки са включени в NCA, III, с. 572–580, както и в DGFP, VIII, с. 439–446 (N.D. 789–PS).
- ³² Дневникът на Халдер за 23 ноември и бележка под линия, която е добавил по-късно. Показания на Браухич в Нюрнберг, TMWC, XX, с. 575.
- ³³ Разпит на Халдер в Нюрнберг, NCA, Suppl. B, с. 1569–1570. Вж. също Thomas, *Gedanken und Ereignisse*.
- ³⁴ Hassell, цит. съч., с. 93–94, 172.
- ³⁵ Пак там, с. 79, 94.
- ³⁶ От дневника на адмирал Канарис, NCA, V, с. 769 (N.D. 3047–PS).
- ³⁷ NCA, VI, с. 97–101 (N.D. 3363–PS).
- ³⁸ TMWC, I, с. 297.
- ³⁹ Пак там, с. 468–469.
- ⁴⁰ Пак там, XXIX, с. 447–448.
- ⁴¹ NCA, IV, с. 891 (N.D. 2233–C–PS).
- ⁴² Пак там, с. 891–892.
- ⁴³ Пак там, с. 553–554.
- ⁴⁴ DGFP, VIII, с. 683 бел.
- ⁴⁵ Текстът, пак там, с. 604–609.
- ⁴⁶ Пак там, с. 394.
- ⁴⁷ Пак там, с. 213.
- ⁴⁸ Пак там, с. 490.
- ⁴⁹ NCA, IV, с. 1082.

⁵⁰ Пак там, с. 1082 (N.D. 2353–PS).

⁵¹ DGFP, VIII, с. 537.

⁵² Пак там, съответно.

⁵³ Текст на търговския договор от 11 февр. 1940 г. и данни за доставките, пак там, с. 762–764.

⁵⁴ NCA, IV, с. 1081–1082 (N.D. 2353–PS).

⁵⁵ DGFP, VIII, с. 814–817 (меморандум на Шнуре, 26 февр. 1940 г.).

⁵⁶ NCA, III, с. 620 (N.D. 864–PS).

⁵⁷ Прочувственото писмо на Лангсдорф е включено във FCNA, 1939, с. 62. Друг германски материал за битката и нейните последици, с. 59–62.

⁵⁸ За този разказ за принудителното кацане съм използвал някои от оригиналните германски източници: доклади на германския посланик и германския военновъздушен аташе в Брюксел, DGFP, VIII, и дневникът на Йодл. Текстът на германския план за атака на запад във вида, в който е спасен от белгийците, е включен в NCA, VIII, с. 423–428 (N.D. TC-58–A). Карл Барц дава описание на инцидента в *Als der Himmel brannte*. Коментарите на Чърчил са от *The Gathering Storm*, с. 556–557. Той посочва погрешна дата за аварийното кацане.

Глава 20

¹ NCA, IV, с. 104 (N.D. 1546–PS); VI, с. 891–892 (N.D. C–66).

² Пак там, VI, с. 928 (N.D. C–122), с. 978 (N.D. C–170).

³ Пак там, с. 892 (N.D. C–166); FCNA, 1939, с. 27.

⁴ Churchill, *The Gathering Storm*, с. 531–537.

⁵ FCNA, 1939, с. 51.

⁶ Меморандум на Розенберг, NCA, VI, с. 885–887 (N.D. C–64). Включен е и във FCNA, 1939, с. 53–55.

⁷ FCNA, 1939, с. 55–57.

⁸ Пак там, с. 57–58.

⁹ DGFP, VIII, с. 515, 546–547.

¹⁰ Дневникът на Йодл, дек. 12, 13 – очевидно с погрешна дата. Дневникът на Халдер за 14 дек.

¹¹ Меморандум на Розенберг, NCA, III, с. 22–25 (N.D. 004–PS).

¹² DGFP, VIII, с. 663–666.

¹³ Текст на директивата, NCA, VI, с. 883 (N.D.C–63).

¹⁴ *Interrogation of Falkenhorst at Nuremberg*, NCA, Suppl. B: 1534–1547.

¹⁵ Текст на директивата, NCA, VI, с. 1003–1005; също и в DGFP, VIII, с. 831–833.

¹⁶ Дневникът на Йодл, 10–14 март 1940 г.

¹⁷ DGFP, VIII, с. 910–913.

¹⁸ Пак там, с. 179–181, 470–471.

¹⁹ Пак там, с. 89–91.

²⁰ Текст на директивата на Хитлер, пак там, с. 817–819.

²¹ Протоколите на д-р Шмит за срещите на Съмнър Уелс а Хитлер, Гьоринг и Рибентроп са в DGFP, VIII; също и двата меморандума на Вайцекер за неговия разговор с Уелс. Американският пратеник се среща и с д-р Шахт, след като bankerът, изпаднал вече в немилост, е повикан от Хитлер и инструктиран към каква линия да се придържа. Вж. Hassell, цит. съч., с. 121. Уелс представя своя версия за разговорите в Берлин в *The Time for Decision*.

²² DGFP, VIII, с. 865–866.

²³ DGFP, VIII, с. 652–656, 683–684.

²⁴ Текст на писмото на Хитлер до Мусолини, 8 март 1940 г., пак там, с. 870–871.

²⁵ Протоколи на Шмит за срещите, пак там, с. 882–893, 898–909; версията на Чиано е в *Ciano's Diplomatic Papers*, с. 339–359. Вж. също Schmidt, цит. съч., с. 170–171, и *The Ciano Diaries*, за техните лични коментари за срещите. Двете телеграми на Рибентроп до Хитлер с отчет за тези разговори са включени в DGFP, VIII.

²⁶ Welles, цит. съч., с. 138.

²⁷ *The Ciano Diaries*, с. 220.

²⁸ Д-р Шмит възпроизвежда стенографските бележки за срещата, DGFP, IX, с. 1–16.

²⁹ Hassell, цит. съч., с. 116–118, който е основен източник за това описание.

³⁰ Allen Dulles, *Germany's Underground*, с. 59.

³¹ Shirer, *The Challenge of Scandinavia*, с. 223–225.

³² Churchill, *The Gathering Storm*, с. 579. Британските планове за R–4 са включени в Derry, *The Campaign in Norway*, официалното британско описание на норвежката кампания.

- ³³ Текст на директивата, DGFP, IX, с. 66–68.
- ³⁴ Текст, пак там, с. 68–73.
- ³⁵ Текст на заповедта, NCA, VI, с. 914–915 (N.D.C–115).
- ³⁶ TMWC, XIV, с. 99, 194.
- ³⁷ Текст на ултиматума, NCA, VIII, с. 410–414 (N.D. TC–55). Вж също DGFP, IX, с. 88–93.
- ³⁸ Телеграма на Ренге-Финк от Копенхаген, DGFP, IX, с. 102–103; телеграма на Бройер от Осло, пак там, с. 102.
- ³⁹ Датската версия за германската окупация се основава на моята книга *The Challenge of Scandinavia*, както и на *Denmark during the Occupation*. Особено ценен е приносът на лейтенант Т. Таулов. Той е гвардейски офицер, който се намира при краля по това време.
- ⁴⁰ От тайния архив на германските сухопътни войски. Цитирано в NCA, VI, с. 299–308 (N.D. 3596–PS).
- ⁴¹ От Норвежкия държавен архив; цитирано в *The Challenge of Scandinavia*, с.38.
- ⁴² DGFP, IX, с. 124.
- ⁴³ Пак там, с. 129.
- ⁴⁴ Пак там, с. 186.
- ⁴⁵ Churchill, *The Gathering Storm*, с. 601.

Глава 21

- ¹ *Belgium – The Official Account of What Happened, 1939–1940*, с. 27–29.
- ² NCA, IV, с. 1037 (N.D. 2329–PS).
- ³ Пак там, VI, с. 880 (N.D. C–62).
- ⁴ Allen Dulles, цит. съч., с. 58–61. Дълес казва, че полк. Сас лично потвърдил тази история пред него след войната.
- ⁵ Съществува огромно количество материали за разработването на германските планове за нападението на запад. Аз съм използвал следните: дневниците на Халдер и Йодл; брошурата на Халдер *Hitler als Feldherr*, Мюнхен, 1949 (в Лондон през 1950 г. е публикуван английски превод, *Hitler as War Lord*); откъси от военния дневник на ОКВ, публикувани в томовете на NCA и TMWC с нюрнбергски документи; различните директиви на Хитлер и ОКВ, публикувани в нюрнбергските томове и в DGFP, VIII и IX; Manstein, *Verlorene Siege*; Goerlitz, *History of the German General Staff* и *Der Zweite Weltkrieg*; Jacobsen, *Dokumente zur Vorgeschichte des Westfeldzuges, 1939–1940*; Guderian, *Panzer Leader*; Blumentritt, *Von Rundstedt*; Liddell Hart, *The German Generals Talk*; значителен германски материал от нюрнбергските документи от серията NOKW, представен на второстепенните процеси. За британските планове вж. първите два тома от мемоарите на Чърчил; Ellis, *The War in France and Flanders*, която е официалната британска версия; J. F. C. Fuller, *The Second World War*; Drapey, *The Six Weeks' War*. Най-доброто обобщение, което се основава на целия наличен германски материал, е в *The March of Conquest* на Телфорд Тейлър.
- ⁶ Churchill, *Their Finest Hour*, с. 42–43.
- ⁷ DGFP, IX, с. 343–344.
- ⁸ И Гьоринг, и Кеселринг са разпитани пред съда в Нюрнберг във връзка с бомбардировката на Ротердам. Вж. TMWC, IX, с. 175–177, 213–218, 338–340.
- ⁹ TMWC, XXXVI, с. 656.
- ¹⁰ Churchill, *Their Finest Hour*, с. 40.
- ¹¹ За по-подробни описания вж. Walther Melzer, Albert Kanal und Eben-Emael; Rudolf Witzig, *Die Einnahme von Eben-Emael, Wehrkunde*, Май 1954 (лейт. Витциг командва операцията, но поради технически проблем с планера пристига едва след като хората му под командването на серж. Венцел вече са изпълнили задачата си); Gen. van Overstraeten, Albert I-Leopold III; *Belgium – The Official Account of What Happened*. Telford Taylor, *The March of Conquest*, с. 210–214, съдържа отлично резюме.
- ¹² Churchill, *Their Finest Hour*, с. 46–47.
- ¹³ Хитлер до Мусолини, 18 май 1940 г., DGFP, IX, с. 374–375.
- ¹⁴ По собствения разказ на краля за срещата и този на премиера Пиерло. Публикувано в официалния *Belgian Rapport, Annexes*, с. 69–75, и цитирано от Пол Рейно, който е премиер на Франция по това време, в неговата книга *In the Thick of the Fight*, с. 420–426.
- ¹⁵ Телеграми на лорд Горт, притурка към лондонския *Gazette*, Лондон, 1941.
- ¹⁶ Weygand, *Rappelé au service*, с. 125–126.
- ¹⁷ Churchill, *Their Finest Hour*, с. 76.
- ¹⁸ Liddell Hart, *The German Generals Talk*, с. 114–115 (издание с меки корици).
- ¹⁹ *The Ciano Diaries*, с. 265–266.
- ²⁰ Telford Taylor, *The March of Conquest*, с. 297.

- ²¹ Текст, телеграма на Вилхелм II и чернова на отговора на Хитлер, DGFP, IX, с. 598.
- ²² Текстове на писмата, разменени между Хитлер и Мусолини през май и юни 1940 г., са включени в DGFP, IX.
- ²³ *The Ciano Diaries*, с. 267.
- ²⁴ DGFP, IX, с. 608–611.
- ²⁵ *The Ciano Diaries*, с. 266.
- ²⁶ Пак там.
- ²⁷ Макар и копията от протоколите, открити в германските архиви, да не са подписани, д-р Шмит свидетелства, че той самият ги е съставил. Те са отпечатани в DGFP, IX, както следва: преговори от 21 юни: с. 643–652; запис на телефонни разговори между ген. Анциже и ген. Вейган (в Бордо) на 21 юни вечерта, предадени от Шмит, на когото е наредено да подслушва: с. 652–654; запис на телефонния разговор между ген. Анциже и полк. Бурже, адютант на ген. Вейган (в Бордо), в 10 ч. на 22 юни: с. 664–671; текст на френско-германското споразумение за примирие: с. 671–676; меморандум за въпросите, повдигнати от французите и получили отговор от германците по време на преговорите в Компьен: 676–679. Хитлер дава инструкции този документ, макар и да не е част от споразумението, да бъде „обвързващ от германска страна“.
- Германците са поставили скрити микрофони в спалния вагон и записват всяка изречена дума. Аз самият слушах част от разискванията, докато се записваха в свързочната кола. Доколкото знам, те никога не са били публикувани и вероятно не е намерен нито звук, нито писмен запис от тях. Собствените ми бележки са много фрагментарни, като се изключи драматичното заключително заседание.
- ²⁸ Churchill, *Their Finest Hour*, с. 177.
- ²⁹ DGFP, X, с. 49–50.
- ³⁰ Ibid., IX, с. 550–551.
- ³¹ Ibid., IX, с. 558–559, 585.
- ³² Ibid., X, с. 125–126.
- ³³ Пак там, с. 39–40.
- ³⁴ Пак там, с. 298.
- ³⁵ Пак там, с. 424, 435.
- ³⁶ Churchill, *Their Finest Hour*, с. 259–260.
- ³⁷ Пак там, с. 261–262.
- ³⁸ DGFP, X, с. 82.
- ³⁹ Директива на ОКВ, подписана от Кайтел, FCNA, 1940, с. 61–62.
- ⁴⁰ *The Ciano Diaries*, с. 274.
- ⁴¹ FCNA, 1940, с. 62–66.
- ⁴² Писмо на Хитлер до Мусолини, 13 юли 1940 г., DGFP, X, с. 209–211.
- ⁴³ Текст на Директива № 16, NCA, III, с. 399–403 (N.D. 442–PS). Тя е публикувана и в DGFP, X, с. 226–229.
- ⁴⁴ *The Ciano Diaries*, с. 277–278 (July 19, 22).
- ⁴⁵ Churchill, *Their Finest Hour*, с. 261.
- ⁴⁶ DGFP, X, с. 79–80.
- ⁴⁷ Пак там, с. 148.

Глава 22

- ¹ Военен дневник на Военноморския щаб, 18 юни 1940 г. (вж. Ronald Wheatley, *Operation Sea Lion*, с. 16). Авторът, член на британския колектив, съставил официална история на войната, е имал неограничен достъп до пленените германски военни, флотски, военновъздушни и дипломатически архиви – привилегия, каквато нито един неофициален американски автор досега не е получавал нито от британските, нито от американските власти, под чието общо попечителство се намират документите. Затова Уитли е много полезен като ориентир за ограничените германски източници за „Морски лъв“.
- ² Документи на ОКМ (Върховното командване на флота). Wheatley, с. 26.
- ³ Военен дневник на Военноморския щаб, 15 ноември 1939 г. Wheatley, с. 4–7.
- ⁴ Wheatley, с. 7–13.
- ⁵ FCNA, с. 51 (21 май 1940); *Naval Staff War Diary*, същата дата, Wheatley, с. 15.
- ⁶ Текст, TMWC, XXVIII, с. 301–303 (N.D. 1776–PS). Неособено добър английски превод е публикуван в NCA, Suppl. A, с. 4046.
- ⁷ *British War Office Intelligence Review*, November 1945. Цитирано от Shulman, цит. съч., с. 49–50.
- ⁸ Liddell Hart, *The German Generals Talk*, с. 129.
- ⁹ От документи на ОКХ, цитирани от Wheatley, с. 40, 152–155, 158. Планът е подложен на постоянни промени през следващите шест седмици.
- ¹⁰ Военен дневник на Военноморския щаб, дискусия между Редер и Браухич, 17 юли. Wheatley, с. 40 бел.

- ¹¹ Дневникът на Халдер, 22 юли; FCNA, с. 71–73 (21 юли).
- ¹² Военен дневник на Военноморския щаб, 30 юли, и меморандум, 29 юли. Wheatley, с. 45–46.
- ¹³ FCNA, (1 август 1940). Това е поверителният доклад на Редер за съвещанието. Халдер го описва надълго в запис в дневника си от 31 юли.
- ¹⁴ DGFP, X, с. 390–391. Директивата е включена и в N.D. 443–PS, който не е публикуван в томовете на NCA или TMWC.
- ¹⁵ FCNA, с. 81–82 (1 август 1940).
- ¹⁶ Пак там, с. 73–75.
- ¹⁷ От документите на ОКВ и Йодл. Wheatley, с. 68.
- ¹⁸ FCNA, с. 82–83 (13 август).
- ¹⁹ Двете директиви, пак там, с. 81–82 (16 август).
- ²⁰ Пак там, с. 85–86. Wheatley, с. 161–162, дава подробности за „Есенно пътешествие“ от германските военни документи.
- ²¹ Текст на инструкциите на Браухич, от архива на ОКХ. Wheatley, с. 174–182.
- ²² FCNA, 1940, с. 88.
- ²³ Пак там.
- ²⁴ Дневникът на Халдер за същата дата; Assmann, *Deutsche Schicksalsjahre*, с. 189–190; Военен дневник на ОКВ, цитиран от Wheatley, с. 82.
- ²⁵ Доклад на Редер, FCNA, 1940, с. 98–101. Дневникът на Халдер, 14 септ.
- ²⁶ FCNA, 1940, с. 100–101.
- ²⁷ Военен дневник на Военноморския щаб, 17 септ. Wheatley, с. 88.
- ²⁸ Пак там, 18 септ. Цит. от Wheatley.
- ²⁹ FCNA, 1940, с. 101.
- ³⁰ *The Ciano Diaries*, с. 298.
- ³¹ FCNA, 1940, с. 103.
- ³² *Vorstudien zur Luftkriegsgeschichte, Heft 11, Der Luftkrieg gegen England, 1940–1941*, от Lt. Col. von Hesler, цит. от Wheatley, с. 59. Оценката за срока от две до четири седмици е дадена на Халдер, който я отбелязва в дневника си за 11 юли.
- ³³ Adolf Galland, *The First and the Last*, с. 26. Също и от разпита на Галанд, цитиран от Wilmot в *The Struggle for Europe*, с. 44.
- ³⁴ Описание на директивите, дадени от Гьоринг на това съвещание, в документите на Генералния щаб на Луфтвафе. Wheatley, с. 73.
- ³⁵ *The Ciano Diaries*, с. 290.
- ³⁶ Вж. Т. Н. О’Вриен, *Civil Defence*. Това е том от официалната британска история на Втората световна война под редакцията на проф. Дж. Р. М. Бътлър, публикувана от издателството на Негово величество.
- ³⁷ Бележки за съвещанието на Гьоринг с началниците на военновъздушните сили, 16 септември. Цитирани от Wheatley, с. 87.
- ³⁸ Churchill, *Their Finest Hour*, с. 279.
- ³⁹ Peter Fleming, *Operation Sea Lion*, с. 293. Великолепна книга, но Флеминг не е бил допуснат до документи с ограничен достъп, макар и да казва, че е получил разрешение да ги прегледа набързо (за един-два часа) изследването на Уитли малко преди да бъде публикувано.
- ⁴⁰ DGFP, X.
- ⁴¹ Schellenberg, *The Labyrinth*, Глава 2.
- ⁴² *New York Times*, 1 август 1957.

Глава 23

- ¹ DGFP, IX, с. 108.
- ² Пак там, с. 294, 316.
- ³ Пак там, с. 599–600.
- ⁴ Пак там, X, с. 3–4.
- ⁵ Churchill, *Their Finest Hour*, с. 135–136 (текст на писмото му до Сталин).
- ⁶ DGFP, X, с. 207–208.
- ⁷ *Mein Kampf*, с. 654.
- ⁸ Реч на Йодл, 7 ноември 1943 г., NCA, I, с. 795 (N.D. L–172).
- ⁹ Показания под клетва на Варлимонт, 21 ноември 1945 г., NCA, V, с. 741; разпит на Варлимонт, 12 окт. 1945 г., пак там, Suppl. B: 163537.
- ¹⁰ Дневникът на Халдер, 22 юли 1940 г. Той отбелязва, че Браухич му е казал за съвещанието с Хитлер в Берлин предишния ден.
- ¹¹ Дневникът на Халдер, 3 юли 1940 г.

- ¹² NCA, IV, с. 1083 (N.D. 2353–PS).
- ¹³ Военен дневник, Оперативен щаб на ОКВ, 26 август 1940 г. Цитирано в DGFP, X, с. 549–550.
- ¹⁴ Вж. два документа с писмени показания на Варлимонт, NCA, V, с. 740–741 (N.D. 3031, 2–PS), и неговия разпит, пак там, Suppl. B, с. 1536. Директивата на Йодл от 6 септември 1940 г. е включена в NCA, III, с. 849–850 (N.D.1229–PS).
- ¹⁵ Директивата от 12 ноември 1940 г., NCA, III, с. 403–407. Частта, отнасяща се до Русия, е на с. 406.
- ¹⁶ Военен дневник на ОКВ, 28 август. Цитирано в DGFP, X, с. 566–567 бел.
- ¹⁷ *The Ciano Diaries*, с. 289.
- ¹⁸ NCA, VI, с. 873 (N.D. C–53).
- ¹⁹ NSR, с. 178–181.
- ²⁰ Германският меморандум, пак там, с. 181–183; съветският меморандум от 21 септ. в отговор на това, пак там.
- ²¹ Пак там, с. 188–189.
- ²² Пак там, с. 195–196.
- ²³ Пак там, с. 197–199.
- ²⁴ Пак там, с. 201–203.
- ²⁵ Пак там, с. 206–207.
- ²⁶ Писмо на Рибентроп до Сталин, 13 окт. 1940 г., пак там, с. 207–213.
- ²⁷ Текст на гневната телеграма на Рибентроп, пак там, с. 214.
- ²⁸ Текст на отговора на Сталин, пак там, с. 216.
- ²⁹ Пак там, с. 217.
- ³⁰ Меморандуми за срещите на Молотов с Рибентроп и Хитлер на 12–13 ноември 1940 г., пак там, с. 217–254.
- ³¹ Schmidt, цит. съч., с. 212.
- ³² Пак там.
- ³³ Телеграма на Шуленбург. 26 ноември 1940 г., NSR, с. 258–259.
- ³⁴ FCNA, 1941, с. 13; Дневникът на Халдер, 16 ян. 1941 г.
- ³⁵ Дневникът на Халдер, 5 дек. 1940 г.; NCA, IV, с. 374–375 (N.D. 1799–PS). Последното е превод на част от военния дневник на Оперативния щаб на ОКВ, оглавяван от Йодл.
- ³⁶ Пълен текст на немски, XXVI, с. 47–52; кратка версия на английски, NCA, III, с. 407–409 (N.D.446–PS).
- ³⁷ Halder, *Hitler als Feldherr*, с. 22.
- ³⁸ FCNA, 1940, с. 135–136 (съвещание на 27 дек. 1940 г.).
- ³⁹ Пак там, с. 91–97, 104–108. (съвещания на 6 и 26 септ. 1940 г.). И двата доклада са подписани от Редер.
- ⁴⁰ DGFP, IX, с. 620–621.
- ⁴¹ Schmidt, цит. съч., с. 196. Преводачът дава много пълно описание на разговорите. Германските протоколи в *The Spanish Government and the Axis* (сборник с документи на Държавния департамент на САЩ) са фрагментарни. Ерих Корт, който също присъства на срещите, ги описва по-подробно в своя непубликуван меморандум, за който вече споменах.
- ⁴² *Ciano's Diplomatic Papers*, с. 402.
- ⁴³ Schmidt, цит. съч., с. 197.
- ⁴⁴ Текстът на Споразумението от Монгоар е сред заловените документи на германското външно министерство, но не беше разрешен за публикуване от Държавния департамент по времето, когато пишех книгата. То обаче е цитирано от William L. Langer в *Our Vichy Gamble* (с. 94–95), който е имал достъп до германските документи с разрешение на Департамента.
- ⁴⁵ *The Ciano Diaries*, с. 300.
- ⁴⁶ Рибентроп пред съда в Нюрнберг и Шмит в своята книга (с. 200) си спомнят тези думи.
- ⁴⁷ Schmidt, цит. съч., с. 200.
- ⁴⁸ Дневникът на Халдер, 4 ноември 1940 г. доклад на Йодл до адм. Шнивинд, 4 ноември, FCNA, 1940, с. 112–117; Директива № 18, 12 ноември 1940 г., NCA, III, с. 403–407 (N.D. 444–PS).
- ⁴⁹ FCNA, 1940, с. 125.
- ⁵⁰ Пак там, с. 124.
- ⁵¹ *The Spanish Government and the Axis*, с. 28–33.
- ⁵² Доклади на Редер във FCNA, 1941, с. 8–13; Халдер пише в своя дневник за двудневното съвещание чак на 16 януари 1941 г.
- ⁵³ Текст на Директива № 20, NCA, IV, с. 101–103 (N.D. 1541–PS).
- ⁵⁴ Текст на Директива № 22 и допълнителна заповед с кодовите имена, NCA, III, с. 413–415 (N.D. 448–PS).
- ⁵⁵ NCA, VI, с. 939–946 (N.D. C–134).
- ⁵⁶ Halder, *Hitler als Feldherr*, с. 22–24.
- ⁵⁷ NCA, III, с. 626–633 (N.D. 872–PS).

- ⁵⁸ Германски данни, приведени от Министерството на външните работи към 21 февр. 1941 г., NSR, с. 275.
- ⁵⁹ Германски протокол на съвещанието, NCA, IV, с. 272–275 (N.D. 1746–PS).
- ⁶⁰ NCA, I, с. 783 (N.D. 1450–PS).
- ⁶¹ Частичен текст на Директива № 25, NCA, VI, с. 938–939 (N.D. C–127).
- ⁶² Протокол на ОКВ за срещата, NCA, IV, с. 275–278 (N.D. 1746–PS, част II).
- ⁶³ Показания на Йодл, TMWC, XV, с. 387. Неговият „хипотетичен“ оперативен план, NCA, IV, с. 278–279 (N.D. 1746–PS, част V).
- ⁶⁴ Текст, писмо на Хитлер до Мусолини, 28 март 1941 г., NCA, IV, с. 475–477 (N.D. 1835–PS).
- ⁶⁵ За подробности вж. текста на директивата, NCA, III, с. 838–839 (N.D. 1195–PS).
- ⁶⁶ Churchill, *The Grand Alliance*, с. 235–236.
- ⁶⁷ От руското досие на Върховното командване на германския флот; записи за 30 май и 6 юни, NCA, VI, с. 998–1000 (N.D. C–170).
- ⁶⁸ FCNA, 1941, с. 50–52.
- ⁶⁹ TMWC, VII, с. 255–256.
- ⁷⁰ NCA, VI, с. 996 (N.D. C–170).
- ⁷¹ Цитирано от Shulman, цит. съч., с. 65.
- ⁷² Съвършено секретна директива, 30 април 1941 г., NCA, III, с. 633–634 (N.D. 873–PS).
- ⁷³ Писмени показания на Халдер, 22 ноември 1945 г. в Нюрнберг, NCA, VIII, с. 645–646.
- ⁷⁴ TMWC, XX, с. 609.
- ⁷⁵ Показания на Браухич в Нюрнберг, TMWC, XX, с. 581–582, 593.
- ⁷⁶ Текст на заповедта на Кайтел, 23 юли 1941 г., NCA, VI, с. 876 (N.D. C–52); заповед от 27 юли, пак там, с. 875–876 (N.D. C–51).
- ⁷⁷ Текст на директивата за военния съд, NCA, III, с. 637–639 (N.D. 886–PS). Малко по-различна версия, открита в архивите на Армейска група „Юг“ и датирана с ден по-късно, 14 май, е дадена в NCA, VI, с. 872–875 (N.D. C–50).
- ⁷⁸ Текст на директивата, също с дата 13 май 1941 г., NCA, III, с. 409–413 (N.D. 447–PS).
- ⁷⁹ Текст на инструкциите на Розенберг, NCA, III, с. 690–693 (N.D. 1029, 1030–PS).
- ⁸⁰ Текст, NCA, III, с. 716–717 (N.D. 1058–PS).
- ⁸¹ Текст на директива, NCA, VII, с. 300 (N.D. EC–126).
- ⁸² Меморандум от срещата, NCA, V, с. 378 (N.D. 2718–PS).
- ⁸³ Schmidt, цит. съч., с. 233.
- ⁸⁴ Разпит на Кайтел, NCA, Suppl. B: 1271–1273.
- ⁸⁵ Личен доклад на херцога на Хамилтън, NCA, VIII, с. 38–40 (N.D. M–116).
- ⁸⁶ Доклади на Къркпатрик за неговите разговори с Хес на 13, 14 и 15 май, пак там, с. 40–46 (N.D.s M–117, 118, 119).
- ⁸⁷ Churchill, *The Grand Alliance*, с. 54.
- ⁸⁸ TMWC, X, с. 7.
- ⁸⁹ Пак там, с. 74.
- ⁹⁰ Douglas M. Kelley, *22 Cells in Nuremberg*, с. 23–24.
- ⁹¹ NSR, с. 324.
- ⁹² Пак там, с. 326.
- ⁹³ Пак там, с. 325.
- ⁹⁴ Пак там, с. 328.
- ⁹⁵ Пак там, с. 340–341.
- ⁹⁶ Пак там, с. 316–318.
- ⁹⁷ Пак там, с. 328.
- ⁹⁸ Пак там, с. 338.
- ⁹⁹ Телеграми на Шуленбург, 7, 12 май, пак там, с. 335–339.
- ¹⁰⁰ Пак там, с. 334.
- ¹⁰¹ Пак там, с. 334–335.
- ¹⁰² Sumner Welles, *The Time for Decision*, с. 170–171.
- ¹⁰³ Churchill, *The Grand Alliance*, с. 356–361.
- ¹⁰⁴ NSR, с. 330.
- ¹⁰⁵ NCA, VI, с. 997 (N.D. C–170).

- ¹⁰⁶ NSR, с. 344.
- ¹⁰⁷ Пак там, с. 345–346.
- ¹⁰⁸ Пак там, с. 346.
- ¹⁰⁹ Текст на разписанието, NCA, VI, с. 852–867 (N.D. C–39).
- ¹¹⁰ Протоколът от тази среща така и не е намерен, доколкото ми е известно, но тя е описана в дневника на Халдер за 14 юни 1941 г., а Кайтел разказва за нея пред съда в Нюрнберг (TMWC, X, с. 531–532). Спомената е накратко и във военния дневник на флота.
- ¹¹¹ NSR, с. 355–356.
- ¹¹² Пак там, с. 347–349.
- ¹¹³ Официален меморандум на Шмиг от срещата, пак там, с. 356–357. Също и книгата му, с. 234–235.
- ¹¹⁴ Хитлер до Мусолини, 21 юни 1941 г., NSR, с. 349–353.
- ¹¹⁵ *The Ciano Diaries*, с. 369, 372.
- ¹¹⁶ Пак там, с. 372.

Глава 24

- ¹ NCA, VI, с. 905–906 (N.D. C–74). Пълният текст на немски, TMWC, XXXIV, с. 298–302.
- ² Доклад на Халдер (копие на циклостил, Нюрнберг).
- ³ NCA, VI, с. 929 (N.D. C–123).
- ⁴ Пак там, с. 931 (N.D. C–124).
- ⁵ Статия от ген. Блуменгирт в *The Fatal Decisions*, ред. от Seymour Freidin и William Richardson, с. 57.
- ⁶ Liddell Hart, *The German Generals Talk*, с. 147.
- ⁷ Пак там, с. 145.
- ⁸ Доклад на Халдер.
- ⁹ Heinz Guderian, *Panzer Leader*, с. 159–162. Препратките към страници в тази и следващите глави се отнасят за изданието с меки корици на *Ballentine*.
- ¹⁰ Статия на Блуменгирт, цит. съч., с. 66.
- ¹¹ Разпит на Рундшет, 1945 г. Цит. от Шулман, цит. съч., с. 68–69.
- ¹² Guderian, цит. съч., с. 189–190.
- ¹³ Пак там, с. 192.
- ¹⁴ Пак там, с. 194.
- ¹⁵ Пак там, с. 191.
- ¹⁶ Пак там, с. 199.
- ¹⁷ Goerlitz, *History of the German General Staff*, с. 403.
- ¹⁸ *The Goebbels Diaries*, с. 135–136.
- ¹⁹ *Hitler's Secret Conversations*, с. 153.
- ²⁰ Halder, *Hitler als Feldherr*, с. 45.
- ²¹ NCA, IV, с. 600 (N.D. 1961–PS).
- ²² Статия на Блуменгирт, цит. съч., с. 78–79.
- ²³ Liddell Hart, *The German Generals Talk*, с. 158.

Глава 25

- ¹ DGFP, VIII, с. 905–906.
- ² NCA, IV, с. 469–475 (N.D. 1834–PS).
- ³ Текстът на директивата, NCA, VI, с. 906–908 (N.D. C–75).
- ⁴ Доклад на Редер за съвещанието, FCNA, 1941, с. 37. Вж. също NCA, VI, с. 966–967 (N.D. C–152).
- ⁵ Протоколите от този и следващите разговори (включително два с Хитлер) са публикувани в NSR, с. 281–316.
- ⁶ Schmidt, цит. съч., с. 224.
- ⁷ FCNA, 1941, с. 47–48.
- ⁸ N.D. NG–3437, Document Book VIII–B, Weizsaecker Case. Цитирано от H. L. Trefousse, *Germany and American Neutrality, 1939–1941*, с. 124 и бел.
- ⁹ Текст на телеграмата, NCA, VI, с. 564–565 (N.D. 2896–PS).
- ¹⁰ Пак там, с. 566 (N.D. 2897–PS).
- ¹¹ FCNA, 1941, с. 104.

- ¹² NCA, VI, с. 545–546 (N.D. 3733–PS).
- ¹³ Меморандум на Фалкенщайн от 29 окт. 1940 г., NCA, III, с. 289 (N.D. 376–PS).
- ¹⁴ FCNA, 1941, с. 57.
- ¹⁵ Пак там.
- ¹⁶ Пак там, Приложение I (*Raeder's report to the Fuehrer*, 4 февруари 1941 г.).
- ¹⁷ Пак там (18 март 1941 г.).
- ¹⁸ Пак там (20 април 1941 г.).
- ¹⁹ Пак там (22 май 1941 г.).
- ²⁰ Пак там (21 юни 1941 г.).
- ²¹ NCA, V, с. 565 (N.D. 2896–PS).
- ²² Военен дневник на германския флот, TMWC, XXXIV, с. 364 (N.D. C–118). Частичният английски превод в NCA, VI, с. 916, е много подвеждащ.
- ²³ FCNA, 17 септември 1941 г., с. 108–110.
- ²⁴ Пак там, 13 ноември 1941 г.
- ²⁵ NCA, Suppl. B, с. 1200 (разпит на Рибентроп в Нюрнберг, 10 септември 1945 г.).
- ²⁶ N.D. NG–4422 E, Document Book IX, *Weizsaecker Case*, цит. от Trefousse, с. 102.
- ²⁷ Пак там. Множество телеграми, разменени между Рибентроп и От през май 1941 г., и показания на От на „Далекоизточния процес“ в Токио, цит. от Trefousse, с. 103.
- ²⁸ Зам.-министърът Амау на 29 август и външният министър адм. Тойода на 30 август. Японските протоколи от двете срещи са в NCA, VI, с. 546–551 (N.D. 3733–PS).
- ²⁹ Hull, *Memoirs*, с. 1034. Текстове на телеграмите на Тойода до Номура от 16 окт, 1941 г. са включени в *Pearl Harbor Attack, Hearings before the Joint Committee on the Investigation of the Pearl Harbor Attack*, XII, с. 71–72.
- ³⁰ Hull, цит. съч., 1062–1063.
- ³¹ Документи 4070 и 4070B, „Далекоизточен процес“, цит. от Trefousse, с. 140–141.
- ³² Hull, цит. съч., с. 1056, 1074.
- ³³ Прихванато съобщение на Ошима до Токио, 29 ноември 1941 г., NCA, VII, с. 160–163 (N.D. D–656).
- ³⁴ *Pearl Harbor Attack*, XII, с. 204. Прихванатата телеграма до Токио е включена и в NCA, VI, с. 308–310 (N.D.3598–PS).
- ³⁵ NCA, V, с. 556–557 (N.D. 2898–PS).
- ³⁶ NCA, VI, с. 309 (N.D. 3598–PS).
- ³⁷ Текст на телеграмата, пак там, с. 312–313 (N.D. 3600–PS).
- ³⁸ Schmidt, цит. съч., с. 236–237.
- ³⁹ TMWC, X, с. 297.
- ⁴⁰ Прихванато съобщение на Ошима до Токио, 8 декември 1941 г., NCA, VII, с. 163 (N.D. D–167).
- ⁴¹ N.D. NG–4424, 9 декември 1941 г., Document Book IX, *Weizsaecker Case*.
- ⁴² Тук използвам комбинация от показанията на Рибентроп при пряк разпит пред съда в Нюрнберг (TMWC, X, с. 297–298) и неговите заявления по време на неговия разпит преди началото на процеса, които се съдържат в NCA, Suppl. B, с. 1199–1200.
- ⁴³ *Hitler's Secret Conversations*, с. 396.
- ⁴⁴ NCA, V, с. 603 (N.D. 2932–PS).
- ⁴⁵ Schmidt, цит. съч., с. 237.
- ⁴⁶ Частичен превод на речта на Хитлер е публикуван в *Hitler's Words*, с. 97, 367–377.
- ⁴⁷ Английски превод в NCA, VIII, с. 432–433 (N.D. TC–62).
- ⁴⁸ FCNA, 1941, с. 128–130 (12 декември).

Глава 26

- ¹ TMWC, XX, с. 625.
- ² Hassell, цит. съч., с. 208.
- ³ Пак там, с. 209.
- ⁴ Schlabrendorff, цит. съч., с. 36.
- ⁵ Hassell, цит. съч., с. 243.
- ⁶ Текстът на първия проект, съставен през януари-февруари 1940 г., Hassell, цит. съч., с. 368–372; текст на втория проект, съставен в края на 1941 г., Wheeler-Bennett, *Nemesis*, Приложение A, с. 705–715.
- ⁷ Hassell, цит. съч., с. 247–248.
- ⁸ Пак там, с. 247.

⁹ *The German Campaign in Russia – Planning and Operations, 1940–1942* (Washington: Department of the Army, 1955), с. 120.

Това изследване се основава предимно на заловени документи на германските сухопътни войски и монографии, изготвени от германски генерали за Историческия отдел на 12-те войски на САЩ, които по времето на написването на тази книга не бяха достъпни като цяло за цивилни историци. Трябва да изтъкна обаче, че при подготовката на тази и следващите глави от този отдел ми оказаха голяма помощ, като предоставиха достъп до германски документални материали.

¹⁰ TMWC, VII, с. 260 (показания на Паулус в Нюрнберг). Забележката на Хитлер е направена на 1 юни 1942 г., близо месец преди започването на офанзивата.

¹¹ *The Ciano Diaries*, с. 442–443.

¹² Пак там, с. 478–479.

¹³ Пак там, с. 403–404.

¹⁴ FCNA, 1942, с. 47 (съвещание в Бергхоф, 15 юни), както и с. 42.

¹⁵ Halder, *Hitler als Feldherr*, с. 50–51.

¹⁶ FCNA, 1942, с. 53 (съвещание в щабквартирата на Хитлер на 16 август).

¹⁷ Halder, цит. съч., с. 50.

¹⁸ Пак там, с. 52.

¹⁹ Цитатите от Хитлер и Халдер са от дневника и книгата на последния, както и от Heinz Schroeter, *Stalingrad*, с. 53.

²⁰ Цитирано от ген. Байерлайн от документите на Ромел, *The Fatal Decisions*, ред. от Freidin и Richardson, с. 110.

²¹ Байерлайн цитира заповедта. Пак там, с. 120.

²² Източникът за тези детайли и за много други в тази глава за съвещанията на Хитлер в ОКВ е т.нар. дневник на ОКВ, който се води до пролетта на 1943 г. от д-р Хелмут Грайнер, а след това до края на войната – от д-р Перси Ернст Шрам. Оригиналният дневник е унищожен в началото на май 1945 г. по заповед на генерал Вингер, заместник на Йодл. След войната Грайнер възпроизвежда тази част от своите първоначални бележки и чернови, които е запазил, и накрая я предава на Отдела по военна история на Министерството на сухопътните войски във Вашингтон. Част от материала е публикувана в книгата на Грайнер *Die Oberste Wehrmachtfuehrung, 1939–1943*.

²³ *Procès du M. Pétain* (Paris, 1945), с. 202 – показания на Лавал.

²⁴ *The Ciano Diaries*, с. 541–542.

²⁵ Очерк на ген. Цайцлер за Сталинград в *The Fatal Decisions*, който съм използвал като източник за този раздел. Други източници: Военен дневник на ОКВ (вж. бел. 22 по-горе), книгата *Stalingrad* на Халдер и Хайнц Шрьотер. Шрьотер, германски военен кореспондент към Шеста армия, е имал достъп до документи на ОКВ, радио- и телетипни съобщения на различни армейски командвания, оперативни заповеди, тактически карти и частни документи на много от военните, участвали в операцията при Сталинград. Той се измъква оттам преди капитулацията и получава задачата да напише официалната история на Шеста армия в Сталинград въз основа на документите, които тогава са притежание на ОКВ. След войната Шрьотер спасява ръкописа си и продължава своите проучвания за битката, преди да пренапише книгата си.

²⁶ *The Ciano Diaries*, с. 556. Предложенията на Мусолини са дадени на с. 555–556 и потвърдени от германска страна във военния дневник на ОКВ, запис за 19 декември.

²⁷ Felix Gilbert, *Hitler Directs His War*, с. 17–22. Това е компилация от стенографските записи от военните съвещания на Хитлер в ОКВ. За жалост е открит само фрагмент от тези записи.

²⁸ Goerlitz, *History of the German General Staff*, с. 431.

Глава 27

¹ NCA, IV, с. 559 (N.D. 1919–PS).

² Ibid., III, с. 618–619 (N.D. 862–PS), доклад на ген. Гогард Хайнрици, зам.-генерал на Вермахта в протектората.

³ Меморандум на Борман. Цитиран в TMWC, VII, с. 224–226 (N.D. USSR 172).

⁴ NCA, III, с. 798–799 (N.D. 1130–PS).

⁵ Пак там, VIII, с. 53 (N.D. R–36).

⁶ Меморандум на д-р Бройгигам от 25 октомври 1942 г. Текст в NCA, III, с. 242–251; германски оригинал в TMWC, XXV, с. 331–342 (N.D. 294–PS).

⁷ NCA, VII, с. 1086–1093 (N.D. L–221).

⁸ TMWC, IX, с. 633.

⁹ Пак там.

¹⁰ TMWC, VIII, с. 9.

¹¹ NCA, VII, с. 420–421 (N.D.s EC–344–16 и 17).

¹² Пак там, с. 469 (N.D. EC–411).

¹³ Пак там, VIII, с. 66–67 (N.D. R–92).

¹⁴ Пак там, III, с. 850 (N.D. 1233–PS).

- ¹⁵ Пак там, с. 186 (N.D. 138–PS).
- ¹⁶ Пак там, с. 188–189 (N.D. 141–PS).
- ¹⁷ Пак там, V, с. 258–262 (N.D. 2523–PS).
- ¹⁸ Пак там, III, с. 666–670 (N.D. 1015–B–PS).
- ¹⁹ Пак там, I, с. 1105 (N.D. 090–PS).
- ²⁰ Пак там, VI, с. 456 (N.D. 1720–PS).
- ²¹ Пак там, VIII, с. 186 (N.D. R–124).
- ²² Пак там, III, с. 71–73 (N.D. 031–PS).
- ²³ Пак там, IV, с. 80 (N.D. 1526–PS).
- ²⁴ Пак там, III, с. 57 (N.D. 016–PS).
- ²⁵ Пак там, III, с. 144 (N.D. 084–PS).
- ²⁶ Пак там, VII, с. 2–7 (N.D. D–288).
- ²⁷ Пак там, V, с. 744–754 (N.D. 3040–PS).
- ²⁸ Пак там, VII, с. 260–264 (N.D. EC–68).
- ²⁹ Пак там, V, с. 765 (N.D. 3044–B–PS).
- ³⁰ *Eider's Secret Conversations*, с. 501.
- ³¹ Данните се основават на изчерпателно проучване от германските архиви, направено от Александър Далин: Alexander Dallin, *German Rule in Russia*, с. 426–427. Той използва числа, получени чрез компилация от ОКВ-АВА в *Nachweisungen des Verbleibs der sowjetischen Kr. Gef. nach den Stand vom 1.5.1944*. АВА (AWA) е съкратено от Allgemeines Wehrmachtsamt – Генерален отдел на въоръжените сили в ОКВ.
- ³² NCA, III, с. 126–130 (N.D. 081–PS).
- ³³ Пак там, V, с. 343 (N.D. 2622–PS).
- ³⁴ Пак там, III, с. 823 (N.D. 1165–PS).
- ³⁵ Пак там, IV, с. 558 (N.D. 1919–PS).
- ³⁶ TMWC, XXXIX, с. 48–49.
- ³⁷ Пак там, VI, с. 185–186.
- ³⁸ NCA, III, с. 416–417 (N.D. 498–PS).
- ³⁹ Пак там, с. 426–430 (N.D. 503–PS).
- ⁴⁰ NCA, VII, с. 798–799 (N.D. L–51).
- ⁴¹ TMWC, VII, с. 47.
- ⁴² NCA, VII, с. 873–874 (N.D. L–90).
- ⁴³ Пак там, с. 871–872 (N.D. L–90).
- ⁴⁴ Harris, *Tyranny on Trial*, с. 349–350.
- ⁴⁵ Показания на Олендорф пред съда в Нюрнберг, TMWC, IV, с. 311–323; негови писмени показания, въз основа на разпита на Харис, NCA, V, с. 341–342 (N.D. 2620–PS). Писмо на д-р Бекер, пак там, III, с. 418–419 (N.D. 501–PS).
- ⁴⁶ NCA, VIII, с. 103 (N.D. R–102).
- ⁴⁷ Пак там, V, с. 696–699 (N.D. 2992–PS).
- ⁴⁸ Пак там, IV, с. 944–949 (N.D. 2273–PS).
- ⁴⁹ Дело № 9 от *Trials of War Criminals* [TWC] (N.D. NO–511). Това е т.нар. Дело на айнзацгрупите, озаглавено *United States v. Otto Ohlendorf, et al.*
- ⁵⁰ Пак там (N.D. NO–2653).
- ⁵¹ Цитирано от Райтлингер в *The Final Solution*, с. 499–500. Изследванията на Райтлингер в тази книга и в неговия труд *The S.S.* са най-изчерпателните проучвания по темата, които съм виждал.
- ⁵² NCA, III, с. 525–526 (N.D. 710–PS). Английският превод на последния ред пропуска целия смисъл. Германската дума *Endloesung* („окончателно решение“) е предадена като „желателно решение“. Вж. германския препис.
- ⁵³ TMWC, XI, с. 141.
- ⁵⁴ TWC, XIII, с. 210–219 (N.D. NG–2586–G).
- ⁵⁵ NCA, IV, с. 563 (N.D. 1919–PS).
- ⁵⁶ Пак там, VI, с. 791 (N.D. 3870–PS).
- ⁵⁷ Пак там, IV, с. 812, 832–35 (N.D. 2171–PS).
- ⁵⁸ Писмени показания на Хъос, NCA, VI, с. 787–90 (N.D. 3868–PS).
- ⁵⁹ N.D. USSR–8, с. 197. Препис.
- ⁶⁰ TMWC, VII, с. 584.

- ⁶¹ Пак там.
- ⁶² Пак там, с. 585 (N.D. USSR 225). Препис.
- ⁶³ *Law Reports of Trials of War Criminals*, I, с. 28. London, 1946. Това е резюме на 12-те второстепенни нюрнбергски процеса, обхванати от томове на TWC.
- ⁶⁴ Горният пасаж за „Аушвиц“ се основава освен на посочените източници също и на показанията в Нюрнберг на мадам Ваян-Кутюрие, французка, която е била затворена там, TMWC, VI, с. 203–240; Case IV, т.нар. Дело за концентрационните лагери, озаглавено *United States v. Pohl, et al.*, в томове на TWC; *The Belsen Trial*, London, 1949; G. M. Gilbert, *Nuremberg Diary*; Филип Фридман, *This Was Oswiecim [Auschwitz]*; и блестящото изследване на Райтлингер в *The Final Solution* и *The SS*.
- ⁶⁵ NCA, VIII, с. 208 (N.D. R-135).
- ⁶⁶ NCA, Suppl. A, с. 675–682 (N.D.s 3945–PS, 3948–PS, 3951–PS).
- ⁶⁷ Пак там, с. 682 (N.D. 3951–PS).
- ⁶⁸ Пак там, с. 805–807 (N.D. 4045–PS).
- ⁶⁹ Текст на доклада, пак там, III, с. 719–775 (N.D. 1061–PS).
- ⁷⁰ TMWC, IV, с. 371.
- ⁷¹ Reitlinger, *The Final Solution*, с. 489–501. Авторът анализира изстребването на евреи страна по страна.
- ⁷² TMWC, XX, с. 548.
- ⁷³ Пак там, с. 519.
- ⁷⁴ Разпит на Йозеф Крамер, Дело I от процесите на военнопръстъпниците – т.нар. Лекарски процес, озаглавен *United States v. Brandt, et al.*
- ⁷⁵ Показания на Зиверс, TMWC, XX, с. 521–525.
- ⁷⁶ Пак там, с. 526.
- ⁷⁷ Показанията на Анри Ерипиер са в запис от „Лекарския процес“.
- ⁷⁸ NCA, VI, с. 122–123 (N.D. 3249–PS).
- ⁷⁹ Пак там, V, с. 952 (N.D. 3249–PS).
- ⁸⁰ Пак там, IV, с. 132 (N.D. 1602–PS).
- ⁸¹ Доклад на д-р Рашер до Химлер, 5 април 1942 г., в запис от „Лекарския процес“, Дело I, *United States v. Brandt, et al.* Д-р Карл Брант е личен лекар на Хитлер и райхскомисар по здравеопазването. Той е признат за виновен на процеса, осъден на смърт и обесен.
- ⁸² NCA, Suppl. A, с. 416–417 (N.D. 2428–PS).
- ⁸³ Писмо на проф. д-р Хипке до Химлер, 10 октомври 1942 г., на запис, Дело I.
- ⁸⁴ NCA, IV, с. 135–136 (N.D. 1618–PS).
- ⁸⁵ Показания на Валтер Неф, запис, Дело I.
- ⁸⁶ Писмо на д-р Рашер до Химлер, 4 април 1943 г., запис, Дело I.
- ⁸⁷ Показания на Валтер Неф, пак там.
- ⁸⁸ Писмо на Химлер и възражение на Рашер, пак там.
- ⁸⁹ 1616–PS, в запис от Дело I. Документът не е отпечатан в TMWC, а английският превод в NCA е твърде кратък, за да бъде от полза.
- ⁹⁰ Alexander Mitscherlich, M.D., & Fred Mielke, *Doctors of Infamy*, с. 146–170. Това е отлично обобщение на „Лекарския процес“ от двама германци. Д-р Мичерлих оглавява германската медицинска комисия на процеса.
- ⁹¹ *Wiener Library Bulletin*, 1951, V, с. 1–2. Цитирано от Райтлингер в *The S.S.*, с. 216.

Глава 28

- ¹ *The Goebbels Diaries*, с. 352.
- ² FCNA, 1943, с. 61.
- ³ Италианският протокол за срещата във Фелтре се съдържа в *Hitler e Mussolini*, с. 165–190; също и в *Department of State Bulletin*, Oct 6, 1946, с. 607–614, 639; описание на срещата има в цитираната книга на д-р Шмит, с. 263.
- ⁴ Главните източници са стенографските записи от съвещанията на Хитлер с неговите помощници в щабквартирата му в Източна Прусия на 25 и 26 юли, публикувани във Felix Gilbert, *Hitler Directs His War*, с. 39–71; също *The Goebbels Diaries*, записки за юли 1943 г., с. 403–421; и *Fuehrer Conferences on Naval Affairs* [FCNA], записки за юли и август 1943 г., направени от адм. Дьониц, новия командир на германския флот.
- ⁵ *The Memoirs of Field Marshal Kesselring* (London, 1953), с. 177, 184. Използвал съм това британско издание на мемоарите на Кеселринг; те са публикувани в Америка под заглавието *A Soldier's Record*.
- ⁶ Вж. Kesselring, цит. съч., и Gen. Siegfried Westphal, *The German Army in the West*, с. 149–152.

⁷ Разкази от първа ръка за спасяването на Мусолини има в Otto Skorzeny, *Skorzeny's Secret Missions*, както и в мемоарите на самия Дуче (*Memoirs*, 1942–43), и от италианските управители, мъж и жена, на хотел „Кампо Императоре“, в специална статия, включена в британското издание на мемоарите.

⁸ Цитат на Хитлер от FCNA, 1943, с. 46; откъсът от дневника на Дьониц е цитиран от Уилмът, цит. съч., с. 152.

⁹ Halder, *Hitler als Feldherr*, с. 57.

¹⁰ Цитирал съм надълго лекцията в *End of a Berlin Diary: 27086*. текстът (на английски) се съдържа в NCA, VII, с. 920–975.

¹¹ Горните извадки от дневника на Гьобелс са от *The Goebbels Diaries*, с. 428–442, 468, 477–478. Разговорът на Хитлер с Дьониц през август 1943 г. е отбелязан от адмирала във FCNA, 1943, с. 85–86.

Глава 29

¹ Dorothy Thompson, *Listen, Hans*, с. 137–138, 283.

² Hassell, цит. съч., с. 283.

³ *Zwischen Hitler und Stalin*. Показания на Рибентроп, TMWC, X, с. 299.

⁴ George Bell, *The Church and Humanity*, с. 165–176. Също Wheeler-Bennett, *Nemesis*: 553–557.

⁵ Allen Dulles, цит. съч., с. 125–146. Дълес привежда текста на меморандум, написан за него от Якоб Валенберг за неговите срещи с Гьорделер.

⁶ Описанието на целия този епизод се основава предимно на разказа на Шлабрендорф, цит. съч., с. 51–61.

⁷ На Рудолф Пехел, който го цитира надълго в своята книга *Deutscher Widerstand*.

⁸ Има няколко разказа, част от които от първа ръка, за бунта на студентите: Inge Scholl, *Die weiße Rose* (Frankfurt, 1952); Karl Vossler, *Gedenkrede für die Opfer an der Universität München* (Munich, 1947); Ricarda Huch, *Die Aktion der Münchner Studenten gegen Hitler*, Neue Schweizer Rundschau, Zurich, September-October 1948; *Der 18 Februar: Umriss einer deutschen Widerstandsbewegung*, Die Gegenwart, October 30, 1940; Pechel, цит. съч., с. 96–104; Wheeler-Bennett, *Nemesis*, с. 539–541; Dulles, цит. съч., с. 120–122.

⁹ Dulles, цит. съч., с. 144–145.

¹⁰ Цитирано от Фицгибън в *20 July*, с. 39.

¹¹ Desmond Young, *Rommel*, с. 223–224. Щрьолин е разказал лично на Ъънг за срещата. Вж. също показанията на Щрьолин в Нюрнберг, TMWC, X, с. 56, и неговата книга *Stuttgart in Endstadium des Krieges*.

¹² Шпайдел подчертава това в своята книга *Invasion 1944*, с. 68, 73.

¹³ Пак там, с. 65.

¹⁴ Пак там, с. 71.

¹⁵ Пак там, с. 72–74.

¹⁶ Dulles, цит. съч., с. 139.

¹⁷ Schlabrendorff, цит. съч., с. 97.

¹⁸ Запис на телефонния разговор от щаба на Седма армия. Този информативен документ е заловен невредим през август 1944 г. и предлага безценен източник за случващото се с армиите на Хитлер в деня на десанта и по време на последвалата Битка за Нормандия.

¹⁹ Speidel, цит. съч., с. 93.

²⁰ Пак там, на което се основава до голяма степен този разказ. Ген. Блуменритг, началник на щаба на Рундщет, също е оставил описание; допълнителен материал има в *The Rommel Papers*, с. 479.

²¹ Текстът на писмото е включен в Speidel, цит. съч., с. 115–117. Малко по-различна версия се съдържа в *The Rommel Papers*, с. 486–487.

²² Speidel, цит. съч., с. 117.

²³ Пак там.

²⁴ Пак там.

²⁵ Schlabrendorff, цит. съч., с. 103. По това време той още се числи към щаба на Тресков.

²⁶ Източниците за тези срещи на конспираторите на 16 юли са стенографският запис от процеса на Вицлебен, Хьопнер и др.; докладите на Калтенбрунер за бунта от 20 юли; Eberhard Zeller, *Geist der Freiheit*, с. 213–214; Gerhard Ritter, *Carl Goerdeler und die deutsche Widerstandsbewegung*, с. 401–403.

²⁷ Heusinger, *Befehl im Widerstreit*, с. 352, разказва за неговите последни думи на този ден.

²⁸ Zeller, цит. съч., с. 221.

²⁹ Schmidt, цит. съч., с. 275–277.

³⁰ Няколко от гостите на чаения прием, италианци и германци, го описват като очевидци. Ойген Долман, офицер за свръзка с Мусолини, дава най-пълното описание както в своята книга *Roma Nazista*, с. 393–400, така и при разпита си от страна на

Съюзниците, който е резюмиран от Dulles, цит. съч., с. 9–11. Zeller, цит. съч., с. 367, бел. 69, и Wheeler-Bennett, *Nemesis*, с. 644–646, дават ярки описания, които се основават предимно на Долман.

³¹ Преписът от този телефонен разговор е представен като доказателство пред Народния съд (вж. Schlabrendorff, цит. съч., с. 113).

³² Zeller, цит. съч., с. 363 бел., се позовава на двама свидетели на екзекуциите – шофьор от сухопътните войски, който ги наблюдавал от прозорец наблизо, и секретарка при Фром.

³³ Този разказ за случилото се на „Бендлерщрасе“ през тази вечер се гради главно върху откровените показания на генерал Хьопнер пред Народния съд по време на неговия процес, както и на Вицлебен и шестима други офицери на 6–7 август 1944 г. Документите на Народния съд са унищожени при американска бомбардировка на 3 февруари 1945 г., но един от стенографите на този процес (с риск за живота си, както твърди), скрива стенографските записи преди бомбардировката и след войната ги предава на Нюрнбергския трибунал. Те са публикувани буквално на немски в TMWC, XXX-III: 299–530.

Има голямо количество материал за заговора от 20 юли, значителна част от който е противоречива, а понякога твърде объркваща. Най-добре са възпроизведени събитията от Целер, който привежда дълъг списък със своите източници (цит. съч., с. 381–388). Книгата на Герхард Ритер за Гьорделер (цит. съч.) дава безценна информация, макар че, естествено, се концентрира върху своята тема. *Nemesis* на Уийлър-Бенет съдържа най-доброто описание на английски и използва, подобно на Целер, непубликувания меморандум на Ото Йон. Йон, който след войната има неприятности с правителството в Бон и е вкаран в затвора от него, е присъствал на „Бендлерщрасе“ на този ден и разказва много неща, които е видял и които е чул от Щауфенберг. Фицгибън дава живо описание, което се основава предимно на германски източници, особено Целер (цит. съч.).

Също безценни, макар че трябва да се четат предпазливо, са ежедневните доклади за разследването на заговора, съставяни от СД Гестапо, които датират от 21 юли до 15 декември 1944 г. Те са подписвани от Калтенбрунер и изпращани на Хитлер; написани са с изключително едър шрифт, за да може фюрерът да ги чете без очила. Докладите са плод на усилията на „Специалната комисия за 20 юли 1944 г.“, която включва около 400 служители на СД-Гестапо, разделени на единайсет следователски групи. Докладите на Калтенбрунер са сред заловените документи. В Националния архив във Вашингтон има копия на микрофилми – No. T-84, Serial No. 39, Rolls 19–21. Вж. също Serial No. 40, Roll 22.

³⁴ Zeller, цит. съч., с. 372, бел. 10, цитира офицер, който е присъствал.

³⁵ Описанието на екзекуциите е дадено по-късно от Ханс Хофман, пазач в затвора, от втори пазач и от фотографа, и е включено в Wheeler-Bennett, *Nemesis*, с. 683–684, както и в други издания.

³⁶ Wilfred von Oven, *Mit Goebbels bis zum Ende*, II, с. 118.

³⁷ Ritter, цит. съч., с. 419–429, дава подробности за тези странични факти.

³⁸ Това число е приведено в един коментар в протоколите от съвещанията на фюрера по военноморските въпроси (FCNA, 1944, с. 46) и е прието от Целер (цит. съч., с. 283). Според Pechel, *Deutscher Widerstand*, който открива официалния „Регистър на екзекуциите“, през 1944 г. има записани 3427 екзекуции, макар че някои от тях вероятно не са свързани със заговора от 20 юли.

³⁹ Schlabrendorff, цит. съч., с. 119–120. Променил съм дадения тук английски текст, така че да е по-близък до оригиналния немски.

⁴⁰ Ген. Блументрит разказва това на Лидъл Харт (*The German Generals Talk*, с. 217–223).

⁴¹ Пак там. Има доста източници за парижкия клон на заговора, включително разказът на Шпайдел в неговата книга и множество статии от очевидци в германски списания. Най-доброто цялостно описание е дадено от Вилхелм фон Шрам, архивист от сухопътните войски, разквартируван на запад: *Der 20 Juli in Paris*.

⁴² Felix Gilbert, цит. съч., с. 101.

⁴³ Speidel, цит. съч., с. 152. Моят разказ за смъртта на Ромел се основава както на Шпайдел (който е разпитвал фрау Ромел и други свидетели), така и на следните източници: два доклада, написани от сина на фелдмаршала, Манфред – първият за британското разузнаване, цитиран от Shulman, цит. съч., с. 138–139, вторият за *The Rommel Papers*, ред. от Liddell Hart: 495505; и разпита на ген. Кайтел от полк. Джон Х. Еймен на 28 септ. 1945 г. в Нюрнберг (NCA, Suppl. B, с. 1256–1271). Дезмънд Йънг (вж. цит. съч.) също предлага пълно описание, което се основава на разговори със семейството и приятелите на Ромел и на процеса за денацификация на ген. Майзел след войната.

⁴⁴ TMWC, XXI, с. 47.

⁴⁵ Speidel, цит. съч., с. 155, 172.

⁴⁶ Goerlitz, *History of the German General Staff*, с. 477.

⁴⁷ Guderian, цит. съч., с. 273.

⁴⁸ Пак там, с. 276.

⁴⁹ Liddell Hart, *The German Generals Talk*, с. 222–223.

Глава 30

¹ Speidel, цит. съч., с. 147.

² Разпит на британското военно министерство, цитирано от Шулман (Shulman, цит. съч., с. 206).

³ Съвещание на фюрера, 31 авг. 1944 г. Felix Gilbert, цит. съч., с. 106.

⁴ Съвещание на фюрера, 13 март 1943 г.

⁵ *United States Strategic Bombing Survey*, Economic Report, Appendix, Table 15.

⁶ От докладите на Първа армия на САЩ (G-2), цитирано от Шулман (Shulman, цит. съч., с. 215–219).

⁷ Eisenhower, *Crusade in Europe*, с. 312.

⁸ Казано от Рундщет на Лидъл Харт, *The German Generals Talk*, с. 229.

⁹ Guderian, цит. съч., с. 305–306, 310.

¹⁰ Мангойфел, *The Fatal Decisions*, с. 266.

¹¹ Съвещание на фюрера, 12 декември 1944 г.

¹² Guderian, цит. съч., с. 315.

¹³ Пак там, с. 334.

¹⁴ От доклада на Алберт Шпеер до Хитлер, 30 ян. 1945 г., TMWC, XLI.

¹⁵ Guderian, цит. съч., с. 336.

¹⁶ Съвещание на фюрера, 27 януари 1945 г. Това е включено във Felix Gilbert, цит. съч., с. 111–132. Направил съм малки размествания в текста.

¹⁷ Съвещание на фюрера, без дата, но вероятно на 19 февруари 1945 г., тъй като адм. Дьониц отбелязва дискусията в записката си от тази дата. Вж. FCNA, 1945, с. 49. Гилбърт привежда цитата от Хитлер (цит. съч. с. 179).

¹⁸ FCNA, 1945, с. 50–51.

¹⁹ Съвещание на фюрера, 23 март 1945 г. Това е последният запазен препис. Гилбърт привежда пълния текст, с. 141–174.

²⁰ Показания на Алберт Шпеер в Нюрнберг, TMWC, XVI, с. 492.

²¹ Guderian, цит. съч., с. 341, 343.

²² Текст на заповедта на Хитлер, FCNA, 1945, с. 90.

²³ Шпеер, TMWC, XVI, с. 497–498. Този пасаж, включително цитатите от Хитлер и Шпеер, са взети от показанията на последния пред съда в Нюрнберг на 20 юни 1946 г., чийто текст е включен в TMWC, XVI; както и от документите, които той представя в своя защита и които са включени във Vol. XLI.

²⁴ Сводка от разузнаването на SHAEF, 11 март 1945 г. Цитирано от Уилмът (Wilmot, цит. съч., с. 690).

Глава 31

¹ Непубликуван дневник на граф Луц Шверин фон Крозиг. Най-важните откъси са включени в *End of a Berlin Diary*, с. 190–205.

Тревър-Роупър също цитира части от него в *The Last Days of Hitler*. Историкът, който е бил офицер от британското разузнаване по време на войната, получава задачата да разследва обстоятелствата около смъртта на Хитлер. Резултатите са включени в неговата блестяща книга, на която са задължени всички, заели се да напишат тази последна глава от Третия райх. Аз самият съм се възползвал и от няколко други източника, особено разкази на очевидци като Шпеер, Кайтел, Йодл, ген. Карл Колер, Дьониц, Крозиг, Хана Райч, капитан Герхард Болт и капитан Йоахим Шулц, както и една от секретарките на Хитлер и неговия шофьор.

² Gerhardt Boldt, *In the Shelter with Hitler*, Глава. 1. Кап. Болт е служил при Гудериан и полсе при ген. Кребс, последния началник на Генералния щаб на сухопътни войски, и е бил в бункера през последните дни.

³ Albert Zoller, *Hitler Privat*, с. 203–205. Според френското издание (*Douze Ans auprès d'Hitler*) Цолер е бил капитан във френската армия, зачислен към американската Седма армия като разпитващ офицер, и в това си качество е разпитвал една от четирите секретарки на Хитлер; по-късно, през 1947 г., той написва в сътрудничество с нея тази книга със спомени за фюрера. Жената вероятно е Криста Шрьодер, която служи като стенографка при Хитлер от 1933 г. до една седмица преди края.

⁴ Дневникът на Крозиг.

⁵ Пак там.

⁶ Цитирано от Уилмът (Wilmot, цит. съч., с. 699).

⁷ Trevor-Roper, цит. съч., с. 100. Описанието е дадено от една от секретарките на Гьобелс, фрау Инге Хаберцетел.

⁸ Michael A. Musmanno, *Ten Days to Die*, с. 92. Съдия Мусмано, офицер от военноморското разузнаване на САЩ през войната, лично е разпитвал оцелелите, които са били с Хитлер през последните му дни.

⁹ Разпит на Кайтел, NCA, Suppl. B, с. 1294.

¹⁰ NCA, VI, с. 561 (N.D. 3734–PS). Това е дълго резюме на проведен от американската армия разпит на Хана Райч за последните дни на Хитлер в бункера. По-късно тя се отрича от част от казаното, но военните потвърждават точността на разказа ѝ по същество, що се отнася до казаното от нея по време на разпита на 8 октомври 1945 г. Макар и г-ца Райч да е много истерична личност, поне през месеците след мъчителните преживявания в бункера, нейният разказ, съпоставен със свидетелствата на другите, е ценен източник за последните няколко дни от живота на Хитлер.

¹¹ Gen. Karl Koller, *Der letzte Monat*, с. 23. Това е дневникът на Колер, който обхваща периода от 14 април до 27 май 1945 г. и е безценен източник за последните дни на Третия райх.

¹² Кайтел на разпита си в Нюрнберг, NCA, Suppl. B, с. 1275–1279. Йодл разговаря с ген. Колер същата нощ и последният записва казаното от него в дневника си от 22–23 април. Вж. Koller, цит. съч., с. 30–32.

- ¹³ Trevor-Roper, цит. съч., 124, 126–127. Авторът цитира разказа на Бергер, както казва, „с известни резерви“.
- ¹⁴ Кайтел си спомня забележката при разпита си, цит. съч., с. 1277. Версията на Йодл се съдържа в дневника на Колер, цит. съч., с. 31.
- ¹⁵ Bernadotte, *The Curtain Falls*, с. 114; Schellenberg, цит. съч., с. 399–400. Версиите на двамата за срещата съвпадат принципно.
- ¹⁶ Шпеер пред съда в Нюрнберг, TMWC, XVI, с. 554–555.
- ¹⁷ Разпит на Хана Райч, цит. съч., с. 554–555.
- ¹⁸ Пак там. Всички следващи цитати и събития, описани от Хана Райч, са взети от този разпит и са включени в NCA, VI, с. 551–571 (N.D. 3734–PS). Затова няма да бъдат цитирани при всеки случай поотделно.
- ¹⁹ Кайтел по време на своя разпит, цит. съч., с. 1281–1282, цитира съобщението по памет. Документите на германския флот съдържат подобна радиograma от Хитлер до Йодл от 19:52 ч. на 29 април (FCNA, 1945, с. 120). Дневникът на ОКВ (Schultz, с. 51), който включва същия текст, отбелязва, че е бил получен от Йодл в 23 ч. на 29 април. Това вероятно е грешка, тъй като, ако се съди по действията на Хитлер, по това време той вече не се вълнува от местоположението на която и да е армия.
- ²⁰ Trevor-Roper, цит. съч., с. 163, цитира първото съобщение. Второто откритие в архива на флота, FCNA, 1945, с. 120. Следващото съобщение от военноморския офицер за свързка в бункера, адм. Фос, също е цитирано във FCNA, с. 120.
- ²¹ Текстът на Политическото завещание и личната воля на Хитлер е включен в N.D. 3569–PS. Копие от брачното му свидетелство също беше представено в Нюрнберг. Включил съм текста и на трите документа в *End of a Berlin Diary*, с. 177–183 бел. Доста набързо направен английски превод на волята и завещанието е публикуван в NCA; VI, с. 259–263. Оригиналът на немски е в TMWC, XLI, при документите на Шпеер.
- ²² Gen. Koller, цит. съч., с. 79, цитира текста на радиограмата на Борман.
- ²³ Текстът на приложението от Гьобелс беше представен на Нюрнбергския процес. Цитирал съм го в *End of a Berlin Diary*, с. 183 бел.
- ²⁴ Разказът на Кемпка за смъртта на Хитлер и неговата съпруга се съдържа в две клетвени заявления, публикувани в NCA, VI, с. 571–586 (N.D. 3735–PS).
- ²⁵ Juergen Thorwald, *Das Ende an der Elbe*, с. 224.
- ²⁶ Това описание на смъртта на семейство Гьобелс е дадено от Trevor-Roper, цит. съч., с. 212–214, и се основава предимно на дадените по-късно показания на Швегерман, Аксман и Кемпка.
- ²⁷ Joachim Schultz, *Die letzten 30 Tage*, с. 81–85. Тези бележки се основават на дневниците на ОКВ за последния месец от войната и аз съм ги използвал като допълнителен източник за много страници от тази глава. Книгата е една от няколко, публикувани под ръководството на Торвалд с общото заглавие *Dokumente zur Zeitgeschichte*.
- ²⁸ Eisenhower, цит. съч., с. 426.
- ²⁹ *End of a Berlin Diary*.

Благодарности

Макар и за тази книга, както и за всички други, които съм написал, съм правил самостоятелни проучвания и планирани, дължа много на няколко личности и институции за тяхното щедро съдействие през петте години на подготовка на този труд.

Покойният Джак Гудман от „Саймън и Шустър“ и Джоузеф Барнс, моят редактор в това издателство, ме насърчиха да започна, а Барнс – мой стар приятел от дните ни като кореспонденти в Европа – ме поддържаха през множество добри и лоши периоди моменти с полезните си критики във всеки момент. Д-р Фриц Т. Епстайн от Библиотеката на Конгреса, отличен учен и авторитет по заловените германски документи, беше мой водач през планините от германски книжа. Мнозина други също ми помогнаха в това. Сред тях беше Телфорд Тейлър, главен съветник на обвинението на Нюрнбергските процеси за военни престъпления, който вече беше публикувал военна история на Третия райх в два тома. Той ми послужи с документи и книги от своята частна сбирка и ми даде много добри съвети.

Проф. Орон Дж. Хейл от Университета на Вирджиния, председател на Американския комитет за изследване на военни документи към Американското историческо дружество, ме насочи към много полезни материали, включително резултати от негови собствени проучвания. Един горещ летен ден през 1956 г. той ми направи огромна услуга, като ме измъкна от залата с ръкописите в Библиотеката на Конгреса и настоятелно ме посъветва да се върна към писането на тази книга, за да не прекарам остатъка от живота си, ровейки се в германските документи, което лесно би могло да се случи. Д-р Дж. Бърнард Ноубъл, началник на Историческия отдел на Държавния департамент, и Пол Р. Суийт от дипломатическата служба, който беше един от американските редактори на *Documents on German Foreign Policy*, също ми помогнаха да се ориентирам в лабиринта от нацистки документи. В библиотеката „Хувър“ в Станфордския университет получих любезно съдействие от г-жа Хилдегард Р. Бьонингер (по пощата) и г-жа Агнес Ф. Петерсън (лично). В Министерството на сухопътните сили полковник У. Хувър, действащ началник на отдела по военна история, и Детмар Финке от неговия отдел ме насочиха към германските военни документи, от които разполагаха с уникална колекция.

Хамилтън Фиш Армстронг, редактор на списание „Форин Афеърс“, заинтересуван от тази книга, пожела да се срещнем лично, както и Уолтър Х. Малори, по това време изпълнителен директор на Съвета по международни отношения. На Съвета, както и на Франк Алтшул и Фондация „Овърбрук“, съм благодарен за щедрата стипендия, която ми позволи да посветя цялото си време на тази книга през последната година от нейното създаване. Трябва да благодаря също и на служителите от прекрасната библиотека на Съвета, към които отправях множество досадни искания. Подложих на същото изпитание и персонала на библиотеката на Нюйоркското дружество, който въпреки това прояви огромно търпение и разбиране.

Луис Галантиер и Хърбърт Кридман бяха така добри да прочетат по-голямата част от

ръкописа и да направят много ценни коментари. Полковник Труман Смит, който е бил американски военен аташе в Берлин през двайсетте години, когато Адолф Хитлер тепърва започва политическата си кариера, и по-късно, след идването му на власт, предостави на мое разположение някои от своите бележници и доклади, които хвърлят светлина върху зараждането на националсоциализма и върху някои негови аспекти по-късно. Сам Харис, член на американското обвинение в Нюрнберг и по-късно адвокат в Ню Йорк, ми осигури достъп до томовете на *TMWC* от Нюрнберг и много други непубликувани материали. Генерал Франц Халдер, началник на Генералния щаб на германските сухопътни сили през първите три години на войната, много любезно отговаряше на моите запитвания и ме насочваше към германски източници. На други места споменавам колко ценен беше за мен непубликуваният му дневник, екземпляр от който държах постоянно при себе си, докато пишех по-голямата част от тази книга. Джордж Кенан, който работеше в посолството на САЩ в Берлин в началото на войната, опресни паметта ми по някои исторически въпроси. Няколко стари приятели и колеги от дните ми в Европа – Джон Гънтър, М. У. Фодор, Кей Бойл, Сигрид Шулиц, Дороти Томпсън, Уит Бърнет и Нюъл Роджърс, – обсъдиха с мен различни аспекти на този труд, което ми беше от полза. Пол Р. Рейнолдс, моят литературен агент, ме окуражаваше в моментите, когато имах най-голяма нужда от това.

И най-накрая, много съм задължен на съпругата си, която със своето знание на чужди езици, със самия си европейски произход и опит от Германия и Австрия ми оказваше голяма помощ в проучванията, писането и проверките. Двете ни дъщери, Инга и Линда, по време на ваканцията си от колежа помогнаха с десетки досадни, но необходими неща.

На всички тях и на другите, които са ми помагали по един или друг начин, изразявам своята благодарност. Отговорността за недостатъците и грешките в тази книга е, разбира се, изключително моя.

Библиография

Тази книга се основава най-вече на заловените германски документи, разпитите и свидетелските показания на германски офицери и цивилни служители, дневниците и мемоарите, които някои от тях са оставили, както и на моя личен опит в Третия райх.

Милиони думи от германските архиви са публикувани в различни поредици от томове, а милиони други са събрани или заснети на микрофилми и оставени на съхранение в библиотеки (в нашата страна предимно в Библиотеката на Конгреса и Библиотеката „Хувър“ в Станфордския университет), както и в Националния архив във Вашингтон. Отделът по военна история към Министерството на сухопътните войски във Вашингтон също притежава огромна сбирка от германски военни документи.

От публикуваните томове с документи най-полезни за моите цели бяха три поредици. Първата е *Documents on German Foreign Policy*, серия *D*, която обхваща множество избрани и преведени на английски документи на Германското външно министерство за периода от 1937 г. до лятото на 1940 г. С любезното съдействие на Държавния департамент получих достъп до известен брой други документи на Германското външно министерство, още непреведени и непубликувани, които са свързани предимно с обявяването на война от Германия на Съединените щати.

Две безценни поредици от публикувани документи за главния Нюрнбергски процес ми помогнаха да надникна зад кулисите на Третия райх. Първата е *Trial of the Major War Criminals*, в 42 тома, първите 23 от които съдържат показанията, дадени на процеса, а останалите – текста на документите, приети като доказателства, които са публикувани на оригиналния си език, в повечето случаи немски. Допълнителни документи, протоколи от разпити и писмени показания, събрани за този процес и преведени доста набързо на английски, са публикувани в десеттомната поредица *Nazi Conspiracy and Aggression*. За жалост по-голямата част от изключително ценните свидетелски показания, дадени пред членовете на Международния военен трибунал, липсват в последната спомената поредица и са достъпни само като циклостилни копия в няколко водещи библиотеки.

В Нюрнберг впоследствие са проведени дванайсет съдебни процеса от американски военни трибунали, но публикуваните петнайсет обемисти тома със свидетелски показания и документи, представени на тези процеси, със заглавие *Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals*, съдържат по-малко от една десета от материалите. От останалите все пак могат да се намерят циклостилни или фотостатични копия в някои библиотеки. Обобщения на другите процеси, които хвърлят доста светлина върху Третия райх, могат да се намерят в *Law Reports of Trials of War Criminals*, публикувана от издателството на Негово величество в Лондон през 1947–1949 г.

От непубликуваните германски документи, като се изключат богатите колекции на библиотеката „Хувър“, Библиотеката на Конгреса и Националния архив (където се съдържат

освен всичко друго и архивът на Хитлер и някои частни документи на Хитлер), една от най-ценните находки бяха т. нар. Александрийски документи, голяма част от които вече са прехвърлени на микрофилми и депозирани в Националния архив. Информация за някои други заловени документи ще намерите в бележките. Сред непубликуваните германски материали между другото е и дневникът на генерал Халдер – седем тома машинописен текст с анотации, добавени от генерала след войната за изясняване на някои пасажи, – който за мен е един от най-ценните източници за Третия райх.

По-долу са изброени някои от книгите, които ми бяха полезни. Те са от три типа: първо, мемоари и дневници на някои от водещите фигури в този разказ; второ, книги, основаващи се на нов документален материал, като тези на Джон У. Уийлър-Бенет, Алън Булок, Х. Р. Тревър -Роупър и Джералд Райтлингер в Англия, на Телфорд Тейлър в Америка и на Еберхард Целер, Герхард Ритер, Рудолф Пехел и Валтер Гьорлиц в Германия; и трето, книги, които добавят контекст.

Подробна библиография на трудовете за Третия райх е публикувана в Мюнхен като специален брой на *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* под егидата на германския Институт по съвременна история (*Institut für Zeitgeschichte*). Каталогите на библиотеката „Уинър“ в Лондон също съдържат отлични библиографии.

Публикувани документални материали

- Der Hitler Prozess*. Munich: Deutscher Volksverlag, 1924. (Протокол от съдебните заседания от процеса на Хитлер в Мюнхен.)
- Documents and Materials relating to the Eve of the Second World War, 1937–1939*. 2 vols. Moscow: Foreign Language Publishing House, 1948.
- Documents concerning German–Polish Relations and the Outbreak of Hostilities between Great Britain and Germany*. London: His Majesty’s Stationery Office, 1939. (Британска „Синя книга“.)
- Documents on British Foreign Policy, 1919–1939*. London: H. M. Stationery Office, 1947. (В бележките със съкращение *DBrFP*.)
- Documents on German Foreign Policy, 1918–1945*. Series D, 1937–1945. 10 vols. (as of 1957). Washington: U.S. Department of State. (В бележките със съкращение *DGFP*.)
- Dokumente der deutschen Politik, 1933–1940*. Berlin, 1935–1943.
- Fuehrer Conferences on Naval Affairs* (циклостилно копие). London: British Admiralty, 1947. (В бележките със съкращение *FCNA*.)
- Hitler e Mussolini–Lettere e documenti*. Milan: Rizzoli, 1946. *I Documenti diplomatica italiani*. Ottavo series, 1935–1939. Rome: Libreria della Stato, 1952–1953. (В бележките със съкращение *DDI*.)
- Le Livre Jaune Français. Documents diplomatiques, 1938–1939*. Paris: Ministère des Affaires Étrangères. (Френска „Жълта книга“.)
- Nazi Conspiracy and Aggression*. 10 vols. Washington: U.S. Government Printing Office, 1946. (В бележките със съкращение *NCA*.)
- Nazi–Soviet Relations, 1939–1941*. Documents from the Archives of the German Foreign Office. Washington: U.S. Department of State, 1948. (В бележките със съкращение *NSR*.)
- Official Documents concerning Polish–German and Polish–Soviet Relations, 1933–1939*. London, 1939. (Полска „Бяла книга“.)
- Pearl Harbor Attack*. Hearings before the Joint Committee on the Investigation of the Pearl Harbor Attack. 39 vols. Washington: U.S. Government Printing Office, 1946.
- Soviet Documents on Foreign Policy*. 3 vols. London: Royal Institute of International Affairs, 1951–1953.
- Spanish Government and the Axis*, The Washington: U.S. State Department, 1946. (От документите на германското Министерство на външните работи.)
- Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal*. 42 vols. Published at Nuremberg. (В бележките със съкращение *TMWC*.)
- Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals*. 15 vols. Washington: U.S. Government Printing Office, 1951–1952. (В бележките със съкращение *TWC*.)

Речи на Хитлер

Adolf Hitlers Reden. Munich, 1934.

BAYNES, NORMAN H., ed.: *The Speeches of Adolf Hitler, April 1922–August 1939*. 2 vols. New York, 1942.

PRANGE, GORDON W., ed.: *Hitler's Words*. Washington, 1944.

ROUSSY DE SALES, COUNT RAOUL DE, ed.: *My New Order*. New York, 1941. (Речите на Хитлер, 1922–1941 г.)

КНИГИ

ABSHAGEN, K. H. *Canaris*. Stuttgart, 1949.

AMBRUSTER, HOWARD WATSON. *Treason's Peace*. New York, 1947.

ANDERS, WLADYSLAW: *Hitler's Defeat in Russia*. Chicago, 1953.

ANONYMOUS. *De Weimar au Chaos—Journal politique d'un Général de la Reichswehr*. Paris, 1934.

ARMSTRONG, HAMILTON FISH. *Hitler's Reich*. New York, 1933.

ASSMANN, KURT. *Deutsche Schicksalsjahre*. Wiesbaden, 1950.

BADOGGIO, MARSHAL PIETRO. *Italy in the Second World War*. London, 1948.

BARRACLOUGH, S. *The Origins of Modern Germany*. Oxford, 1946.

BARTZ, KARL. *Als der Himmel brannte*. Hanover, 1955.

BAUMONT, FRIED AND VERMEIL, eds. *The Third Reich*. New York, 1955.

BAYLE, FRANÇOIS. *Croix gammée ou caducée*. Freiburg, 1950. (A documented account of the Nazi medical experiments.)

BELGIAN MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS. *Belgium: The Official Account of What Happened, 1939–1940*. New York, 1941.

BENEŠ, EDUARD. *Memoirs of Dr. Eduard Beneš. From Munich to New War and New Victory*. London, 1954.

BÉNOIST-MÉCHIN, JACQUES. *Histoire de l'Armée allemande depuis l'Armistice*. Paris, 1936–1938.

BERNADOTTE, FOLKE. *The Curtain Falls*. New York, 1945.

BEST, CAPTAIN S. PAYNE: *The Venlo Incident*. London, 1950.

Bewegung, Staat und Volk in ihren Organisationen. Berlin, 1934.

BLUMENTRITT, GUENTHER. *Von Rundstedt*. London, 1952.

BOLDT, GERHARD. *In the Shelter with Hitler*. London, 1948.

BONNET, GEORGES. *Fin d'une Europe*. Geneva, 1948.

BOOTHBY, ROBERT. *I Fight to Live*. London, 1947.

BORMANN, MARTIN. *The Bormann Letters: the Private Correspondence between Martin Bormann and his Wife, from Jan. 1943 to April 1945*. London, 1954.

BRADLEY, GENERAL OMAR N. *A Soldier's Story*. New York, 1951.

BRADY, ROBERT K. *The Spirit and Structure of German Fascism*. London, 1937.

BRYANS, J. LONSDALE. *Blind Victory*. London, 1951.

BRYANT, SIR ARTHUR. *The Turn of the Tide—A History of the War Years*. Based on the Diaries of Field Marshal Lord Alanbrooke, Chief of the Imperial General Staff. New York, 1957.

BULLOCK, ALAN: *Hitler—A Study in Tyranny*. New York, 1952.

BUTCHER, HARRY C. *My Three Years with Eisenhower*. New York, 1946.

CARR, EDWARD HALLETT. *German–Soviet Relations between the Two World Wars, 1919–1939*. Baltimore, 1951.
The Soviet Impact on the Western World. New York, 1947.

CHURCHILL, SIR WINSTONS. *The Second World War*. 6 vols. New York, 1948–1953.

CIANO, COUNT GALEAZZO. *Ciano's Diplomatic Papers*, edited by Malcolm Muggeridge. London, 1948.

Ciano's Hidden Diary, 1937–1938, New York, 1953.

The Ciano Diaries, 1939–1943, edited by Hugh Wilson. New York, 1946.

CLAUSEWITZ, KARL VON. *On War*. New York, 1943.

COOLE, W. W., AND POTTER, M. F. *Thus Speaks Germany*. New York, 1941.

CRAIG, GORDON A. *The Politics of the Prussian Army, 1940–1945*. New York, 1955.

CROCE, BENEDETTO. *Germany and Europe*. New York, 1944.

Czechoslovakia Fights Back. Washington: American Council on Public Affairs, 1943.

DAHLERUS, BIRGER. *The Last Attempt*. London, 1947.

DALLIN, ALEXANDER. *German Rule in Russia, 1941–1944*. New York, 1957.

DALUCES, JEAN. *Le Troisième Reich*. Paris, 1950.

DAVIES, JOSEPH. *Mission to Moscow*. New York, 1941.

DERRY, T. K. *The Campaign in Norway*. London, 1952.

DEUEL, WALLACE. *People under Hitler*. New York, 1943.

DEWEY, JOHN. *German Philosophy and Politics*. New York, 1952.

DIELS, RUDOLF. *Lucifer ante Portas*. Stuttgart, 1950.

DIETRICH, OTTO. *Mit Hitler in die Macht*. Munich, 1934.

DOLLMANN, EUGEN. *Roma Nazista*. Milan, 1951.

DRAPER, THEODORE. *The Six Weeks' War*. New York, 1944.

DUBOIS, JOSIAH E., JR. *The Devil's Chemists*. Boston, 1952.

DULLES, ALLEN. *Germany's Underground*. New York, 1947.

E BENSTEIN, WILLIAM. *The Nazi State*. New York, 1943.

EISENHOWER, DWIGHT D. *Crusade in Europe*. New York, 1948.

ELLIS, MAJOR L. F. *The War in France and Flanders, 1939–1950*. London, 1953.

EYCK, E. *Bismarck and the German Empire*. London, 1950.

FEILING, KEITH. *The Life of Neville Chamberlain*. London, 1946.

FEUCHTER, GEORG W. *Geschichte des Luftkriegs*. Bonn, 1954.

FISHER, H. A. L. *A History of Europe*. London, 1936.

FISHMAN, JACK. *The Seven Men of Spandau*. New York, 1954.

FITZGIBBON, CONSTANTINE. *20 July*. New York, 1956.

FLEMING, PETER. *Operation Sea Lion*. New York, 1957.

FLENLEY, RALPH H. *Modern German History*. New York, 1953.

FOERSTER, WOLFGANG. *Ein General kaempft gegen den Krieg*. Munich, 1949. (The papers of General Beck.)

FRANÇOIS-PONCET, ANDRÉ. *The Fateful Years*. New York, 1949.

FREIDIN, SEYMOUR, AND RICHARDSON, WILLIAM, eds. *The Fatal Decisions*. New York, 1956.

FRIEDMAN, FILIP. *This Was Oswiecim [Auschwitz]*. London, 1946.

FRISCHAUER, WILLY. *The Rise and Fall of Hermann Goering*. Boston, 1951.

FULLER, MAJOR-GENERAL J. F. C. *The Second World War*. New York, 1949.

GALLAND, ADOLF. *The First and the Last. The Rise and Fall of the Luftwaffe Fighter Forces, 1938–1945*. New York, 1954.

GAMELIN, GENERAL MAURICE GUSTAVE. *Servir*. 3 vols. Paris, 1949.

GAY, JEAN. *Carnets Secrets de Jean Gay*. Paris, 1940.

Germany: A Self-Portrait. Harland R. Crippen, ed. New York, 1944.

GILBERT, FELIX. *Hitler Directs His War*. New York, 1950. (The partial text of Hitler's daily military conferences.)

GILBERT, G. M. *Nuremberg Diary*. New York, 1947.

GISEVIUS, BERND. *To the Bitter End*. Boston, 1947.

Glaubenskrise im Dritten Reich. Stuttgart, 1953.

GOEBBELS, JOSEPH. *Vom Kaiserhof zur Reichskanzlei*. Munich, 1936.

The Goebbels Diaries, 1942–1943, edited by Louis P. Lochner. New York, 1948.

GOERLITZ, WALTER. *History of the German General Staff, 1657–1945*. New York, 1953.

Der zweite Weltkrieg, 1939–1945. 2 vols. Stuttgart, 1951.

GOUDIMA, CONSTANTIN. *L'Armée Rouge dans la Paix et la Guerre*. Paris, 1947.

GREINER, HELMUTH. *Die Oberste Wehrmachtfuehrung, 1939–1945*. Wiesbaden, 1951.

GREINER, JOSEF. *Das Ende des Hitler-Mythos*. Vienna, 1947.

GUDERIAN, GENERAL HEINZ. *Panzer Leader*. New York, 1952.

GUILLAUME, GENERAL A. *La Guerre Germano-Soviétique, 1941*. Paris, 1949.

HABATSCH, WALTHER. *Die deutsche Besetzung von Daenemark und Norwegen, 1940*, 2nd ed. Goettingen, 1952.

HALDER, FRANZ. *Hitler als Feldherr*. Munich, 1949.

HALIFAX, LORD. *Fullness of Days*. New York, 1957.

HALLGARTEN, GEORGE W. F. *Hitler, Reichswehr und Industrie*. Frankfurt, 1955.

HANFSTAENGL, ERNST. *Unheard Witness*. New York, 1957.

HARRIS, WHITNEY R. *Tyranny on Trial—The Evidence at Nuremberg*. Dallas, 1954. (A selection of the German documents at Nuremberg from the TMWC and NCA volumes.)

HASSELL, ULRICH VON. *The Von Hassell Diaries, 1938–1944*. New York, 1947.

HEGEL. *Lectures on the Philosophy of History*. London, 1902.

HEIDEN, KONRAD. *A History of National Socialism*. New York, 1935.

Hitler – A Biography. New York, 1936.

Der Fuehrer. Boston, 1944.

HENDERSON, NEVILLE. *The Failure of a Mission*. New York, 1940.

HERMAN, STEWART W., JR. *It's Your Souls We Want*. New York, 1943.

HEUSINGER, GENERAL ADOLF. *Befehl im Widerstreit—Schicksalsstunden der deutschen Armee, 1923–1925*. Stuttgart, 1950.

HINDENBURG, FIELD MARSHAL PAUL VON BENECKENDORF UND VON. *Aus meinem Leben*. Leipzig, 1934.

HITLER, ADOLF. *Mein Kampf*. Boston, 1943. This is the unexpurgated edition in English translation published by Houghton Mifflin. (The German original: Munich, 1925, 1927. The first volume, *Eine Abrechnung*, was published in 1925; the second, *Die Nationalsozialistische Bewegung*, in 1927. Thereafter the two were published in one volume.)

Hitler's Secret Conversations, 1941–1944. New York, 1953.

Les Lettres Secrètes Échangées par Hitler et Mussolini. Paris, 1946.

HOETTL, WILHELM (WALTER HAGEN). *The Secret Front: The Story of Nazi Political Espionage*. New York, 1954.

HOFER, WALTHER. *War Premeditated, 1939*. London, 1955. (English translation from *Die Entfesselung des zweiten Weltkrieges*.)

HOSSBACH, GENERAL FRIEDRICH. *Zwischen Wehrmacht und Hitler*. Hanover, 1949.

HULL, CORDELL. *The Memoirs of Cordell Hull*. 2 vols. New York, 1948.

JACOBSEN, HANS-ADOLF. *Dokumente zur Vorgeschichte des Westfeldzuges, 1939–1940*. Goettingen, 1956.

JARMAN, T. L. *The Rise and Fall of Nazi Germany*. London, 1955.

JASPER, KARL. *The Question of German Guilt*. New York, 1947.

KELLEY, DOUGLAS M. *22 Cells in Nuremberg*. New York, 1947.

KESSELRING, ALBERT. *A Soldier's Record*. New York, 1954.

KIELMANNSEGG, GRAF. *Der Fritsch Prozess*. Hamburg, 1949.

KLEE, CAPTAIN KARL. *Das Unternehmen Seeloewe*. Goettingen, 1949.

KLEIN, BURTON. *Germany's Economic Preparations for War*. Cambridge, 1959.

KLEIST, PETER. *Zwischen Hitler und Stalin*. Bonn, 1950.

KNELLER, GEORGE FREDERICK. *The Educational Philosophy of National Socialism*. New Haven, 1941.

KOGON, EUGEN. *The Theory and Practice of Hell*. New York, 1951. (The German original: *Der SS Staat und das System der deutschen Konzentrationslager*. Munich, 1946.)

KOHN, HANS, ed.: *German History: Some New German Views*. Boston, 1954.

KOLLER, GENERAL KARL. *Der letzte Monat*. Mannheim, 1949. (*The diary of the last Chief of the Luftwaffe General Staff*.)

KORDT, ERICH. *Nicht aus den Akten. (Die Wilhelmstrasse in Frieden Und Krieg, 1928–1945)* Stuttgart, 1950.

Wahn und Wirklichkeit. Stuttgart, 1947.

KREIS, ERNST, AND SPEIER, HANS. *German Radio Propaganda*. New York, 1946.

KROSIGK, COUNT LUTZ SCHWERIN VON. *Es geschah in Deutschland*. Tuebingen, 1951.

KUBIZEK, AUGUST. *The Young Hitler I Knew*. Boston, 1955.

LANGER, WILLIAM L. *Our Vichy Gamble*. New York, 1947.

LANGER AND GLEASON. *The Undeclared War, 1940–1941*. New York, 1953.

LAVAL, PIERRE. *The Diary of Pierre Laval*. New York, 1948.

LENARD, PHILIP P. *Deutsche Physik*, 2nd ed. Munich-Berlin, 1938.

LICHTENBERGER, HENRI. *L'Allemagne Nouvelle*. Paris, 1936.

LIDDELL HART, B. H. *The German Generals Talk*. New York, 1948. (ed.): *The Rommel Papers*. New York, 1953.

LILGE, FREDERIC. *The Abuse of Learning: The Failure of the German University*. New York, 1948.

LITVINOV, MAXIM. *Notes for a Journal*. New York, 1955.

LORIMER, E. O. *What Hitler Wants*. London, 1939.

LOSSBERG, GENERAL BERNHARD VON. *Im Wehrmacht Fuehrungsstab*. Hamburg, 1950.

LUDECKE, KURT. *I Knew Hitler*. London, 1938.

LUDENDORFF, GENERAL ERIC. *Auf dem Weg zur Feldherrnhalle*. Munich, 1937.

LUDENDORFF, MARGARITTE. *Als ich Ludendorffs Frau war*. Munich, 1929.

LUEDDE-NEURATH, WALTER. *Die letzten Tage des Dritten Reiches*. Goettingen, 1951.

MANSTEIN, FIELD MARSHAL ERIC VON. *Verlorene Siege*. Bonn, 1955. (English translation: *Lost Victories*. Chicago, 1958.)

MARTIENSEN, ANTHONY K. *Hitler and His Admirals*. New York, 1949.

MEINECKE, FRIEDRICH. *The German Catastrophe*. Cambridge, 1950.

MEISSNER, OTTO. *Staatssekretar unter Ebert–Hindenburg–Hitler*. Hamburg, 1950.

MELZER, WALTHER. *Albert Kanal und Eben-Emael*. Heidelberg, 1957.

MITSCHERLICH, ALEXANDER, M.D., and MIELKE, FRED. *Doctors of Infamy*. New York.

MONZIE, ANATOLE DE. *Ci-Devant*. Paris, 1942.

MORISON, SAMUEL ELIOT. *History of the United States Naval Operations in World War II*. Vol. I, *The Battle of the Atlantic, September 1939–May 1943*. Boston, 1948.

MOURIN, MAXIME. *Les Complots contre Hitler*. Paris, 1948.

MUSMANNO, MICHAEL A. *Ten Days to Die*. New York, 1950.

MUSSOLINI, BENITO. *Memoirs 1942–1943*. London, 1949.

NAMIER, SIR LEWIS B. *In the Nazi Era*. London, 1952.

Diplomatic Prelude, 1938–1939. London, 1948.

NATHAN, OTTO. *The Nazi Economic System: Germany's Mobilization for War*. Durham, N.C., 1944.

NEUMANN, FRANZ L. *Behemoth*. New York, 1942.

O'BRIEN, T. H. *Civil Defence*. London, 1955. (*A volume in the official British history of the Second World War*, edited by J. R. M. Butler.)

OLDEN, RUDOLF. *Hitler, the Pawn*. London, 1936.

OUTZE, BORGE, ed. *Denmark during the Occupation*. Copenhagen, 1946.

OVEN, WILFRED VON. *Mit Goebbels bis zum Ende*. Buenos Aires, 1949.

OVERSTRAETEN, GENERAL VAN. *Albert I–Leopold III*. Brussels, 1946.

PAPEN, FRANZ VON. *Memoirs*. New York, 1953.

PECHEL, RUDOLF. *Deutscher Widerstand*. Zurich, 1947.

PERTINAX. *The Grave Diggers of France*. New York, 1944.

PINNOW, HERMANN. *History of Germany*. London, 1936.

POLIAKOV, LEON, AND WULF, JOSEF. *Das Dritte Reich und die Juden*. Berlin, 1955.

POTEMKIN, V. V., ed. *Histoire de la Diplomatie*. Paris, 1946–1947.

RABENAU, LIEUTENANT GENERAL FRIEDRICH VON. *Seeckt, aus seinem Leben*. Leipzig.

RAUSCHNING, HERMANN. *Time of Delirium*. New York, 1946.

The Revolution of Nihilism. New York, 1939.

The Conservative Revolution. New York, 1941.

The Voice of Destruction. New York, 1940.

REED, DOUGLAS. *The Burning of the Reichstag*. New York, 1934.

REITLINGER, GERALD. *The Final Solution – The Attempt to Exterminate the Jews of Europe, 1939–1945*. New York, 1953.

The SS – Alibi of a Nation. New York, 1957.

REYNAUD, PAUL. *In the Thick of the Fight*. New York, 1955.

RIBBENTROP, JOACHIM VON. *Zwischen London und Moskau. Erinnerungen und letzte Aufzeichnungen*. Leone am Starnberger See, 1953.

RIESS, CURT. *Joseph Goebbels. The Devil's Advocate*. New York, 1948.

RITTER, GERHARD. *Carl Goerdeler und die deutsche Widerstandsbewegung*. Stuttgart, 1955

ROEPKE, WILHELM. *The Solution of the German Problem*. New York, 1946.

ROSINSKI, HERBERT. *The German Army*. Washington, 1944.

ROTHFELS, HANS. *The German Opposition to Hitler*. Hinsdale, III., 1948.

ROUSSET, DAVID. *The Other Kingdom*. New York, 1947.

RUSSELL, BERTRAND. *A History of Western Philosophy*. New York, 1945.

SAMMLER, RUDOLF. *Goebbels: The Man Next to Hitler*. London, 1947.

SASULY, RICHARD. *I. G. Farben*. New York, 1947.

SCHACHT, HJALMAR. *Account Settled*. London, 1949.

SCHAUMBURG-LIPPE, PRINZ FRIEDRICH CHRISTIAN. *Zwischen Krone und Kerker*. Wiesbaden, 1952.

SHELLENBERG, WALTER. *The Labyrinth*. New York, 1956.

SCHLABRENDORFF, FABIAN VON. *They Almost Killed Hitler*. New York, 1947.

SCHMIDT, PAUL. *Hitler's Interpreter*. New York, 1951. (This English translation om its about one half of the original, *Statist auf diplomatischer Buehne, 1923–1945*, Bonn, 1949, which covered the pre-Hitlerian period.)

SCHOLL, INGE. *Die weisse Rose*. Frankfurt, 1952.

SCHRAMM, WILHELM VON. *Der 20. Juli in Paris*. Bad Woerishorn, 1953.

SCHROETER, HEINZ. *Stalingrad*. New York, 1958.

SCHUETZ, WILLIAM WOLFGANG. *Pens under the Swastika, a Study in Recent German Writing*. London, 1946.

SCHULTZ, JOACHIM. *Die letzten 30 Tage–aus dem Kriegstagebuch des O.K.W.* Stuttgart, 1951.

SCHULTZ, SIGRID. *Germany Will Try It Again*. New York, 1944.

SCHUMANN, FREDERICK L. *The Nazi Dictatorship*. New York, 1939.

Europe on the Eve. New York, 1939.

Night Over Europe. New York, 1941.

SCHUSCHNIGG, KURT VON. *Austrian Requiem*. New York, 1946. (This is an English translation of the original: *Ein Requiem in Rot-Weiss-Rot*. Zurich, 1946.)

Farewell, Austria. London, 1938.

SCOLEZY, MAXINE S. *The Structure of the Nazi Economy*. Cambridge, 1941.

SEABURY, PAUL. *The Wilhelmstrasse: A Study of German Diplomats under the Nazi Regime*. Berkeley, 1954.

SHERWOOD, ROBERT E. *Roosevelt and Hopkins*. New York, 1948.

SHIRER, WILLIAM L. *Berlin Diary*. New York, 1941.

End of a Berlin Diary. New York, 1947.

The Challenge of Scandinavia. Boston, 1955.

SHULMAN, MILTON. *Defeat in the West*. New York, 1948.

SKORZENY, OTTO. *Skorzeny's Secret Memoirs*. New York, 1950.

SNYDER, LOUIS L. *The Tragedy of a People*. Harrisburg, 1952.

SPEIDEL, GENERAL HANS. *Invasion 1944*. Chicago, 1950.

SPENGLER, OSWALD. *Jahre der Entscheidung*. Munich, 1935.

STEED, HENRY WICKHAM. *The Hapsburg Monarchy*. London, 1919.

STEIN, LEO. *I Was in Hell with Niemoeller*. New York, 1942.

STIP P, JOHN L. *Devil's Diary*. Yellow Springs, Ohio, 1955. (A selection of German documents from the NCA volumes.)

STROELIN, KARL. *Stuttgart im Endstadium des Krieges*. Stuttgart, 1950.

SUAREZ, GEORGES, AND LABORDE, GUY. *Agonie de la Paix*. Paris, 1942.

TANSILL, CHARLES C. *Back Door to War*. New York, 1952.

TAYLOR, A. J. P. *The Course of German History*. New York, 1946.

TAYLOR, TELFORD. *Sword and Swastika*. New York, 1952.

The March of Conquest. New York, 1958.

THOMAS, GENERAL GEORG. *Basic Facts for a History of German War and Armament Economy*. Nuremberg, 1945.

THOMPSON, DOROTHY. *Listen, Hans*. Boston, 1942.

THORWALD, JUERGEN. *Das Ende an der Elbe*. Stuttgart, 1950.

Flight in Winter: Russia, January to May 1945. New York, 1951.

THYSSEN, FRITZ. *I Paid Hitler*. New York, 1941.

TOLISCHUS, OTTO D. *They Wanted War*. New York, 1940.

TOYNBEE, ARNOLD, ed. *Hitler's Europe*. London, 1954.

TOYNBEE, ARNOLD AND VERONICA M., eds. *The Eve of the War*. London, 1958.

TREFOUSSE, H. L. *Germany and American Neutrality, 1939–1941*. New York, 1951.

TREVOR-ROPER, H. R. *The Last Days of Hitler*. New York, 1947.

VERMEIL, EDMOND. *L'Allemagne Contemporaine, Sociale, Politique et Culturelle, 1890–1950*. 2 vols. Paris, 1952–1953.

VOSSLER, KARL. *Gedenkrede fuer die Opfer an der Universitaet Muenchen*. Munich, 1947.

VOWINCKEL, KURT. *Die Wehrmacht im Kampf*, Vols. 1, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11. Heidelberg, 1954.

WAGNER, FRIEDELIND. *Heritage of Fire*. New York, 1945.

WEISENBORN, GUENTHER. *Der lautlose Aufstand*. Hamburg, 1953.

WEIZSAECKER, ERNST VON. *The Memoirs of Ernst von Weizsaecker*. London, 1951.

WELLES, SUMNER. *The Time for Decision*. New York, 1944.

WESTPHAL, GENERAL SIEGFRIED. *The German Army in the West*. London, 1951.

WEYGAND, GENERAL MAXIME. *Rappelé au Service*. Paris, 1947.

WHEATLEY, RONALD. *Operation Sea Lion*. London, 1958.

WHEELER-BENNETT, JOHN W. *Wooden Titan: Hindenburg*. New York, 1936.

Munich: Prologue to Tragedy. New York, 1948.

The Nemesis of Power: The German Army in Politics, 1918–1945. New York, 1953.

WICHERT, ERWIN. *Dramatische Tage in Hitlers Reich*. Stuttgart, 1952.

WILMOT, CHESTER. *The Struggle for Europe*. New York, 1952.

WRENCH, JOHN EVELYN. *Geoffrey Dawson and Our Times*. London, 1955.

YOUNG, DESMOND. *Rommel – The Desert Fox*. New York, 1950.

ZELLER, EBERHARD. *Geist der Freiheit*. Munich, 1954.

ZIEMER, GREGOR. *Education for Death*. New York, 1941.

ZOLLER, A., ed. *Hitler Privat*. Duesseldorf, 1949. (French edition: *Douze Ans auprès d'Hitler*. Paris, 1949.)

ZWEIG, STEFAN. *The World of Yesterday*. New York, 1943.

Периодични издания

HALE, PROFESSOR ORÓN JAMES. *Adolf Hitler: Taxpayer*. *The American Historical Review*, LX, No. 4 (July 1955).

HUCH, RICARDA. *Die Aktion der Muenzhner Studenten gegen Hitler*. *Neue Schweizer Rundschau*, Zurich, September–October 1948.

HUCH, RICARDA. *Der 18. Februar: Um riss einer deutschen Widerstandsbewegung*. *Die Gegenwart*, October 30, 1946.

KEMPNER, ROBERT M. W. *Blueprint of the Nazi Underground*. *Research Studies of the State College of Washington*, June 1945.

THOMAS, GENERAL GEORG. *Gedanken und Ereignisse*. *Schweizerische Monatshefte*, December 1945.

WITZIG, RUDOLF. *Die Einnahme von Eben-Emael*. *Wehrkunde*, May 1945.

УИЛЯМ ШАЙРЪР

Възход и падение на Третия райх

Т. 2

Американска, първо издание

Отговорен редактор **Вера Янчелова**

Превод **Мария Кондакова**

Коректор **Илияна Иванова**

Компютърна обработка **Любен Козарев**

Оформление на корицата **Марио Йорданов**

Предпечат и печат **Изток-Запад**

www.iztok-zapad.eu

